KAZINCZY FERENC

LEVELEK

Válogatás és szöveggondozás: Szauder Mária

TARTALOM

1. SZÜLEINEK Érsemlye, 1764. dec. 3.
2. BESSENYEI GYÖRGY KAZINCZYNAK Bécs, 1777. febr. 11.
3. SZÁNTHÓ JÁNOSNAK Regmec, 1782. júl. 4.
4. RÁDAY GEDEONNAK Kassa, 1785. okt. 13.
5. ORCZY LŐRINCNEK Kassa, 1787. nov. 12.
6. RÁDAY GEDEONNAK Kassa, 1788. máj. 19.
7. ARANKA GYÖRGYNEK Kassa, 1789. júl. 10.
8. HORVÁTH ÁDÁMNAK
9. ARANKA GYÖRGYNEK Kassa, 1789. dec. 20.
10. ARANKA GYÖRGYNEK Kassa, 1790. jan. 25.
11. A „HADI ÉS MÁS NEVEZETES TÖRTÉNETEK" SZERKESZTŐSÉGÉNEK Kassa, 1790. márc. 8.
12. ARANKA GYÖRGYNEK Kassa, 1790. márc. 25.
13. PRÓNAY LÁSZLÓNAK Regmec, 1790. [július] 1.
14. ARANKA GYÖRGYNEK 1790. nov. 2.
15. BATTHYÁNY-STRATTMANN ALAJOSNAK Regmec, 1791. jan. 7.
16. ARANKA GYÖRGYNEK Regmec, 1791. ápr. 8.
17. BÁRCZAY FERENCNEK Bécs, 1791. jún. 3.
18. ÉDES GERGELYNEK
19. CSOKONAI V. MIHÁLYNAK [1792. aug. 26.]
20. KIS JÁNOSNAK Regmec, 1793. júl. 27.
21. KIS JÁNOSNAK
22. CSOKONAI V. MIHÁLYNAK Regmec, 1793. júl. 29.
23. DÖME KÁROLYNAK
24. HAJNÓCZY JÓZSEFNEK
25. HAJNÓCZY JÓZSEFNEK
26. SZENTMARJAY FERENCNEK
27. KIS JÁNOSNAK
28. ANYJÁNAK
29. PÉCHY SÁNDORNÉ KAZINCZY ZSUZSANNÁNAK
30. KAZINCZY JÓZSEFNEK
31. KIS JÁNOSNAK Brünn, 1797. nov. 16.
32. BÁRCZAY FERENCNEK
33. KIS JÁNOSNAK
34. BATSÁNYI JÁNOS KAZINCZYNAK
35. BESSENYEI GYÖRGYNEK Érsemlyén, 1802. júl. 29.
36. BESSENYEI GYÖRGY KAZINCZYNAK
37. VIRÁG BENEDEKNEK
38. CSOKONAI V. MIHÁLYNAK
39. CSOKONAI VITÉZ MIHÁLY KAZINCZYNAK Bagamér, 1802. dec. 26.
40. KIS JÁNOSNAK
41. CSÓKA JÁNOSNAK
42. SZENTGYÖRGYI JÓZSEFNEK
43. VERSEGHY FERENC KAZINCZYNAK
44. BÁRCZAY FERENCNEK
45. SZENTGYÖRGYI JÓZSEFNEK Újfalu, 1804. szept. 10.
46. B. PRÓNAY LÁSZLÓNAK Kázmér, 1804. dec. 7.
47. KIS JÁNOSNAK
48. SZENTGYÖRGYI JÓZSEFNEK
49. NAGY GÁBORNAK
50. SZENTGYÖRGYI JÓZSEFNEK
51. CSEREY FARKASNAK
52. NAGY GÁBORNAK

53. KAZINCZY PÉTERNEK
54. CSEREY FARKASNAK
55. ID. BR. WESSELÉNYI MIKLÓSNAK
56. SÁRKÖZY ISTVÁNNAK
57. ID. BR. WESSELÉNYI MIKLÓSNAK
58. CSEREY FARKASNAK
59. KULTSÁR ISTVÁNNAK [Széphalom] 1806. júl. 30.
60. KIS IMRÉNEK
61. FAZEKAS MIHÁLYNAK
62. CSEREY FARKASNAK
63. CSEREY FARKASNAK
64. KIS JÁNOSNAK
65. RUMY KÁROLY GYÖRGYNEK [1807. ápr.-máj.]
66. FÁY ANDRÁSNAK Széphalom, 1808. jan. 21.
67. MAJTHÉNYI LÁSZLÓNAK Széphalom, 1808. ápr. 30.
68. PRÓNAY LÁSZLÓNAK Széphalom, 1808. máj. 12.
69. KISFALUDY SÁNDORNAK Széphalom, 1808. máj. 13.
70. KÖLCSEY FERENCNEK Széphalom, 1808. jún. 13.
71. KÖLCSEY FERENC KAZINCYINAK
72. KISFALUDY SÁNDORNAK Széphalom, 1808. aug. 22.
73. KISFALUDY SÁNDOR KAZINCZYNAK Sümeg, 1808. szept. 15.
74. CSEREY FARKASNAK
75. BERZSENYI DÁNIELNEK Széphalom, 1808. okt. 31.
76. BERZSENYI DÁNIEL KAZINCZYNAK Mikla, 1808. dec. 13.
77. BERZEVICZY GERGELYNEK Széphalom, 1809. febr. 5.
78. BERZSENYI DÁNIELNEK Széphalom, 1809. febr. 14.
79. SZENTGYÖRGYI JÓZSEFNEK
80. JANKOVICH MIKLÓSNAK Széphalom, 1809. mára 7.
81. CSEREY FARKASNAK
82. KIS JÁNOSNAK
83. DÖBRENTEI GÁBORNAK
84. SÍPOS PÁLNAK
85. ZABOLAI KIS SÁMUELNEK
86. SZEMERE PÁL KAZINCZYNAK Pest, 1810. ápr. 27.
87. ARANKA GYÖRGYNEK
88. BERZSENYI DÁNIELNEK
89. BERZEVICZY GERGELYNEK Széphalom, 1810. júl. 23.
90. CSEREY FARKASNAK
91. DÖBRENTEI GÁBORNAK
92. BERZSENYI DÁNIELNEK
93. GRÓF GYULAY LAJOSNAK
94. DESSEWFFY JÓZSEFNEK
95. BERZSENYI DÁNIEL KAZINCZYNAK
96. PÁPAY SÁMUELNEK
97. BERZSENYI DÁNIELNEK
98. CSEREY MIKLÓSNAK
99. RAGÁLYI TAMÁSNAK
100. KIS JÁNOSNAK
101. CSEREY MIKLÓSNAK
102. SÁRKÖZY ISTVÁNNAK
103. MUSICZKY LUCIÁNNAK Széphalom, 1812. febr. 5.
104. KIS JÁNOSNAK
105. VAY MIKLÓSNÉNAK Széphalom, 1812. márc. 15.
106. HELMECZI MIHÁLYNAK
107. BR. PRÓNAY SÁNDORNAK Széphalom, 1812. ápr. 8.

108. SZEMERE PÁLNAK
109. GR. GYULAY KAROLINÁNAK A Kedvesnek! a Bájolónak.
110. SZENTGYÖRGYI JÓZSEFNEK
111. BERZSENYI DÁNIELNEK
112. GR. DESSEWFFY JÓZSEFNEK
113. GR. DESSEWFFY JÓZSEFNEK
114. VIRÁG BENEDEKNEK
115. SZENTGYÖRGYI JÓZSEFNEK
116. KÖLCSEY FERENCNEK
117. KÖLCSEY FERENCNEK
118. SZENTMIKLÓSSY ALAJOSNAK
119. HELMECZI MIHÁLYNAK
120. SÍPOS PÁLNAK
121. GR. DESSEWFFY JÓZSEFNEK
122. GR. GYULAY KAROLINÁNAK
123. VITKOVICS MIHÁLY KAZINCZYNAK
124. HELMECZI MIHÁLYNAK
125. SIPOS PÁLNAK
126. SZENTMIKLÓSSY ALAJOSNAK
127. GR. DESSEWFFY JÓZSEFNEK
128. IFJ. BR. WESSELÉNYI MIKLÓS KAZINCZYNAK
129. GR. GYULAY KAROLINÁNAK
130. CSEREY MIKLÓSNAK
131. BUCZY EMILNEK
132. MAJTHÉNYI LÁSZLÓNAK Széphalom, 1815, márc. 15.
133. KIS JÁNOSNAK
134. CSEREY MIKLÓSNAK
135. SZENTMIKLÓSSY ALAJOSNAK
136. TAKÁCS JÓZSEFNEK Széphalom, 1815. júl. 10.
137. CSEREY MIKLÓSNAK
138. HERING IGNÁCNAK Széphalom, 1815. aug. 6.
139. DÖBRENTEI GÁBORNAK
140. BEREGSZÁSZI PÁLNAK
141. BÖLÖNI FARKAS SÁNDORNAK
142. KENDERESSY MIHÁLYNAK
143. HELMECZI MIHÁLYNAK
144. DÖBRENTEI GÁBORNAK
145. RUSZEK JÓZSEFNEK
146. HELMECZI MIHÁLYNAK
147. HORVÁTH ENDRÉNEK Széphalom, 1816. jún. 8-9.
148. IFJ. BR. WESSELÉNYI MIKLÓSNAK
149. GR. DESSEWFFY JÓZSEFNEK
150. SÁRKÖZY ISTVÁNNAK
151. GRÓF TELEKI SÁMUELNEK Széphalom, 1816. okt. 11.
152. KAZINCZY PÉTERNEK
153. GR. DESSEWFFY JÓZSEFNEK
154. PÁPAY SÁMUELNEK
155. GR. DESSEWFFY JÓZSEFNEK
156. HORVÁTH ÁDÁMNAK
157. DÖBRENTEI GÁBORNAK
158. SZEMERE PÁLNAK
159. KÖLCSEY FERENC KAZINCZYNAK
160. KÖLCSEY FERENCNEK
161. DÖBRENTEI GÁBORNAK
162. GR. DESSEWFFY JÓZSEFNEK

163. SZENTMIKLÓSSY ALAJOSNAK
164. HORVÁTH ÁDÁMNAK
165. SZENTGYÖRGYI JÓZSEFNEK
166. FÁY ANDRÁSNAK Széphalom, 1819. jan. 25.
167. HELMECZI MIHÁLYNAK
168. BÁRCZAY FERENCNEK Széphalom, 1818. febr. 10.
169. ISMERETLENNEK
170. GR. DESSEWFFY JÓZSEFNEK
171. SZENTGYÖRGYI JÓZSEFNEK
172. KISFALUDY KÁROLY KAZINCZYNAK
173. KISFALUDY KÁROLYNAK Széphalom, 1820. márc. 29.
174. BÁRÁNY ÁGOSTONNAK Széphalom, 1820. aug. 28.
175. GR. DESSEWFFY JÓZSEFNEK
176. PONORI THEWREWK JÓZSEFNEK Széphalom, 1821. április. 7.
177. KLAUZÁL IMRÉNEK Széphalom, 1821. máj. 8.
178. GR. DESSEWFFY JÓZSEFNEK
179. CSEREY MIKLÓSNAK
180. RÁDAY PÁL KAZINCZYNAK Pécel, 1821. július 9.
181. GR. DESSEWFFY JÓZSEFNEK
182. KISFALUDY SÁNDOR KAZINCZYNAK Sümeg, 1821. okt. 20.
183. KISFALUDY SÁNDORNAK Széphalom, 1822. febr. 13.
184. SZENTGYÖRGYI JÓZSEFNEK
185. GUZMICS IZODORNAK Széphalom, 1822. szept. 15.
186. GUZMICS IZIDORNAK Széphalom, 1822. nov. 11.
187. GUZMICS IZIDOR KAZINCZYNAK Pannonhegy, 1822. decemb. 15.
188. GR. GYULAY KAROLINÁNAK Széphalom, 1823. jan. 1.
189. FERENCZY ISTVÁNNAK
190. GR. GYULAY KAROLINÁNAK
191. SZEMERE PÁLNAK
192. LÓNYAI GÁBORNAK Ujhely, 1823. július 6.
193. VÖRÖSMARTY MIHÁLY KAZINCZYNAK
194. VÖRÖSMARTY MIHÁLYNAK
195. JANKOVICH MIKLÓSNAK Széphalom, 1824. február 26.
196. JANKOVICH MIKLÓSNAK Széphalom, 1824. ápr. 19.
197. FÁY ANDRÁSNAK Széphalom, 1824. okt. 22.
198. THAISZ ANDRÁSNAK Széphalom, 1824. októb. 30.
199. JANKOVICH MIKLÓSNAK Ujhely, 1825. máj. 27.
200. CSEREY MIKLÓSNAK [1825. szept. 2.]
201. KAZINCZY EMILNEK Emilhez 1825. szept. 14.
202. BAJZA JÓZSEFNEK
203. BAJZA JÓZSEF KAZINCZYNAK Pozsony, december 11. 1825.
204. ZÁDOR GYÖRGYNEK
205. KAZINCZY KLÁRÁNAK 1825. dec. 28.
206. CSEREY MIKLÓSNAK [Keltezés nélkül]
207. GR. GYULAY KAROLINÁNAK Újhely, 1826. febr. 12.
208. GR. DESSEWFFY JÓZSEFNEK
209. TOLDY FERENCNEK Pozsony, 1826. máj. 23.
210. CSEREY MIKLÓSNAK 1826. szept. 18.
211. GUZMICS IZIDORNAK
212. GUZMICS IZIDORNAK Újhely, 1827. márc. 16.
213. SZEMERE PÁLNAK
214. KRAYNIK IMRÉNÉ KAZINCZY EUGÉNIÁNAK
215. CSEREY MIKLÓSNAK
216. GUZMICS IZIDORNAK Pest, 1828. máj. 10.
217. CSEREY MIKLÓSNAK

218. FÁY ANDRÁSNAK 1828. nov. 25.
219. GR. SZÉCHENYI ISTVÁNNAK Pest, 1829. jan. 11.
220. GUZMICS IZIDORNAK
221. KIS JÁNOSNAK Pest, 1829. febr. 29.
222. KISS KÁROLYNAK
223. DÖBRENTEI GÁBORNAK Pest, 1829. ápr. 2.
224. GUZMICS IZIDORNAK
225. GUZMICS IZIDORNAK
226. SZEMERE PÁLNÉNAK Széphalom, 1829. jún. 5.
227. JANKOVICH MIKLÓSNAK Széphalom, 1829. jún. 12.
228. FÁY ANDRÁSNAK
229. GUZMICS IZIDORNAK
230. SZALAY LÁSZLÓNAK
231. CSEREY MIKLÓSNAK [dátum nélkül]
232. SZALAY LÁSZLÓNAK Széphalom, 1830. jan. 31.
233. ZÁDOR GYÖRGYNEK ÉS BAJZA JÓZSEFNEK
234. SZEMERE BERTALANNAK [Széphalom, 1830. máj. 30.]
235. FÁY ANDRÁSNAK
236. GR. GYULAY KAROLINÁNAK 1830. jún. 23.
237. GUZMICS IZIDORNAK
238. EÖTVÖS JÓZSEF KAZINCZYNAK
239. BÁRTFAY LÁSZLÓNAK
240. KIS JÁNOSNAK Pest, 1831. márc. 9.
241. BAJZA JÓZSEFNEK Pest, 1831. márc. 14.
242. SOMOSY JÁNOSNAK
243. KISFALUDY SÁNDORNAK Pest, 1831. máj. 1.
244. KIS JÁNOSNAK
245. GUZMICS IZIDORNAK Széphalom, 1831. júl. 10.
246. GUZMICS IZIDORNAK
247. KAZINCZY EMILNEK Széphalom, 1831. júl. 25.
248. SZEMERE PÁLNAK ÉS FELESÉGÉNEK
249. MOCSÁRY ANTALNAK

1

SZÜLEINEK
Érsemlye, 1764. dec. 3.

Kedves atyámuram!
Édes asszonyanyám.

Vígasztalást nyújtó csekély írásom találja vidám orcával asszonyanyámat, kívánom. Igen nagyon ne bánkódjon a Pista véletlen halálán asszonyanyám, atyámuram pedig adjon hálát istennek, hogy megszabadult a vízben való hálástól. Nagyasszonyanyámnak sok nyughatatlansági voltak három hétig, míg himlős voltam, Julis hugomasszony igen meghízott, ezzel vagyok kedves atyámuramnak

édes asszonyanyámnak
szótfogadó fia
Kazinczy Ferenc msk.
generális

(Atyja írásival:) Érsemlyén III Decembris 1764.

Drága kedves Dienes, László öcsém uraimékat is köszöntöm.

2

BESSENYEI GYÖRGY KAZINCZYNAK
Bécs, 1777. febr. 11.

Bizodalmas drága Nagy Jó Uram!

Sárospatakról 10a decembr. 1776 hozzám felküldeni méltóztatott levelét éppen ma 11a febr. vészem. Fájlalom, hogy annak minden sorjában hozzám megmutatott valóságos emberi szívének nemes indulataira, bár ártatlanul is, ily későn felelhetek. Az olyan különös kedvezésre méltó tulajdonságok, melyeket az úrnak inkább isteni gondviselés s természet adtak, mint kevés esztendeiben még elkövetett szorgalmatossága által azokat megszerezhette vólna, nemcsak engemet, kit az emberiség mindenkoron megilletődésre hoz, de a vad természetű embereket is magokhoz vonszó szeretetre kénszerítik. Tehát az olyan ifjak, mint az úr, nemes munkáiknak előmozdítására Isten s természet által szabadokká tétetvén, szabadságot azokra egy oly gyenge halandó társaktól, mint én vagyok, önnön elsőségek vagy praerogativájok sérelme nélkül nem kérhetnek. Valamit az úr munkámnak fordításában elkövetett, igenis helyben hagyom, és attól sem tartok, hogy magyarsága kellemetes ne lenne, mit előttem hozzám küldött levele bizonyít. Hív tiszteletét, mellyel, mint írja, munkámhoz viseltetik, egész indúlattal köszönöm, és kesergem aztat, hogy ily nemes tiszteletnek azokban oly érdemtelen és csekély tárgya találtatott: mégis azon személyéhez való szeretetre kér az úr, hogy véle minden munkáimat közölni ne terheltessem; mely eránta való kötelességemet minden magát arra előadandó alkalmatosságban annyival serényebb indulattal fogok elkövetni, hogy erre az urat, mint annak okát, valósággal érdemesnek lenni ítélem, kinek levelében minden sorját a becsület, tisztesség s felső dolgokra való nemesi vágyódások rajzolták. Ilyen megesmertető jelei szoktak az igaz emberiségnek lenni, melyek a gyenge ifjúságot is erkölcsi tulajdonságaikra

való nézve közöttünk tanácsos és kellemetes öregséggé tészik. Ne szűnjön meg az úr szívének hajlandóságai után menni, és az emberi viselt dolgoknak ahhoz a dicsőségéhez közelíteni, melyre szemeit csaknem bőlcsőiből láttatik vetni. Erre törekedjen, bátor szívvel megkívánván minden viszontagságokat haladni, valamelyek magokat nemes igyekezetének ellene szegezhetik, hogy magát az ily férfiúi harc által is azon tiszteletre s szeretetre mindenkor érdemesebbé tehesse, mellyel maradok

az úrnak

Bécs, 11a. febr. 1777.

igaz köteles szolgája
Bessenyei György

P. S. A számomra felajánlott exemplárokból, bővebb szívességét az úrnak köszönvén, csak egyet kérek ki magamnak.

Szilágyi Márton tiszteletes professzor uramat több t. előljáróival együtt az úrnak igaz hozzájok hajlandó szívességgel köszöntöm.

3

SZÁNTHÓ JÁNOSNAK
Regmec, 1782. júl. 4.

Tiszteletes uram, nekem minden színesség nélkül
tiszteltetett kedves barátom!

Egy nemigen régen megholt francia író, életének leírásában ezt mondja maga felől: „Én esmérem a szívemet, esmérem pedig az embereket is. Nem vagyok olyan, mint akiket láttam; bátorkodom hinni, hogy éppen nem olyan vagyok, mint egy azok közzül, akik élnek; de azért nem vagyok jobb - nem vagyok rosszabb -, csakhogy éppen egyéb vagyok. Jól tette-é a természet vagy nem? hogy azt a modellt, azt a formát, amelybe öntött engemet, eltörte, akkor ítéltessen meg, minekutána ezen írásom elolvastatik". - Ezen sorait olvasván egykor Rousseaunak, letettem a kezemből a könyvet s elmélkedtem sorsomon. Tapasztaltam azt, hogy a természet engemet nem a közönséges modellbe öntött; de azt is tapasztaltam, hogy azt a modellt, amelybe öntettem, se nem egyedül az én számomra készítette, se bele lett öntésem után mindjárt el nem törte. Hogy Sonderling nem vagyok, azt tapasztaltam; de azért nevemet mégsem írtam a közönséges emberek katalógusába. Ezzel se nem gyalázom, se nem dícsérem magamat, csak azt mondom, ami felől annyiszor meggyőzettettem. Legfőbb gyönyörűségemet a barátságban találom. De ritka embernek tetszem, mert nékem ritka ember tetszik. Azok, akik nékem tetszenek, akiknek szereteteket megnyerni kívánom, a szeretetnek, a barátságnak legforróbb tüzével szeretnek. Soha barát barátot jobban nem szeretett, mint én; és ugyanezen okból kívánom, hogy minden színesség nélkül forróan és állandóul szerettessem. Oly szerencsés, oly boldog vagyok, hogy ezt majd mindenkor el is nyerem. - Ezekkel való társalkodásomban felejtem el azokat a nyomorúságos óráimat, melyek gyakran útálatossá teszik előttem az életet; ezeknek az ölelgetések közt nevetem azokat a kígyókat, akik mardosni akarnak. Bízvást marhatnak, nem fogom érezni mérgeket; mert belsőbb barátim, kiknek számok közé számlálom ímé tiszteletes uramat is, szeretnek.

Egy ártatlansága felől tökéletesen meggyőzettetett nemes szívnek megnyugtatására mindenkor elég a maga virtusának meggondolása: ezt a nyilakat tompító pajzst viselvén mellyén,

kacagni fogja azoknak esztelenségét, akik nádból csinált nyilaikat szívének szegezik. Nem a dícséret ösztönözi őtet felvett munkájának folytatására, hanem az a szív, mely neki tulajdon javallását ígéri.

Érzem én is ennek a nemes tűznek szikrácskáit már, még gyenge és erőtelen mellyemben; azt szentül állítván, hogy nem a dícséret elnyerése után való törekedés indított munkám felvállalására.

Olvastam Gessnert, kinek az írásai nemes lelket, szín nélkül való virtust, ártatlan és a méznél édesebb tiszta szerelemet illatoznak. - Olvastam, mondom, Gessnert, s ő vont el azoktól a veszedelmektől, melyekre védelmére elégtelen ifjúságunk rohant; ő képzette szívemet, mely édes tanításait kimondhatatlan készséggel szopta. Hozzáfogtam fordításához, hogy bennem vérré váljon; kevés idő múlva örvendezve tapasztaltam, hogy már írásának módját is magamévá kezdettem tenni. Olvastam annakutána Siegwartot, ez tőlem szintolyan kedvességet nyert, mint Gessner. - Hányszor hullattak szemeim elgyengülésemben olyan édes cseppeket írásodra, áldott Miller! melyeken az engemet sírni látó angyalok örömökben talán magok is sírásra fakadtak! Ez a két darab az, kedves barátom! amelynek szívem ártatlanságát, tiszta és naponként nevekedő erkölcseimet és így mind világi, mind mennyei boldogságomat köszönhetem.

Nemes kevélységgel nézek azon boldog órák eleibe, midőn (erkölcseim mély gyökeret vervén szívemben) Hazámnak, sőt az egész emberi Nemzetnek dísze lészek. - Lészek, mondom, ha azt magamon kívül más nem fogja is érezni, erkölcseim, nevekedő talentumocskám, az isteni gondviselésbe vetett állhatatos bizodalmam, és a ti érettem az egekre bocsátandó könyörgéstek, kedves barátim! reménységet nyújtanak, hogy a lészek.

Hogy a Magyar Hírmondóval kiprédikáltattam még véghez nem vitt munkám által érdemlendő dícséretemet, fognak, tudom, gyermeki kevélységgel vádolni. Azt mondhatom, akaratom ellen esett. Nem kívántam én egyebet, hanem csak azt, hogy szándékom és nevem tétettessen fel, hogy azon fordításokból való örömömet el ne kapja valaki előlem. - - Még Gessnernek nem írtam; előbb felőle Török uram által akarok tudósíttatni: de már levelemből ismér Miller.

Ez légyen egyedül jutalma munkámnak, ez, amit már tiszteletes uramban elértem, hogy olyanok méltóztassanak barátságokra és szeretetekre, akiket nemes lelkekért tisztelnem és szeretnem kell. Ugyanezen indulatját magyarázza tiszteletes uramnak levele, melyet nem a benne lévő, bizony meg nem érdemlett dícséretért, hanem mint megígért szorosabb barátságának zálogát, becsesebb kincseim közzé számlálok, és magamat imádságaiba ajánlván, örvendezve nevezem tiszteletes urat

igaz barátjának
Kazinczy Ferenc

A.-Regmec, 4. júli. 1782.

4

RÁDAY GEDEONNAK
Kassa, 1785. okt. 13.

Nagyságos uram!

Minekelőtte közhelyen jelennék meg a Gessner Idylliuminak magyar fordításával, szükségesnek látom, hogy megítélésére oly bírót válasszak, aki hibáit érzékeny fülekkel s szemekkel érezze, és aki azokat nékem egész szabadsággal tudtomra adja. Nagyságodon kívül nem

esmerek senkit, aki kívánságomat teljesíthetné; valamint másrészről nincsen senki, akinek inkább kívánnám hallani javallását, s innen eredett az a bátorságom, hogy azon Tudósításomnak, amelyet ezen fordításnak elibe akarok tétetni, a nagyságod nevét homlokára függesztettem. Szenyvedje meg azt nagyságod, s ne tekintse hibáim elítéléseinek únalmasságát, nem annyira alázatos kérésemre, mint attól a hazafiúi nemes indulattól ösztönöztetvén, hogy eszerint valaha mocskok nélkűl fog fordítást olvashatni hazánk.

Én erős hiedelemmel hiszem, hogy nagyságod kérésem vakmerőségét jóra fogja magyarázni, és hogy engemet azon gráciáiba, melyet erántam mutatni méltóztatott, továbbá is megtart. Ki a legforróbb tisztelettel maradok nagyságodnak

Kassán 13-a oktobr. 1785.

alázatos szolgája
Kazinczy Ferenc

5

ORCZY LŐRINCNEK
Kassa, 1787. nov. 12.

Nagyságos uram!

Bémutatom nagyságodnak azt az egynéhány *valamimet*, aminek kinyomtattatására egy-két barátim ösztönzése vetemített. A jó szerencsére bízom, mit ítéltet felőlle; mert különben elég példánk van már, hogy a közönséges javallás, vagy szidalom nem jele a munka jó vagy rossz voltának. Ha nagyságod nem tartaná rossznak, elég satisfactio volna a könnyen támadható kedvetlen ítélet helyett!

Mi Kassán nemigen heverünk. Az én Gessnerem sajtó alatt van; tegnap nyomtatták a 4-ik árkust belőle; - azon kívül pedig Hamletet bocsátom ki. Szabó Miltonnak az Elveszett Paradicsomát fordítja deákbul magyar hexameterekre, Simay a Molière Fösvényét, kit ő *Szűkmarkosnak* akart nevezni, de tanácslásomat követvén, *Sugorinak*. Batsányi Tassot igyekszik lefordítani, de nincs originálja. Eszerint a magyar literatúra munkáit tekintvén majd igen ráillik az Kassára, amit a deák példabeszéd Afrikáról mond: Africa semper habet aliquid novi! De aligha a nem lesz még végső romlása a magyar literatúrának, hogy semper habet aliquid novi. Ha mindent elrontunk, sohase lépünk tökéletességre. Erre pedig az elhíresedés esztelen óhajtása s a magyarországi német könyvnyomtatók fösvénysége nagy út. Ajánlom magamat nagyságodnak kegyességeibe s maradok,

nagyságodnak
Kassa, 19. novembris 1787.

alázatos tisztelője
Kazinczy Ferenc

6

RÁDAY GEDEONNAK
Kassa, 1788. máj. 19.

Nagyságos Uram!

Elkészűlt végtére az én Gessnerem is, melyet esztendőnél tovább tartott kezei között Landerer. Nem tudom micsoda szerencsétlenségből a Báróczy tisztelőihez tett ajánlásom kimaradott a nyomtatásból, és azt én magam se vettem elébb észre, hanem csak akkor, mikor már némely exemplárokkal másoknak kedveskedtem is. De csakugyan nem panaszkodhatik Báróczy, mert róla a nagyságodhoz írott és a fordításnak elibe tett Levelemben dícséretesen emlékezem.

Én ezt a nyomtatást nem nézhetem bosszankodás nélkűl. Teli vagyon hibákkal, és ezen felűl a Landerer emberei oly mocskosan nyomtatták, hogy sok exemplárokat el kellene hányni. - Azon leszek tehát, hogy mintegy esztendő múlva csínosabban és sok igazgatás által jobbá téve bocsáthassam ki.

Most egy más munkám vagyon készen nyomtatás alá. Esméri reménylem nagyságod azt a kis románt, amelyet Sonnenfelsének is mondanak lenni: *Adolphs gesammelte Briefe*. - Ez a Goethe Wertherének példája szerint van írva. A festegetések benne pathetikusok. Én ezt lefordítottam, s magyarrá tettem; azaz a személyeket és a történetet Budára hoztam által; Adolph nálam *Bácsmegyei*, Sophie Surányi Manci sat. A történet ez: Bácsmegyei Surányi Mancival szerelemben és csaknem jegyben van: Szentpétery secretáriussá lesz a L[ocum] t[enentia]le Consiliumnál, megesmerkedik Mancival, megkéri a szüléitől, s ezek a lyányt hozzáadják. Bácsmegyei ezen annyira elcsügged, hogy minekutána egykor véletlenül vélek öszveakad, beteggé lesz, s meghal. Ohajtanám, hogy minekelőtte ez a munkám közre megy, az a szerencséje lehessen, amely vólt Gessneremnek, hogy nagyságod revideálhassa. Első alkalmatossággal leküldöm már 12 árkusnyira tisztán leíratott darabját, s alázatosan kérem nagyságodat, méltóztasson Trattnerrel szóllani munkábavétele eránt. - Mintegy 17 árkusra megyén, mind öszvességgel, s én semmi exemplárt nem kívánok, sőt 50-t tőlle megveszek.

A *Museum* nevezete nékem teljességgel nem tetszett. Engedtem mindazáltal társaimnak. Adják az egek, hogy igyekezeteinknek bóldog végét láthassuk.

Koros Imre Uram se Zrínyit nem küldi, se a Nagyságod megígért munkáit. Nyughatatlanul várom mind a két darabot, hogy a második nyalábba beléiktattathasson, és Társaságunk nagyságodnak nevével dicsekedhessen. - Ajánlom magamat nagyságodnak sokszori kegyességeibe s maradok.

Kassán 19. Maji
788

alázatos tisztelője
Kazinczy

7

ARANKA GYÖRGYNEK
Kassa, 1789. júl. 10.

Arankának Kazinczy
a legtökélletesebb számban bóldogságot kíván.

Kevésbe, csak igen kevésbe múlt, régólta tisztelt érdemes hazafi! hogy előttem igen kedves leveled az elyseumi mezőkre nem jött utánam. Az elmúlt hónapnak 7-dikétől szinte 23dikáig,

az életnek, sőt magoknak a legkínosabb fájdalmaknak érzésén kívül tompán és elájulva feküdtem s orvosom minden reménységről lemondott.

Végtére egy kegyes istenség visszaadta életemet s új feléledésem és azok a könnyek, amelyek szemeimet mindenkor elfutják, valamikor az jut eszembe, hogy oly igen közel voltam a *Nemlétel*hez és mégis újra *vagyok*, kedvesebb áldozat néki, mint az a pompás háládás, mely gyakorta a templomokban zeng.

Élek tisztelt barátom! - ó mint kevélykedem ezen nevezetben - s már lábadozni kezdek nyavalyámból; s új életemnek nagy szerencséjét lelem abban, hogy te engemet szeretsz s barátságodra s leveledre méltóztattál.

Nékem az orvos megtiltotta az írást és a mélyebb gondolkozást: de ezenfelül láthadd kezem írásából is, hogy gyengének kell lennem. Meg fogsz tehát engedni, hogy válaszom most rövid lészen.

Azt tudakozád, mi a DAL? - Szükség, hogy a *Gesang*-ot a *Lied*-től - *chant*-ot *chansonet*-től - a *canto*-t a *canzonetto*-tól a magyar is megkülönböztesse. Az első harsogó epopeákat, magasan repdeső ódákat - az utolsó szerelmes darabokat, nyugodalmas scénákról írt énekeket jelent. - - - Közönséges nálunk *danolni*, *danlani*, mely világosan az obsoletum *dal*-tól jő. - - Én leveledet, mihelyt egynehány ízben elolvastattam, mert magam oly gyenge valék, hogy egy betűt se tudtam a másiktól megkülönböztetni, mint igen kedves újságot az én igen kedves Horváthomnak küldöttem által Füredre, három darab szép verseiddel. Várd tehát addig teljesebb válaszomat, míg az ismét kezemhez jő.

Most mondom már én egész bizodalommal azt, amit a Gessner elibe tett Rádaihoz írt levelemben mondottam, hogy születésem a legtisztább magyar ég alatt esett, midőn Arankát mind a hellyben - per duplex 11, - mind az é-ben in interrogationibus velem együtt látom. Ha engemet esmernél, tudnád, hogy én éppen nem vagyok vallásbeli fanatizmussal profanálva; engem fiának nevez a bölcsesség; de kéntelen vagyok mégis megvallani, hogy magát tartom a kálvinistát a magyar litteratúra elővitelére választott népnek. Igyekezik a pápista, de haszontalanúl; Faludi - az imádott Faludi hány helyt vét nyelvünk ellen. Nézzük el Szabót, Rajnist, Révait, Batsányit. - - A lutheránus pedig arra van kárhoztatva, hogy magyarul meg ne tanúlhasson. Én ennek forrását az oskolákban találom. A kálvinista univerzális nyelve a magyar; a pápistáé a culináris deákság; a lutheránusé a tót és német.

Mit mondál te a német nyelvről a franciával öszvehasonlítván? Én a *Pucelle d'Orleant* véghetetlenül tisztelem; *Rousseaut* religióval olvasom, *Colardeaut*, *Doratot* sokszor gyönyörködve olvastam; de a német litteratúrát a franciánál alábbvalónak nem állítom. A francia nyelv csupa virág, az igaz; de micsoda átkozott sor ez *Dorat*nak *Ma Philosophie* nevezetű darabjában:

Cette poetique licence.

Ha prózának olvasom, úgy mondom ki: Szett poetik *liszansz*. Ha versnek, így: *Szette poétike liszansze*, és azt úgy, mintha jámbus vólna. - Ezen felül minden jóízlésű litterátor feljebb becsüli a *Simplex munditus*-t a tarka csecse-becsénél. No nézzük már a Gessner Idylliumainak első §-át németül, és úgy, amint azt Huber fordította, noha azt könyv nélkül írom csak, és így hibázhatok, mert francia Gessneremet olvasni adtam.

Nicht den blutbespritzen kühnen Helden, nicht das öde Schlachtfeld singt die frohe Muse: sanft u. schüchtern flieht sie das Gewühl, die leichte Flöt in ihrer Hand.

Franciául:

Ce ne sont ni les Heros farouches et teints de sang, ni les champs de bataille couverts de morts, que chante ma Muse badine: douce et timide elle fuit, sa flute legère à la main, les scenes tragiques et tumultueuses.

Magyarúl a német után:

Nem vérrel béfecskendezett merész bajnokot, nem az ütközet feldúlt helyét énekli a víg Múzsa: remegve szalad ő mezei könnyű sípjával a fegyvercsattogás elől.

Mennyivel igazabb a magyar a franciánál? és milyen szép numerus van benne:

⏑ – ⏑⏑ – ⏑⏑ – ⏑ – ⏑ –
a fegyver csattogás elől.

Ez jambus, szinte mint a német

⏑ – ⏑ – ⏑ – ⏑ – ⏑ –
die leichte Flöt in ihrer Hand.

...Most minden verseink haszontalan hosszas csevegés és kedvesség nélkül való kötött beszéd. Erdődy Lajos, akit gyakorta burlesque expressiókért becsülnek sokan, gyakorta pajkosságaiért, gyakorta csak azért, mert foly a cadentiája, mindég repetál; gróf Teleky József szenteskedik, Bessenyei tudomány nélkül affektálta a legsublimisabb filozófust, s dagály lett. Ilyen ő Lucanusában, hol a gallusokat gauloknak, Ausoniát Lausoniának nevezi tudatlanságból, akármit mond Batsányi a Museum 2dik darabjában. Igaz, hogy ha Bessenyei deákúl tudott vólna, nem hiszem, hogy Lucanus jobb fordítóra akadhatott vólna, mert mind a kettőt dagályra szűlte a természet. Szabó, isten tudja, mit csinál.

A második negyedében a Museumnak Klopstocknak Messiásából fordított darabokra fogsz találni. Így van már készen 3 ének. Csak arra ne kérj, hogy az erőltetett expresszóktól elálljak. Elveszteném egészen a Klopstock energiáját. Fordításomat in mscrpto és Gessneremnek újabb darabjait a Lőrinc napi debreceni sokadalomra Hunyadi Ferenc prédikátor úr kezéhez küldöm, hogy küldje kezedhez. Kérlek, rostáld meg. A te kriziseid nagy érdemet fognak adni munkáimnak. A Gessner Idylliumit most hasonlítom öszve az originálissal. Akkor, ha majd készen leszek vele, általküldöm.

Nem írok többé, hanem csak egy darab versemet teszem még ide. Méltóztass továbbá is leveleidre és szeretetedre és éreztesd, hogy szeretsz. *Kassán 10. júl. 1789.*

Manci Magdolnának diminutivuma.

8

HORVÁTH ÁDÁMNAK

Regmec, august. 21dikén, 1789.

Midőn csaknem megemészte a bosszankodás, hogy leveledet nem vehetem; hogy Vályim által iratott - Kassáról reszkető kézzel írt -, már Regmecről írt - kedvesedhez írt leveleim sem indítanak arra, hogy felelj, megérkezik Kassáról Vályim és kezembe adja leveledet. Alig telek meg véle, alig olvastam el kétszer, háromszor, jő az Újhelybe küldött követem s hozza a másodikat. Ó édes Horváthom érezd, érezd azt, amit a tégedet hevesen szerető Kazinczy érez, midőn szíve elolvad, és erántad a legbuzgóbb tiszteletre ragadtatik. Ez a szíves tisztelet,

érdemeidnek igaz tisztelete, a te bájoló nyájasságod győz meg, hitet el engem egész bizonysággal afelől, hogy te örökre öszve vagy kötve velem, hogy barátságunk bonthatatlan, s hogy azon az irígység, meghasonlott gondolkozás, s egyéb efféle indúlatok diadalmat nem nyernek. Újabban felébred nyughatatlanságom, mellyel személyes esmeretséged után vágyakodom, s megujítom szíves fogadásomat, hogy egész erővel azon leszek, hogy októbernek elején Bécsbe indulhassak. Horváth lesz az igaz célja útamnak - és az a képzelés, hogy majd Kazinczy Horváthtal, Csapodival, és Vályival lesz együtt! úgy ragad magához, mint a vidám haldoklót a halhatatlanságnak horváthi hitele.

Álljatok öszve kedves barátim, s fogjatok hozzá az új Társaság munkáinak kiadásához. Én köztetek vagyok, mert Horváthomtól el nem szakadhatok. Ugy-é kedvesem, méltónak tartasz reá? Ó kezdjétek el! kezdjétek el. Én mindent teszek, valamit kívántok. A te javaslásod hogy Füreden gyűljünk öszve, minden esztendőben egyszer, a legédesebb képzelődésekre ragadott. Ellenben gróf Széchényinek igazsága vagyon. Ne hidd, hogy szemmel ne tartsanak. Úgy, de ismét minő boldogság öszvegyűlni és egymást közelről esmerni. De ismét, hát ha egy-két Batsányi támad, s elnyomja a szabadságot a maga gorombaságával, öszveveszti a tagokat, schismákat csínál. - - Kénszerítelek kedves barátom, fogj hozzá minél elébb. Én az Orpheusomtól azért nem állok el. Lesz ennek is haszna. Ti versezzetek, én is versezek köztetek; én amellett egyébhez is látok. Az én darabjaim archivuma lesz a mostani litteratori dolgoknak, s minden talál benne helyet, ami tárgya a tudhatásnak. De erről majd szóval bővebben.

Nem írtam ugyan még eddig semmit felőle, de sokszor aggódtam a te balatoni hajózásaidon. Barátom, ne vesd magadat szemlátomást veszedelemre! Gondold el, milyen kincse van benned a hazádnak, Kazinczydnak. Jaj nekem úgy, ha igaz az ellenkező állítása a Curtius mondásának: Matrem timidi flere non solerent!

Édes Barátom! nagy vala az én fájdalmam nyavalyámban, de gazdagúl meg van fizetve minden. A te érettem buslakodó szép versed - s érezd ismét, amit a néma háladatosság mond! - Az én sorsom a jó részre esett, hogy Melpomene rám pillanta születésemkor. Elmondhatom ezt:

Parte ego non possum nobiliore mori.

Polémikus (de nem harcoló, mert *te velem* [nem har]colhatsz és nem is harcoltál) Leveledre most [nem] válaszolhatok. Két óra alatt Miskolcra indúlok; dolgaim vannak: most csak azt mondom, hogy érzem, hogy te convictus vagy a magad értelmed felől; s annyival kevesebbé csudálkozom azon, hogy együtt nem járunk, mert a gazos, út nélkül való, setét erdőben együvé nem akadni nem csuda.

A vicekancellárius! - Hogy ő is szánt. Én őtet tisztelem s ha meg nem csal képzelődésem, ő engem becsülni látszatik; becsülni, mint Gessnernek fordítóját és mint embert. Ha becsűl-é úgy mint hivatalban lévőt, nem tudom: azt tudom, hogy egyenességemet szereti. Látta-é nálatok Bácsmegyeymet? Mit mond rá? Hát Péczeli? Nagyon sajnálnám, ha ez azt tartaná, hogy én őtet vagy nem becsűlöm vagy bánthatom. És mégis tartok tőle, hogy a Heró és successio emlékezete Bácsmegyey Jelentésében előtte nem csinál csendes vért benne, kivált, hogy Youngomban is mondtam valamit felőle.

Küld meg édesem kesergő verseidet Péczelinek a Gyüjteménybe. Édes azt nézni és nézettetni, hogy *nem*

Careo vate Sacro.

Ne hidd, hogy a normális oskolák institutuma ellenkezik kedves nyelvünkkel. Sőt inkább Bálintfit és Vályit megdícsértettem a consiliummal a magyar nyelv tanításáért. Nagy szerencsétlensége a normális institutumnak a bolond tanítók és a sok fogyatkozásokkal teljes régi könyvek. Apológiái többnyire rosszak. Én is készitek egyet.

Barátom, semmiben sem gyanakszom barátságod tisztasága felől, de a Messiás eránt mégis félek, hogy ha nem talál tetszeni, szépíteni fogod nem javalló ítéletedet.

SZÉCHÉNYI! áldott hazafi! Be szép gondolat a secretariussággal. Haza szülj husz SZÉCHÉNYIt s megmutatjuk, mit teszünk.

A mixta oskoláknak célja nem a religionis unio.

Öleld, öleld, öleld az én Csapodimat! és magadat Kedves, ha ölelheted. Nyughatatlanúl várja azt a szempillantást heterodoxus Kazinczyd, amelybe azt karjai tehessék!!! -

9

ARANKA GYÖRGYNEK
Kassa, 1789. dec. 20.

Arankának Kazinczy boldogságot!

Hogy előttem minden tekintetben különös kedvességű leveledre ily soká nem feleltem, érdemes tisztelt hazafi! tulajdonítsd azt bécsi útamnak, hová októbernek 18dikán megindúlván, decembernek 4dikén jöttem haza. Azólta ismét egy hivatalbéli útat tettem; s onnan is megjövén, subalternus tisztjeimnek dolgoztam egy hivatalba vezető *szóllást* (tehetné-é ez az Oratiót? - csak inkább mégis mint a *Beszéd;* Colloquium), melyet ma el is mondék, s pihenésemnek első szempillantását arra fordítom, hogy barátságos öleléseid közzé vethessem magamat.

Füreden Horváthot, Győrben Rajnist és Révait, Pesten Dugonicsot. Pozsonban a nevendék kis papokat, Bécsben a Hadi történetek íróját, Görög Demeter uramat, Báróczyt, s mindenek felett gróf Széchényit láttam. - Annak előbeszéllésére, mit láttam, mit hallottam, szabadabb elme, és sok idő kívántatik. Horváth egy szeretetre méltó kuruc. Nem lehet hozzá hasonló litterátort kapni, mert ő a maga nemében egyetlenegy. Fekete bajusza ellepi egész száját, óldalról és hátulról üstökbe kötött hajai borzasan állanak, ruházatja veres színből vagyon kihányva arannyal, fején pedig bársony nyusztos süveg áll. A legpajkosabb fickónak esmérné az, aki látja, s megesküdne, hogy nemcsak nem poéta, de a poézisnek nevét sem hallotta. Szüntelen danol, mint a kálvinista deák szokott; pipázik; tréfát űz, s nevetteti azt, akivel szóll. Szíve oly egyenes, mint a Nathanaelé. Áldott lesz énelőttem a nap, amelyen őtet először szorítottam mellyemre. 30 esztendős.

Dugonics ősz ember, de ideje előtt. Haja és színe igen szőke lehetett. Nyájas s egyenes, de nem durva. Ha bántják, haragszik. Azon a képen, amely a Kovacsich Merkur von Ungarn für das Jahr 1787. Tomo XII. vagyon, szerencsésen van eltalálva; de a karja és sipkája a képet esmeretlenné teszi. Újonnan adja ki most *Etelká*ját, s néhol változtat, bővít, elhágy holmit.

Révai száraz, szőke, görbedt, éles és alighanem irígy. Győrben a Normális Oskolánál rajzolást és architekturát tanít. Társaságra veszedelmesnek nézem.

Rajnis egy igen becsületes karakterű ember, nagy hazafi, ad excessum! Büszke mert a maga érdemét esmeri. Ha ki írásáról ítél, nagyon megcsalatkozik. Nem oly durva, nem oly mérges ő amilyennek mutatják írásai. Meg volt bántva, s nem sír, ha bántják, hanem vág.

Pozsonban a kis papok közt igen kedves embereket kaptam. Döme Károly szeretetre méltó, derék és nagytehetségű ifjú. - Fehér György francot, németet, olaszt ért. Tsergits verseket írogat.

Báróczy öregszik. Nem ír többé semmit.

Széchényi királyi commissárius és főispány vólt. Önként resignált. Egy szent hazafi. Igen tanúlt, igen nyájas, igen jó ember. Alig szerettem valaha valakit annyira, mint őtet első tekintettel: de rettegtem előtte, oly nagy vólt reverentiám, veneratióm. Ha ki őtet látja, hazafiúságát hallja, azonnal hozzáfog az íráshoz. - Többet nem mondhatok, nem lehet mondanom.

A *Júlia Levelei* úgy jönnek ki amint parancsoltad. Magam rajzolok hozzá egy képet a homloklevélre. Ámor jajgatva mégyen, s lábait béklyó szorítja; íveit pedig mérgesen elhintve lehet látni. Közűlök egy kígyó fonakodik ki. - Ezt én Bécsben metszetem: de Kassán fogják nyomtatni. Veszed majd az árkusokat minden postán.

A *Museum* IV. részébe, s már Landerernek általadott ORPHEUSom (így nevezem hólnapszámként kijövendő írásomat) első darabjában egynehány verseidet tettem belé. Engedd el ezen szabadságomat. Lesbiához. Koporsó-kőre, Nap ha fel akar öltözni etc. etc.

B. Ráday Pesten dicsekedve mutatta szép leveledet. Mint örültem én, midőn nevemet kedvesen említve láttam. Én a te szereteteddel dicsekedtem. Tarts meg abban továbbá is. Én tisztelni meg nem szűnlek. *Kassán 20. Xbris 1789.*

Eddig való professzora kassai Normalis Fő Oskolámnak, Wályi András úr, s ivánkai Vitéz Imre úr subalternusaim lettek a kancellárián 4-a novembris publikált resolutioban. Ez Egerben, amaz Miskolcon fog lakozni mint Scholarum Nationalium Districtus Litterarii Cassoviensis Regius Visitator. Rangja főszolgabírói, 600 ft. fizetéssel. A Vitéz *Orestes*e javallást nyert Bécsben.

10

ARANKA GYÖRGYNEK
Kassa, 1790. jan. 25.

ARANKÁT
Szerzetes Barátja ORPHEUS
szent csókkal öleli.

Érezd szentül szeretett barátom! érezd mennyire ragadott el azon támadott örvendezésem, hogy téged nemcsak barátomnak, hanem szerzetes atyámfiának szólíthatlak. Az a szent öröm, amely indúlatosan szorítana, ha ölelhetnélek mellyemre, megnémít; nem tudok egyebet mondani, hanem hogy - szeretlek.

Én a miskolci virtuosus kozmopoliták tagja vagyok. [ ] mindazáltal dolgozni régen megszűnt; mert előljáró atyátokfiai elszéledtenek, és a fejedelem rendelése gátlást vetett barátságos öszvegyűléseinknek. Azólta munka és [ ] nélkül vagyok.

Horváth Ádám is barátunkká leve. Pesten vétetett fel 19-a november, s én őt (szokásból kiment rendtartásunkhoz képest) Árionnak neveztem. Ő minden tekintetben érdemes szorosabb szövetségünkre.

Küldöm a Museum 3-dik darabját. A negyedik most van sajtó alatt.

A generális gyűlése Abaujnak magyar tűzzel mene végbe. Nem adunk életet, míg szabadságaink helyre nem állíttatnak.

Barátom! hívatalbeli dolgaim vonnak el, és félek, hogy ha még többet írok, mindenem itt marad. Szorúlj mellyemre, és fogadd el szent csókomat. *Kassán 57 25/I. 90*

Orpheus.

11

A „HADI ÉS MÁS NEVEZETES TÖRTÉNETEK" SZERKESZTŐSÉGÉNEK
Kassa, 1790. márc. 8.

Imé egy új jele az én igyekezeteimnek. - Annyival készebb vagyok megvallani, hogy a *Széphalmy* Vince álorcája alatt én lappangottam, mivel leveleiteknek 274-ik oldalán elárúlva látom magamat. - Örömmel olvasom mindég litterátori túdósításaitokat. - Nem minden ember érzi azt, mennyire hevül fel még a hidegebb vérű, szemérmesebb, bátortalanabb hazafi is a vetélkedésre, midőn látja, hogy itt is, amott is támad egy, aki könyveinknek számát szaporítja. Evégre kérlek, iktassátok azt, amit még hazánk tőletek nem tud, *Orpheusomnak* 80-90 óldalaiból, leveleitekbe, s indítsatok reá valakit, hogy *Rousseau*-nak *Contrat Social*-ja mellé, mely kezeim közt vagyon munkában, fogjon az *Emberek hasonlatlansága felől írt becses munkájához* is: mert én, aki sem a *Messiással*, sem egyéb igyekezeteimmel nem vagyok készen, már ebbe most nem foghatok. - *Hamletem* a jövő héten sajtó alatt lesz, s talán Lessingnek *Miss Sara Sampson*-ja is utána fog menni. - Most kellene azon lennünk, hogy a béállandó országgyűlése alatt magyar játszószínünk légyen. - *Orpheusom* II-dik Darabjába consiliarius *Fáy* Ágoston úrnak, mint *abaújvármegyei* első viceispánynak, márc. elsőjén tartott beszédét iktattam, s melléje ezt vetettem: Ezt a beszédet, s egynehány vármegyének protokollumait olvasván, kicsoda az, akiben még az a kívánság támadhatna fel, hogy béállván nemsokára az országgyűlése, ismét a deák nyelv hozattasson vissza közdolgainknak folytatásokra? - Ha a deák nyelvet vesszük elő: úgy örökösen bézárjuk a tudományok elterjedése előtt az útat. Egészen a retorikáig, azaz életünknek csaknem fele részéig azt a nyomorúlt konyhai deákságot tanúlnánk egyedűl, amelyet ekkoráig oskoláinkban és oskoláinkon kívűl hallottunk, s nem lesz időnk *valóságok*nak tanúlására. Ezenfelűl ha a magyar nyelv hozattatik bé (amelyre az uralkodás terhét oly fáradhatatlanul hordott JÓZSEF maga is hajlott, a deák nyelvtől elállván, és utolsó tavalyi rendelése mellé nem a deák, hanem a magyar fordítást tétetni parancsolván), nemzetünkből különös nemzet válik, örökös fal lesz a magyar és nem-magyar közt vonva, s az idegen vagy magyarrá lesz köztünk, vagy éhhel hal el; szemlátomást fogunk előmenni a tanúlásban, magyar csemetéink magyar nevelőket kapnak, s a mesterségekben és tudományokban oly szerencsés virágzásra lépünk, mint amilyenre Németország lépett, minekutána a kihólt római és az idegen francia nyelvtől elállott, s tulajdon nyelvén kezdette írni könyveit.

E célnak elérésére pedig elmúlhatatlanúl s mindenek felett az kívántatik meg, hogy az oskolákban magyar nyelven taníttasson az ifjúság. Mely annyival könnyebben megeshetik, mivel már ekkoráig is sok magyar könyveink vannak, a szükségeseket pedig tanúltjaink elkészíteni készek lesznek. - Él *Dugonics;* és *Rátz*, él *Horányi! Révainak* készen vagyon egy Architekturája; *Novák* Természeti Törvényt ád; - Sárospatakon *Szentgyörgyi*, *Őry*, *Szilágyi*, *Szombathi*, - Debrecenben *Sinai*, *Ormós*, *Milesz*, *Szilágyi*, *Hunyadi*, *Benedek;* - Erdélyben *Kovásznai*, *Szathmári*, a *két Benkő;* Bécsben *Decsi;* Komáromban *Péczeli*, *Mindszenti*, *Perlaki;* - Váradon *Józsa;* - Miskolcon *Komjáti*, *Szathmáry*, *Paksi József* és *Tóth András*, - Győrben *Ráth;* - Füreden *Horváth;* - Szatmártt *Földi;* - Nagybányán prof. *Szabó László;* - Jászberényben *Gellei;* - Kecskeméten *Gőböl;* Halason *Tormási;* Böszörményben *Vétsei;* Diószegen *Fazekas* és *Lévai;* - Kőrösön *Kozma;* - Verőcén *Szilvási;* - Vácon *Török István;* és akit utól említek ugyan, de aki mind munkásságára, mind tehetségére nézve az elsők közé való, Rimaszombaton *Szőke*, s ezeken kívül két monasticus barát, a szép magyartollú s magyar történeteinkben igen járatos polemista *P. Leo Maria Szaicz*, és Rozsnyón az én igen

kedves barátom, franciskánus concionator P. *Lovasi Benedek*[1] csak intést várnak, s rész szerint írni, rész szerint fordítani készek lesznek. Vétkezik a haza ellen, aki ezt a szent szándékot teljes erővel elő nem mozdítja! aki kész nem lesz ezért minden hasznát, előmenetelét fel nem áldozni!

Kicsiny és csekély mindennek kezdete s kéntelenek vagyunk megvallani, hogy hazánknak van három vagy négy vármegyéje, amelyben nem találhatni oly személyt, aki a még szokatlan nótáriusi magyarságnak megfeleljen: de avagy nem lehetne-é ezen segíteni? Nincsenek-é a Duna és Tisza partjain oly ifjak, akik szívekre vévén ezt a szolgálatot, amelyet honjoktól való eltávozások által a nemzetnek hajtándanak, készek ne légyenek a tót hegyek közzé költözni? s nem lehet-é ezeket az odaházasodás által odavaló indigenákká tenni? - Ezenfelűl, ha a vármegyék egymásnak gyűléseiknek jegyzetjeiket megküldenek (levelezéseik magyarúl folytak ennekelőtte is), nem lehetne-é biztosan reményleni, hogy a dolog tökélletesen lábra kap? - Hazafiak, átkozni fogják hamvainkat maradékaink, ha nem teljesítjük azt, amire a deák kiholt nyelvtől idegenkedő JÓZSEF önként hajla.

Az a tekintet, hogy törvényeink deákúl vannak, nem vét gátlást ezen szent igyekezetnek. A deák nyelvet nékünk mind a törvényért, mind a theológiáért, mind a klasszikus íróknak értéséért, s az eruditiónak mindenik ágazatjáért kell tanúlni, tudni. Tudja azt a német, hollandus, olasz, francia és ánglus is, noha nem tud oly hadarva beszélni, mint mi; noha mi nevetjük őket és tetszünk magunknak, holott ahol a német egy *Gessnert*, *Heynét*, *Millert*, *Ernestit* - egy Ernestit mutat! - minékünk igen meg kell elégednünk, ha egy *Szerdahelyit*, egy *Koppit* mutathatunk - - Folyhatnak azért a törvényes perek, a közdolgok magyarúl, hogy a Corpus Juris és Werbőczi deákul írattatott; éppen úgy, valamint magyarúl prédikálhatott Pázmány azért, hogy a Vulgata deák nyelven írattatott. - Tanúljunk deákúl: sőt tanúljunk németül is, s ha reáérünk francúl, ánglusúl s olaszúl is; de szemeink mindenek felett oda légyenek függesztve, hogy a magyar légyen az *első* és *közönséges*, és hogy azt a német, tót, rác és oláh gyermek egyaránt tanúlja, valahol csak benne mód vagyon.

Fejedelmünknek királyi kegyelme s igazgatói bölcsessége hajlik ezen kívánságára sok vármegyéinknek. Készek az írók annak a saturnusi időnek közelébb vonására, mely Leopoldnak a trónusra léptével virradni kezd: kész a pozsonyi és pesti nevendék papság is, nemzetünk egyik felekezetének jövendőbeli vezetője; kész Patak, Debrecen, Erdély, Losonc, s több magyar oskoláink. A jövő országgyűlése vetheti meg régen várt bóldogságunk tántoríthatatlan talpkövét, melyen új királyunk azon ékességgel jelen meg, amely utoljára TERÉZIÁNAK fejét - szent nyúgodalom lebegjen örökre imádott hamvai felett! - ékesítette. Ha a magyar nyelvet hozzuk bé, állani fogunk: ha a deák nyelv hozatik vissza, később vagy elébb elöl az idegenek özöne, s nemzetünk korcs zűrzavar lesz.

Kassán, márciusnak. 8. 1790.

12

ARANKA GYÖRGYNEK
Kassa, 1790. márc. 25.

Megbecsűlhetetlen Barátom!

Kimondjam-é, mi érte *Júliádat?* - - Sajnálom, de ki kell fakasztanom mégis, hogy megnyugtassalak. - Általadtam azt az idevaló librorum revisornak, hogy tégye reá az *admittitur*-t, de ő

[1] Ez debreceni deák vala egykor: pápistává s idővel osztán franciskánussá lett. Egy szeretetreméltó igen derék ember. *(Kazinczy jegyzete)*

azzal az izenettel küldé vissza, hogy ez a munka erkölcsöket vesztegető munka s kívánságomat nem teljesítheti; sőt kér, hogy semmisítsem el. - Képzelheted-é, mint lobbantam fel a legindúlatosabb haragra, melyet végre voltaire-i nevetés szakaszta félbe. - - Kérni kellene, hogy rigorától álljon el; e juta eszembe; de ójjanak az istenek! nem szóllok néki többé, ha nem tudom, mi ér is! - - Mit teszek tehát? Régen kancellistám kezében vagyon, ő írja le, hogy Pestre küldhessem pro revisione, s nemsokára kész lesz vele. Akkor kedveskedni fogok Nóvák István úrnak is egy nyomtatvánnyal belőle.

Nagy még a setétség, kedves Barátom, és nékem úgy látszik, hogy mivel némely helyeken *napok* támadnak, a barlangok setétjei még feketébbekké válnak, mint eddig vóltak, míg egünket estveli homály fogta vala bé. Én megmakacsítottam magamat kicsikarni a superstitio kezéből a véres tőrt és irtóztató képéről lekapni az álorcát, Voltaire, Rousseau, Helvetius, a Sansouciba lakott filozófus s a kőmívesség úgy adnak pajzst balomba, jobbomba kardot, lábaimra szárnyakat, mint mikor Perseust készítették fel az istenek az Andromeda megszabadítására. Csak attól tartok, hogy lángoló felgyúlladásaim által el ne rontsam igyekezeteimnek bóldogulhatásait. Olvassa meg, akinek esze és szíve van, Orpheusom bévezetését, olvassa meg pag. 90. azt, amit Rousseau-ból fordítottam, és azt, amit Kallós által fordíttattam Helvetiusból; - olvassa meg tulajdon gondolkozásomat Orpheusom II. kötetében a lélek halhatatlansága felől s látni fogja, ki vagyok, s áldani fog, ha én már régen nem leszek is. Valakinek fel kelle támadni, mert már többé szenvedni nem lehet, amit csinálnak.

Szepesi kanonok Molnár János, aki annyi könyveket firkált, most a naturalistákat akarja megrontani. Egy Responsorum liber tertiust nyomtattat ugyanazon betűrakó által, aki Orpheusomat rakja. A minap meglátom Voltaire nevét munkájában s olvasom. Ezt írja felőle: - „Voltaire beteg vólt, hagymázban vagy miben feküdt. D. Tronchin hozzámegy. Hát egyszer Voltaire az ágyból felugrik, az árnyékszékre ül, békap a csuporba, kiveszi a tulajdon sz...t, megeszi." - Gyönyörű apológiája a keresztyén vallásnak. Magának Molnárnak írtam felőle, valamint P. Leo Maria Szaicznak is, aki Egerben az *Igaz Magyar*-t írja.

Hadd feleljek már leveledre. Nem tudom, mennyire hatottál a kőmívesség grádicsain; tudod pedig, hogy itt a felsőbb grádicson lévő az alsóbb grádicson lévőt azon grádicsokra nézve, amelyeken ez véle nincs, profanusnak tartozik nézni. Én tehát vaktában nem szólok, mert a kőmívesség előttem szent. Hogy egy [redacted]-ban harmadik személyt viseltem, azt mondhatom, de azt is mondhatom, hogy nékem a három angliai grádusomnál, mely inas, legény, mester, több nincs és nem is lesz könnyen. Historice sok grádusokat esmerek, de reájok nem vágyok. Eltévedésnek nézem azokat, vagy - ó miért kell ezt vallhatnom! némely kötelességekről elfelejtkezett Beutelschneiderek míveinek. Egy consiliárius Budán 1787-ben nékem egy skatulyát ád kezembe, kinyitom, 36 kötényt találtam benne, majd fekete, majd veres, majd zöld, majd sárga, majd fehér pántlikával. Beszélgetek, úgy szóll, mintha ő építette volna a Salamon templomát, és mégis -. Hallottál-é valamit az illuminatusok felől? Ezek az emberek Bécsben is dolgoznak, mégpedig nagyon. Az ő célok, amennyire sejdíthetem (mert hogy én sohasem vétettem fel közzéjek, arról esküszöm neked a Mindenható Építő Mester előtt!) volt evertere superstitionem, opprimere Tyrannismum, benefacere. - Nem az-é az élet legédesebb boldogsága? - Maradjon a szegény Báróczy a maga alkímiájával, mely néki sohasem csinál aranyt, maradjon orvosság csinálásával, mely testét elgyengítette, vesszen gróf Thun a Geisterbeschwörungjával, mely oly bolondság, amit még a gyermek is megnevet, nékem az mind nem kell. - - Én nekem a kőmívesség oly társaság, amely egy kis karikát csinál a legjobbszívű emberekből; melyben az ember elfelejti azt a nagy egyenetlenséget, amely a külső világban van; amelyben az ember a királyt és a legalacsonyabbrendű embert testvérének nézi, amelyben elfelejtkezik a világ esztelenségei felől, s azt látván, hogy minden tagban egy lélek, t. i. a jónak szeretete, dolgozik, örömkönnyeket sír, amelyben sokkal biztosabb barátokat lél, mint a külső világban; amelyben kiki igyekezik embertársainak nyomorúságát

aszerint, amint tehetsége engedi, könnyíteni, amelyben kiki olvasni, tanulni, szerzetes atyjafiai munkái, írásai, példái által tanítani tartozik; az ilyes társaság nékem kedvesebb, mint amely aranyat, vagy olyas életet hosszabbító orvosságokat csinál, hogy aki véle él, szemem láttára nyomorék koldussá lesz; amely nonsensekkel mulatja magát, ördögöket kíván segítségül, s több efféle haszontalanságok, esztelenségek, bolondságok körül forgolódik. - Az én ítéletem szerint elég mindegy [redacted]-ban a három megnevezett gráduson dolgozni...

Pesten lévén novemberben, azt a tanácsot adtam, hogy egy magyar nyelven folyó [redacted] állítasson fel. Gyalázatjára van nyelvünknek, hogy csak németül és deákul dolgoztunk. Effektusa kezdett lenni, de megcsökkent: mert az atyafiak elvesztették minden reménységeket, hogy a kőmívesség jó lábra állhasson. - Szeretném tudni, mi vethetne gátlást? - Fogtok-é ti dolgozni? Ó édes barátom, édes Arankám, be kedves gondolat tűnik szemem elibe. Ha te egynehány egyetértő, meghitt barátot szereznél, aki öszveesküdne, hogy nemcsak profanusnak nem szóll, de még kőmívesnek sem - csak hetet vagy kilencet -, s te nékem hírt adnál, bérepülnék hozzád Erdélybe s - constituálva volna a [redacted]-tok. Hogy Szebenben vólt egy, azt tudom. Azt is tudom, hogy aki felvevődött, mintegy 75 frtot fizetett taxapénzt. Egyebet nem tudok, nem is akarok, mihelyt ilyest hallok. A pénzgyűjtés szent szándékból jöhet; Nervus rerum pecunia! de a pénz az Éva almája, amely minden rosszat hozott bé valahol megfordult. Alacsony imposztorságra vezette a legjobb szívű kőmíves perceptort is. Példám van M.-országon. A Meister v[on] Stuhlt arra, hogy eljátszotta azt; - hogy nem éppen részrehajlás nélkül fordítódott költségre, etc. etc. Van, van igenis szükség fundusra, de hát nem kész-é mindenikünk nem csak utolsó xrját, hanem még a vérét is odaadni azért, ami az előbbi esetben fundust kívánt? - - - Sokat is mondtam. Gondolkozz erről, édes Barátom s ha esmérsz hat-hét tökélletes szívű embert, akinek a feje vagy üres a bolondságtól vagy megtisztulhat, szólj nékiek, mondjad, hogy valami ilyest kezdeni lehet; ha még profanusok, csinálj jó ideát a kőm. felől, bíztasd, hogy azok lehetnek, s légy rajta, hogy egy [redacted] állíttasson fel nálatok. Én nekem, tudod, nincs a dologban semmi interessém, csak az, hogy óhajtom a szerzet elterjedését és meg vagyok győzve, hogy ez a legtökélletesebb oskolája az emberi szívnek. Ha mindazáltal velem ezeránt korrespondeálni kívánsz, előttem igen kedves lesz, és előre fogadhatom, hogy barátságos utasításommal szándékodban boldogíthatlak, sőt, hogy kész leszek némely dolgokról historice tudósítani is, és orációimat, melyeket egykor-másszor mondottam, közlöm véled. Ami pedig ezeknél mind több, egyenes útat mutathatok az igaz eredeti forrásra, ahonnan némelyek eltévedtek.

Hát azt tudod-é, hogy van az asszonyoknak is kőmívessége? - Van: én kétfélét esmerek. De ez a nem nem arra való, hogy közénk egyveledjen: nem is oly kőmívesek ők, mint mi: az ő társaságokat is annak nevezik, de egyébfélék hieroglyphonjaik, szimbolumaik. - Egyik társaságot éppen másnak neveznek. - Hasznos dolog ez atyámfia! mert sok függ attól, hogy asszonyokat formáljunk. Ennek is lehetnék eszköze. - De már ezek mind oda ragadnak, hogy hozzád, ölelésedre, látásodra kívánkozzam.

Küldöm a magyarra fordított beszédemet. A német az eredeti, a magyarral éppen nem vagyok megelégedve. A német orációmat egy nap alatt írtam. Tudom én, hogy nem jó a németsége, de én abban affectáltam, ut sentiat lector, me non esse *natum* sed *factum* Germanum. A magyart sietve és szüntelen háborgatva fordítottam, egy olyan napon, amidőn a szerelem sírásra faggatott.

Σωχρατης Μαινομενος. Megőrült Szokratész. Így nevezte Platón Diogenészt. Ez a munka tehát a bolond Diogenész munkája. Oly különösségek vannak minden óldalain, hogy elbámul rajtok az ember és mégis látja, hogy igazsága van.

Júlia nékem sokkal kedvesebb, mint a Nap négy része. A francia praecisiont az elsőben jobban szeretem az utóbbik deklamációjánál. Mind a kettő mesteri kézzel van fordítva: és csak az originális az, ami az egyikét előttem kedvesebbé teszi a másikánál, nem pedig a fordítás. Majd bővebben, ha áprilisban beküldöm. A Budai Basában homályossá lesz a stílus a hosszúság miatt, a nyelv felől írt munkád pedig érthetetlen a piperézés miatt. Valóban érthetetlen, én igazán nem értem sokszor, noha azt is látom, hogy okod lehetett keresni az érthetetlenséget.

Szerzetes-é vagy *vitéz* atyafi? Mind a kettő. Mert a kőmívesi ⊙ éppen olyan, mint a Maltheser. Félig pap, félig katona. Néha tömjén van kezében, melyet a teremtés istenének nyújt bé, néha kard, mellyel az ártatlanságot védelmezi.

Élj boldogúl, csókollak a háromszor három által s atyafi szeretettel, barátsággal, hűséggel maradok

Kassán 25. 3. 790.

Orpheus

13

PRÓNAY LÁSZLÓNAK
Regmec, 1790. [július] 1.

Kegyelmes Uram!

Ohajtanám, hogy az az ajándék, amelyet excellenciádnak itten bényújtok, elégséges légyen annak a háládatos tiszteletnek éreztetésére excellenciád előtt, amelyre engemet kegyes leereszkedése és hazafiúi bíztatásai leköteleztek; - óhajtanám, hogy Béajánlásom az excellenciád nagy nevének szintén úgy tiszteltetésére váljon, mint amennyire én kevélykedhetem azon szerencsémen, hogy azt excellenciádnak tenni bátorkodhattam; óhajtanám végre, hogy utolsó soraim azokkal, akik excellenciádnak viselt hivatalján felakadnak, s hazafiúi érzéseit nem esmerik, éreztethessék, hogy felhevűlt elragadtatások ok nélkűl való vólt, és hogy excellenciád még szomorú epochánkban is azt érzette, amit minden jó hazafinak érzeni kellene, és amit sokan nem érzettek azok közzűl, akik nyelveken a patriotizmus szent nevét kérkedve pengették.

Maga Hamlet Pesten már minden könyvárúló boltban, nevezetesen a Strohmayer budai könyvárúló boltjában találtatik: ez a homloklap csak az elmúlt héten készült el Kassán, honnan ezt ezen szempillantásban vészem mutató gyanánt.

Légyen szabad itten, kegyelmes uram, excellenciádnak azt, ami szívemben fekszik, biztosan elibe terjeszteni! - Látjuk, hogy azok a nagyjaink, akik királyi commissariusságot viseltek, ha külömben szívek az maradt is, aminek maradni kellett, idegenséget és szennyet vontak magokra. - Excellenciád egy ezeknek számok közzűl. Tudom én hozzám bocsátott leveleiből, tudom némely barátaimnak beszédjeik után, tudom Révai Miklóstól, mely lélek lakozott excellenciádban; - de a szenny megvan. - - Orpheusom első darabjába béiktatott levele excellenciádnak, és az a bátorságos megszóllítás, amelyet Hamletem fog előmutatni, tanúság lesz afelől állandó időkig, hogy excellenciád nem vólt hűségtelen hazafi. De ebbeli buzgóságának világosabb jeleit adhatja excellenciád. Az írókkal közlött jótétemények, a tudományoknak, mesterségeknek, a hazai nyelvnek gyarapítása excellenciádnak nemcsak nevét, hanem hazafiúi érzéseinek csalhatatlan jeleit is fogja a maradékok idejekre általtenni. Tisztelje meg excellenciád leveleivel egynehány nevezetesebb íróinkat; ilyen lehetne Horváth

Ádám úr Füreden, aki Hunyadi Jánosnak tetteit éneklé HUNNIÁSÁban, és aki kétségen felyül egyike első könnyen író poétáinknak; - ilyen lehetne tisztelendő Fehér György úr fejérvári kispap, aki Racinnek tragédiáit fordítja, verseket ír, és legközelebb Seilernek Kisdedek Vallását magyarra fordította. Ennek magyarságát megdícsérni ugyan nem lehet, mert az teljes soloecismusokkal; de dícséretet érdemlő mégis okosabb gondolkozása, munkássága és példás igyekezete. - Péczelit könnyen érthetősége miatt lehetne csak megdícsérni; különben az ő stílusa vízízű, melyen semmi aroma-szag nincs.

Ezenfelül vólna még egy alázatos tanácslásom, esedezésem. - Ajánljon fel excellenciád egynehány aranyat egy magyar játszó társaságnak, oly feltétel alatt, hogy ők német játszók által illendően elkészíttetvén, Hamletemet játsszák el. Ennek híre lesz az egész országban. Minden újság fogja hirdetni excellenciádnak hazafiúságát, én pedig alkalmatosságot veszek róla első kötetem végén háládatos tisztelettel emlékezni.

Nem esmerek semmi darabot kegyelmes uram, amely inkább érdemlené meg a játszást, mint Hamlet. - Tudjuk, hogy a rémítő borzadás, amelyet a Hamlet személye és a késértet támaszt a nézőkben, nagyon analogizál nemzetünknek mostani *nem rózsaszínű* érzéseivel, és még az a szerencse van benne, hogy két asszonyi rollnál, azaz a királyné és az Ophelia rolljánál, több asszonyi rolla nem fordúl elő: pedig nehezebben lehet asszonyi magyar játszókat találni, mint férfiakat. - - Higgye el excellenciád, hogy nagy neve sokat nyerne ezáltal. - Kérem excellenciádat, méltóztasson végezését minél elébb tudtomra adni. Én válaszát Kassáról vészem; és ha kérésem meghallgattatik, repülök Pestre, hogy plánumomat magam is segítsem, külömben csak a koronázás felé mégyek le.

Orpheusom 2-dik darabját excellenciád Pesten Landerernél megkaphatja: a harmadik most nyomtattatik. Ajánlom magamat védelmező kegyességébe s maradok változhatatlan tisztelettel

excellenciádnak
Regmetz, Oroszlán [július] elsőjén 1790.

alázatos hű szolgája
Kazinczy Ferenc mpr.

[A levél melléklete:]

KAZINCYY FERENC
KÜL-FÖLDI
J Á T S Z Ó - S Z Í N J E.

ELSŐ KÖTET.
Hamlet. - Stella. - Miss Sara Sampson.
2-te Correctur.

KASSÁN.
E L L I N G E R J Á N O S
Kir. priv. Könyv-nyomtatónál.
1790.

P R Ó N A Y H O Z,
Csanád vármegye
F Ő - I S P Á N J Á H O Z,
királyi belső titkok
T A N Á C S O S Á H O Z.

Édes álom-é vagy valóság amit látok? - Budának útcáin nem az az elasszonyosodott, elpuhúlt nép tolong, melyet még tavaly nappajzsok alatt, levont süvegekkel, feltornyozott hajjal, tarka strimfliben láttam sétálgatni; hazám anya-városában nem hallom többé úgy, mint azelőtt még kevéssel, csak annak a nemzetnek mormogását, amely eránt hamilcari idegenséget igyekeztek belénk önteni hanyatlásunkat előre látott atyáink: - imé közelítő lókopogást hallok, a lobogó kalpag, a súgár kólcsag-toll, az idegen szabású hosszas tóga helyett felöltött katonás sagum, a csillámló széles kard, s tarsolyain visszanyert koronánk képe vagy az őrbagoly, a tárogató síp keserves emlékezetű hangja, a kardcsörtetés, az ágaskodó lovak nyerítése... Hazámnak kegyelmes istenségei! mi ez ily hirtelen? ily véletlenűl? - Látom, látom, kijózanodtunk részegültségünkből, s érzük, hogy az az aqua tofana, mellyel némely bóldogtalan udvari tanácsos még elfelejthetetlen kegyességű asszonyunk, II-dik Mária uralkodása alatt itatott, azt a tüzet, amelyet ők veszedelmesnek tartottak, és amellyel mi - mi, egy maroknyi nép! -, MÁRIÁNAK igazgatására ajánlt hazánkat és egész atyai örökségét, annyi hatalmas ellenkezők kezéből Európának bámulására kiragadtuk, el nem ólthatta. Látom, hogy hazánkban sok viszontagságaink után végre feltaláltuk hazánkat; hogy oly szemtelenűl már nem packázik rajtunk, gazdákon, az a bitang jövevény, kit a Duna salakos tajtékjával hányt ki partjainkra, és aki most balgatag bosszúságában igazságos örömünk gyúladozásait - (kicsoda az, aki örökös fogságra kárhoztatván, ha a felszabadító kegyelemlevél elérkezik, Munkácsnak foglyukaiból lassú csendes lépéssel másszon elő?) - vadságnak nevezi. Imé férfiaink s asszonyaink elhányták a kölcsönzött öltözetet; elállottak a káros idegen szokásoktól; most már, nem úgy, mint ezelőtt kevéssel, gyönyörködve beszélnek azon a nyelven, amelyen Etele és Etelka beszélt, s nemes elpirúlással vallják meg, hogy megcsalódtak, midőn megromlott ízlések ennél a kedves hangzásúnál szebbnek tartotta azt a döröngő zordon nyelvet, amely semmire sem alkalmatosabb a despotai hideg parancsolásnál.

Ó ne háborítsa fel senki bóldog elragadtatásomat hideg fagyos okoskodásaival; engedjen szabad folyamatot bóldog örvendezésemnek, s gyúlassza példám után szívét annak érzésére, amit szívem érez! Tudom én, hogy a FORGÁCS MIKLÓSOK és TELEKY JÓZSEFEK tántoríthatatlan hazafiak vóltak még akkor is, midőn rajtok európai ruhát láttunk; tudom, hogy BALOG és SZILY bajusz nélkűl sem szólhatnak megrettenhetetlenebbűl, mint ha orrok alól fél réfnyire nyúlna le a szintúgy magyar, mint spanyol, német és belga s anglus bajusz; tudom, hogy ezek a külső jelenségek nem csalhatatlan jelei annak, amit mutatnak: de ki ne fakadozzon örömsikóltozásra, midőn elroncsolt, eltaposott nemzetünk ismét felemeli a porból fejét, és visszavévén nyelvét, ruháját és szokásait, az lesz, amik dicső eleink vóltak; az lesz, amiről ez előtt fél esztendővel a gyenge hit álmodni sem bátorkodott; egy szabad nemzet - egy tulajdon törvényeivel, nyelvvel, ruhával bíró nemzet -, egy oly nemzet, melynek minden tagja fegyvert viselni született, és kész óltalmazója hazájának és királyának.

Győztünk! s most látjuk, hogy, habár a borongós időkben rettegésünk nem vala is gyáva elcsüggedés, csakugyan haszontalan kérésekkel terheltük az egeket, midőn azon esedeztünk, minekelőtte a mérték megtölt, hogy szűnjenek meg csapkodni. Javunkra vált megaláztatásunk. A kiállott veszedelmek tanítottak meg bennünket, hogy az egyenetlenség, versengés, a külföldi asszonyok, öltözet és szokás, a spártai mértékletességtől - miért spártai? nem szintoly igazságosan magyar-é, mint spártai? - a magyar mértékletességtől való eltávozás oly közelnyire ragadta végső elpusztúlásához hazánkat, hogy még neve eltörlésétől is méltán retteghetett. Ezek a szomorú emlékezetű idők tanítottak meg bennünket arra, hogy nyelvünk megtartása s elterjesztése nélkül hazánkban is mindég idegenek leszünk, és a nemzet nem különös nemzet, hanem csak kolónia lesz; sőt egyedül ezeknek köszönhetjük azt, hogy hazai litteratúránk a német nyelv terjesztgetése által vetélkedésre ingereltetvén, kevés idő alatt segítség nélkül is arra a magasságra lépett, amelyre külömben fél század kívántatott volna.

Most - most midőn ezeket önnön veszedelmünk által tanúltuk meg; - most midőn a hazafiúi hűség lelke mindenfelé fú; - midőn minden kész azt, amit hazánk javára valónak esmér, önnön könnyebbsége feláldozásaival is teljesíteni; - midőn Titusunk koronázására s bóldogságunk felállítására az ország nagyjai Budán öszvegyűlekezve lesznek; - most kezd bennem újra éledni az a remény, hogy nyelvünket, Bihar és még egynehány vármegyéknek bölcs példájok szerént, közdolgaink folytatására fordítjuk; - és közelebbről az, hogy az ország gyűlése alatt Melpomenének és Tháliának magyar templomot szentelünk. Mi gátolhatná meg azt egyéb, hanemha ismét valamely felelet azt adná, hogy a magyar nyelv nem játszó színre való; egy oly felelet, mely nem megcáfolást, hanem egy szomorú néma sóhajtást érdemel. - Egy kardinális s primás herceg BATTHYÁNY, aki nyelvünket oly különösen kedvelli, és hazafiúi íróinkat s igyekezeteinket kegyesen bóldogítja; - az ESZTERHÁZYAK, GRASSALKOVICHOK, CSÁKYAK, KOHÁRYAK, akik eddig a szépnek filozófusi érzése által ösztönöztetvén, mivel magyar darabjaink nem vóltak, német játszókat vettek védelmek alá; és - nevezzek-é még többeket is? Két gazdag és a tudományokat annyira becsűlő özvegy, ZICHYNÉ s generális BELEZNAYNÉ, egy ORCZY és PODMANICZKY... készek lesznek mindent tenni. Lesznek játszók, csak oly hazafiak légyenek, akik ezt az igyekezetet ne csak erszénnyel, hanem leereszkedésekkel, s javallásokkal is élesszék. És ha a Laudon-Sophocles, tölgyfa ággal felkoszorúzva, nem tartotta alacsonyságnak színre lépni és a nép előtt játszani: nem kevélykedhetne-é a maradék előtt az a magyar szép, aki Opheliát játszaná, hogy a mostani közvélekedés eltörlésére, mintha a színre lépni ellenkezne az illendőséggel, és még inkább hazafiúi érzésből új példát tenni ő mert? - nem-é az az ifjú, aki Hamletet játszván, másokat is elragadna példájára, és nyelvünknek kedvességét, hathatósságát, édes hangzását mind magyarainkkal, mind a külföldi nézőkkel, és - ki tudja, ha nem-é? - fejedelmünkkel is éreztette?

PÉCZELI most adá ki Alzirt, Meropét és Tancrédet; GÖBÖL kész Brútussal és Caesarral; VITÉZ Clavigóval; FEHÉR majd Britannicust ád; Zayrt, Cidet és egyéb versekben írt darabokat prozára általönteni, valamint a ZECHENTER darabjait is eredeti bűneiből kimosdatni nem vólna nehéz. Én pedig Néked, tisztelt nagy hazafi! nyelvünknek mind indúlatos, mind igen érzékeny becsülője! Hamletet nyújtom bé, utána küldvén nemsokára Stellát Goethéből, Miss Sara Sampsont és Emilia Galottit Lessingből, Medeát Gotter, és a Shakespeare Macbethjét Bürger után. - Esmered forró háládatos tiszteletemet; és hogy érezd, mely szent érzések közt tészem Tenéked ezt az ajándékot, képzeld el, hogy bényújtó levelemet koronánk őrizete után azon szobában írom, amelyben ezt a szolgálatot, mint Abaujvármegyének erre ide küldött tagja, először ma, sőt éppen most, tevém.

Budán, a Királyi lakhelyben, Iker Hava [június] 22-dikén, 1790.

Kazinczy.

14

ARANKA GYÖRGYNEK
1790. nov. 2.

Nagyérdemű barátom!

Hazajövök Pestről, nyakra-főre küldök Ellingerhez, hogy 50 exemplar hollandiai papirosú Juliákat küldjön ki s imé 2 árkust külde. Még mostanáig sincs több, mert Pestre járásom alatt a kancellistám, akire a dolog bízva vólt, nem sürgette. Elképzelheted, mit bosszankodtam, kivált, hogy a nyomtató restsége miatt, az én igen kedves barátném, Erdélynek új dísze, új

angyala és a te eloquiumidnak új tárgya, gróf Gyulay Ferencné született Kácsándy Susánna, aki az egész nyalábot minden költségem nélkűl vitte vólna bé, elindult. Ezen felül az árába ezeknek Pesten Stahelnél könyveket bestelliroztam is. - Barátom, nem az én hibám; látja Isten! - De légy kevés várakozással. Úgy ráijesztettem Ellingerre, hogy három hét alatt az egész munka kész lesz.

Úgy tartom tetszésedre lesz a nyomtatás betűje, nagysága, formája, tisztasága, elrendelése; kivált, ha majd a hollandiaira nyomtattakat fogod látni! A korrektorra sem lehet panasz, kivévén a legutolsó nem-óldalt, hanem levelet, mely miatt az ki fog metszettetni, mert az értelmet egészen elrontja.

B. Orczy László Abaújnak főispánja és a bandériumok főfő vezére csaknem kiugrott a bőriből, midőn mondtam, hogy az ő kedves Lettres de Julie à Ovide általad lefordíttattak s általam igen csinosan adatnak ki.

Pestről elindulván jó karban hagytam a Schauspieler Truppot. Eddig Hamletet el is játszották talám. De Hamlet előtt, hogy hozzá szokjanak a teátrumhoz, két darabot játszanak próbául; az egyik darab Simainak Igaz-házija; a másik Waltron.

B. Prónay Sándorral bóldog napokat töltöttem. Egy szeretetreméltó személynél akadtunk együvé, ki véle atyafi gyermek; azaz néki az anyja és annak az atyja egy testvérek. Elválhatatlanok levénk. Többnyire te vóltál tárgya beszélgetésünknek, mert ő téged csaknem úgy szeret, mint én. Elbeszéltem néki a krizisedet a Vitéz Diogenese felől s ő csudálkozott rajta, hogy néked azt, amit írtam, megírni mertem. Én pedig ezen csudálkoztam, hogy ő ezen csudálkozik. Nem vagyunk-é mindketten meghitt barátjai egymásnak; és nem barátságtalanság vólna-é az, ha meg nem mernénk mondani: barátom itt hibázol. Ez mindég csak azt teszi: *Nékem úgy látszik*, hogy hibázol. Vóltam Acsán is az atyjánál, akinél tanultabb tisztviselője nem vólt a hazának. Egy tanult statiszta, historikus, geografus, kommercialista, ökonomus és jó hazafi; de annak nem esmertetik, mert szíve egyenes és bátor. - Most nemrégiben reprezentálta, hogy az ő vármegyéje 9 helységből áll. 9 helységnek nem kell főispán. Kéri a felsőséget, hogy találjanak módot annak más vármegyéhez csatlásában. Rossz neven vették ezt is. Nem mondhatnék erről az úrról eleget, ha teli írnám is a levelemet, pedig most egyebet kell írnom.

Herceg Batthyány Lajos nékem egy levelet írt. Csak azt nem szeretem, hogy deákul írta. Tulajdon kezével írta azt egészen... No édes barátom, mit mondasz erre? Az ugyan igaz, hogy a hercegi korona nem mindennek ád eszet, de mikor egy ily herceg jelenti javallását, aki így tud írni? - -

B. Prónay Sándort egészen elszédítetted. Ő azt hiszi, hogy csak az erdélyi jó magyar. Én pedig Correggioval magamat szintúgy festőnek tartom, mint más az. *Anch' io sono pittore!* - S igazán szólván, édes barátom, nagyon nevetek olykor, midőn ti az én *mindég*emben s *hogyan*omban akadoztok. - A többek közt B. Prónay Sándorné is oly finnyás, hogy a *hogyan*-t hallani sem akarja. Én megmagyaráztam a dolgot a férje előtt. Was? ich sollte dies gesagt haben? Irnád-é így: *Hogy? én mondtam volna ezt?* - Én így tenném: *Hogyan?* én mondtam vólna ezt? - s a *hogyan*-nal az én non plus ultrám maga Báróczi is él.

Éppen ma veszem Bárócznak egy levelét egy franc kötésű könyvvel. A Védelmeztetett M. Nyelv. 1790. Bétsben. Humel Dávidnál. Csak el nem fakadtam sírva érzékeny levelén. Írni fogok néki s megköszönöm, hogy barátságának zálogára méltóztatott s magát velem mint ezen becses munka írója esmertette.

Pesten 3-a 8br. tartatott egy litterarius consessus gróf Széchényi Fer. úr. őexcell. házánál. Gróf Berényi, B. Orczy, B. Podmaniczky, B. Vay, gróf Eszterházy Károl, Vay József, Balog Péter, Máriássy István, Spissics, Horváth Ádám, Nagyváti, Bárány uraknak jelenlétekben, hol

én is mint invitatus megjelentem. Az a planum olvastatott el, amely szerint a M. Társaságnak kell felállíttatni. Pesten vala Batsányi is, de oda nem hívattatott. Esmerik garboncáskodó lelkét. Révaival, Rádayval, Rajnissal, Simaival, Horváth Ádámmal, Verseghyvel s mindennel vólt már csatája. Én esküszöm néked, hogy ez embertől senkit sem rettentek vissza, s érdemeit nálamnál inkább és készebben senki sem esmeri; s most is senkit sem kértem, hogy ne hívják: de sokan esmerik. Őmiatta szakadt félbe az ifjú B. Ráday által ezelőtt hat esztendővel öszvegyűjtött M. Játszók Társasága is. Hanem ő csakugyan imponál az embernek. Abba a figurába szedi magát, amely ezt mondja: *Igenis, én, én vagyok a híres Batsányi*, s sorbajárt minden uraságot az első regni bárótól fogvást az utolsó nem tudom miig. - Én nevetem azt, aki engemet *Tanúlt Ember*nek gondol. Egy Fekete úrral vala szerencsém esmerkedni, talám Kolozsvár megyéjéből. Ölellek a Bacchus tokaji hegyén.

Novemb. 2-dikán 1790.

15

BATTHYÁNY-STRATTMANN ALAJOSNAK
Regmec, 1791. jan. 7.

Kegyelmes herceg!

Hercegségednek a legkegyesebb leereszkedéssel teljes levelét nemcsak úgy vettem, mint személyemet megkülönböztető kegyelmet, hanem úgy is, mint oly jelenséget, mely valamint munkába vett, s alább előmutatandó szándékomra a legörvendetesebb *omen*, úgy írótársaimnak, kikkel az Apollóban való atyafiság szerint minden nyert dicsőség közös, ha ez tudtokra adatik, édes jutalom és hathatós ösztön leend. Adnák az egek, hogy az a dicső példa más nagyjainkat is ragadná követésre! Vetélkedve mennének úgy elő íróink, s talám még a mi epochánk, talám még ennek a századnak a vége hozná fel azt a ragyogó napot, melynek pompás feljövetelével az irígy felhőkön keresztültörő arany sugárok bíztatnak. De - - haszontalan kecsegtetés! Milyen előmenetelt lehet annak, akit a szerencsés születés, a szívnek teljessége, vagy a nemes büszkeség írásra ragad, ott reményleni, ahol a haza csak neveit sem esmeri a legérdemesebb fiainak? ahol a legszerencsésebb igyekezet sem mehet annyira, hogy a fényesebb palotákba férhessen? ahol álmatlanul eltöltött éjjelei mellett, atyai birtoka körül szenvedett hátramaradásait munkáinak költséges kinyomattatásával s elosztogatásával kelletik megpótolni? - Ne reményljünk bóldogulást soha is, *Kegyelmes herceg!* vessük el a tollat, fogjuk szarvát ekéinknek, s barázdáinkat áztassuk szerencsétlenségünk érzése által kifacsart könnyeinkkel! Sehol sem vétettek még a tudományok mívelő kezek alá, hogy szerencsés előmenetelt ne mutattak vólna, ha mívelőiket a haza elsői kedvező javallásokkal s pénzzel segítették; azt mondja Helvetius. - Sehol sem virágzott tudomány és mesterség, ahol a jó elmék az artistai enthusiasmustól e szorongató gondolat által vonattak félre, *mit fogok hólnap enni?* ezt mondom én! - Generalis Beleznay felnyitotta gazdag tárházát Bessenyei Györgynek, kinek a születés elmét s ékes magyarságot adott ugyan, de nem pénzt is, s akkor, mikor még a nyelv gyakorlatlan volt s nehezen hajlott, mint az uj húr a Mercurius békája tekenőjén, Agiarisunk, Agisunk, Hunyadink leve. Ha azt a lelket, melyet a végezések Voltaire-be vagy Raphaelbe szállítottak, egy bácskasági földmívelő gyermekébe küldöttek vólna, meglehet, hogy most egy kötet Verestói György-forma halotti búcsúztatónk, s egynehány veresre, zöldre, kékre festett templomfalunk s óltártáblánk vólna; de Zayre s Alzire mellett nem sírnánk édes cseppeket, Brutusban nem borzadnánk szokatlan nagy érzésekre, az Orleani Szűzecske rendes szerencsétlenségein nem kacagnánk istentelenül, s nem állanánk magunkról s legkedvesebb kívánságainkról egészen elfelejtkezve a Raphaei ideáljai előtt. Nézzük azt a

kaószi kietlenséget, amely I. FERENC császárnak augusztusi uralkodása előtt a szomszéd Bécset elborítva tartotta! Franciák vóltak mesterei, s a gyáva bécsi német utolérhetetlennek vélte az idegen míveit. FERENC és KAUNICZ parancsolta, hogy légyen világosság; - s SWIETEN a józan értelem szövétnekével előjöve s elválasztá a világosságot a setétségtől. De még nehezen gyarapodott a fény, mindaddig, míg a FERENC fia alatt a SWIETEN fia vette által atyjától a szövétneket, s BORN és SONNENFELS embereket jobb sárból nem gyúrt. S ímé azólta a *segedelem* és az *emelés* Fügert, Lampit, Maurert, Maulpertschet, Zaunert, Fischert, Schmutzert, Jacobet, Kohlt, Adamot, Blumauert, Ratschkyt, Alxingert, sőt Greiner Lottét s Baumberg Gabrielát is szült!

Nem vádolhatjuk azzal a természetet, hogy köztünk nagy elméket születni nem hágy. De akármely kövér legyen bár hazaföldünk agyaga, mégis csak bogácskórót fog az teremni, sőt természeti kövér vólta még veszedelmére válik, hanemha munkás kezek kelnek rendes mívelésére.

Én régi s birtokos nemzetből vettem eredetemet. Atyai jószágomból élek, s hivatalom esztendőnként 1500 ftot hoz bé; és mégis annyira jutottam a literatúra miatt, hogy azt vagy félbe kell hagynom, vagy adósságba verem magamat. Mert azok a munkák, amelyeket ennek kedvéért teszen egyikünk vagy másikunk, többe kerülnek a megemésztett papiros, tenta s *mécs* áránál. Egy kancellistát fizetek tulajdon erszényemből 100 fnton, ujságokat s hónapos írásokat bővebb számban hordatok mint különben; postán levelezek, mégpedig paquetonként gyakorta; Gessnerem Idylliumiból 50, Bácsmegyeimből pedig csaknem 300, úgy Hamletemből 100 nyomtatványt ajándékoztam el egynek is, másnak is; Orpheusomból nékem a nyomtató hatnál többet nem ád, de én legalább tizet küldök el ingyen, mégpedig postán, és így kettős költséget tévén; magam fizetem a mellé tett rézre-metszetteket, anélkül, hogy ezekért akár pénzt, akár nyomtatványokat kapjak; berlini Chodowiecky nevű metszőnek 60 fntot fizettem egy vignétért a Messiáshoz; s mind a Kovatsits által kiadott Vestigia Comitiorum-ot, mind más munkákat, melyeket szabad légyen itt ne neveznem, értékemhez képest készen segítettem. Elhallgatom azt, hogy esztendei jövedelmeimnek nem kis részét kell fordítanom könyvek szerzésére, melyek az írónak éppen úgy szükségesek, mint a festőnek az ecset, festék és másoknak rézre metszett rajzolati.

Most kezeim közt készen vagyon: 1. Wielandnak. 2. Klopstock után a Messiásnak tíz első éneke. 3. Stella Goethéből, Miss Sara Sampson és Emilia Galotti Lessingből. 4. Gessner Salamon úrnak minden munkái három kötetben. 5. A prusszai királynak Antimacchiavelloja. 6. Még csak elkezdve a Rousseau Contrat Socialja. - De hogy bocsássam ki az előszámlált sok költség mellett, kivált most, midőn jövedelmeimet egy építeni kezdett lakóhely felállítása egészen meg fogja emészteni? Hercegségednek egy tisztelt rokona, kardinális s prímás herceg Batthyány Kovatsitsnak 1000 forintot adott bizonyos munka kinyomtattatására. Miért nem követik ennek példáját mások is nagyjaink közül? Oly nehezen nyitják-é meg erszényeket a kártyaasztalon kívül? 1000 forinton örök életet lehet vásárolni. De ennek az 1000 forintnak elajándékozására őket nemcsak a dicsőségre vágyódás indíthatná! Venné által egyik munkámat egy, másikát más, harmadikát harmadik nagyunk, bízza rám hol, miként, milyen papirosra akarom nyomtattatni, tudakozza meg tőlem, mennyibe kerül kiadása, s annak árát küldje kezemhez, s a munka egynehány hónap alatt a publikumnak kezében lesz, holott különben esztendőkig is el fog heverni kezeim közt. Én segítőmnek 1000 nyomtatványtól 100-at, 500-tól 50-et küldenék meg. Ez a száz vagy ötven bizonyosan ingyen fogna elosztogattatni, én fáradtságom jutalmául kapnám a 900 vagy 450-t; s minthogy sokkal olcsóbban venné osztán tőlem a publikum a nyomtatványt, mintha azon kellene gondoskodnom, hogy belé tett tulajdon pénzemet kivehessem, látnivaló, hogy a publikum is nyerne - én is nyernék, s nagyunk is nyerne, ha tudniillik szerencsének tartja azt, hogy neve a maradékoknak úgy adattassák által, mint tudományokat becsülő s elősegített hazafinak neve.

Nem fog különben boldogulni literatúránk, kegyelmes herceg, hanemha az írók a nagyok által segítve, bíztatva, gyönyörködtetve indulnak el. Nem soha különben! És kit fog vádolni a nemzetnek elmulasztott kipallérozásáért a későn felébredendő patriotizmus, azt-é, akinek a természet csak elmét adott, vagy azt aki fösvénykedett esztendei bőv jövedelmeinek 30-ik részét erre a nemzetünk dicsőségét idegen népek előtt is emelendő célra *csak egyszer is* fordítani. - Midőn elmerülök az ilyetén elmélkedésekbe, olyannyira vétkesnek tartom ezeket az érzéketlen gazdagokat, hogy ha a kincsekhez férhetnék, talán erőtlenebb volna lelkem esméreti, mint hogy azokat megfosztani tilalmasnak gondolnám.

Elítélheti eszerint hercegséged, mely heves örvendezéssel fogadtam légyen megelőző s váratlan kegyességekkel teljes levelét! Éppen jókor jöve az vígasztalásomra. Láttam tudniillik azon lépésekből, melyeket Pesten létemben hazánknak legbölcsebb fiai a mostani nádorispán unszolására a Magyar Tudós Társaságnak alkotása eránt tettek, hogy ez a közdicsőségre s haszonra célzó munka felállani nem fog s egy új plánum kidolgozásához fogtam, mely köztünk a római Arcadiai Társaságnak példája szerint (melynek diplomája s törvényei kezem közt vannak) egy Magyar Arcadiát támasszon. Már akkor vala szerencsém hercegségednek anyai nyelvünk eránt vonszó hajlandóságát esmerni, s eltökéllvén magamban, hogy mivel a pesti Királyi Magyar Tudós Társaság vagy teljességgel nem, vagy igen későn fog felállhatni, ennek az Árkádiainak megnyitására hercegségedet kérjem. - Engedje meg hercegséged, hogy plánumomnak, mely előbbi elmélkedésimen épült, előbeszéllése által gyönyörűségeitől egynéhány szempillantásokig elvonjam.

Szabad légyen, kegyelmes uram, ideáimat realizálni, s hercegségednek nem úgy adni elébe, mint *képet*, hanem mint *valóságot*. Úgy, reménylem, világosabb leszek.

Nevezem ezt a Társaságot: *A Magyar Liget Pásztorainak*, vagy: *A Magyar Arcasoknak*.

Ennek örökös főpásztora (praeses perpetuus): *hercegséged*. Örökös főjegyzője (secretarius perpetuus): *én*.

Mind a négy Circulusnak, Erdélyt ötödik Circulusnak vévén, volna egy-egy circuláris praesese és secretariusa, kiket a pásztori allegoria szerint *alpásztoroknak* és *aljegyzőknek* neveznek. - Példának a túl a dunáni kerületben lehetne alpásztor Szala vármegyei viceispán *Spisits*, jegyző pedig *Horváth*. Erdélyben alpásztor gróf *Teleky Ádám*, jegyző *Aranka György*. Eszerint a társaság egy fő és öt alpásztorokból, egy fő és öt aljegyzőkből, mindöszveséggel 12 hivatalt viselő fő és alpásztorokból fog állani, kik mindazáltal nem fizetésért, hanem becsületért s hazai szeretetből fognak csak szolgálni. Igazságosan kívánhatván egyébaránt költségeinknek, ha mik lesznek, példának okáért az esztendei postapénz, papiros, etc. visszatérítését. Kasszánk nem lesz; mert a kasszák minden társaságoknál legbizonyosabb alkalmatosságok a meghasonlásra.

Mármost nézzük a pásztorok rendjét. Ezek három karra osztatnak. 1. A *legelők*, így fognak neveztetni az író tagok. 2. A *védők* (die Schützende), ide vétetnek hazánknak azok a nagyjai, akik nem írnak, de az írókat segítik. 3. A *gyönyörködők* vagy *mulatók* (die Dilettanten), péld. asszonyságok, akik nyilvánosan jeleit adják, hogy érzékenyek nyelvünk szépségei eránt.

A férfiak hunnus, avar, s régi magyar nevet, az asszonyok nimfák s görög s római asszonyok neveit kapják azon különbséggel, hogy a legelők vizektől, a védők hegyektől, a mulatók fáktól s füvektől vesznek praedicatumot. Így leszek én mint *legelő* azaz *író: Bozsvai Aladár*. - valamely *segítő: Mátrai Kadika*. - egy *mulató* pedig: *Fenyvesi Eurydice*.

A Társaságnak pecsétje lesz, hercegségednek jóváhagyásával, egy levágott agg tölgyfa törzsökén álló bagoly, szájában egy furuglyát tartván, felette sugárinak teljességében Phoebus Apollónak fürtös feje, s a pecsét karikáját borostyán és rózsaág fogja körül, ezen körülírással:

A Magyar Liget Pásztorai. MDCCLXXXXI. - A pásztori muzsika a *furuglya;* a *bagoly* Minerva madara; a *Phoebus Apollo* aranysugarú feje a tudományok boldog virágzását jelenti; a *borostyán* a férfi, a *rózsa* az asszonyi nem, a levágott agg tölgyfa éledni kezdő régi nemzetünk.

A *Liget* Pásztorokat csak Hercegséged által veszen fel. Oly férfiakat, akik valóságosan megérdemlik a különböztetést, önnön magától veszi fel hercegséged; de ezzel igen ritkán kellene bánni, hogy a megkülönböztetés annál nagyobb szerencsének tartassék. Akik felvétetni akarnak, küldjék be esedező leveleket, vagy proponáltassanak valamely tag által. Ekkor hercegséged az ilyen esedező személy nevét az alpásztorok által a pásztoroknak oly rendeléssel adja tudtokra, hogy azok votumokat adják, s ha mindnyájan, vagy nagyobb részben megegyeznek benne, hercegséged általam a diplomát expediáltatja, főpásztori nevét aláírja, én bépecsétlem, nevemet aláírom, s a megyebeli alpásztornak megküldöm.

A diploma érdemesebb tagoknak pergamenre, másoknak csak vastag királyi papirosra fog írattatni, magyar nyelven. Előszámláltatnak abban érdemei, és azon okok, amelyek a tagokat az ő felvételére indították.

Az öszvegyűlések sohase tartattassanak pap vagy asszony nélkül, ha szintén a pap vagy asszony a társaságnak pásztorai nem lesznek is, csak jó karakterű személyek legyenek. Papnak azért kell jelen lenni, hogy a klérus azt ellene törekedő szándéknak ne vélje; asszonynak pedig azért, hogy kőmívesi lózsiknak ne tartassanak gyűléseink. Ugyan e miatt mindég nappal kell tartatnia azoknak, és sohasem békólcsolt ajtókkal. Gyűléseket mindenütt és mindenkor lehet tartani, ahol háromnál több pásztor gyűl együvé. Úgy mindazáltal, hogy az arról kőlt hűséges protokollum az alpásztoroknak, ezek által pedig hercegségednek béküldettessenek, mégpedig nyolc napok alatt a tartott gyűlések után.

Tárgyai a gyűléseknek lesznek: 1. a fő vagy alpásztorok rendeléseinek elolvasása, s az azokra várt válaszoknak feltétele. 2. A három hónapi leveleknek elhirdetése. 3. Közdolgokat illető tanácskozások. 4. Litterátori tudósításoknak egymással közlése. 5. Két vagy több pásztorok közt támadt litterátori pernek elintézése s öszvebékéltetések. 6. Valamely esetnek feljebb jelentése. 7. Panaszok, vádok, ajánlások. - A főpásztorral csak az alpásztorok leveleznek, mert illő, hogy őt, tudniillik hercegségedet megkéméljük a szükségtelen fáradtságtól; hanemha az alpásztorokhoz tett folyamodások sikeretlenek lettek volna, s a dolog felsőbb intézést kívánna.

Minden három hónap végeztével béküldök én hercegségednek subscriptio végett egy circularét, azaz *látogató levelet;* ez az alpásztorokhoz fog menni, őáltalok pedig a megyebeli pásztorokkal közöltetik. De ugyanekkor indíttatik el minden pásztorhoz postán vagy bizonyos alkalmatosságon a három hónapi periódikus írásnak egy szakasza is, melyben a társaság tagjainak béküldött verseiken vagy prózáikon kívül lesz. 1. tudósítás afelől, micsoda munkák jöttek ki legközelébb; 2. mik vannak sajtó alatt; 3. mik munkában? 4. a pásztorok közzül ki hólt meg, ki ment más hivatalba, hova tette által lakását; 5. recenziók. - Mely periódikus munkáknak árát minden tag letenni tartozik; ezt pedig annál igazságosabban lehet kívánni, mivel sem kasszánk nincs, sem egy pásztor más pásztorért fizetni nem tartozik.

A levelezésben egymást pásztori módon szólítjuk. *Bozsvai Aladár Fenyvesi Eurydicének kedves napokat.* E lesz a megszólítás e helyett: *nagyságos asszonyom*.

Kilépni mindennek és mindenkor szabad; és az ilyetén kilépett, elbocsátott vagy kirekesztett pásztortól semmit sem kíván a társaság, azonfelül, amit még attól is igazságosan kívánhat, aki ennek tagja sohasem volt. Aki pedig bélép, nem fogad egyebet, hanem ezt, hogy visszálkodó indulatait a közcsendességnek felháborításától visszarántja: nem köteleztetik pásztor társainak gyámolításokra, sem arra, hogy másoknak kedvekért, vagy erőszakos unszolásokra értelmét megváltoztassa. A társaság, vagy annak némely tagjai ellenkező vélekedéseket szabadon

kimondják; de azt kívánni nem fogják, hogy magát a többinek állításaihoz alkalmaztassa, akár ortográfiai kérdés légyen az, amelyben meg nem egyeznek, akár valami nagyobb.

Ezek azok, kegyelmes herceg, amelyek szerint bizonyosan feláll társaságunk, mégpedig úgy, hogy március utolsó napjára még három hónapos írásunknak első darabja is elkészül, csak hercegséged méltóztassék elfogadni a kormányt. Hercegségednek fő születést, nagy tekintetet, nagy kincset adott a sors; a vagyon hátra, hogy nevét a tudományok bőldogulásának elősegéllése által tegye halhatatlanná. Azt pedig úgy éri el legbizonyosabban, ha íróinkat veszi védelme alá. Hacsak csatákat nyert, s csak Carthagot dúlta volna fel a Scipiók hazája, most híre sem volna közöttünk. Augustus Virgiliusnak s Horatiusnak köszönje, hogy él.

Arcadiánk igazgatása hercegségednek semmibe sem fog kerülni. De azért esedezem alázatosan, hogy tőlem Gessnert elfogadni méltóztassék, s nagyszívűségének adja oly jelét, hogy ez a munka úgy jöhessen ki, mint a német originál Schremblnél Bécsben bocsáttatott közre. Nem szükség Gessnernek belső érdemét említenem, hercegséged őt bizonyosan fogja esmerni; de azt tulajdon leveléből jelenthetem, hogy olaszra négyszer, a franciára ötször, anglusra pedig kétszer fordíttatott. Olvastatik már hollandiai, dán, moszkva s portugall nyelven is. Ha ezen kérésemet bételjesíteni méltóztatik hercegséged, nemes adakozásának fogja köszönhetni a haza, hogy munkámat még ezidén fogja láthatni, mert én elkezdett építésem miatt is ezt a költséget nem tehetném. De én is kötelességnek fogom tartani hercegségednek ezen dicső példáját érdeme szerint magasztalni. - Válaszát hercegségednek francia nyelven kérném ki alázatosan, sok okra nézve. Egyéberánt alázatos tisztelettel maradok

hercegségednek
legalázatosabb szolgája
Kazinczy Ferenc

Regmecen, Kassa mellett, január 7. 1791.

16

ARANKA GYÖRGYNEK
Regmec, 1791. ápr. 8.

Arankának Kazinczy.

Elmúlt egy hónapja, hogy utolsó levelemet hozzád bocsátottam s annak is igen különösnek kellett lennie, amint rövid válaszodból veszem észre. Én egyébről nem emlékezem, hanem hogy Lőcsén vóltam, alig szunnyadtam el a Vígasság Istene innepe után, midőn az inasom felvert az álmomból, azzal a kérdéssel, ha parancsolom-é, hogy fogjanak. Fogattam s még béfogtak, néked is írtam s másnak is. Csendesebb vért kívánsz! Arra szükségem nincs, oly csendes az, amilyennél az etéziák kedves lebegései sem lehetnek csendesebbek.

A te plánumodat (megbocsáss, hogy deák névvel neveztem, a német is *Plan*nak hívja azt, pedig nevezhetné Grundrissnak, mint én nevezhetném előrajzolatnak, ha haszontalankodni nem szégyenlenék) örömmel olvastam, de valamely jólelkű vendégem ellopta, s már most alig emlékezem reá, mi van benne. Valóban sok helyes, igaz, hasznos és tanúlt jegyzések vannak benne. Igen, igen jól cselekedted, hogy két, engemet illető gáncsaidat a barátság érzése miatt ki nem hagytad. Az egyik *az én kezem*, *a te kezed*, a másik a *vala*-t illette. Rájok esmertem, de megengedj, a te példádat az első hibázásra a magaménak csakugyan nem esmerem. Úgy én sohasem szóllottam, ámbár megesmerem, hogy igen sokat hibáztam. Éppen most írok Székesfejérvárra prof. Virág Benedeknek, s néki elbeszéllem, hogy a *vala* nélkül szűkölködő

történet *Bácsmegyeim Levelei;* az a *te*-vel való visszaélés pedig az én hibáim felfedezése. Ki az, aki magának infallibilitást vindicál, ha azt mondjuk is bár mindnyájan, amit az egyszeri követ a királynak, hogy az ő nyakára egy fő sem illik jobban, mint az övé, úgy mi sem látunk egy szemmel is jobban, mint a magunkéval.

Én most *Orpheus*nál egyebet nem nyomtattatok, mert nem nyomtattathatok. Nyakamon az építés, arra pedig pénz kell. *Diogenes*em kész úgy, hogy mindjárt lehet nyomtatni; tragédiáim is vagy négy, azaz *Hamlet*, *Macbeth*, *Stella*, *Miss Sarah*. *Emilia Galotti*nak még hija van. A *Messiás*omra már 13 praenumeráns van. Sacrediable! 13! Cela fait honneur a nôtre gout! Ki kellene trombitáltatni más nemzeteknél, vagy legalább a *Ninive* írójánál; úgy ugyan elhiszik, hogy egy párizsi korcsolyásnak több tudománya s aesthesise van, mint Magyarországon a földesuraknak. És mégis csendes vért kívánsz. Ha, ha, ha! Az van! hogy is ne vólna csendes, mikor a Messiásra 13 praenumeráns van.

Scipiot és Valeriát még nem láttam. Azon nem fogok felakadni, hogy rossz lesz is. Valamely szegény jóindulatú ember fogott belé, pedig Yoricktól megtanúltam, hogy a *jó szándékkal* meg kell elégedni, mert az Uristen is megelégszik vele. De midőn egy Philosophiae Doctor és Societatis Eruditae Frankofurtensis Membrum egy oly józan okosságot és logikát káromló, oly charlateneriával teljes könyvet ád ki a legimposantabb airral, mint doktor DECSY SÁMUEL ÚR a Pannoniai PHOENIXet, melyet, áldassék érte, FENIKSZnek írt, - midőn a nemzetet oly bolondnak, oly járatlannak véli, hogy előtte impune bolondoskodik a maga zöld süvegében, már a[z] szenvedhetetlen dolog.

Igazságod van benne, hogy némely új írók írásait a sok magyar szókkal telt német és franc szólások miatt olvasni nem lehet; de nekem is van igazságom abban, hogyha mindég a régi mellett maradunk, úgy oly gyönyörű praefátióink lesznek mindég (nem mindenkor), mint amilyet Péczeli írogat Pálffynak, Hadiknak és Kaunitznak, kit FELSÉGES HERCEGNEK nevez, a kegyelmes herceg helyett, úgy minden írásaink katedrai stílussal lesznek írva, és bizonyságai lesznek az ekkoráig is le nem vetkezett ostobaságnak. Teli lesz bezzeg minden sorunk a sok *vala*-val, neked többé nem lesz okod panaszkodni az elhagyott *vala* ellen, s kacagni fogják azt a sonderlinget aki Catullusnak példája szerint, aki doctusnak neveztetett a görög phrasisekben rómaiakká változtatása miatt, a német, franc és olasz energiával teljes szólást, ha szintén nem minden erőltetés nélkűl is, magyarrá tette. Be ostoba ember volt az, aki legelőször szólott így: Aethiops albus dentes, e helyett albi dentis Aethiops!

Miattam írhat minden ahogy akar, de midőn én egészen toleráns vagyok, én is megkívánom, hogy erántam is minden toleráns légyen: egyéberánt nemcsak meghagyom mindennek azt a szabadságát, hogy hibáimat hibáknak nevezze, hanem hogy annál bátrabban nevezhesse, azoknak arra példát is adok, mert én az övét annak kiáltom recenzióimban, melyek Orpheusomat majd el fogják tölteni.

Élj boldogúl, édes barátom, és esmerj továbbra is érdemesnek becses barátságodra. A *mindég*re mégsem felelsz. Vagy azt írd, hogy nékem van igazságom és te hibáztál hirtelen ítéleteddel - becsűletes ember azt megvallani sohasem szégyenli - vagy győzz meg afelől, hogy a *mindég* valóban nem jó. Tudósíts, vetted-é Juliádat és nem esett-é valami bennek akaratod ellen. *Regmec, 8-a apr. 1791.*

17

BÁRCZAY FERENCNEK
Bécs, 1791. jún. 3.

Édes Ferim!

Miolta eljöttem, még nem vetted levelemet. Pedig mikor néha a Praterbe kivitetem magam, s betegen egy fa árnyékába leülök, s körülnézem ezt a strumpflis népet, mindég te jutsz eszembe. Reflexiókat teszek olyankor, mint te szoktál s nevetek. Ehen jön a cifra német irtóztató magasságú gömbelyű süvegekben, de olyan nekem nincs, nem is lesz (der Bruder meines Collega'-s in Oxford trägt so einen Hut. Ezt a német sort nem neked írtam ide, hanem valakinek másnak, akivel leveleimet közleni szokásod) - a két gomb az oldalbordáját éri a háta közepén, nyakravalója olyan bodros, mintha gelyvás volna, lajblija fejér, oda oly formán nyomtatott kupferstichekkel, mint a findzsákra ahogy szokás a kupfersticheket reányomni; nadrága nem bőr többé, hanem *Englisch léder* nevezetű *Samoa* színű duchester, hozzá fejér strimfli, és nagy csattos cipők. Ehen jön mondom a német s vezeti fejérbe öltözött kenőcsös dámáját. Tánc minden lépése, és minden ruhadarabja azt mutatja, hogy új. Így megyen el kétszáz is, hát ehel jön egy mentés ember, bottal kard nélkül, bajuszosan, kopott mentécskében s kalapja olyan Schnittre mint még Eperjesen laktodban volt módi. Olyankor káromkodom s elfordulok. Magyar ruhát csak igen cifra cselédnek vagy csak úrnak kellene viselni: a mesterlegényekről le szeretném rángatni. Szép asszonyt még nem láttam többet egynél. Az az anyja mellett ült egy gyönyörű hintón fejérbe öltözve, s kalapjáról, mely dinntuch volt vagy szalma, két oldalra fityegett le a feilchen színű kék pántlika. A gyermek 17 esztendős lehetett, barnaképű és olyforma vigyorgású, mint Párizli Zichynél. Őrajta kívül nem mondhatnám, hogy szemem elibe egy oly ábrázat akadt volna, amin fel lehetett volna akadnom. De bezzeg szép a *termet* és kedves az öltözet. Bújjanak el a mi kassai szépségeink a vállal és magyar öltözettel mellette, ez sokkal kedvesebb. Noha azt is meg kell ismét vallani, hogy egy Schmackernéhez nagyon hasonlító magyar asszony (Somsichné) a minap gazdag magyar ruhában annyira magára vonta a Praterben szemeinket, hogy minden csak őt nézte és szép öltözetét. A Luftspringer B. Podmaniczky volt a kísérője, de nem merte karjára venni, csak oldaloslag szólott vele. - - -

Feri, ha acél kard, ha szép tarsoly, ha szarvasbőr, ha kardszíjj kell, szólj és küldj pénzt. - Az acélkard elefántcsont-markolattal, és nem azzal a sok pánttal, hanem török módra, s a markolatnál lánc: 7 arany. Egy nadrágra való bőr 4 arany, ebből osztán otthon kellene megvarratni a magyar plundrát, a tarsoly, ha korona és párna, nem körülstickolva, hanem paszománt alá 5 arany, körülstickolva 32 f. - a legújabb módi kupferstiches lajbli 4 f. 30 xr. 5 fr. - 6 fr. - 7-8-9 fr. - a kardszíjj mint B. Fissernek 15 fr.

Stipsits és Jászsits tudakozták, mint vagy, nehezen felejti a két legény Kassát, kivált az első, s bosszankodik, hogy még sem léphetett hivatalba, hogy a nagy várat őrizhesse. S Stipsits megemlékezvén a néhanapján Kelcznél evett ebédekről, ahol nékem nagy alkalmatlanságomra bontódott az asztal, a makk egészségű *emberné* után tudakozódott. Élj szerencsésen, és ha szíved-lelked van, szánj meg és írj. Az adresse csak À Msr Fr. de K - - - a *Vienne*.

Bécs 3. jún. 1791.

18

ÉDES GERGELYNEK

Bécs, aug. 17-ikén 1791.

Az úr engem barátságtalansággal fog vádolni, hogy levelére, mely előttem sok tekintetben volt kedves, oly nagy idő alatt nem feleltem. Ne vádoljon azzal az úr; hosszas itt múlatásom, bajaim, egy hat hétig tartott veszedelmes betegség és innen Pestre s Füredre tett útazásaim gátoltak meg abban; leginkább pedig az, hogy az úr levele elindúlásomkor egyéb papirosaim közt eltévedett. Jól említem mindazáltal, hogy az úr abban énnekem a maga munkái felől adott tudósítást és némely dolgok iránt értekezett. Mik voltak azok, amire világosító feleletet kellett vala adnom, nem említem, de az elsőbb cikkelyre valamit felelhetek.

Az úr versei közt dalokat és leoninusokat találtam. Engedje meg az úr, hogy tartózkodás nélkűl mondjam ki irántok ítéletemet. A leoninusok valamiképpen a legostobább századokból s a legostobább teremtések kezei közűl veszik eredetöket - a barátoktól! -, úgy tagadhatatlan jelei a barbarizmusnak. Ahol ez a szerencsétlen neme a poézisnek kedvességben vagyon, ott az aesthesisnek hajnalsugárát sem lehetett még látni. Gyöngyösi úr ezeknek írásokban felette szerencsés; de minekelőtte néki csak egy poémácskáját is elolvassam, készebb vagyok akármely barbarus gondolkodású teológus munkáját végigolvasni. Szenvedhetlen előttem az a gyermeki pattogtatás, az a gyermeki pipere, a görög és római mértékre vett versificatióban. És így írt erről gr. Ráday, gróf Teleki és mindazok, akiket hazai literatúránk tisztelettel említ. Láthatni az én *Orpheus*omban gr. Ráday azon versét, amelyet Dienesnek személye alatt Gyöngyösire írt. És úgy látszik, hogy Gyöngyösi úr többé ezzel a háládatlan munkával magát gyötreni nem fogja.

Ami a dalokat illeti, ahelyett, hogy arról szóljak, hogy azokban nemcsak ritmusra vagy úgynevezett kádenciára kell vigyázni, hanem a vers elein és közepin levő szillabák hosszú vagy rövid hangokra is (mert különben énekelni őket nem lehet), csak azon kérem az urat, hogy ne Gelegenheits-Gedichteket, azaz névnapi mennyegzői etc. poémácskákat, hanem szívnek érzéseit, szerelmet, elcsüggedést, örömöt, csintalankodást írjon. Jó példával ment ebben elő egy anonymus, aki Webernél ez idén Stolbergből, Höltyből, Kleistből, Bürgerből fordított énekeket adott ki, noha nem tudom, an faventibus vel invisis musis, mert a munkát még csak az újságlevelekből ismerem. A szegény kassai Szabó Dávid verseit szenvedhetetlenné teszik az az átkozott sok Ujlaki Béla és Piber uram, perceptor uram névnapi köszöntései. Abban a kis munkában is, melyet most ada ki Weber ily nevezet alatt: *Heliconi virágok* 1791-dik esztendőre, szedte Kazinczy Ferenc, egynehány jó példája van az abbeli jobb ízlésnek s azon leszek, hogy *Orpheus*omba még több ilyeket adhassak.

Egyéberánt elszántam magamat, hogy recenziókat készítek, mert látom, hogy literatúránk nem annyira a resten írás, mint az igenis szapora írás által veszt. Káromkodva olvastam most gróf Gvadányinak az ország gyűléséről írt szatíráját, mely teli van setét gondolkozással, intoleranciát predikálván, rossz hazafisággal, alacsonylelkűséggel és erkölcstelen szemtelenséggel. De ez nem maga lesz általam keményen megkorbácsolva. A bolondoknak száma igen sok és az ő útok igen-igen tágas. Vályinak inauguralis oratioját látta-e az úr? A magyar nyelv hathatóságáról akart szólni, s az egész oratioban egy sorocska sincs róla, és oly homály, hogy ezt érteni teljességgel nem lehet. De ennek békét hagyok, hogy valamely igazságtalan ítélő azt ne mondja, hogy pápistává léte miatt bosszankodom reá.

Az úr levelei nékem kedvesek lesznek mindenkor, s ezután gyorsabb leszek a válaszolásban. Ajánlom magamat szíves indúlatiba s maradok egész barátsággal az úrnak

kész köteles szolgája
Kazinczy

19

CSOKONAI V. MIHÁLYNAK
[1792. aug. 26.]

Megjegyzett szók és szólások.

1. A LEVÉLBEN

egyik, pro *eggyik*, ez úgy vélem figyelmetlenségből esett. *fénnye*, pro *fényje*, vel *fénye*. - A gyökér fény. Hozzájővén a j suffixum, quod possessionem denotat, lesz *fényje*. Ezt, ámbár így is jól mondódik, az euphonia *fénye*-vé csinálja.

ditsősség, pro *dicsőség*. Ez szenvedhetetlen hiba. Látjuk, hogy ily substantivumokat a magyar mindég az adjectivumok mellé ragasztott ság-gal vagy ség-gel csinál. Mint kegyes-ség, bolond-ság, vak-ság etc. - - Úgyde itt a gyökér nem *dicsős*, - hanem *dicső*, és így nem *dicsős-ség*, hanem *dicső-ség* - - -

Ilyen a *béke-ség* is, melyet most sokan felette rosszúl *békesség*nek írnak. Nézzük meg a régi kiadásokat s látni fogjuk, hogy mindenütt *békeség* és nem *békesség* az.

Fáradtság, male. Írni kell vagy fáradttságnak vagy fáradságnak, ac si foret fáradás.

Neheztelhet. Error calami. Nehéz, ergo neheztelni, non nehesztelni. NB. Mihálly male; bene Mihály.

hallhatatlan poeta. Poeta immortalis, korántsem! Ha így íródik, inaudibilis poétát teszen, mert hallok audio, morior pedig halok.

2. A VERSEKBEN

Nyomdokábúl, pro ból, csúnya dialektus.

Széljel, non vero széllyel. Az okát érteni könnyű a mondottakból.

fordíttya male; terminatio *ja* est, mint: capit fogja, mordet harapja; hinc fordit-ja, von-ja, etc. A Museum kiadói Rajnis ellen való bosszúságból ttya-t és nnya-t kezdének s már most szégyenlik visszavonni szavokat. Látjuk cselekedeteknek helytelenségét leginkább e szókban: nád-ja arundo ejus; - dat hoc ad-ja - sinit hagy-ja. Ők ezeket a szókat így írják, haggya, azt állítván, hogy a hang így ejtődik. Jó; légyen; noha én azt állítom, hogy aki idiotának nem akarja magát igenis méltán neveztetni, annak nemcsak a hangra, hanem a derivatiora is kell vigyázni; de ha amiatt hangzat a *sinit* haggya, miért nem aggya és naggya a hangzat miatt a dat hoc és az arundo ejus? - Ennyire viszi az embert a dühösség és megátalkodott harag.

tölle: dicitur quidem in Transylvania; de az eufónia tőle, véle, felőle-t kiván. Ez igazabb is, kedvesebb is.

attya, páter ejus. Atya pater, ja ejus. Hinc atyaja, a synkope kiugratja a közbülső *a* betüt s lesz atyja, azaz atyja, anyja, bátyja, sed non fatyja quia radix est fattyu non fatyu.

Éjjtől, male, radix est *éj*, hinc *éj-jel* de nocte, mint *reggel* (*reg* obsoletum) de mane. NB. Nox Hungarorum *Éjtszaka* ostendit etiam irrationabilem idiotarum scribendi modum. *Éj* nox, *szak* regio coeli. Hinc regio coeli nocturna. Mivel a *j* és *sz* együvé vett hangzat közel járt a *tz* hanghoz, az ollyas ortográfusok, mint a Museum írói, akik *bot-ja-t bottjának* írják, először

étzakának, osztán *éjtszakának* írták. Sed irrationabilis seribendi modus annos praescriptionis allegare non potest; usum nunquam gignit.

játtzik, *láttzik*, male *játszik*, *látszik* debet esse. *Látok*, *lát-sz*.

csendessen. Ez intolerabile csendes-en, kegyes-en, kedves-en, szép-en, rút-úl; erőssen, üressen, pirossan két ssel iródnak nemcsak in adverbiis, hanem in adjectivis is.

Szóllani. Mihi, et quidem mihi tantum vagy legalább mihi primum, nem szóllani, hanem szólani. Ugyanis a gyökér nem szól - hanem szó. - Beszélleni igenis két *l*-t kiván, mert beszéd (beszédleni) propter euphoniam beszélleni.

Új cum accentu supra *u* et simplici *j*. tészen novust; a digitus teszen ujj-at, sine accentu supra u, etc. duppl. *jj ujjom* digitus meus, a novus meus: *újom*.

Én a *tz* és *cz* helyett *c*-vel élek, mert ez a betű éppen azt a hangot teszi ki, amelyet mások *tz*-vel s *cz*-vel jegyeznek. Osztán így éltek ezzel a régiek is: Cecei Lenard pro Tzétzei Lén., Losonci pro Losontzi, sőt kezeim közt van dédősömnek keze írása, aki magát sohasem írta másképpen, hanem: Kazincy vagy Kazinci Péter.

A *ts*-et teszem *cs*-nek, mert a *cs* és *c* hangja közt az a különbözés vagyon, amely az *s* és *sz* között.

Ezekről bővebben majd Orpheusomban.

Az úr versei igen kedvesen folynak s az ideák nemesek és nem földszínt csúszók. Ez pedig maga is poézist teszen, ha a szavak prózában iródnak is. Hány poétánk van az istenekért! akiknek minden munkájok cadentiás prosa és sermo merus! Kérem közöljön velem többeket is az úr, és engedje meg, hogy a világ elébe én vezessem az urat. Helikoni Virágimban szándékozom azt tenni.

20

KIS JÁNOSNAK
Regmec, 1793. júl. 27.

Kazinczy Ferenc Kis János úrnak.

Kinek barátságát kellene nekem, nem mondom, több készséggel, hanem több örömmel, kevélykedéssel, elfogadni, mint a tiédet, szeretett ifjú! kit barátságos irígykedéssel nézek futva közelíteni oda, ahová én sok esztendei mászás által juthattam; kit már meghaladni látom azt a pontot, ahol én nem minden figyelem nélkűl állok; kinek ifjú súgár növéséből előre látom egykori magosságát. Elfogadom ajánlott szeretetedet, kedves új barát, kedves társ! s forró csókom buzgó esedezés a barátság s hazai literatúra istenségeihez, hogy az a szövetség, melyet veled ímé itt kötök, légyen felbonthatatlan szent szövetség!

Hogy egykor barátok leszünk, tudtam, vártam, óhajtottam, de hogy ily hamar, ily szent érzésekkel fogod nekem ajánlani jobbodat, azt, uram, reményleni nem mertem. Becsülöm jószívűségedet, s azon leszek, hogy okod legyen hinni, hogy úgy szerettetel mint szeretsz.

Amit a társaságba kelésről írsz, annyira érzéseim nekem, mintha szívemből loptad vólna ki. Ha a barátságos, szelíd, nemes vetélkedést elhallgatom is, mennyi édesség van már abban, hogy így oly lelkek lesznek barátokká, kik különben egymást nem ismerték vólna. Ilyetén érzések ragadtak engem arra, hogy Kassán 1788-ban annak a társaságnak alkotásán fára-

doztam, mely a *Magyar Museum*ot adogatta vala ki, ilyetén érzések ragadtak arra, hogy herceg Batthyány Lajosnak 1790-ben egy plánumot küldöttem egy *Arcadiai Társaság* alkotása eránt, melynek ő lett volna feje. Ez nem ért teljesedésre; amazt pedig Batsányi úrnak garboncáskodásai sírba juttatták. - Lakos társunk által végre bévezettettem a sopronyiba; s már erről merem reményleni, hogy ez, ha csak egy-két Kist és Lakost találunk, dicsőségére fog válni nemzetünknek. Én nemsokára valamely munkám homloklevelére függesztem ezt a megtiszteltetésemet.

Igazán, kedves barátom, ti vagytok azok, és tágosabban, a sopronyi Társaság az, amiből mindent várok. Minden kétségen kivűl vagyon az, hogy a lutheránusok oskoláiból jönnek ki azok az ifjak, akik aesthesissel dicsekedhetnek. Városokban neveltetvén, muzsikát és valami kevés festést, s németűl tudván, a német írók munkáinak ismeretségét tehetitek magatokévá, melyek nélkűl haszontalan igyekszik valaki hazai literatúránkat boldogítani. A pápista ifjúság a német írókat olvashatná, de nem olvassa, a görögök és rómaiak klasszikusait csak nyomorúlt chrestomathiából ismeri: a kálvinista pedig a német írókat nem olvassa, mert nem érti; a régi klasszikusokkal pedig meg nem ismerkedik, mert Vitringát, Witsiust, és Pictétet kell tanulnia; s muzsikátlan helyeken neveltetvén, muzsikai érzéketlenségei míveletlenűl maradnak. - Ó be sokszor öltöztetett engemet az inasom köpenyegébe oktalan tanítóm, hogy oskolai penzumom helyett lopva Horatiust s Theokritust, s felsőbb klasszisaimban Pictét helyett architekturát s Optikát tanultam, s Vitringa képében a Morhof Polyhistorját terítettem ki magam előtt! - Ti lutheránusok, gyermekiségtek első esztendei ólta olvassátok Gellertet, Rabenert, Wielandot, Hagedornt; érzitek, hogy nem névnapi köszöntés az igaz poézis; muzsikát és festést tanúlgattok, a városi lakás által kényes ízlésre szoktattatik ízléstek, nincs egyéb hátra, hanem hogy soloecismus nélkül szóljatok magyarúl! S ki ír tisztábban mint te! mint LAKOS? - Barátim, ne hagyjátok félbe igyekezeteiteket!

Patakon hiába igyekeztem proselytusokat kapni. Ott az az ízevesztett Szabó Dávid, aki Siegwartot oly érzéketlenűl fordította, a legjobb elmét is elteken. Patakon a cadenciás distichonok, a barátszázad ostobaságának maradványa, van kedvességben, Debrecen két barátot ada nekem. Az egyik Csokonai Mihály, egy sok jeles tulajdonságokkal bíró ifjú, ki mind virtusiban, mind hibáiban is! - második Horváth Ádám lesz. Ennek minden munkáimon kívűl egy Kleistot s Bürgert küldöttem, s kértem hogy ezeknek példájok szerint ne névnapi köszöntőket, ne török marsokat írjon, hanem dallja a szív szelíd érzékenységeit, szerelmet, barátságot, bort, természet szépségeit. Még eddig kevés jelét adta megtérésének. A *második* Nagy Sámuel, bibliothecáriusa a kollegyiumnak. - De már erről kevélykedve szólok. - Ez a szeretetreméltó ember áprilisban írt nekem először, s első levelében az a kérés vala, hogy engedjem meg néki, hogy ő egy munkáját, *Sander v. der Weisheit u. Güte Gottes in der Natur* (nb. ő ezt a magyar fordításban így nevezi: REND A TERMÉSZETBEN; - Barátom, mit sejdítesz? - Jer, hadd öleljelek meg, hadd szorítsalak szívemre! - -) nékem dedikálhassa. - Maga ez a cselekedet már olyan, hogy én ezt az embert szeretném érette, ha mást tisztelt volna is meg dedikációjával, mert én nem személyemet nézem benne, hanem az ő szíve érzékenységét. - - - De szóljunk az én írásaimról.

A kiadott munkák ezek:

1. Gessnernek Idylliumi.

2. Bácsmegyeinek levelei.

3. Hamlet.

4. Herdernek Paramythionjai.

5. Wielandnak Diogenese.

6. Lanassza.

7. Orpheus. 8 darab. - A nyomtató gazsága miatt, ki tizenegy hónap alatt csak 2 árkust nyomtattatott, a 8dik darabnál félbeszakadt. Folytatódni fog.

8. Heliconi Virágok. - - A nyomtató panaszolkodik, hogy a munka nem kél. Már tehát magam költségemen fogom nyomtattatni. Tegnap érkeze kezemhez a 2dik esztendei darab kézírása Wébertől.

Készűlnek s készen vannak rész szerint 1. Klopstock Messiásának 10 éneke. - 2. Az első ének jámbusban. - 3. A Graciák Wieland szerint. - 4. Miss Sara Sampson és Emilia Galotti. - 5. Macbeth és Hamlet. - 6. Stella és die Geschwister Goethe által. - 7. A vak Lantos (Weber' s Sage der Vorzeit.) - 8. Themistokles Metastásió után.

A genevai szerencsétlen Polgár munkáját megégettem, de a két első könyvét újra lefordítottam. Ez nem fog világot látni, mert az idők nem úgy folynak, hogy láthasson. De jó emberek msptumban olvassák.

Élj uram szerencsésen és szeress. Én köszönöm barátságodat, s ölellek.

Regmecen, Tokajhoz 5 mértfölnyire júliusnak 27d. 1793.

Verseidet igen érzékeny gyönyörködéssel olvastam Kassán sokakkal.

21

KIS JÁNOSNAK

Regmec, júl. 27. 1793.

Kishez.

Első dolgozásod meglátása alatt azt az óhajtást érzém kelni lelkemben, hogy bár téged és engem valamely kedvező történet barátokká szővhetne. Sőt meg akarám előzni az óra kedvezését; már mentem feléd, már kértem barátságodat, de egy bátortalanság, mindenkori kisérője hevesebb óhajtásinknak, fogva tartott. S midőn az ellenkező két érzés között így habzóm, te, szeretetreméltó ifjú, megszólítod a bátortalant, s amit ő akara kérni tőled, te hozod neki. Fogadd szíves köszönetemet, fogadd jobbomat a köszönettel, és ha neked kedves azt hallani, érezd, mennyire szeretlek. Légyen a szövetség, melyek itt kötünk, örökké tartó, gyarapítója ügyünknek, s emlegesse egykor a maradék, hogy te és én barátok valánk.

Pályánk sok és nehéz munkát kíván, de boldog tájakra vezet, s már a menés gazdag jutalma magának. Mi szép, midőn oly virágot látunk termeni kezeink alatt, amiket másoknál kedvellettünk, másoknál irígylettünk volna! Mi szép, midőn szeretettel látjuk felénk közelíteni, akik pályánkon már ragyognak! midőn azt mondhatjuk, hogy amint nyomot ezek törének nekünk, úgy azt mi törünk majd, és még szebbet, mint ők nekünk, az utánunk eredőknek! azt, hogy ezek aszerint áldják majd emlékezetünket, mint mi az azokét, akik innen már leléptenek! Sík és meredek a tető, melyre fel kell vergődnünk, s szemünk visszaretten, s elfogja a vakulás, ha előre tekintvén, látjuk, mi van hátra. De ha visszatekintvén, elnézzük, húsz esztendő alatt mely utat tevénk, hah barátom! az kedvet önt a csüggedező szívbe. Még húsz esztendőt, s ez a míveletlen, de szép, de gazdag örök, nem miáltalunk, hanem azok által, akiket példánk fog ide szítani, más alakot veszen magára, s csak várd, eljő a nap, bizony eljő, midőn szomszédink nem mondják többé, hogy bennünket nem ismernek.

Készületlen minden: lexikonunk szűk, szegény; grammatikánk habzó, hiányos; stilisztikánk feszes; ügyetlen; s ami mindennél bajosabb, mi magunk, írók és olvasók készületlenek vagyunk, s egészen készületlenek. Nincsenek nyomtatóink, nincsenek könyvárosaink, köny-

veinket csak az írók olvassák; bennünket gátol minden, semmi nem segél. De ez így volt máshol is, s a dolog máshol is azért méne, s csak azért méne, mert gondolatlanok, mint mi, máshol is valának. Rajta tehát! merjünk. Ne hallgassuk a mások javalását, ne a vádakat, hogy rontjuk, amit segélenünk kellene; a bennünket hívó, a bennünket toló, a parancsoló istent hallgassuk keblünkben. Jobb az, amit ez parancsol, mint amit a sokaság, mint amit a nemzet legjobbjai, mint amit magok legkedveltebb társaink akarnának. Ezek úgy tévedhetnek meg, mint mi, s miért kelljen meggyőződésünket más miatt, akárki legyen az, megtagadnunk? Aki azt akarja, hogy mindnyájan egyarcúkká váljunk, nem tudja, mit akar és mit kell akarni. Sőt az szükség most, hogy nagyon különbözzünk; azt az egységet az idő hozza fel.

Ha talán tudni akarnád tőlem, mit nézek én legszükségesebbnek a szükségesek temérdek számában, ezt fognám felelni: minél gondosabb fordításokat, egy két bírálgató folyó-írást, s egy két lármás, de nemes tollcsatát, s ezt az utolsót még inkább, mint mindent egyebet. Valljuk meg, a közönség mindaz által, amit eddig adánk, nemigen nagy kedvet kaphata az olvasására, s nem érti, mi forog szóban az írók között. A lármára öszvecsődülnének, részt vennének a csatázásban, s ismeretekben meggazdagodva térnének el a veszekedés, vagdalkózás, döfködés, rúgdosás helyéről. A virrongók vesztenének, de az ügy nyerne. S miért kellene a virrongóknak is veszteni, ha nem úgy virronganának mint R[évai] és Sze[mere], s B[atsányi] és R[ájnis]? Hogy ily virrongást nem óhajtok, azt nem lesz szükség mondanom. Folyóírásunk kezdett lenni, s elakadt, részint mert sem elég dolgozók, sem elég vevők nem valának, részint mert a meghasonlás démona itt is űzni kezdé játékait. A három közt egy akara kettő ellen uralkodni, s midőn a kettő közűl megnyeré az egyikét, az kívántaték a magára hagyottól, hogy ez a kettő kedvéért tagadja meg önérzéseit, azt pedig ez nem akará. Az egység ideája, vagy inkább az egység lárvája alá rejtezett kevélység és uralkodni akarás szülé itt is a meghasonlást és veszedelmet, és amint lenni mindég szokott, vétkes vádolja a vétketlent.

Fordításunk sok van, de jó fordításunk kevés. Ilyenek a magaméi is. Midőn *Stellá*mat felküldém Webernek, úgy hittem, hogy az nem lesz méltatlan a javalásra: midőn nyomtatva látám, úgy irtóztam el dolgozásomtól, mint *Gessner*emet s *Bácsmegyei*met nem nézhetem pirúlás nélkűl, még midőn azt látom is, hogy mások ezt csudálgatják. Én minél hívebb szeretnék lenni, s ez beszédemet darabossá teszi; mások úgy akarják, hogy minél szabadabb légyek, s csak a gondolatot hozzam által, mintha a magamét adnám; engedek nekik, s sem hív nem vagyok, sem nem szabad. Én azonban megmaradok választott ösvényemen, s inkább óhajtok nem rossz másolónak találtatni, mint nem jó alkotónak. Ez a nyugtalan törekedés, dolgozásomat minél hasonlóbbá tenni az eredetihez, nem maradhat mindég jutalom nélkül, s úgy hiszem, valaha én is adhatok valamit, ami szerencsésebb követőink dolgozásaik mellett nem lesz érdemetlen neveztetni.

Viszont kedveskedésül a Wieland *Grácziá*nak egy két versezetét zárom levelembe. Én keservesebb munkát, mint magyarban reimolni, nem ismerek, s mint nehezedik el a munka, ha a sorokat skandáljuk is, mint a németek, franciák, olaszok és ánglusok. De amit így nyerünk, megérdemli a fáradozást, melyet ott látunk igen világosan, hol a sorvég syllabái nem egyeznek tisztán. Amit a német mer a maga rút nyelvén, miért ne merjük mi a mi szépünkön? s én úgy hiszem, hogy ha ez a mi nyelvünk nem oly pompás járdallású is, mint az olasz, s nem oly játékos, nem oly könnyű, mint a francia: ezek a verselésnek semmi schémáját nem bírják, amit mi is magunkévá ne tehessünk, csak törjük meg a nyomot.

A hyacinthusok és violák
Párna gyanánt vetekedve tolák
Alá puha bimbójokat.
Jól érzék, hogy kebelekben
Isten fekszik, s örömekben
Kettőzteték illatjokat. - -

De élj szerencsésen, szeretetreméltó ifjú, szeretett barátom!

Fogadd el még egyszer hálámat megelőző barátságodért, s hidd, hogy az a nap, mely téged karjaim közé hozott, nekem felejthetetlen napom lészen.

22

CSOKONAI V. MIHÁLYNAK
Regmec, 1793. júl. 29.

Csokonai úrnak Kazinczy.

Tegnap mene el tőlem Nagy Gábor úr. Mintegy egy napot töltött itt. Nehezen eresztettem, mert egy szeretetre méltó embert leltem benne, s Csokonaimmal s Nagy Sámuelemmel ismértetett meg beszélgetései által. Nyughatatlan vagyok már most ezeket személy szerint látni minél elébb.

Az úr tőlem azt kívánja a Nagy Gábor úr által megküldött levelében, hogy számára küldjem meg a *Magyar Museum* darabjait. Megküldeném örömest: de nem lehet többé kapni. Az elmúlt hónapban vétettek Abaújvármegye által a Helytartó Tanács rendeléséből sequestrum alá. Ha onnan kiszabadúlnak, ha kiszabadúlnak tudniillik, megküldöm.

Mikroszkópium eránt legjobb útasítást adhat az úrnak dr. Földi barátom. Én egészen járatlan vagyok az ilyenek megszerzése körűl: ő pedig, nem régen kerülvén ki Pestről, lehetetlen, hogy erre felelni ne tudjon.

Révai Miklós piarista pap, és professzora a rajzolásnak s polgári építés mesterségében a győri normális oskolában,...

Várom a *Békaegérharc*ot, és a *Szent Péter énekét* Lőrinckor. De várom a nyomtatandó versek gyűjteményét is. Ki lesznek nyomtatva, csak küldje kezemhez az úr. - Az úr számára Nagy Gábor úr viszen egy Herdert és Horváth Ádám úrnak a képét. -

Ajánlom magamat barátságába. *Regmec, 29. júl. 1793.*

Míg a versek kinyomtatódnak, nem írna-é az úr valamit versben Horváth Ádám úrnak, hogy azt belé nyomtathatnánk a gyűjteménybe?

23

DÖME KÁROLYNAK

A 3. hónap [március] 18. 1794.

Bossueted, tisztelt Dömém, végre eljuta kezemhez. Olvastam a szép Ajánlást, olvastam a szép Előszót; sőt olvastam egy-két részt Bossuetedből is. Lehetetlen volt sokáig olvasnom. Nem, mintha igen kálvinista volnék, hanem, mert tanításai egy oly ember füleiben, aki nem a más karján lép, hanem tulajdon szemeivel választja az ösvényt, elviselhetetlen, sőt lelket öklendező riasztás. Csaknem sírva tettem le kezemből könyvedet. Sajnállottam, hogy téged a papság elrablott a világtól; sajnállottam, hogy az, aki Cicerót, Tacitust fordíthatná, Bossuetre veszteget fáradtságát, idejét. Döme, te püspök leszel. Emlékezz meg örvendő jövendölésemről. O,

légy akkor ismét ember; s tedd emberekké, polgárokká alattvalóidat is. Tanítsd tanitásoddal, példáddal, hogy az igazságot szeressék, és róla tegyenek bátran vallást. Sírva kérlek erre.

Olvastam egy más munkádat is; sőt bírom azt. *Világ nagyjai, veszedelem!* Zendítő munka; kivált midőn klasszikus magyarsággal írja Dömém! Csudáltalak, de bosszonkodtam rád. Ha jó szívedet nem ismerném, azt, mit ott mondasz, szofizmának mondottam volna; így legalább a legnyilvánságosabb paralogizmusnak kiáltom. A religiót félted. Nem azt félted, barátom! A papi rend tekéntete hanyatlása rettentett el, nem a religió esete; ez most tisztább, minekutána Pozsony és Pest szemináriumokat állított kebelében, mint annak előtte volt, míg a religiót a tudatlanság őrzötte. Ah, Dömém, ha látnád, mint vérzik szívem, midőn azt kell szemlélnem, hogy te is azok közé állasz fegyvereddel, akiktől én iszonyodom! Még egyszer jövendölöm, Dömém, hogy püspök leszel. Ó, ha azt láthatnám, hogy püspöki megyédben asilumot nyitsz azoknak, akik az igazságot buzgón szeretik! De lehetne-é egyebet reményleni Dömétől? Teljesítse az ég reménységemet, kívánságomat.

Aszalay barátom egy *Stellá*t és egy *Vak lantos*t fog néked küldeni. Vedd örök szeretetem s forró tiszteletem jeléül, s szeresd

Kazinczydat

24

HAJNÓCZY JÓZSEFNEK

Regmec, 1794. júl. 12.

Szentmarjay, akit tegnap Patakon hagytam hátra, és aki örömet szerzett nekem azzal, hogy Károlyról Patakig velem utazott, néhány kellemes hírt hoz neked. Különösen Dienes fivéremtől, Szlávy táblai ülnöktől, Gáspár Pál szatmármegyei főjegyzőtől és aljegyzőjétől, Kengyel Lajostól, akikkel én Károlyban nagyon kívánságom szerint múlattam időmet...

Bizonyára azt is elbeszélték neked, hogy Vay Miklós báró 40 ezer forintnyi felajánlást hozott össze a magyar szinház fönntartására. Terve ez: 400 ezer forintnak kell összegyűlnie. 100 ezer egy oly szinházépület felállítására szolgál, amely tanúságot tehet a nemzet méltóságáról. A 300 ezernek kamatai a színészek, a zene, a dekorációkészítés, a legjobb darabok szállítóinak fizetésére szolgálnak. Ezer forinton alul nem fogadnak el aláírást. Az épület homlokzatán felirat lesz, amely 5-6 sorban hazaszeretetre tanít és ábécé rendbe vegyítve sorolja fel az aláírók neveit, mágnásokét és nem mágnásokét. A színészeknek is legyen joguk lakásokra, vagyis legyenek bejáratosak minden házba. Éljen Vay!...

Erdélyben sötét arisztokratizmus uralkodik; ez fogja el mélyen a legjobb fejeket is. - Gyulay Sámuel grófot úgy ismertem meg, mint egy a közjó érdekében buzgólkodó embert - de aztán nagyon hamar beláttam, mi is ő. Előmutattam neki egy magyar dalt, és tetszésére számítottam. Nem! nem! mondta ő nekem, ezek merő moszkovita aláaknázások...

Nos valami Szabó Laciról... Szlávynak megmutatott néhány dolgot, anélkül, hogy - kérdezd meg erről Szentmáriayt... Ajánlom neked Szabó javítását és ölellek téged...

25

HAJNÓCZY JÓZSEFNEK

2. Thermidor 6-án (Regmec, 1794. júl. 24.)

Egy órát sem tartott tovább ülésünk Abaújban, amikor kedves leveled megjött, az Aszalaymével együtt, amely a Diogenes miatt hozta a testimonialest. S így nem volt már lehetőségem a panasz benyújtására. Meg akarom tenni ezt a jövő megyegyűlésen, éspedig mindenütt, ahol compossessor vagyok, vagyis Abaújban, Zemplínben, Biharban és Szabólcsban. Ez írásom utolsó oldalán áll az ez ügyben kiadott helytartótanácsi parancs másolata.

Az okot, melynél fogva az én már imprimaturt nyert fordításomat feltartóztatták, azzal adják meg, hogy ut cum distractio ipsius originalis libri neutiquam singillative, sed duntaxat in nexu cum omnibus operibus Wielandianis admittatur. Gondold csak meg, mily szépen hangzik ez a csizmadia-latinság! Nos jó, Wieland műveit nem szabad egyenként eladni, hanem csak minden művét együtt. (Ami mégis csak hamis dolog.) Miért engedik meg hát, hogy a katolikussá lett Vályinak fordítását, A Keresztyén érzékenységeit (Wieland legkorábbi írásai közt e címen ismert: Empfindung eines Christen) árusítsák. Hát az ő írásai közt több összefüggés van, mint a Ciceróéi között, aki majd baráti leveleket, majd Scipio álmát, majd beszédet készített Pro Lege Manilia, majd a De finibus bonorumot, a filozófiai Quaestiókat és a Fülöp elleni dörgő beszédeket írta? Mi szüksége van annak, aki Wieland Diogenesét ismerni akarja, arra, hogy Musárionját, Oberonját, Abderitáit, Lucianját, Horatiusát olvassa? - Nem ez az igazi ok, hanem az, hogy az én wielandi Diogenesem Magyarország *korintusi papjai*t ostorozza. - De én hadba szállok ellenük. Kívánom, bárcsak Schaffrath báró, aki egy vörös övért megvásárolható volt, jó sok példányt kobozott volna el tőlem. - Ebben a szellememet egészen eltompító hőségben semmire sem vagyok jó. Majd jön egy szerencsés poétai óra, s akkor egy merész felírást kezdek el készíteni a palatinushoz és bevádolom a „feketevöröst".

A mi mostani gyűlésünkön semmi nevezetes nem fordult elő. Energiánk, melyről a múlt évben tanúskodtunk, úgy látszik, elapadt. Csoda volt, hogy a szatmári repraesentatiot az egyetemnek Esztergomba való áthelyezése miatt megelégedéssel hallgatták. Ennél a paragrafusnál: dignetur Sua Majestas Sacratissima excessus qui Pestini perpetrantur cum excessibus qui Tyrnaviae aut Agriae perpetrati sunt conferre, figyelmessé tettem a hallgatóságot és így a katolikus párt a dühösség fokán ingereltetett fel és szégyenült meg. *Igen, mert ha Pesten csinálnak excessust, mindjárt azt mondják: jurátus cselekedte.*

A gyűlés első napján kihirdették az intimatumot a sajtószabadság miatt. *Látjuk, hogy őfelsége nagyon inhaereal.* - Mi az? mondtam én, ahelyett hogy az okokat mérlegelnők, pusztán nézni fogjuk, hogy vajon nem parancsolják-e meg ismételten? *Úgy, de mikor nincs róla törvény! - Hát a más részre van? - Nincs, de mit csináljunk hát - Rekapituláljuk, amit mondtunk és tegyük oda hogy bízunk a fejedelem igazságában...* Conclusum... - *Ami azt illeti, az csakugyan tagadhatatlan, hogy a cenzura sok dolgokat cselekszik, amin skandalizáltatnunk kell*, mondta Fáy Ágoston. Örültem, hogy így kezdte. *Lám P. Bodenloss úrnak a munkája imprimaturt nyert, és mégis elszedték az exemplárokat. Micsoda securitasa van tehát az írónak.* Felálltam, már arcomra kirajzolódhatott, hogy nyomós mondanivalóm van, mert még az öreg bigott kálvinista Bárczay Ferenc is azt mondta: *halljuk*. Azt mondtam, P. Bodenloss elhanyagolhatta az ő ügyét, panaszt emelhetett volna, és úgy bizonyára a mi adósságunk lett volna az, hogy az ő igazságos kérését támogassuk. *A munka ugyan teli van a legszemtelenebb kalumniával, mindazáltal az olyan, amely semmi kárt nem tett és nem tehetett*. Bárczay kérdezte: *teli van kalumniával?* Azt akarta, hogy mélyebben ereszkedjem a részletekbe. A jó öreg. *Igenis, éspedig a legszemtelenebb kalumniával. Azt mondja, hogy Leopoldot a kőmívesek étették meg. Pedig nagy a gyanú, hogy ez a tudományokat szerető fejedelem maga is kőmíves volt, mint az*

atyja, I. Ferenc császár bizonyosan a volt. Most érintettem még annak a 25 dukátnak a kérdését, amelyet minden □-nak a forradalmak támogatására évenként fizetnie kellene. S erre ezt mondtam: Miscere rem publicam, Reges sicario more occidere non Latomorum sed Jesuitarum artis est. Ez nagy vidám nevetést keltett és Bodenloss vörös lett mint egy rák, majd fehér mint a gipsz. *Ez eléggé mutatja, hogy a rossz könyv, ha csupa convitiumból áll is, veszedelmes nem lehet. Imé ezt a firkálást P. Bodenloss úr nemcsak árulta, hanem tolta is az olvasásra, és mégsincs senki, aki a kőmívesek felől rossz opiniot kapott volna.* - Bodenloss többé nem jött az ülésbe.

Üdvözletem Szentmarjaynak és Verseghynek. Az utóbbinak kellett látnia azokat a papirosaimat, amiket Szentmarjay vitt magával. - Ráth, Győrött, fiát Socrates névre kereszteltette.

26

SZENTMARJAY FERENCNEK

Regmec, augusztus 22. 1794.

Szentmarjaynak Kazinczy barátja

Egy postanapról más postanapra haladván várt leveled, végre elkezdem levelezésünket. Az igazság, virtus, hazaszeretet s barátság géniuszai lebegjenek felette, s távoztassanak el minden félreértést, gyanút, ellankadást mellőlünk. A meghasonlás eltávoztatásáért nem nyújtok néktek tömjént; az nem férhet jobb lelkekhez.

Környékünknek nincs semmi nevezetes újsága, s úgy látszik, hogy elrémülvén azokon, amiket a tévelygő hír Bécs és Pest felől híresztelt, elfelejtkezett újságot szülni. Azok helyett tehát, mikkel néked, tisztelt és szeretett férfi! különben kedveskedtem volna, azokat a hihetetlen dolgokat beszélem el, amelyeket itt egyikünk a másika után hazudoz.

1. Martinovicsot az udvar, nem tudatik miért, elfogatta. A nép öszvecsődült s elbocsátását kivánta. Egy regement kirukkolt, s ágyúk szegeztettek a bástyákra. Másnap az udvar Laxenburgba költözött ki; de alig pihente meg ott magát, midőn 30 kocsin jöttek az esedezők, azzal a jelentéssel, hogy ha kérések elégségesnek nem találtatik, holnap 500 és ha az sem, holnapután 5.000 kérő lesz. Azt is beszélik, hogy Martinovics tortúra által faggattatott, nem tudom, miknek kivallására. Vallott, és azonnal igen sokan fogattak el, és titkon meg is ölettettek. Az elfogottak nevei közt volt a Batsányié is. - Közönséges lévén a hír, kellett valaminek történni; de mégis hihetetlen előttem.

2. Az udvar nem nézvén bátorságosnak Bécset, Budára akar lejönni; s a bécsi nép zúg.

3. Barkó szelet kapott a maga vicebarkói által, hogy 10. auguszti Pesten revolúció készül, s ezen fogva éjjel 12 ágyút vitetett ki a fegyverházból Pestre, s kártácsokkal töltette meg, s annak a helynek szegeztette, ahol a zendülök öszvegyülekezni akartak. Megvirradott, s nem volt semmi. Így állottak ott az ágyúk, készen lőni, ha lett volna kit, s a palatinus visszavitette az ágyúkat, mihelyt Pestre érkezett, mégpedig fényes nappal. Ha ez igaz, hogy meri magát Barkó egy oly nép közt mutatni, amely általa így bosszantatik. Éljen a mi kedves palatinusunk.

4. B. Podmaniczky azt investigálta, hogy az ifjúság mért hord rövid hajat, mely gallicizmus. - Már ez felette sok: és ezt soha nem hihetem. Én a francia revolúció előtt már rövid hajat hordottam és azt is fogok, valamíg a rövid haj természetes göndörödését a frizuránál szebbnek, és annak kevés időt kívánó megfésülését a farkfonásnál könnyebbnek fogom ítélni. - Azt

tartom, hogy az olyakat investigálni, és azt adni a népnek tudtára, hogy az uralkodás retteg, veszedelmes; veszedelmesebb, mint a rövid hajba rejtett antiroyalizmus. Aki jakobinus, úgy vélem, nem jegyzi ki magát annak a rövid hajjal.

5. A felséges császár megbosszankodván azon, hogy a belgák 40.000 embert adni nem akarnak, az ő megbüntetésekre általengedte őket a franciáknak. Így fog velünk is bánni, ha a cautiot egynéhány milliomig Magyarország felvállalni nem akarandja.

Ezek azok az ostoba hírek, amelyek bennünket itt nevettetnek is, rémítenek is. Kérlek, írd meg, mi bennek igaz.

Írásaimat Kis János tálam már elvitette. Ha el nem vitette volna, tartsd magadnál. Okom van azt reményleni, hogy szeptembernek közepe táján Pesten foglak ölelhetni, s akkor magam viszem el azokat Győrbe. Szeretném mindazáltal, ha Verseghy úr azokat addig körültekintené.

Diogeneseimnek kiszabadítások eránt semmi lépést nem teszek, míg azt nem látom, hogy a dolgok csendesednek, mert zavarban haszontalan minden igyekezet. Élj boldogul, kedves hazafi! s szeress.

27

KIS JÁNOSNAK

Bacchusnak pataki hegyeiről,
októb. 6-dikán, 1794.

Ah, Kis! oda tehát Gessneremnek 15szeri fordítása, oda a Wieland *Grácziái*nak fragmentuma, oda Anakreonomnak némely dalai! - Sírj velem, sírj! Csekélységek; de oly csekélységek, amilyeneknél többet, jobbat Kazinczydtól nem várhatsz! de Kazinczydnak csekélységei! Elfojt az a gondolat, hogy örökre oda vannak. A néked készített *Testvérek*et megkaphatom még, mert Pesten és Erdélyben le vannak másolva; de Gessnerem, de Grácziáim, de Anakreonom, de Macbethem! de Klopstockomnak egynehány ódája!

Ó micsoda kegyes sugallás vólt az, amely eltilta melléjek tenni a *Messiás* 5 első énekeit! Mit tennék most! Nem merem reményleni, hogy újabb próbáim Gessnerből azt csinálhassák, amit már csináltam vólt. Sőt nem merem Gessnert csak kezembe is venni. - Az Anakreon 3dik dalát újra fordítottam volna; de haszontalan!

A rab Szentmarjay vitte azt Schédiusnak tőlem Károlyból júliusnak elején! - Elképzelheted, mely bajos vólna csak nyomozni is, hová lett! Ne szólj rólok; mert maga ez az ártatlan dolog is gyanút szülhetne; de, kérlek, járj végére valahogy Schédiusnál, nem kapott-é valamely nyalábot számodra júliusban vagy augusztusban? Ó be kettőztetve örvendeznék, ha te volnál az, aki vígasztalást nyújthatna bánatomnak! TE, akit mindenek felett tisztellek, szeretlek!

Urániának első darabját láttad. Az nem érdemli az Uránia nevet. - Schédiustól is egyebet vártam; azt, hogy a vallást más oldalról fogja szépnek, szeretetre méltónak festeni! és másképpen! - Azonban tisztelem a szándékot, és igyekezni fogok rajta, ha igyekeznem szabad lesz, hogy többet nyújtson *Kármán*, kitől sok fog kitelhetni, ha vezető barátjai lesznek.

Erdélyből nem tudok semmit. Azt a *pénzért való taggá lételt* nem szenvedhetem. Egy más nemesebb társaságban sem leltem semmit egyebet, amit undorodással kellett vólna néznem, azon kivűl, hogy béfogadásra érdemes személytől a felvételért pénzt kívántak. Igyekeztem azt

eltörletni, de nem lehetett. - Ezért, és azért is, mert az én gondolkozásom az erdélyiekével éppen nem egyezik, én tag nem is lettem. Óhajtom mindazonáltal annak gyarapodását. - Még semmit sem adának ki.

Óhajtanám bátor vallástételedet hallani, mint tetsze Horváth. Benne a *jó embert, a jó hazafit, a Jónak, Igaznak, és Szépnek*, ahol ezekre ráismér, és boldogtalan debreceni gusztusa félre nem vezeti, *barátját, a hív barátot*, a némely jó gondolatokat szülő elmésséget minden egyenes bíró fogja becsülni: de - némely óldalait barátjai másféléknek ohajthatják. Én futottam előtte, ha Lessingről vagy a most élő nemzetek íróiról - vagy vallásról - esett szó.

*Heliconi Virágok*at nem szedtem, mert nem volt hol, és mert másféle virágokat akartam szedni. E szüreten az *Ábel halálán* esem által végképpen, hogy, ha *Idylliumim* megkerülnek, a *Gessner Írásait* bocsáthassam ki mindenek előtt. Ezt fogja *Messiásom* követni. Úgy jönnek *fordított apró írásaimnak* egynehány kötetei. - *Orpheus*omnak egy új darabját csakugyan készítem.

Oeser hazafitársunk, Lipsiában, a *Messiás* elibe egy szép Gábrielt fest. Már megígérte azt. Kérkedni fogok ezzel a darabbal, és nem tudom, ha nem metszetem-é Londonban?

Élj szerencsésen barátom, ismét elfogott a búslakodás, az atyai Sorge édes érzéseket is szül ugyan, de keserűket is! most látom szüleményeim elveszteken! Élj és szeress.

K.

Dorisodtól sokat várok. Ha az lett vólna az Uraniában, más ítéletet hallottál volna tőlem. Tanítsd ily érzésekre ifjainkat és lyánykáinkat, édes barátom! A Plátó szerelme ismeretlen istenség vidékinken. Én egy kis szép rekeszt akarok neki anglus izlésű kertemben szentelni. - Ha kész lesz *Doris*od, elvárom egészen. -

28

ANYJÁNAK

1794. decemb. 15.

Újhely, a barátszeri fogadó felső szobájában.

Édes Asszonyám! 7 órakor ideérkeztek Szulyovszky és Tansics urak, kapitány Fekete és Zsigárdi urak által kísérve. Mind a hárman egyforma bátorsággal viseljük a csapást, és mind a hárman boldogok vagyunk jó emberek által vezettetve. Pesten a József új épületjébe leszünk szállva. Kiki külön, de kapit. Novák úrnak parancsolatja van, hogy napjában hatszor is eljőjjön hozzánk. Ő mosat, varrat, és amire szükségünk lesz. Reménységet nyújtanak, hogy levelet fogok Asszonyámhoz írni, de addig ne írjon Asszonyám, míg éntőlem nem kap. Éjjelnappal fogunk menni. 30 is van már fogva. - Az inasnak nem szabad jönni, mert minden szekéren két legény űl, és az szolgál körűltünk. Crimen laesae Majestatissal vádolnak. Csendesen viselem sorsomat. Asszonyám is cselekedje ugyanazt. Az inasom B. Vécseyhez megyen szolgálatba. Úgy végeztem még Kassán. Kérem asszonyámat, méltóztassék néki ruháját úgy kiosztani, hogy inkább nekem legyen károm, mint neki. Még megszolgálhatja. A bőrnadrágot meg kellene tartani, ha a mentét v. dolmányt néki adja is asszonyám.

Köszöntöm az öcsémet, és ajánlom magamat barátságába. Köszöntöm a húgomat is. Asszonyámtól azt kérem, hogy magát festettesse nékem, és életének kedvezzen énérettem és testvéreimért. Éljen boldogúl asszonyám, az Isten terjessze ki atyai védelmét asszonyámon.

A nagy-asszonyám kezeit csókolom, úgy Dienest és Miklóst, Susit. Asszonyámnak újra csókolom anyai kegyességeiért kezeit. Adja Isten, hogy nemsokára láthassam asszonyámat. -

8. órakor.

29

PÉCHY SÁNDORNÉ
KAZINCZY ZSUZSANNÁNAK

Kerepes, 19. decemb. 1794.

Édes Susim! Az anyám is, az öcsém is bizonyosan Semjénben vannak; de meglehet, hogy elmaradtak onnan valami ok miatt; és így neked írok, és általad mindnyájoknak. - Ma 8 órakor már helyben leszünk; úgy gondoltuk eddig, hogy a franciskánusoknál, de az ő klastromjokban levő alkalmatosság alighanem szűk, és így meglehet másutt. Akárhol mindegy. Én bátran megyek, és bízom az igazság ügyéhez: mert én nem csináltam semmi rosszat, és nincs senki, aki ellenem gonoszról tanúbizonyságot tehessen. Te tehát, és ti édeseim mindnyájan, ne sírjatok, ha szintén nehezen esik is, hogy rabnak tudtok. Kiszabadúlunk, úgy hiszem, nemsoká. Nagy-asszonyámnak és asszonyámnak kezeit csókolom. Nekem az esik nehezebben, hogy tudom, hogy sírnak. De az idő a fájdalmon enyhíteni fog, én pedig békével szenvedek, mert hiszem, hogy nemsokára együtt leszünk. - Te, édes Józsim, dolgaimat rendeld úgy, ahogy hiszed, hogy azokat óhajtom. Ha Teréz tőled valamit kívánna, azt Viczay által egy szillabáig teljesítsd. Az ő dolgában menj Károlyba minél elébb, és mondjad dr. Thómásznak, hogy a notariatus által a Krasznecz testimoniálisait a Szerencsyné részére készíttesse; hogy én fogva vagyok, de nem rettegek, ámbár hogy vádoltatom, szégyenlem. Ezt tedd hozzá: hogy engemet csak ez bátorít: Nil conscire sibi, nulla pallescere culpa. - Vagy Szerdahelyi vagy Vinkler fog Regmecre menni lepecsételt leveleimet általvenni. A geometrica delineatióját a Szigetnek, kertem delineatióját, képeimet, kristélyemet, szagos párnámat reménylem nem veszik el. Te légy rajta, hogy a Laci levele is, melyben pénzt kér, és még egy a közép fiókban, mely egészen ártatlan dolgokról szól, meghagyattassék. Bízvást elolvashatja akár Szerdahelyi akár Vinkler, semmi sincs benne; de nem akarnám, hogy a generális Wartensleben fülébe menne, hogy mint sürgette az ő részére a pénz felküldését. - Dienesnek és egyéb váradi barátimnak magamat nagyon ajánlom. Dienes ne törődjön. Nem lesz semmi bajom, de már ezt ki kell állani. Ki tud énfelőlem gonoszt; Ex inconsideratione szóllani valamit pedig non est poenale. Ez vígasztalja őtet a legfőbb mértékben. - Miklóst csókolom, és reménylem, hogy megint vígan leszünk a szüreten is, de előbb is. - Édes Susim! sietünk és így végeznem kell levelemet. Az isten áldjon meg magadat, férjedet és gyermekeidet. Nagy-asszonyámnak csókold kezeit, és jelentsd, hogy könnyebben érzeném magamat, ha tőle elbucsúzhattam volna. Fogságunk lehetetlen hogy sokáig tartson. - Asszonyámnak újra csókolom sok anyai kegyességeiért kezeit. Ha írhatok, mindjárt írok, de most nem hiszem, hogy hamar írni lehessen. Azért szenvedje békével, hogy egy ideig felőlem nem tudhat sokat. Kapitány Fekete úr a Jellasich gyalog magyar regimentjéből, aki bennünket vezetett, megengedte, hogy atyámfiait hozzája utasítsam megtudakozni, hogy van állapotom. Azért hozzája írni lehet, de nem gyakran, hogy unalmára ne legyen a felelés. Ha valaki feljön is Pestre, nem fog láthatni; azért útjának csak az a haszna lenne, hogy a városban szájról-szájra menő újságokat hallaná. Ha

valaki felől szerencsétlen újságot asszonyám hallana, ne higgye, hogy mindnyájunknak az a sorsa lesz. Én itt ma Pogány Ádámmal összeakadtam. Láttam az actiot Martinovics ellen, láttam az elfogottak lisztáját is. 32 rab vagyon. Ezek mit vétettek, nem tudom: de én nem félek, és oly bátran megyek most is, mint ahogy elindúltam. Szólani másoknak felőlünk nem jó, mert most minden ember csupa fül. Asszonyámat csak arra kérem, hogy amennyire lehet, anyai szívét csendesítse. Ajánlom magamat kegyességeibe, édes asszonyám, és fogadom, hogy ha levelem nem jön is hamar, áldásom minden nap asszonyám körűl fog lebegni!

Péchy Imre bátyám uramat tisztelem. Lehetetlen, hogy eddig vagy maga, vagy valaki más Váradon, leveleket nem vettek vólna Pestről és így jobban tudják, hogy van a dolog. - A kocsit hadnagy Ehrenstein úr visszaviszi. A bundámat nekiadtam, mert szüksége lesz reá hazamenőben, azért azt hagyja nála asszonyám. Újobban ajánlom magamat, és kérem mindennapi áldását, és csendes anyai emlékezetét.

Te, édes Susim, ha asszonyám Semjénbe le nem jött, ezen levelemet azonnal küld fel Regmecre. Idegennek pedig ne mutasd. Csókollak tégedet és mindnyájatokat. Adieu!

30

KAZINCZY JÓZSEFNEK

Buda, aug. 17. 1795.

Édes Öcsém!

Én mégis itt vagyok. Tisztjeink nem léte miatt tovább mulatunk itt, mint gondolánk; mert akik itt voltak, a pestises helyekre küldettek le, kordont vonni; úgy, hogy most a Jelasics rgtbeli tiszt urak helyett Sztáray rgmtjebeliek őrzenek bennünket. Eszerint örömöm lesz Dienes öcsémet itt láthatni, és talán azt is Zempl. vgyéből, aki nekem a küldendőket hozza.

Szulyovszky Sándor úr tegnap itt vólt. Tőle hallom, hogy bátyámuram, András úr nem jön. Sajnálom ugyan, hogy nem lesz szerencsém láthatni: de előre látván, hogy esedezése, és azok a passzusok, amelyeket erántam tenne, sikertelenek lennének, nyugodt elmével vagyok. Talán a beiktatandó kir. herceg helytartó véletlen kegyelemmel lep meg annak idejében bennünket. Mi fog történni megírom és különben is megtudod.

Örülök szerencsés hazaérkezéseden, s dolgaimat ajánlom barátságodba. Hogy képemet kivedd a Messias titularis paginájából, s tedd a Chodoriéky kupruma mellé, s tartsd *nem* nedves helyen, újra kérlek.

Minapi leveled teli volt nekem kedves ujságokkal kertem felől; mert ámbár ittléted többet mondott is húsz levélnél, mégis sokat nem mondottál. Fenyőfa hány él még? és mit csinál a veres bodza? hajtott-é ezidén nagy növéseket?

Imhol egy útmutatás, mely szerint kertemet delineáltatnod kell. Kérlek mindenre, ami előtted kedves, kérd assz. anyámat, hogy a Mihályiban lakó indzsinért egyszer hozassa el, s tulajdon jelenlétedben tétesd meg a mappációt, s egy közönséges arkus papirosra, nem pedig regálra delineálva, küldd fel utánam postán; mert ami delineacióm kertem felől volt, az elveszett itt azoknak kezek között, akik papirosaimat revideálták. Ugyanez történt a ház delineációjával is: mely miatt némely kérdéseket kelle itt hozzád tennem.

Magadnak azért kell jelen lenned a kert delineációjakor, hogy azt, ami a lokalitással ismeretlen indzsinőr előtt érthetetlen volna, te magyarázhasd meg neki. Egy nap vége lesz az egész munkának; s nem szükséges, hogy festékkel készítse a munkát. Csak azt rakja fel, hogy a

lineák hány ölet tesznek. Erre a delineációra szükségem is volna, s sok kedves órákat is csinálnék vele magamnak. Újra kérlek, édes öcsém, ne halaszd soká teljesítését.

Hogy Péter bátyámuram megneheztelt levelem miatt sajnálom, nagyon sajnálom, és óhajtom, hogy neheztelése elcsendesedett légyen eddig. Senkivel sem akarok neheztelésformán lenni; annyival inkább onklemmel. Az én religiómról magam számolok, és én tudom, ha van-é? s azok, akik ismernek engem is, a religiót is a maga szentségében. - De hallgassunk róla.

Édes Józsim! Sok szerencsét a szándékhoz! Adja isten, hogy elsüljön. Péchy sokat tehet. Szólj vele, ha assz. anyám jónak látja. Lovaimra tedd rá a kezed, és hidd el, hogy örülök így, hogy el nem adódtak. Úgyis assz. anyámé, mert az assz. anyám pénzén vevődtek; ha nem azon vevődtek vólna is, örömmel adnám neked; és nékem eléggé meg volnának fizetve egy meny által. Sok skrupulusokat ne tégy, és addig láss hozzá, míg el nem éred a szerencsétlen bölcsesség esztendeit. - Ha egy általag bort küldenél, amint kértelek, szeretném: de jót; kóstoltasd meg elébb, hogy *jó* legyen. Tiszteld assz. anyámat nevemben véghetetlen tisztelettel s háládatossággal. Mondjad, hogy érzem, egészen érzem, mit szenvedett, és mit fog még szenvedni a boldog óra elérkezéséig. Én nem tehetek egyebet néktek mindnyájatoknak, és leginkább assz. anyámnak érette, hanem hogy úgy viseljem magamat, hogy a jók és eszesek szánjanak és szeressenek. Szomorú volnék, ha lelkem ismerete azzal vádolna, hogy istentelen szándékot approbaltam és elősegéllettem. Nem tettem azt soha, és esetem megtévedés, szerencsétlen csapás és vak történet volt.

Ölellek édes öcsém, téged s mindnyájatokat.

Az öreget nagyon köszöntetem. Egy káplár itt igen mesterségesen fon rézdróttal pipákat; vásárlani akartam egyet számára, de még nincs egy is készen. Ha addig lesz, míg a zempl[ényiek] visszamennek, küldök. Hát tiszt. Deliné assz. mit csinál? Hát a lyányok? a timár? a molnár? János gazda? Köszöntsd mindnyájokat.

Rosti barátom nagyon köszönt és nagyon megszeretett, mert látta, hogy igen ellágyúlva váltál el. Elmeneteled után Titust benyújtottam őexc. Barkó úrnak. Ez általküldte a Helytartótanácsnak; ez ismét a cenzornak; mert azt kértem őexctól a levelemben, hogy adassa ki eljátszásul a m. teatrumnak. Keresd fel könyveim közt az Illei János Comoediáit. Nagy 8-ban van, Kassán nyomtattatott talán 30 eszt. előtt, s olvasd el. Az öreg Bárczay Ferenc urat tiszteld, az ujvári papot köszöntsd. Comáromy urakat hasonlóul. Darvast követem, hogy elhitte felőle a megtévedt hírt.

31

KIS JÁNOSNAK
Brünn, 1797. nov. 16.

Rektor Kis János úrnak,
Győrben

az Evangelikusok oskolájában; vagy ha más helyre s hivatalra ment volna által, vagy: főtisztel. Ráth Mátyás, vagy Fábry predikátor uraknál.

Matthissonnak verseivel

Szeretett Kisem!

Vedd legkedvesebb poetádat attól a barátodtól, aki, ha nem érdemli is, hogy barátid között ő legyen a legkedvesebbik, de ezen szerencsét még annak is fogná irígyleni, akit reá kéntelen volna érdemesebbnek ismerni magánál. Vedd, édes barátom, s érezd midőn őtet neked *én* nyújtom, amit én érzek, midőn Matthissonban Kisemet, s Kisemben Matthissont lelem. Ó, ha neki én lettem volna Sálisa! ó ha énekeim egy olyan édest dalt érdemelhettek volna tőle, mint az 53d oldalon való! De mindennek ki vagyon mutatva a maga útja, melyről eltérni nem szabad, s inségimnek hosszú rendi, melyek másokat éneklésre ragadnak, engemet itt megnémítottak.

Midőn tőled most két esztendeje elváltam, azt hittem, azt reménylettem, hogy itt venni fogom leveleidet. Ebben is megcsalt a remény, mint mindenben egyébben. Ez a tiszteletre méltó barátom elbeszélheti, mit szenvedénk. Régi leveleidnek s verseidnek csomócskája, melyet 7 holnapi ittlétem után végre visszakaptam, sok édességet adott bús napjaimnak. De mikor fogom én valaha énekelni a *Szerettim édes honnját?* mikor emelek oltárt azoknak a dioscuroknak, akik a parthoz juttatnak, és annak a Dioscurosnak, aki rózsát hint lopva a tömlöc szennyeire is?

Barátom! tintát tartanom nem szabad: de - *Stellámat* és *Vak lantosomat* újra dolgoztam, szégyenlem most azt a gyermeki mázolást, melyről négy esztendő előtt azt hittem, hogy javallást érdemelhet. Azonban új darabokat is mutathatok, még pedig úgy, hogy rólok minden szenny le van fúva; *Yoricknak levelei*t Elizához franciából!!! - *Clavigó*t és egy részét *Emilia Galotti*nak. - Molièreből két buffo játék: *A kéntelen házasság* és a *Botcsinálta doktor*. - Docti rationem artis intelligunt, indocti voluptatem. Nem szégyenlem erre a két darabra reáütni billyegemet; s legalább azt nyerem vele, hogy a debreceni hentesek, szappanosok és sulyomkofák, kiket a közöttök termett grammatika nyelvünknek polykletusi kánonjává teszen, és akik soloecismusaim miatt *Clavigó*ban és *Emiliá*ban *ξένος*-nak fognak szólítani, reám ismernek, hogy én is magyar vagyok.

Üt az órám, édes Kisem, által kell adni levelemet barátomnak. Élj szerencsésen s tiszteld Ráth urat, úgy mint embert, bölcset, és nyelvmívelőt.

Brünni fogságomban, novemb, 16d. 1797.

Kazinczy

Visszajövök egy órai sétálásomból, s még itt a levél. Még tehát neked egynehány sort írhatok. - Ha nem ismernéd, igyekezz rajta, hogy esmerhessed e következendőket:

1. Brehms bibliographisches Handbuch der griech. u. römisch. Litteratur neurerer Zeiten.

2. Jenisch Vergleichung von 14. europäisch. Sprachen.

3. Teleki Bibliotheca. - Éljen az a nagy ember!

4. Gessner von 22. Hottinger. - és

5. Goethe's neueste Schriften.

Gyöngyösinek verseit kiadta-é, amint szándékozott Dugonics? és mi új munkák léptek nálunk napfényre, miólta sanyargunk? - A Debreceni Grammatikának sok igen jó materiáléjai vannak, de maga a munka egy felette ízetlen és tudatlan himpellér építése, aki az elementumait sem értette az építésnek, és épített! Horrida oratio! Verseghy Magyar Lexicont és Grammatikát dolgozott fogságában. Budán közlötte velem plánumát. Sokban igazsága van - est ubi peccat! De hiszen az infallibilitás egyikünknek sem adattatott. Ha te nékem a vásárokkal úgy küldenél *levelet és könyveket*, hogy az a traiteurünk leányának à Mdlle Josephine (vagy morvásan Pepie) Axmannak kezénél tétessék le, s megtanítanád a hozót,

hogy a nyalábot a házhoz *titkot nem sejdítő* orcával hozza, mintha egy keszkenőben csak valami ruhát hozna, venném csalhatatlanúl. Aki a házhoz jön, annak magát a házmesternél, Keipel uramnál kell bejelenteni, ott megelégszenek vele, ha azt feleli, hogy a traktírnek hoz valamit, s egyenesen mehet hozzá: ott pedig készen fogadják el, mihelyt veszik észre, hogy nekem szóll valami. Ha levéllel legitimálná magát az embered, tőlem *Clavigót* elvihetné hozzád, csak másnap jőjön, vagy Pepivel elvégezze, hogy a városban mikor és hol akarja általvenni, amit küldök. *Matre Dea praeeunte viam!* Édes Kisem! noha Pepi nekem nem egyéb, mint csak *jó leány!*

Horváth Ádám mit csinál? Szeretném, ha Hunyadiását (melyet felette rendes megtévedéssel nevezett *Magyar Hunniasnak* - miért *Hunnias*, holott *Hunyadiás?* és miért *Magyar* Hunyadias, hiszen *más nyelvű* nincsen!) - újra dolgozná. Ha írt valamit, küldd meg. Vásárhelyi urat általad csókolom. - Kérlek, amit Horváthról itt írok, s ha tetszik, egész levelemet, neki párban küldd meg; de különben emlékezzél meg róla, hogy nekem itt írnom nem szabad, és így ennek örökös titoknak kell maradni a legszűkebb karikán kívűl. Élj boldogúl, s szeress.

32

BÁRCZAY FERENCNEK

Aug. 11. 1800.

Édes egyetlen boldog Ferim!

Ha te érzed-e a maga valóságos nagyságában, mint örűltem én, midőn megtudtam, hogy házasodol - hogy egy szeretetre méltó gyermek férjévé lettél - hogy rólam boldogságod innepén is megemlékezel - s hogy oly boldog vagy, mint ahogy azt óhajtottam, reménylettem? Érzi-e ezt, mondom, az én kedves Ferim, az a kedves Ferim, akinél szeretetre méltóbb embert én *soha*, *soha* nem ismertem, és akit szerencsétlenségemben annál inkább tanúltam meg becsűlni, minthogy azok, akikben őtet, hacsak egy részben is fellelni reménylettem, magokat oly felette *nem-ferisen* viselik. Édes Ferim, itt nincs helye, sem ideje a komplimenteknek, de azt csakugyan lehetetlen elfojtanom magamban, hogy a terólad való emlékezés, hogy a rólad való álmaim, kétezer és hatvanhat nap ólta (mert íme ennyi napot töltöttem el már fogságomban) az én életemnek legédesb örömei közzé tartoznak; és bizonyságim lesznek valaha társaim, hogy valamikor egy vagy más szó a te szavadra emlékeztet, mindég paródiázva mondom el, amire a dolog emlékeztet; mert Feri, hadd mondjam el még egyszer, soha én Ferit még *egynél többet* nem találtam. De hagyjuk abba a szívet lágyító komplimenteket.

Édes Ferim, belépvén a hazába, az volt első gondom, hogy rólad is hallhassak valamit. Báró Podmaniczky Lászlóné, a Terézem testvére, a bagi töltésig reggeli 5 órakor 2[a] aug. előmbe jött, s őtőle hallottam, hogy te atya vagy, éspedig a legboldogabb atya, a legboldogabb férj. A többit Jósa Antal s a kedves húgom beszéli. Feri be sokat fogok én nemsokára a munkácsi foglyukak közűl abba a kéri szobácskába vágyakodni, ahol te a te Kláriddal, Jósának beszéde szerint, éppen aszerint tréfálódol, mint egykor az én cirkulusaimban nevetgetted barátidat, kiknek te voltál az elevenítője - be sokszor fogom magamnak azon édes, csendes örömöket festeni, amelyekből, úgyhiszem azt, nemsokára én is osztozom Kláriddal. S Ferim, azok éppen azok a szobák, ahol te egykor oly igen boldog voltál. - Hiszed-é te azt nekem, hogy én májusnak 10-dik napját, miólta rab vagyok, *minden esztendőben* inneplettem?

Klári megnyitá tegnap, midőn éppen asztalnál űltem, az ajtót s csak néz. Wer ist das? kérdém, és senki sem felelt. Klári jön a szobába, s én megint kérdem: Wer ist das? Klári éppen a szoba

közepéig jön be - egyszerre esmerek reá, egyszerre szökök karjai közzé, s Feri - képzeld, ami következett. - Ah, be édes, édes szempillantásokat ád az isteni gondviselés annak, akit egy ideig példátlanul ostorozott. S hát még mennyi öröm vár reám, amelyekről ti, boldogok, álmodni sem tudtok! Képzeld, mint leszek, ha az én imádást érdemlő szívű anyámat látom meg.

Feri, Kufstein irtóztató hely. Azok, akikkel ezen útam alatt szólottam, talám elmondanak felőle holmit; s el fogod képzelhetni, mint töltöttem benne 6 nap híján egy esztendőt. Június 30-dikán elhoztak belőle, s kevésbé múlt, hogy az ellenség el nem fogott. Láttam Prágát is, de csak egy éjtszakát tölthettem benne. Ma 42-dik napja, hogy útban vagyok. Ezt rövideden útamnak históriájául. De el kell végeznem levelemet, adieu. Csókold Kláridat nevemben és mondd meg neki, hogy én téged vég nélkül szeretlek. Ez őtet hozzám szorítaná, ha vérek nem volnánk is. Adieu édes, édes Ferim. Emlékezz meg, hogy én nálad nélkül még boldogtalanabb volnék.

33

KIS JÁNOSNAK

1801. június 28.

Kishez.

Repűlök az anyám karjai közzé, s meglátom megint a kies lombot, hol életem hab, szél, s veszély után, boldog homályban fog elmúlni. De nem indúlhatok, még el nem mondom, amit nem tudsz, hogy élek, s amit tudsz, hogy szeretlek. Várom leveledet.

34

BATSÁNYI JÁNOS KAZINCZYNAK

Bécs, jún. 16. 1802.

Vettem az úrnak május 29-kén Érsemjénről írt, és az újhelyi postára feladott barátságos levelét.

Örömmel értettem belőle mindazt, hogy az úr nem feledkezett el egészen rólam, mind pedig azt, hogy azzal a szép és ritka lélekkel megesmérkedett, akinek képe és édes emlékezete soha az én szivemből ki nem hal. Valóságos és tiszta érzékeny örömömre szolgál újra is hallani, hogy oly boldog életet él választott kedvesével; akit én még eddig csak jó híréből, de személy szerint nem ismerek. Könnyen elhiszem, hogy valósággal olyan derék és érdemes ember ő, amilyennek az úr festi; tudván azt, hogy egy oly bölcs és széplelkű asszony, amilyennek én Krisztinát ismérem (az úr T-nek nevezi, elvétvén a keresztnevét), méltatlan vagy mindennapi embert, örökös társának nem választhatott. Méltán gyönyörködött az úr kellemetes társaságokban. Kevés ideig mulathattam én ővele, de az első szempillantástól s beszélgetéstől fogva megismervén külső és belső ritka érdemeit, soha el nem felejthetem többé azokat az egynéhány boldog órákat, amelyeket vele tölteni szerencsém volt. Valóban, még most is, életemnek legszebb, leggyönyörűségesebb s legboldogabb órái közé számlálom azokat. - Ha össze találna vele jőni az úr még egyszer, kérem bizodalmasan, ne sajnálja megmondani néki, hogy nálamnál nagyobb és igazabb tisztelője a világon nem lehet; és hogy én, akárhol legyek, és akármely sors kövessen is engemet, soha, amíg élek, el nem feledkezem róla. Áldja meg az ég

minden jókkal azután is, s tégye boldoggá mindenkor, kedves párjával együtt! Az ő szerencséje, boldogsága nékem is boldogítja különben nemigen víg napjaimat.

Az úrnak irántam mutatott szívességéről nem kételkedem, sőt én azt ezen barátságos leveléből is újra tapasztalom; s ugyanazért hasonló szíves indulattal viszontaglom. Gyakran meg fogok én az úrról emlékezni - oly egyenességgel, amelyet karakteremben mindenkor láthatott, és azzal a szives barátsággal, amelyet szerencsétlenségünk idejétől fogva mindenképpen tapasztalt. Hitesse el magával, kérem azt: hogy az úr iránt való bizodalmamhoz képest, nékem mindenkor valóságos gyönyörűség volna az úrral, mint egy oly tudós, értelmes, jóizlésű és érzékeny szívű hazafitárssal tovább is levelezni, hogyha sorsunknak különös volta ellenkezőt nem kívánna, s rendkívül való környülállásainkhoz képest, az okosság azt nem javallaná, mégpedig igen hathatósan, hogy leveleink által a világnak figyelmetességét magunkra ne vonjuk. Az egek tudják miért? de tapasztalásból tudom, hogy még az árnyéknak árnyékát is kell kerülnöm; noha egész életemben eme regulát követtem: Nil conscire mihi, nulla pallescere culpa.

Ne vegye azért rossz néven, ha hallgatni fogok, noha ugyan, legalább még most nem látom szükségesnek, hogy örökre elnémuljunk, és azt se tudjuk egymásról, hogy élünk-e még vagy megholtunk. Egy-két esztendőben, egyszer, kétszer talán csakugyan írhatnánk egymásnak - oly dolgokról úgyis (amint ez magában is értődik), amelyek a világ történeteihez semmiképp nem tartoznak.

Képzeljük, barátom, magunknak azt, hogy mi a mostan élő nemzetnek megholtunk, és a jövendő időkben, valóságos halálunk után, még egyszer feléledhetünk, ha akarjuk, azaz, ha amellett, hogy polgári más kötelességeinknek annak rendi szerint eleget tévén, üres óráinkban olyféle hasznos, és további életet érdemlő munkákat is készítünk, amelyekkel ember- és polgártársainknak még a későbbi időkben is szolgálatot teszünk; megmutatván egyszersmind ezáltal azt is, hogy elmebeli tehetségeinket nem hiába vettük a teremtőtől, hanem hazánknak hasznára fordítani akartuk, legalább igaz lélekkel igyekeztünk! Ha az úr p. o. Gessner munkáinak fordítását tökéletességre viszi, s több olyféle munkákat készít: bizonyosan reménylheti, hogy fenn fog maradni neve és emlékezete mindazoknál, akik Gessnert s anyai nyelvöket becsülni tudják. Különben pedig nem kell sajnállanunk az ebbeli fáradságot; aki mire érkezik, tegye meg azt. Unsterblichkeit ist ein grosser Gedanke, ist das Schweisses der Edlen werth! - Ami engemet magamat illet: könnyen megtörténhetik, hogy én, amíg élek semmit sem adok ki nyomtatásban. Tudhatja az úr, hogy én a celebritást sohasem kerestem: annyival kevésbé vagyok tehát most barátja. Osszián azonban el akarom készíteni, akármikor adassék ki azután, habár nékem már a porom sem volna fenn. - Ossziánnak egy tudós és méltó földije megígérte Skóciából, hogy holmi rajzolatokra s egyéb ahhoz tartozó dolgokra nézve segítségemre fog lenni. Megvan már régen nálam minden európai fordítás, ugymint: Macpherson, Cesarotti, Letourneur, Rhode, Peterson, Harold, Denis, s m., nemsokára kezemhez érkezik Angliából (eddig talán elkészült) a kelta originál, Macpherson anglus fordításával és a deákkal összenyomtatva (a deák interlinear és szóról szóra, mint p. o. Homérosz Iliásza). Cesarotti olasz fordítása parafrázis, a francia rossz; Denisé pedig teljességgel nem Osszián! - Az egyetlen egy jó német fordítás Goethétől van, Die Lieder von Selma, in den Leiden des jungen W[erther] és egynéhány darab Herdertől, ama szép munkában: Vom Geist der Hebräischen Poesie. Én úgy akarnám Osszián fordítani, amint talán énekel vala, ha magyar volt, s most élt volna (a nyelvnek mostani állapotjához képest szólván).

Hogyha le találnék menni még egyszer az országnak azon részeire, igenis, meg fogom látogatni Krisztinát. Csudálom, hogy a képet még mindeddig kezéhez nem vette, holott tudja már, kinél kellessék keresnie. Igenis, küldök majd az úrnak is egy nyomtatványt belőle, annak idejében. A metszője Pfeiffer, itt Bécsben. Bartolozzi manierjában, ő és John első rézmetszők

itt. Nem annyira fizetésért, mint barátságból metszette ezt a képet, Kininger jóbarátomnak remek rajzolatja után. Különben a metszésnek ára ily módra és nagy formában (in folio) 100 arany, következésképpen nem az én erszényemhez való költség lett volna. A munka szép, azonban csakugyan nem találta el jól a fejét, és abban a belső lelki karaktert - holott a rajzolatban éppen ez a fődolog, elannyira, hogy ez az én kedves, és szeretve tisztelt Prometheuszom, Kininger szinte testi szemmel láthatóvá tette lelkemet benne, mind a mások ítélete, mind a magam érzete szerint. Maga is érzi ezt a hibát Pfeiffer, és mihelyt ideje lészen, újra is fogja a képnek ezen fő részét metszeni. - Azonban, ha mind a két művész jóbarátom nem lett volna, soha eszembe sem jutott volna nékem a képemet kimetszetni; noha sok jóbarátim s más ismerősim több izben kivánták, hogy legalább az utánunk jövendők számára maradjon fenn. Most sem engedem, hogy közre menjen; teljességgel nem! Csak jóbarátimnak s más egynehány olyanoknak, akiket becsülök, számokra nyomtattatok talán majd mintegy százat, s azután összevágattatom a rézképet. Különben is: ut vultus hominum, ita simulacra vultus inbecilla ac mortalia sunt! Forma mentis aeterna.

Azon magyar írók közűl, akiket nevez az úr levelében, Csokonait nem ismérem. Kiss urat ellenben ismérem és becsülöm; noha még eddig nemigen láthattam a munkáit. Ne sajnálja az úr, kérem, nevemben köszönteni (ha t.i. alkalmatossága lenne vele szólani).

Hogy üresen ne menjen a levelem, idezárok egy nyomtatványt Mantuámból, gondolván, hogy talán még nem olvasta az úr.

Ramberg, úgy hallom képiró, Hannoverában; meglehet azonban, hogy Londonban van. Penziója van az angliai királytól. De nem elsőrendbeli művész!

Catel - rajzoló Berlinben, némely dolgokban jó.

Lips - rézmetsző, most Lipsiában, azelőtt sokáig Zürichben. Nem valóságos genie.

A németországi rézmetszők között, még pedig mit dem Grabstichel, legelsőnek tartatik Müller, stuttgardi professzor; vetélkedő, szerencsés vetélkedő társok ő a legelsőknek Angliában. Még nagyobb mester Párizsban Bersie; legalább Achilles nevelése (L'éducation d'Achille) oly munka, melyet méltán a legszebbek közé számlálnak, amelyeket e mesterségben még eddig lehetett látni. Itt meg lehet szerezni; az ára 15 ft.

A mi nagy historikus piktorunk Füger, sok szép nagy munkákat készitett egynéhány esztendőtől fogva. Ezeket egy bizonyos Kunsthändler-társaság az itt való főbb rézmetszők által most csináltatja; és egynéhány holnapok mulva meg lehet szerezni:

1. Akhillész Patroklosznak holtteste mellett, bosszúállásra gerjedvén; 2. Virginia megölettetése az atyja által; ezeket Kininger; 3. Junius Brutust, fiainak biráját pedig Pichler metszi (schaben).

Más nagy munkái is vannak még Fügernek, ugymint Didó halála; Pheidiasz, Szokratész stb. Ez az ember és David Párizsban, in genere historico elsők most a világon. Pfeiffer is egy nagy képen dolgozik most; de ez nem Fügertől van: Juno Jupiterrel az Ida hegyén (az Iliászból).

Tudván, hogy az úr is gyönyörködik ilyfélékben, reménylem, hogy örömest olvas levelemben ilyetén tudósításokat.

De ideje már, hogy hosszú levelemet bérekesszem. Éljen az úr boldogúl, csendes magánosságában! Feledkezzék el a világnak lármás mozgásiról s mulassa magát a múzsák vigasztaló és gyönyörködtető társaságokban! Az, akit ők el nem hagynak szerencsétlenségében, nem lehet teljességgel szerencsétlen vagy boldogtalan, sőt csak félig érezheti az életnek terheit, nyomorúságait. Ők pedig szeretik az urat; s ugyanazért, tudom, vigasztalják is! Emlékezzék

meg, velek mulatván, néha-néha énrólam is, aki változhatatlan barátsággal s szives indulattal vagyok az úrnak

alázatos szolgája és barátja
Batsányi

35

BESSENYEI GYÖRGYNEK
Érsemlyén, 1802. júl. 29.

Bessenyei György úrhoz
Puszta-Kovácsiban, Bihar vmben.

Tisztelt nagy férfiú!

Írásidnak úgy elfogytak minden nyomtatványi, hogy könyváros boltjainkban haszontalan keressük. Mind nyelvünknek s a tudományoknak szeretete, melyekért te annyit tettél, amennyit követőidnek egész seregében nemcsak egy is! mind halhatatlanságnak szentelt neved azt kívánják, hogy minekelőtte az alistenekhez mégy, munkáidat egyetemben s megtisztogatva add ki. Említem, hogy én e kérést még szerencsétlen rabságom előtt is bátorkodtam vala néked tenni, s te azt felelted, hogy munkáidból talán egyet sem bírván, az újabbi megtekintéshez nem láthatsz. Parancsolj s megszerzem őket. De te is ne halaszd a tisztongatást. Korrekció nélkül semmi munka nem ígérhet magának halhatatlanságot. Így tisztongatva adják ki éppen most a németeknél az ő három legelsőbb íróik, Klopstock, Wieland és Goethe fél század olta csudált munkáikat, melyeken az emberiség szennyeit azok látják leginkább, akik azokat szülték. - Indulj ezeknek példájok után, tisztelt férfi! s ért napjaidban köss hervadhatatlan koszorút azon virágokból, melyeket ifjú korodnak arany hajnalában szedtél. Nemzeted nem lesz háládatlan érdemeid eránt. Megvallja ő, hogy íróink közt nem nevezhet senkit, aki több genievel, több erővel s igazabb ízléssel költ volna elő nyelvének virágoztatására.

Ha festve vagy - Bécsben, említem, valál -, méltóztass nékem megígérni képedet. Rézre metszetném s kevélykedni fognék, ha hazám ezt az áldozatot az én kezeimből vehetné. A Báróczyét, mely előttem függ, az enyémből fogja.

Az emberiség véd-istenei tartsanak meg épségben s adjanak néked hosszú, kellemes estvét!!!

Érsemlyén, júl. 29. 1802.

36

BESSENYEI GYÖRGY KAZINCZYNAK

Berettyó-Kovácsi, 15. augusztusban, 1802.

Tekintetes Kazinczy Ferenc úrhoz válasz.

Legyen! ha rólam oly nagy értelemben vagy részedrül; de engedd meg nekem részemrül, hadd ne tartsak ennyit magamrul. Több erőt tulajdonítasz személyemnek, mint amennyit abban érzek. Nem ismerem magamban, mondom; vagy azért, hogy talán sokat kívánnék magamtul, vagy hogy az ember félelmes, szemérmes is magárul nagyot állítani.

Különben alig tudhatja valaki jobban nálam, hogy az ember legnagyobb erkölcsi valóságában is mely csekély és gyenge. Azonban különbségnek csak kell lenni köztünk, mert a természet úgy csinálja, hogy lélekben, sem testben két ember pontba egyenlő e világon ne tanáltasson. Én is úgy vagyok hát, mint más; ennél erősebb, annál gyengébb.

Kérsz, hogy ifjúságomban készített s nyomtatásban kiadott munkáimat megigazítva bocsátanám ki újra: de azon írásaimnak csoportja, melyek már koros időmben itt készültek, időmet többre kötik le.

Lásd Tarimenesnek első két kis szakaszát, melyet veled közlök oly feltétel alatt, hogy megolvasván, kezemhez fogod visszabocsátani. A több szakaszaimat is szolgálatodra teszem, ha különben bennek kedvedet tanálhatod.

Egyéb elkészült munkáimrul most említést nem teszek. Jobb lesz, ha mindjárt olvashatod, mihent nevek felfordul előttem.

Leveledre Tarimenessel felelek. Ezen egynehány sorral pedig tudtodra kívánom adni, hogy sorjaidat kedvesen vettem. Te elragadtatással vagy hazádnak nyelve és tudománya iránt: az én vérem már hidegszik; de mégis sokat fogsz tőlem látni célodra. Elhagyom! Megfojt a meleg - - - purgatóriumban vagyok - minden ember pápista. Fogadd jó szívvel személyed iránt való tiszteletemet

Bessenyei György

P. S. Írod, hogy a képet küldjem el néked, de ez úgy eshetne meg, ha kocsira ülnék. Nem vagyok lerajzolva. Én a képemet csak elevenen használom.

37

VIRÁG BENEDEKNEK

Kóly, október 31. 1802.

Ma Domokos Lajos úrral ebédeltem a fiánál, Domokos Jakabnál, aki ezelőtt kevéssel Biharnak fő adószedője volt. - Ez a 75 esztendős öreg sok tekintetben érdemel tiszteletet. Nagy tudományú ember, gyermeksége ólta mindég közterhet hord, sok ízben forgott a trónus előtt és a diétákon magának nagy nevet csinált. Ismered Verseghynek „Két Vayt és Domokost" - - - sorát. Ott ebédelt Benedek Mihály debreceni prédikátor is. Mind ez, mind Domokos úr tagjai vóltanak annak a társaságnak, mely a Földi Grammatikájából egy új rosszat dolgozott; s a munkában legtöbb része volt Benedeknek, aki ismervén a Domokos úr különösségeit és makacsságát, noha a Domokos segéde által igyekszik superintendens lenni, s mindég a Domokos pallástja alá bú, hogy eltitkolt céljait annál bizonyosabban elérhesse, a Grammatikát Domokos úr híre nélkül adta sajtó alá. - - Azok a predikációk és versek, melyekkel a gróf Teleky László első feleségének Teleky Máriának halála tiszteltetett, az ablakban voltak, s alkalmatosságot nyújtottak a magyar literatúra felől szólani. Benedek azt mondta nekem, hogy a magyar versek - mind mindazok, amelyek ma írattatnak magyarúl, irgalmatlanul rosszak, a német vers pedig (a prof. Schediusé) nem is vers; ő nem tudja, miképpen lehetne azokat verseknek ismerni. - Tudakoztam, ha a belső érdemet nem leli-é bennek, vagy a külsőt. - A külsőt; ez az ember, úgymond, talán csak cérnával mérte a sorok hosszát. - Én tekintem, hát a legtökéletesebb disztichon, a német hexameterek és pentameterek törvénye szerint s skandálom előtte, úgy, hogy hat disztichonban prima vista egyszernél többet el nem tévesztették ajakim a spondeust vagy trocheust a daktilussal; itt is csak azért,

mert anceps syllaba fordulván elő, nem tudhattam, minek vette a poéta. - Benedek nevetett. - Kéntelen voltam arra emlékeztetni, amit Voltaire mond a Henriade mellé írt, epopeáról szólló értekezésében Shakespeare felől, hogy egy egész nemzet az ízlés dolgában *meg nem tévedhet;* és hogy hihetőbb, hogy a mi kényes fülünk nem érzi, a német nyelv szegény és szűk, mint hogy annak éppen ne légyen szépsége. Amit Klopstock, Wieland, Goethe, Schiller, Herder érez, amit én is úgy érzek, hogy nyelvem rajta meg nem botlik, hogy lehetne azt idétlenség gyanánt nevetni? - Erre felelni nem lehetett; de az én emberem bizonyosan nem kapacitáltathatott. Nékivetemedtem próbát tenni, ha lelkeikbe vethetek-é egy szikrát a magyar literatúra produktumai dolgában. Domokos úrnak mondám, hogy a te Léliusodat kapám ajándékba, és, hogy mely nagybecsű munka ez.

„Virág? - ki az?"

Értettem. Ez az úr, mint a debreceniek, mind kevélyek azt affektálni, hogy íróinkat nem ismerik. Azt mondottam, hogy Virág első poétánk etc. „Nem ismerem" - Ányos hozódott elő. - Ányos Debrecennek nem poéta nem volt, de nem csak magyar is. - Tudom, mondám, azzal a modesztiával, amelyet tőlem egy 75 esztendős öreg jelenléte kívánt, és azzal a csendes vérrel, amellyel a jó ügyet kell védeni, tudom, hogy a DEA DEBRECEN (vel imitationem DEA ROMA fictum) - senkit nem ismér magyarnak, csak azt, aki Debrecenben neveltetett és olyan maradt, mint ott volt; de ha hát az úr urambátyám Ányost nem ismeri poetának és magyarnak, kit ismer annak az élő írók közt. - Senkit! - Úgy? Tehát nem szólok. És pedig úgy vélem, hogy nemcsak az én Virágom és Ányos, de még Orczy is nagy magyarok és nagy poeták voltak. Orczyt! - azt éppen nem ismerte sem poetának, sem magyarnak. Én azt mondottam, hogy inkább is volt poéta, mint magyar, de csalhatatlanúl poétább és magyarabb volt, mint Csokonain kívűl sok fia Debrecennek. - Csokonainak? Ezért majd levágott. És méltán; mert a renegátot inkább gyűlöljük, mint a született pogányt. - Hát az erdélyi Gyöngyösi nem poeta? - Az! néha! - felele. Megörültem. S még nagyobb lett örömöm, midőn MÁTYÁSIT láttam iktattatni az istenek közzé. - Qui carmina Viragii non amat, amat carmina Mátyásii!

Benedek az asztalnál Domokos úrnak egy szavát bátorkodott soloecizmusnak mondani; azt állította, hogy latinizmus a *most ez*, *majd amaz*. Hát hogy kell? kérdém. - *Hol ez*, *hol amaz*. Risum teneatis amici? - Messze menénk a beszédben, s én azt tudakoztam:

1. hogy nyelvünk már abban az állapotjában van-é, amelynek maradnia kell? Elégséges-é kinyomni minden ideákat, minden nüanszokat?

2. hogy van az, hogy a deák nyelv tele van hellenizmussal, nemcsak poétáiban, hanem prózaistáiban is; és Róma azokat az íróit tartotta legérdemesebbeknek a maga tiszteletére, akik a görög szépségeket legszámosabban hozták által a Latium földére? - Hogy van az, hogy a német nyelv, noha szintúgy anyanyelv és idegen a franchoz, mint a magyar az a némethez, sok gallicizmust ajándékozott meg a maga honosságával (civitate donavit) és ezáltal azt nyerte, hogy a mostani német nyelv - a Klopstock, Wieland, Goethe és Schiller nyelve ezerszerte szebb, bővebb, nemesebb a Canitz, Opitz nyelvénél; s mi mindemellett, etc. etc.

Képzeld, Domokos, aki a Gellert, Gotsched ideje között járt Lipsiába, Klopstockot, Wielandot etc. etc. kacagja. Mit csináljon az ember ilyenekkel?

Te néki és az övéinek megfelelél a Pyberhez írt levélben. - Megengedj, hogy ezeknek hallgatásával elgyötörtelek.

Gróf Teleky Sámuel, erdélyi kancellárius, bihari főispán a göttingai tudom. társaságnak tagja - nekem különös jó uram, megérdemli, hogy Leliusodnak egy nyomtatványát egy leveleddel együtt néki küldd. Ő nemcsak gyűjt bibliothecát, de használja is. Akár deákúl írsz hozzá, akár magyarúl, ajándékod kedves leszen s tapasztalni fogod, hogy érette egy szép levelet kapsz.

Barátim nekem számosan vannak, Kis János és Németh László azok, akikkel szorosan levelezek. Pesten nem senkivel. Horváth Ádám kiéneklette magát s hallgat. Schediusnak még nem írtam, miolta hazajöttem a külföldről. Ha Kist vagy Némethet láthatod, nézd bennek az én leghűbb barátimat. - Leírom, amit olvasni óhajtasz.

Catod elibe én egy *gemmát* metszettetnék; és minden kötetem elibe egy oly embernek szeretném tenni képét, aki megérdemelje, hogy ez mondassék reá:

Dignum laude virum Musa vetat mori.

Miklós öcsémtől, aki nekem nemcsak testvérem, de szívesen szeretett s igen becsült barátom is, tudakozzál holmit felőlem, amit neked megírni elfelejtettem. - Ő még novemberben le akar ide jönni, hogy egy temérdek nagyságú szőlejében dolgoztasson. A Stunder, Kininger és Czetter rajzolásait néki adhatnád, hogy hozza le s ő vissza is fogná vihetni, még decemberben visszamenvén. - Stundernél nekem két elkezdett képem van. Nem szeretem sem egyikét, sem másikát. És nem gondolok vele, ha el nem végzi is, aminthogy jelenlétem nélkül el sem is végezheti.

38

CSOKONAI V. MIHÁLYNAK

Regmec, 12 Xbr. [dec] 1802.

Nagyérdemű barátom.

Daykámnak versei, s az Édes Gergely édessége eddig kezénél lesznek az úrnak; s annyira óhajtom látni, hogy az úr a Dayka *Heloiz*e eránt tett kérésemet teljesítette, hogy a nagy óhajtás miatt ismét alkalmatlankodom előhozásával. Tégye az úr azt az áldozatot, mind nékem, mind Daykámnak. Ha én nem is, ő bizonyosan érdemli azt. - Semjénből lett indulásom napján írtam Fráter Istók barátunknak, hogy az anyám házánál egy festőt hagyék, aki egy aranyért fest egy képet, és jól talál; és arra kértem, hogy általa mind magokat, mind az urat festesse le. Némely ember annyira szégyenli megvallani, hogy hiú, hogy magát nem festeti, ha reá módja is van. S egyszer elkapja a halál; s a megmaradtak kesergik, hogy elveszett barátjoknak ezt az emlékeztető árnyékát nem birják. Én, mint Franklin, eléggé egyenes vagyok megvallani, hogy hiúság bennem sok van; és hogy érte hálát adok az örök Rendeléseknek, mert az sok szép örömeim kútfeje.

Ha az úrnak módja lesz Teleki László nevű togatus ifjúval szólani (ez a kis Doboziakat neveli), emlékeztesse azon kérésemre, hogy végyen számomra egy tisztán maradt, azaz bé nem firkált elejű Bázeli Homért. - Nagy Gábor úr megcselekszi, hogy kifizeti azt, míg magam lemehetek és a pénzt letehetem. S ki tudja, nem adta-é Teleki úr már a könyvet Spáh Gábor úrnak? Éljen az úr kedvére, s engem tartson meg barátságos indúlatiban.

39

CSOKONAI VITÉZ MIHÁLY KAZINCZYNAK
Bagamér, 1802. dec. 26.

Tekintetes úr!

Egyedül az a reménység hozott ide Bagamérba az innepekre, hogy majd a tekintetes úrhoz Semjénbe egy félnapra általmenvén, szerencsém lesz holmi literariumokról szólani, s jelesben

Dajkának hagyományi felől bővebben értekezni. Én itt az unalmas, hosszú estvéken egy futó recenziót tettem minden munkáin keresztül, mely fragmento mintegy 2 árkusra terjed: óhajtom előbb közleni a tekintetes úrral, míg kezemet a szent maradványokra tenni merészelném. Különben is lehetetlen a Heroidummal boldogulni a *Colardeau* originálja nélkül. A Pope két kis levele megvan nálam franciául. Méltóztasson a tekintetes úr, vásárra béjövén, két vagy három fertály órát célunk egyengetésére üresen tartani: amire Nagy Gáborunk egyik szobáját legalkalmatosabbnak ítélném. Készségem csüggedni nem fog, csak a jó múzsák el ne hagyjanak.

Ami a festőt illeti: a tekintetes úrnak rólam való gondoskodása meghaladja érdememet, akár a személyest, akár a közönséget illetőt. Részemről a hiúságot magam vadászni nem kívánom, de ha hiúságommal a mások hiúságának kedveskedhetem, miért volnék makacs és durcás? Én ugyan Rousseau embere vagyok: de az *Öreg Úrban* is nem volt-é sok efféle, ami nékie mégis illett, sőt karakterének umbrázatja volt, vagy inkább fényezetje? Már a Bécsi Magyar Institutum a múlt tavasszal, hogy Pesten valék, megkért, hogy adjam által nékik, és ők a derék Czetterrel ingyen kimetszetik. Ráállottam kívánságokra, gondoltam, hadd bábozzanak vele. Van a barátságnak, van a tudósi karakternek, van a nemzetiségnek bábja; mi több? a vallás holmi báb nélkül hideg és sikeretlen. - Ők énnékem, mivel, amint említém, akkor Pesten napoltam, egy budai rác ifjat javallottak, aki 1/2 Souveriandorért fest és szerencsésen talál; Csuri barátom, aki a váci siketnémák perceptora, ezzel festettette le azonegy papirosra *ad vivum* T. Domokos Lajos és T. Sinai Miklós urakat - szemközbe!

Bécsi barátaim arra kértek, hogy ha több festéssel mehetnék fel magam, Czetter jobban dolgozhatna a rézre. Tavasszal különben is fel kell mennem. Vásárkor erről is tanácskozhatunk.

Addig is változhatatlanul maradok a tekintetes úrnak

Bagamér, 26d. Xbr. 1802.

Hív tisztelője
Csokonai

40

KIS JÁNOSNAK

Ér-Semlyén, ápril. 6. 1803.

Szeretett nagy férfi!

Betegen vettem leveledet, de feléledtem s bajomat nem érzem többé. Íme midőn azon kesergek, hogy az a szent tűz, mely már csak kevesek szívében tápláltatik, közelít elalvása felé, egy dicső lángot látok fellobbanni véletlenűl. Háládatosan borúlok a szent anyának, a Természetnek lábaihoz, s tisztelettel imádom bölcseségét, hogy a történetek fonalán oly szorosan fűzte a segédet a veszély mellé. Tégedet pedig, becsűlhetetlen barát, örvendő köszönettel szorítlak mellyemre. Örvendj, édesem! és nem csak literatúránknak örvendj, hanem örvendj magadnak is! Mert ha a te Berzsenyid csak titokban írogatta is, és néked vezérlésed nélkül, verseit: de őtet a Természeten kívül bizonyosan leginkább és legközelebb a te példád szóllította a múzsák tiszteletére. Nem azért mondom ezt, mivel őhozzá te élsz legközelébb; hanem azért, mert, ámbár betű szerint igaznak hiszem, hogy megküldött verseiben semmit nem adtál a magadéból: de azoknak némely soraiba - és ez nékiek legfőbb dícsérete! - egészen tégedet hallak zengeni. - - Adja Apolló, hogy ez a szeretetre méltó ifjú az légyen néked, ami

Mathissonnak lett Salis s Bürgernek Schlegel. Én csendes gyönyörűséggel nézem messzinnen azt a gyönyörű hajnallatot, melyet egünkön az a szép Phosphorus terjeszt, s kérem az élet fonalát nyújtó lyányokat, hogy az enyémet el ne messék, míg megláthatom déli ragyogását!

Első dolgom megolvasások után az volt, hogy alkaikusait leírjam, és a mai posta viszi az én Virágomnak, ki nem kevésbé érdemli mind szeretetemet, mind becsűlésemet, mint az, kinél jobban senkit nem szeretek, s becsűlök - *Kis*. - Képzelem az ő örömét. Mert én nem tudom, mit csudáljak inkább a mi új barátunkban, a szép, noha néhol hibás magyarságot-e, vagy a poétái bátor és harsogó ömlödözést? ezt a jól elkészűlt nagy lelket s tanúlását-e, vagy azt, ami nélkűl mindezt semminek venném, az ő szent hazafiságát? - Kérd, hogy az ódák útjáról el ne térjen. Az őtet egykor fő polcig vezeti; s literatúránk itt kíván leginkább munkás kezeket, mert Virágon kívül még nincs egy poétánk is, aki a Horác lantjának méltóságát érzette volna. - - Óhajtanám, hogy a két Stolbergek verseit, s a Balde deák Ódáit Herdernek Terpsichoréjával, ismerje, és kezei közűl ki ne tegye; de esküdjön meg, magát a lant múzsájának szolgálatjába avatván, hogy énekeit sohasem vesztegeti hasztalan magasztalásra s innepek fényesítésére. - Mondjad néki, hogy őtet szeretem.

Végy időt, minél lehet hamarább és írd meg, hogy lelted Himfyt s szólj a legaprólékosabb detail-festéseiig. Nem untatsz el engem azokkal, ha őróla szóllasz. Aki úgy énekel, nem lehet nem egyike a szeretetre legméltóbb embereknek; s egy bizonyos nemű lelkek szerették egymást, minekelőtte tudták vala, hogy *vannak*. - Írj hitveséről is, és ha szerelmek nem fogy-e? Ezt pszichológus végből óhajtanám tudni. Én, aki fordított darabjaimat most együtt akarom kiadni, és aki minden darabom elibe egy *jó* ember nevét szándékozom feltenni, Clavigómat néki inscribálom, így:

HIMFY-KISFALUDYNAK

Ου γαρ οιω Ου σε Θεων άεχητι γενεσθαι τε τραφεμεν τε

A Goethe Geschwisterjei - melynél édeklődőbb darabot én ugyan nem ismerek, ezt az inscriptiót kapják:

A TESTVÉREK

DRÁMA

KIS JÁNOS és NÉMETH LÁSZLÓ
barátaimnak.
- - - animae, quales neque candidiores
Terra tulit, neque quies me sit devinctior alter.

Dr. Szentgyörgyi egy excellens természeti históriát írt magyarúl. Nem, mert barátom munkája, de, mert valóban excellens, nem tudom csudálni eléggé. Beszédje képzelhetetlenül bőv, és ami ott nagy tökéletesség, folyó és igen érthető; távol minden erőszaktól. De nem tanácslanám, hogy a szép tudományok körül próbáljon valamit. Annyira ellensége a neologizmusnak, soloecizmusnak, hogy még Kist és engem is vádol ezért. Mi pedig tudjuk, hogy azt cselekednünk szabad, sőt kell.

Virágnak Kininger által festett szép képét most küldöm metszeni ponctirt munkában. Az övé után a tiédet óhajtanám megkapni; úgy a Himfyét. A gráciák körültünk megfűzték a magok virágláncaikat s szövetségünk megszakadhatatlan. Mondjad Himfynek, hogy nyugtalan vagyok érteni, hogy szeret. - Élj szerencsésen.

Leveled soha Regmecre ne menjen többé.

41

CSÓKA JÁNOSNAK

Tata, máj. 25. 1803.

Tisztelendő úr,

Láttam Tatát - s többet találtam benne, mint reményleni mertem (ültetett partiája a nápolyi követhez kicsiny; - de vizi partiája a nápolyi királyhoz sem volna kicsiny; az oly *felséges!*) s azt mondhatnám, ha a fás tájékokban csak egy szembetünő és szemet elfoglaló darab volna, hogy nálánál szebbet még nem láttam. Láttam, mondom, Tatát: de ezt a gyönyörűséget kegyetlenűl megfizettette velem a sors.

21 maji 8 órakor értem ide, s 10-kor kocsira ültem, hogy Komárom felé mehessek. A lovak vágtatva vittek ki a Szarka címerű fogadóból, végigragadtak a városon, s a mezőn felfordí-tottak. Amint talpraállottam, s bugyogva ment belőlem a vér, csak a két szememre volt gondom, ha lát-e? - Nem volt baja sem egyiknek, sem másiknak. Így tehát azonnal meg-indúltam a város felé. Egy paraszt menyecske, meglátván, hogy fejem előre nyúl a lefolyó vér miatt, elimbe jött s kézenfogva hozott a fogadóba. A katonai felcsert, Braun nevűt a város közepén leltem, midőn betegeihez ment, tehát elhoztam magammal. Itt levetkeztem, s úgy lelte, hogy a bal karom sem tört el, sem meg nem hasadt a csontja, hanem csak felette nagy confusiót szenvedett. Mind az öt ujjom úgy mozgathattam és mind ezideig úgy mozgathatom, hogy ha klavirozni tudnék, verhetném, csak a bal könyökömet tartsa valaki. Azonnal írtam dr. Nagy Sámuelnek Komáromba, hogy jöjjön. Eljött. Ő is biztat, hogy nincs törés, sem hasadás, sem ficamodás, hanem hogy a confusió gyógyulást kiván. Itt felcser is, doktor is, patika is, fogadó is van. És így oly jól vagyok, ahogy ily szerencsétlenségben lehetek. A fiziognómiám már alkalmasint visszaállott. Még az orrom nyerge véres és dagadt. De az elmúlik. Ezeket azért írom az urnák, hogy ha asszonyám Semjénben van, jelentést tehessen. Írok eránta Regmecre is, hogy ha ott talál lenni, ott tudja az esetemet és gond nélkűl légyen.

Susi húgomnak a Mufti és a tavaly sántító kancám eránt írtam Pestről, hogy a váradi Urnapi vásárkor Dienes által adassa el mind a kettőt minél drágábban vehetik. A csikó megmaradjon. Eddig, reménylem, meghíztak.

Gyurkának semmi baja nincs azon felűl, hogy ő sem esett párnára, s becsülöm benne, hogy amint esetemet látta s onnan eljöttem (úgy mondják a városiak), azt kiáltotta, hogy inkább ő veszett volna el, mint hogy az ő jó urának van ez a baja. A kocsimon 12 frt ára kárt tett az esés.

Itt egy kapitány Bézsán (aki Miklóst ismeri) jött látni, s főszolgabiró Ordódy; Bákóné excellja pedig ide izent, hogy lehet-e valamiben szolgálatomra. A gróf Eszterházy prefektusa mélt. Bezerédy Ignác úr Komáromból izene dr. Nagy Sámuel által, ha megérkezik a gyűlésből, meglátogat.

Egy hét alatt innen kiszabadúlok, és dr. Nagy ferdőbe hajt, hová úgyis szándékoztam.

Az én bécsi útam nem farsangolás; noha örűlök, hogy Bécset valaha megint megláthatom, hanem plánumaimnak elkezdésére tartozó lépés. Bárcsak őfelsége meggyógyulna, míg Bécsben leszek, hogy audienciát nyerhetnék.

Leveleimet a postáról nem kell utánam küldeni. De az úr azt a jót tehetné, hogy írhatna nekem, mik történtek Semjénben és azon a földön olyanok, amiket méltó tudni. Agens Vitéz József úrhoz kell adresszírozni leveleimet.

Ajánljon az úr asszonyámnak kegyességeibe, kinek kezeit alázatosan csókolom. Kérje az úr asszonyámat, hogy légyen gond nélkűl. Én minden héten fogok írni. A húgomat köszöntöm. Adieu.

42

SZENTGYÖRGYI JÓZSEFNEK

24. febr. 1804.

Mennyei szívű barátom,

Debrecenből visszatérvén a minap, tengelyem eltört. Azt megcsináltatni íme mégyen kocsisom. S ez az alkalmatosság hozzád is vihet egy kis levélkét: s hogy múlaszthatnám el én azt, hogy néked egy ily becses levélre ne feleljek, s barátságodat meg ne köszönjem?

A Maris szenvedései nagyok, s az a daganat, vagy inkább elkeményedés, nagyon elijeszt; mert sok férfit, sok asszonyt ismerek, aki Fieberzeltent emleget; s azt mondják, hogy az hektikát is von maga után. Kérlek, édes barátom, hogy kövessünk el mindent, ami az istennek egy teremtését - s egy jó teremtését a veszedelemtől megmentheti.

Tegnap paroxizmusa volt, mégpedig nagy; s ismét hányt, és (úgy mondja) hogy igen kemény szagút, honnan én, akinél a világon sincs doktortalanabb ember (a szó nem jó, de nem tudok mást), azt gondolom, hogy tegnap azt hányta ki, ami régen űl a gyomrában. - Én is igen kész vagyok azt hinni, hogy gyakor hányásai gyomrának izgathatóságától jőnek, mert gyengébb esztendeiben sokat hányt. Tehát szükséges volna talán a gyomrot erősíteni.

Még egy kérdést. A néki rendelt pilulák micsoda effectust szűlnek? Laxálók-e? vagy mik? Ezt egyedül azért kérdem, hogy tudjam magamat mihez tartani.

Édes barátom, ezen levelem első sora, vagy inkább a megszólítás a levél elején, mutathatja neked, hogy levelednek filológiai felét mint vettem. Szeretlek érette. - Nyelvünk tisztaságát félted. - Mit tészen az a tisztaság? - Te a tisztaságért buzogsz, én bővítéséért buzgok... Mészáros Ignác a maga *Kartigám*jában 1769 táján elkezdé a magyarokat arra szoktatni, hogy írásaikban semmi idegen szót meg ne szenvedjenek. Jó szándék; de nem kellett vala ott megállani, hanem észrevehetetlen módon kellett vala bővítenünk a nyelvet. Innen az lett, hogy - nem értem a didaktikus munkákat, hanem a poétikaiakat - már most sem a *példányt* nem akarjuk megszenvedni, sem az *ideált*, mert ez *idegen*, amaz *új szó!* s mind egyiket, mind másikat, fülünknek, s fantáziánknak akarván kedvezni, nem gondolván azzal, hogy az *értelem tehetségét* fosztjuk meg egy különös képet megjegyző és előadó vagyonjától, *példá*nak nevezzük. S már most az az

Ideal, welches dem Rafael vorschwebte,
az a

példa lesz, mely Rafaelnek szemei előtt lebegett. S ami a németnek Ideal és Beyspiel, az a magyarnak: példa. - Érted-e a kárt?

A Debreceni Grammatika, a nyelv tisztaságának az a buzgó pártfogója, még az *iktatni*-t sem szenvedi meg, s nem tudom még mely szókat, mert, úgymond, nem helyes a formáltatása. Hát helyes-é ez: *nyomtatás?* (dreschen) - és mégis jó, mert akartuk, hogy jó légyen. Az öreg Domokos nevette az iparkodást, midőn elmebeli dolgok körül való igyekezetre vitetett. Ilyenek vagytok ti puristák, édes barátom! És még elhiszitek magatokat, s bennünket nevettek s üldöztök.

Aki az *unterstehent* a te játszi expresszióid szerint *aláállani*-nak nevezné, az azt mutatná, hogy a német nyelvet éppen nem érti. S ha ki így akarja gazdagítani nyelvünket, megérdemli a szatíra korbácsolását. - De ha Dugonics a circulust *kör*-nek nevezi, mert ez, *karika*, nemtelen és alkalmatlan szó etc. (sok szavait én sem approbálom), akkor ő a nemzet háládatosságát érdemli; s csendesen fogja nézni, hogy Debrecen kacagja az új szót.

Szabó Dávid szükségtelen szókat is csinált - és nevetségeseket. Minek a kuffert (coffre) s a gárdistát (testőrző) *bőrönde* és *belőrmész*-nek nevezni? S e monstruózus szókat mi justificálhatja? De a kétszáz rossz, rút és szükségtelen közt volt 40 jó, s azokkal élni igenis illő. Bizony Debrecen mondhatja amit akar, de a secretárius csakugyan örökkön örökké *titoknok* marad, sőt a consiliárius is *tanácsnok*, s a pagina *lap*, vagy *oldal*, Debrecennek a grammatikusai protestálhatnak, ahogy nekiek tetszik. Azt nyerik vele, hogy elmaradnak s későn veszik fel, mint a - *módit*. - Titulus libri Szabó Dávid után Péczeli által *könyv cím*jének neveztetett, s az marad mindétig. Mert nincs más magyar szó, és ez rövid, s szükség van reá.

Azonban a te erántad való tisztelet és barátság s megszólításod által érdemlett háladatosság arra köteleznek, hogy nyomtatás alá készített írásimat még egyszer megtekintem s valahol lehet - *törlök*.

A Nuparae res Viennenses-nek sohasem hallottam hírét: de a Nuperae res Debrecinenses felől szeretnék veled szólani. S fogok. Hiszen neked írok s te elég prudenciával, széplelkűséggel s barátsággal bírsz felérni, hogy az írással mit tégy. - Élj szerencsésen, tiszteletre méltó asszonyoddal, s - bosszantásodra tészem ezt ide, noha nem új szó: két kis hölgyeddel - s mosolygó Károlykáddal. Adieu!

Bürger-emet a Munkácsiaknak hagytam s azolta nincs. Ha volna, leírnám azt a kis versét, melyet így kezd:

Madame la Regle.
Halb griechische, halb französische Donne
Ist - - - - Madame la Bonne.

s azt mondja benne, hogy sokszor bosszankodott, mikor látta, hogy a Madame la Regle gouvernantsága alatt lévő gyermekek közzűl némely aus blossem Muthwillen és um nichts und wieder nichts rosszúl és régula ellen lépett. De ha az út mellett virágot lehet szedni, éj barátim, hagyjuk morogni azt a vén Strunselt s szökjünk félre. Semmi az, ha egyszer-kétszer elbotlunk is.

43

VERSEGHY FERENC KAZINCZYNAK

Budán, április. 9. 1804.

Barátom!

Válaszodat örömmel vettem. Szívembül sajnálom, hogy Makkjaid neked is vannak. Bosszut állani rajtok kicsinyszivüség, de ellenben a magunkét rajtok nem követni, és *őköt* más jó

emberekkel meg nem ösmerkedtetni avégből, hogy *töllök* magokot ójják, úgy látszik alacsonyság és embertelenség volna. Ezer gonosz közt *alig* lelsz egy jót, s még ezt is akarattyokra hagyni s ellenségeit szegénykével meg nem ösmertetni... mi lenne a világból? Édes barátom! Epiktétosz és a többi efféle urak nagyon szépen beszéllenek ugyan és tanácsaik szembetűnvén, még ragyogni is látszanak; de ha vajon az emberségnek *közönséges* elémozdítására hasznosak-e vagy sem? válasszák meg az egek. Mi jobb vajon a rossz embereknek kezekben hagyni a fegyvert vagy az eleven szén alatt értett jótétemények által kezekbe új fegyvert adni-e a jámborok ellen? vagy ellenben oly tehetetlenekké tenni, hogy senkinek se árthassanak? Úgy, de az utolsó nem történhetik károk nélkül? Igaz, lehet-e azt kárnak mondani, ami csak azért támad a gonosz embernél, mivel ő másnak kárt nem okozhat? De errül elég! Csak azt teszem még hozzá, hogy én nagyon rendes ember lettem. Akármely arany szentenciának nem hiszek többé, hanem jól szeme közé nézek előbb, ha megegyez-e a józan ésszel, mellyel az ég minden embert megáld, aki vele élni akar.

Hogy képemet kiadóm munkáim elejébe tegye, nem csak nem kívánhatom, de meg sem engedhetném. Okát neked meggyónom, de úgy, hogy köztünk maradjon. Nekem a tudományos dolgokra nézve különös vélekedéseim támadtak a múlt 9 esztendő alatt, melyek országunkban, ha nem egészen újak is némelyeknél, legalább még nagyon ösmeretlenek. Ha ezek elejébe képemet vagy csak nevemet is odafüggeszteném, személyem ellen kelne az egész tudós világ. E cégér nélkül ellenben, legfeljebb ha egy-két tudós áll ki avégből, hogy vélekedéseimet ostromolja; mert vélekedést sokkal nehezebb ám ostromolni, mint személyt gyalázni. - Amely darabokat neked a minap elküldöttem, nem fognak közrebocsáttatni, legalább *még* élek. Ösmerem én a magyarnak érzékenységét; noha jól tudom ellenben azt is, hogy a magyar is csak ember és hogy az embert sokkal könnyebb játszva oktatni, feddeni és jobbítani, mint ráncos homlokkal mondott prédikációk által.

Kívánságod szerint ime itt vannak a szabadulásoknak napjai. Landerer 28. szeptembris, 1803. - Táncsics 7. maji, 1804. - Szén 30. maji. 1804. - én 27. auguszt. 1804.

Munkáidnak előre örvendezek. Válogatott darabok. De originális munkáidrúl leveledben semmit sem szólasz? El nem hitethetem pedig magammal, hogy egy olyan elme, mint a tiéd, csak arra határozza repteit, hogy fordításokkal küszködjön. Ezen versekrül:

> Eszköze lenni az isteni kéznek,
> egy nem haszontalan tagja az Egésznek,
> férfinak ez gyönyörű jutalom!

engedd meg, hogy egy sintaxisbéli regulánkra megemlékeztesselek. Az efféle esetekben a mi *lesz* verbumunk dativust kíván. Resolváld prosaice: az isteni kéz *eszközének*, s az Egész egy nem haszontalan *tagjának* lenni, gyönyörű jutalom ez férfinak. A nominativus verseidben germanizmus. A deák ily esetben akkuzativusszal él. Bocsáss meg merészségemnek.

Ami ortográfiám iránt való kérdéseidet illeti, ezekre valóban nem felelhetnék anélkül, hogy egy-két árkust öszve ne irjak; úgy tudniillik, hogy convincálni reméljek. Ha a *Tiszta Magyarság* nevű munkám, mely 22 esztendőbéli nyomozásaimnak gyümölcse, közrebocsáttatik, minden betűmnek okát kitanulhatod belőle. Sirva fakadok, valahányszor meggondolom, hogy szegény nyelvünk annyiféleképpen íratik majdnem, valahány tudósaink vannak, és hogy egyik sem keresi az igaz ortográfiát a józan észnek leányaiban, az analógiában, etimológiában és eufóniában, hanem mind csak a régi vagy új auktoritásokban.

Kultsár urat én tisztelem és szeretem. De ő oly úrnál lévén, aki nagyon csiklandós, tartok tőle, nehogy kárának itélje, ha neve az enyimmel összefüggesztetik. Ő ugyan olyan emberséges lesz, ha eziránt megszólítod, hogy szándékodot helyben hagyja; de nem tudom, hogy titkon nem fogja-e mégis fájlalni. Hadd el tehát inkább az én nevemet. Én a te puszta szereteteddel

megelégszek. Sőt talán még neked is, nekem is jobb, ha munkáidban nem csak nem dicsírsz, hanem még nem is emlegetsz. Én a mi auktoraink között úgyis csak olyan vagyok, és akarok is lenni, mint a hanga a cédrusok között. Egyéb tekintetben pedig semmi sem vagyok egyéb, hanem egy szerencsétlen, aki hajótörése után nyugodalmas homályt keres.

Kik rólam körülötted barátságosan emlékeznek, azokat nevemmel, kérlek, tiszteld.

Most már azt, ami sorsomnak változását illeti! Nem tudom megírtam-e már, hogy előbbeni penzióm, mely 350 fbúl áll, a 27. 10-bris 1803. visszaadatott. De azt meg nem írtam, tudom, hogy minekutána őhercegségénél, palatinus urunknál voltam, penziómért köszönetet mondani, egynehány nap múlva őexcellenciája, gróf Szapáry, őhercegségének főudvarmestere magához hivatott, és kisasszonyinak tudománybéli nevelésével megkinált. Én a hivatalt elfogadtam, s azonnal teljesiteni is elkezdettem. Könnyebbségemnek okáért szent György napjára a várba költözök, mert a királyi palotába a Vizivárosbul naponkint feljárnom, lehetetlen volna. Szállásom *Odlitzer* kereskedőnek a házában lesz, mely a Fő piac mellékén fekszik és a Parádapiacra néz.

Maradj jó egészségben. Ezt minden egyéb jókkal szívből kívánja

igaz tisztelőd
V. F.

44

BÁRCZAY FERENCNEK

Érsemlyén, [szept] 7. 1804.

Édes Ferim, édes régi s mindég egy barátom!

Most már kimondhatom, amit náladlétedben kimondanom nem volt szabad. -

Az én mátkám Sophie. Az atyja augusztusnak 27-én adta őtet nekem, s ha a környülállások megengedik, novembernek első napjaiban lehozom. A gróf azt kívánta, hogy az anyámnak, amint illik, nyerjem meg előre engedelmét. De kapacitáltam a grófot, hogy én azt a lépést nem tiszteletlenségből mulasztottam el, hanem azért 1^{ör} mivel oly öszvebomlásban állunk, hogy midőn feljöttem, szólani is alig mertem. - 2^{or} mert az én becsületem azt kívánta, hogy én tudassam a világgal, hogy én Sophiet nem a *más tanácsára*, hanem tulajdon *ösztönömből* választottam. S minthogy a gróf tudta, hogy az anyám Sophiet kedvelte, reménylette, hogy menyének sem fogja útálni, s engedett kérésemnek.

Nincs ember a nap alatt, akinek én az én gondolatomat kijelentettem volna. Láttam, hogy ha el nem sül, azaz, ha nekem Sophiet nem adják, az a testvérem, aki engemet *tökélletlennek* s *akasztófáravalónak* szeret nevezni, ezt a lépésemet is *tökélletlenségnek* nevezi majd, és azt mondja, hogy Sophiet csak azért kértem meg, hogy a világot elámíthassam, s annál könnyebben tehessem lépésimet Maris Egerbe vitele, pápistává létel és öszveeskettetés eránt. Felmentem Kázmérba, s Sophieval magával szólottam először. Ez játéknak vette jelentésemet, mert hiszen miolta ismerjük egymást és én neki soha szerelmes hajlandóságot nem mutattam, sőt Susieval enyelegtem gyermekes nyájassággal. Végre arra vettem, hogy gondolkodjék. - Szólott szüléivel. - A grófné másnap, azaz 26-dikban, beszélt velem; a gróf pedig kiizent, hogy ő velem nem teszi a *közönséges menést* - barátok vagyunk -, nem én fogok övele, hanem ő fog énvelem szólani. 27-dikben reggel sokáig sétálván velem a szobában, elkezdi: Mein lieber Ferenc, s kifakadt zokogva. - Mein Herr Graf, mondám, ich verstehe Sie. Lassen Sie

mich reden, Sie sind sehr bewegt. - Nein! aber lassen Sie mich ausruhn. - Mindent előmbe adott. Assecurált leánya successiója felől, mely hála istennek nem kevés; mondta, hogy neki 2000 f. ád kikészítésűl, s minden esztendőben bizonyos summát gombostűpénz gyanánt; s meglett.

Sophieval én külön mentem és lerajzoltuk egész kis háztartásunk plánját. Wir wollen nicht glänzen, mein lieber Ferenc, mondta Sophie; ich will mir auch nicht ein einziges Kleid machen lassen, ich habe Kleider genug; ausgenommen ein simplex Ungr. Kleid, und will immer so gekleidet gehn, wie bis jetzt, rein, geschmackvoll und wirtschaftlich: hingegen müssen Sie mir stets geputzt erscheinen.

Eljővén Kázmérból 28-dban Ruszkán Klárinak csak akkor adtam tudtára lépésemet, midőn az ura hazaérkezett, s másnap reggel hozzád mentem által.

Gnädige Frau, Meine Sophie muss Ihre Freundin werden, wie ich der Freund Ihres Feri bin, und ich wünsche mir das Glück, ich hoffe mir das Glück, dass mir Sophie das wird, was Sie, Gnädige Frau, meinem Feri sind. Ich hoffe in Sophies Armen auf gewisse Gesichter eben so kalt herabzusehn, wie Feri es in Ihren Armen dort that, wohin ich mit Feri neulich gegangen bin.

Édes Ferim, mondj áldást kötésemre. Ölellek. Inasom két hét alatt felviszi gyermekeidnek a Lilám leányát. Adieu

hív tisztelőd s barátod
Kazinczy Ferenc

45

SZENTGYÖRGYI JÓZSEFNEK
Újfalu, 1804. szept. 10.

Édes barátom,

Harmadik szeptemberben igen későn értem Semlyénbe. Az anyám már ágyban feküdt. Nem láttam jónak, hogy akkor szóljak. Másnap reggel bémegyek, s kilesem, mikor megyén ki mind a két leány, s reájok csukom a pitvarajtót, hogy míg beszélendek, senki meg ne zavarjon. Elkezdém:

Édes asszonyám! két vád volt ellenem: 1. hogy M-al vétkes ismeretségben éltem. 2. hogy M-t el akarom venni. Hogy az első nem igaz, megtetszik onnan, hogy midőn hozzá a doktort bévitték, hogy megvizitáltassék, M. magát örömmel alája vetette. Nékem rugtata az anyám, hogy nem igaz, hogy azt *akarták*. Elhallgattam. Hihető-e, hogy M. olyat gondoljon. Azonban a M. őrzője Semlyénben lévén éppen, megnyugtattam curiositásomat, s megtudakoztam tőle, ha volt-e ott Dr. és mit csináltak? s ez úgy beszélte a dolgot, mint M. - -

Nekem rugtata, mondom, az anyám, és győztem hallani a leckét, íntést, szitkot.

Édes asszonyám, mondom, hadd szóljak csendesen; fontos mondanivalóm van. Minekelőtte szólhatnék, ismét kifakad.

Harmadszor is kifakad;

s kifakad 4-szer is.

Soká tartott a lárma, s végre megszólalék:

- Édes asszonyám, minthogy csendesen szólanom nem enged asszonyám, kéntelen vagyok elhadarni; - én megházasodtam, elvettem Török Sophiet, s ajánlom őtet is, magamat is asszonyámnak gráciájába, imhol a gyűrű!

„hiszen én mindég igen szerettem Sophiet!”

ezt az egyet tudta a szegény szerencsétlen anya mondani örömében. Mint mikor a fortepiano a muzsika egész *fracas*-ját harsogja, s egyszerre esik a DIS lassú szelíd hangjába, így esett az anyám ebbe a

hiszen én Sophiet etc. etc.-ba.

Édes asszonyám, mondám; én kérem asszonyámat, hogy tiszteletlenségre ne magyarázza, hogy asszonyámnak egyezését nem kértem ki erre a lépésre. Ezt kívánta meg tőlem a gróf is; de én a grófot kapacitáltam, hogy az én becsületem azt kívánta, hogy minekutána már Szepes vgyéből is vettem apostoli leveleket, hogy egy szobaleányt el ne vegyek, s a világ ezzel a bolond hírrel eltölt - én éppen azáltal, hogy a világ lássa, hogy én asszonyámnak engedelme s legszeretettebb barátinknak hírek s tanácsok nélkül, és így egyenesen tulajdon ösztönömből tettem ezt a lépést, hazudtoljam meg ezt a hírt. - Nem szólott; nem szólhatott; s én kimentem. Asszonyám azonnal felkölt, s hírt vitt Fráter Antalnénak, hogy íme megházasodott Ferenc! -

Édes barátom, örvendj szerencsémnek. Reménylem, a több bajaimon is általesem. S ... húgom, aki nagy indítója volt ezeknek, megvallá nékem, hogy *sajnálja téli bántásait*. S van-e szebb triumfus?

Aki rútat tett, az pirúl a dolgot jóvá tenni, noha szeretné. Ez a mauvaise honte bajos dolog. De jó lesz belőle.

Ölellek. *Újfalu, 10. 7br. 1804.*

46

B. PRÓNAY LÁSZLÓNAK
Kázmér, 1804. dec. 7.

Főméltóságú Báró s Főispán,

Kegyelmes Uram!

Csonka lenne az excellenciád öröme kedves vejének, Lónyay úrnak a nemesi hívatalok legszebbikére tett emeltetésén, ha egyszersmind azt is nem tudná, hogy mindjárt az első gyűlésen, amelyen praesideált, vármegyéjének kormányát miképpen vitte s mely reményeket támasztott. Hadd légyen az a szerencse, hogy excellenciádnak ez a remény nyújtatik, az enyém! - De minekelőtte ezeknek előbeszéléséhez fognék, hadd fessek excellenciádnak egy képet ezen vármegye publikuma felől, úgy mint azt az festheti, aki ennek gyűlésein tíz esztendő olta most jelent meg legelőször.

Ezt a vármegyét fényes nemesség lakja, s benne találtatik sok jó fő, sok tanúlást szerető ember, kivált az ifjabbak között; de egy bizonyos éretlenség tónusa, valamely gyermeki petulancia lepte el még a jobb főket is, mely annyira mégyen, hogy a legtiszteletesb tárgyakat is tiszteletlenséggel, gyakorta pajkos csíntalansággal traktálják. Előttük nincs semmi szent, nevetkőznek mint a megkábultak, megrészegültek. Ez a tiszteletlenség magát még a gyűlésekben is érezteti; vad elnyújtózással űlnek ott, s minden ábrázaton az únalom van festve. Az

idegen, aki legelsőben jelenik meg közöttök, megborzad ennek látására annyira, s megyen, mihelyt mehet. De ez senkit sem botránkoztat annyira, mint azt, aki mint én, a bihari gyűlésekhez szokott, és azt a majestást látta, amelyet azokba oly előlűlők hoztak bé, mint gróf Teleki Sámuel és Péchy Imre. - Most, midőn Újhelybe bémentem, hogy a 26dik novemberben tartott gyűlésen megjelenjek, azt igyekeztem leginkább kinézni, ha ez a boldogtalan tónus tíz esztendők elforgása alatt fogyott-e vagy nevekedett, és ha az *ifjú* viceispán - akit a rágalmazás csak azon oldalról merészel bántani, hogy ifjú - bír-e elég erővel a maga publikumával éreztetni, hogy az a hely, ahol a közdolgok folytattatnak, oly szent, mint a templomok.

A felgyülekezett Rendekben ugyanazt az indolentiát, ugyanazt az únalmat tapasztoltam, amelytől rettegék. Egynéhány tisztviselő viceispánjának engedelme nélkűl meg nem jelent a gyűlésen; egyszerre három-négy is szólott, volt olyas is, aki boldogtalan elmésségét sületlen tréfával adta elő; s egy tisztviselő (főnotárius Horváth) elfelejtette magát, s éretlenül s gondolatlanúl meghatározólag szólott a dologhoz. A viceispán *indúlat nélkűl*, és, ami szívének becsűletére válik, *ellassúlt hanggal* intette meg, hogy míg még ő beszél a dologról, ne szóljon decisivus hangon. A szó sensatiót csinált; látta a publikum, hogy a fiatal viceispán erővel bír a maga székének méltóságát fenntartani; és fogadom, hogy egy-két ilyen szó helyrehozza azt, amit az ő antecessorai el hagytak romlani. Ha ezen első gyűlésen az excellenciád kedves veje többet nem tett volna is, valóban sokat tett volna. De többet tett; noha én csak első nap jelenhettem meg praesidiuma alatt.

Tapasztalván, hogy némely tisztviselők a gyűlésre meg nem jelentek, némelyek pedig a sessióból kimentek, a legszebb móddal megszólította őket, hogy minden mentség nélkűl kiki közzűlök ne csak megjelenjen Újhelyben, hanem a sessiókból ki se maradjon. Rara animi moderatione maluit invenisse probos, quam fecisse, azt mondja Tacitus a maga ipának dicséretére s úgy vettem ki, hogy a magyar Július Agricola veje ugyanezen dícséret után törekszik.

Harmadik érdeme Lónyay úrnak az, hogy szívére vette az adófizető nép terhét, mely alig birta a magisztrátus által megemésztett, elprédált tűzifa költségeit s oly bölcs rendeléseket szabott, hogy ezután e részben panasza nem lehet. Ez a cikkely igen nagy tekintetet vonsz ezen érdemes urra.

Azonban, ha a közdolgok folytatására rendelt helyen és órákon a gyeplőt talán hevesen is találta volna megrántani, a szabad órákon oly popularitást mutat és oly nemes gazdálkodást asztalánál, mely mindeneknek szeretetét meg fogja nékie nyerni. Ott érzik ki a viceispán, nem érzik itt.

Láttam én itt egy-két ábrázatot, amelyen kitetszett, hogy fáj nékik, messze esve lenni arany álmodozásaiktól s némely suttogások estek itt is, amott is. De ki volt valaha azok nélkül, ki lépett fel valaha fényes polcra, hogy irígyeket ne szerezzen? Az excellenciád kedves veje örököse lesz annak a nagy férfinak az ő hazafiúi virtusaiban, akinek példája eddig is emelte lelkét. S mit nem várhat a szeretetre legméltóbb főispán hozzája ereszkedő barátságától!

Nem hallgathatom el, hogy ezen gyűlésen mélt. kamarás Jékelfalusi József úr mely nemes cselekedettel dicsőítette meg magát. Az orphanális deputációhoz rendeltetvén az új viceispán által, midőn a sessiónak vége lett, az árváknak kétezer Rénes forintot ajándékoza, a pénzt egyszerre ki is fizetvén. - A jó ember örvend, midőn ily szép cselekedeteket hirdethet.

Litterárius igyekezetem felől excellenciádnak másszor fogok írni. Most csak azt légyen szabad jelentenem, hogy *hat* darab írásom már megnyerte a cenzor engedelmét. -

Megilletődve köszönöm excellenciádnak kegyes részvételét házassági örömeimben. Amely nap excellenciád nékem írni méltóztatott, novembr. 11-én, léptem az én kedves Sophiem karján, irígylést érdemlő vőlegény, az oltár elibe. - Maradok hív tisztelettel

Kázmér, 7. Xbr. 1804.

excellenciádnak
alázatos tisztelője
Kazinczy Ferenc

47

KIS JÁNOSNAK

Kázmér, 1a Jan. 1805.

Elsője minden barátimnak!

Elmúlt két holnapja, hogy novemb. 11-én, a nagy Luther nevenapján! - véghezment házasságom miatt Ér-Semlyént oda hagytam, és az én imádást érdemlő Sophiem karja között, ipamnak, gróf Török Lajosnak, házánál múlatok. Ezen hosszú idő alatt nem vettem barátimnak semmi levelét. Végre rendelést tettem a semlyéni postán, hogy halomra gyűlt leveleim csomóját küldjék fel, s íme a csomó itt van; s képzeld, kiét bontottam fel legelébb? Édes barátom, ez a te leveled bizonyossá tett azon tartalékomban, hogy septbr. első napján hozzád írt és Tokajban feladott levelem, valamint az, amelyet én ugyanakkor és ugyanonnan a mi kedves Némethünknek írtam, elveszett. Nem szólasz semmit házasságom felől, melyet néked is és Némethnek is béjelentettem; ez csalhatatlan jele, hogy arról novemb. 2-ig semmit sem tudtál. - Hagyd elmondanom tehát, amit ezen levelemben néked jelentettem volt.

Január 16dika volt az 1784-ben, amidőn gróf Török Lajos, fia az egykori nevezetes referendáriusnak, ki felől a pataki iskola és tiszamellyéki superintendentia curatora, Szatthmáry György, azt mondotta, hogy nemcsak vallásunk dolgait, de az idvességét is vakon reá meri bízni, és testvéröccse annak a testi szemeire nézve megvakúlt gróf Török Józsefnek, aki 1786-ban vagy 87-ben kálvinistává lett, és most világtalanúl Miskolcon él, reám atyai csókját legelőször nyomta. Azolta mindég tartott erántam való barátsága - 1785-ben a nagy Swieten által kir. főigazgatójává választatván a kassai megye oskolájinak, ez a miniszter azt a kérdést tevé neki, hogy a maga megyéjebeli Norm. Iskolák igazgatójává kit merne proponálni; de egyiknek pápistának, a másiknak protestánsnak kellene lenni. A gróf azt felelte, hogy pápistát hirtelenében nem nevezhet (másnap a mostani protonotariust, Melczer Lászlót projectalta), de egy protestans fiatalembert, igenis, mingyárt nevezhet; s engem nevezett. Így léptem én hívatalomba, melyet házasságom innepén - ismét mondom, amit feljebb említettem, a nagy Luther neve napján -, 1786-ban folytatni el is kezdettem, és 1791-nek ápriliséig folytattam. - A gróf, midőn gróf Rogendorff Aloysiát, Pálffy Carolinának unokáját, elvette, oly karban volt, hogy jószágaiból esztendőnként tízezer forint jövedelmet remélhetett. Az atyja bécsi fényes lakása, az a nagy roll, amelyet Mária Terézia alatt mindaddig játszott, míg az 1764-diki diaetán az a gyanú esett reá, hogy prímás Barkóczy Ferenccel együtt ő írta a hóhér kezek által megégettetett *Vexatio dat intellectum* nevezetű írást, és amelyet ismét játszott, minekutánna a gyanú valótlansága kivilágosodott, hozzájárulván az alkímisták által való sokszori megcsalattatás, oly bontakozásba hozták a házat, hogy midőn az öreg gróf megholt, az ónadi és sávolyi két dominium hason fele aszerint tűnt el, mint az adeptek fialájában az arany. Az ipám Kassán laktában örök áron vette meg Nagy-Kázmért, és azolta életben lévő hitvesével ott lakik. 1796-ban hívataljától elmozdíttatván (mely csapás egynéhány esztendő mulva azon becsület által hozattatott helyre, hogy néki pensio adattatott), kivonta magát falujába, s kémia dolgozgatások által meggyengűlt egészségét helyreállította, s négy rendbeli tinktúrája által jövedelmét tetemesen megszaporította, magát a strangúria kínjaitól megmentette, sok beteget

tanácsával, sokat ingyen nyújtott szereivel, sokat ingyen való gyógyításával és *tartásával* boldogított és boldogít. - Ez a Kázmér Regmechez másfél órányira fekszik, s situatiója ez:

Kassa O

O Kázmér

O Regmec

Széphalom O

O Újhely

O Patak

Elképzelheted, mely gyönyörűséget leltem én negyedfél esztendő előtt hazaszabadúlván ezen szomszédságban! - Első kimenésem az anyám házától Kázmérra volt. A gróf másnap visszaadta látogatásunkat, s elhozta egyetlen egy fiát, Józsefet, és a két leányait, Sophiet és Marie-Susiet. Vice-notariusságomban egy házban laktam Kassán a gróffal. Hányszor rengettem az egyik térdemen Sophiet, a másikon a kisebbiket! Én valék az a notarius, aki Sophienak, midőn 1786-ban a bécsi Salesiánákhoz kellett mennie oskolába (a napamnak két testvére felöltözött apáca ottan), tizenhat atyái felől a testimonialist expediáltam. Én akkor 27 esztendős voltam, Sophie pedig 7. - - Most tehát úgy néztem a két leányt, mint testvéreimet. - Sophienak a mellyén egy férfikép függött. Kérdém, ki az? s Sophie elpirúlt. Mama, wär er hier, er wäre sein Freund! - monda. Apotheizáltattam a nem értett felelet által. - A kép Maximilien Comte *d'Étoilé* volt, aki Sophieval szüleinek jóváhagyása mellett jegyet váltott. A házasság akkorára halasztatott, míg a sors kimutatja, remélheti-e hazájába való visszamenetelét. Végre kitörőltetett az emigránsok listájából, s ezidén egy 300 ezer livrájú személyt elvett, és Párizshoz közel egy falut szerze. - Én látván, hogy Sophie másé, *mint minden lekötelezett vagy férjes személlyel*, tartózkodva bántam véle, úgy, hogy ő az én magamviseletemet valamely homályosan érzett idegenségnek vélte. Azonban én megváltoztattam regmeci lakásomat, bementem Biharba, s úgy tetszett, hogy a kázméri házzal való szövetségnek örökre végeszakadt, azt kivévén, hogy néha leveleztünk, de nem Sophieval, hanem az angyali kedvességű és sevignei szépséggel elborított levélkéket irogató Susieval. Két esztendeig hordott rabbilincsen Sárosiné. Nem léptem soha túl a határ lineáján, sőt házassági kötelékről álmodoztam. Megúntam a grimassière és a tudományos szépasszonyt, aki minden új gondolkozás mellett *mágnás* férjet kívánt, s otthagytam. A házasság nálam elmúlaszthatatlan kötelességnek tetszett mindég. Midőn hánykódnám, hogy kit válasszak, valamely jó démon a Sophie nevét súgá fülembe. De én a Török Lajos házának nemcsak vőt, hanem ragyogó vőt is óhajtottam; én pedig az nem vagyok. Rettentett a vallás különbsége is; nem azért, mintha nem ismerném a Lessing Náthánját és szeretetreméltó Templariusát, hanem más tekintetekből. S nem is remélhettem, hogy kívánságom teljesedést érhet. Végre, hogy elmémet megnyugtassam, hogy el nem sűl, jónak láttam egy útat tenni Kázmérba, s aug. 24dikén odaértem.

Hanyatlott a nap, midőn kocsim az udvarba beért. A grófné a két lánnyal kivűl űlt. Unser Ferenc! unser Ferenc! ez volt a kisebbik szava, midőn reámismért; mert a kisebbik azt hitte, hogy én őtet exclusive szeretem. Wie lange bleiben Sie hier, Ferenc? kérdé Sophie, mihelyt nekiek köszöntem. So lange Sie mich nicht verjagen. Da können Sie hier grau werden, monda, s felindultunk a grádicson. Lieber F. monda itt, was Sie mir profezeihet haben, ist geschehen; Etoile hat geheirathet. Szántam Sophiet, de örvendettem magamnak. Tudva volt előttem, hogy egy-két kérőjét Etoile miatt elvesztette. - A gróf ágyban feküdt; rázta a hideg. Kért, vinném félre gyermekeit, mert neki alkalmatlan a zsibongás. - Feltettem vala magamban, hogy bármi érjen, addig kérésemet elő nem adom, míg Pepivel nem szólok, ha az én lépésem az ő szerencséjét gátlani nem fogja-e? mert kész voltam lemondani Sophieről, ha az az övének útjában áll; s Pepi nem volt itthon. - Sophie Susie mellett velem Étoile felől beszélt, keseregte elvesztet, de nem vádolta. Én a házasélet boldogságait magasztaltam. - Rendes, monda Sophie, hogy te, édes barátom, mindég ebből a tónusból szólasz; s én néked azt

jövendölöm, hogy te ezeket az örömöket soha kóstolni nem fogod. S miért nem? kérdém megütközve. - Azt én nem tudom; de látod, nékem úgy tetszik, hogy te valamely leánynak vagy özvegynek házassági jelentést tenni nem is mernél. - Azt gondolám magamban, meglátod, ha a bátyád hazajő s mosolyogtam. - Pepi másnap délig - másnap estig sem jött, s én erősen állék végzésem mellett, nem szólani Sophienak, míg Pepivel nem végzek. Azonban 25dben estve magam maradván Sophieval, egyszer csak azon veszem észre magam, midőn a declaratiónak közepette vagyok. Kedves leány! mondám, te engem ismérsz minden részeiben szívemnek: ismered fekvésemet; ismered azokat, akikkel a természet öszveszőtt és akik, mint tudod, életemet kegyetlenűl keserítik; mondd el, reá bírhatnád-e magadat, hogy enyém légy s engem a sírig elkísérj? - „Kazinczy! micsoda neme ez a tréfának?" - Nem, kedves leány, én nem űzök játékot; azért jöttem egyedűl; szólj, remélhetek-e? - „Tehát úgy fognád tenni a házassági jelentést?" - Nem, édes Sophie! te tudod, hogy sok esztendők olta te vagy szemeimben az első személy. Sokáig küzdöttem; nem reménylek semmit; de mondd ki, hogy meg legyek nyugtatva. - Sophie ekkor vette észre, hogy majd csupa tűz a képem, majd fagyos, mint a hó. - „Nem, Ferenc, ezt én nem vártam. Látom, hogy nem játék, amit előmbe adsz: de hiszen mi úgy néztük egymást, mint testvérek, soha sem is álmodtunk erről." - Az én főm szédelgett, s Sophie érzette, hogy nyugodalomra vagyon szüksége, s elment.

Und wo werden wir wohnen? kérdé, midőn kis idő múlva visszajött. - Az angyali lélek! Ez vala tehát a felelet kérdésemre. - Barátom, úgymond, én az anyámmal szólottam. Örömmel fogad el; s míg Susinak vittem a hírt, béjelentett az atyámnál, s neked íme ezt ízeni: ő sokkal inkább barátja Ferencnek, minthogy vele a közönséges úton járjon; a ceremoniel azt kívánná, hogy te szólj az atyámmal, de az atyám azt meg nem engedi; ő szól veled. - Vendégek voltak a háznál. Ott maradtak másnap is. Aug. 27dikén végre a gróf szólott s Sophie a hűség zálogát ujjomra voná.

Elvégeztük, hogy egyikünk a másikra semmit ne költsön; készüljön kiki amint tetszik, s Sophie megígérte önmagától, hogy azt az egypár ezret, amit az atyja néki kikészítésűl ád, reszkető tűre s csillogó kövekre nem vesztegeti. Én, úgymond, mindég úgy leszek öltözve, mint eddig, csínosan, az új ízlet szerint, de mindég gazdálkodó móddal; ruhám annyi van, hogy újakat éppen nincs szükségem varratni: de ehelyett azt kívánom, hogy te jelenj meg előttem mindég ízletesen. Várj csak, várj, én még megifjítalak, én törlöm le szenvedéseid könnyhúllatásait.

November 11dikén, midőn az oltárhoz kellé lépni, el nem fogadta vezetője karját. Kazinczy, nun komme! monda s kézen fogva mentünk a pap elibe, s kezünk a stóla által öszvekötve, öszveszorúlt. Ő fejér atlaszban, kövek nélkül, de gazdag brabanciai csipkékkel, haja fekete fürtjeiben, s a rozmarint csak kezébe fogván, én egy vasszín selyemmel tűzött posztó magyar ruhában; s oh miért nem festhetem le neked azt a hangot, midőn nevét mondta ki: *Török Sophie*, és ezt: *Szeretem!* - Ezt a szót francia modulatióval mondta, nem úgy, mint Debrecenben mondanák, s meg van kötve a kötés, a szerelem legszebb kötése örökre és megmásolhatatlanúl.

Németben mi még most is *Sie*-nek szólítjuk egymást, nem mindég ugyan, *de többnyire;* nem hiú affektációból, hanem hogy magunkat emlékeztessük, hogy egymást becsűlnünk kell. Így megy a titulázás valamíg a nap a firmamentumon van: de ha onnan leszállott, a biztosabb *Du* áll elő, és rendes, Sophie akkor velem mindég magyarúl szól. S azt magától cselekszi, nem az én kérésemre.

Előtted, édes barátom, ismeretesek a házassági élet boldogságai. Ismered, mely gyönyörűség van abban, midőn az én Sophiem ölembe űl, nyakamat általfogja, és házi gondjainkat forgatjuk. Vagy midőn ő még alszik, és én az ő lassú pihegését fülelem. S midőn végre hosszan vont ébredést lihegéséből veszem észre, hogy álma eltűnt, de én még meg nem

mozdulok, hogy ha ismét el akar aludni, álma visszatérhessen; ő pedig, az angyal! a legszebb, leglágyabb, legfejérebb kezet, mely valaha az isteni kéz által teremtetett, felém nyújtja s rám lassan leteszi, hogy lássa, ha alszom-e? Ah, barátom, érzette-e az ily tiszta örömöket az, aki csak a Volgivaga Vénust tisztelte?

S az én Sophiem - ha meg nem csalnak az apparentiák - anya! Ő az én szerencsém palladiuma, ő az angyala életemnek, ő a bére hosszas szenvedéseimnek, s karjai közt minden öröm valóságos könyörgés a Gondviseléshez, aki bennünket homályos útakon vezet paradicsomába.

Superintendensed tiszteletére írt ódád *orgonahangzattal* hangzik. Benne van a poézisnek minden méltósága. Lángolásba hozta szívemet, és akkor mind elsűllyedtek előttem azok a verselőink, akik csak szerelmet és bort énekelnek. Te vagy, barátom, te vagy az a poétája nemzetemnek, aki lelkeinket a maga méltóságának érzésére tanítja. Ne vedd hízelkedésnek szavaimat, sem a barátság megvakításának.

Én tőled azt várom, azt kérem, azt kívánom, hogy te az én szerelmemet tedd halhatatlanná maradékink emlékezetében. Nem ily orgonai hangzatot várok, félre tőlem minden fény! az csak kicsinységemet fogná elárúlni - írj *meleg szívvel*, ami tetszik, fesd a házasélet boldogságait egy epistolácskában vagy énekecskében s az nékem elég lesz. Elkevélyít az a gondolat, hogy a késő világ tudni fogja, hogy egymást szerettük.

Tudod-e te azt - kételkedhetem felőle, minekutánna látom, hogy leveleim, legalább egy levelem, kezedbe nem mentek - tudod-e, mondom, hogy Rochefoucauldnak *erkölcsöt festő mondásait* júliusban és augban lefordítottam? Meg fogom neked küldeni a mstumot azzal a kéréssel, hogy tégy elibe egy rövid, filologikus értelmű *Előbeszédet*, és az én költségemen *te* bocsásd ki. Képem, melyet Kininger után John metszett 180 frtért, előtte fog állani, s kevésbé sérti meg a modestiat, ha te írván a praefatiót, azt gyanítatod, hogy a képet nem én tétettem elibe. - Szeretném, ha addig olvashatnád, míg *koszorút bizonnyal nyerendő* írásod elkészűl, mert úgy hiszem, hogy némely dátumokat s példákat belőle dícsérve is, gáncsolva is hozhatsz elő.

48

SZENTGYÖRGYI JÓZSEFNEK

É. S. 10. Febr. 1805.

Tisztelt kedves barátom,

A rossz út miatt senki sem jár tőlünk Debrecenbe, magam pedig inkább megfosztottam magamat attól a gyönyörűségtől, hogy leveledet végyem és holmi aprólékos szükségeimről tégyek, mint hogy ebben a majd esős, majd jeges időben embert és lovat rontsak. Azonban éppen most esik tudtomra, hogy egy itt lakos asztalosné hozzátok indul. Oda küldék, megtudni, ha elviheti-e cselédemet; ha elviheti, az által, ha azt el nem viheti, maga által veszed ezt a levelemet, melyet különben nem tudom, mikor fogtál volna venni, mert ilyen időben ily útban megmozdúlni vagy mást megmozdíttatni vétek.

Az én Sophiem már felejti, hogy nincs Kázmért. Első napokban sírt, mégpedig titkon. Azért rejtette el könnyeit, hogy engem velek meg ne bántson; el találta felejteni, hogy én neki nem csak férje, hanem testvére is vagyok. Megelőztem; mondottam neki, hogy sírásának tiszteletes okai vannak, érzi, hogy szüléitől vált el; osztán az természeti mozdúlat. Most nem sír többé, és az új helyhez, új módhoz, új emberekhez szokni kezd, s a gubás és kékszoknyás lakosait

Semlyénnek szereti is. Csütörtökön estve tájban kilovaglottunk, nem trappban, nem galoppban, hanem a leglassúbb léptetésben. Ez oly neme a commotiónak és múlatásnak, melyet sok idő olta gyakorol. Asszonyi nyerge van, melyen nem férfi módra űl, hanem az egyik, azaz bal lábát kengyelvas helyett egy félcipő formába dugván, a jobbat pedig egy *villának* nevezett részében a nyereg kapájának. Nálam nélkűl soha ki nem megyén, én pedig soha el nem felejtem, hogy anya lesz, s a ló oly jámbor, hogy semmi baj nem érheti; s úgy hiszem azt, hogy te ezen gyönyörűségétől meg nem fosztod. Semlyénben bizony több szüksége van reá, mint Kázmért volt. Itt kéntelen a természet nézése által vídítani fel magát, mert az emberek nem tudnak ehhez a vídításhoz. És ez a panasza és panaszom nem finnyásság. - Megengeded-e, hogy lovagoljon?

Csokonainak halála eránt egy kis tudósítást küldöttem az újságírónak, reménylem helyt ád neki leveleiben. Kérlek, szólj az anyjával írásai eránt; azokban sokat kell rendbeszedni, kihagyni, és úgy változtatni, ahogy idegen munkában változtatni szabad. Az ily munkát pedig az az ember viheti csak jól végbe, aki az írót ismerte, és érzéseiben vele harmonizált. Erre szeretném társnak Fazekas Mihály urat. Ha Dombinak a kezébe esne a munka, *meg-ovidiusozná* etc., ha Szilágyi Gábornak etc. etc. megszilágyizná. - - Nyomtatott, csomója itt marada az embereim megtévedések miatt. Örömest általadom az anyjának, noha úgy sem veheti hasznát. - Minden haszon a munkából az anyjáé lenne. -

Németh László azt írja, hogy két exemplárja a gr. Teleki Domonkos németre fordított utazásainak a te kezedhez fog érkezni nemsokára; egyik neked, másik nekem. Ha veszed, küldd ki. Egyszer mindenkor helyett arra kérlek, hogy ha leveled vagy pakétod lesz nékem szóló, tétesd le Ricklnél. Némely semlyéni lakos, aki a debreceni héti vásárra bémegyen, restell a piacról a te házadhoz fáradni az én kedvemért; és ismered a nép vadságát, par mauvaise honte nem szeret tiszteletet érdemlő helyen fellépni: de Ricklt hamar találja s közelre fárad, s egy *adjon Isten* etc. béköszönés nem hozza embarrasba. Aideu, édes barátom.

Feleségedet Sophiemmel együtt szíves barátsággal tisztelem. Sophie felőled Kázmérba azt a jelentést tette, hogy egy igen einnehmend módú, édes tónusú ember vagy. Bonum virum facile agnoscas, magnum libenter. Ezt mondja Tacitus az ipa felől. Szeress továbbá is. Adieu.

Ha nem marad időd ez által felelni, felelj kérlek postán. Én az ipam tanácsából odafel létemben China decoctummal éltem volt s tapasztaltam jó sikerét. Nem jó volna-e Sophienak is azt cselekedni? Chinám van s csak te engedd meg, élni fog vele.

11-a febr.

Sophie tegnap, azaz vasárnap, két izben nagy Ansallját érzette a Krampfnak; azután ismét magához tért, vig volt s éjtszaka nyughatatlanúl, de két izben valamit csakugyan aludt. Ma oly gyenge, hogy alig tud fordulni az ágyban. Ne véld asszonyi finnyásságnak, elkényeztetésnek. Nem az. De a fájdalom irtóztató volt. Kérlek, könnyíts állapotján. - Ezt a levelet az inasom viszi, az asztalosnéra nem bízhatnám.

49

NAGY GÁBORNAK

Érsemlyén, 6. márc. 1805.

Édes Barátom! Vegye az úr az én adversariáimnak ezt a kiszakasztott pagináját az IKTATNI felől barátságosan. És viszonozza az úr ezt azáltal, hogy egy admonitorát egy szegényes nemes embernek küldjön ki nékem. A dolog ez:

Érsemlyénben lakó Fráter Györgynek az atyja, Fráter György, 1769-ben eladja a maga Selindi száraz malmának a felét 125 vftban. Vett reá auctiot 39 vf. 52 xr. Boér Jánosnak. A másik felét eladta 1770-ben Fráter Lászlónak, ez ismét Boér Jánosnak 269 vf. 52 xr.

A malmot most Boér János birja. De NB a zálogos levél Boértől elveszett s nincs semmi dokumentuma. Fráter György pedig oly szegény ember, mint akármely semlyéni paraszt lakos.

Cselekedje az úr ezt a kereszténységet. Írjon hamar egy admonitoriát és küldje ki nekem.

Az újságíró az én házasságom felől jelentést teve a 13-dik numerus alatt. Én azt, ami ott parenthezisben van, nem a publikumnak, hanem csak neki írtam és így nem vádolhatnak, hogy magamat a publikumnak zur Schau kitettem. Aki visszatekint az én szerencsétlenségeim esztendeire, elképzelheti, hogy az újságíró önmagától is indíthatott azt a jelentést betenni.

Mit mond az úr a Csokonai halálának jelentésére? - jó; légyen úgy; adja ki Kis Imre úr Lillát, amint Lillát Cs. maga hagyta. De az csakugyan tagadhatatlan, hogy a Cs. munkáiban sok kitörleni való van a sok csudálást érdemlő szépség mellett. Neki az én ítéletem szerint legfelségesebb munkája a *Pillangó*, a *Remény*, a *Szemrehányás*. De ebben is van holmi, ami változtatást kíván. Osztán a rend; holmi le nem vetkezhető *kálvinistaság* és ami a kálvinistaságnál még veszedelmesebb: *Debrecenyiség!* Végye az úr ezekhez a *Diétai Múzsát*, a *Rhédeiné* verseit etc. melyekben igen sok szép van, de csupa rendetlenség, zavar etc. Ha majd Kis Imre úr kiadja az ő verseit, én nekiállok mintegy két esztendő múlva minden munkáinak, és rendbeszedem, s főhadnagy Fazekas úrnak kijegyzem, ami nem szép, és reábízom, hogy változtassa, amit akar és amint akarja. Mindazt, ami nem szép, *megtagadott munkák* nevezete alatt egészen hátúlra hagyván.

Kérem az urat, közölje ezen levelemet Kis Imre úrral, kit szívesen köszöntök, sőt, mondja meg az úr, hogy barátja árnyéka eránt mutatott hűségéért szívesen becsülöm. Csokonainak az én papirosaim közt van némely munkája, ami talán magánál sincs. Ha tetszik Kis úrnak, ezt is által fogom adni. De nagyon szeretném, ha Kis úr a Rhédeiné perorált verseit kiadná aszerint, amint azt *nem kinyomtatták*, hanem Csokonai Bagoson kidolgozta. Fazekas urat tisztelje az úr nevemmel. Szeretném tudni, mit mondott Debrecen és az úr mit mondott a Cs. haláláról tett jelentésemre.

Nem kaphatnám meg most Szirmay Antalnak a ZEMPLÉNJÉT?

A Micskey úr processzusa mint van?

50

SZENTGYÖRGYI JÓZSEFNEK

Ér-Semlyén, 13. márc. 1805.

Érdemes barátom!

Megszeppentem leveledre. - Ha kevélyen örvendhettem szerencsémen, midőn ez vagy amaz cselekedetem, vagy lelkemnek egész fizionómiája megnyerte javallásodat: nem kell-e elszégyenűlve állanom, nem kell-e sajnálkozom, midőn leveled nékem azt mondja, hogy javallásodra most számot nem tarthatok; sőt midőn leveledből azt látom, hogy cselekedeteim által a csipősségig ingereltettél, noha modestiád és barátságod annak nagy okát az aranyér által okozott kedvetlenségre keni? - Megvizsgáltam magamat. Te nékem nemcsak háládatos

szeretetemet, hanem bizodalmamat is érdemled. Tekintsük tehát végig a processzust. Te nékem azt nem veszed rossz neven, hogy magamnak pártomra kelek, ha azt csak úgy cselekedhetem is, hogy véled ellenkezzem, sőt igazságtalansággal vádoljalak. - Barátságunk megérdemli, hogy ez a kis meghasonlás lelkeinket annál szorosabban egymáshoz forrassza.

Azon soraim, hogy ha a levélbe zárt 5 fból valami megmarad postára menő leveleimet indíttatnád el, alkalmatosságot adtak néked valami olyat mondani, mintha én kelletinél gondosabb voltam volna kalkulusomban. - Csak pénz forogván kérdésben, nem méltó, hogy ezen cikkelybe mélyen bébocsátkozzam. Én ismerem a te lelked nemes voltát, mely nem elégszik meg azzal, hogy azt, amit németesen *mocskosságnak* nevezhetnénk, nem követi, hanem azon felyűl magát a legdesinteressátusabb cselekedetek által meg is dicsőitette. De, édes barátom, aki ily szépen érzesz, hogyan juthatsz te arra, hogy más felől kevesb nemes érzést tégy fel? - Én Debrecenbe azért küldök néha postára való leveleket, noha Semlyénben is vagyon posta, mert Létán kétfelé oszló posta lévén, ha a székelyhídi odaérkezik, a létai azonnal indúl Bécs felé, akár van ott a semlyéni, akár nincs; honnan osztán az következik, hogy a Semlyénből érkezett leveleknek gyakran négy nap is ott kell heveredni. Vegyük szavaidat barátságos évődésnek, mely a legédesebb öröme azoknak, akik egymást szeretik.

Térek a nagyjára, az egymásra halmozott botránkozásokra s tanításokra. - Te nem szereted az újságlevelekben forogtatni nevedet. Az egyike azoknak az így vagy amúgy való tetszéseknek, amikről Rochefoucauld az[t] mondja, hogy azok felett éppen úgy nem kell disputálni, mint az felett nem, hogy ez s amaz száj ez s ez ízt szereti, s ez és amaz szem ezt vagy azt a színt. - A Sándorffyzmus egy szelíd kacagást érdemlő hiúság, de azért a Sándorffyak becsülést érdemlő emberek maradhatnak, s a virtus nem ellenpontja a sándorffyzmusnak, hanem az Arisztotelész állatása szerint a centruma a két ellenkező ellenpontnak. - Sok tiszteletet érdemlő nevek fordúlnak meg az újságlevelekben mind akarva, mind nem akarva. Prof. Szentgyörgyi István felől én egykor az ő hire nélkül egy dícséretes jelentést tétettem valamely német periódikus munkában. Ez a nagy ember, kinek modestiája nem volt affektált modestia, nékem előhozta a jelentést egy levélben, meg sem álmodván, hogy az tőlem eredhetett volna. ... Barátom, quod Phoebum decuit, quem non decet? - - Ez arra emlékeztet, hogy te a Németh barátunk kérésére a recenziók eránt hallgatsz. Nem kedvelled a recenziókat. Németh igen, igen én is. Nem vallod-e meg, hogy a Jenai Litt. Zeitung és az Allgemeine Deutsche Bibliothek képzelhetetlenűl segéllették a német litteratúra gyarapodását? Ha úgy, nem óhajtod-e a magyarnak is ugyanazt a gyarapodást? S érezvén, e részben te is szolgálhatsz nemzetednek, illő-e magadat oly okok által elijesztened, melyek azt mutatják, hogy te a magad Ichjének kitétele mellett nem akarsz áldozatot nyújtani? - Hogy te nem recenzeálsz, arról senkinek számolni nem tartozol, s nem is azért hozom elő, hogy arra buzdítsalak, noha óhajtottam volna, hogy buzdításom nélkül is cselekedd, hanem csak azért, hogy azt mutassam meg általa, hogy nem mind esik az rosszúl, ami másként esik. mint ahogy te, vagy én, vagy harmadikunk cselekszik és szeretne cselekedni. - Egyéberánt a hiúság védelmezése végett még azt mondom, hogy a hiúság ugyan, ha vastag hiúság, nevetséges bolondság, és a modestia igen szép virtus: de a fiducia morum is szép; és azon felyűl, hogy az oly ember, mint Franklin, örömest megvallotta, hogy ő benne jó dózis hiúság van, s azt nem csak keresztyéni módra megöldösni nem akarta, hanem örűlt inkább neki, minthogy az rugója - s ha Debrecen megengedi, hogy úgy nevezzem - ingerje a virtusnak, még azt jegyzem meg, hogy a modestia ritkán igazán modestia, noha van igazi is; sőt hogy az még akkor is grimász, mikor azt hiszi magáról, hogy nem grimász. A Diogén rongyai alatt aligha több kevélység nem volt, mint a Plátó szőnyeges táblázatú szófáján. Sokszor elvonjuk magunkat a nagy sereg látásától, nem a csendességnek vagy filozófikus vagy tunyaságból eredett szeretetéből, hanem azért, amiért egy francia asszonyság

(talán Mad. de Sevigné) tanácslotta a leányának, hogy ritkán jelenjen meg teátrumban, mert, úgymond, megjelenése úgy inkább magára fogja vonni a szemeket; s néha bosszúból. - -

S hogy véget vessek csevegésemnek, ámbár kiki a maga szemével lát és csak azt nézi jónak, amit szemei jónak mutatnak, mindazáltal felette jól cselekednénk, ha megemlékeznénk, hogy hibázunk ha azt hisszük - (ismét Rochefoucauld szól) -, hogy csak magunknak van helyén eszünk, és minden más rosszúl lép, mert nem úgy lép, mint mi.

Minap mondottad, hogy te a jót sem szereted, ha autokratori módon közlik veled. Én is azt a jót szeretem, amelyet velem elébb megszerettetnek. Azonban Mentor-Minerva nyakon ragadta Telemachot s bérepítette a Calypszó láncai közűl a tengerbe, s Sülly sohasem tett szebb lépést, mint midőn IV. Henrik házassági alkulevelét széljeltépte anélkül, hogy királyának egy szót mondjon. Gondolám, te sem vagy idegen attól, amit dr. Meczner Pál cselekedett januárban az anyámmal akaratja ellen s tudta nélkül, megitatván vele a Tartarus emeticust. - Midőn te a minap az autokraták ellen kifakadtál, én hallgattam, először azért, mert engem egy meggyőzhetetlen delicatess tartóztat ott, ahol látom, hogy valaki meghatározott tónussal mondja ki állatását, és nem aus Miss griff ítél úgy ahogy ítél, a más állatásával ellenkezni; - 2.-szor azért, mert tudván, hogy minden dolog különböző oldalokról tekintethetik, tudom, hogy a legjózanabb ítélettel is lehet ugyanazon dologról különbözőképpen ítélni. 3.-szor tapasztalván magamon, hogy a legigazabbnak tetszett ítéletet is kéntelen valék idővel megváltoztatnom, képzelhetetlen toleránssá lettem a mások ítélete eránt. Hallgattam mondom, és azt óhajtottam, hogy az idő győzne meg tégedet ezen igazságnak félszegsége felől. Ha ezen óhajtásom már most teljesedve lett volna, úgy most nem ítéltél volna meg a Csokonai munkáinak kiadása eránt autokratori hatalommal tett jelentés miatt. - Aki érzi, hogy jót teszen, aki érzi, hogy azt jobban, mint ő, más tenni nem fogja, az az ilyetén lépés által megelőzi a kabalákat. Én érzettem, hogy Debrecenben nincs senki, aki azt a munkát úgy tegye, mint főhadnagy Fazekas úrnak segedelmével és azoknak tanácsokkal, akik Csokonait életében és utolsó óráiban ismerték, én fogtam volna tenni, mert amint Cicero mondja, ezen stúdiumokban töltvén el egész életemet, *videor hoc jure quodam meo* etc. Vagy azt a modestiat grimaszoljam talán, hogy azt a Halmiak jobban fogják tudni mint én? jobban-e azok, akik soha egy sort is nem nyomtattattak, ha szintén nékem kedves és becsűlt barátaim is? Jeruzsálem, Jeruzsálem, Istennek szent városa! ostora és hóhérja az isten kezeinek azok ellen, akik nem úgy hisznek s szóllanak mint te! hogy nem vagyok én is egyike a te bölcseidnek, hadd magasztalnám én is a megholt barátomat nem mizantrópiával és cinikusi móddal, hanem azáltal, hogy meghalván ő, megholtanak Virgil, Horác, Ovid! etc. etc.

Igenis, édes barátom, nem kevésbé fájt az nekem, hogy Debrecennek jobb fejei, mint amilyenek, minden hízelkedés nélkűl téged nevezlek elől, osztán Fazekas úr, Nagy Gábor és Kis Imre urak, ha t. i. a te leveled szerint Debrecenben *senki* sem tud semmit a Cs. mizantropiájáról és cinikusságáról - fájt, mondom, az nekem, hogy Debrecennek jobb fejei közűl senki sem volt, aki megértett volna, és meg nem értvén bennem megbotránkozott és megítélt - nem kevésbé fájt, mint ahogy néktek fájt engem ily botránkoztató alakban látni. - Kié a hiba, a botránkozóé-e, vagy a botránkoztatóé? S ez, édes barátom, nem első eset az én megítélésemben. (Epe nélkűl szólok. Hallgatnék, ha szavaimba legkisebb epe egyveledne.) - Ti úgy láttok, s nem tehettek róla, hogy úgy láttok. Igen jó; de aki helyesen akar ítélni, annak magát elébb alkalmatossá kell tenni az ítélhetésre; és ha egy részről csak a maga szemének hiszen is, illő, hogy légyen egy kis deferenciával azoknak ítéletek eránt, akik nem egészen érdemtelenek figyelmére. - Ki szerette valaha úgy az embereket mint Rousseau, s ki volt inkább mizantróp? Kinek írásain tetszik több kultúra mint Rousseauén, s kiben volt valaha több cinizm? Ezek incontestabilis állítások, s a magyarázat hosszas, és azoknak, akik Rousseaut nem ismerik, érthetetlen. S Cs. kit teve exemplárúl magának az életmódjában, nem Rousseaut-e? az ő

gondatlan, rendeletlen, állhatatlan, plánum nélkül való, jámbor, szeretetre méltó élete, nem hasonlított-e a Rousseau szép életéhez? - Ha én Cs. volnék, s visszatekinthetnék síromból, s meglátnám azt a tudósítást, azt mondanám, hogy ez a barátom oly kedves illatú halotti áldozatot gyújtott sírom felett, mely elfelejteti velem azt a vastagságot, amit Halmi szegeztetett sírfámra. S ti bennem megbotránkoztok; ti pirúlva szólatok róla! ti az anyja megbántatását el nem oszlatjátok! és érántam való szeretetetek okokat nem keres a magatok előtt való mentségre! - Jól van-e ez így, édes Szentgyörgyim? s micsoda visszás istenség fascinált meg téged is én ellenem? - Ha pedig orvosa lettem volna Csokonainak, Pilátus ugyan eszembe nem jutna, ha még annyira abhorreálnám is az újságlevélben való forgást, mert hiszen, gyalázatodra mondva nincs.

Tom Jones nevű anglus román Wieland által annak tartatik a románok között, ami Hamlet a tragédiák között. Hat tómus! Nehezen vállalkoztam volna megolvasására, ha ott nem voltam volna, ahol 6 kötet románt is örömest olvas a szenvedő. Nézd csak, mit írtam ki belőle:

Tom Jones 1. Band, 2. Buch.

Leute, die wahrhaftig weise und gutherzig sind, begnügen sich Menschen und Dinge zu nehmen, wie sie sind, ohne sich über ihre Mängel zu beklagen oder sich zu bemühen, dieselben zu bessern...

- - - -

αγαθον mellett is virtus virtussal ellenkezne. Demosthenes egy Aristides-Szentgyörgyi gondolkozású embernek azt mondotta szemébe, hogy igaz ugyan, amit mond: de az is igaz, hogy az igazságnak *a haza részén kell* állani! Vagy azt higgyem talán, hogy te is halált kiáltottál volna a thébai szűrös, kankós, triobolusos néppel Epaminondásra, hogy ő, nem a nép által néki adott, hanem a maga érdemének érzésében autokrátori hatalommal magának vett generálissága által hazáját megmentette...

Mindeneknél pedig becsesebb dolog a szeretet. Jer barátom, kiperlettük magunkat, fogjunk kezet, és adjuk annyi bizonyságait egymás eránt való szeretetünknek, hogy a legnagyobb bizonyossággal érezhessük, hogy azon a pokolnak kapui sem vesznek diadalmat. Te pedig ezen felyűl, édes barátom, érezd kötelességednek, hogy a szegény Csokonainé bánatját eloszlasd, s őtet az én szíves tiszteletem felől meggyőzd. A Jeruzsálem bölcsei hadd kiáltsanak rám: feszítsd-meg-et, azzal nem gondolok. Ölellek szíves tisztelettel s tántoríthatatlan barátsággal.

Kazinczy Ferenc

51

CSEREY FARKASNAK

Ér-Semlyén, márc. 31 d. 1805.

Méltóságos úr,
régi barátom és régólta tisztelt barátom!

Kétrendbeli levelét a mélt. úrnak egy nap vala szerencsém venni, midőn tegnapelőtt Váradról, vármegyénknek gyűléséről hazaérkeztem. Örvendettem régi óhajtásom és reményeim beteljesedéseknek. Placere bonis quam plurimis, malos quam minime paucos laedere. Ez az, amit én Terentiusnak megváltoztatott szavaival magamnak címerül választottam. Méltóztassék engemet a mélt. úr mind maga miatt, mind nagytekintetű nénje és sógora miatt a legszívesebb tisztelői s barátjai közé számítani, és engedje nekem azt a szerencsét, egyikét az élet legszebb szerencséinek, hogy barátságával a most élők és az ezután élendők előtt kérkedhessem. Mint szándékozom azt tenni, alább majd előadom. -

Mind a kért tudósítást, mind a váratlan javallást köszönöm a legszívesebb köszönettel. Jelentésemet a Csokonai verseinek kiadása felől a távollakók örömmel fogadták. Kolozsvári professzor piarista Buczy Emil úr igen szép verseket külde ez eránt hozzám; vettem más levelet is egy Magyarországon lakó úrtól; és most Váradon egy ott lakó barátom szóval köszönte meg, hogy jelentésem által a Cs. verseinek kiadására mások felett just szerzettem. Akik a mi Csokonainkat ismerik, azok mondják, hogy igazabban eltalált képét festeni nem lehet, mint az vala, amelyet én festettem az újságlevélben. S midőn ezek így folynak, Jeruzsálem és az ő írástudói (Debrecent értem, az intolerancia műhelyét) kárhozatot kiáltanak reám, s meg nem foghatják, hogy miként vetemedhettem légyen annyira, hogy egy sírba szállott barátomat a nemzet előtt mizantrópiával és cinizmussal piszkoljam? A bölcsek! Azt sem foghatják meg, hogy én mint tolám oda magamat kiadónak, nem is szólván előre az anyjával és testvérével, ha az nekik tetszene-e. Ezek a bölcsek tehát abban az egész jelentésben nem a totus habitus orationist, hanem csak két szót láttak. - S ha jól van-e ez így? - Osztán a két görög szó alatt nem francia értelmű misanthropiet és cinizmust értettek, hanem Timonhoz illő embergyűlölést, és kutyához illő mordacitást. S mi hát az a mizantrópia, amiből emberszeretet sugárol, mi az a cinizmus, amiből esztétikai lélek látszik? Ki szerette úgy az embereket, s ki volt mégis inkább mizantróp, mint Rousseau? Kinek írásain, kinek

magaviseletén volt valaha több kultúra (nem értem a konvencionálist), mint a Rousseau-én, és kiben volt több cynisme? A Csokonai rendetlen, gondatlan, plánum nélkül való, kevéssel megelégedni tudó, hiú fényt kerülő, nemes tettek, szép munkák által kijegyzett élete kinek hasonlított inkább életéhez, kinek akart életéhez inkább hasonlítani, mint a Rousseau-éhoz? Én bizonyos vagyok benne, hogy ha megdicsőült barátom az árnyékok országából hozzánk feltekinthetne, kedvesebben fogadná azt az áldozatot, melyet sírján neki én nyújtottam, mint azokat a nyavalyás magasztalásokat, melyek által némely barátja nem őtet tisztelte, hanem magát tette nevetségessé. Ami a másik vádat illeti, arra én csak a kompetens bírók előtt tartozom felelni. A megholt író munkái nem az özvegy vagy árvák tulajdona (nem a nyereséget értem, hanem a munkát magát), hanem a nemzeté, s a kiadásra annak van jusa, aki azt legalkalmatosabban teheti; azaz: der das ganz in dem Geist des Schriftstellers machen kann. - Én Cs.-nak személyes barátja voltam, s úgy tartom, hogy stúdiumunk megegyezett; azt pedig immodestia nélkül mondhatom, hogy Debrecenben nincs senki, aki az ő munkáit úgy tudja kiadni, mint én. Csokonainak némely munkái oly szépek (ilyen a három ódája a Lepéhez, Remenyhez, és a Szemrehányás), hogy a magyar literatúra sohasem fog arra a fő grádicsára fellépni, amelyben azokat csudálás nélkűl olvassák. De Cs.-nak, mint Bürgernek a német poéták közt, sok darabjain kitetszett, hogy ő nem mindég forgott szép társaságokban. Az efféle darabosságokon segíteni kell. S azok segítsenek-e, akik még durvábban szólanak? Ime ki van adva Diétai Múzsája, Tavasza, Dorottyája, Anakreoni versei, Lillája és a Rhédeyné felett elmondott versezetje. Aki igaz ízlettel bír, látni fogja, hogy abban sok *mázolás* van. - Ha én majd megjelenendek az *én* Csokonaimmal, ítélje meg a világ, ha praefidentia volt-e hirdetésem, melyről még csak azt jegyzem meg, hogy az anyjának nem vala híre nélkűl.

Nagy Gábor barátunk azt állítja, hogy az auktorokat változtatás nélkűl kell kiadni. - Azt tartom én is; de úgy értvén, hogy az *„auktorokat”* alatt az auktoroknak *tökéletesen elkészült munkáikat* kell érteni, nem pedig azokat, amelyek de domini funere rapta sui.

Aki a megholtnak halála után azt cselekszi az ő írásával, amit a megholt maga fogott volna velek tenni, ellene nem vét. A Nagy Gábor kívánsága szerint kiadott munka instrukció lehet az új íróknak, mert azt, akit tisztelnek, a magok individualitásában látják: de az olvasó-publikum nem azt a Cs.-t óhajtja látni, aki *volt*, hanem azt, akit mocskain való felakadás nélkűl láthasson.

Hosszas hallgatásom után én ezidén ismét megjelenek íróink karjában. Engedje a mélt. úr, hadd rajzoljak egy rövid skiccet az eránt, hogy literatúránkat mely úton szeretném boldogúlva látni.

Az a per, amely íróink közt régolta villong, hogy nyelvünket kell-e, szabad-e a nyugoti nyelv géniusza szerint modellezni, hogy az ő munkáit szabad-e példány gyanánt kitenni magunknak, még mindezideig decísio nélkűl van. A világosság nincs elválasztva a setétségtől. Mi napkeleti nemzet vagyunk! - ezt kiáltják. Jó, felelek én. Te tehát azt az ifjat, akit a természet a faragásra vagy architektúrái tudományra szólít, ahelyett, hogy a Róma omladékait nézetned vele vagy a Szejne partjaira költözött vaticanusi Apollót, Laokoont, Torzót, etc. etc. az Ázsia kunyhóinak rajzolgatása végett a Don mellé igazítod? Az a nemzet, amely még csak kezdi litteratúrai pályáját, ha körülte oly nemzetek laknak, amelyek már sokra haladtak el a magok útjokon, észrevehetetlenűl azoknak követőjévé lesz, s jól teszi, ha ezen az úton annyira megy, amennyire lehet. Debrecen ott akar maradni mindég, ahol volt. Azonfelyűl, hogy ez az emberi lélek természetével ellenkezik, ellenkezik a Horác tanításaival is. Quod si tam Graecis novitas invisa fuisset, etc. etc. s a nyelvet öszvehasonlítja az erdőkkel, melyek hullatják a leveleiket s új leveleket vernek. Nézzük el a száz esztendővel ezelőtt élt német írókat és azokat, akik 50 eszt. olta éltenek, nézzük el, mely erőszakot vittek véghez nyelveken és ezáltal mennyire mentek? Ha csak ily erőszak által juthat el a nyelv annyira, nem akarjuk-e, hogy a mi nyelvünk is szenvedje az erőszakot? Az esztétikus írónak nem azt kell kérdeni: *szólanak-e így*

és szólott-e már így más? (Ez a kérdés csak a kiholt nyelvekre való), hanem ezt: lehet-e nekem *így szólani, hogy szólásom elegáns, energikus, új zengésű szólás legyen?* Horác merő pajzánságból ezt: ira abstinere így tette ki egy helyt: irarum abstinere; minthogy a görögnek ablativusok nincs és ők az *απο*-t nem a dativussal, hanem a genitivusszal konstruálják. - Én tehát neológus vagyok, és azt tartom, hogy úgy kell. Az én felem Báróczit, Bessenyeit, Virág Benedeket, Kis Jánost, Himfyt mutat a maga írói közt; azok a tordai Leoninust s Mátyási Józsefet mutatják.

Amely országban még nem virágzik a festés és faragás, ott első kötelesség az, hogy rézmetszetek és olajfestéses kópiák s gipszabgussok által ébresszük fel az alvó geniet. A poétai munkákban ezeknek substitutjai a fordítások, melyeken én azért kapok oly igen, minthogy minden originálljaink, még a legjobbak is, nem érnek annyit, mint a középszerű s nem éppen rossz fordítások. - Ezidén tehát fordított egyveleg írásaimnak 5 kötetét adom ki igen csinosan és a legnagyobb grammatikai s ortográfiai gondokkal, s minden darabban egy portré, két réz és három vignette lesz. A fordítás az originálnak minden szépségével tartozik bírni; az másként nem lehetett, hanem úgy, hogy sokhelyt új szólással éljek! Csak remek munkákat vettem fel fordításúl és azt úgy igyekeztem tenni, hogy aki az originált csaknem könyv nélkűl tudja, a magyart olvasván, minden soron reáismerjen az originálra, s minden szakaiból vannak mustráim a stilisztikának. A legelső lieferung az első és az utolsó kötetből fog állani; az elsőben van Marmontelnak 6 conte moralja (Alcibiád, a Négy palack, a Szamniumi házasság, a Kétség vagy magával békételen szerelem, a Két szerencsétlen és a Szép Anikó). Nincs semmi nehezebb, mint a franciák atticizmusát, azt a kedvességet és eleganciát, mely mint a virágok illatja, megmagyarázhatatlan módra érezteti magát és nem szenvedi az analizálást és hidegvérrel való feszegetést, magyar szókkal kitenni, és minden bizonnyal ez a kötet került legtöbb munkámban. - Az ötödik Ossiánnak, Denisnek és Klopstocknak darabjait foglalja magában. - Ez csupa erő. - A karikatúrákat könnyebb kópiálni, mint a szelíd szépséget. -

Minden darab egy tiszteletet érdemlő embernek vagy asszonynak nevét viseli homlokán. - A mélt. úr neve Yoricknak Elizához írt levelei előtt fog állani, melynek hátuljában áll Raynalnak ismeretes keserve. Szép, igen szép és a tudatlan szemnek kedvesebb, mint a Yorick és Eliza levelei; de amaz elmés cifraság, ez a szívnek természetes meleg felbuzdulása, ömledezése.

Ugyancsak ezidén nyomtattatnak: herceg de la Rochefoucauldnak erkölcsöt festő mondásai is, franciául, németül Schulz Friedrich után (aki a német kritikusok ítélete szerint a francia stílus tulajdonságait csudálást érdemlő könnyűséggel tudta kinyomni a németek darabos nyelvén) és magyarúl.

Írásaimnak második kötetében Stella, Clavigo és a Testvérek fognak állani.

A harmadikban: Emilia Galotti és Minna v. Barnhelm.

A negyedikben: Paramythek, Titus, Themistokles, Etna és a Molière Medicin malgré lui-je.

Az ötödikben: Karrik Thura, a Szelmai Dalok, Ojthóna, Berathon, Karthon, Króma és Darthula Osszianból. - A Mennydörgés és Gibraltár Denisből. A Tavaszi nap és a Messiásnak válogatott darabjai Klopstockból.

Maradok egész tisztelettel Mélt. úr alázatos szolgája;

Kazinczy Ferenc.

52

NAGY GÁBORNAK

30. ápr. 1805.

Éppen jókor érkezett hozzám az úr recepissés levele, mert holnap Sophieval indulok Kázmérba és Kassára a sógoromhoz, aki 23-a ápr. olta férj. - A hosszú leveleket az anyám vette magához, hogy Fráter Pál szolgabíró úrnak általadja. Mindent kifizet és besorgol.

A könyvemet azért küldöttem bé, hogy Institoris végye által vásárkor és adja el. Nem mehetvén be a vásárra, nem szólhattam vele. Ha az úr a Cicerót 25 fton eladhatja, adja el és a pénzt tartsa meg; úgy osztán már csak 25 ftjával leszek adósa az úrnak. Szeretném, ha a Dictionaire de Haast is eladhatná 10 fton.

Fráter Györgynek elkészítettem az admonitoriat. Az nem csuda, ha az úrnak foglalatossága volt akkor, mikor a Czigány ott vala, és higgye el az úr, hogy én nem vagyok az, aki olyat balul vegyem.

Hogy Debrecenben idvezülnek az emberek, fájlalom. Volna ott kinek *idvezülni*, abban a kisded érzésekből gyúrt városkában. Bosszút nem illik állani; de ha az úr a főisp. ittlétekor (15-a maj.) tartandó gyűlésben megpirítaná a *kupak*-t (úgy mindazáltal, hogy a bosszú nemes és illő bosszú volna), igen örvendenék neki, mert én, mint szíves barátja az úrnak, az úron elkövetett gazságot nagyon érzékenyen érzem. És higgye el az úr, hogy nyughatatlanúl várom azt az órát, amelyben az úrral ezen cikkely eránt szólhassak. Annyi a bántás ezen a világon, hogy a becsületes embernek felémelyedik a gyomra azt látván, hogy a gazok és bolondok az eszes és jó embereken, mely szemtelenül packáznak és hogy a semmirekellők még kevélykednek s gyermeki pajkossággal örvendenek azon, hogy csínt ejtettek. Az úr *fantászta* velem együtt és Csokonaival együtt, és ezt nekem röhögve mondják. Igazságok van: én nem szégyenlem N. G. és Csokonainak a pajtásságát.

Csokonainénak debreceniségén nem botránkozom: de igen a jó és eszes, sőt tiszteletet érdemlő derék emberek debreceniségén. Becsületem kompromittálva van. Illő hogy

per istantes catervas
Explicem mea victor arma.

A megholt poéta munkái nem a Diószeghi Sára és Bagaméri exispán proprietása, hanem a nemzetéé, s azoknak kiadásokhoz annak van legtöbb jusa, aki legalkalmatosabb erre a munkára. Ki az Debrecenben? Az, hogy tanúlt, tudós emberek legyünk, az erre nem elég. Arra az kívántatik, hogy a kiadó stúdiumának hasonlatossága által rokon lélek légyen véle. Puky István, Cserey Farkas és kolozsvári piarista prof. Buczy Emil urak levelek által gratulálnak, hogy erre a munkára előállottam. Illei Takács Károly azt mondja, hogy Csokonainak igazabb képét lehetetlen vala festeni, mint amit a cynisme és misanthropie által festettem. Puky arra tüzel, hogy consulálván az urat, írjam biográfiáját is, és *fogom*. S versei, melyeket kiadandok, öszvehasonlítván a már kiadott Diaetai Músával, Kleiszttal, Dorottyával, Lillával, Anakreonnal, mutassák meg, ha volt-e okom ezen a *kiadáson* kapni.

Cserey egy másik levelében azt írja, hogy Csokonainak egy monumentumot kellene erigálni sírja felett. Visszaírtam neki, hogy a gondolat az ő szívének becsületére vál, és őtet illeti, hogy az eránt az újságokban jelentést tegyen s collectára invitálja a Csokonai barátjait. Bürgernek, a poétának ezt cselekedték Németországban. Megírtam neki, hogy a sárréti papok 2 koszorút függesztettek sírfájára etc.

Még nincs egy hete, hogy a Musarion fordítója, KIS, az én házasságomra egy 28 strófából álló pompás poémát külde hozzám. Annál szebb éneket magyar fül még soha nem hallott.

Nem azért mondom ezt, hogy magasztal. Aki festő és poéta, tudja, hogy festve és verselve magasztalni és mindent istenibb színben előadni kötelesség. Szentgyörgyi barátomnak egynehány strófát kiírtam. Már nyomtatják s rézre metszett képem elibe jő. Addig értse ezt az úr.

27. strófa.

Mely változás! lantod bájolóbb zengést ád
Máris, hogy a boldog öröm mosolyog rád
S az szedi hangjait.
Hattyúszárnyon repül éneked s életed.
S bátorságos parton csendesen neveted
A tenger habjait.

28.

Két Isten nyit pályát - a *Hír* s a *Szerelem*.
Eredj! s a nemes szív s isteni értelem
Mutasd meg mit érnek.
Hogy amint bámulni fogja dicsőséged
A boldogságban is hív unokánk, téged
Válasszon vezérnek.

Virág nékem is külde *Bullát* és *Leczkét*. Bárcsak az úr nekem is leíratná a *vele közlött* metrumos régi magyar verseket. Ölelem az urat s Kis Imre és főhadnagy Fazekas urakat.

53

KAZINCZY PÉTERNEK

Érsemlyén, június 3. 1805.

Édes urambátyám! Asszonyám urambátyámat szándékozik megkérni sorsomnak elintézésére. Sajnálom azt; nem mintha urbátyám ellen legkisebb kifogásom volna; hanem azért, mert ahol az anya nem indúlatból szól a fiával, s a gyermek nem viseli magát tiszteletlenűl s háládatlanúl az anyja eránt, ott könnyű a dolgon általesni külső segedelem nélkűl is. Ha tehát asszm. úrbaty. bírálja meg, hadd terjesszem úrb. elibe eddig szenvedett megkurtításaimat s azt a módot, amely szerint azokat orvosoltatni óhajtom.

Hazaszabadulván ezelőtt négy esztendővel, az volt minden örömem, hogy valaha hozzáfoghatok a gazdálkodáshoz s helyrehozhatom, amit elmulaszték. Haszontalan öröm! nem tehettem semmit. Látván a veszélyt, kértem assz[onyanyám]at, szóval is, írva is, más által is, hogy tenne oly karba, hogy valamit kezdhessek. - József öcsém volt az, aki mindég ellenkezett. Azt mondta, hogy odalesz a ház, ha mindennek adnak; mintha a ház nem arra való volna, hogy mindennek legyen. Abba az opinioba tette magát, hogy ő *tud* - más senki *nem* tud, s maga volt minden mindenben. Azt a plánumot csinálta, hogy ne légyenek csak lovaim is; úgy én *semmi* voltam volna a háznál, s ő annál inkább lehetett volna *minden*. Végre - anélkül, hogy szólott volna velem, ha az ő plánuma tetszik-e, kitól abból, amit rabságom előtt már birtam s Jesztrebre hajt, mellé tévén, hogy épitsek 200 f. egy házikót, s Semlyénből szarvasmarháimat s disznaimat hajtassam oda. Meg kell vallani, hogy gyönyörű plánum! - Én, hogy telhetetlennek s háládatlannak ne tessem, és ne tetszhessem, felszedtem mindenemet s kitolatván az atyai birtok javából, feltettem magamban, hogy magamat az anyai birtok javából kitolatni nem engedem, essék, ami esik! - Kész vala az öcsém egy házassággal is, melynek az volt a

célja, hogy tartassam el magamat a feleségemmel. - Tűrtem, ahogy lehetett. Minden jövedelmem az evés punktumán kivül (melyet személyemre, inasomra s kocsisomra s marháimra értek) az egy kólyi szőlőm jövedelme volt; az pedig 300 ftot ád. Reám jött a kamara parancsolatja, hogy fizessek először 1068, azután 496 ftot - vettem szarvasmarhát, hogy gulyabéli marhám száma szaporodjék, s feltettem magamba, hogy akármely elrekedésbe jutok, míg jól meg nem szaporodik, bikánál egyebet el nem adok s nem is adtam - s csuda-e osztán, ha kamarát s interest, s apró régi adósságocskákat fizetvén háromszáz f. jövedelem mellett, magamat bé nem értem, és négy esztendő alatt háromezer f. vettem kölcsön?

Megházasodván, életemnek 46-dik esztendeje foly. Mi lesz belőlem, ha még sem fogok valamihez? - Beérem-e magamat? 300 fttal, fél esztendőre száz forint cúlágnál többet nem kapván?

Hát József öcsém úgy van-e, mint én? s miért nem vagyok én úgy, mint ő? Hiszen én szintúgy a K. J. és B. S. gyermeke vagyok.

Kértem asszonyámat a József öcsémnek írt levelem által, hogy tétessen fel, mibe kerűlt rabságom? mit vettem volna idehaza azalatt? s subducálván az egyiket a másikból, hadd tudjam, mint állok. - Rosszúl vétetett a kérdés. Asszm. azt mondta reá a napokban, hogy nékem nem számadóm. De bár magának számolna róla, mert ámbár gondolhatom, hogy sok ment fel reám 6 1/2 esztendő alatt, annyi csakugyan nem hiszem, hogy felment volna, ami béjöhetett. Osztán ebből még az lesz, hogy engem szemrehányás ér; én pedig akkor osztán kifakadok azzal, amit assztól és József öcsémtől tudok, hogy az én rovásomra nem tartozik egy váradi dáma miatt tett pesti út, három rendbeli magyar ruha, a tót atyafiakért való bécsi költség és a Sulyovszky Tercsi hordozása. Elzárva lévén, én ezt magamtól nem tudom, annyiban adom, amint vettem; s adja isten, hogy fel ne forogjon mind ellenem a szemrehányás, mind más ellen.

Mikor Józsefné a házhoz jött, nékik nem a már fennálló régi cselédház tisztíttatott ki lakásúl, hanem a gyűrűváltáson kezdvén a számlálást, négy holnap alatt lakhatóvá tétetett a ház, az istálló. - Mikor Ferencné jött a házhoz, semmi készület nem tétetett. Kilenc holnapja múlt el a gyűrűváltásnak, s e mai napig egy karó sincs leütve. Mi okozza ezt a különböztetést, és mit szül az ily különböztetés? - Nekem általadott asszonyám egy puszta telket, a háta megett lévő táblával, hol majorom szérűs kertem fog állani. Úgy kívánta a szükség, hogy Semlyénben maradjak, mert így magam láthatok az építéshez, s inasom és kocsisom segíthetnek körülötte. Ez is, egyéb is arra vitt, hogy asszonyámtól interimális lakóúl egy elrongyollott, de mégis úri formájú házat kértem, s asszonyám ideadta. Megtettem a készületeket, vályogot kértem mástól falak felrakására, látta asszonyám s nem szólott. Azonban míg én dolgaim után járok s Kázmérba utazom, megteszi a rendelést, hogy a benne lakó ember ne mozduljon. Lejő József öcsém a debreceni szüreti vásárra, egy *Bárczay Ferenctől gyalázatosan ellopott* levélből azzal az *igazságtalan váddal fest le*, hogy én fenyegetőzöm, hogy testvéreimre kevélyen fogok lenézni, mert nekem mágnás feleségem lesz, s asszonyámat oly tűzbe hozá, hogy a mi históriánk a hegyen nem vala kisebb, s rútabb, mint a Halmágyi és Domokos Jakab históriája, melyre majd az egész hegy összefutott puskával kergetvén egyike a másikat. - Ekkor 14 nappal a lakodalmam előtt izeni asszonyám egy zsidó által, hogy ne menjek az igért házba, s engemet minden gondolatom, óhajtásom s kérésem ellen Keserűbe küld, hogy a világ nevetségére lakjam egy keskeny telken, paraszt házba, a falu végén, tőszomszédjába a temetőnek, idegenek között! Így Ferenc Keserűben, József pedig Regmecen nyolcezer ftos épületű uri udvarban. - Ha testvérek vagyunk-e vajon?

Én pompát nem kívánok, Sophie sem kíván, de aki statusa alatt viszi a dolgát, magának köszönje, ha misskreditbe jut s nevetségessé lesz. Azt pedig a József öcsém kedvéért cselekedni nincs nagy kedvem.

Asszm. azt mondja, hogy a tavalyi termés gabonakazla megégvén, nincs pénze. - Azért úgy eszünk, mintha meg nem égtünk volna, s ha a Regmecen tett irtás esztendőre elmaradott volna, ez is megeshetett volna. S valamint az ipám segítette kölcsönvett pénzzel a fiát: úgy segíthettünk volna rajtam is, mert adósságot nem paradára, hanem haszonra s elkerűlhetetlen fontos szükségből tenni nem rút. Valamint a gróf tett azt, úgy tettünk mi is Krainiknál, Rátkainál, a regmeci papnál.

Én négy esztendő alatt a 300 ft jövedelem mellett 3000 f adósságot csináltam. Józsi capitalist csinál. Az csinál, mert asszonyám maga mondja, hogy *ő* ad kölcsön. Vesse fel urambátyám 300 f. e az, amit ő vészen. Tavaly 1200 f. ára disznót ada el, és még 77 disznó maradt ősszel a nyájban. Tartson Ferenc, László, Miklós is annyit, mi lesz úgy a dologból? Ő Regmecen is ur, itt is ur, mindezeket pedig mi csak nézzük? De ő *együtt szenved* asszonyámmal. - Ugyan megjárná, ha herceg Eszterházy is megszenvedtetné magával.

Az én kérésem nem telhetetlenkedés, nem tiszteletlenség. Igazság van benne. F. és J. egy atyának, egy anyának gyermekei. Egyformává kellett volna őket tenni, és minthogy eddig nem tették, most kell egyformákká tenni. Eleget hízott József, hadd hízzon Ferenc is. József 46 esztendős korában másképpen fogja magát bírni; az pedig csak nem igazság.

Asszonyámnak 3-dik menye a feleségem. Menthetetlen volnék, ha a példák meg nem tanítottak volna, noha erre nem kellett példa, mert az ilyet előre lehetett látni. De J. öcsém a maga haszna miatt és érezvén, hogy úgy bánik asszonyámmal, amint akar az utolsó históriáig, és amint mostan fog megint, reszkirozta a veszedelmet. Sophie asszonyámmal tiszteletlenűl nem bánt és vétkezném én is, ha azt mondanám, hogy asszonyám legkisebb elkeseredésre adott okot túl azon, amit feljebb említettem, hogy engem és őtet másképpen traktált, mint József öcsémet és Ragályi Máriát. Hogy a néki készített ezüst ibriket és lábast Miklósnak adta asszonyám, azt Sophie nem nehezteli, sőt tettetés nélkűl örvend rajta; mind azért, mert Miklósnak az is flastrom annyi sebre, mind azért, mert az én kivánságom és a Sophie nem ezüst, hanem hogy *kezdhessünk valamihez*. Ez az oka, hogy a gróf propoziciójára Sophiet (aki az utolsó óráig mindég kért, hogy ne hagyjam ott) Kázmérban hagyám. Ez az óhajtásom, erre kérem asszonyámat tulajdon nyugodalma és a ház becsülete miatt. Ezt teljesítse urambátyám. Az én kívánságom felől minden azt mondja, hogy igazságos és hogy menthetetlen volnék, ha továbbá is hallgatván, magamat, feleségemet, maradékomat, a gyermeki tisztelet miatt, melynek szintúgy van határa, mint más tiszteletnek, szerencsétlenné tenném.

Honnan van asszonyámban ez az irresolutio - ami tiszteletre méltó, de ebben a részben a hihetetlenségig gyenge nagyatyánk vére cselekszi-e, aki szerette leányát, vejét, unokáit, és mégis mind nyitrai successióját, mind mármarosi diurnumait odahagyta, noha rajtunk látta az ínséget - én nem tudom. Mindenben maga akar lenni minden és ezáltal elveszi a bátorságot, hogy valamit kezdjek, mert hiszen úgy mindég tűz lesz, azt pedig ki óhajtja? s József öcsémnek voltának okai tavaly őszig azt vitatni, hogy *lehet úgy*, s hogy ő megmutatja, hogy az ő *felesége kijő*, nem úgy, mint a Miklósé, akit arra ítélt érdemesnek, hogy megégettessék, és aki eránt az vala a dicsőséges principiuma, hogy a fiatalembert nyomorúság által kell megtanítani. - Az isten igazságos s visszafizetteti a jót jóval, a rosszat rosszal, azaz mindeniket önmagával. Ennek hívesében áll a religió, nem abban, hogy másnak vallásában piszkálgassunk; - abban áll a religio, hogy mással megférjünk. - Ő engem a maga kondásbojtári bánásával félóráig traktált per *az úr*, botot igért, provokált, hogy kapjak belé; azt mondta, hogy Laci soha bolondosabb cselekedetet nem tett, minthogy forró nyavalyában létemkor doktorért küldést projectált, hadd veszett volna el az ördögadta tökéletlen embere, s azon levelemre, hogy juhaimnak felével presentet tettem a fiának ezt mondta: ..... és mindezeket az asszonyám és az ő vadságait egy szóval sem csillapító hitvese előtt. Ő, mondom, engem a maga kondásbojtári bánásával a guta által megüttetett és azolta is deklarálja, hogy velem a mennyországban sem akar lenni. - Másfelé elég tágas az út! - levelemre nem felel, azt amit az

edukáció és a jó tónus kíván, nem teszi. - Az Idvezítő, aki azt parancsolja, hogyha hetvenhétszer bántanak is, bocsássunk meg, megengedi, hogy a megátalkodott gonoszt nézzük úgy, mint a pogányt és publikánust. Hagyjuk a maga útján, míg magához tér. Én neki megbocsátok, mert nem tudja, mit cselekszik, s könnyű megbocsátanom, mert az isteni gondviselés ezt a példa nélkűl való gyalázatot, amelybe asszonyám engemet az ő bizgatása és még egy-két ember bizgatásai nélkűl soha nem kevert volna, helyrehoztam egy minden eszes ember által szép gondolatúnak nézett házasság által, és ez a házasság éppen a mocsok ideje alatt készűlvén, minden gyalázatot rólam örökre elháríta, s eszerint az isteni gondviselés bennem eléggé megdicsőítette magát, és még jobban meg fogja, mert nincs igazabb, mint az, hogy az ártatlanság azaz az érdemetlen bántás megtalálja végre is a jutalmat, és még akkor is győz, mikor eltapostatik.

Maradok etc.

Ferenc.

54

CSEREY FARKASNAK

Kázmér, 7. októb. 1805.

Nagy tekintetű, drága barátom,

Minden leveled vételével nőttön nő erántad barátságom, háladatosságom, szíves tiszteletem. Melegen szereted a jót s az a szép ambició nyugtalanít, hogy szép tettek által megnyerhesd a magad becsűlését és az azokét, akik hozzád hasonlítanak. S ki ne szeresse az ily gondolkozású embert? Az, hogy nagy sógorod dolgában oly nemesen kitetted magadat, az, hogy az ő megbántásában oly heves részt vészesz, becsűlésére válik szívednek. Érzed te nyilván, mely irigylést érdemlő szerencse, azzal a pigmeusok közé nem illő nagy férfival oly szoros relációban lenni! - Adják az egek, hogy mások is oly melegen keljenek pártjára s nemtelen ellenkezője örökösen elborítassék azzal a gyalázattal, amelyet érdemlett: ő pedig a maga valóságos nagyságában jelenhessen meg a publikum szemei előtt, hogy az ő numenjét még azok is tisztelettel tekintsék, akik csak azt szokták tisztelni, amit a világ bélyegez meg a becsület bélyegével. Hogy Wesselényi neki a maga nagylelkűsége szerint kész vala megbocsátani, az Wesselényit eléggé megdicsőíti; örvendek, hogy azt W. felől tudom: de illő, hogy azt az üres fejű nagyot a te és a Horác kifejezése szerint a véteknek sánta lábon járó büntetése utolérje. A jobb agyagból gyúrt szív nem ismeri a bosszú alacsony örömeit, de a bálványok döntögetésén támadt öröm nem illetlen a jobb agyagból gyúrt szívhez is. Ezen a legjobb világon oly sokszor nyomja le az ártatlanságot a gazság, hogy ha a gazság bukik meg néha, annak a jobb ember szívesen örűlhet.

Ha a betegeskedésem alkalmatlanná nem tett volna reá, az elmult holnapban sűrű leveleimet fogtad volna venni. - B. Prónay Sándor, fia Lászlónak, a Brabeutának, nékem szeptember 6-dikán íra a pályaírások felől. Tőle, azaz ezen levélből tudám meg, hogy az első jutalmat az én kedves barátom, KIS nyerte el - a másodikat egy erdélyi kendi lónyai prédikátor Pánczél - a 3-dikat egy Nagy-Bajcsi plebanus, Pucz Antal. Leírnám neked a levelet, de még gyengébb vagyok, minthogy azt tehetném s azok közt, akik körültem forognak és kopizálhatnak, nincs egy is olyan, hogy vele azt láttathassam. - Azután csakhamar vettem Kisnek is levelét, aki beszéli, hogy Pesten volt s B. Prónay Sándorral munkája felől sokat beszélt, s ez azt mondta neki, hogy azokról emlékezvén, amit én néki, azaz Prónaynak 1783-ban tulajdon házánál mondottam litteraturánk felől, azt hitették vele, hogy a pályaírás az én munkám. Én abban

igen szép dícséretet lelek, hogy a leginkább becsült és szeretett barátom és konfraterem munkáját az enyémnek vélték. - Krasznán olvasni fogjuk mind a Prónay, mind a Kis leveleit. -

Arra, hogy Csokonainak emlékezet-követ emeljünk, nem kell sok. Kevésbe fog kerülni, mert azt kell vennünk eszünkbe, hogy az a debreceni temetőben álland, ahol ha márvány vagy Sandstein lesz a monumentum - vagy *fa* - sohasem fog perennálni. A téglát megkímélik. A fát a debreceni temetőből ellopdossák, lehasogatják a kemény tél napjaiban fa nélkül szűkölködők: hiába minden tilalom, minden vigyázás. A kő és márvány pedig Debrecenben oly becses dolog, hogy azt hiába igyekeznénk ólommal és vaskapcsokkal odacsíptetni, talán még az első esztendőben letördelnék, levájnák róla. - De ellenkező ítéletben vagyok a platanus és populus italicák eránt is. Az aestheticai unitas 6 fa helyett egyet kíván. A platanus hamar kivész a hidegben. Próbák bizonyítják. Osztán ez a szép fa bizonyosan zsákmányává lenne a zsiványoknak, ha megmaradna is. Én azt tartom, hogy egy *babiloniai fűz* elég lenne a monumentumhoz; s az a gondolat, hogy ennek ágát religiósus tiszteletből is sokfelé fognák elhordani szaporítás végett, még inkább tüzel ennek tanácslására. A populus italica Debrecenben vesztegetve áll mindenfelé, s elvesztette az újság kecsét. (Die Reize der Neuheit.) Aztán Cs. szorosan fekvén mások közt, ezek a populus italicák és a platanus másoknak lennének tiszteletekre. Térek a medencére, melynek a megcsináltatását igérni méltóztatol.

A halotti medencéknek szorosan antik rajzolatok szerint kell készűlve lenni, különben megbántják a szemet. Ezeknek egész gyüjteményét adta ki Hamilton Nápolyban. Ezek közűl kellene választani egyet, és megfaragtatni minden változtatás nélkűl, sőt azon szoros parancsolattal, hogy a modulusok minden részeiben szentűl observálhassanak. - Cs. poéta volt és felcser fia volt. Mint poéta és felcser fia a címer kevélységére sem nem vágy, sem számot nem tarthat. Annak tehát a medencéről egészen el kellene maradni. Ha boglár hagyatik ott, abba a címer helyett egy lepét (Schmetterling) kellene metszetni, mely jelentené 1. Psychét, azaz a lelket. - 2. A Cs. költeményét A lélek halhatatlansága felől; - 3. gyönyörű dalát a Lepéhez (Pillangóhoz). - Szeretném tisztelt barátom, ha ezen kritikáim előtted javallást érdemlenének. - Én ezt íratnám a táblára:

CSOKONAI VITÉZ MIHÁLY HAMVAI	}	a homlok kőre
szül. ..... meghalt	}	az egyik oldalra.
ARKADIÁBAN ÉLTEM ÉN IS!	}	a másik oldalra.

Horác azt kívánja, hogy ami tetszeni akar, légyen simplex duntaxat et unum. Jaj azoknak a cifra sírköveknek, melyek hosszasan magyarázzák a megholt érdemeit. - Ki volt legyen Cs., mindég fogja tudni a maradék. - Az a: Et in Arcadia ego! - igen jól illenék sírkövére, megérdekelve fogna az olvasó eltávozni a sírjától. Ez eránt hosszasan levelezhetünk. Áprilisban hozzá foghatnánk a kőrakáshoz. Gyűjtök költséget én is.

Buczy úrnak Ódája valóban sok poétái tűzzel van írva. De bár inkább szívnek érzéseit éneklené. Efféle dícséretek ezerszer vannak mondva, s úgy illenek Csereyre, mint Festeticsre s más érdemes hazafira, s senkit nem interesszálhatnak mást, mint Csereyt, és a barátját, Kazinczyt. Óhajtom, hogy Buczy az én kedves Daykám verseit olvashassa minél elébb, melyeken egy holnap alatt sokat dolgoztam, s kövesse példáját.

Kassa mellett a Peklényi uraságban ássák az opálokat. Egy kassai kereskedő Herr von Neumányi, nékem igen szoros barátom, tartotta volt árendában, már nem tartja, s sokat nyert. Egy darabot 30 ezer frton praesentált a bécsi s berlini udvarnak: egyik sem vette meg, drágálván. Én magam az ásványhoz legkisebbet sem értek, és egy gemmádat a Cicero etc. fejével nem adom minden malachitért etc. etc. s nevettem, midőn a Jénai Mineralógiai

Társaság, mely még arra a nyomorult aradi versgyártóra is elvesztegette diplomáját, nékem is nyújtotta azt a tisztességet. Megköszöntem s el nem fogadtam. Parancsolj, mennyi aranyig bocsátkozhatom alkuba, s oly ember fogja megtenni a választást, akiben meg nem csalatkozol.

Ölellek.

55

ID. BR. WESSELÉNYI MIKLÓSNAK

Sietve, 28. novbr. 1805.

Nagy Méltóságú Báró Cs. K. Kamarás Úr,
különös tiszteletű s bizodalmú Uram!

Nem tudhatván, ha Sibón és Sibó tájékán tudva vannak és lehetnek-e azok a történetek, melyek még a Keresztúrban lakó Szénási urat is felverhetik indolentiájából, sietek nagyságodnak azokat, amelyek hozzánk eljutottak vagy itt estének, hírül vinni. Nagyságod azokat végye szíves tiszteletemnek s hűségemnek jele gyanánt.

Elakadván az újságlevelek, ő kir. magassága a fels. Palatinus, minden nap nyomtatott Bülletineket ereszt ki a budai publikum megnyugtatására. Azoknak 4 első darabjai kezemben vagynak; az 5diket és 6dikat olvastam, bátyám Péchy Imre úrnak pedig két rendbeli leveleit extraháltam. Azokból vannak véve az itt következő tudósítások:

A franciák novemb. 12dikén reggel Bécsbe csengő muzsika alatt béjöttek. Tisztjeik a fogadókban, közembereik a kazármákban szállottak meg. - A franciák generálisa, herceg Mürát, Albert hercegnek palais-jában vett szállást. Albert ennek számára szakácsot és cselédeket hagya ott, s Mürát a hercegnek ezen nemes tettét oly tekintettel fogadta, amint érdemlé. Napoleon Schönbrunnban vett lakást. A fának árát 30 frtról 6 frtra szállította le, verbu által, sáncot ásat, életet vétetett, s ingyen osztatta ki a nép közt. Mürát fr. generális Bécs városnak commendánsává tétetett. Bécsben leltek 800 ágyút, temérdek puskaport, 40 milliót érő rezet, és 22 milliót érő lavetáknak destinált negyven esztendeig álló fát. Ezt az utolsót gr. Eszterházytól, az erdélyi kancellária concipistájától értettem, valamint azt, hogy jelen volt a Coronae Custosnál, midőn a korona ládáját (a 4dik kolcsa a császárnál lévén) széjjelverték, belőle a koronát, palástot etc. kiszedték, és egy ferslágba pakkolva Munkácsra szállították.

A császárné éjjel 11 órakor egyetlenegy kocsin hagyta el Bécset; és ámbár a parancsolat előre kiment, hogy készen várják a stációkon a lovak, egy helyt mégis két egész óráig várakozott, és Pozsonyba csak éppen reggeli 7 órakor ért el. A kocsin maga, legidősb lánya, doktor Stift és egy udv. asszonyság űlt. Pozsonyból a császárral és ezen Erc hercegasszonykával Olmücre ment. A korona örököse a maga több testvéreivel Kassán vannak[!]; az öreg Ferdinánd herceg, M. Teréziának fia, Eperjesre küldetett; a salzburgi elector pedig Váradra váratik minden órán. A pénzt őfelsége rész szerint Budára és Selymecre, rész szerint Olmücbe szállította.

A magyar Kancellária dissolváltatott. Ennek helyébe az 1802-diki törvény szerint a Palatinus (kinek őfelsége minden dolgok kormányát általadta) egy Staats Rathot állíta, 8 mágnásból és 4 nemesből, kiknek nevei a *Péchy Imre* leveléből ím itt következnek. 1. gr. Brunszvik József. 2. gr. Illésházy István. 3. Balog Péter zólyomi és 4. personális Semsei ugocsai főispánok. - Osztán 1. Bezerédi Ignác volt septemvir. 2. Vay József. 3. Majthényi László. 4. Péchy Imre. Ezekhez adattak későbbre 1. Szentiványi Ferenc. 2. a kalocsai érsek. 3. b. Orczy László. 4. gr.

Barkóczy Ferenc. Ezeken fordúl meg most minden, és ezek a Magyar Kancellária helyébe léptek.

9-dik novemb. generális Davoust megtámadta generális Merveldtet Mária Zell körűl; és ámbár a hegyek védelmére voltak a miéinknek, ezeket megverte Davoust. Mürat a Burg kapuján ment bé Bécsbe, s azt a postaszekeret, mely Pozsonyba 14dben ért, Regelsbrunnig 7 francia huszár által convoyiroztatta.

Mortier Linz mellett általjött a Dunán s 10-dikben a moszkva sereget visszanyomta. 11-dikben generális Schmied a franciákat megtámadta s megverte. Mind a két rész generálisa, Mortier és Schmied elestek. A fr. 6000 embert vesztett, mi csak ezret.

13d. novbr. a franciák 48 ezren csengő muzsikával a legnagyobb parádában végig defilíroztak Bécsnek utcáin s a muszkák után mentek Morvába, mert ezek nem gondolván a győzedelemmel, melyet Schmied alatt Mortier ellen nyertek, siettek magokat a hátrább álló Kutusow seregével öszvecsatlani. Ez a 48 ezer ember a tábori hídon ment ki és Korn Neuburg mellett hált.

Nov. 15d. 40 fr. katona Pozsony elébe jött; 4 közzűlök maszkírozta magát, csolnakra űlt, Pozsonyba általment, és a repülő híd mellett álló strázsa kezéből hajnal-tájban a fegyvert kitekerte s a Dunába vetette, a hajósokat pedig bajonettel kénszerítette, hogy a repülő hidat vigyék által. Ezt a hajósok megcselekedték. Gen. gróf Pálffy Miklós leizent fr. gen. Vialhoz, aki Dévén mellett, Pozsonyhoz egy órányira az ausztriai határon, hajói hídat vert, és rajta 4000 embert általszállított, megtudakozni, hogy a pozsonyi commerciális repülő hídat miért foglaltatta el. Fr. generális Vial vissza izent, hogy ő azt visszaadja, sőt a francia sereg egész Magyarországról visszavonja magát. Azonban a 4000 ember Pozsonyon csengő muzsikával végigment a Holics körűl fekvő muszkákat megtámadni. Mi lett belőle még máig sem tudjuk. Károly herceg Zágrábig vonta magát. Három részről nyomúlnak feléje 1. Masséna, 2. Bernadotte, 3. Davoust. Még nem hallunk felőle semmit.

Őfels, a mi jó királyunk generális Gyulayt Napoleonhoz küldötte fegyvernyugtot kérni. Ez ajánlotta, de 3 conditio alatt: 1. hogy Velence és Tyrolis *provisorisch* néki azonnal adassék által. 2. hogy a Magyar Insurrectio contramandaltassék. 3. hogy a muszka menjen ki a ditiókból. Ily kemény conditiókra a császár nem állhata.

Most jő egy cs. regimentbeli kapitánytól levél, hogy őket a fr. egész Körmöndig nyomta bé az országba. És így a M. föld is teátruma a hadnak.

Egy pesti kereskedő (így írja Péchy Pestről ddato 19-ae 9br.) levelet kapott az atyjától Stuttgardból, hogy oda 9bernek 23-dikára *hetvenezer* francia új trupp várattatik.

A palatinus mindent elkövet, hogy az ellenség ne ingereltessék. Ökröket és eleséget szállíttat Bécsbe, hogy hazánk a requisitioktól megszabaduljon; s az Ausztria szomszédjában fekvő vmegyék dispensálva vannak az insurrectiótól s csak legényeket statuálnak.

A mi főispánunk, Kancell. gr. Teleki Sámuel excell. 25dikben Váradon gyűlést tarta, hol Rhédey Lajos obersternek választatott a bihari regimenthez, obristleutenant Kazinczy László pedig ajánltatni fog a palatinusnak, hogy obersternek denomináltassék a gyalogságához. - Gróf Thurn is májorságra candidáltatott. De egy pajkos falusi magyar ezt ordította, *gravamen* az! Tudniillik a mostani diaetán panaszkodánk, hogy az udvar németeket tesz tiszteknek a m. regementekhez.

Gr. Teleki Jóska torokfájásban fekszik Váradon. Nála ismerkedtem meg gr. Eszterházy és Zejk concipista urakkal, s megszerettem mindkettejét. Cons. Szegedi és Benyovszky urakkal, a főispánnál 25-a ebédeltem, és mélt. cons. Szegedi urat nagyon megszerettem. Elbeszéltem néki a mélt. úrfi reflexióját, hogy Lucius Junius Brutus rosszúl bánt, hogy megölette fiait s

hogy azt más consulra kellett volna bíznia, s cons. Szegedi úr osztán estve Hodosyné asszonynál beszéltette el velem a főispánnak, excellnak ugyanezt és Sibón töltött örömeimet. Nagy részvétellel hallgatta a főispán, örült a mélt. úrfia, s őnagyságának a m. bárónénak érdemlett magasztalásokat adott. - Beszéltem a m. úrfinak plasztikai mesterségét is, hogy egy szép paripát gyúrt szemem láttára, s hogy azt Sophienak elkértem. M. Cserey Farkas urat is dicsérte őexc. - A pap Cserey a gyűlésen jelen volt, dicsekedtem nékie, hogy Sibót és Krasznát láttam.

Én 8d. decembr. Kázmért leszek. Onnan ismét fog menni levelem hírekkel. Ajánlom magamat nagybecsű kegyességeibe s maradok hű tisztelettel alázatos szolgája

K. F.

56

SÁRKÖZY ISTVÁNNAK

Érsemlyén, Xbr. [dec] 20. 1805.

Tiszteletre méltó kedves barátom!

Későn válaszolok igen becses leveledre, mert későn vettem azt. - Elhagyván oktob. 19d. Kázmért, lejöttem a bihari szüretre, s innen bészaladtam B. Wesselényi Miklóshoz, kit én 14 esztendő olta nem láttam; s a rossz út s egyéb baj ide zárt, úgy hogy Kázmért nem elébb, hanem csak ezen holnapnak 6-dikán láttam meg ismét. Akkor adá Sophie kezembe a távollétem alatt gyűlt leveleimet, melyeknek csomójában reátaláltam a tiédre is, az előttem nagybecsü adnexummal. Fogadd el szíves köszönetemet barátságodnak ezen ujabb jelenségéért. Íme már tehát mind birom azt Daykától, amit tudok, hogy írt!

A háborús idők elszakasztották nyomtatásbeli igyekezetimet s Dayka később fog megjelenni, mint véltem. - A te versedet az épség állapotjában vettem volt. Nincs meg többé, s kedves dolgot fogsz tenni előttem, ha meg küldöd újra: de arra kérlek, hogy írd le magad, még pedig in folio, hogy azt a Dayka in folio irt verse mellé köttethessem. Fel fogom jegyzeni barátságunk és jóságod emlékezetére a következő időknek, hogy a Dayka papirosát s elveszettnek gondolt versét tőled kaptam meg.

Schubartot, igenis ismerem. Valaha sokat olvastam. Most nem olvashatom többé. Ízlésem el van kényeztetve; nem olvashatom, ami nem *classisch!* s azt tartom, hogy a szép mesterségnek produktumai közt *igen nem-szép* ami nem *igen-szép*. - Könnyen kitalálom, mely darabját fordítottad, s szeretném, ha azt is melléje tennéd a Dayka által lefordított darab társának; csakhogy már ezt ne *in folio*, hanem, hogy leveled mellé illjék a béköttetésben, *in* 8-°.

Én minden becsesebb emberek hozzám írt leveleit félre teszem, s mikor egy kötetnyire gyűltek, együvé köttetem. Ezért szeretném, ha azok, akik velem correspondentiában vannak, mindenkor egy formában írnák leveleiket, p. o. vagy mindég in 4-°, vagy mindég in 8-°. - Horváth Ádámnak in 4-° írt levelei régen veres kordoványba kötve állanak könyveim közt, mint szintén az öreg Rádayéi és Földiéi is, s Sylvesteremnek egyik scholionjában *ezt* (t. i. Rádayról, Földiről és Horváth Ádámról) a publikumnak meg is mondám, hogy aki valaha, vagy most, literatúránk históriáját írni akarja, tudja meg, hol találhat dátumokra. Halálom után oly helyre lesznek letéve, ahol az írók hasznokat vehetik: de nem a Széchényi Bibliothecájába!

Hogy ősszel a hideg gyötrött, sajnálom. Óhajtom, hogy már megszabadultál légyen gyötréseitől. Egyéberánt a hideglelés - mint sok moralis és fizikai baj nem mindég árt, sőt igen sokszor használ. Egészséged annál állandóbb lesz ezután.

Jövendő menyed, édes barátom, egy egészséges, ép és szép gyermek. Tulajdon anyja emlőin hízik; mert ez a tiszteletre méltó fiatal asszony igazabb gyermeke a természetnek, minthogy megtagadhatná sugallásait s gyermekét dajka által szoptattathatná, noha azt mind én kívántam, mind szülei, félvén, hogy a bajt maga ki nem állhatja. - Ideérvén a postán találtam Sophiem levelét, melyben dd. 27. 9bris anyai örvendezéssel ír keble gyümölcse nevekedése felől, azt vetvén mellé, hogy minthogy a gyermek mindég képeket néz, ha leteszik, Sophie novbr. 11-dikén (ez az esztendős innepe öszvekelésünknek) egy vászonra festett, de összegyürve tartott képemet felakasztotta a falra, hogy a gyermek tanúljon engem ismerni, s mikor szemei a képre tapadnak, mindég ezt a szót súgja fülébe: papa! papa! - Édes barátom, sírok örömömben, hogy ezen érzéseket nékem is megadatott érezhetnem, holott remélleni többé nem mertem. - S képzeld el, a kis Fizsi nagy conqueteket csinál! Fabchich, győri prof. Aiszkhülosznak, Szophoklésznek s Euripidésznek fordítója azt írja a leveleddel együtt vett levelében, hogy Euripidésznek két Iphigéniáit, Auliszban és Tauriszban, ennek a magyar Iphigeniácskának fogja inscribálni. Levelében vagyon egy kis mustra. Ha olyan mind, kedves lesz az ajándék. Euripidésznek a két darabja görögben képzelhetetlenül szép.

Thoaszt nem kívánsz neki! Az sokféle gondolatokat támaszt. Goethe is írt egy Iphigeniát. Abban Thoász egy szeretetre méltó barbarus.

Leheld lelkedet, édes barátom a kis Kázmérba, kit, mint jövendőbeli vőmet csókolok: de mondd meg neki, hogy ha az atyja lelke nem lesz rajta, nekem nem lesz vőm, mert én csak azt fogadom annak, aki.....

Élj szerencsésen édes barátom! Csókold Horváthunkat: de kikötvén, hogy transzcendentalizmus vagy empirizmus s kategóriák ne follyanak akkor nap szájából. - Hát Szokolay úrral vagy-e néha? a vicenótáriussal? Ha igen, mondjad, hogy fájlalom, hogy rólam felejtkezik. Az egy széplelkű fiatalember. Adieu!

tisztelőd, barátod:
Kazinczy Ferenc mp.

57

ID. BR. WESSELÉNYI MIKLÓSNAK

Érsemlyén, jan. 16. 1806.

Nagy Méltóságú Báró Cs. K. Kamarás Úr,
különös tiszteletű drága Jó Uram!

Tegnap estve a debreceni vásárból haza-szivárgók által egynehány levél érkezett hozzám. Ezek közt vala a nagyságodé is, melyet decembernek 20dikán írni méltóztatott. Nem voltam idehaza, mikor a levél érkezett, s a sok közt ki nem ismérhetem, melyiket kitől vettem: úgy vélem mindazáltal, hogy dr. Szentgyörgyi úr fogta hozzám küldeni, kit én nemcsak úgy becsülök, mint igen jó orvost, hanem szeretek is, mint egy megbecsűlhetetlen érdemű jó embert és jó barátot.

Nagyságod éppen abból a nézőpontból vette kedvesen leveleimet, amelyből én azokat irtam. Örvendek, hogy Nagyságodnak gondolkodásával egy utón jár az én gondolkodásom. - Ma

pedig azáltal csinálok magamnak innepet, hogy ezen levelem irásában ülöm meg azon áldott napom emlékezetét, amelyen engemet 22 esztendővel ezelőtt legelőször csókola meg az ipam. -

Mélt. Cserei Farkas urnak utolsó postával írtam. Újságok helyében azt írám ezen érdemes barátomnak, hogy itt minden hír elrekedett. De tegnap estve a debreceni vásárból jőve hozzánk az itt lakó főszolgabiró Fráter Pál úr veje, BOTKA LAJOS úr (ez nem tudom, mikor, volt Zsibón is s emlegeti, hogy Nagyságod előtte olvastatott valamit a Rhédey Lajos német Comoediájából); Botka most jő Újhelyből, hol consil. Péchy Imre úrral szólott; s eltölte hírrel. Íme következnek azok. Örvendezve közlöm Nagyságoddal, s fogtam volna közleni, ha tegnap vett becses levele a legkedvesb érzésekkel el nem töltött volna is. -

Botka Lajos innen ezen esztendőnek 2dik napján indúla fel Újhelybe, hogy bizonyos házi dolgai eránt bátyám Péchy Imre úrral szólhasson. A rakamazi töltés végén már éppen a tokaji hídnál egy csapat német katonaság öszveakad egynehány nyíregyházi szekérrel. Az egyikén ezeknek egy nyíregyházi lakos Kovács nevű nemes ember feküdt a gyékény-ernyő alatt. A káplár jő, s pálcát emel a szekeresekre, hogy térjenek ki; kettősével akará keresztűlvinni a legényeit. Kovács felüté a fejét, s Ulmát kezdte nekik emlegetni. A tiszt érkezett, s ellódította a tűzbelobbant káplárt. Csendesen váltak el.

Botka Patakon a fogadóban megszáll. Egy fiatal kozák hadnagy vala ott. Estve fele hajlott az idő s a hadnagy akkor ébrede fel crapulájából... Ejnye, úgy monda magában, ma reggel megittasodám, s most ébredek fel. Az emberke tudott németűl is, s Botka beszédbe eredett. 152 legény volt, úgymond, a kommandóm alatt, 17 van meg belőle; elvezeti őket az inasom; magam pedig utánok megyek még a vak sárgámon. Botka azt tanácslotta neki, hogy hálna meg már ma, s ő lett a gazdája; magyar hospitalitással traktálta a hadnagyot, s a bor és a garodka pályinka megnyitotta mind a szívet, mind a szájat. Beszélte a neissi és austerlitzi veszedelmet, s magasztalta a székely huszárjait és a Hessen-Homburgét (Wécsey volt azelőtt). Azt mondta, hogy nincs artelleria a világon, csak a francia - nincs katona, csak a huszár. A fekete strimpflik felől azt mondá, hogy azok az 5dik ágyu elsűlésére mind szaladtak. Bizony örvendek mint magyar, hogy nemzetem a mi törvényes fejedelmünk eránt oly szembetünő-képpen megmutatta hűségét s katonai virtusát. - Egy barátom, főhadnagy Csehy a császár huszárjainál, éppen ezt bizonyítja az olasz seregnél lévő magyar gyalogság felől. Ő egy reduttból nézte, hogy az ellenség mint tolatott vissza általok. - Úgy beszéli a pataki hadnagy, hogy Neissnál 26 ezer, Austerlitznél csak 15 muszka veszett el. Cons. Péchy vezet 14 regement dragonost és 10 regement huszárt, melynek száma a sok veszteség után 12,195. - Gr. Haller József exc. Kassa felé 35,000 gyalogot. A muszka császár Burkus Szilézián keresztül *Kutúzov* vezérjével nem tudatik mennyivel. A Kutusov nevét itt úgy írtam le, ahogy muszka nyelven pronunciáltatik. - A Zemplén vármegye domestica kasszája 150 ezer deperdität szenved ezen sereg általmenetele miatt. 180 szekér kell nekik és 23 ezer f. ára pályinkát fognak, míg keresztülmennek, consumálni. - Kapitány Csanády Imre felől, a hajduvárosok kapitányáról beszélik, hogy gondolatlanul és minden bizonnyal sértegetve dicsekedvén a maga seregének (a palatinus huszárjainak) vitézségével, a német seregeket mocskolván, katonai törvény szerint gyalázatosan megfosztatott kapitányi rangjától. Ez különben jó katona volt; lova fején 5 seb volt, mikor Ulmánál történt a szerencsétlenség.

Ugy bánok, Nagyságos Uram, mint a nagy asztaloknál bánnak; - Champagnert s asztali bort adnak elébb; utoljára adják az istenek italát, a tokajit. Hallja Nagyságod, és aznap, amelyen ezen levelemet veszi, igyék ebből az istenek italából a mi kedves palatinusunk egészségére. Az isten tartsa meg ezt a fiatal nagy embert a haza boldogságára sok, sok ideig! -

A palatinus felséges bátyjától ideig-óráig általvévén a kormányt, az őfelsége akaratjával magokat általadó bécsieknek eleséget engedett vinni, azon tekintetből, hogy az ellenség a

hazába bé ne rontson és itt requisitiókat ne tégyen. Ő kir. hercegsége, a monarchiának igazán souveraini hérosza, Károly, amint mondják, a franciákat Bécsben is meg akarta támadni s evégre egy parancsolatot külde a viceispánokra, hogy halálnak büntetését, még pedig Stand Rechti halálnak - várják magokra, ha vármegyéjekből eleség fog vitettetni Bécs felé. Erre a palatinus személyesen jelent meg őfelsége előtt s elébe terjesztette okait s jelentvén, hogy ő nem felejtette el, hogy a királynak *jobbágya*, ez a cselekedete pedig azon felyül még *hív jobbágyának* is bizonyíthatta, mert ezáltal azt eszközlötte, hogy monarchiájának ez a része kárt nem szenvedett. Felséges urunk látta a cselekedet tisztaságát, s amint tudjuk a M. Kurir leveléből, felszabadította az eleség Bécsbe vitelét, s az az egymás meg nem értése, mely a három felséges testvér közt támadt volt, mindnyájoknak tökéletes örömére megszünt. - Károly hercegnek katonai virtusait még az ellenség is becsüli s becsülte eddig is mindég. Mi szép most azt látni, hogy most ismét a palatinus is a *haza őrző angyalának* neveztetik! Consil. Vay József ugyan mindég annak nevezi. Ez a nagy ember már itthon van. Dissolváltatott a Palatinale Consilium és a kancellária ismét helyre állott. - Ugy beszélik, hogy Szentiványi Ferenc exc. a judex curae, a régi diéták aktáiból megmutatta, hogy már három izben kötött békességet palatinus, és hogyha a had szerencsétlensége el fogta volna zárni őfelségét a palatinussal való egyetértéstől s levelezéstől, a palatinus deklarálhatta volna a neutralitást, úgy mint palatinus. - A diaetán azt végezték, hogy a parancsolatok magyarúl follyanak. Még eddig egy parancsolat sem jött a vármegyékre magyarúl; sőt némely vármegyék egymáshoz levelez-nek, hogy az ő elejik a tót hegyek közzé bújtak a török elől s elfelejtették a nyelvet. A palatinus, mint királyi képviselő, azaz praesese azon consiliumnak, mely most a kancellária helyett dolgozott, Szabolcs vármegyét a commissio punktumaira nézve ártatlannak deklarálta, sőt, mind a fő-, mind a viceispán nagyon magasztaltatnak az ez eránt költ parancsolatban. Az insurrectio eránt semmit sem tudunk. Sürgettetik még most is; azonban a dolog csak nem megyen. Generális B. Vay Miklós most Kállóban perorált, hogy mikor a haza védelme és becsülete forog fenn, akkor nem csak gazdálkodni nem kell, hanem profusióval is kell bánni; s én azt hiszem és vallom, hogy úgy kell Hála légyen az istennek, hogy megmutatnánk, hogy a nemzet a maga királyáért s hazájáért mindent feláldoz. Többet nem azért nem írok, mert elfogya a papiros: hanem azért, mert a hírek fogytak el. Mind elmondtam.

Maradok hív tisztelettel Nagyságodnak alázatos szolgája

Kazinczy Ferenc

[Toldalék.]

Dehogy mondtam el mind! az elmondottakhoz még végye ezt nagyságod. - Az orosz sereg Újhelyben vad módra szidta a nem magyar katonákat; ellenben a magyart magasztalja széltében. Herceg Dolguroszki[!] azt mondá, hogy valahol huszár katonát fog látni, süveget vesz [vét?] neki mindég.

- A kozák tiszt, Botkával beszélgetvén, meglátja, hogy egy franc Lothringen vasas közember jött bé. Was ist er? kérdé. - Felel a legény. - Ey? Putzen, glänzen, davon laufen? nicht wahr? s ezzel megnyitotta az ajtót, s kihajtotta az ártatlan legényt. A putzen alatt úgy tett a kezével, mint a kefélő ahogy szokta kefélni magán a ruhát. - A szegény katona vállat vonított: Ist ein Kosak! monda, s kiment.

A magyar kancellária nehéz szívet visel azok ellen, akiket a palatinus maga mellé választott volt. Péchy 10 nap alatt itthon lesz.

Elmélkedő ember előtt a bolond és gaz tettek is méltók a tudásra. Ez legyen mentségem, hogy Nagyságodnak a következendő történetet megírom.

Nem lesz szükség Nagyságodat arra kérni, hogy levelemet az asztalon ne hagyja, hogy olyan is olvashassa, aki eléggé oktalan a dolog rútságát nem érzeni: - xberben Váradon gyülés

tartatott az insurrectio dolgában. Egy trabális ember, szint oly rút lelkében, mint pofájában, jobb kezét az ég felé emelvén kiált: Tekintetes Dé-po-táció! akik nem nemesek, hanem csak nemes anyáktól származtak, el kell tőlök venni a jószágot. - A szó nem ítéltetett méltónak a feleletre. Az ember mintegy fél óra múlva megszólal: Tek. Dépótáció! Nem értjük, nem deákul kell, de magyarúl! hiszen úgy sincs király; azt mondják bujdoklik! más idő van! - A főispán irtóztató tűzbe lobbant. Sokan kiáltottak az esztelenre; sokan csak az ő esztelenségét kacagták. A főispán tudakozta, kinek hívják? etc. Az ember mégsem tért észre: *de bizony - régen fiú már - annak a szele!* monda. De végre nagyobbodni kezdvén a zúdúlás, kilopóskodott s ment, hogy rajta ne veszítsen. -

Váradon Hodosi Sámuel úr idvezűle. -

58

CSEREY FARKASNAK

Kázmér, 29. ápr. 1806.

Nagy érdemü kedves barátom,

Végre, végre vettem leveledet! Annyira elkényeztetett volt barátságod, hogy hosszas hallgatásodat alig tűrhettem. - Köszönöm, hogy a Kishez írt levél mását velem közleni méltóztattál. Én néki most várom azon pakétjét, melyben verseit küldi hozzám kiadás végett. Ha én a Daykáét s Kisét, te, édes barátom a Barcsayét adandjuk ki, amint azt neked utolsó levelemben tanácslottam volt, igen nagy érdemet szerzünk a haza előtt. Mit tartok én Virág Benedek, Dayka Gábor és Kis János felől, megmondottam azon jelentésemben, melyet Dayka eránt az Ujságba iktattam volt tavaly nyárban; itt tehát csak azt kell mondanom, hogy Barcsay felől mit tartok. Én Barcsayt úgyszólván csak gyermekkoromban láttam. Kis termetem a nagytermetű szép férfi előtt úgy rezzent meg, mint magát kisnek érző lelkem a nagylelkű s dicsőséggel már megkoronázott ember előtt. Hah! mondám magamban, ha egykor én is oda juthatnék, aholott ez áll! Soha nem jutottam vele szövetségbe. De a nagy Orczy, a generális és abauji főispán sok ízben olvasgatta előttem Barcsayval való levelezését, még pedig akkor még, midőn magam is plundriban jártam, s őneki engemet így kelle megszólítani: *Bohó gyermek! s mit mond a nagyatyád* (Bossányi Ferenc), *mikor így öltözve lépsz elibe? No, ha a seggeteken plundra van is, a szívetek magyar legyen!* - Orczy Barcsayt igen szerette. Mindketten egy pályát futottak. Francia ízlésben írták filozófiai lélekkel eltölt verseiket: de mind a kettőre reá illett:

durus componere versus.

Az pedig bezzeg nem francia dolog ám, mert a francia oly nagy mértékben keresi a vers természetes és könnyű folyamatját s az eleganciáját, hogy a Yorick kifejezése szerint jusqu' à l'excès sima. Még azok a versek is, kedves Csereym, amelyeket Barcsay a te nagylelkű atyádhoz imádandó nénéd házassága eránt írt volt, és amelyeket te velem olvastattál, midőn nálad valék, ezt a gáncsot érdemlik. Barátunkhoz és sietve írt verseink mentséget érdemlenek: de a kiadott verseknek azt kell mutatni, hogy nem kerűltük a munkát s mind megadtuk neki azt a tökéletességet, amelyre a nyelv, amelyen írunk, alkalmatos és amely erőnkben állott. Orczynak és Barcsaynak verseit újra dolgozni nem lehet; elég érdem lesz, ha azokat (mert Barcsaynak verseit az Orczyéi nélkül nem lehet kiadni, sok levele *válasz* lévén az *Orczyéra* és az Orczyé nélkül nem értethetik), elég érdem lesz, mondom, ha *szisztematikus* rendbe hozod, holmi homályt felvilágosítasz és a grammatikai s ortográfiai, sőt néhol még szintaktikai botlásokat is megegyengeted. - Édes barátom, nagyon kérlek, nyerd ki hitvesétől kézirásait,

regesztráld és írasd le. Egy-két esztendő belételik, még kinyomtattatásához foghatsz: de legalább nem vész el egy nagy ember munkája, *gyönyörködése* és neve s a publikum addig is meg lesz nyugtatva, míg a munka megjelenend. Elvárom, édes barátom, végzésed felől a tudósítást.

Fohászkodásodat teljes gyönyörűséggel olvastam. Tiszta főből s nemes szívből jött az, és embertársaidnak nemesítésére szolgálhatott. Az almakereki monumentumot óhajtom látni; óhajtom látni minél elébb Erdélyt is: de fő gondom az, hogy későn kezdhetett gazdaságom talpkövét megvethessem s elkészíthessem lakomat. Míg Fizsim a negyedik esztendejébe nem lép, addig kószálhatok néha: azután nem örömest fogok eltávozni a háztól; mert azokban, amiket a gyermek *tőlem* tanúlhat, senkitől mástól tanúlni nem fogja. Ebben a gyermekben példáját szeretném adni, hogy miként kell nevelni lyánygyermekeket. Egy igen nagy tekintetű barátném a magáéból mit Teufels Gewalt egy Madame de Chatelet-t akart nevelni, a fizikát, mathézist, Kant filozófiáját akarta tudatni vele, asztronómiát etc. Az én Fizsim mindazokból tanúlni semmit sem fog. - Megborzadsz e szóra? - Nem, édes barátom, semmit nem! Az első dolog, amit tanúlni fog, a magyar nyelv lesz, a második a francia. (A németet tanúlni nem fogja - mert az tanúlás nélkűl is reá ragad, és el nem fogja kerűlhetni, hogy azt tökéletesen ne tudja mind a mindennapi beszéd által, mind pedig német könyveket olvasgatván, melyeket neki nemcsak megtiltani nem fogok, hanem még úgy adom majd elébe, hogy ő a németek literatúráját *sok tekintetekben* elébe tégye a franciákénak.) Azután muzsika és festés lesz stúdiuma. Könyvből *tanúlni* talán semmit nem fog, azt kivévén, hogy a legjobb poeták legjobb darabjait könyv nélkül fogom vele tanúltatni, mind azért, hogy emlékezete gyakoroltassék, mind pedig azért, mert az olyat jó *könyv nélkül* tudni. Ezek mellett és ezek után minden dolga az lesz, hogy *excerptázzon*. Kényére fogom ereszteni, s magam tekintem meg mindég, amit dolgozott. Egyéberánt azt követem vele, amit a nagy Wesselényi követ a fiával: *megkedveltetem vele a körűltem való forgást*, s az én példám s az anyja példája és mind azoké, *akiknek társaságából a gyermeket ki nem zárom*, neki mind lelkét, mind szívét formálni fogják. Ostoba, s tisztátalan beszédű, offizier tréfájú embereket nem fog látni, hallani mindaddig, míg őket úgy fogja hallhatni s láthatni, mint ahogy a spártaiak nézették a magok gyermekeikkel a barommá részegűlt helótákat, hogy tőlök elundorodjanak. - Megengedj atyai szívem kicsavarodásának!

Azt kérded, ha nem lehetne-e megkapni Napoleonnak igaz képét? Azt felelem, hogy *nem*. - Bécsben van egy angyali szépségű s angyali jóságú barátném, kinek nevét neked meg nem írhatom, de megolvastathatom veled leveleit és ha Bécsbe mégy berlini útad alatt, hozzá utasítalak. Ez a barátném azt írja, hogy látta Napoleont, és bizonyossá tesz azeránt, hogy mindazon sok képei közt, amelyeket látott, egy sincs, amiből rá lehetne ismerni. Azonban én Napoleonról alkalmasint azt mondhatom, hogy ismerem külsőjét. Azt mondják, hogy az a gróf Csáky Imre, aki itt lakik a szomszédunkban, és aki sógorodtól nemrégiben egy szép lovat veve, tökéletesen az ő fizionómiáját hordja, valamint az ipam a Sieyes-ét. A két gróf Barkóczy, Ferenc és János, Sieyest Berlinben látták. Hintajában méne el mellettek, midőn legelőször pillantották meg, s azt esküdték volna, hogy Török Lajos űlt a mellettek elrepülő szekérben. Látták azután a Kir. Udvarnál is, s fixírozhatták, s az illúzió még nagyobbá lett. - Minap gróf Dessewffy István vala itt, aki Monbelloban mintegy 3 hétig evett egy asztalnál Bonaparttal és a feleségével. Dessewffy Merweldtnek adjutánja volt s elfogattatott. Az öszvesereglett tisztek seregében Bonapartné meglátja Dessewffyt, elsikoltja magát, s tudakozza, kinek hívják. Dessewffy sokat hasonlított Tascher de la Pagerie Rose Josephinnek valamely igen közelről való atyafiához, s ez a hasonlatosság azt cselekedte, hogy az akkori General en Chef asztalához ültettetett. Ez a Dessewffy ezeket beszéli: Bonaparte mindég csak akkor jöve ki az ebédhez, mikor már az étel fel volt hozva, hónalja alatt volt egy csomó írás, és az volt *mindég* az *első mozdúlása*, hogy kijövén kabinetjéből s némán fejet billentvén a

jelenvalóknak, a spárgával öszvekötött csomót minden szó nélkül általlökte a secretáriusnak. Bonaparte már akkor is hízni indúlt, u. jetzt schlägt ihm seine Kaiserwürde sehr wohl an; ich höre, er bekommt ein embonpoint. Nem nagy ember, de igen jól nőtt; mindég igen tisztán öltözik, képében kevélység nélkűl való severitás űl, s módja nagy urat árúl el. Mindennap puderezve volt és tökéletesen tiszta s kefélt ruhában. Ebéd után kávézott, és a farán kétfelé kapta a kaputrokot, s úgy melegítette magát a kandallónál. Akkor sok baja volt a Directóriummal, s affektáció nélkűl az vala minden vágyása, hogy privatus életet élhessen. Hitvesét, aki egy magos, száraz, nem szép, de igen elmés, igen mívelt lelkű, igen széplelkű és nagylelkű asszony, szentül szereti és általa szentül szerettetik. Ilyen jó tónusú ember a mostani nápolyi király és a mostani klévei s bergi herceg is, de Lajos herceg nem nagy figurát játszik. Dessewffy beszéli egy Homonnán lakó úriemberről, aki véghetetlen boldogságát leli abban, hogy ő des heil. Röm. Reichs *Graf* - gróf Vandernothról -, hogy az hallván azt, hogy Bonaparte és Murat oly derekasan tudják játszani a *Nagyurat*, ezt kiáltotta: Sakrement die parvenus! Ich würde verflucht verlegen sein, wenn ich einen Kaiser etc. vorstellen sollte, u. das soll ein Bonaparte, ein Murat können! - Nem nevetsz a méltóságos Reichsgrafon? Mennyi sok bolondja van a Jehovának a földön! Pedig római szent birodalombeli gróf Vandernoth úr őnagyságánál még vondernothabb Vondernothjaink is vannak - s a legveszedelmesebb Vondernothok azok, akik magokat Antivondernothoknak gondolják. - Nápoly és Kléve hozódván elő, nem hallgathatom el, hogy ezek a történetek engem is irtóztató módra elrettentenek. Ki hitte volna ezt, barátom, csak fél esztendő előtt is? S mi lesz még a dologból? Mi van még a kárpit megett? Oh áldott légyen a gondviselés, hogy hazánk az elmúlt háborúban elkerülte a veszélyt, hogy kártétel nélkül méne el kapuink előtt az öldöklés angyala. Áldott légyen a mi kedves palatinusunk, aki fejedelme által megtiszteltetvén a kormánnyal, azt néki is, nékünk is javunkra vitte. A Cs. K. hercegek a magyar hűségnek sok jeleit vették Kassán múlattokban. (Az a híre, hogy a nápolyi igaz királyné Kassára jő, míg Nápolyból eltolattatnak a franciák), s őfelsége a maga kegyességének sok jelét adja erántunk. Ime *Márton Jósef* magyar nyelv- és liter. prof.-nak tétetett a *bécsi univerzitásban*. Ez a váratlan történet igaz hálát érdemel és én, az első gyűlésben, amelyben megjelenek, azt a motiot fogom tenni, hogy fels. urunknak ez köszöntessék meg. -

Lucim 25d. ápr. egy szép piros pej szinü kancácskát szült. A szín változni fog s nem sokat tesz a dologra. A csikó termete szép. Mit nem adtam volna érte, ha csődör lett volna, még pedig a Ciceró csődör fia! - Megengedj, hogy alacsonyabb nemű örömeimben is kénszerítelek részt venni.

Jelentsd szíves tiszteletemet mélt. grófnédnál és ipadnál aki engem ismeretlent kegyességgel tekint. Óhajtom ezt a szerencsét megérdemleni. *A praeter laudem nullius avarus* eránt és megirni, ha kérdésem javallást nyert-e *ott, ahol kell* vagy benne valami: változtatni, hozzáadni vagy kihagyni való találtatott. Két almafád és két exotikus csemetéid zöldek. Csak a gleditschia veszett ki. Élj szerencsésen kedves barátom és tarts meg megbecsülhetetlen szeretetedben.

Kazinczy Fer. mpr.

Somlyón lakos barátnénkat köszöntsd s jelentsd neki, hogy korompélyi el vannak ültetve és hogy a sógoromnak Vécsey Micitől ápr. 18d. Bálint fia lett.

59

KULTSÁR ISTVÁNNAK
[Széphalom] 1806. júl. 30.

Csokonainak sírköve
[szövegét l. I. k. 726-728. l.]

Ezúttal pedig légyen szabad azon jelentés eránt, melyet Csokonainak halála és írásainak kiadása felől a Magyar Kurir leveleiben tettem volt, némely dolgot jelentenem:

Azon soraimat, melyben én Csokonait festettem és az affektált és nem-affektált mizantrópia, az affektált és nem-affektált cinizmus felől szólottam, némelyek meg nem értették, némelyek megérteni nem akarták. Kiki a maga szemével akar látni, s azt ellenzeni, nem szabad, nem kell és nem lehet; becsesebb kincse az emberiségnek ennél nincsen. De bárcsak azok, akik nem aszerint látnak, mint *mások mindnyájan*, vagy, mint a *jószeműek*, meggondolnák, hogy a sárgaság kórja is a maga szemével lát, és mégis hibásan lát, midőn azzal lát, s a mások kárhoztatásában s a mások oktatgatásában ne volnának oly felette serények! Ellenben voltak, akik Csokonait nem ismerték kevésbé, s tudják, hogy ő a *Természet* és *Igazság* mizanthropus és nem mizanthropus, cinikus és oh! mely igen nem cinikus *emberét* tette volt magának ideáljául, s ezek ráismertek szavaim értelmére, s azt vallják, hogy Csokonainak sem igazabb, sem kedvezőbb képét festeni nem lehetett. Ezeknek javallása nékem tökéletes elégtétel azon meg nem érdemlett gáncsért, hogy a megholtat, aki eránt életében barátságot mutattam volt, most bántottam, s azon bánatomért, hogy kesergő anyját elszomorították. Szavaimért nincs okom pirúlni, s azt írnám, amit ottan írtam, ha megírva nem volna is; s ha a Kurir leveleit Merkúr a Styxen túl szállítja, tudom, Csokonai előtt kedvesebb az a gáncs, mellyel felőle én szólottam, ha gáncs tudniillik, mint az a fojtogató suffitus, melyet sírja mellett oly sokan gyújtottanak.

Azon Jelentésemben azt fogadtam volt, hogy minden írásait éntőlem fogja venni a publikum. Azonban sokan azt óhajtották, hogy azok úgy lépjenek közre, amint őket Cs. hagyta volt. Íme megvan, amit óhajtottak. Igen kedves, és méltán igen kedves barátja, Kis Imre úr, úgy adá ki mind Lilláját s Ódáit, mind Alkalmatossági verseit stb. ahogy azokat Csokonainak papirosai közt lelte. A publikum tehát látja, mi és milyen az, amit Cs. hagyott. Én jobb rendbe szedve, ahol az *igen-jó* daraboknak nem lészen ártalmára a *nem-igen-jó* és az *igen-nem-jó* darabok szomszédsága, s a gondatlanság sok hibáitól megtisztogatva adom ki majd azoknak azt a részét, mely a publikum figyelmére minden tekintetben érdemes: s így osztán a publikum ezt a kedves poetáját két kiadásban fogja bírni, melynek egyike különböző nézőpontokból tekintve vetekedni fog az elsőségért a másikával.

Kérem mindazokat, akik a grácziáknak oltárán áldoztanak, hogy Csereymnek szándékát segélljék elő. Szolgáljon az is a nemzet gondolkodásának s érzésének nemesítésére, mely örök törekedése minden Jóknak. - Széphalom, Abaújnak éppen határszélében, Sárospatakhoz három, S. A. Újhelyhez, Zemplényben egy órányira;

Júliusnak 30d. 1806.

Kazinczy Ferenc

60

KIS IMRÉNEK

Kémikus Kis Imre úrhoz Debrecenbe, Csokonainak sírköve eránt.

Felelet.

Széphalom, szeptbr. 8. 1806.

A szerencsétlen embernek nagy enyhűlésére van a munka, melyre kénszeríttetik. Kénszeríttetik, mondom, mert önként kerűlni fogná azt. Elvonja sebének szemlélésétől a lelket, és azt cselekszi, hogy legalább percekig könnyűlést érez. Ezt közli most énvelem az úr tegnapelőtt érkezett levele, s jól esett, hogy az ingerlő erővel bír. Miolta a lyányom oda van - ma éppen három hete - még nem volt egy csendes pillantásom.

Úgy néz ki a dolog, mintha az úr éppen azt tette volna fel magában, hogy semmit se leljen jónak, amiket én a Csokonai sírköve eránt végeztem. Ki vagyunk téve annak a szerencsétlenségnek, hogy megbotolhassunk mindnyájan, akik asszonyi állattól születettünk: de hogy abban, amit valaki egy egész publikum elébe terjeszt, oly felette igen megtévedhessék, már az, édes barátom, nem éppen oly felette igen hihető; és ámbár kiki a maga szemével lát, s annak látását senki kedvéért nem kéntelen megtagadni, mindazáltal csakugyan jól esnék meggondolni, hogy a sárgaságban lévő ember is a maga szemével lát, és mégis jól teszi, ha nem vitatja makacson, hogy amit mások fejérnek és kéknek mondanak, sárga és zöld, mert ő annak látja. - Oh Debrecen, Debrecen, kinek vastag atmoszférája még az olyan embereket is, mint Szentgyörgyi és Kis Imre, bé tudja ködösíteni. De mikor oly felette serények vagytok, édes barátim, barátotokat kárhoztatni, vagy legalább félreérteni, miért nem száll meg az a szép lelkek gyengesége, hogy afelől, akár én legyek az, akár más, akit nem találtatok mindég méltatlannak becsűléstekre, tennétek fel azt, hogy talán ő is lát valamit? -

Anacharsis azt mondja Arcadiáról, úgy írja az úr, hogy az a föld igen derék legelő, kivált szamaraknak. És így K[azinczy] rugást ád itt Debrecennek, s ki tudja? talán Csokonainak is! Hiszen, ha az affektált és nem affektált mizantrópia s cinizmus említésekor az utóbbikat feltehettétek felőlem, s megvakúltatok azeránt, amit a Cs[okonai] dícséretére ott világos szókkal mondottam, miért ne hinnétek azt itt? -

Causticus lészek feleletemben, mert, amint látom, egymást szabad tudatlanabbaknak néznünk, mint vagyunk, s azt kérdem 1.) hogy ha Arcadia egyenesen szamarakra etc. emlékezteti az embert, mi indíthatta az Olasz Poétai Társaságokat, hogy magokat római etc. Arcásoknak nevezzék? - 2.) mit tehet Virgilnek ez a verse: ambo florentes aetatibus, Arcades ambo, et cantare pares et respondere parati? - 3.) Schiller hogyan jutott arra a gondolatra, hogy az egyik legszebb énekét így kezdje: Auch ich war in Arkadien geboren! - 4.) Nicolas Poussin egy igen kies paysage-t festett, s egy sarcophagust tett belé ezen szóval: Et in Arcadia ego! - S a gondolat annyira megtetszett azoknak, akiknek annak tetszeni kellett, hogy midőn most a Poussin tiszteletére Párizsban egy sacellumot építettek, az *Et in Arcadia ego!* a Poussin piedestáljába metszetett. Ez ezt teszi: *Művész valék, s boldogul éltem a művészi szép élet szférájában*.

1.) A poézis marhalegelést gyakorlott népnél támada. Csuda-e hát, hogy az olasz poeták a magok Társaságokat Arcadiának nevezték? De az valóban csuda, hogy azt Debrecen, amint az úr írja, rugásképpen vette tőlem.

2.) *hamvai* nem jó, mert ma a holtakat *temetik*, nem *égetik*. - Kegyelmes istenek, mely kritika! Friedrichet sem égették meg, és mégis: *hic cineres, nomen ubique*. Hiszen improprie, figurate

szólani nemcsak nem hiba, hanem éppen dísz. S a *hamu*, amennyiben a test *porrá omlik*, tűz nélkül is lehet *hamu*.

3. Nem szükség *nak a Mihály* végében. - Igaz, mondják *Himfy Szerelmei* és így állhat *Cs. V. M. hamvai* is, a Mihály után *aposztrófot* vetvén, mely azt mutassa, hogy onnan a *nak* kimaradt. De mondják-e: megvette Póldi házát. Olvastam Domokos Lajos Repraesentatióját? Bizonyosan nem. Itt mindenütt *a* kell a tulajdon név elébe.

4.) Az úr jobbnak állítaná ezt: *Itt nyugszik* - vagy *Itt nyugszom* etc. Megengedjen az úr a tréfás döfésnek, melyet itt adok. - Jó, de tégye hát a nyugszom után:

az Úrban.

5.) Nem jó az én felyűlírásom, mert a két első sor a 3dik személy mondása, az utolsó pedig az elsőé. Hát ez vajon jó volna-e:

Nicolas Poussin
Peintre de l' Académie Française.

né...
mort...
ET.IN.ARCADIA.EGO!

Az *Arkadiában éltem én is!* azon felyül, hogy az olvasott olvasónak azért volna kedves, mert Poussinra, Schillerre emlékeztetné, s a klasszikusok boldog régiójába tenné által, azért is jó, mert így nem kell odatenni ezt:

a' Poéta

Csak Cs. V. M. t tenni a kőre nem elég, mert idővel kétsége támadhatna valamely idegen olvasónak, hogy az a poéta Csokonaié, vagy valamely homonymusé, isonymusé.

6.) *Piramis* kell, nem római izlésű egyszerű monumentum. Édes barátom, be járatlan az úr a mesterség dolgaiban! Minden piramisok, amelyeket látunk és amelyeket erszényeink állíthatnának, mind merő *bábjátékok*, és nem tiszteletes béhatást csinál a látóra, hanem kacagásra ingerli.

7.) Nem alkalmatos a hely, ahol fekszik; másutt kell; ha Debrecen nem ád helyet, állítsuk valamely bibliothecába. - A hely szűk kilátású, talán éktelen, de szent hely, mert ő fekszik ott, s kiki által látja, miért áll ott a kő. A Nagyerdő szebb volna: de ottan a kő elveszti a maga szentségét, mert csak cenotaphium lesz. Osztán szeretném tudni, a Nagyerdőben miért van Csokonainak köve, holott Domokos Lajosnak, Maróthinak, Szilágyinak nincs? - Bibliothecában azt Csokonai nem kívánhatja, mert nem érdemli. Csokonai szerencsés író volt, de nem érhetett meg valami klasszikusi szépségű munkát írni. Az a hely pedig csak azokat illeti.

8.) a *Pillangó* jó, mert Földi... Jó a *Lepke* is... - Belé ugratok a szóba. Földinek igaza lehet a Naturalis históriában, de a Nat. históriának nem minden nevezete illik versbe, lapidáris stílusba etc. Jó ember volt, tanúlt ember volt, de ízlése míveletlen volt. - Minden diminutivum szenvedhetetlen, ha van primitivuma. *Lepe* tehát, és nem Lepke. - *Fecske* jó, mert nincs *Fecse*.

61

FAZEKAS MIHÁLYNAK

Széphalom, 9d. 8br. [okt.] 1806.

Minekelőtte az elmúlt postával az úrnak, főhadnagy úrnak levelét venni szerencsém volt, már tudtam Nagy Gábor úrtól, aki a látogatásomra jött, hogy azt venni fogom. Nem voltam tehát készületlen: de ha az voltam volna is, nem vettem volna készűletlenül. Engedjen meg barátságos szabadságomnak, hogy kimondom: én azon többé megbotránkozni nem fogok, hogy Debrecen rajtam megbotránkozik; én azt, ha Debrecen meg nem ért, ezután mindég meg fogom érteni. Ha az úr személyét szívesen nem becsülném, s nem szeretném, elhallgatnék levelére, mert minek szólok? annak nincsen haszna. De akar van, akar nincs, szólok; mert barátságos megszólításra némán maradni eltűrhetetlen gőg s igen érzékeny megbántás.

Azt akarja tudni főhadnagy úr, hogy mit teszen etc.

Felelek: - Nem lesz szükség mondanom főhadnagy úrnak, mert igen jól tudja, hogy én a Debrecen fiai közűl igen sokat szeretek, becsűlök, s barátságokat úgy nézem, mint életemnek legszebb szerencséit. Ilyenek vannak professzorai, prédikátorai, tudósai közt. Én tehát Debrecen ellen kifakadván nem bántom személyét senkinek. De Debrecenben egy bizonyos nevetséges fastus, tűrhetetlenség és magával eltelés lelke lebeg, melyet amiolta tapasztalásokat tenni tudok, soha másutt még nem tapasztaltam. A debreceniek közt kettőre találtam; aki eléggé egyenes volt megismerni, hogy ez a debreceniség a debrecenieknek indelebilis karakterek mint a pápista sacerdotium, és hogy ez olykor is kiüti rajtok magát, mikor észre nem veszik s nem is akarnák. Ők a magok szemekkel látnak, magok fülekkel hallanak, s az a szem jól lát, az a fül jól hall, s valami avval meg nem egyez, az mind rossz. Ők ugyan nem mutathatnak semmit, amin ízlés volna, de azért ők ítélik meg, ha a mások munkáján ízlés vane? S így bukdosik közöttük a legtökéletesbike is a legtökéletesbeknek. Nem fogom soha elfelejteni, mely homlokkal vitatta egy már megholt öreg úr Debrecenben, pedig én nem ingerlettem, hogy a rézmetszésben több munkába kerül s költségesebb a radirozás mint a vésés és hogy az tisztább nyomtatást ád, mint ez. Ő sohasem dolgoztatott rézmetszővel: én sokat dolgoztattam; ő sohasem volt rézmetsző szobájában: az én passziómat e részben kiki ismeri: de azért nem nekem volt igazam, hanem neki. Egy életben lévő főpap füle nem érti, hogy a schlummerst hogyan lehetne trochéus: és így az, akármit mondjon a német tudósok egész serege, *nem* trochéus. Egy igen derék ember meg nem foghatja, mi lehet szép Klopstockban és így neveti, midőn más Klopstockot csudálja. Egy igen cultus és Bécsben sokáig lakott s németül excellenter tudó ember azt mondja, hogy Bürgernél ízetlenebb poétája a németnek nincs; és így Wieland és Goethe hibásan ítélnek s Bürger semmit sem ér. Barátim, ne nehezteljetek, de ha ki ilyet hall, azt véli, hogy Debrecen az Abdera lakosaiból metempszühizált lakosokból áll.

Ha a militáris taktika s botanika dolgában én az urat, a kémiában Kis Imre barátunkat azzal a leckéző tónussal fognám elő, amellyel a Csokonai halálát jelentő tudósításomért Debrecen kapott elő engemet, meg nem értvén, hogy az affektált és nem-affektált mizantrópia, melyből emberi szeretet, és az affektált cinizmus, melyből esztétikai lélek súgárzott. Cs[okonainak] nem mondatik gyalázatjára, sőt a legelmésebb magasztalás, amellyel engem még azeránt is megleckézett, hogy a cinikustól cinicizmus jő, nem cinizmus, mint a sztoikustól sztoicizmus és nem sztoizmus - és amellyel nekem volt az *Arcadia* - a *hamvai* - a MihályNAK - és a más személy terminatiójával ejtett Mottó vettetik szememre: én azt tartom, hogy az urak engemet, mint a csizmadiát a kaptához, méltán igazítanának vissza a Sylbenstechereyhoz, s méltán emlékeztethetnének, hogy amihez nem értek, okosabb lesz leckéző hangon nem szólanom.

Főhadnagy úr azt, hogy én Debrecent a Kis Imre úrnak adott válaszban felsóhajtásaimmal bántom, gyerkőcei vásottságnak nevezi, mint midőn az a más háza fedelére gyűlölségből vagy útálatból hajigál, s az udvart a nád teremórájával beszemetezi. - Én az urat oly kultúrájú embernek nézem, aki, ha én valóban ily pajzán s vásott gyerkőce volnék is, a Bubereyt nekem s akárkinek másnak nem lökné oly minden tartózkodás nélkűl az orra alá. Most pedig midőn cselekedetem nem gyerkőcei házfedél-hajigálás, hanem azzal való szabadon szólás, aki engem a szabadon szólásra provokál és gondolt tudatlanságaimat vélem éreztetvén arra kénszerít, hogy én emlékeztessem, hogy a tett kritikák Debrecennek klimájától jönnek - most, mondom, azt nem nézem egyébnek, hanem debrecenizmusnak; s minthogy annak nézem, nem látom méltónak, hogy azt nehezen vegyem. Debrecentől az ily dolgok kitelnek.

N[agy] G[ábor] beszéli, hogy az urak közűl valaki nagyon felakadt azon, hogy én a Hazai Tudósítások - - levelében a gólyák felől szólván, annak tojományait *mony*nak neveztem. Az az emberséges ember azt hitte, hogy én ott trágárkodom. Mit mondjon az ember az ily krizisekre? s az az író, aki erudita materiában eruditusokhoz, habár közönséges levélben is, szól, arra is vigyázzon, hogy ha a szó a konyhára kihallik, Erzsók asszony mit fog magában gondolni.

A három elsőbb kérdésre nekem felelni nagy kín volna. Úgy tetszik, hogy azokat azért tette előmbe az úr, hogy azt az örömet vásárolhassa meg, hogy engem hibásnak nézhessen. Az *et in Arcadia ego*t a Poussin sarcophagusáról s monumentumáról másra által vinni nem plágium, sőt azért is megengedhető, mert édes örömmel lepi meg az olvasót a Poussin festésére emlékeztetvén.

Mit tartok Fábchichnak versei felől a lyányom halálára, nem látom szükségesnek mondani. Kezemben van levele, melyben írja, hogy egy postával küldötte meg azt mind nekem, mind Kultsár újságainak. Én egyszerre vettem mind írva, mind nyomtatva. Fabchich egy öreg jezsuita, canonum prof. Győrben s szentül szereti nemzetét.

Minden debreceniség és antidebreceniség mellett szeressük s maradjunk barátok, úr, főhadnagy úr. Éljen az úr szerencsésen. Köszöntse barátimat s ajánljon kedves emlékezetekbe.

62

CSEREY FARKASNAK

Széphalom, 21. Xbr. [dec] 1806.

Szeretett s szeretetre méltó barátom,

Ezuttal vékony papirosat kaptam a kereskedőtől; nem olyat többé, mint az előbbeni rizsma volt; és így már most a póstának gazdagítása nélkül beszélhetek hosszan veled. - Engedj meg, hogy ezen bohó kalkuluson s tréfán kezdem igen fontos levelemet.

Harmadnappal ezelőtt Kultsárnak azon levelével, melyben a tollamból folyt generális Orczy életét (XXXXVII Darab) tette közönségessé, együtt vettem mind a te 4-dik és 12-dik decemberi leveleidet, mind mívelt lelkű ipadnak levelét, mind a mi kedves Kisünkét. Képzelheted, mely örömöket ada nekem ez a nap. Fizsim emlékezetének fenntartása édes ellágyulásra fakasztott. Édes könnyekkel töltek el szemeim s úgy vittem meg a hírt Sophienak. Az elevenebb emlékezetét fakasztotta fel a szép gyermeknek. Szíveink szent vágyással töltek el eránta, oly vágyással, melyet Schwermereynak fogtam volna nevezni, ha tulajdon érzéseim lévén, azt nem mondhatnám felőlök, hogy igazi érzések. Örvendek, hogy ezen szép gondolatban társaddá tetted Kist, és hogy az a kis oltár mindhármunkat öszvekapcsol. Édes nekem

azt képzelni, hogy a következő maradék tudni fogja, hogy egymást szerettük. Valóban barátságod nekem sok édességeket nyújt! -

Hogy Orczy eránt tiszteletemnek ezt a jelét adhatnám, annak szívesen örvendek. Osztán az a kis írás tesz annyi hasznot, mint amennyi kárt esztelenségem tett, midőn plundrába öltöztem én is és úgy példát adtam a magyarság megtagadására. Különben én talán kelleténél készebb vagyok haszontalanságnak nézni a külföldi ruhától való idegenkedést; a kár, melyet tehetnek, nem nagy és az észnek minden sugallása sikeretlen a módi hatalma ellen. - Hány ember olvasta Kultsárnak utolsó levelében azt a magyar nyakravalót illető orvosi intést; s gondolode, hogy csak egy is lesz, aki négy-öt kendőjét elvetvén, egy fátyolnyakkendőt fog nyakára tekergettetni!

Örvendek, hogy sógorod képén mind a kép, mind az irás metszőjének munkája megnyerte javallásodat. Bizony nekem nagy megnyugtatásomra válik azt mondhatni, hogy a kép jól elkészülését az én sok gondjaimnak lehet köszönni, mert valamit csak tudtam, mind elkövettem, hogy annak a nagy embernek a képe hozzá illőleg készüljön el s érzettem mely szerencse, hogy nekem jutott az, hogy W[esselényi] képét kiadhassam. Ekkoráig gróf Ráday Gedeon, Horváth Ádám, Viczay József, Virág Benedek, Kazinczy András, Wesselényi és az ipam voltak azok, akikét kiadám. Mostan már majd a nagy Pászthoriét, a báró Vay Miklósét (kinek ismeretségét néked édes barátom, szívesen óhajtom), az oberster Báróczi Sándorét, a Kis Jánosét, Németh Lászlóét. - Kis néked nyújtja ajándékban európai utazásainak egyik kötetét.

Barátom, festesd magad, de valamely értelmes, szerencsés kezű festő által s küldd meg nekem a képet. Mintegy száz forintba kerül a metszés. Modesztiád tudom ellene szegzi magát annak a gondolatnak, hogy magad told magadat a publikumtól való nézettetésre. De 100 ftot feláldozhatnál barátodnak, Kisnek, aki munkája által megtisztel, hogy képed az ő munkája elébe tétessék. Az mind őtet fogná fényesíteni általad, mind őáltala tégedet, mert a Cserey és Kis barátsága mindkettőjüknek becsületére válik. Az alakoskodás mondja, amit néki mondani tetszik, de érdem által vonni fényt magunkra mindég igen becses dolog és a jók mindég annak nézték. - Írd meg, édes barátom, lehet-e ezt reménylenem. Kis felőle semmit, éppen semmit nem tud.

Kultsár mégsem tette újságaiba Debrecent illető két feleletimet, pedig az elsőbb november 5-dikén, az utolsóbb november 15-dikén men el hozzá. Nem szeretek senkit nem szép célból eredett cselekedettel vádolni: de tartok tőle, hogy ezt azért ne tette légyen, hogy Debrecen meg ne hidegűljön eránta s kevesebben hordassák leveleit. Az én két feleletem tűzzel s a Fazekas Mihálynak adott nagy megvetéssel van írva, de minden vadság nélkül. Én csak a vadságot, parasztságot tartom rútnak: az élességet éppen nem. - Sürgetni fogom, hogy adja ki, ha még késend. Most egynéhány nagy magyar emlékezetét készítem levelei számára s azt tartom, hogy az értelmes olvasó előtt kedves lesz az oly apróságos festés, mint Orczyról a zemplényi installáción való megjelenés és a Tiszaörsön töltött napom említése. Baranyi Gábornak s Kazinczy Andrásnak jő majd elő valamely rendes története. Az elevenséget adhat a Kultsár leveleinek, melyek különben azokkal a haszontalan ceremóniák emlegetésével elaltatják olvasóikat.

Kevélykedem azon hírre, hogy W[esselényi] rólam emlékezni méltóztatott. Én életéért, egészségéért, hitvesének és Miklósának megtartásáért könyörögtem neve napján. Meg nem tudom fogni, miért neveztetnek ki Erdélyben oly későn a főispánok. Írd meg, mihelyt ki lesz nevezve és mikor lesz installációja s ki lesz bévezetője a hivatalba. Ha lehet, részt veszek örömeiben. - - Hát a császártól poltolék gyanánt kapott spanyol csődör micsoda színű s mi a neve? Sokszor szó esik W[esselényi]-nek istállójáról s szeretném, ha a tudakozónak felel-

hetnék. Tőkés hol van? Elakadt-e útjában? Bezzeg, ha Jénában volt volna, mikor a francia azt a *praedálást*, *gyújtogatást csinálta!* - Édes barátom, Yoricknak a leveleiben van egy artikulus, mely ide tartozik. Minden nemzetnek van prója és kontrája. Én elhiszem, hogy a francia rabolt s égetett: de mikor egy *magára kevély* emberről vagy nemzetről valami ilyest mondanak, szeretek, ha kételkedni nem lehet, okot sejdíteni; mert bizony, bizony mondom néked a francia nem..... S íme, minek előtte észre vevém, benn vagyok a textusban! a *Corsicait* értem. - Szóljunk hát erről:

Az egyenlő, hasonlatos gondolkozás barátságot szűl. Eddig igaz a Cicero tapasztalása. De ha azt vetette volna hozzá, hogy a nem egyező gondolkozás a barátságot elfojtja, az bizony igaz nem volna. Micsoda? A megvilágosodott idők annyira triumfáltak a pokol kapuin, hogy már senki sem haragszik másra azért, hogy a Miatyánkot rövidebben vagy hosszabban mondja, hogy pénteken s szombaton húst eszik vagy rántottát, hogy talpon állva mondja könyörgését vagy térdelve: s az szűljön-e hidegséget a barátok közt, hogy valaki Napoleont félistennek, a másik fél ördögnek nézi? Nem, édes barátom! A mi szeretetünk azért semmi succussiót nem fog szenvedni. Olvastam ellene tett vádjaidat; azok bizonyosan az oly könyvekből vannak szedve, amilyeknek a kinyomtatásáért a szerencsétlen Palm meglövöldöztetett. Én az affélék közűl csak egyet olvastam: Napoleon und das franz. Volk. Nem felelhetek tehát vádakra; mert én az afféle, egyedűl nyerekedés végett irkált-firkált könyv-forma valamiket sohasem olvasom. Olvastam a prussziai király manifestumát az ujságokban. De csak félig nyílt szemmel, jól tudván, hogy a manifestumoknak soha hitelt adni nem kell és nem lehet. Olvasd a két ellenkezőt, mind a kettőnek igaza van, holott gyakorta sem egyiknek nincs, sem másiknak. - Azt kérded tehát: hogy mint kell e szerént építeni? s felelek:

Socratesnek egy igen homályos értelmű könyvet vittek barátjai, s kérték, hogy mondaná meg nekik, mit tart felőle? s a bölcs ezzel a felelettel adta vissza a könyvet: *Amit értettem benne, mind jó és igen szép: s innen azt húzom ki, hogy mind jó és igen szép az is, amit nem értettem.* - Imhol az én hiszemem és vallomom Napoleon és Kant eránt, kiknek sem egyikét, sem másikát ismernem nem engedtetett. Napoleon nagy eszköz az isteni kézben, azaz, azt mutatják tettei, hogy az isten ővele nagy változások elkövetésére él. - Akár jó ember ő, akár Flagellum Dei - a jelenvaló kérdésre mindegy! - elég, hogy oly nagy ember, akinél nagyobbat én a históriákban nem ismerek. Vesd öszve Juliussal. Ah, olvasd meg csak, mi volt Caesar mind ifjúságában, mind mikor seregét el nem eresztette s a Clódiusok barátságát kereste, úgy hogy a gyenge és állhatatlan karakterű Ciceró már eltántorodott volna az ő pártjára, de szégyenlett olyan lévbe keveredni, mint a Caesar társaié. Hát Napoleon mikor ismertette magát immorális részről és rosszakkal való tartásról? - Olaszországban, ahol néki *célból mutogattattak a szépek* nem volt-e szintoly nemes, mint Scipio Spanyolországban, s hogy higgyem én azt az alacsony és esztelen káromkodást a Krisztus koporsója eránt arról, aki a püspököt maga bátorította 1797-ben, hogy adjon áldást a népnek, s Franciaországnak tiszteletet érdemlő *Numája* volt? Ő nagy ember, ő eszes ember és így a sztoikusok szerint minden bizonnyal jó ember is, mert ha kis és kevés kifogások e régula alatt is vannak, mint minden más regula alatt, igazat állítottak ők csakugyan, hogy *rossz*, csak a *bolond* lehet, és így az *eszes* mindég jó is. Én eleitől fogva tiszteltem néki azt a cselekedetét, hogy koronát teve fel. Hazájának java azt kívánta, s mikor volt boldogabb Franciaország, a respublikai igazgatás alatt-e vagy most? Brutus ugyan azt mondja Plutarchnál, hogy a római még a jó fejedelemnek sem engedelmeskedik, s meg kell vallani, hogy szabad kéjtől függeni irtóztató dolog: de másrészről igaz, hogy a legjobb neme a közadminisztrációnak az, midőn egynek kezében van az uralkodópálca, csakhogy az az *egy* igazán *jó* és *nagy* légyen, igazán a nép javát keresse. Moreau nagy ember volt, de oktalan, legalább gondolatlan módon viselte magát. Cerachi Brutust akart játszani. Ki szenved olyakat maga ellen? De te tartsd Napóleont istennek vagy ördögnek, az ugyan engem erántad semmiben meg nem változtat. Élj, élj, élj szerencsésen!

63

CSEREY FARKASNAK

Széphalom, jan. 24. 1807.

Szeretett barátom,

Négy leveledre lévén adósod, félve járúlnék elődbe, ha az a gondolat nem bátorítana, hogy vásárhelyi útad és azok az örömek, amelyek tégedet ottan várnak, elfogtak annak érzésétől, hogy egyébkor igenis szorgalmatos barátod egyszerre megtunyúlt. Engedj meg hosszas hallgatásomnak, s engedj meg azon mentségnek is, mely minden más esetben ingerlésnek tetszhetne, ha olyannak mondatnék, aki kevésbé bizonyos barátságom felől: *Nem volt időm az írásra*. Valamíg karom el nem zsibbadt, gyertya gyújtás ólta gyertya oltásig, a Patakra eladott könyveim katalógusát kelle dolgoznom, s barátimnak meg valék halva egészen. És mégsem vagyok kész a munkával, pedig az vala célomban, hogy 19dben a deputációnak, mely oda rendeltetett, általadhassam. A könyvek s képek ott vannak: de a katalóguson még soká fogok dolgozni. De hagyjuk e mentegetőzést! -

Gyönyörködve olvasám decemberi leveledben, mit írt munkádra püspökötök, s szerettem érte. Azonban az, amit a ma érkezett levél mond róla, leforrázott. Barátom, amit te írtál a püspöknek a Voltaire és Rousseau mentségére, az filozófushoz illő egyenesség. Én az utóbbikat még ott is szeretem, ahol hibázik, az elsőbbet még ott sem szeretem, ahol igaza van: az oka az, mert amaz, tudniillik Rousseau, még megbotlásában is a lelkiismeret szent szavát követte: ez, tudniillik Voltaire, még midőn tiszta szemei az igazságot kiismérték is, mindég pajkosságból szólott inkább mint a jó és igaz szeretetéből: de ha püspökötök azt várja tőled, hogy mutasd meg, miben segéllették ők elő az igazi Megvilágosodást: én viszont azt várnám, hogy azt mutassa meg, hogy mint lehet azt eszes embernek, ha - amint a püspök magáról mondja - munkáikat s életeket olvasta, kérdésbe hozni. Ha Rousseau soha egyebet nem írt volna is a Confessióinál, már nagy és igen fontos szolgálatot tett volna azoknak, akik kiválasztva vagynak reá ismerni az igazra. Hát ezen felyül Emillel! Hát a filozófiai igazságokkal rakva levő Nouvelle Heloizzel! - Voltairenak nem kell olvasni a Közönséges Históriáját: de nem nagy szolgálat volt-e az, hogy ő a sur la Tolerance-t írta? - De püspöknek így kell szólani, így kell gondolkozni!

Arra kérlek s megígérted, hogy egy falusi oskolabeli enciklopédiát dolgozol. - A Kultsár levelei mellé tett Institoris könyvei lajstromában tűnt egy ilyen munka szemembe. Olvasd meg azt, hozasd meg a könyvet, hogy ha jó, szükségtelen munkát ne tégy vagy csak hiánosságát poltold ki.

Hogy a praeter laudem nullius avarus megelégedett a metsző s betűvéső munkájával, nagy megelégedésemre válik. Ha újra meg nem csal a nyomtató, márciusban Erdély is fogja venni a munkát, melynek díszére a kép készíttetett.

Kultsárhoz együtt indúl levelem: hogy ha a Kis és Fazekas ellenem támadásait hat nap múlva azután, hogy azokat ők írták, leveleibe felfogadta, s ezidén is már a Horváth Ádám szépen hangzó és eruditus munkának tetsző fecsegéseit, a Csokonaira írt verseket: három holnap mulva engedjen már az én megszólalásomnak is helyet, s Kis és Fazekas által ne engedje arra a gondolatra vétetni a publikumot, hogy a dolog eldőlt és így e célra konferálni haszontalan; mert Horváth Ádám a IV-dik Újságlevélben már olyan hangon kezdi a Csokonai Sírkövéről a beszédet. - Félek, édes barátom, hogy az a költség a te erszényeden sokat ránt, mert kevés

gyűlt bé mindeddig. A nemzet nem ért meg az effélékre. De annál szebb az effélékre érlelni, mely egyenesen és egyedűl a te érdemed.

Tekintsd meg az 1805-dik esztendei Allgem. Lit. Zeitung első darabja előtt álló *Linné* sírkövét. Az egészen a régiség ízlésében van készülve. Most Marosvásárhelyt felleled a könyvet valakinél. - Ahol a koszorú van, oda a lepét lehetne tenni: ahol pedig a medaille áll, oda tétethetnéd a márványtáblát. A teteje szarkophagusi tető formára van csinálva és úgy, hogy az eső lefolyhasson.

Vásárhelyt lévén, festettesd magad *en face*, és ha a festő azt nem találná el *jól*, *en profil*. Ha ahhoz értő ember a falon leveszi árnyékodat, kevésbé fog hibázhatni a festő, s a kép alkalmatos lesz a tudva lévő célra, melyet kérlek tarts titokban, hogy csak magunk tudjuk. S írd meg, mi lett a dologból. Én nem felejtkezem el kívánságodról s magunkat, mihelyt lehet, festetni fogom számodra.

Mélt. gróf főispán s praeses úr ipadnak beszédjét még nem vettem Nagy Gábortól. Talán a jövő héten mégyen szekerem Semlyénbe s felhozza. Ugyanakkor indulni fog borod is. - Zrínyi sipkád félek, hogy későn jut kezedhez. Midőn e hét elejét a sárospataki deputációban töltöttem, szó esett az újságok felől s valamely vir humanissimus azt beszélé, hogy a tavalyi senior, aki most Bécsben van, tovább nem mehetvén, azt írta, hogy Napoleon által meg van tiltva a németországi újságíróknak, hogy haditudósításokat ne végyenek fel leveleikbe. Ezt, aki akarta annál inkább hitte, mert Decsi 4 levelét nem küldötte meg egyikünknek is, akik oda deputálva valánk. Azonban Újhelyen keresztüljővén, kezembe adák a vastag csomót s abból látom, hogy a Napoleon ellenségeinek nem volt igaz az az állítások, és hogy a bécsi hír Bierhäsel hír. - Szó esett osztán a jénai barbaries felől is, s megszólala egy s elbeszélé, amit maga hallott egy ifjútól, aki az eseten éppen jelen volt. Így világosodnak fel a dolgok s azt tanítják, hogy hirtelen ne higgyen az ember semminek. A hálai oskoláról azt hallám, hogy az ifjak aus *Rumoristerey* kardot fogtak a prusszusz király mellett, sőt az idegen születésűek is a professzorok buzdításokra katonákká lettek. Napoleon azért vitte által Heidelbergbe az oskolát.

Mártont személyesen ismerem. Kedves külsője van s sok ideje, hogy Bécsben lakik: de Debrecenben tanúlt valaha, s az ott beszítt dolgok nem engedik magokat elfelejtetni. Nem csudálom tehát bánását. Én nékem is csak egyszer felelt. Második levelemre terhesnek tartotta a felelést. Az oly commodus embernek nem szeretek importunuskodni.

Örvendek azon dolog elindulásának, melyet a horvátországi bánnak ajánlottál s kívánom, hogy minél elébb elsüljön. Az affélékben nem sokat kell tartani, sem keveset. Az én testvéröcsém is, a Davidovics regementjében szolgáló óberster arra törekedett tavaly, s expediáltatta Abauj vármegyével az arra megkívántató *ősi próbákat*: de minekelőtte a dolgot elindította volna, egy képtelen szerencsétlenség érte: *Beinfrass* esett a jobbik pofája csontjába, s emiatt Bécsben fekszik július olta oly kínok közt, amelyek azt láttatják előre, hogy nagyobb szüksége leend a szent Péter kolcsára, mint amit Bécs osztogat. Én azonban azt mondom most is, hogy ha konkurrense lehetnék a dolognak, én kolcs helyett *hangot* kérnék - *oly hangot*, mely familiámnak minden tagjára általmenne. Azonban kinek-kinek szabados a gondolkozás és kiki tudja, mit tehet s illik és kell tennie. - Rhédey Lajos azt mondá: *nur nichts Neugebackenes!* midőn néki is ezt mondám. De én még sohasem hittem azt, hogy gr. Török József, b. Vay Miklós és gr. Majláth szégyelhették a *neugebackenséget*, mert ez a három, amit az egész haza tud, régi és nevezetes familiából származtak.

Hogy Buczyn segíteni igyekeztél, hogy erszényeddel is szolgáltál neki, azért édes barátom, és azért, hogy ezen szép tettedet velem tudatád, csókollak. A keresztyén alázatosság azt tanítja,

és ha jól értjük, bölcs és szent végből, hogy amit jobbkezünk ád, a bal ne tudja. De mi, édes barátom, ami jót tettünk, beszéljük el egymásnak, hogy az is nevelje szeretetünket, egymás becsülését és gyúlassza szíveinket a hasonló szép tettekre. Félek, hogy Buczy nem lesz szerencsés azon pályán, melyet választott: de örvendek ellenben, hogy azon a terhes pályán oly férfi fog viaskodni, aki sok jót tehet. A 76 ezer frt jövedelmü ember az volna-e, aki most, ha ott nem ülne, ahol ül? - Érted *mit mondok* s mit gondolok.

Édes barátom nem terhellek semmi kedvetlennel: de ha kedvét lelnéd propoziciómmal valakinek az erdélyi sok ménestartó urak közül, azt bíznám barátságodra, hogy nékem egy hordó tokajiért melyet ez idén *nyolcvan aranyra becsülhetni*, néznél ki egy szép csődör csikót, mintegy négy vagy öt esztendőst. Csak azt mondanám választás regulájául, hogy *feje s nyaka* szembetűnő légyen, egyéb része pedig ne *elrútítója a fejnek s nyaknak*. A bor nem lesz rossz, egy hordó színbor egy hordó aszúra van töltve. Csakhogy, aki a bort kóstolja, annak azt kell tudni, hogy a szekeren jött hordónak egy-két hétig pihenni kell a pincébe, míg igaz színére tisztúl, és hogy a bor annál gyengébb, minél újabb s annál tüzesebb, minél régibb. Ezt csak úgy, ha véletlen beszéd közt akadnál ily *vevőre-adóra*. - Ezidén kancáimat egy barátom fogja itt hágatni, de illő, hogy csődörről magam gondolkozzam.

Csáky Emmanuelnek írt leveledet még e holnapban fogja venni. Hotkóczommal - *az enyémmel* - meg van elégedve, de azt írja, hogy jövő nyáron magához vár oda egynehány napra, hogy időm legyen Hotkóczát inkább ismerni. Ki tudja? talán kedvem jövend újra dolgozni a hirtelen tett munkát.

A mélt. grófnét méltóztassál nevemben tisztelni s jelentsd kézcsókomat. Tisztelt nagyfényű ipadat is, s jelentsd, hogy parancsolatja által[hághatatlan] lesz. Fordításomat végigtekintésére bé fogom küldeni. Tiszteld mélt. Zejk urat is, a Vay vejét s ajánlj emlékezetébe. Mondjad ennek, hogy most érkezik ismét mintegy ötszáz darab könyvvel két ládám a külföldről. Te pedig édes barátom élj szerencsésen, bocsásd meg hallgatásomat s légy jobb nálamnál. Mélt. Aranka úr felől írj, mint van? s mit csinál. Kedves Rhédeyd s Rhédeym szép fényt vona újobban nevére a Széchényi Bibliotékának ajándékozván mineralógiai gyűjteményét. Ölellek a leghűbb barátsággal, alázatos szolgád

Kazinczy Ferenc mp.

Nagy szükségem van hitelesen tudni, hogy az újhelyi postán nem rakják-e fel a feladott levelekre ezt von S. A. *Újhely* és így, aki a postákon, ahová a levél küldetik, a levelet megpillantja, kitalálhatja-e, ki írta azt és honnan jő. Édes barátom, ne felejtsd el ezt tudtomra adni első leveledben.

64

KIS JÁNOSNAK

Széphalom, ápr. 29d. 1807.

Kedves barátom! Wéber azt írja ápr. 7d. hogy Ocsovszky úr néki megküldötte a réznyomtatványait, melyeknek episztolád előtt kell állniok, és hogy a 400 nyomtatványból álló csomót késedelem nélkül Pestre fogja küldeni, felét Institorishoz, minthogy úgy rendelted -, felét pedig, minthogy én ismét azt kértem tőle, Eggenbergerhez. Levele 18 nap őgyelgett a postán.

Én azonnal írtam mind Wébernek, mind Institorisnak s erre azt bíztam, hogy nevemben adjon által Kultsárnak egy nyomtatványt a levelembe zárt recenzióval, s kérje, hogy ennek engedjen helyt újságleveleiben. - A recenziót venni fogod, de engedd, hogy egyebeknek előbeszéllésére csapjak.

A recenzió dolgozása miatt verseidnek csomóját kikerestem volt s 25-dikben nem tettem vissza helyére; - asztalomon maradt. Mintegy ötödnapja, hogy a sógorasszonyom, ki májusban menyecske lesz s Mehádia s Temesvár tájékára fog lemenni, szüléi s testvére közt akarván felosztani itt múlathatása idejét, nálunk múlat. Sophie a Süsie öltözködő szobájába ment által, én pedig verseid csomóját forgattam leselkedő szemekkel, hogy hol akadhatnék valamire, amit helyéről kimozdítani lehetne, s (amit már oly sokszor cselekedtem), azt lesvén ki, hogy azok micsoda új béhatást tesznek reám. Elébb-tovább forgatván a darabokat (mert én minden darabot külön levélje írtam, hogy majd mikor a rendet csináljuk, baj nélkül lehessen őket elébb-hátrább tennünk) a *Vallászcsufolók ellen* írt darabot olvasám. Túl valék a felén, midőn a két testvér kiált. Belépék hozzájok. - Mi lelt téged most? kérdé Sophie. - „Engem?" felelék; - „imádkoztam." - *Te* imádkoztál? kérdé Sophie. - „Igen!" mondám; - „az *én* módom szerint!" - Mind a két testvér hallgatott; mert Sophie, aki sok ízben látta már, mely szíves megilletődéssel nézem az *ő* imádkozását s emlékezik, hogy sok ízben kértem már, hogy imádságát olvasná előttem fennszóval, s olykor többnyire elragadtatva ezt kiáltom fel az imádság közben: oh schön! o göttlich! göttlich! - Sophie, mondom, többé az én *nem-imádkozásomon* meg nem botránkozik: de az Süsienek nem fér a fejébe s azt mondja, hogy az a vonás az én karakteremben őnéki *megfoghatatlan*. Hiába mondom neki, mit mondott IV. Henrik - hiába mondom, hogy én protestáns vagyok és nékem az az imádságom, hogy az isten magassága s az én őeránta való relációm felől meleg szívvel elmélkedem, hogy mind az örömeim közt, mind a csapásokban őreája háládatossággal vagy bizodalommal tekintek fel; - hiába mondom, hogy a nyomtatott imádságok elmondogatása nem elmélkedő fejnek való, mert mechanizmussá válik s nem illik a léleknek individuális Stimmungjához. Ők egyebet láttak s tanúltak - s így osztán egyébképpen gondolkoznak. Csendesség volt sok ideig; én pedig elhevűlve jártam fel s alá, beszéltem nekik, mik vannak az említett darabokban, s a két imádkozni szerető testvér goutirozta, amit hallá. Kijöttek az én szobámba s Sophie verseid csomóját forgatá. Szemembe tűnt ez a dalod: *nincs palotám, s aranyom sincs* etc. Fennszóval olvasta végig s egy hangot sem mondott rá, de hirtelen megfordította a levelet s újra olvasta el egész végig. Én csendesen néztem s kémleltem, mik forognak lelkében. Harmadikszor fordítván elő a papirosat, hajlékony s ezüst tisztaságú szavával végigmondta az egész dalt s Süsie, aki sokkal kevésbé tud magyarul, minthogy azt megérthette volna, kért, hogy neki sorról-sorra magyarázzam a strófákat. Tizenegy órakor útnak indultunk s Sophie még az úton is eldallá a dal nem szavait, hanem csak hangjait (a dal szavait könyv nélkül nem tudván), s ez jelensége, hogy lelke még mindég a dal szép habjain lebegett. Óhajtottam volna, édes barátom, hogy te ezt az egész szcénát végigláthasd s vedd jutalmát érdemeidnek annak érzésében, hogy az a jó, melyet hintesz, gyümölcsöket terem.

A nap késő estig gyönyörűségek s ritka örömek alatt méne el. Hadd fessem le annak elfolytát azzal a fecsegéssel, amelyre a barátság felszabadít. - Mind én, mind a feleségem érezzük, hogy a pater és mater familias atyja és anyja a római értelemben veendő *familiá*nak *(cselédségnek)*, s mi ezen az egész tájon szokatlan szelídséggel bánunk velek, sőt mindennel; - a szenvedhetetlen embert vagy bé nem fogadjuk vagy elcsapjuk - a csak hibást eltűrjük, s botlásaik eránt vakok vagyunk. Szitkot, alázó pironságokat tőlünk senki nem hall; botot három esztendő alatt egyszer engedek magamnak, mert haszontalan, anélkűl az emberek nem akarnak vagy nem tudnak ellenni. Ez a szelíd mód talán nem bonhommie bennünk, hanem csak okosság vagy fortély, s tulajdon nyugodalmunk szeretete - mert aki szitkozódik, mást bánt, az magának is bajt csinál. Ennek híre van az egész tájon, s szerencsésnek tartja magát

minden, aki nálunk béfogadtatik, kivált hogy a szomszédok tatárkorbáccsal lebegnek sklávjaik hátok felett. A Bányácski, Mikóházi orosz pap tudakozódik, s az egyik, aki nem ismért, meg nem tudja fogni, hogy egy vasat hordott perduellis és irreligiosus ember hogy lehet jó ember, s micsoda contradictio van abban, hogy nincs *hüte*, és mégis az ő tavalyi izenete, hogy az orosz templom szükségére valami materiálét adjak, oly váratlanúl fogadtatott, hogy azt nemcsak önként adtam, hanem az adást még egy galant cédulával tettem kedvesebbé; mint ezelőtt tizenöt esztendővel nem tudta megfogni egy vallásos, s a Wesselényi Miklósné szava szerint templomba járó istenfélő gazember, hogy én nem hiszek semmit, és mégis a Messiást fordítom. - Megengedj kicsavarodásimnak. - Ez az orosz Batykó, a Bányácski, két hét olta sok izenetek s holmi apró kedveskedések által (rákfogatással etc.) kéregetett, hogy az ő húsvétjek első napján *aláznánk meg* hozzá magunkat. Sem ő nem volt soha nálunk, sem mi nem soha nála, és így meg nem foghatánk, mit akar: de a szíves hívást - akármi légyen benne a cél, el nem fogadni nem illvén humanitast profiteáló emberhez, megígérkeztünk. Azonban az ő nagy péntekjek estvéjén a napam azt parancsolá, hogy vasárnap őtet és Süsit, hétfőn pedig a sógoromat várjuk ebédre, és így kéntelenek valánk megizenni, hogy nem mehetünk. Tegnapelőtt ismét jött egy posta, hogy hát kedden jelenjünk meg. Megígértem és általmentünk; Sophie s Süsie félvén, hogy ott valami váratlan eshetik, én pedig örűlve, hogy új karakterű s módú emberek közzé léphetek. Bányácska ide csak fél óra; az idő tiszta volt, elég meleg és csendes, és így általsétálánk. Az ősz szakállú magas szál öreg eleinkbe jött és úgy fogadott, mintha a püspökje voltam volna. A felesége még az én kezemet is megcsókolta volna, ha észre nem vettem volna idejében, mit akar; s előle az én angyali szívű barátném is elkapta a magáét, s megcsókolta érte. A házban két piarista állott (Újhelyi ret. és poez. professzorok), és az újhelyi volt orosz pap Gyulai regementjebeli hadnagy fia, egy igen szép növésű s módú igen ifjú ember. Peckesen kezdett menni minden, a piaristák le nem mertek űlni, a hadnagy táncmesteri attitűdökben állogatott; a szakállos batykó ki s be ment, öszvetette a két kezét, felsóhajtott az egekre: *Domine Spectabilis, pro quanta ego felicitate assumo, quod Dominatio vestra et illustrissima Domina Comitissa ad me miserum parochum Bányácskensem semet exhumiliare dignata fuerit*. Ez a scéna alig mult el, imhol jő a papné, s mondja nekem a maga Viszoci Urodzenijét és amiben szegény nagy megtiszteltetést és szerencséjét lelte welkomozsnu grofku a welkomozsnu comtesszu-jait etc. Képzelheted, hogy úgy ültem ott, mint a szenen, s pirultam. Szabadabb tónusba kezdtem volna ereszkedni: de az nem ment. A professzorokhoz fordúltam; az egyik peckes tiszteletben állott s hallgatott, a másik, egy igen ifjú misemondó pap, a füléig pirúlt ha ránéztem is. A hadnagy akart volna, de nem sült el. Végre én a fiatal sacrificulushoz fordultam, s mondám neki, ha ő-e az, aki hadnagy volt az insurrectiónál s pappá lett? A pap elpirúlt s igennel felelt. Légyen szabad kérdenem az urat, mondám, katonának hogy jöhet kedve pappá lenni? - Szegény nagyot sóhajtott s elnémúlt. - A háború hozódott elő, a diaeta, a palatínus (akinek nevét az én szám csak elragadtatott örömmel szokta nevezni), s a hadnagy beszédnek eredett, s így végre a két prof. is. - A nagyobbik tiszta fejű, szép gondolkozású ember, a másik még csak kezdő, s minekelőtte gondolám, oly kedves circulusom támadt, hogy áldani kezdtem a napot, mely oda vezetett. „Uram, monda ez, az emberek legnagyobbikáról lévén négyszemközt a szó, már majd megölt a bosszúság és elkeseredés, hogy mindent úgy láttam szólani mint a marhát, végre az ipad hozzánk jő; no, mondám, végre, végre van egy ember, akinek még helyén az esze, s felvidúltam." Hasznát fogom venni ezen szomszédságnak. - A Batykó kitett magáért; három hitebeli muzsikus érkezett Újhelyből, s azok elkezdték vonni a hegedűt s fújni a klarinétet, míg az asztalt megterítették, és énbelém is két findzsa arábiai levet töltöttek, mellyel én és Sophie nem élünk. Csaknem felhozták az ebédet, mikor látom, hogy nyakra-főre bezárják az udvar kapuját. S egy 40 esztendős szakállatlan batykó bedugá a fejét az ablakon, s kiált, hogy a gazda kinyittassa mindjárt a kaput, különben ő reverendájával tesz egy bakfittyet az asztal közepére. Nagy lőn a nevetés. Tudakoztam, ki az? s azt mondák, hogy a legkedvesebb barátja

a papnak, egy *irtóztató jó kedvű* ember. Én a buffonokat éppen úgy nem szenvedhetem, mint Sophie nem a részeget. De kéntelen voltam nevetni a rossz játékhoz. Az ember belépett, megtette az orosz reverenciát, s elfogta hirtelen az egész placcot, felaggatta a reverendát, s lármázott, parancsolgatott, mint az eszeveszett. Az asztalnál egynehány döfést tett a *latinus*okon s rám vicsorította titkon a szemét s fogát, mintha kérdeni akarta volna, ha *megadta-e nekiek?* - A két latinus az *olyan* döfést *nem érzette*. Orosz módra volt überladolva az asztal, háromannyian is jóllakhatánk vala, s az étkek jól voltak főzve. Az orosz pap megtöltötte tokajival poharamat, s az én egészségemért itt az oda feljebb már festett attitüdben. Én viszonoztam, s két pillantat múlva a királyért, a diaetáért és annak kedves előlülőjéért ittam. A bouffon orosz pap egy más pap társával és maga a gazda egy orosz szent asztali éneket kezde elordítani. Nem mondhatom ki, mely igen édes béhatást tett az reám. Az éjjel juta eszembe, hogy az olyan, mint a Yorick Érzékeny leveleiben a *Gratiás*-tánca. Asztal után a bouffon elővette Süsiet, s úgy megtáncolt vele, mint egy verbungos; verte a csizmája szárát, kiáltott a táncnak, s haragudt, ha valaki táncosnéját ki akarta kapni kezéből. Én reszkettem, hogy Sophie is rákerül a sorra. A vendégek megsejtvén, hogy *anya*, megkémélték: de a gazda csak sóvárgott, hogy bárcsak neki az a szerencséje lehetne, hogy a *„Nagyságos Grófnéval"* táncolhatna. - Édes barátom, mely rendes dolog, mely rendesek az emberek ideái! Sophie isten tudja mi volt az ő szemeikben a *Gróf* bűz miatt. Sophienek valaki megsúgta, mit mondott a gazda, s mondta valakinek, hogy adja őtet a gazda kezébe. Meglett az is. - A tánc után, mely nem volt egymást sorban űző táncolás, hanem csak felszesszenése a jókedvnek, a bouffon Sophiehoz vonakodott, hogy nézze meg a templomot. Az ugyan nem éppen a legszebb: de a harang igen szép szavú, *„majd megvonom én!"* - Sophie elijedt, hogy mi lesz, ha a nép feltódúl? - *Hadd toldúljon, ha akar; ha oda toldúl, előugrom s mondok nekik valami rövid ...ságot?* - Sophie, képzelheted, micsoda szemeket tett, s előkiáltván az idősb professzort, Susiet a hadnagy vezetésére hagyta. A fiatal prof. is Sophie mellé akara menni, de Sophie, azt hívén, hogy az ért tréfát, ezt mondá neki: Nem, nem! bleiben Sie nur; ich habe schon meinen Liebhaber. A kis pap elpirúlt s elmaradt. Sophie nem tudta jóvátenni a hibát, én nem voltam ott, s nem tudom, mint lett vége. A templomban a szentek szentjéhez mentek. Én rettegtem, hogy Sophie v. Süsie tiltott helyre találnak lépni, de a jó batykók azon való örömükben, hogy nálok valánk, talán még azt is megengedték volna, hogy etc. ... - Késő estve gyaloglánk haza s alig tudtuk eltiltani a papot, hogy bé ne fogassa lovait.

Ez a napom nékem felejthetetlen napom lesz, és a két piaristának barátjává tett. Szeretem gazdánkat is, sőt a bouffont is szeretem. Ez engem *irtóztató tudós embernek* tart, mert a papok nőtelenségéről beszélvén ő, s elakadván a Colomannus és Calixtus neveikben, kik helyett szemtelen bátorsággal más neveket mondott volt, én érezhetetlenképpen akarám útba igazítani, de ő azt csudálkozva érzette, és meg nem tudta fogni, hogy ismét elakadván a Gregor. VII. familiai nevében, én mondtam ki itt is, amit ő ki nem tuda sillabizálni. Sorbajárta a papokat, de vigyázván, hogy azt *én* észre ne vegyem, s azt sugdosta nekik, hogy én *portentum scientiarum* vagyok, és több eszem van magamnak, mint az egész vármegyebelieknek. - Nevetsz? - Én nem nevetek! - Barátom, nem olyak vagyunk-e, mint ez az orosz pap, mikor mást csudálunk? Bizonyosan. Minden tudásunk ringy-rongy: és noha Wieland bizonyosan többet tud, mint ez az orosz pap és az őáltala úgy nevezett *portentum scientiarum* is, mégis alkalmasint orosz batykói forma ember az, aki magát Wielandot is úgy nézi, mint ez az ember nézett engemet. - De élj szerencsésen.

Recenzio. Ez a szép ének K. J. N. D. ev. pr. úrnak nevét halhatatlanná fogná tenni, ha az a múzsa, kinek szolgálatjában áll, egyéb szép és sok munkáiért már régen meg nem fűzte volna az elviríthatatlan koszorút. Az ének plánuma igen bölcsen van elrendelve, a gondolat elejétől fogva mindvégiglen hathatós és teljes erővel; az ideák újak, csillogók; a kifejezések igazak és kényesen vannak válogatva; a vers könnyű és kellemes folyamatú; mindenünnen soknemű

tudomány, kivált mitológiai s a görög klasszikusokkal való szoros ismeretség tündöklik; s rajta az életnek legjózanabb filozófiája ömlött el. De leginkább azt a kifogyni nem tudó ubertást lehet csudálni, mely tárgyát, melynek érzésétől elmelegedett, új meg új képekben s gondolatokban adja elő. A vers nem a személyt magasztalja, nyavalyás alkalmatossági verseze-teinknek szokások szerint, hanem a dolgot; a páros élet boldogságait festi és ahol magasztal, ott nem a hideg hízelkedés, hanem a barátság forró szava szól. A hely nem engedi, hogy az ének legszebb strófáit kiírjuk: legyen elég csak a zseniális berekesztést említenünk:

Mely változás! etc. - Válasszon vezérnek.

Szerencsés gondolat vala az éneket németre is lefordítani és a magyar textussal szemben lenyomtatni, hogy a német kritikusok, kik literaturánkat csak salakos mívekből ösmerik (lásd Annal. der Liter. des oesterr. Kaiserthumes, ezidén a márciusi csomóban) annak szerencsés előmenetele felől igazábban ítélhessenek. A recenzens ohajtotta volna, hogy ezt Schiller, kinek géniusza egész erejében megülte a mi poétánkat, ezen ének költése alatt olvashatta volna s láthatná, hogy az ő példája köztünk mit szült.

A kép oly szép munka, amilyet *John*tól, kit Németország úgy néz, mint elsőrendű művészét a maga nemében s Kiningernek ecsetjétől várni lehetett. Amennyire tudnunk lehet, ez első magyarnak képe, melyet ő metszett. A baloldalt egy szépen vetett posztózat fedi, hihető, hogy a mente sok pikkelyei által okozható monotónia kerültessék el. A felhőkben villám lobban fel s elvész a mélységben. A név s ez a Terentiusból vett mondás: *placere bonis quam plurimis!* Junker pozsonyi hazánk fiának vésése. -

Eddig van és ebből áll a recenzió. Új levélre terjedvén ez még tovább lehet veled szólanom s hasznomra fordítom az ürességet. -

Azt fogod tudni akarni, hogy Sophienak a fejében mennyi fény van? - 8 esztendős korában ment a bécsi klastromba s 16 korában jött vissza, s már ott bizonyos institutiók alatt olyanokat mondott minden Naseweisság nélkül, hogy az apácák nagy haraggal azzal rettentették: die heirathet zuletzt einen Ketzer, und verdient nichts bessers. Ő dogmáról soha nem gondolkozik, mert - „az nem fér az ember fejébe" - reggel és estve, igen ritka eseteket kivévén, imádkozik; a pápista religiót szereti, mert az néki religiója, ahhoz szokott s nem látja, miért ne kelljen s lehessen azt szeretni; azok ugyan, akik azt hitték, hogy a Kálvinéra vezetem, nagyon megcsalatkoztak benne, azt ő tenni soha nem fogja. A religió neki Angelegenheit des Herzens und angewöhnte Nahrung. Nem töri magát holmin, de ha esik valamiről, józanon ítél; s mondd meg, kell-e *több?* Az imádságoskönyve ily cím alatt jött ki: Gebethbuch in der Sprache des Herzens. Én szebbet, okosabb kalkulussal írottat nem ismerek. Írója arra kalkulált, hogy az emberek, imádkozván, elbandzsalodnak (sich zerstreuen), s rövid punktumocskákból, paragrafocskákból rhapsodisch állanak benne a könyörgések, hogy az elszóródni kezdő eszmélet minden nyomon magához térhessen. Az érzés benne igaz és tiszta, a kifejezés nemes. Ha én már ágyban vagyok s Sophienak kedve jő imádságot fennszóval mondani, *hogy az ő érzései nékem is érzéseim légyenek*, amint írám, sokszor explóziókra lobbanok. Szebb könyörgéseket nem ismerek, és azokra, akik az ily könyvekben übermenschlich bölcsek akarnak lenni, azt mondom, amit Csokonai monda hipochondriából s Benedek-Mihályságból ennek hosszú és si diis piacet bölcs katekizmusára: hogy ő *cum ratione insanit*, mert pozitiva vallást *pápista módra kell tanitani*. - Más megértene-e ezt olvasván, nem tudom: de te meg fogsz. A religió szent és tiszteletes dolog. De a religiót nem *eltanulva*, hanem *keresve* kell szerezni. Mentsen meg engem attól az isten, hogy én Sophienak oly dolgokat verjek a fejébe, amelyek nem az ő *lelkében* támadtak.

Ezen levelemnek 6-dik lapján a bouffon Papnak egy kifejezésére *Virág Benedeknek* egy szava jut eszembe. Ketten valánk s a vármegye dolgairól folyt a beszéd. „Barátom!" úgy monda ez a

szép lelkű *elsüllyedt* nagy férfi: „azok a *Judliumok!*” - A leghangosb kacajra fakadtam s csaknem eldőltem a széken. De ő elsüllyedéséből fel nem ébredt és alig vette észre, hogy én nevetek! - Az ily anekdotok megérdemlik, hogy sohase felejtessenek el.

Bizony az én életemnek nagy szerencséje az, hogy engem Dayka, Virág és Kis szeretett! mit adnék érte, ha titeket barátim a gondviselés szomszédomba hozott s házi boldogságomnak tanúivá tett volna! Valamikor verseidet, valamikor leveleidet olvasom, valamikor rólad emlékezem, nagynak érzem magamat és szégyenlem, hogy oly sokszor érdemetlen vagyok hozzád és őhozzájok! Engedjen addig élni az ég, míg annyi érdemet tehetek, amennyi elég lesz arra, hogy a maradék engem a ti barátságtokra méltónak tarthat; míg azt fogom érdemelhetni, hogy azt mondhassák ők: méltó vala azon szent koszorúban állani! Daykát soha szívem elfelejteni nem fogja. Mely munkákat nyújtott volna, ha együtt élne velünk s Kisnek s Virágnak példája, szeretete tüzelné! - Élj szerencsésen és szeress!

65

RUMY KÁROLY GYÖRGYNEK
[1807. ápr.-máj.]

Professzor uram!

Lekötelezve érzem magam s köszönöm, hogy prózai és költői, saját és idegen adalékaimat volt szíves elfogadni. Teljesen érzem is, mily hízelgő számomra a felhívás, vegyek részt az ausztriai Annalisok Intézetének munkájában. Oly vállalkozásokat, mint ez Annálisok, az Ön folyóirata és Kultsár hazai tudósításai, minden erővel támogatni kötelessége minden olyan embernek, aki tudni véli, mit nyer kulturálisan egy nemzet, ha az egyes tudósokat foglalkoztató eszmék széles körforgásba hozatnak. Ily írások hiányának tulajdonítom én kiváltképp az én hazámfiainak - igazabban: a magyarul beszélő magyaroknak, még igazabban: az én derék kálvinista hitfeleimnek - szomorú sorsát, melyről az Egy magyarnak szabadelvű megjegyzései hazájáról c. műnek kiváló, előttem még mindig ismeretlen szerzője így ír, jogos szemrehányással: „Az irodalom nem akar tenyészni Magyarországon!” Érzem, mennyire alkalmasak az ilyen írások arra, hogy az önelégültségnek szomjú szárazságát, mely az elszigetelt tudósokat szokta meglepni, megszüntesse és őket a versengés és a szív legtitkosabb szálai által tevékenységre buzdítsa fel mostani tompa tépelődésükből. Ítélje meg hát ebből, mennyire szívemen fekszik az, hogy az ön folyóirata vevőinek számát szaporítsam.

Lelkem mélyéből kívánom önnek, hogy ez tartósan fennmaradjon, s ne akadjon el úgy, mint minden egyéb ilyféle vállalkozásunk - a kassai Magyar Museum, az én Orpheusom és a mi nagyon tisztelt barátunknak, Schedius úrnak folyóirata. A legtöbb mindig az ily művek kiadóin és szerkesztőin áll, s én remélem, hogy ön vonakodni fog attól, hogy hosszabb, száraz, csak kevés olvasót érdeklő dokumentumokat is felvegyen lapjába, olyasmit, ami inkább történelmi apróságok gyűjteményébe, mintsem egy tulajdonképpeni folyóiratba tartozik. Ez tapasztalatom szerint néhány vevőt az írás iránt, melynek címét önnek kedve volt megtartani, langyossá tett és eltávolított attól. Nagy türelmetlenséggel várom az ön periódikus írásának első füzetét, valamint az almanachot is, s őszinte szívből fogom elmondani, milyen benyomást tettek rám. Nagyon sajnálom, hogy a recenziókat kizárja a folyóiratból. Az Annálisok nagyon kevés cikket hoznak magyar művekről, és ez, úgy tetszik nekem, elég bölcsen van így, mert ugyan minek is kellene olyan műveket, mint a Hungaria in parabolis vagy Fejes és Bárdosi munkáit ismertetni, mikor azok a vevők legnagyobb részét kevéssé, vagy talán egyáltalán nem is érdeklik s a nemzetre egyebet, mint szégyent nem hoznak. -

- - - -

Verseghy Aglájá-ját s Kisfaludynak imént megjelent műveit fogom tehát recenzálni, s a recenziókat az Annálisok számára Önnek magyarul küldöm meg... S hamarosan megküldöm önnek a magyar irodalom körül oly nagy érdemeket szerzett Révai Miklósnak életrajzát is. Én ugyan nem esküszöm az ő tanítására, sőt, voltam oly bátor, hogy megmondtam neki, miben tért el az én vélekedésem az övétől, de igazságosan beismerem, hogy csodálatraméltó ügybuzgalma, izzó patriotizmusa kivívta tiszteletemet, s irántam való barátsága, mely utolsó órájáig tartott, leghálásabb szeretetemet váltotta ki...

- - - -

csakhogy Kovács István azt maga sem ismérte s uramöcsém azokról soha nem gondolkozott, s Révait megolvasni tanulni és Révain elmélkedni restelkedett. Uramöcsém a Cserépi barátunk nevét nem írja *Tserépinek;* gondolom a *Csákyét*, *Orczyét* sem *Tsákynak*, *Ortzynak*. Miért írta hát az én nevemben az általam *cz* által festett hangot *tz*-vel? Miért írja minden ok, szokás, sőt példa nélkül *dall*-nak a *dal*-t, holott a maga suffixumai mutatják, hogy ott csak egy *l* áll: *dalom, dalod, dala* - mind pyrrchichius lábak, nem spondeusok! - De nemcsak ilyek vannak a könyvben, hanem íme a második szó is hibásan áll: *melyel* ehelyett: *mellyel*. Ez nem oly nehéz tudomány, hogy uramöcsém magáévá ne tehesse, s kénszerítem mindenre, amire kérnem szabad, tégye magáévá. Aki rosszul ír magyarul, még nevetségesebb, mint aki a lovat aequusnak írja. Pedig ezt minden nevetségesnek nézi.

Tudja-e azt uramöcsém, hogy az uramöcsém ereiben is foly Kazinczy-vér? - Igenis, édes uramöcsém!... A rokonság kössön öszve bennünket, még szorosban, ha lehetséges, mint a szépnek szeretete. Én az uramöcsém barátságát cultiválni fogom. Tapasztalni fogja uramöcsém, hogy megelőzött szeretete nálam méltó becsben van. - Éljen szerencsésen kedves uramöcsém s a mi Szemerénket nevemben csókolja. Az megbecsülhetetlen fiatalember. Emlékezik uramöcsém, mit írtam róla a Hazai Tudósítások leveliben. Én azt hiszem és vallom, akármit mondjon reá. - Most pedig azt tészem mellé, hogy uramöcsém méltó őmellette állani. -

Széphalom, 21. jan. 1808.

67

MAJTHÉNYI LÁSZLÓNAK
Széphalom, 1808. ápr. 30.

Méltóságos úr!

Szerencsés óra volt az, amelyben én a méltóságos úrhoz szólottam. Válasza sok szenvedéseimért édes jutalom. Mi lenne úgy a világból, ha a jók ilyenek volnának! Hányszor történt meg már, hogy midőn egy valamely úgynevezett jóhoz szólottam, fagya elől öszve kellett zsugorodnom, s futottam tőle, mintha pestises fekélyűt találtam volna illetni! A méltóságos úr kegyessége megerősít az emberiség hitében. Oh, azért, hogy sok álfénnyel ragyogó angyalokat látunk, vannak igaz angyalok is, kik nem lopott fényben ragyognak, s a méltóságos úr minden bizonnyal ezeknek számokból való!

A még nyomtatatlanul álló négy kötet szerencsésen keresztülbújt a cenzorok ragadozó kezeiken, s megjelenések attól függ, hogy az elsőnek kiadására fordított pénzem legalább egy részben visszatérjen. Az, oly szép papirosra s oly rezekkel, 1000 forintnál jóval többe került, s nem oly munka, melyen sokan kaphassanak. Sok olvasó meg sem érti. Ezt tapasztalják pesti könyvárosaink s szeretnék, ha rajta segítenék, de én sem nem segíthetek, sem segíteni nem akarok. Én ezt a munkát nem úgy akarom tekinteni, mint aluszékony olvasót mulattató románt, vagy egy csinos köntösbe öltöztetett morális írást, hanem mint filológiai próbát, melynek olvasása alatt azok, akik ítélni tudnak, azt absztrahálhassák, hogy nyelvünknek mely úton és miképpen kell megadni azt a csínt, amellyel a francia s hasonló igyekezetek után már a német is bír. A festők oskolájában az a különbség van a Künstler és Handwerker közt, hogy ez a tárgyakat úgy festi, amint leli, amaz pedig szépítve. A filológiai künstlernek is az a kötelessége, néki nem azt kell nézni, ha megérti-e *tiszteletes uram*, és ha úgy beszélnek-e a piacon, hanem azt, hogy miként kell a nyelvnek új és hozzá illő díszt adni. Debrecen, az az igazi kálvinista infallibilis Roma, azt lármázza, hogy a mi nyelvünk keleti nyelv, nem nyugati

stb.; ehhez nem illik az, ami ezekhez; s felejti, hogy azt mutatja minden nemzet csinosodása, hogy az ideákat, frázisokat, syntaxist és szókat azon népektől kölcsönzött, melyek nálánál régibben ismerkedtek meg a múzsákkal. Így vette a magáét Roma Athenától, s Olaszország a rómaiaktól, Francia- s Spanyolország az olaszoktól s az angoly és német mindenikétől, ahol és ahogyan lehetett, s reménylem, Debrecen bennünket nem von el a Raphaelek s Vignolák munkáinak nézésektől, hogy Baskiriába küldjön festést és architekturát tanulni. Mi leve a németek göröngyös nyelvekből, amiolta Klopstock, Wieland, Ramler, Schiller és Goethe, kit én megmakacskodva mindenikénél inkább kedvelek, nem azt nézik, hogy Hans Sachs és Luther mint írtak, hanem hogy neológizmusok mint bővítheti, szépítheti nyelveket!

Sokan tőlem originált várnak, kívánnak, szent hazafiúságból, de gondolatlanul. Én többet használok azzal, ha Emilia Galottit a legnagyobb gonddal adom a nemzetnek, mintha egy silány originált faragok. Remek originált írni nem nékünk adatott, hanem unokáinknak fog adatni. A magyar ének triumfusa még eddig csak Virágnak némely ódáiban, Daykának némely dalaiban, Kisnek az én házasságomra írt utólérhetetlen szépségű episztolájában, s Himfynek egynehány, de felette kevés számú versezetében találtatik. Az Apollo sípja, hogy isteni hangokat adjon, hosszas fúvattatást kíván, s ha a Virág, Dayka, Kis és Himfy arany szövedékjeiből kiégettetnék az arany, felette sok maradna pozdorjában. - Én tehát inkább leszek jó rézmetsző, amennyire tőlem kitelik, - mint oly festő, ki originálјai miatt becsültetnék ugyan most, de idővel munkája oda tétetnék, ahol az Albrecht Dürer darabjai függenek. Aki a nyelvet míveli, az csak kolorista. Leonardo da Vincinek és Tiziannak örökké fennmaradna az emlékezete, ha csak kopisták voltak volna is.

Ott, ahol nem vala tintám, s vagy egy szeggel karmolhattam könyveim fejér papirosaiba holmit, vagy ecetben macerált vasdarabok levével irkálhattam, elkezdem dolgozni Sallustot is. Megrezzentve egyszer, amit így dolgoztam, semmivé tettem. A mult decemberben Catilinát újra dolgoztam, emlékeztetvén reá a mostani sallustiusi idők által, melyekben a nagyravágyás és pénz esztelen szerelme sok Catilinákat szül, kik a hazát elveszteni készek, csakhogy magokat nagyokká tehessék. Catilina kész, noha hozzá históriai s filológiai jegyzéseket is kell dolgoznom - s Jugurtha kész lehet nemsokára, ha nyílás esik előttem, ha úgy, amint ohajtom, kiereszthetem. Egy szép álom lepdes lelkem előtt eránta. - B. Prónay Sándor egy holnappal ezelőtt azt írá nekem, hogy az atyjának képét -, kit én régolta kimondhatatlanul tisztelek - számomra lemetszettette, de hogy dr. Kovács akarja a maga már kész munkája elébe tenni. Íme ez meg is történt. Azonban tőle tudom, hogy leánytestvérei ugyanazt in folio is metszették. Sallust érdemli a pompás kiadást. Az én kedves Rádaymat fogom megszólítani, hogy megtévén hitvese a magáét a kép metszetésében, ő is tegyen valamit s nyomtattassa Sallustot magyarul a kép nagyságában s tégyen elébe egy levelet az ipához. A nyomtatás költsége neki az eladandó exemplárokból az utolsó fillérig vissza fog tériттetni. Mert én mindaddig nem nyomtathatok semmit, míg Egyveleg fordétásimnak nagyrészét ki nem adhatom; az pedig tőlem, aki ott annyit szenvedtem, és aki az *ott* miatt nékik még fizetni tartoztam, én, akivel testvére ily igazságtalanul bánt, s akit barátjai így fogadtak - én, aki ősz hajjal fogok gazdálkodásomhoz s ennyi terhekkel -, éntőlem, mondom, az hamar és könnyen ki nem telik.

Fekvésemnek mindezen panaszos rajzolatja mellett is, nem vagyok én sem békételen, sem a gondviselés ellen hálátlan. Én ragyogni nem vágyok és bizonyosan nem ragyognék, ha az tőlem kitelnék is. Ezek a semmirekellők, kik a magok árus lelkek által magokat a szerencse kerekére felkapatták, még azokkal is megútáltathatnák a ragyogást - akik hiúk, a nem hiúkba, a józanokba azt a kívánságot öntik, hogy a nem-csillogás által szégyenítsék meg e ragyogás részegjeit. - Nékem az isten szenvedéseim jutalmául egy szeretetre méltó teremtést ada feleségül, aki nemcsak az, hogy nem bolondoskodik; hanem önként nyújtotta ide asszonyékességeit, hogy terhemen könnyítsen. Az könnyül napról-napra: de még sok könnyíteni-való van. Mindamellett a nékünk is kedvező szerencse nem vonja el tőlünk azt az örömet, hogy néha

kevés vagyonunkból másnak is adhassunk. Így ada az én kedves feleségem kevés hetek előtt 200 ft. alamizsnát pénzben, nem megúnt ékességben, egyvalakinek, aki el vala hagyva, holott gróf Festetics György - az úgynevezett nagy Festetics! - egy Rostinak 25 forintos rongy papirost ada. - A méltóságos úr szép lelke bizonyosan érti, hogy én ezt nem alacsony kérkedésből, hanem a legnemesebb örömből beszélem. Gyönyörűségemet érzem abban, hogy fekvésemet, magamat, feleségemet egy ily lelkű férfi ismerje, s fő kincsnek tartván egy ily ember szeretetét, a kokettségnek minden fortélyait munkába veszem, hogy azt megnyerhessem, birhassam. Maradjon azoknak a bohóknak a csecsebecséjek, gondolják nagyoknak magokat, hogy nekik komplimenteket hajtanak valamerre mennek: nékem minden vágyásom az, amit képem alá metszettettem, hogy a jók szeressenek, s lelkem most és mikor elalszom, azt kiáltsa, hogy én is gyarapítottam a jót.

Szívképző Regéim második könyvének homloklevelére az ország bírájának a nevét nyomtattattam, annak dicsőséges említésével, hogy ő annak a nagy papnak a maradéka, akit a haza szent szeretetétől még a Róma tekintete sem vonhata el, és egy dicső mondással Justinusból. - Ürményit én nagynak ismertem. Sokat ismerek, aki nem tette volna azt, amit ő.

A legközelébb megjelenendő darab elébe Pászthorynak képét fogom metszetni, ezen mottóval: Civitati grande eius desiderium mansit per memoriam virtutis, Tacitus. Egy ossziáni darab pedig ezt fogja viselni homlokán: Fiumei kormányzó Pászthory Sándor és oberster gróf Draskovich János árnyékoknak. A mottó alá ez: injecto ter pulvere... Horat. Tudniillik Architás teste temetésbeli tisztelet nélkül maradt, s ő a sírból szóllítá meg az ott elmenőket, hogy a római ritus szerént azok vessenek oda három ízben egy marok port. - Én nagy híve vagyok szent Pálnak: ő pedig azt parancsolja, hogy akár eszünk, akár iszunk, akármit cselekszünk, mindent a jónak dicsőítésére cselekedjünk. Szavam nem mindenütt fog kősziklára esni. Még egy kötethez a gen. Vay Miklós képét kérem ki, hogy lemetszethessem, mert ő is egyike azoknak, akiket lelkem forrón szeret.

B. Wesselényi Miklós nemcsak szépen, hanem jól is el van találva az első kötet előtt. Az egy nagy ember. Nem tette azt rosszul a természet, hogy nem mindnyájunkat ütött egy kaptára. Az oly emberek látása, mint amilyen Wesselényi, nagyokká teszi még a kicsinyeket is. Az ő házánál nem ismerik a kártyát, s nem ágyaskákról csevegnek. Paripát, igenis, látni nála: de duo cum faciunt idem, non est idem; ezek a cifra emberek azt csak dölyfösségből szeretik; ez passzióból. Maga, hitvese s egyetlen gyermeke, mely lelkek azok.

Rhédey eránt vár s parancsol a mélt. úr tudósítást. - Olvassa meg a Kurírban a Keresztesi István Debrecen városa fiskálisa hirdetését. Pulya emberek! Az előre törekedés, a fényre, pénzre vágyás elvette lelkeiknek minden erejeket. Két diaetára el nem süthette minden ravaszkodásaival, erőszakoskodásaival, hogy küldethessék: akkor Péchy Imre triumfált rajta s meg vala bosszúlva azért, hogy a viceispánságból kitolattatott. Most mindnyájan köpenyeget fordítottak, úgy írja az anyám egy nékem igen kedves testvéremnek, Krainik Józsefnének, Gönc-Ruszkán, Kassa mellett. Dienes öcsém resignálni akart. Rh. kérte, hogy azt ne cselekedje, különben azt fogják hinni, hogy őmiatta búcsúzik - nem búcsúzott! A szegény anyám még azt veti mellé a levelében, hogy Dienes nincs rosszul Rh-vel és soha nem is volt. - Ez sokaknál kétes dicséret! - Domokos Lőrinc régi hív barátja Rh-nek. De két ízben halálos ellenségei voltak egymásnak. Az utolsó diaetai megválasztáskor Domokos a Péchy részén volt. Most ő is köpenyeget fordított a szélnek, arra kalkulálván, hogy így egy részről a főispán, másrészről az adminisztrátor által segélve eljut a régen sürgetett kir. táblabírósághoz. És éppen az, aki ezt cselekszi, a Rh-nek mondott orációban Gályát és Mágnest emleget. - Ezeket látván, a józan ember nem haragszik az ilyekre, hanem kacag rajtok. Beöthy is, kánonok gróf Haller is publice orációkat mondottak. Gróf Csáki Sándor - vicekancell. fiaszolgálatokat tett az akkornapi kiskirály körül. - - ... időket élünk, mélt. úr és olyakat, mint amidőn a karakterében állhatatlan Cicero már-már eltántorodott a Caesar részére, de az az átallat

tartóztatta meg, hogy becsületes embernek szégyen egy lévbe keveredni a Clódiusokkal, kiknek utálást érdemlő csoportjait a ragyogásért vesző Caesar maga mellé szította. Rh. azt írja tulajdon kezével Bernáth Ferencnek, hogy ő ezt nem kereste, hanem fels. urunk maga önként adta neki, azon kifejezés mellett, hogy meg nem elégszik gr. Teleki Sámuelnek kormányával s tőle, azaz Rh-tól várja a v[árme]gye igazi organizációját. - A király sokkal nagyobb, minthogy oly kicsinységeket, mint amilyen a monarchiához képest egy v[árme]gye, ön szemeivel láthasson; ha tehát igaz talál az lenni, amit Rh. írt, úgy látni, milyen rajzolást tett ezen V[árme]gye felől valaki őfelsége előtt. Mert én őfelsége hívebb jobbágyát, mint az erdélyi kancellárius nem ismerek, sem hívebb és bölcsebb polgárt sem. - Péchy tudja, hogy én őtet nagyon tisztelem, szeretem s tisztelném és csudálnám, ha kétszeres rokona nem volnék is: de a mélt. úr előtt szabad vagyok kimondani, hogy ezt a veszedelmet nagy részben magának köszönheti. Tudja P. mit mond Montesquieu s Filangieri, hogy a virtus a legerősebb istápja az országnak, s nem kellett volna másokat az elnézés és példa által felszabadítani a gazdagodás szabados és nem szabados útjaira. Én azt hiszem, hogy nekünk erőnk és veszedelmünk a vármegyékben áll. Nézzük el a vármegyék viceispánjait, szolgabíráit. A proconsulok se depopulálták a magok provinciáikat, mint ahogyan ezek gazdagodnak meg mindenfelé.

Látja a méltóságos úr, hogy kegyessége mely bátorságra gyúlasztott. Láng a lelkem. Hozza az isten a méltóságos urat hozzánk és hozzám. Az a nap nekem innepem lesz, de előre mondom a mélt. úrnak nálam álmatlanúl vonja ki az éjtszakát. - Lehellje a mélt. úr a maga lelkét a fiaiba, kiket nem ismerek: de gyönyörködve látom neveiket a Révai munkája előtt. Az nékem jó ómen vala. Adják az egek, hogy még láthassam beteljesedését.

Maradok tisztelettel a méltóságos úrnak

Széphalom, április 30. 1808.

68

PRÓNAY LÁSZLÓNAK
Széphalom, 1808. máj. 12.

Nagyméltóságú Báró, Főispán, s Titkos Tanácsos,
Kegyelmes Uram!

Szentül tiszteltem, tisztelem, s fogom mindég tisztelni excellenciádnak mély megszomorítta-tását, s megvallom, hogy arra nagy oka van. A mezallianszok, ámbár példa reájok mindég volt, s szédelgő korunk, mely az ideáknak öszvetévesztésekről oly igen ismertethetővé teszi magát, igen gyakrakat mutathat, mindég felette keservesek. Az arisztokráciai elmétlen bűz és a sanscülotti égalité között az igazság közben áll, s aki még ezt az állításomat is bűznek nevezi, kívánom, hogy testvére vagy gyermeke vegye el a kocsisa leányát, s meg fogja tanúlni, mi közöttök a külömbség. Fogadom tehát, kegyelmes uram, hogy soha e kedvetlen cikkelyt excellenciádnak elő nem hozom, s esedezem alázatosan, méltóztassék elhinni, hogy most is egyedül azért cselekedtem azt, hogy excellenciádnak fájdalma azon előadás által, hogy én azt a szerencsétlen asszonyt szeretetemre, barátságomra a legtökélletesb mértékben érdemesnek hiszem, enyhűlni fog, amennyire az ily fájdalom enyhűlhet és hogy excellenciád láthassa, hogy tetszését megszegett fia, amit tett, nem tiszteletlen makacsságból, hanem magával való küszködés után tette és imádandó szívű, kegyességű atyját a legnagyobb áldo-zatok tételével igyekezett megkémélni. Nem esedezem érettek, kegyelmes úr, excellenciádnak kegyessége el nem tántorít arra, hogy magamat elfelejtsem. Báró Simont csak egyszer láttam egy ebédnél, hova engemet az én Rádaym vive s véle nem voltam soha levelezésben. De az

igen szép Ninivel, és az igen jó Ninivel - annak mondom kegyelmes uram, mert annak ismertem, s hiteles tudósítások után mondhatom, hogy az még most is -, életemnek legszerencsétlenebb történetei szővtek együvé, s nem csuda, ha ennek emlékezete tartósb, minthogy rajta bármi diadalmaskodhasson. Tűrjék, amit vétettek, tűrje báró Simmon, hogy a legtiszteltebb atyát megszomorította. De légyen szabad esedeznem kegyelmes uram azokért, akik nem vétettek. Retteghetnek-e azok, hogy a haza legtiszteltebb férfia szüléiknek vétkeik miatt őerántok is kemény lészen? - Elhallgatok s e légyen utolsó szóm, melyet most és ezután tehetnék. Soha többet nem fogok! -

Ne végye excellenciád nem-kegyesen, hogy szóllani bátorkodtam. Célom szent cél volt.

Excellenciádnak parancsolatja, hogy a Cotta által kihirdetett kérdésre én is dolgozzak egy feleletet, kevéllyé tészen. Mely könnyű volna arra felelni, ha szabad és tanácsos volna mindazt mondanunk, amit mondanunk lehetne, mondani tudnánk! Innocenti verba reperire facile est: modum verborum tenere difficile. Ezt mondja Curtius, és íme ezt mindjárt mottóul lehetne venni a kis disszertáció mellé. Én az éjjel homályában gondolkoztam a munka felől, s praefatiócskája kész fejemben. Abban úgy fogok szólani, mint aki megtanúlhatta, mit *kell* mondani: de úgy mégis, hogy a német bírák lássák, hogy a magyarnak éppen az a lángoló patriotizmusa van, amely volt a görögnek és rómainak. A külföldön egy gondviselőmet reávettem, hogy olvasná Plutarchot és a Barthélemy Anacharsisát. Nem szerette benne, hogy az a görög skláv, akit Anarcharsis magával hozott, meglátván a hazáját, *sírt*. Das ist theatralisch! monda. In einem belehrenden, historischen Werk sollten solche Empfindeleyen nicht vorkommen. - Feleletem az vala reá: Man sieht Ihnen an, dass sie kein Ungar sind: Sie würden diese Gefühle nicht übertrieben finden. Ich führe mich hier zum Beyspiel an. Glauben Sie, dass ich je einen Tropfen meines Tokajers schlürfe, ohne mein Gesicht gegen die Gegend, wo mein Vaterland liegt zu kehren, wie der Jude sich gegen Jerusalem kehrt, wenn er betet? - O glauben Sie mir, das erste, was ich thun werde, wenn ich den Boden meines Vaterlandes je sehen werde, wird das seyn, dass ich die Stelle küsse. Az ember nagy szemeket nyitott reám. De mindég csak azt kapta feleletül, hogy az nem csuda, mert ő nem magyar. -

Szenvedéseim emlékezete fogván el lelkemet, engedje excellenciád, hogy még egy történetemet beszéljem. - Ugyanez az ember, egykor szekretárius auszt. kancell. gróf Ugarte körül, elunván magát, hozzám jött s egész órát nálam tölte, mint sokszor. Engem előljáróim ott és másutt mindég szerettek, mert erántok bizodalmat mutattam, holott társaim mindég éreztették velek, hogy őket hóhéroknak nézik. - Belépvén, kérdi, mit csinálok. Mondám: Friedrichnek Büsching által gyüjtött anekdotáit olvasom. Spricht man in Ungarn auch so viel von Friedrich, wie hier, in Mähren? - Sok tisztjeink lévén a prussz. háborúban, nálunk is emlegetik: de Morva tája lévén a háború teátruma, itt, úgy hiszem, többet fogják emlegetni. - Erre elkezdé beszélni holmi történeteit a királynak s kérdte, ha tudom-e. Egynehányat tudtam, végre a franciskánus klastrom hozódott elő; arról megvallottam, hogy nem tudom, melyre ő igy beszélé azt:

Friedrich egy nyert csata után Henrikkel sétálni mentek s egy klastromot láttak meg. A gvardiánhoz vezettették magokat, s mondják néki, kik légyenek. Van-e kendnek sok noviciusa? - Kettő. - Szólítassa elő kend. De előre mondom, ha erős legények találnak lenni, elviszem őket s mangallétát adok a vállokra, de mást küldök helyekbe, csakhogy megvallom, nem hiszem, hogy papokat nevelhessen kend belőlök. Ekkor (ugymondá a direktorunk) franciául szólla Henrikhez, hogy két magyar ökröt fog nekik küldeni értek. - A gvardián értett franciául s igy felelt: Hogy ezen kegyelemért háládatosnak mutassuk magunkat, az egyiket frater Friedricus-, a másikat fr. Henricusnak fogjuk nevezni a klastromban. - A direktor nevetett. Nevettem én is; de amint kineveténk magunkat, én kérdém tőle, ha látott-e valaha magyar ökröt. Megszeppent, protestált, er habe nichts Anzügliches sagen wollen. - Von Ihrem gebildeten Geist würde ich Anzüglichkeiten auch nicht erwartet haben. Aber sagen Sie mir,

haben Sie je ungr. Ochsen gesehen? Igen. - Hol? - A bécsi heccben. - Ja, Herr Direktor! Dort haben Sie sie sehen können. Nun so werden Sie mir Gerechtigkeit wiederfahren lassen, wenn ich ihnen sage: Sogar ein Ochs meines Landes ist auf der Stufe seiner Gattung ein edleres Thier, als das edleste von Böhmen u. Mähren - sein Pferd. - A német elhallgatott, elballagott.

Bújjon el az a patrióta, aki nem kozmopolita is egyszersmind. De valóban a hazafiúi büszkeség sok virtusnak az anyja. - Stolz will ich meinen Spanier! ezt mondatja Don Carlosban Schiller a királlyal. Míg még büszkék vagyunk, míg még büszkék lehetünk ennyi nyomás mellett is, addig nem alszik el a Vesta oltárán a tűz.

Az én disszertációm mottója ez lesz:

(Verj, ha tetszik: de hallgasd, mit mondok.)

Ezt mondá Themisztoklész a lakedémoni generálisnak a Szalamiszi ütközet előtt. Nyerjem, ne nyerjem a koszorút és száz aranyat (melyet, ha elnyerek, szent célra fordítok), az kevés gondom: de egyebet, mint kell, mondani ugyan nem fogok.

Maradok szent tisztelettel
Excellenciádnak

alázatos szolgája
Kazinczy Ferenc mpr.

Széphalom, 12. máj. 1808.

69

KISFALUDY SÁNDORNAK
Széphalom, 1808. máj. 13.

Kisfaludy Sándornak Kazinczy Ferenc tiszteletét s a legszívesb barátság idvezletét.

Kevéssel ezelőtt vettem Regéidet, barátságodnak becses zálogát. Mit nem adtam volna érte, ha helyettek, minthogy őket már régolta bírom, Szerelmeidnek két kötetét vettem volna, melyeket akkor még nemcsak nem bírtam, de nem is ismertem. Végre meglett az az öröm is; vettem Szerelmeidet, s csudáltalak. Dicsekedhetsz vele, hogy dalaid nem másoknak hasonlatosságokra vannak énekelve, hanem önszívedből buzogtak fel. Lebegett légyen bár lelked előtt a Laura éneklője, sejdítesse azt bár a könyvnek még elrendelése s még a lajstromok is, hogy az ő nyomdokain jártál, ki az, aki tégedet néki *félénk követőjének* ismerjen? Én részemről látom miben hasonlítasz és nem hasonlítasz hozzá, és ámbár fülem érzi, mennyivel bájolóbb az ausoniai sonettók zengése, mint ez a könnyebb verselésű dallás: örömmel vallom érdemeidet, s köszönöm, hogy honunkra fényt hozál. Ah, mint örvendettem én azon, hogy ezen újabb kiadás, ha bús *Itália mia*-kat nem adott is, hazafiúi hangzatokat szólaltata! hogy ezen szerelmek zengései közé egy még szentebb zengés is egyveledett! Az ilyenekben lelkem még inkább lángolva csap a tiédhez, holott az a boldogság, melyet lantod énekel, nékem is tulajdonom; - az a vita solutorum misera ambitione gravique!

Viszont ajándékul én neked egy képet küldöttem Eggenberger által. Tégy rendelést elvitetése eránt. Roncsolva kaptam azt én is, s hibáját a márványzott alra tapasztás által igyekeztem elrejteni. Kínosan, igen kínosan fosztottam meg magamat tőle, mert tiszteltem azt sok esztendők olta, akinek arculatját előadja; osztán azért is, mert az egészen egy, már sírba szállott, fiatal társamnak a képe - *Hirgeist Ferencé*, kinek lelke oly igen szép volt, mint amely csúf ez a nem magyar név. De annak nem az én, hanem a te szobádban illik függenie. Rafael

Morghennek metszése, még pedig az ő metszései közt is egyike a legjobbaknak. Nem lészek el a kép nélkül, bármint tészem szerét, s szinte örvendek, hogy örömimnek feláldozásába került tiszteletem bizonyítása. Élj szerencsésen, páratlan férfi; mondjad Nődnek, hogy ismeretségét egy szeretetre igen méltó más nő férje tüzesen óhajtja. Nem lehetetlen, hogy ezidén meglátlak; mert napamat, kinek két testvére felköltözött szaleziának Bécsben (Roggendorf leányok), fel fogom oda kísérni, s égek látni mind Kisemet, mind Nagy Józsefet és Kresznericset. Ajánlom magamat barátságodba.

Széphalom, máj. 15. 1808.

70

KÖLCSEY FERENCNEK
Széphalom, 1808. jún. 13.

Kazinczy Ferenc Kölcsey Ferencnek
barátságos idvezlését.

Olyankor veszem levelét, édes öcsémuram, amikor sietve kell elmennem hazulról. De míg lovaimat fogják, lopok annyi időt, hogy megköszönhessem igaz barátságát, s tudósíthassam, hogy a levél kezemhez ért. Hamarább vettem volna azt, ha az újhelyi pósta által Széphalomra volt volna, és nem Kassára, utasítva. - Köszönöm kedves öcsémuramnak, hogy engemet a pataki abrosz kora eránt felvilágosított. Mihelyt időt nyerek, használni fogom útmutatásait, s Bécsbe szándékozván e nyáron, azon leszek, hogy ott kitapogathassam, amit még ezen világosítás mellett is nem értek, és ha megtévedésemet látni fogom, örömmel szólamlok meg a Hazai Tudósításokban. Rendes bohósága az embereknek, hogy szégyenlenek megbotolhatóknak tartatni, s nem értik, hogy tévedésünk elmés megismerése gyakorta szebb fényt von reánk, mint a pápáknak jutott osztályrész - a megtévedhetlenség! - Éledek annak hitelében, hogy kedves öcsémuram egykor munkás tagja lesz nemzetünknek, és hogy az isméretek masszája egy új dolgos társ által fog gyarapíttatni. Űzze e szép célt kedves öcsémuram, és végye hasznát azon intésemnek, melyet a Révai Miklós születési napja felől tett megszólamlásomban tettem volt nemrégen - tartson jegyzőkönyvet, és hogy jegyzései el ne húllhassanak, köttesse bé, mihelyt egy kötetnyire vastagodnak. Tulajdon káromból tanúltam meg, mely nagy veszteség olvasni, tanúlni s jegyzőkönyvet vagy nem tartani, vagy a tartottat elveszteni. - A kis Péczeli s a kis Dobos, a budai pred. fia, Debrecenben vannak-e még, s barátjai-e kedves öcsémuramnak? Óhajtanám, hogy azok volnának. Köszöntöm őket; mondja meg nékiek öcsémuram, hogy őket szemmel tartom. Gyűjtsenek, míg a gyűjtés ideje tart. Kevés idő múlva a mézcsinálás ideje áll bé. - Kikérem kedves öcsémuramnak húzomos barátságát. Levelezzen velem; én adósa nem maradok. - Látta-é Marmontelemet? Óhajtanám, hogy az a könyv, vagy inkább az a stílus, ízleltetnék, kivált Debrecenben, hol csak az látszik magyarúl tudni, aki úgy beszél, hogy a gubások is megértsék...

Éljen szerencsésen kedves öcsémuram. Ajánlom magamat barátságába. *Széphalom, jún. 13d. 1808.*

A jó tónus ellen vétkezett kedves öcsémuram, hogy levelét frankózta. Az nincsen szokásban, s megbántásnak vétethetnék, mert vagy szegénynek, vagy csúfúl-fösvénynek láttatik vallani azt, akihez így mégyen a levél. Örömest fizetem én a posták taxáját, ha még feljebbre rugtatja is az uralkodás.

71

KÖLCSEY FERENC KAZINCYINAK

Debrecenből, június 25. 1808.

Tekintetes úr!

Elszégyenülve vallom meg levelem elküldése módjával ejtett hibámat: de bátorkodhatok talán bocsánatot reményleni, s azt hinni, hogy nem fogja a tekintetes úr azon immoralitást felőlem feltenni, hogy oly illetlen gondolatok fordulhattak volna meg eszemben. Azonban alázatosan köszönöm azt a szerencsét, melyet nékem a tekintetes úr hozzám küldött örökre becses levele által szerezni méltóztatott, s méltóztatott a vele való levelezést megengedni. Élek ezen engedelemmel azon készséggel és örömmel, melyet egy nagy tudós még valaha közelebbről való esmeretségének reménysége érdemel. Alázatosan köszönöm a tekintetes úr hozzám intézett tanácsadásait, s azon felőlem felvett, de felettem járó reményeket, melyeket én úgy veszek, mint egy nemes szívből eredt biztatásokat. Óhajtanám, hogy beteljesednének azok, hogy lenne oly idő, mikor örvendhetne hazám, hogy kebelébe nevelt fel s annak legszeretetreméltóbb fiai ne ítélnének méltatlannak magokhoz!

Láttam a Marmontelt, még január elején hozott volt egynehány exemplumokat le Kis István úr, nyughatatlanul várom a több daraboknak leérkezését is, hogy annál több okom legyen a tekintetes úr eránt való tiszteletre. Kívánnám én is, hogy az a stílus, ízleltetnék Debrecenben, kivált a tanulóifjúság által, kinek kezéből a gondviselők csaknem egyátaljában minden magyar könyvet kivesznek, mert úgymondanak, mind román, s azt tartják, hogy oly ártalmas befogása van az ifjúra, mint a párizsi precieusekre a Grand Cyrusnak s a Cleliának: melyből a lesz, hogy az ifjúság hazai, s más nemzetek literatúrája eránt tele van praejudiciumokkal, megfojtódik benne a szépnek érzése, mely leggazdagabb forrása az immoralitásnak s azt aki Virgilius mellett a mi költőinkben is gyönyörködni mér, csúfos nevekkel illeti. Én magam, aki togatus deák nem lévén, mintegy külön szakasztódom őtőlök, csak igen kevés embernek merném írásaimat, kivált magyar verseimet mutatni, nehogy mint már sokakat az ő szájokba csúfos nevezettel poétának nevezzenek, amely nevet pedig csak Guarini szégyenlhetett. - Azon ifjak, kik szerencsések voltak a tekintetes úrtól szemmeltartatni, még a mi kollégiumunkban tanulnak. Dobos ugyan nem kevéssel ezelőtt, talán magángyógyíttatása végett Budára ment, honnan nem egyhamar fog visszajönni. Ő már azok közzül való, kiket nálunk jurátusoknak neveznek. Péczelinek megvittem a tekintetes úr köszöntését, ki is azt mind azon tisztelettel fogadta, melyet az érdemel. Ezek mindketten nagy reménységű ifjak, s hiszem is, hogy azon reménységnek meg fognak felelni.

Minekelőtte elvégezném levelemet, méltóztasson a tekintetes úr megengedni, hogy merészelhessek egy darabot verseim közzül a tekintetes úrnak bemutatni, s egyszersmind megkérdhessem, hogy méltó volt-é eddig, méltó lesz-é ezután ezen tárgy körül fáradoznom. Bátorkodom tehát a Pávatollhoz való énekem bemutatni.

[Itt következik a *Pompás tolla a szép pávának* kezdetű verse.]

Ha merész cselekedetem, mely szerént ezen ének bemutatásával a tekintetes úrnak alkalmatlankodni bátorkodtam, vétkül nem tulajdoníttatik, boldog vagyok, s magamat továbbra is kegyes gráciájába ajánlván, maradok a tekintetes úrnak

alázatos szolgája
Kölcsey Ferenc

72

KISFALUDY SÁNDORNAK
Széphalom, 1808. aug. 22.

Kisfaludy Sándornak Kazinczy Ferenc
tiszteletét s barátságos idvezl[etét].

Nagytekintetű barátom! - Petrarca-Hirgeistom eddig kezedben lészen. Óhajtom, hogy valamikor reápillantasz, emlékezzél heves szeretetem felől, s érezd, mely igen sajnálom, hogy egy korban születvén s élvén veled, eltiltatom látásodtól s barátságod kellemeivel nem élhetek. Bécsi útam még mindég halad, oda csak akkor indulhatván, ha majd prókátorunk azt fogja írni, hogy napam már váratik. Vígasztalhatatlan lennék, ha valamely környülállás megfosztana azon örömtől, hogy tégedet s nagyprépostotokat, meglássalak. *Tégedet* mondván, *magadat* és *feledet* együtt értelek.

Nékünk Zemplényben auguszt. 8-dikán tartatott az a gyűlésünk, melyből követeinknek az országgyűlésre menni kellett. Főispánunk, gróf Eszterházy József exc., ott, mihelyt meglátott, Regéid felől kezde szólani, melyeket Szerelmeid két köteteinek elébe tészen. Nem csináltam titkot belőle, hogy én vele egyértelemben nem vagyok, mert én Himfyt csudálom, s egyebekkel egyetemben különösen azt, hogy a *boldog szerelem* énekei még bájolóbbak, mint az *epedőié*. A főispán ezt megérteni nem akarta, s azt beszélte el a körűlte álló, kis, de fényes gyülekezetnek, hogy ő regéidet annyira megkedvelte, hogy kéntelen vala azt a kérést tenni hozzád, hogy mennél fel az általad és általam *oly igen szeretett* városba, hogy *láthasson*, de te azzal mentéd magadat, hogy nem örömest lépsz ki a boldogság karjaiból. - Eszembe ötlött a perdutto è tutto il tempo che amar non si spiede: de még más értelemben is vettem a feleletet, mint amit abban a németek nagy városának fia talál vagy keres. - Örvendtem azon, hogy hazánknak egy nagy tisztviselője igazságos érdemeid eránt, noha azt egy ily világos látású s mívelt ember felől, mint amilyen E... fel kell vala tennem.

Báró Prónay László exc, megnehezteléssel olvasván a Tübingi kérdéseket, melyeknek feltevője oda célzott, hogy nyelvünket száz arany jutalom reménye alatt az áros lelkekkel eltapodtassa, velem parancsola, hogy a pályavívók közt lépjek fel s felléptem. Eddig meg van ítélve írásom. Ha a Cotta Morgenblattját olvasod, légy figyelmes azon ítéletre, melyet a *Stolz will ich den Spanier* (Don Carlos, III. akt, 10. Auftr[eten]) mottóval jegyes pályaírás felől hoztak. Én ezt a munkát magyarúl írtam, s németre fordítva küldöttem fel nékik. A címlapon ez áll: Aus dem Ungarischen von dem V[er]f[asser] selbst übersetzt. (Paulus Aemilius a macedónokhoz római nyelven szólott s tolmács által magyaráztatta meg nékik beszédét, noha ő görögűl jól tudott, nem azok római nyelven.) - A koszorút meg nem kapom: bár azt nyerném meg, hogy pályaírásom magyarúl és németűl kinyomtathassék! A 3-dik részben nyelvünkkel és literaturánkkal ismértetem meg a németeket, s ott Rajnisnak, Virágnak, Szabó Dávidnak, Földinek, Daykának, Rádaynak, Csokonainak, Verseghynek, Dessewffynek, Orczynak, Barcsaynak s Kis Jánosnak verseiből hordottam fel példákat magyarúl és németre is fordítva, s íróink felől rövid biográfiai notíszokat bocsátottam előre.....

Ez az első pályaírás, melyen valaha dolgoztam. Nem mertem kedvét szegni a mi kedves Prónaynknak, s annál örömestebb vállalkoztam e munkára, mivel azt hittem, hogy Nagy József ezt az ő parancsolatja teljesítésének is fogja venni, melyben engemet Pápay Sámuel oly szerencsésen megelőzött. - Ha a cenzúra (mely kivált az ilyek eránt igen kegyelmes, amint tudod), meg fogja engedni kiadását vagy a magyar vagy a német munkának elébe az idv[ezült] Spissich képét fogom tenni.

Élj szerencsésen kedves barátom a szerelem karjaiban és mindazon boldogságok birtokában, amelyeket a haza és a jó, igaz és szép szeretetének érzései adhatnak. Nődnek kezeit engedd háládatos tisztelettel csókolnom. Vágyok, lángolva vágyok benneteket meglátni, és ha szereteteknek érzésében térek haza Sophiemhoz és Eugéniemhez - sublimi feriam sidera vertice!

Széphalom, aug. 22d. 1808.

A nagyprépostot nagyon kérem, hogy Magyar Régiségek és Ritkaságok nevű új munkám előtt az *Utólírást* méltóztassék megolvasni. Gondolom az által le van mosva rólam az a mocsok, amelybe a Víg László egy részről elmétlen, más részről szép cselekedete ejtett. Akarnám, hogy ezt minden lássa, akit Víg László megbotránkoztatott.

73

KISFALUDY SÁNDOR KAZINCZYNAK
Sümeg, 1808. szept. 15.

Kazinczy Ferencnek Kisfaludy Sándor
Tiszteletet, barátságot, boldogságot!

Aug. 22-én írt s a hibás adresse miatt tétova csavargott leveledet csak ma vettem. Tudniillik az utolsó francia beütés óta én nem lakom már Kámban, mely feleségemnek jószága és Vas vármegyében vagyon, hanem Sümegen, Szala vármegyében. - Sümeg mezőváros, a veszprémi püspöké s ennek szomszédságában birtokos nehány földesurak itt lakunk kvázi kuriális házainkban. Eleink a többnyire Sümegen lakott veszprimi püspöknek baráti és társalkodói lévén, télen többnyire ide vevék öszve magokat; s minthogy szüntelen betegeskedő feleségemnek a kámi levegő ártalmas volt nedves helyheztetése miatt, itt telepedtem le én is boldogult anyámnak jószágán, és itt fogok maradni, valamig atyám él, ki Győr vármegyében Téten lakik. Sümegnél kezdve, egész a Balatonig, ez a vidék oly szép, oly változó - oly romántos és zseniális, hogy - szép tájairól hires Helvécia bajjal mutathatna szebbet. - Adresszem tehát *par Bude, Weszprim, a Sümegh*. - Feleségem is *Szegedy* ugyan, de nem Eliza, hanem *Rozália*. Ezt azért sietek tudtodra adni, hogy a pályaírásodban történt geográfiai hibát és névelvéttetést megorvosolhasd. Első leveledre írt válaszomat én *par Pesth, Sátorallya-Ujhely - a Széphalom* utasítottam, nem tudom, ha jól-e s ha már kézben ment-e?

A napokban került kezemhez igen becses ajándékod. Mint örültem meg, és mint lepettem meg, midőn az előttem teljességgel ismeretlen *Hiergeist* helyett Petrarca képét kaptam, amit Olaszországban létemkor sokáig, de mindég haszontalan hajhásztam - és a tiédet. Vedd még egyszer szíves köszönetemet mind a kettőért és légy elhitetve arról, hogy érdeme szerint tisztelem és szeretem mind az ajándékozót, mind az ajándékot. Egyedül azt kívánnám tőled, hogy valamely igazságos vagyok én a mesternek nagyobb érdemei eránt, oly igazságos volnál te a tanítványnak talán szintén oly jó szándéka, de sokkal kisebb érdeme eránt, és ne magasztalnál többre, mintsem érdemlem: mert én az egész magyar világ és Helikon előtt örömmel vallom, hogy te valál mesterem a magyar írásban, és ha te előttem nem írsz vala, nyelvem bizonyosan sokkal szegényebb és hiánosabb volna. Az elme a természetnek ajándéka, de a nyelvnek szépségét, erejét és hatalmát a jó íróknak köszönheti a haza. Ebbéli érdemeidet, hol a magyar, habár ellenséged is, aki tagadja? - Én csak az vagyok a magyar poéták között, ami a *Bihari* és *Pityók* a muzsikusok közt.

Hogy regéim nem nyerhették meg egészen tetszésedet, valahol már hallottam. Hogy kényesebb litterátorink fogyatkozást és hiánosságot találnak bennek, nem csudálom, mert

csakugyan találhatnak is. Inkább hazafiúi, mintsem litterátori szándékból (mert litterátornak nem is tartom magamat) még a múlt diétán közre akarván bocsátani, amint meg is történt, ezen csupán nemzeti lelket lehellő játékomat, holott csak akkor készültem el Somlóval, csak úgy jöhettek ki kezemből Regéim, amint azok hevenyében írva valának, anélkül, hogy egy kevéssé megegyengethettem volna azokat. Utóbb vevém észre a sok hibát. S mégis minden hiba mellett, nem tudom minő capriceből, kivált *Somló*, igen kedves kölykem. - Voltak a Santissima Hermandadból, kik Himfyvel együtt engem örömest tűzretettek volna, s regéim utóbb egészen megbékéltették őket velem. - Batsányi Himfynél többre meri becsülni regéimet. - Érjenek amit érhetnek! Nem tagadhatom mindazonáltal, hogy igen kívánnám, hogy ezen nemben tett és csak félig sült próbáim valamely nálamnál tehetősebb elmét remekebb munkáknak szerzésére tüzelnének: mert a féltudós dilettántnak, amilyen magam is vagyok, főképpen pedig a nem annyira gondolkodó, mint érző nőnemnek, csakugyan legkedvesebb az ilyen lectura.

Megbosszonkodtam a Tübingai kérdésekre én is, és kész volnék poroszló lenni a magyar nyelv mellett, és mindazokat kikorbácsolni hazámból, kik a magyar levegővel és kenyérrel örömest élnek, és magyarul tudni mégsem akarnak. S ha igaz, amint hallám, hogy ezen kérdések azoknak eszközléséből tétettek, kiktől a nemzet kötelesség gyanánt várhatja javát, hát - nem csudálnám, ha minden magyar szív hiénává válna ellenséges tapodói eránt. Az isten áldja meg Prónayt, akit ugyan nem ismérek, de akinek nemzetségével osztályos atyafi vagyok - s áldjon meg téged is igaz hazafiságtokért! -

Én is írtam volna, ha ily pályát víni elég tudósnak érzeném magamat; de én hazafiúi dühömben csak egy átkozódó és vagdalkozó Ibist tudnék írni, amit a hidegvérű nem-magyar mégis csak kacagna. Keserű siralom az, hogy oly nehéz és boldogtalan dolog magyarnak lenni Magyarországban! - A külföldi ezt el nem tudja hinni, és magam is kész volnék kételkedni néha eszemmel, ha a szív nem fájna bennem. Nagy József örülni fog minden jó hazafival együtt pályaírásodnak, bizonyos lévén előre arról, hogy ha a részrehajló ellenségek előtt nem is, de az igazság és egyeneslelkűség bírószéke előtt győzedelmeskedni fogsz. - Szegény Spisich bátyámra nézve csak azt írom, hogy ellenségei még a sírban is üldözik őtet. Báró Ghilányi egy a boldogultat védő epitáfiumot nyomtattatván ki Belnay újságában, a kancelláriától szoros kérdésre vétetett. - - Az ember eleget nem óhatja magát a minden ártatlan kicsinységet balra magyarázó rosszlelkű árulóktól.

A dramaturgiának nagy kedvelője lévén, miolta a magyar teátrom lábra kezde kapni ismét, már több izben is meg-megszállott egy kis kedv, egy eredeti, hazai tragédiának készítésére (mert mit írjon a bús magyar szomorúnál egyebet?). De sohasem tudtam meghatározni magamban; ha a franciák példája szerint a ritmus-e vagy a görögök és az újabb németek után a metrum illene-e jobban egy magyar tragédiához vagy talán leginkább a *poética próza?* - Szeretném ez eránt való vélekedésedet tudni, noha talán fenn emlitett kedvem már örökre elmúlt, mert elhányt gazdaságomnak többnyire nem szerencsés volta és feleségemnek gyakran változó egészsége a muzsákkal való társalkodásomnak örömét igen megkeseríti.

Én a nagyvilágtól, melynek fényes nyomoruságát, lármás hiuságát katonakoromban igen megúntam, és a fényes társalkodástól, melynek veszedelmes lesseit a gondolkodó és érző ember eléggé nem kerülheti, egészen elvonúlva, magánosan élek és csak ritkán találkozom emberekkel, kik a magyar literaturát kedvellenék és munkálkodásaikkal segítenék; a te lakhelyednek vidéke talán termékenyebb ezen részről a formáltabb lelkekben, kérlek biztasd tudománykedvellő és mivelő hazánkfiait, hogy írjanak színjátékokat vagy fordítsák a legjobb francia, ángoly és német drámákat magyarra, hogy a fel alig emelkedett magyar teátrom a nyelvmívelésnek ezen egyik fő eszköze, a játszani való jó darabok fogyatkozása miatt ismét dugába ne dűljön.

Élj boldogúl dicső hazafi, a muzsáknak kedveltje! Ha az ég annyi szerencsét ád, amennyit kívánok, hát Széphalom - Boldoghalom lesz. Kár, hogy a Duna, Tisza és annyi hegy, völgy és puszta választ el egymástól bennünket. - Szíves tisztelet mind a kettőnktől mind a kettőtöknek! - Óhajtva várom ujonnan kiadandó és a magyar Parnasszust új fénnyel töltendő munkáidnak hozzánk is elérkezését. - Nagy József, papjainknak szemevilága különösen tisztel. Kreszneric Pozsonyban vagyon; talán magam is felmegyek. - Élj boldogul! és szeresd tisztelődet, barátodat. *Sümegen 15-dik szept. 1808.*

74

CSEREY FARKASNAK

Pest, szeptbr. 20. 1808.

Érdemes barátom!

Én öt nap óta vagyok itt s ki nem tudom magamat szabadítani Pestből, hogy útamat tovább folytathassam. A város nagy; kétannyi, mint húsz esztendő előtt volt; egy óra telik belé, míg egyik ismerősömtől a másikhoz érek, s így nem csuda, ha mulatásom itt meghosszabúlt.

A pozsonyi diaeta megigérte az insurrectiót. Tizennyolc esztendős emberen kezdvén 40 esztendősig minden fog insurgálni s ez így tart három esztendeig. Nemzetünk militáris formába öntetik, holott eddig felejtette, hogy valaha katonai nemzet volt. A diétán nem történt egyéb nevezetesség, mint az, hogy az igen tüzes personális (Aczél István) trencsini követ *Lukács*nak (midőn ez azt állítaná, hogy néki instrukciója van, hogy meg ne egyezzen a *semper et pro emersuris casibus* leendő örökös insurrectióra) azt mondotta, hogy nem hiszi ezen állatást. Lukács másnap felvitte az ülésbe az instrukcióját, annak ezen tárgy felől szóló cikkelyét felolvasta s deklarálta, hogy a mélt. personalis által meg lévén bántva. Vármegyéjének és tulajdon maga becsülete meg nem engedi, hogy tovább folytassa követségét. A dolog nagy tűzbe lobbanta az egész Rendeket, s oda ütött ki, hogy végre Aczél úr megkövette Lukácsot. Itt nem vala vége: a követek egy szájjal azt kívánták, hogy a deprecatio menjen protokollumba. Aczél úr kérte őket, ne kívánják, hogy az ő neve a maradék előtt ily nem akart botlás miatt fenn forogjon. Mások azt hitték, hogy Lukácsnak és akik benne meg vannak bántva, elég elégtétel a követés.

Nagy Pál, híres sopronyi követ felől ez a hír: herceg Eszterházy sopronyi főispán magához hívatta s elbeszélte néki, hogy ő rendelést kapott, hogy meg ne engedje őtet választani. Ezt a herceg a maga eránta való hajlandóságának szíves és igaz kifejezéseivel mondotta Nagy Pálnak. Nagy Pál megígérte, hogy menni nem fog, ha választatik is. Hozzáfoga a gyűlés a választáshoz s minden száj Nagy Pált kiáltotta. Ez felkölt, megköszönte s kimondta, hogy ő nem *mehet* és nem *megyen*. A rendek mégis őtet kívánták. Ekkor megszólala: Köszöni a bizodalmat; nem megyen; azt az egyet kéri, válasszanak olyat, aki úgy viselje magát a diaetán, hogy *egyszeri követsége után soha* többet ne *választassék*. - Más választatott.

Spanyolországban rosszúl mégyen a József részéről a dolog. Ezen híreket olvashattad az újságokban.

Jankovich Miklós úrnál oly kincseket láttam, amilyennek ideája sem vala előttem. Luthernek originális testamentoma, Philipp Melanchtonnak coramizálása. Gyalázat a németeknek! Ezt egynehány esztendő előtt 33 talléron tartotta valami antikvárius, s Németországban senki nem volt, aki megvegye. Jankovich vette meg. Én 500 frtot megadnék érte. - Sohasem láttam oly mentekötőt, mente- és dolmánygombokat, mint az, amit ő vett magára a primás installá-

ciójakor. Az triumfusa a magyar ötvességnek. Sokan megszólították, hogy adja el. Néki semmije nincs, amit el ne adjon, ha jól megadják az árát azt mondja. - Ha idejössz valaha, tekintsd meg.

Pályaírásomat b. Prónay László exc.-nak prof. Schwartner jelenlétében felolvasám. Jelen volt egyik leánya is, egy tiszteletre igen méltó asszonyság. Nem kell több diadalom, édes barátom, mint amit ezek hárman adtak. Olvasták Kultsár is és Virág s még vagy két más barátom. Azt mondja mindenik, hogy nem retteghet a cenzurától. Schwartner azt vetette mellé, hogy a munka zeigt von vieler Belesenheit ja Erudition. - Ennek mutattam kalendáriumod párját kézírásban.

Ma talán indulok Bécs felé. Tudass holmit tudósitásimból azzal, aki leveleimet kegyesen szokta venni s mondjad, hogy szentül tisztelem innen is, mint hazulról. Ölellek.

75

BERZSENYI DÁNIELNEK
Széphalom, 1808. okt. 31.

Berzsenyi Dánielnek Kazinczy Ferenc
tiszteletet s szíves baráti idvezlést.

Ritka ragyogású barátom! Kisünk megírta, úgy hiszem, azt néked, hogy verseidnek kötetét tőled elkértem, oly végett, hogy azt megolvassam, minekelőtte sajtó alá kerülnek. Azon kevés darabok után, melyeket ezen halhatatlan barátunknál olvasni örömöm vala, meggyőzhetetlen kívánság szállott meg a többit is olvashatni; mert valóban a te énekeid nem szokott hangicsálás a Magyar Helikonon. Nagy gyönyörűséggel láttam azokban a Horác, Matthisson és Salis, s Virág és Kis tanítványát, s nyelved oly szép, oly nemes, hogy azt csudálni fogja a haza. Te engem mesterednek nevezel. Hamis tettetés nélkül és igaz örömmel nyomom vissza homlokodra a szent koszorút, és azt vallom, hogy az tégedet illet, nem engemet. Elég dicsőség az nékem, hogy te engem szeretsz. Tovább, édes barátom, tovább a szerencsésen futni kezdett úton; Virág, Kis és Dayka, kiket elsőknek tart nemzetünkben minden akinek ízlése van, örömmel fogadnak el szent koszorújukban.

Verseidet tulajdon kezemmel tisztázom le, s úgy küldöm által Kisünknek. Változtatást híred nélkül bennek nem teszek: de lesz holmi, amit meg nem hagyok, mert meg nem hagyhatok. Ortográfiád s interpunkciód vétkes: e részben engedd kipótlanom hiányosságodat. Nem kívánom én, hogy más az én különösségeimet általjában kövesse; más nemzetbeli írók sem írnak mindenben egyformán: de van mindazáltal holmi, amit másképpen írni s mondani hiba nélkül nem lehet. Vignettet olyat választottam, mely a munkához igen jól fog illeni s nem kevésbé szép, mint az én Herculanumi Terpsichorém a Marmontel Szívképző regéi előtt: egy lantoló muzsa s lábainál Ámor, a muzsának karjaira kívánkozván. - Tőled ezekért azt kivánom jutalmúl, hogy verseidnek tulajdon kezeddel írt kötetével ajándékozz meg, hogy autográfiai gyűjteményemet velek gazdagítsam. Ezt Kisünk tőlem nem fogja irígyleni. - Ne hidd, hogy a melegség, mellyel szívem hozzád szól, tettetés vagy a csapodáron illetett önszeretet míve: nem, nagy fényű ifjú! valóságos hajlandóság s becsűlés szava az, s az azon támadt örömé, hogy magamat hazámnak egy igen nemes fia által szerettetni látom. Írd meg nékem, leveleidet melyik postáról veszed, hogy midőn második levelemet veended, az egyenesen mehessen hozzád. Élj igen szerencsésen s örvendj érdemeidnek s támadó dicsőségednek. -

Széphalom, oktob. 31d. 1808.

76

BERZSENYI DÁNIEL KAZINCZYNAK
Mikla, 1808. dec. 13.

Tekéntetes úr!
Nagy érdemű hazafi!

A dicsőség ösztöne tulajdona a szebb lelkeknek, de a bölcsnek láng pillantása alatt hiúsággá olvad. - Egy igen érzékeny jelentést, egy igen szent innepet jegyzett az úrnak levele az én életemnek napkönyvében, s nem szégyenlem megvallani, hogy egy pár forró férfiúi cseppet nyomott ki szememből; de érzem, hogy az nem a dicsőség csiklandásának munkája, hanem a jó szándék jutalma és a jól öszvetalálkozásának andalodása. - Ez az én érdemem, s dicsőségem! Úgy vagyon, nem marad elrejtve az én jó igyekezetem s törekedésem! Ezen gyönyörű szempontból magyarázom én egyedül azon szíves hajlandóságot, mellyel az úr múzsámat öleli, kegyeli, lantomat koszorúzza. Nem múlhatnak el az ily szempillantások mély bényomás nélkül, sem az ily bényomás következések nélkül. Ígérem, hogy mindazon időm, melyet magamtól, feleimtől, szorosabb függezeteimtől elragadhatok, a tudományoké, hazámé. Egy oly férfiúnak serkentése, kinek ítéletét úgy nézem, mint egy egész nemzetnek szavát, lekötelez engem, hogy lelkemnek minden ereit öszveszedjem és felvonjam, hogy mindazon tehetségeimnek, hajlatimnak titkosabb csíráit, melyet magamban sejthetek, felkeressem, kifejtsem, elrendeljem, megnemesítessem és magasíttassam, hogy azokkal az esméreteknek ama fényesebb környékeit, hol Póp felséges képe szerént Álpeseken Álpesek emelkednek, megjárhassam, s vizsgálódásom zsákmányába hazám temjént, az önérzés pedig élelmet találjon.

Hogy ortográfiám és interpunkcióim hibások, igen tudom; ennek oka az én tanulásomnak módjában és karakteremben van. Nékem oskolai tudományom nincs; mikor azt még nékem tanulni kellett vólna, már én akkor Horáccal és Gessnerrel társalkodtam, korán nagy tárgyak ragadták el figyelmemet, és azt többé kisebbekre függeszteni nem tudtam. A második s tán helyesebb oka ennek az én szüntelen izgó, és kalóz elmém, melyet én csak úgy tudok huzamos figyelemre szorítani, ha azt az ő tárgyában egészen elmerítem és mintegy belefojtom, de ezt kicsinnél teljességgel nem tehetem; míg az óda reptével héjjáz, addig hívem, de ha azt egyszer írni kell, kezemtől hirtelen elpártol.

Ez tehát orvosolhatatlan fogyatkozásom; de vagynak különösségeim is, melyek bizonyos talpokaimon függenek, de mint csekélyek, kevéssé érdekelnek.

A vignettnek különösen örülök, valóban nagy költői képet fest. Ha képzelhettem volna, hogy az én együgyű kézírásaim oly tisztelendő ereklyék közé fognak emeltetni, megvallom, más készülettel szerettem volna homályokból kibocsátani, hogy azon szent helyre méltók lettek volna - de hagyján! nem kell az én szívemnek cifraság - sem fény! hadd nyugodjanak ott az én ifjúságom könnycseppjeivel, és ezekkel, melyek most ide hullanak. - Érzem a jutalmat!

Hadd végezzem el már most, Nagyérdemű Hazafi, ezen kedves levelemet úgy, hogy azt se a hízelkedés alacsonysága, se a pedantéria pátosza bé ne mocskolja, hanem a tiszta szeretetnek s tiszteletnek minden jó kívánása, és magamnak egész általadása zárja be. *Mikla, 13. dec. 1808.*

Berzsenyi Dániel

P. S. A posták, melyek engem most interesszálnak, legelőször ezek: Sz. Fejérvár, Lepsény, Fok, Györök, Lak, Marcali.

Az Örömhez intézett dalocskámban az utolsó előtt való rendben, ezt a kis változást szeretném tenni, nem így „megkomorodol” hanem így „elkomorodol”. Több ily hibák is lehetnek, sőt vagynak az én darabjaimban, de bízom, hogy azon Mester kezek, melyek közé kerültek, ki fogják pótolni az én mesterségtelen mívem fogyatkozásait.

77

BERZEVICZY GERGELYNEK
Széphalom, 1809. febr. 5.

Igen tisztelt uram,

Legmelegebb köszönetem fölbecsülhetetlen jóságáért, hogy művének egy példányával megajándékozott. Régi barátságom, mély tiszteletem és szeretetem a kezesség önnek azért, hogy az ön dicsőségében és mindannak a jónak gyönyörében és szeretetében, ami az ön legigazságosabb jutalma, bensőségesen osztoznom kellett s bizonyosan osztoztam is. Mennyire irígyeltem az ön talentumát, műveltségét már akkor, amikor a bécsi 1808-i Annalen egyik Intelligenzblattjában útijegyzeteinek egy töredékét, utóbb németül írt művét olvastam! Büszkévé tett azt látnom, hogy hazámnak egy ily kiművelt fia magának és nekünk megszerzi az idegenek tiszteletét. Most pedig tudja meg, mi bántott engem a német munkában, és számítok az ön igazságszeretetére, hogy érzéseimet méltányolni fogja. Egy nemzet felbomlasztása politikai gyilkosság; nemes lélek nem gondolhat arra borzalom nélkül. Amikor Klopstock a műveit nyomatta Göschennél, kissé későn jutott eszébe, hogy a mi, bizonyára nagy, Mária Teréziánk halálára írt Ódája is ott van versei sorában. Lengyelország sorsa felháborította őt, s azt írta Göschennek, hogy az ódát *ne nyomtassa ki*. De az már kikerült a sajtóból. Nos olvassa csak el, mit írt arról a jegyzetekben. - Alapelveim bizonyára nem *török*ösek, s ezért úgy is tartom, hogy semminek sem *lehet* és *szabad* örökké fennállania. De a nemzetem léte, a nacionalizmus, drágább nekem az aranynál, amit ön úgy látszik, annak túlságosan is nyugodtan jósolt kioltásával akarna megvásárolni. Ha pedig pusztulnia kell, úgy arra kérem Adrasteat, ne engedje azt előbb bekövetkezni, mielőtt én sírba szállnék. Azonban én - épp úgy, mint az ön nemes attox animi nagybátyja - még a sírban is kínnal forgolódnék, ha sírom fölött fiam vagy unokám nyelvben és érzületben *németül* és már nem *magyarul* tapodna.

Nem tudom jobban viszonozni az ön ajándékát, mint azoknak az érzelmeknek a közlésével, amelyek e mű olvasásakor támadtak bennem. Azzal a bizalommal teszem ezt, amit az ön jósága megérdemel.

Már a könyv címe is és az első fejezet kell hogy biztosítsa önnek minden humánus olvasó mély tiszteletét és szeretetét. Megremeg a szív, ha egy földbirtokost így hall beszélni. - Mennyire szerettem volna, ha ez érzéseim zavartalanul megmaradtak volna a további két fejezet és a csatolt aforizmák olvastakor is! Azt ne higgye, hogy az ön első aforizmája bújtatott páncélba. Nem. Bizonyosan nincs igaza: de most, úgy hiszem, nem erről kell beszélnem. Az ön tárgyához tartom magamat.

Hogy a feudális rendszer a mai időkhöz és a mai szükségletekhez nem illik, azt még talán kormányzatunk is elismeri, és ki oly szívtelen, aki a lenyomott harmadik rendet lelkében nem sajnálja? Én is sokat gondolkoztam e tárgyról, tudom, hogy maga Catharina hirdette az elvet, sine proprietate nulla agricultura és úgy meglehetősen tudom, vajon *éppoly* sokat vesztenének-e a földesurak a fennálló rendszer megszüntetésével, mint amennyit megszereznének az által; visszagondolok még az urbárium bevezetésére, és emlékszem, hogy „az ördögöt nem találták oly feketének, amilyennek őt a félelem festette a falra”. Gyakran tettem is föl

magamban a kérdést, mily következményekkel járhat egy átalakulás a szellemi kultúra számára - ami az emberiség legmagasabb értéke. E tekintetben önnel teljesen egy véleményen vagyok; csak azt hiszem, hogy nem elég csupán egyet emelni ki abból a *sokból*, ami javításra vár. - Arra azonban már nem tudtam választ adni magamnak, miért fűzött hozzá ön ahhoz a sok mindenhez, ahhoz a sok minden igazhoz, amit a *misera* plebs terheiről elmondhatott s el is mondott, jó egynéhány *féligazat*, jó egynéhány *egyáltalán nem igazat* (azt hiszem, nem szükséges mentegetnem magam a szóért). - Mily gyakran ismétli ön pl., hogy a földbirtokos a *bíró* azokban a panaszokban, melyeket az ő alattvalói hoznak föl ellene, és hogy a paraszt nem tudja, kinél kell segítséget keresnie *oppressora* ellen? - Az igaz, hogy a földesúr saját személyében vagy meghívott bírák útján egyengeti el a panaszok útját, és az is igaz, hogy ez helyén nem valónak, sőt fellázítónak tűnhetik fel, és bizony jaj nemzetemnek mindamaz átkok miatt, melyeket az ön írásműve vált ki ellene az idegen, rosszul értesült olvasóból! De ön, aki maga is földbirtokos, ön, aki oly sokat tud, amit én csak itt tanultam meg öntől, ön ne tudná, hogy ez egy nagyon igazságtalan vádaskodás? Mert hát, mondja csak, az uriszékeknél nincs-e mindig jelen a parasztot védelmező fiskális? Nincs-e jelen ott a judlium s a jurassor? A meghívottak nem *föleskü*dt bírák-e? S érvényes-e ítéletük magasabb megerősítés nélkül? nem kell-e ezeket a pöröket *mindig* a megyéhez, nem kell-e *mindig* a helytartótanácshoz, nem kell-e *mindig* Bécsbe felküldetni? Elmondta-e azt is, ami a helyzet egy *nyugodt* ábrázolójától elvárható volt és amit tőle meg szabad követelni, hogy ti. a székbírák minden évben minden helyen megjelentek, hogy fölvegyék az urbariális panaszokat? - - S arra sem emlékszem, hogy feltüntette volna írásművében, akadt bizony sok eset, amikor a paraszt diadalmaskodott földesurán? Nem ismerem a szepesi megyékben követett eljárásokat; de ön nem egy megyéről beszél, hanem az egész országról, és barsi, somogyi stb. dolgokat hoz elő; mily sokat mondhatott volna hát, ami e lázító ábrázolást enyhíthette volna! Hogy ön éppen azért nem beszélte el ezeket, mert ezek enyhítették volna a bemutatást, azt nem akarom mondani; végre is nem egy szomorújátékot írt ön, hanem egy politikai-történelmi értekezést. - Tartok tőle, az ön humánus írása éppen e vonásánál fogva tévesztette el szép célját, mert ezen most dühönghet az érzelem nélküli tompa fejű ember is, és *szabad* elmondania önmagának és a világnak, hogy ez a kép nem hasonlít őhozzá. Mert ha hasonlítana: ő - szégyenkezve hallgatna.

A morva, cseh, osztrák, salzburgi, bajor és tiroli parasztok úgy nyilatkoztak nekem, hogy noha őnekik a kormányzat jobban akar kedvezni, mint amennyire a magyarnak, a magyar paraszt állapota elviselhetőbb, mint az övéké; s ezt hihetőnek találtam. Én is báró Prónay László excellenciájának véleményén vagyok, hogy t. i. nem a földesúri terhek zúzzák össze a parasztot: hanem a többiek, melyeket most hordoz magán.

Megütköztem azon a mérlegen is, melyet ön a paraszt bevétele, szükségletei és leadásai felől állított fel. Lényege az, hogy neki a *semmi*nél is kevesebbje van. - Egy ily mérlegem szerint nem húzhatnám ki évenkénti bejövetelemből egy hónapig sem...

Nem vagyok barbár, és sohsem terheltem, sohsem is fogom robottal és más előírt illetménnyel az előíráson túl terhelni az én szerencsétlen polgártársaimat. Nálam csaknem hallatlan dolog, hogy megbotoztatnám embereimet vagy hanyag cselédeimet, noha ez elkerülhetetlen; így büntetnem őket sokba kerül nekem, és bizonyára nem azért, mert széplélekként affektálok. Ha velük találkozom, nem vagyok gőgös, és kezemet csak azért engedem benyálazni, mert a rabszolgasorig alázott szolga zavarba jön, ha másként kell köszöntenie engem, ha hozzám lép; és itt van az én nagyon derék feleségem, aki ismerve nyelvüket (melyet én csak akadozva beszélek) eljár kunyhóikba, aki, ha betegek, gyógyszertárból hozott orvossággal, élelemmel és itallal enyhíti helyzetüket, s egy alkalommal mellét is odanyújtotta a *nem nemes ember* csecsemőjének! - De az ön írásműve, tiszteletre méltó férfiú, véleményem szerint *nincs nyugodt hangon* megírva. Másként, mint lélektanilag nem tudom megmagyarázni ezt magamnak: eszméit illetőleg ön nem ott él, ahova önt a sors helyezte; ön idegen itt és kényelmetlenül érzi

magát. Én nem nézek le gőggel a németekre: csak áldom sorsomat, hogy magyarrá tett. Jó és rossz mindenütt találkozik. Azt, hogy itt a jók a szabály alá, vagy a kivétel közé esnek, kutassa a nyugodt gondolkozó. De bizonyos az, hogy a Ráday Gedeonok itt nem hallatlan jelenségek, és mint Orczy József, még a *vad* Palocsay báró is azt a figyelmeztetést adta halálos ágyán a gyermekeinek, hogy alárendeltjeikkel úgy bánjanak, mintha apjuk volnának. - Persze sok! sok javítani való van! s lehetne is sokat javítani...! etc.

..... Szerettem volna, ha elmondattak volna a következő dolgok is: ..... hogy az országgyűlésen 1792-ben előkerült az az érv is, hogy a nemességnek legalább az útépítés terhét magára kellene vennie... hogy Máriási István 1808 szeptemberében a pozsonyi országgyűlésen felszólalt (jelen voltam, s véletlenül szorosan mellette), hogy *végre itt volna az ideje elengedni a parasztoknak a kilencedet és a tizedet;* mint ahogy Ragályi István 1807-ben fölvetette a kérdést: *meddig fogja még a birtokosok rendje birtokát azoknak a vérével védelmezni, akiknek semmi birtokuk sincsen?* - Bárcsak odasúgta volna önnek, miközben írta művét, egy jó géniusz, hogy *az is* mélyen emberi vonás, ha az ember egy tiszteletreméltó, de lesüllyedt nemzetet igazságosan, méltányosan és emberien ábrázol.

Ifjú koromtól tisztelt, öreg barátom, ön hozzá szoktatta magát, hogy a nemzetet, amelyhez ön exotikus műveltségénél fogva oly kevéssé kíván hasonlítani, inkább lealázó fényben lássa, és higgye, hogy őt olyannak láttatják, mint az ön *meggyalázó* felfogása. Ön egészen másként gondolkozik, mint Rousseau, aki azon a véleményen van, hogy egy lesűllyedt nép *egyes egyedül* azáltal emelhető fel, hogy ha őt önnön tiszteletére tanítják. Én úgy gondolkozom, mint Rousseau, és mindazok, akik népüket tiszteletesekké tették. A mi szép, még idegenektől is becsült nemzetünk elleni paszkvillusok csak oly nyomorultak tollára valók, mint amilyen Hofmann volt, a Bábel és Ninive szerzője etc. Eszterházy Károly nem imádkozott Istenhez buzgóbban némely ellanyhult katolikus megtéréséért, mint amennyire én esedezem az ön megtéréséért. Rémítsen el attól a pillanattól, amikor nemzetünk valami mássá lesz, mint ami most. Kívánjon ön neki *tudományos műveltséget;* a többi magától adódik majd. S jaj annak, aki idő előtt kap bele az előrelátható, fokozatosan működő természet útjaiba! Nem épít, hanem rombol.

Túlságosan is a meggyőződés és a szív tiszta érzelmeit mondom el; hogyan is ismerhetne félre az a nemeslelkű férfi, akit 26 év óta ismerek; nem is aggódom a tekintetben, hogy érzelmeim szigorú bemutatásával elveszítem az ő tiszteletét. Oly sok oldal van, ahol gondolkozásunk baráti módon érintkezik. Ez biztosítsa nekem örökre az ön barátságát. Maradok teljes tisztelettel

az ön alázatos szolgája
Kazinczy Ferenc

Széphalom, 5 febr. 1809.

78

BERZSENYI DÁNIELNEK
Széphalom, 1809. febr. 14.

Berzsenyi Dánielnek Kazinczy Ferenc tiszteletét
s szíves baráti idvezletét

Tisztelt, igen nagybecsű barátom! A magyar írók lerázták azt az eltűrhetetlen nyűgöt, hogy midőn egymással papiroson szólanak, titulázgassák egymást, mely nálunk annál szenvedhetet-

lenebb vala, mivel nyelvünk nem bír a Sie- s Vous-val. Kövesd Te is ezeknek példáját, s írj nékem az ostobaság századjainak nevetséges szüleménye nélkűl. Én téged annyira szeretlek, becsűllek, tisztellek, hogy ez a biztos tónus nékem kedvesebb lesz sokkal tőled, mintha az egész világnak excellenciáit s Hocheitjait s Durchlauchtjait reám lehetne is vesztegetned.

Eddig verseidnek csomója kezedben lészen. Ott lelted azt, amit tőlem utolsó leveledben kívánsz. Szóljunk itt, lelkeinknek közelítése végett azon két kedves tárgy felől, amelyet leveledben vettél fel festésűl; az atyai s férfi-örömöket s házi boldogságot - és a haza szent szeretetét.

Remetének, Diogenesnek nevezed magadat. De ez a kedves remete nem az anyaszentegyház istenségeinek papja, hanem azoknak, akik hozzánk Hellászból jöttek által; de ez a kedves Diogenes neveti ugyan, amiket a világ bölcsei, magokat s hazájokat vesztve, mindenekfelett keresnek - a titulust, hívatalt, keresztet, pénzt; de sem condrában nem jár, sem azt nem hiszi, hogy ami természetes, az szép is; sőt azt tartja nem szépnek, ami a község ízlésétől különböző. Így, kedves barátom, egy hiten vagyunk, mert ezek az érzések az én lelkemnek is saját érzései; - csakhogy az én hajaim már felében megőszültek, s ez és a 2387 napi szenvedés megtanított, hogy a béhozott nem ártalmas bolondságokat respektáljam. Nem általlom megvallani, hogy e részben most nem egészen úgy gondolkozom, mint valaha; egykor a háromszögű kalapról kálvinusi tűzzel leszakasztottam volna azt a gombot, aminek ott semmi haszna; most, ha ott nem volna is, oda tétetném, míg minden hord ott olyat, mert nem árt ott létele s kicsinységekben s haszontalanságokban akarni magamat megkülönböztetnem, vagy *kevélység*, vagy a legszelídebb nevezettel is csak *éretlenség*. Sem egyik, sem másik nem illik eszes emberhez. A grófság, consiliáriusság, kereszthordozás (de nem a metafórai), camerárius kulcs és rojt, s excellenc titulus jóvá nem teszi az embert, de rosszá sem - hanemha különben is az volna (tudom mit lehetne rá sóhajtva mondanod); és így ha sokkal többen volnának az *azok*, mint *nem azok*, és ha tőlem azt állapotom megkívánná s erszényem megengedné, sorba megtagadnám őket magamnak. De hidd el, amint felakasztanám mentém zsebje mellé azt a csecse-becse rojtocskát s mellyemre azt a tarka szép pántlikát, mindjárt el is felejteném, hogy ott fityeg, s az érdemet érdemnek nézném, ha olyannal nem jönne is előmbe. Hogy az afféle az embert *rabbá* teszi, az igaz; az is igaz, hogy a *rabság* az embert megalacsonyítja s rosszá teszi. De vannak példák, hogy *nem mindég;* s én azt hiszem, hogy ezeknek fognék állani számokban, nem amazoknak.

Férji s atyai boldogságaid nékem is boldogságaim. Nékem a jutalmazni szerető ég egy angyali lelkű asszonyban adta meg a bért, aki nékem annál becsesebb, mivel az idegen meg fogná ugyan szeretni az első tekintettel, de nem keresné benne azt a kultúrát, amelyet kapott; olyannyira ellensége minden *affektációnak*, a mi mostani asszonyaink közönséges vétkeknek s férjeink közönséges *poklának*. Ő feleség, anya, mégpedig szoptató anya, s háziasszony; csirkéiben gyönyörködik, nem a kártyában, melyet velem együtt nem is ismér, s itthon szeret ülni, nem másutt futkosni. A bécsi francia klastromban neveltetvén, hol két tántja, a két comtesse Rogendorf, apácák, franciául tökéletesen beszél, s most, midőn gyermekét emlőjétől akarván elválasztani, Kázmérba ment által, Schillert s Goethét magával vitte; de ő nem tölti életét olvasásban, mely nékem, aki mindég olvasok, képzelheted, mely szerencse! Én őtet elvehettem volna bátran, hacsak szobaleány volt volna is. Termete s mellye, keze, lába gyönyörű volt szintén az irígységig, képe bizarr, de nékem kedves, igen kedves. Magyarúl, németűl, franciául s tótúl beszél; nincs benne semmi szesz; az az ajándéka van, hogy mindentől szerettetik; szíve a Schőngeisterei affektációja nélkül a vesztegetésig jó. Véled egy időben született (19. febr.), én pedig már csak 27d. 8berig tartozom insurgenskedni. Vedd öszve mindezt, s mondd el, lehetett-e jobb osztályrészem? 51-dik holnapját élem házasságomnak, de még elmondhatom, amit I. Károly izent a hóhérpolcról a feleségének, hogy csak

kívánsággal sem szegte meg hitét s férji kötelességét. - A lyánkám, Eugénia - a generális *Vay Miklós keresztgyermeke*, egy szép, egészséges, jó indúlatokat s tehetségeket mutató gyerek.

Ezeknek társaságokban s könyves szobámban, hol poétákat s festést s képeket lelke bővségben, megszállhatna-e az az őrültség, hogy sokat forogjak kivűl házamon? Újhely, hol Zemplény gyűléseket tart, három fertály hozzám. Oda bémegyek, s néha keveset, de bátran szólok is. De ebéd után már jövök haza s a harmadik nap itthon űlök. Haec est vita solutorurn misera ambitione gravique!

Miben állítom én a hazafiúságot, tudnád, ha, mint Kis, olvastad volna pályaírásomat, melyet b. Prónay László excell. parancsolatja nélkül írni nem fogtam volna a tübingi kérdésekre. Csak nemzetiségünk álljon szentűl, a többin nem sokat törődöm. Éppen most vagyok egy kis harcban egy ifjúságom barátjával, Berzeviczy Gergely úrral, ki a te felekezetednek a Kárpát körűl templomi s iskolai előljárója, s göttingi társ. Ha ezt a pert említem, megértesz. Ő ezidén (1808) nyomtattata egy munkát Über den Welthandel. *A leghidegebb vérrel a világon*, s még mintegy *óhajtva*, azt profetizálja, hogy austriacusok leszünk előbb-utóbb, s akkor osztán lesz commerciumunk. Gyönyörű jutalom érette. Nevetségesnek festi a török politikát, mely nem halad az idő lelke szerént, s mindég egy lábon akar maradni. - Emlékeztettem, mi történt a Klopstock ódáival. - Már Göschennél nyomtattattak, midőn Klopstock Göschennek ír, hogy a mi jó Teréziánk halálára írt ódát hagyja ki, mert későn emlékezék, hogy Lengyelország általa is töröltetett el. Az óda ki vala már nyomtatva, és így ezt, amit itt mondék, Klopstock hátúl beszéli el a könyvben. Berzeviczy nem láttatik tudni, hogy egy nemzet eltörlése *politikai gyilkosság*, s erről tehát őtet igyekeztem meggyőzni. Rendes az, hogy B.-nek mindegy, akár magyar légyen, akár német, vagy inkább österreicher, csak pénze legyen. Gondolkozhatik-e így az emelt lélek? Cato és Brutus megölték magokat, azt látván, hogy hazájok oda van. Amely nemzet Berzeviczyekből áll, szűl-e az annyi és oly virtust, mint Athena, Lacedaemon és Róma? - Ugyanő egy más könyvet is nyomtattata de indole et conditione rusticorum in Hungaria. Titkon jőve ki a könyv. A parasztok nyomorúságait festi szertelen színekkel. Miért *szertelennel*, holott a *szeres* is elég volt a szép célra? Azért-e hogy a barbarus földesúr megmakacsítsa magát és azt mondhassa, hogy az, akiket kollektive *misera plebsnek* nevez még a barbarus földesúr is, nincs oly nyomorúlt állapotban, mint ahogy azt B. festette? Nékem lelkem és erszényem tiszta a paraszt sorsban szenvedő embertársam izzadtságától s pénzétől, az én kezemet *csak* azért nyálazza meg a tót, mert enélkül nem tud köszönni, mikor hozzám belép, s kevélységnek nézné, ha azt nem engedném, s feleségem patikából vett szerekkel, étellel, itallal ápolja a házaiknál felkeresett betegeket, s mellyét parasztgyermek is szítta egy esetben; én tehát barbarus nem vagyok, de megírtam Berzeviczynek, hogy egy megalázott nemzetet úgy festeni igazságtalanúl, hogy irígyei nevessék, gyűlöljék, szintúgy barbaries, mint a parasztot földesúri módra nyúzni. *Igazsággal* még többet lehetett volna mondani, mint B. mondott; de azt is *kellett* volna mondani, hogy *ezek* miért vannak még a XIX. században is *így*. - Ilyenek a mi újfrizúrájú emberkéink, édes barátom. Én nem szeretem a vadbajúszú régi embereinket; de ezeket a külső kaptára vert emberkéket sem szeretem. Az igazság közben áll, est medium vitiorum et utrinque reductum.

Mit ítélsz te Európának változásairól, óhajtanám tudni, de azt nem kérdem s nem várom. Haszon nélkűl olvas újságot, aki nem kombinál, nem tanúl *abból, amit olvas, és tulajdon magától*. Aki nem úgy gondolkodik, mint mások, azt keresztre feszítik, s bürköt adnak neki inni. De szent meggyőződés nélkűl igaznak semmit sem szabad venni, akárki mondja bár. Ennek a mi most parancsolt katonáskodásunknak igen nagy és szép haszna lehet. Adja isten, hogy a király és ország mindég és mindenekben ugyanazon egy cél felé törekedjenek, mert nékem az szent hitem, hogy csak úgy lehetünk boldogok. Ezen a diétán, valamint a tavalyin s előbbieken is, megmutattuk tántoríthatatlan hűségünket, bízodalmunkat az uralkodóhoz, s midőn októberben feljött Bécsbe a híre, mit tevénk a Ludovicea dolgában, azok az austria-

cusok, akik meg szokták mindég becsmelleni, amit teszünk, tisztelettel szólának felőlünk előttem, s mintegy álmélkodva. Elég jelenségei, hogy mi nem vagyunk ellenkezők, amivel a külföld vádol.

Gyermekemnek rossz éjjele volt tegnap; most csendesen alszik harmadfél óra olta, csak a szomjúság által ébresztetvén fel két ízben. Mely szent érzések ezek az atyaiak; de mint fűzte öszve a természet az örömet a keserűséggel! Ez a rettegés, ez a gond! - Soha még én mélyebben ható mérget nem ismertem, mint midőn Iphigeniem, esztendőt s tíz napot élven, meghala. Óhajtom, hogy azt ne ismérd, s óhajtom, hogy maradékod szaporább legyen az Ábraháménál; de ne galádolódhassék el soha úgy, mint az azé. A te lelked firól-fira által-megyen mindenikébe, s úgy, reméllem, a Berzeviczyek mást fognak írhatni és másként.

Szemerének tegnap vettem levelét. Ők egy periódikus munkát készítenek Pesten. Örvendek annak. Írj, mihelyt tőle kezedben lesznek verseid, s igyekezzél minél elébb nyomtattatni. - Élj szerencsésen, kedves barátom. Leveled, reménylem azt, várom, kérem s megkívánom, engem té-zni fog. -

Széphalom, Febr. 14d. 1809.

79

SZENTGYÖRGYI JÓZSEFNEK

Széphalom, febr. 27d. 1809.

Kedves barátom,

Valamint betegeskedésed hírét a legszívesebb elszomorodással hallottam s értem leveledből is, úgy szíves örömmel értem most felgyógyulásodat s hallom jóval ezelőtt már a kis insurgens druszám szerencsés megérkezését; mert, régen nem vévén leveledet, mind egészséged, mind házad népének megszaporodása eránt tudakozódtam. Tudod, mit kívánok mind az egyik cikkelyre, mind a másikra: azt mindazáltal nem csak lélekben, hanem szóba öltöztetve is kívánom, hogy fiad legyen második atyja, s szaporítsa a *kevesek* számát. Annyi veszteség után, mint amennyit szenvedtél, mi édes lehet az ily poltolék! Én csak egyet vesztettem s bánatomat csak akkor érzem enyhülni, mikor feleségem emlőjén ismét függött egy másik - s szerencsémre! örömömre! az elsőhöz még fizionómiájában is sokat hasonlító leánykám. Mely öröm, mikor a „sekundát" a megholt kis „prima" ruhácskáiba láttam felöltöztetve! azt hittem, hogy a gondviselés az elsőt adta vissza, s a másodiknak birtokában elveszett lassanként az elsőm emlékezete.

Eugeniemet Sophiem 14 holnapig s 9 napig szoptatta. Változásokat, bágyadásokat érezvén, 13 febr. Kázmérba ment s azalatt a gyermeket elválasztánk, hogy vagy magát vagy az öccsét el ne rontsa. Édes barátom, az a szaporítás felette derék dolog; abba sohasem ún belé az ember, ha azt szereti, aki szaporodik. Én nem tudom megfogni, hogy némely ember, mint félhet a sok gyermektől. Merő kevélységből, nyilván. Oda néz, hogy mindenikét nem teheti ragyogóvá, ha sokan lesznek. Én azt a gondot a providentiára bizom, s hitem hozzá vagy belé sohasem nagyobb, mint e részben.

Régen nem láttalak benneteket s ennyi idő olta sok változás eshete s bizonyosan ese is rajtatok. Oly szép piros vagy-e még? hajad oly sűrű, oly fürtös, oly tömött-e? Én nagyon őszülök s ez most nyereség; megment a katonáskodástól, 27d. 8berben belé léptem az 50dik esztendőmbe. Guta ütött, tört kezű, tört orrú, s reumás ember lévén, talán nem parancsolnak velem ezen egynehány holnapra. Ha parancsolnának, nem tudom, mint vinném a puskát s lóra

fegyveresen mint másznék. Nagyon csalatkoznak, akik azt hiszik, hogy ez a mostani felűlés is csak ceremónia lesz. Nem ok nélkül építék Komáromot, nem ok nélkül estek azok az észrevehetetlen készületek. Gróf Zichy Károly hadi miniszter leve s 7 erc- vagy főherceg ugyanannyi sereg kormányzására mégyen táborba. Mennyi embervér fog folyni ismét! s mennyi lesz véröntés nélkül is szerencsétlenné! Mint akad meg minden tudománybeli kultúra! mint fog minden elkorcsosodni! Borzadok, mikor képzelem, mik történhetnek, mert úgy látszik, hogy most már a keleti Európa borúl lángba. Pedig én most kezdek könnyebben pihegni.

Édes barátom, ne vádold magadat Annalisaimnak elmaradásáért; az a legártatlanabb megtévedés volt. Azt hittem, hogy annak hibájából történt, akinél az olyan gyakorta történik. Ha feltehettem volna, hogy nem *mind* adtad néki által, nem hozattam volna meg az elveszettnek hitt gondoltakat. A Kis szép Hymenaeumát, Szívképző Regéimet, M. Régiségeimet, s talán valahára már La Rochefoucauldomat is, nem sokára megkapod. Én biz azt hittem, hogy a két elsőt néked már megküldöttem, mert oly sokat kiosztogatván, hogy bízvást rólam is elmondhatták volna, amit Voltaire mis a la portée de tout le mond-ja felől egy pajkos recenzens írt, hogy tipográfiai hiba van a *portée*-ben, az egy *e* szükség felett való lévén, Te, antistes prime sodalium, ki nem maradhatás. - Debrecen sajnosan ismeri a M. Régiségeket. Az a kérdés, ha méltán-e sajnosan. -

Barátunknak felesége felől tudakozódol. - Kéntelen vagyok azt vallani, hogy meg nem felelt ohajtásom reményeinek: de igen a szép kancsal fiú. - Én nagyon, de igen nagyon tudom becsűlni a tartaléktalan kimutatását annak, amin örülünk, büszkélkedünk, ha az egy kis gyengeség, egy kis hiúság is. De a vastag örömöt, a vastag büszkélkedést nem szeretem. Ilyen volt pedig az, midőn tolakodva, siettetett hanggal, váratlanúl, helyén kívül tudatták velem, hogy midőn a palatinus-e vagy Károly herceg K..en volt, a gróf a bátyánkat *minden tisztjei közzül egyedűl magát* ültette asztalhoz s így aufführolta: Ez az én etc.-m, Herr *von*... Hallgattam s elszomorodtam reá. - És is örülök a *Von*-nak s nem szeretnék nála nélkül ellenni, mert az bajos; s mind magamat, mind sok más emberséges embert sajnáltam, hogy a mentéje zsebjénél egy szép kis pillogó rojtocska nem fityegett, midőn septberben azt láttam, hogy némely fajankó mint lépett a jó helyre, holott az érdemes emberek kotródtak a rostély megé; de sem a von-ban nem keresek semmi elmondanivalót, sem a rojtocskán nem kapkodok. Ha abban a lineában állanék, megadattam volna magamnak s felfüggesztvén egyszer, eszembe se jutna, hogy ott fityeg. Azonban azzal a gyengeséggel szint úgy jó ember lehet az ember, mint anélkül; s rajta fel nem akadok. Azt sejtenem jó módom volt, s azt mutatta mind a dicsekedés, mind a panasz, hogy nem állunk *behaglich*, s többre tartjuk magunkat méltóknak. Az öltözet azt mutatta, hogy az erszény nem éppen felette jól áll. - Ezeket kívánságodra írom, nem önnön mozdulatomból.

Én is panaszolkodom. - Az az ember, akit egyszer láttál Debrecenben, az, akinek házasságomat béjelentettem s nem felelt; akinek, feleségemmel Semlyénbe érvén, három levélben jelentettem, hogy mihelyt az idő engedni fogja feleségemmel látogatására megyek s nem felelt, noha Péchy Sándornénak háromszor írt; az, akihez feleségemet elvittem s ki nem jött Semlyénbe, az, akinek *kívánságára* a feleségem Pálffy Karolina nagyanyjáról reámaradt porcelánjából egynehány darabot odaajándékozott, s csak meg sem köszönte; az, aki ezidén az ablakom előtt ment el Bártfára utazván s Regmecen 3 napot töltött, s hozzám nem jött; az a pozsonyi teátrumból kijővén, a tolongásban elveszett, a teátrum kaszinójában pedig engemet azon vacsoráló asztalhoz ülni látván egy diaetális vármegyei követ régi barátommal, ahol ő ült, felkölt és eltünt - az panaszkodik, hogy vele gorombán bántam. - Van-e esze az embereknek? s harag helyett nem kacagást érdemlenek-e? Vagy inkább csak azt kell az effélékre mondani, hogy a bűn azzal bünteti magát, mint teológus urak mondják az elkárhozottakról, hogy meg nem térhetnek soha! - Elfogyott a papiros, de nem az én mondanivalóm. Élj szerencsésen. Tisztelem, csókolom háznépedet!

P. S. Még fecsegnem kell veled, noha levelem apró betűkkel sűrűn van írva. - Vetted-e egyveleg írásim első kötetét, melyet neked vagy Semlyén vagy Kis Imre által küldék? Tele van soloecismusokkal - de akart soloecismusokkal. - Most Pestre érvén nyomtatva leltem Magyar Régiségeim első kötetét is. Az Institoris adta ki auf seine eigene Speculation. Rendelést tészek, hogy azt is vedd. Valyon mit mond arra a ti superintendenstek, a Debr. Grammatikának *dolgozója?* - a barátném dolgában a te ízléseddel is ellenkezem: de barátok közt elég, ha a szív jár egy úton: a meg nem egyező ízlés és gondolkodás éppen úgy nem árt a barátságnak, mint a különböző religió. - Batsányi, akit ismérsz - ezt azért említem, mert ismered és tudsz holmit felőle - a Vad emberhez jött enni, ahol én is ültem. Abban a pillanatban láttam meg, amelyben ő az ajtón belépett, s tudván felőle azt, amit tudnom illett, lekaptam róla a szememet, anélkül, hogy ő vette volna észre, hogy őtet láttam, s folytattam fennszóval a magyar beszédet. Ezáltal azt akartam, hogyha néki velem szólani tetszik, szólhasson, s akkor olyannak talált volna, amint kívánhatta. Székem háta megett ment el, hallotta a *magyar* szót, és úgy bizonyosan látott, de elment a szék megett. - Nem csodálkozom rajta.

9-a oktobr. Bécsben hallám Cleymann ref. prédikátorunkat papolni. Ez az, akinek pápista felesége van, akinek leányai pápistáknak neveltetnek. Ha olyan prédikációkat lehetne hallanom minden vasárnap, én is járnék templomba nagy gyönyörűséggel. Már az nem *bérért* szolgál, hanem azért, hogy a maga destinációjának megfeleljen. Meg is felel, úgy, hogy senki még jobban. Steht irgend einer auf, und spricht er von den Rechten der Menschen, von der Würde der Menschen, dann schreyt ihr: Siehe, das ist ein gefärlicher Mann. Zeigt ein Schriftsteller die Gebrechen der Regierung an, macht er Vorschläge diese zu bessern, dann schreyt ihr:: etc. etc. Aztán patriotizmusra buzdította őket; tanácsot adott, mint tűrjék, amit tűrni kell, mint védelmezzék was noch zu schützen ist, s ezen szókkal végezte el a prédikációt: Wer Ohren hat zu hören, der höre! Am. Nekem minden bizonnyal volt fülem. Egy ismeretlen fiatalembernek pedig szeme volt, amint láttam, mert sokszori reápillantással sem vettem volna soha észre, hogy a szeme máson függött volna, mint magán a papolón.

Szüret sem Pesten, sem Bécsben, sem Győrött nem volt, itt pedig oly kevés termett és oly rossz, hogy csaknem desperálunk. Sem élet, sem bor, sem széna. És mégis itt a nagyköltségű insurrectio és egyéb. A hegyalján egy szem aszú sincs. Én véteknek tartottam volna a rothadt és pöffedt szemet aszú gyanánt szedni. -

Ha alkalmatosságodra nem esik, méltóztassál tisztelni képemben Lónyai Menyhért urat és megmondani néki, hogy Báróczi oberster úr nagy barátsággal fogadta Lónyai úrnak izenetét, s viszont köszöni. Ez a jó öreg oly erőben van, hogy ámbár a 70-t meghaladta, gyalog ment bé velem a gárda traiteurjétől Szent-Istvánig, sőt még tovább. Antimoniummal él minden nap s kimizál, azaz kimiai könyveken dolgozik, hátralevő kevés napjait használni akarván. Ezt másoktól tudom. Mindég jobban jobban tisztelem ezt a valóban nagy embert.

A kis Lónyait, aki nálad van, köszöntsd kérlek, s bízd reá, hogy mondja meg Kölcsey Ferencnek, hogy utolsó levelét Virág Benedek nagy megelégedéssel olvasta s örvend ismeretségének. Én arra kérem Kölcseyt, hogy tudassa velem, Debrecenben van-e még s meddig lesz ott.

Lyányom felől keveset írhaték a más papiros szélén. Az egy szép kis alak. Meg nem ismert, mikor hazajöttem. De csakhamar igen jóbarátok levénk s bújnom kell előle, ha írni akarok, mert karomra kívánkozik. Az én lyányom mert *képet* szeret, könyvet, kutyát és hacsak a kalamárishoz nyúlhat, irkál. Még egy szót sem tud kiejteni, de nyelve szüntelenül kelepel. Foga kettő van, mint a Castornak, de fejérebb mint a Castoré. Ölellek magadat és egész házadat. Barátságod emlékezete nékem véghetetlenűl kedves! -

80

JANKOVICH MIKLÓSNAK
Széphalom, 1809. mára 7.

Méltóságos úr!

Egy ily tiszteletre minden tekintetben méltó s amellett nagy gazdagságú úrnak tisztája előttem, mint mindazok előtt, akik az országban laknak, annyi, mint a pénz. Azon tehát, hogy könyveim nem mindjárt most, hanem csak két esztendő múlva fognának kifizettetni, felakadni teljességgel nem fogok. Pénzem jobb helyt kinn nem lehet.

Különszaggattatnom könyveimet, elejtene a céltól, melynek kedvéért birtokomból kibocsátanom kell. Minorennis vagyok mind magam, mind feleségem, nem az esztendőkre, hanem a birtokra, s történeteim menetele annyi súlyt raka reám, hogy azokon ezen áldozat által kell könnyítenem.

- Ebben a gyűjteményben sok lehet olyan, ami idegen a méltós. úr ízlésétől: de, azonfelyűl, hogy közönségesen sorsa szokott lenni a gyűjtőnek, hogy a kedvellett holmi miatt kéntelen mindent megvenni, a tapasztalás tanítja, hogy így a kedvellett holmihoz nem jutunk drágább áron, mintha azok, amelyeket külön meg nem vettünk volna, éppen nem voltak volna ott; s így ezeket vagy broccanteuröknek vagy kótyavetyéken néha még hasznunkkal adjuk el.

Patak 1806-ban tőlem 2000 ft-on vette meg egy részét mostan áruba eresztett gyüjteményemnek. Katalógusát még a vétel előtt általadtam, s sem vissza nem kértem, sem vissza nem kaptam ugyan, mindazáltal mondhatom nagyítás nélkül, hogy ez a mostani amannál sem számra, sem becsre nem alábbvaló. Mikor amazt adtam vala el, még akkor feltartottam a gyüjtemény egy részét, s azolta is szaporítgattam azt: most feladtam azon szándékomon, és sem semmit meg nem tartottam, ami csak régiség vagy ritkaság, sem ezután gyűjteni nem fogok. Oly sokba kerül csak az oly könyvek megszerzése is, ami a tanulásra s dolgozásra szükséges, hogy azoknak megszerzése, amiknek hasznok távolabb fekszik, csak a valóban gazdagok osztályrésze lehet!

Patak velem nem alkudott, hanem végignézvén a katalógust, s előmutattatván azon darabjaimat, melyek figyelmét leginkább ingerlettek, eltökéllé magát megvételére s megadta, amit kivántam. Azon reménységben, hogy a mélt. úr nem nyerekedni vágyásnak fogja nézni ajánlásomat, hanem a környülállások sugallásának, ezt a mostanit sem tartom drágábban, mint vétetni óhajtom, s a Patakra eladott könyvek és képek sem több sem becsesb darabokból nem állván, ezen újabb, eladásra szánt gyüjteményem árát is annyiban, azaz 2000 ft-ban állapítom meg. Mihelyt a mélt. úr válaszát venni fogom, mindaz, ami a katalógusban áll, Kassán Rumi József kereskedő boltjában fog letétetni, honnan azt a mélt. úr sérelem és terhes költség nélkül fogja vehetni.

A pataki gyüjteménynek legfőbb dísze egy rongyos mappa volt és az a két kódexecske, mely a mostani gyüjteményben az én kezem által lemásolva áll (Leonhardi Arretini Attila és Judicium de Cometa 1468.). Ha a mélt. úr bírni fogja az Appianus által 22. táblába vésett oly tiszta s öszve nem roncsolt papirosú Bavariát, mintha az a 22. tábla ma jött volna ki a sajtó alól, és azt a szép rajzolású s szép metszésű három rezet, melyen a II-dik Rákóczi Ferenc és a svéd király együvé jövetelek áll, maga ítélje meg, hogy ha ez a 23. darab nem éri-e fel, sőt nem haladja-e meg a Lázius pataki abroszának birtokát. A két kódexecske pedig ki van talán itt poltolva a maga mása s az Aemilius oratioja s más hasonló régiség által.

Bibliotekárius Miller Ferdinánd úr engemet hazafiságtalansággal vádolt abban, hogy 1806-ban meg nem kínáltam a nemzeti bibliotékát gyüjteményemmel. Ezen vádjára most ujabban

vétkessé tészem magamat, mert a mélt. úr az, akit mostani gyüjteményemmel legelsőbben kínálok meg. - Én nem tartom jónak, hogy az efféle kincsek mind egy helyre tétessenek le, sőt azt nemcsak nem jónak, hanem veszedelmesnek is nézem s óhajtom, hogy a Nemzeti Bibliotékának gyarapodása mellett (melyért a gr. Széchényi nevét és a palatinusét hálával áldom), sokaknak másoknak hasonló igyekezeteik is, nevezetesen pedig a mélt. úré, mely máris oly nagy tekintetre méltó, gyarapítassanak. Sok okainkat néha nem is jó láttatni, noha elérteni könnyű. Lehetnek oly könyveink, amelyeket oly helyre, ahol használatlanul fognak tartani, nem is adnám sok pénzért is; ilyenek pedig mindazok, amelyeknek katalógusaikban meg nem jelen mindaz, amit a btéka bir.

Maradok a leghívebb tisztelettel a méltóságos úrnak

alázatos szolgája
Kazinczy Ferenc

Széphalom, márc. 7d. 1809.

81

CSEREY FARKASNAK

Széphalom, szeptbr. 11. 1809.

Lelkem kedves barátom!

Zemplény vármegyének doktora, Meczner Pál, most jő vissza Komáromból az insurgens sereggel, mely Lengyelországnak széleire kommandíroztatik, s azt beszéli, hogy az öreg és ifjú Bujanoviccsal Gödöllőtől Zsadányig egy társaságban útazott. Hazug hír volt tehát, hogy elfogattattak. Én tegnap estve vevém azt a hírt Patakról, hogy negyed nap előtt egy útazó egy pataki professzorunkat a pataki mezőn sétálni látván, kocsijához hívatta, s tőle azt kérdette, hogy igaz-e, hogy Kazinczy Ferencet elfogták, mert, úgymond, ezzel tele van Pest. - Ily időket értünk, kedves barátom, hogy egyikünknek rettegni kell a másikáért. Engem el nem fognak, mert sem nem tettem semmit, sem tenni nem fogok. Nincs okom sem gondolkozásomat, sem szívem kívánságait akar megváltoztatni, akar titkolni. De igaz, hogy sok bolondja van az istennek, aki azt hiszi, hogy aki nem úgy gondolkozik, mint ő, rossz hazafi; és hogy sokszor a legtisztább ártatlanságnak sem jó láttatni, amit keblében hord. De ha dissimulálni szabad is: simulálni soha nem szabad.

Hogy a debreceni kereskedő veled oly gazúl bánt, s várakozásodat ingerlette, szívesen sajnálom. Képzelem, mely kínban fogtam volna én lenni, midőn szekerem üresen tért volna vissza. De valóban drága vásárt tevél. Rousseaunak és Voltairenak büsztjeiket megkaphatád vala Bécsben is, és szint oly jól és véghetetlenűl olcsóbban, mert mennyibe kerűlt ezeknek hozása, s mennyit vesztél a bankókon! De ez a két büszt nem is érdemlette meg a hozást. Mert mit látsz egyebet a Voltaire büsztjén egy rettenetes csúf fiziognómián és amint maga Voltaire mondja azt a maga nyakáról, egy *daru nyakan* kívűl?

Nékem ugyan a Voltaire büsztje ingyen sem kellene. Fáj a szemnek látni azt a fertelmes kiaszott koponyát. A Marc-Aurel büsztjét nem láttam soha faragott munkában. De ismerem rezekben. Ezt sem irígylem neked. Faragott munkában csak ideálokat kell bírni s látni, vagy az ideálig emelt portraiteket. Mennyivel többet ér bibliothecádban az az egy büszt, amelyet ott láttam, mint ez a négy most vásárlott! Bécsben filozófia nem virágzhatik, mert nem szabad gondolkozni, s szólani s írni még inkább. A jó fők tehát magokat az oly tudományokra adják, amelyekben nincs *tilalom*. Ilyen a medicina, muzsika, festés, faragás. S minthogy Bécsben ez

a négy gyakoroltathatik erőszak s nyűg nélkűl, ezen négyben oly előmenetelt látni Bécsben, hogy Londonból is Bécsbe jőnek ezeket tanúlni. Az a metsző, aki az én képemet véste, Napoleonnénak egy udvari dámáját dolgozta réztáblára; ha el nem tévesztem a summát, 4000 ft. volt az alku, s ezen felyűl még jó kedveskedés vala neki ígérve. Mit ítélsz, nem mutatja-e ez világosan állatásom igazságát.

Ha Párizsnak volna John-ja, nem dolgoztatták volna a képet Bécsben. Azt tartom tehát, édes barátom, hogy ha ezt a sok pénzt, melybe ez a holmi kerűlt, egy bécsi útra fordítottad, s ott a Psyche statuácskáját és a Psyche és Amor groupját magadnak leöntetted volna, többet nyertél volna, mint ötven ilyen holmi ér. És a nagy Friedrich s a Voltaire és Rousseau fejeiket csak cuprumokba szeretném birni, s nem függeszteném falra, mert oda csak az való, ami *szép*, hanem képes táskámban tartanám. - Opáljaid eránt tudakozódni fogok, hogy hol kell és lehet legjutalmasabban megszereznem. Azok igen drágák, mert a bánya árendásai irgalmatlanúl megvonják azokat, akikben kívánság van venni olyasmit. - A Stammbuchodba úgy fogok írni, mint aki ezen barátságos megtiszteltetés becsét érzi.

Tőkéstől nekem Döbrentei is hozott egy hasonló foglalatú levelet. Ha vele lészesz köszöntsd őtet, bizonyossá tévén legszívesebb barátságom felől. Míg nem lesz tudva előttem, hova írhatok neki, elhalad válaszom. Sajnálom, hogy elhagyja előbbi helyét, mind azokra nézve, akiket elhágy, mind tulajdon magára nézve.

Tegnap olvastam az aug. 16d. költ tábori parancsolatját őfelségének, a császárnak. Az remek munka. Nem győztem eléggé csudálni annak nagy lelkét, aki a konceptust tette. Barátom, nagyon halad előre az emberiség. A prussziai király mely nyomorúlt rágalmazó könyvet írt a német literatura ellen s mely alacsonyan gondolkozott a német fők felől. Szeretném, ha ezt a parancsolatot láthatta volna. Gyönyörű munka manifesztumunk is: ez még gyönyörűbb. S mi lett volna a német literaturából, ha a németek kommentálták volna a magok nyelveket, és ha a francia literatura emelkedésének eszközeit s módjait nem követték volna? s mi ebből a tanulás a magyar nyelvre s literaturára s népre nézve?

Itt nyavalyás hírhordóink azt hirdetik, hogy Galiciát a régi Lengyelország más eldiribolt tagjaival öszvekapcsolván Napoleon, lengyel királyi titulussal a Sándor császár sógorának, a weimari hercegnek desztinálta, és ez nem hihetetlen. De hihetetlen a többi; p. o. 1.) hogy Velence királyi titulussal és oly igéret alatt adatik a wirzburgi nagyhercegnek, hogy urunk után ne ennek fiai, hanem a wirzburgi nagyherceg lépjen az ausztriai trónusra. 2.) hogy Tirolist Napoleon nékünk visszaadja - - - - Hiszed-e? Nem én! -

Te mindég vádlod az erdélyi főispánokat, hogy resten bánnak az insurrectióval. Mint bánnak, te tudod, én nem tudhatom: szemtelenség volna tehát szavaidon felakadni. De én nem hihetem el, hogy az udvar képviselői a dologban eltűrnék a restelkedést s látom, hogy a dolog olyan, amely a legszívesebb igyekezet s legszentebb buzgóság mellett is, halkal mehet. Barátom, ha késedelmeskedni vétek: bizony erőszakkal vinni holmit, az is vétek. Én itt ismerek egy igen buzgót, aki meg nem foghatta, miként nem mehet minden hamar, ha az ember igazán akarja, s mindég az emberekben kereste a hibát, holott az a dologban volt, míg végre maga is látta, hogy úgy van. Ne vedd gáncsnak szavamat, hanem csak nyugtató igének. Az isten tudja, miket látunk még. Legjobb volna azt tennünk, amit egy ungvári nemesember mondott: *menjünk el mind - vágjuk le mind - jöjjünk haza mind;* csakhogy sem el nem mehetünk s elmenni nem is *kell* mind, sem le nem vághatjuk mind, sem haza nem jöhetünk mind. S ámbár érzi kiki, hogy a hazát védelmezni a legszentebb kötelesség: de mikor osztán azt látja, hogy a védelmezendő alig védelmeztethetik, meghökken az ember, mikor azt kérdi, hogy hát miért ölelem meg magam haszon nélkül, mert soknak nem az a kívánsága, hogy aranyrojt fityegjen a kardján.

Én gróf Dessewffy Józseffel vagyok kiküldve egy bizonyos dologban. Ha relációnkat megtesszük, megküldöm neked egyik paragrafusát, amelyben ezt tisztábban s jobban mondom és talán D. is mondani fogja. Körültünk sok ravasz van, aki patriotizmust penget a száján s csak rojtra ásitozik. Nem neked van mondva a lecke: de tele szívem előtted szabadon ömledez.

Élj szerencsésen jó és nagyérzésű férfiú.

82

KIS JÁNOSNAK

Széphalom, 19. jan. 1810.

Kedves barátom! Nem most magasztalod először leveleim stílusokat. Kinek magasztalása lesz nékem kedves, ha a Kiset nem hallom örömmel? De midőn te magasztalod azt, kéntelen vagyok kimondani, hogy elfut a hőség; mert ezt a magasztalást oly levélben veszem, mely el is pirít. Csudálom azt a szelíd szépséget, mely rajta el van ömölve, azt a kibeszélhetetlen csínt, mely pipere nélkűl, a maga természeti szépségében, szebb, mint mindaz, amit a legnagyobb gonddal készült prózánkban is olvasunk. Az én leveleimnek minden érdemek abban áll, hogy őket lángoló szívvel írom; s ki nem érzi, hogy inkább szívből, mint fejből jőnek gondolataim? Stílusom szökdelő, csapkodó, rendetlen: a tiédben rendben folynak a gondolatok, s az a mesteri szövés, mellyel egymásba láncolgatod a periódusaidat, csak azt nem ragadja csudálkozásra, aki az olyat éppen nem tudja csudálni. Higgy nékem, a te leveleidet és a mi páratlan Berzsenyiénkéit, oly gyönyörűséggel olvasom mindég, mintha verset olvasnék.

Mind azért, mivel Berzsenyihez írt episztolámat tőle nem vetted, mind mivel benne sokat változtattam, és már most úgy van, hogy többé illetni nem igen fogom: ide zárom azt, azon kéréssel, hogy ezt néki megküldeni méltóztassál. Ne legyünk oly hiúk, barátom, hogy azt higgyük, hogy amit mi írunk, a maradék religiózus tisztelettel fogja nézni. Mi még hajnallunk, s távol a határ! De higgyük azt gőg nélkül, hogy lesz oly idő, amidőn azt a papirosat, amelyre karunkon által ömlött fejünk gondolatja s szívünk érzése, a háládatos s igazságos maradék tisztelettel fogja illetni. Ne hajtsd bé tehát a Berzsenyi Episztolája leveleit, hanem úgy add által néki, ahogy itt megyen, s kérd, hogy tégye félre levelesládájába. Egykor talán feljebb fogják becsűlni maradékai, mint az armális irháját. Én ugyan néked s azoknak írásaikat, kik megérdemlik, hogy veled egy sorban álljanak, ha nem tudom, mely kevés tekintetet érdemel is tartalmok, p. o. ha csak a levélnek adresse is, nagy gonddal gyűjtöm öszve.

Báróczy 24. Xbr. megszűnt élni. Ihm folgt ein Ruhm, der ewig bleibt. Ezt mondom Klopstockkal. A legkényesebb író, a legnemesebb ember, a legszentebb hazafi volt. Bár ezt mondhatná akármely kis mértékben, de igazsággal, rólam valaha egyik vagy másik barátom. Nem élt rövid időt. De néki századokat kell vala élni. Mely kárára vala literatúránknak, hogy az a nagy ember az alkímia által lopatta el minden óráit a hazai nyelv csinosításától. 1808ban októb. láttam mint írkált megszűnet nélkűl, és annál nagyobb szorgalommal, mivel hosszú életet magának már nem ígérhetett.

Oda az én nagy Wesselényim is. Most várok igen bőv tudósításokat biográfiájának készítésére. A Hazai Tudósít. 2-dik számu levelekben igen szépen és legszentebb igazság szerint festetik charaktere.

Tudtad-e te azt, nemeslelkű férfiú, midőn leveledet írtad, hogy amit vendégeid s oberst. Thierry felől írtál, engemet nagy örömre fog lángoltatni? Mint örvendettem annak! - Ezen leveledet benn a sessióban vettem, midőn felköltjeinket hazaereszténk, s azon tanácskozánk, hogy lovaikkal mit tégyünk. Egy órával azután, kevésbe múlt, hogy kardra nem költ az útcán s makacsúl azt kiáltozták, hogy lovaikat vissza nem adják. - A tanácskozók addig tanácskozának, hogy a legénység elúnta a várakozást s szállásaikra mentek hír nélkül. - Engem dolgaim hazahívtak s ma nem jelenheték meg ott. De ablakomról látom, hogy viszik lovaikat. Egy nemeslelkű azt tanácslotta, hogy ha a lovaknak egy részétől meg lehet fosztanunk magunkat, adjuk ne a császárnak, amit kér, hanem megkárosodott vármegyéinknek. -

Hogy el nem készült verseimnek csomóját áprilisben elégettem azon félelem miatt, hogy ha a háború el talál temetni, valaki ki ne adhassa, most már nagyon sajnálom. De ki remélhette, hogy ez a háború ily szerencsétlenül szerencsésen végződik el? - Nincs keservesebb munka előttem, mint olyan munkámat dolgozni újra, melynek példánya nincs meg kezeimben, mert emlékezetem hűségtelen elősugdosni a készet. 1786-ban a Döbrenteink tanítványa anyjába voltam szerelmes. Ennek jószágából tértem vissza Kassára, s útam egy rengeteg erdőn ment keresztül, a Dargón. Itt csináltam egy négy sorú öt vagy hat stanzból álló dalt. De a dal nem volt egészen kedvem szerént. Susie, most özvegy gróf Gyulay Ferencné, decemberben oly meleg levelet íra hozzám, hogy ifjú esztendeim elaludt tüze ismét lángot vetett. Emlékeztem az elégetett dalra; s csak úgy sem tudván kidolgozni amint írva volt, végre az a gondolat szálla meg, hogy belőle egy görög ízlésű epigrammát csináljak. Reggelig kész vala az; (Sophienál rajta vesztettem, mert észrevette, hogy ágyamból, mely az ellenkező szögben áll az övétől, az olajlámpához csúszék s úgy írtam valamit.) - s a kis Epigramma most egyike a legjobbaknak gondolt verseimnek.

Az ERDŐ
3tia. jan. 1810.

Sírj szabadon; itten nem kémleli senki keserved.
A *remegő* kedvest lombjaim elfedezik.
És ha enyhűlsz lyánkád neve zengésére - sohajtozd!
S Echóm résztvéve visszasohajtja feléd.

A *remegő* e helyett áll: *üldözött*. Kár, hogy az üldözöttet nem szenvedi meg a metrum.

Nullae hic insidiae; licet indulgere dolori.
Abscondent lacrymas umbra nemusque tuas.
Et si forte juvat resonari nomen amantum,
Plange: Chloe! plangent tristia lustra: Chloe!

Ezt prof. Kézy Mózes úr, Patakon, fordította. Az első distichum igen jó. Nem az a másik, mert nincs resonor in passivo. Osztán az a Chloe! Chloe! játék. Itt pedig az helyén kívűl áll.

Említett csomómban égett el egy hozzád még Kufsteinban, májusb. 1800. készített episztolám is. Éppen az vala benne, ami a váradi ferdőben írt levelemben; és annyival interesszántabb a késő időkre nézve, mivel abban életemet festettem. Az az új modestia ellen van, melynek szoros törvénye az, hogy *magunkról* ne beszéljünk; de Horác és Tacitus az Agricola életében mást mond. Ott tintám s tollam s késem nem volt; és így az egész episztolát csak egy könyvem fejér papirosába karcoltam fel valami vassal; s a könyv Munkácsig elveszett. Nem örömest mutatom verseimet, míg nem készek, s innen történt, hogy ezt is előtted titokban tartottam. Most elmondom, amit ez ősszel öszve tudtam belőle szedni. De a szüret és ipam

betegsége elakasztotta a munkát s boldogabb időkre maradt elvégzése, mert az oestrum nem mindég jő.

KISHEZ

Kufstein, májusban. 1800.

A fény sem az? De oh mi az tehát,
Ha még a *fény* sem az? Ha még az is
Csak oly hiú bér, mint amelyeket
Magát elvesztve hajhász a pulya?

Nekem pedig csak ő az egy bálványom;
S mindég csak ő volt, és mindég csak ő lesz.
Azt aki nem lél érdemet magában
S maga által nem ragyoghat, kapja fel,
Midőn a dévaj lélek szállja meg,
Gyötrő porából a bohó szerencse,
Hadd légyen Mídász - Mídász! Ő arannyal
Bővölködik: jó ésszel én. Ez áron
Megvenni mindég rettegém fülét.

Már akkor, amidőn szelíd atyám
Még gyenge gyermekét ölébe zárt,
S tornáca füstös képeinél kevély
Gyönyörködéssel álla meg velem,
Nem az dagasztá mellyemet, hogy *Urk*
Vagy *Muytha* volt nememnek törzsöke,
S Abától vettem én is származásom;
Nem az, hogy ők a táj elsői közt
S megyéjek fényesb polcain ültenek
S hintójokat hat cifra ló voná,
S más holmi, melynek Torzsai tudna örűlni:
Hanem hogy átkot nem vontak magokra,
S közöttök egy sem lett fondorkodással,
Nem egy is álnokúl kullogva nagy. etc.

Érzem én, barátom, mi fogná elrontani egészen a darabot, s őrizkedni fogok, hogy benne olyan ne légyen. Kész vagyok ezeket az utolsó 11. sorokat egészen kitörleni, mihelyt az egész tónusához illeni nem fog. De meglehet, hogy fog. És így, míg az egész elkészűl, hadd álljon itt próba gyanánt.

Az elme virága a poézis és rokon mesterségek. Mit ér minden dolgozásom, ha magam után egy kis kötet poézist nem hagyok! Csak annyit hagyhatnék, mint amennyit a Berzsenyi versei mostan tesznek már. Pedig ő nekem fiam lehetne. Ez a vágyás töltötte el most lelkemet. Ez az esztendő nem rosszúl indúl. Januárnak 8dikán 3 kis epigrammám készűlt, s az itt következő egyike ezeknek.

KÖNYÖRGÉS

Adj örömet! s adj bajt mellé, nagy Jupiter! Egyet
A kettő közzűl bírni csak isteneké. (Deorum est.)
Ez nyújtson főbb ízt gyakor ingerlésivel Annak:
És mikor Ez verdes, Az szelidítse dühét.
Ah boldogtalan, akit az egyike véve sajátúl!
Az boldog, kit mind ketteje védve szeret!

Óhajtanám, hogy az én Kisem ezt méltónak lelhetné javallására.

Ugyanazon éjjel (mert én setétben szoktam írni verseimet) készűlt az itt következő is. - Ez sem rossz. S úgy hiszem, hogy az a decentia, amellyel a mostani gazoknak szokások ellen a szerelem titkai felöl szólok, jóvá tészi az elejét.

A BOLDOG ALKONY

„Csókot lányka!" - *Nem én*, - „Igen, oh igen! Egyet!" - *Eressz; nem*.
„Láng vagyok, éltem alél, angyali lyányka!" *Nem én.*
Reszkete: megragadám. „Ide szácsk...!" - *ah el!* - „E szemet! És e
Másikat! E rózsás ajkat! Ez arcot!" - *El! el!*
„Még egyszer szácskád! De ne tartsd hát zárva! Szemed még!
S homlokod! E lobogó gesztenyeszög hajakat!
És gyönyörű nyakad és ambrás szép mellyedet! Újra
Szádat! Hagyd szívnom, Lolly, lehelleteid!
Hagyd...!" - *Jönnek! hamar el! Fuss* - s futnom kelle. De most már
Tőled Lolly, csak a hajnali fényre futok.

Tökéletesen elkészűlt verseimet én ólmozott lineákra írom, hogy ha hirtelen kidűlök is, úgy nyomtattathassék, [!] mint magam fognám korrigálni. Képzeld! Mindöszve még csak öt árkus! Mikor lesz kétszer annyi! Bárcsak 12 szonettet csinálhatnék! mert annak zengése engem nagyon gyönyörködtet. Csehy az egyiket: *Nincs milliók közt* etc. az olaszok legszebb szonettjeik közzé tartja iktathatónak. - Egy árkus ezen felyülírás alatt NYILAK esztétikai regulákból fog állani.

Van szemed és így látsz! mely paralogizmus ez! - Oh ha
Látni akarsz, jámbor Hályogi: látni tanúlj.

Hogy solecizálok nevet Irnyaki. Kába, nevess bár,
Nem bukik aki helyén, s tudva, akarva bukik.
(suo loco)

Soloecismus
Diftongust röviden hangzatni tilalmas. Edőknek.
Hall, de szemével, Edők: lát, de fülével Edők.

Én azt hiszem, hogy ezek a nyilak, ha poétai érdemek nincs is, nem lesznek károsak.

Himfy két levelemre nem felel. Jele, hogy nehezen veszi recenziómat. Hallom, hogy egészen le volt verve általa. Rendes, hogy az ember az oly szép recenziót is nehezen szenvedi. Én azt tartottam, hogy tiszteletemnek legigazibb jele gyanánt vétetik. - Lássa. Regéiről éppen ellenkezőképpen akarék szóllani, de abban hagyom. Gute Romanzen müssen glücklich erfunden, gut componiert u. lebendig u. in schönen Versen erzählt werden. Ezeknek egyikét sem érte el bennek.

Wesselényitől kevés napokkal halála előtt elvették az administratorságot. Miért? nem tudom. Azt tudom, hogy a diaetán a gubernátor ellen perorált, s azt akarta, hogy ne complimentírozzanak Maximilán hercegnek, hanem a törvény szerént procedatur ad electionem Generalis Regni.

Most jő cselédem a hírrel, hogy insurgenseink általadák a lovakat, s azok eladatnak, s árok közöttük aequa ratione elosztatik.

Az én Thaliem egy gyönyörű nagy gyermek. De tele van oltvarral, mintha himlős volna. - Lajoskád poéta lévén, mutat-e poétai munkákra kedvet, s tehetséget? Ne felejtsd ezt tudatni velem. Lásd belől a copertát. Élj szerencsésen édes barátom! Az isten pótolja ki káraidat. -

83

DÖBRENTEI GÁBORNAK

Széphalom, 22. jan. 1810.

Édes Barátom! A poetának útját nem kell állani, mert türköl. - Azért ámbár előttem az úr hosszú levele, s azt kellene először elővennem, hallgassa, mit mondok; különben...

Még nem hajnalla ma s nem alhatám. Egy epigrammát csináltam, kicsúsztam a lámpához s papirosra írtam, hogy el ne felejtsem reggelig. Haszontalan! nem jöve álom szemeimre. - Wesselényire emlékeztem s az ő nagy karakterére. Igaz képe áll a Kultsár leveleiben No. 2. és azt véghetetlenűl helyesen dolgozta ki, akárki írta. - Az az ember Cato volt és Brutus - mondám. Egyszerre kész vala az epigramma s oly jó, hogy az antológiában bízvást elállhat. Szép, nem szép dicsekedni: azt én nem kérdem. Igaz, amit mondok.

A ZSIBÓI NAGY MEGHOLT
(szül. 1751. 9. xber. s megholt 25. október 1809.)

Kétled-e, hogy lelkünk jár, vándorol? - Ott fene Cato
S lágyszívű Brutus, itt Wesselényi valék.
Erdély, szűntessed sírásidat: él fiam él nőm!
S díszedet *egy jobb kor* újra megadja Zsibó.

azaz; *mikor jobb idők jönnek reánk*. Aki tudja, mit szenvedett Wesselényi, érti ezt.

Megírtam ezt a bárónénak és Kultsárnak. Eltépem Kultsárt, ha ki nem adja leveleiben. Örvendek, hogy Wesselényi eránt ezt a háládatos tisztelet jelét adhattam.

Ha az úr Tőkés urat meglátja vagy ír oda, ezer meg ezer köszöntést. Tudja ő okát, miért nem írtam utolsó levelére. A Wesselényi halála mindent el parancsol felejteni, s hogy Tőkés úr mindent el is felejt Wesselényinek, azt várom az ő szép lelkétől.

Szomolnoki predik. Rumy urat arra kértem volt, hogy midőn német klasszikust olvas, írkálja ki nekem a neologizmusokat, amikre akad. - Nem ezt cselekedte, hanem *többet*. Tegnap vevém levelét. Voss Homér-fordításából kiírt sok grécizmust. Klopstock ódáiból grécizmust, Wieland Musarion, Oberon etc.-ból, Goetheből (in orig. Werken nicht in Uebersetzungen) sok gallacizmust. - A német nyelv is anyanyelv. Ha ők gazdagíthatták neologizmussal a magok nyelveket: ne-e mi is a magunkét? De Debrecen ezt nem szenvedheti, mint a csecsig felérő hosszú nadrágot, egy arasz mentét, titusírozott fejet. Azt mondja, hogy ez *nem magyar*. Hát a cáfli az-e? Hallja az úr az epigrammot reá. Istentelenűl korbácsoló. Ez az, amit ma éjjel csináltam.

A. neo- és palaeologus
[Szövegét l. I. k. 36. l.]

Igenis nevetséges volna Fürmender uram, ha rövid mentés hosszú nadrágot vonna fel s csenddel beszélne. De nem nevetséges az úrfi, ha azt cselekszi. - Debrecen el nem hallgat; denn die Leute sind Kleinstädter.

Most térek a levélre. - Sophie tisztelettel vette a véle közlött hírt a szerencsétlen szász menyecske felől. Édes barátom, micsoda fonákság az az emberekben, hogy az ily emberi cselekedeteket könnyező szemekkel hallják, és noha oly kevésbé kerül megszerezni azt az örömet, hogy azt mondhassák magokról: íme én is csináltam ilyet! Nem cselekszik? Mindenen nem segíthet még Eszterházy és Festetics is. De mennyin és gyakorta mely kevéssel segíthetnénk. Én minorennis vagyok, az feleségem is, s a szerencsétlenség és egy istentelen testvér megátalkodott gonoszsága megrontottak. Ezt sokan látják, mégpedig egy oly rokonom is, akinek *egy* gyermeke van s sok a pénze. És mégis nyögni hagynak. Mindazáltal mi mindketten örömet lelünk abban, ha kor s vallás különbsége nélkül segíthetünk máson. Sophie kőmíves leánya és ez a zug a karakterében megmaradt, ha a kőmívességet kacagja is. Őtet és engemet sok szerencsétlen áld ezen a tájon. 1808-ban 900 f. adtunk *másnak*, és egy valakinek ebből 200 f. - Ily gazdag alamizsnát nem tudom hányadik gazdag teszen. De nemcsak az *adás*, a tevés is alamizsna, és ez sokszor még többet ér. Minap Sophie Patakra kísérte a vak bátyját. Szörnyű sár volt. Megállott azon ház előtt, hol gróf Rogendorf inasa, ezen urának halála után, lakik. Feleségét viselősen, gyermekeit betegen, éhen lelte, fűtetlen szobában. Istenség jelent meg a szegényeknek, s szenvedéseknek vége van. Ma várom a betegedni készülőt ide, hogy terhét itt tegye le. Ezeket Sophie mind magától cselekszi, tudván, hogy nemcsak javallani fogom, de örvendeni is rajta. S itt nemcsak az adást kell becsűlni, hanem azt is, hogy a sárban magát szekeréből kiemeltette s az inas által közel 50 lépésnyire bajuláltatta. Sok megtette volna az *adást*, de nem *ezt*. Visszajövén Patakról, a nagy sárban és képzelhetetlenűl *rossz* útban egy sápadt képű embert betegnek ismérvén, felvett, s nem gondolt kocsisom morgásával, aki nem nézte, hogy az beteg, hanem, hogy a lova nehezebbet von. Ilyen szcénát sokat ád nekem az ég. -

Rossz időket értünk könyvnyomtatásra nézve. Bécsben 1. pengőarany = 50f! én 200 frttal tartozom a tübingai Cottának, Herderért. Áprilisban le akartam fizetni Kiliánnak. De az fel nem vette, félvén a kurzus megváltoztatásától. Képzelheti az úr, hogy most ezen summa mennyibe kerűlne. Könyveket többé a külföldről nem vehetni. Az ezüst eránt jött parancsolat az embert végképpen elcsüggeszti. Magyarországban azt parancsolni nem lehet diaeta nélkül. De félő, hogy ez is fogja. A státust fenntartani tiszt még áldozatok által is: de a státusnak proprietásra nincs jusa, mert hiszen a personális libertás és a proprietás miatt keltünk státusba. - Jó tehát, ha az úr a maga igyekezeteit praenumeratio által teszi bátorságba; különben belé veszthet. De most praenumeratort sem kap sokat, mert kiki reszket. Irtóztató dolgok *érhetnek* bennünket, ha az uralkodás a veszedelmet el nem fordítja. Nem jó, mikor az uralkodás a bizodalmát elveszti. De ezt hinni sok ember nem akarja. - Vajon mit csinál most a kávéváshoz oly igen neki-szokott Erdély? Kassán font = 16 f. - De ne csavarogjunk, lássunk dolgunkhoz. Az én tanácsom az volna, hogy az úr készűljön úgy a periódikus írásnak, mintha az bizonyosan meg fogni jelenni. Fordítani sokat kell - tudniillik más Lit. Zeitungban levő *recenziót* s mellé tenni, honnan vétetett; s nemcsak magyar könyvekét, hanem külföldieket is. Tudja-e az úr, hogy a Bécsi Annalis más formában s plán szerént adatik ki ezidén? Ára postán 17 f. Én reáfizettem, de még nem kaptam. Sokat várok tőle. A mi kritikai munkánk, ha sok vevője nem volna is kezdetében, kelni fog, csak interessét adjunk neki. Az nem lesz *bátor csapkodás* nélkűl, de ezzel *igen*, és ezt azért 1.) mert a csapkodásnak több spectátora akad, mint a tömjénezésnek, 2.) mert a csapkodást inkább érdemlik a magyar gondatlan s nem rettegő írók etc. etc. Hízelkedni nem kellene, sem nem gorombáskodni: de tömjént és korbácsot igen bátran osztogatni - azt igen igen kellene, s kívált az Intelligenzblattban soknak kellene állani. Ha Musenalmanachot más nem kezd, én magam kezdek jövő esztendőre; a versek mellé literatúrai tudósításokat is rakván. Szemere s Fejér mit akarnak, nem tudom. Horvátnak egy bizonyos reá-tartása van, mely őtet mástól éppen úgy tolja el, mint mást őtőle; mindennek akar a kártyájába pillantani, de nem engedi azt viszont maga ellen. Egyéberánt ő

egy felette nemeslelkű ember és nagy tekintetet érdemel sokféle s mély tudományai miatt. Sok ember irtózik stílusától és nem irtózom, holmi aprólékokat kivévén.

Csókolja az úr képemben a mélt. grófné kezeit, mondja meg, hogy még eddig nem hívhatom meg arra, amire parancsolt: de gondom lesz reá, hogy nemsokára meghívhassam és az nem lesz rossz végből. Az az erdélyi pap, akinek asztali könyörgése alatt a grófné oly botránkoztató módra viselte magát, megtaníthatta volna a grófnét, de nem szeret olyat tanulni, hogy hiába plántál Pál, hiába ültet Apolló, ha az Úr etc. etc. Az úr Lajosa engem arra vonsz a kérdéseivel, hogy őtet még láthatom is, szeressen. Egy kérésem van az istenhez; oly sokakat nem teljesítvén, beteljesíthetné ezt: azt, hogy lyányaim valaha méltóknak tartathatnának vagy Lajos vagy a Polyxén vagy a Niny fiai által elvétetni. Hogy ezen kéréssel nem oda célzok, hogy cifra vagy gazdag vőm legyen, érti minden, ki ismér. De szeretném, ha a Susi, Polyxén és Nini vére és az én vérem eggyé válhatna. A csuklatót és magát az urat a legszebb barátsággal ölelem.

84

SÍPOS PÁLNAK

Széphalom, 22. márc. 1810.

Különös bizalmú drága jó professzor úr!
Nagytekintetű barátom!

Halálra betegedvén az öreg Herder (weimari superint.) s oly kínokat szenvedvén, melyek néki egész filozófiáját felforgatták, arra kérte fiát, az orvost, hogy mondjon néki valami oly nagy gondolatot, hogy az elfoglalván lelkét, teste organumait tompítsa el a fájdalom érzésére. Mikor ezt először olvastam Herder életében, meghökkentem, s az úrnak, prof. úrnak s a Kézy barátunkénak levelét vévén, tökéletesen érzem most. De betegségem egészen eltűnt egynehány szempillantásra. Most korántsem érzem magamat azon rosenfarbig kedvben, mint akkor valék, midőn utolsó csintalan levelem írtam. Az a divina particula felette nyavalyás dolog lehet, hogy a testet egy-két rosszul concurráló atomussa így meg tudja változtatni. De nem pajkoskodom, mert prof. úr talán az én fellövelésimet seriumoknak vészi.

Levelembe a Belzebub az égre provokált, s prof. úr azt kérdi, ha renunciált-é az idealizmus az égnek? nem dévajkodom tehát, serio felelek: a meggyőződésnek legfényesebb világa győzött, meggyőzött engemet afelől, hogy nem az az ész az igazi ész, amit a vulgus néz észnek, hanem valami fentebb valóságú ész. Hogy az úr, professzor úr ne csak higgye, hanem érezze is, hogy igaz amit magától mondok, ide teszek egynehány cikkelyt.

1. Animadvertebam circa ea, quorum veritates non facile investigantur, nulli rei minus esse credendum, quam multitudini sufragiorum etc. Cartesius.

2. Depuis que Voltaire a mis la philosophie a la portée de tout le monde s a tv.: Anonimus.

3. ...Miolta Voltaire a filozófiát olyanná tette, hogy azt a közember is megértse - és így amely közember eszével is megfér - azolta az eszes ember nem kap rajta.

4. A magyar nyelv prof. a pesti univerzitásnál Czinke Ferenc, azt írta a Kultsár újságába, hogy a mostani magyarok írásaiba lát mesterséget, (die Bildungskunst) de nem természetet; eddig talán sajtó alatt a feleletem ehhez a nyavalyás professzorhoz, aki nem tudja, hogy a mesterségnek nem az a természete van, ami a külvilágnak. Az esztétikus hosszan magyarázza, hogy portraitet nem úgy kell festeni, mint ahogy azt a tükör adja vissza - s azért hogy a Rafael,

Guidó fejein oly színeket lát a tudatlan amik nincsenek a festett ember eleven fején, nem következik, hogy a festés hibás, sőt úgy volna hibás, ha nem úgy volna festve. -

Ilyen ez a kis lecke is.

5. Werke des Geistes und der Kunst sind für den Pöbel nicht da. Goethe.

- in der wahren Schönheit findet sich etwas, das gemeine Seelen nicht bewundern können. És ez a harmadik egy kis változtatással.

A vulgus eszére én azt jegyzem meg, hogy midőn Helvetius a maga munkáit írta - minthogy az ő munkái mind schlechte Vernunftra vannak építve -, meg sem álmodta, hogy azokat a világ, és maradék merő igazságnak ne higgye és ne vegye. S íme az akkori világ ugyan alkalmasint annak vette, de a mostani szörnyen kacagja a szegény Helvetiust - s én is kacagom.

Neutralizáltatván az idő az aequinoctium által, nincs mentség a templomba járásra, télben hideg, nyárban meleg, ősszel és tavasszal pedig sár. Markalf nem lelt egyenes fát az erdőben, melyre magát kedve lett volna felakasztani.

Nekem annyi kínt, szenvedést adott a providentia, hogy nem szükség magamat oly prédikálok által, mint amilyen - azok szerént, miket hallok - L. uram, megkínoztatnom. Jókat, mint Cleynmann én is örömest hallgatok; - ne térítsen e pontban prof. úr, mert bizon semmi se lesz belőle.

Prof. Kézy úrnak levelére külön nem felelhetek, mert nem tartóztathatom soká a levél meghozását, és még előbb gondolkoznom kell, mint hozzam leginkább publicitásba, hogy a darabot igen-igen szépnek lelem, az az én gondom. Nem titkos utakon teszem azt, hanem világosan; mert titkosan küldve el sem juthat oda s bajba is hoznám magamat, hogy praesentáltatni fogom a francia követnek.

85

ZABOLAI KIS SÁMUELNEK

Széphalom, márc. 28. 1810.

Kedves barátom, kimondhatatlan örömöt szerze nékem utolsó postával az úrnak barátságos emlékezete: mert miólta a háború elakasztotta közöttünk a levelezést, nem tudhattam az úrnak hollétét, s ebből valóságos részvétellel értem, hogy nyugodalmat talált annyi hánykódás után. Döbrentei augusztusban nálam volt s képzeli az úr, hogy az úr is forgott szóban közöttünk: de bizonyost ő sem mondhatott. Az úr barátsága énelőttem addig tekintetben lesz, míg azt, ami jó, becsülni fogom tudni; és azeránt, aki engem szeretetébe fogadott, háládatos lehetek.

Sem Kis, sem azok a barátim, kik, mint Kis, journal kieresztése felől gondolkoztak, szándékokat nem vihették teljesedésre s így az úr munkája nyomtatatlan marada. Döbrentei készül, hogy valaha előlép. Ha látni fogom, hogy elsül szándéka, által fogom azt neki küldeni.

Az úr nekem Báróczyt hozza elő. Ő nincs többé. Nem panaszolkodhatunk az örök végezések ellen, mert elég hosszú életet engedett neki - csak azon panaszolkodhatunk, hogy az oly nemeslelkű emberek és hazafiak örökké nem élnek. Én az ő emlékezetét egy epigrammával tisztelém meg a Hazai Tudós. leveleikben, s azólta biográfiáját írtam meg úgy, ahogy megírni mertem, mert sokat olyat írhattam volna, amit merni nem lehet. - Az epigramma célzását

sokan értik, sokan nem. De ily időket élünk, hogy csak az olyat sem szabad világosan mondani.

Ez az epigramma a Wesselényire írt epigrammára emlékeztet. Fáj nekem, hogy azt a nagy embert némely nem nagy ember bántja, s azért bántja, mert ő nagyobb volt, mint ezek. Heve sokszor messzebb ragadta, mint kellett volna. Úgy vallotta ezt ő maga is. De hát azért, hogy ő heves volt, nem ezerszerte méltóbb volt-e a köztiszteletre, mint az a sok hevetlen, aki, Tacitusnak egy megjegyzése szerint, azért tartatik bölcsnek, mert gyáva, sőt bízvást mondhatta vala: utálatot érdemlő? - Én azt hiszem, hogy a nemzet nem süllyedt volna soha ennyire, ha több Wesselényije s kevesebb *bölcse* volt volna. Suum cuique decus posteritas rependet. Bölcsen cselekedte az isten, hogy az embereket nem ütötte mindazon egy kaptára. Cató nagy ember volt minden heve mellett, s annyival nagyobb, minthogy szelíd is volt, mint Brutus szelíd is, rettenetes is. Az én epigrammám igaz képét festi W-nek.

Az elmúlt holnapban Dayka Gábornak verseit küldöttem nyomtatás alá. A nyomtató subscribenseket keres, mert tulajdon költségén adja ki. Az úr nevét bátor voltam feltenni. Ha a jelentés kijő a Hazai Tudósításokban, igyekezzék az úr szaporítani a subscribensek neveiket.

Hallotta-e az úr, hogy Batsányi elhagyta Bécset s feleségét s Párizsba ment miniszter Maret-vel, ki neki Kufsteinban 1795. szomszédja volt? Én a hazám földjén kivűl élni nem tudnék, s Ádám és Éva sem kesergettek inkább a paradicsomért, mint én fognék a hazám s nemzetem után, ha kitiltatnám innen. Nem tudom, mit mondjak a Bouterweck esztétikájának fordítására. Ezek az esztétikusok magok sem tudják igen sokszor, mit mondanak, s oly cifra szókkal fecsegnek, hogy azt hinné az ember, hogy mondanak *valamit* s az ő valamijek végre is *semmi*. A jénai Tudom. Ujságlevelekben van ez az eszt. recenzeálva, s úgy említem, hogy B. meg van verve derekasan. Az, hogy meg van verve, úgy nem mutatja a könyv érdemetlenségét, mint némely könyvnek magasztalásai nem mutatják annak érdemét. De kérem az urat mégis, vesse öszve a munkát a recenzióval s ítéljen *szabadon*. - Ez lévén pályám, kéntelen vagyok néha esztétikát olvasni: de ez a munka nekem kín. Klasszikus munkákat kell inkább olvasni, s az érzést élesíteni. Hiába magyarázza azt akárki, miért szép a szép, s miért rút a rút. De ezt sem kell egészen elmulasztani.

Az úr engemet az erdélyi ujságoknak tisztelőjévé teszen. Örömmel hallom, hogy ők a muzsikát és a magyar poézist kedvelik. A muzsika a lelket emeli. Mely bölcs volt a görögök nevelése, kiknél muzsikát tudni s honért érzeni oly szükség volt, mint nálunk tudni a deák gram. törvényeit. - Kedves dolog lesz talán tudni az úrnak, hogy a Földiekkel játszó muzsikája Zemplény vgyében készült. Kosovics József udvari muzsikusa volt 1794-ben Szulyovszky Menyhértnek s barátja. Midőn ez dec. 14-dikén Rákócon, a maga házánál, elfogattatott, s velem Budára vitetett, Kosovics a Szulyovszky szerencsétlenségére készítette azt a muzsikai kompoziciót.

Magyar Társaság nincs az országban. Sopronyban már csak neve van fenn, s gyermekekből áll.

Bátorkodom kérni az urat, írja meg nékem, ki légyen gróf Teleki Mihály úr s hol lakik? Az a Teleki Ádám, aki Cidet fordította, már nemigen lesz életben. Hol lakott s kik a maradékai?

Köszöntse az úr szíves barátsággal Mogyorósi Tőkés János úrat, s tudósítson, hol, kinél s ki mellett múlat. Felejti-e Zsibót s jobb dolga van-e, mint Zsibón? Oly tanítványa ugye, mint ott, nemigen lesz.

Mélt. Aranka urat méltóztassék szívesen tisztelni. Kérje az úr azt a nagyérdemű férfit, hogy egy árkusnak negyed részére méltóztassék nekem tulajdon kezeivel felírni, mely nap és hol született légyen. Sok ily jegyzést gyűjtöttem már, s nagy hasznát vettem. Igen szeretném, ha

rövideden ezeket is mellé tenné: hol tanúlt? mely hívataljába mely esztendőbe lépett; hogy ha meghal, nekrológját írhassuk.

Ajánlom magamat becses emlékezetébe. Éljen az úr igen szerencsésen.

86

SZEMERE PÁL KAZINCZYNAK
Pest, 1810. ápr. 27.

Berzsenyiről
Kazinczynak
Szemere Pál

„Bizodalmas nagy jó uram! Azon kis csomót, melyet az én nevem alatt Kazinczy úr, uraságodhoz küldött, kérem méltóztasson ezen embernek általadni. Sajnálom egyéberánt, hogy a Duna miatt az úrnak személyesen tiszteletére nem mehetek s követem ezen Kellner Cancellariában készűlt levélért. -

A legszívesebb tisztelettel vagyok s maradok uraságodnak Buda 27. marti. - 810. alázatos szolgája Berzsenyi Dániel mk."

Pest. april 27. d. 1810.

Március 27dike vala azon nevezetes nap, mely Berzsenyinek Budára érkeztét tudtomra adá. A kívánt csomó Vitkovics barátunknál volt letéve. Oda igazítottam a levelet hozott németet. Ez Vitkoviccsal jöve vissza. Nem mehetvén keresztűl Budára, levelet írék Berzsenyinek; s kedveskedtem nékie az Új Holmi II. csomójával és az I. csomó recenziójával s megígérém, hogy holnap délelőtt, ha a híd kész leend, tiszteletére fogok menni.

Felvirradott az óhajtott holnapi (28. marc.) nap, s íme most juta eszembe, hogy fogadásomat nem tudom megtarthatni, mert Kultsárhoz ígérkeztem ebédre. Azonban nyugtalanságaim között lassan lassan eltölt a reggel, el végtére az ebéd ideje is. Minden haladék nélkül futottam Kultsártól Vitkovicshoz. Ez Kölcseyvel együtt várakozék reám; s elindulánk a híd felé. Az még sem vala készen: de már eresztettek azon fő uraságok, kik a palatinus társaságába általsiettek. Mi közéjök loptuk magunkat s szerencsésen általindulánk. Temérdek nép várakozott a budai részen. Ha nincsen-e ezek között a rég várt Berzsenyi? Kérdem több ízben magamtól és barátimtól, s szemeim mindenfelé keresték a *német* festése után *kis kövér magyart*. Ha nem ő-e az ott? Vagy ez emitt? Vagy amaz ottan, ha nem Berzsenyi-e az? Barátim mosolyogtak gyermekes nyugtalanságomon, s elértünk a Lúd vendégfogadóhoz, hol Berzsenyi szállva volt. Kérdeztük Berzsenyit s a kellner a Nro 8ba igazított bennünket. Az bé volt zárva. Vitkovics papirost kért s reá ólommal ezt írta: Tekintetes Berzsenyi Dániel úr tiszteletére Vitkovics, Szemere és Kölcsey. Barátim Pestnek vették útjokat: én szülőim látogatásokra indultam.

Másfél órát múlatván itt, általmentem én is s Kölcseyvel találkozám; s kedvünk jött ismét megkeresni Berzsenyit. Hiában. Csak kocsisát találtuk. Ezzel beszédnek eredtem s tudakozám, mint van öltözve ura? - „Szürkés színű köpönyegben, bárányprémes kalpagban, osztán meg..." Veres nadrágban nemde? „Nem uram. Az úton kék nadrágot láttam őkigyelmén. De hiszen van ám őkigyelmének több nadrágja." Nem ő tehát mégis, akit én Berzsenyinek gondoltam tegnap. Meddig mulat itt? - „Bíz uram már azt nem tom." - Holnap még nem megyen el? „Nám mondom, uram, hogy nem tom." Tiszteljük. Holnap délelőtt tiszteletére fogunk lenni.

Másnap (29. márc.) 10 órakor már harmadízben látogatám meg Kölcseyvel. Az udvaron állott kocsisa. Itthon van-e az úr? vala legelső szavam, s elszomorodtam, midőn ez nincsennel felele. Kérdezte kend, meddig múlat? - „Ej no a kőbe! Azt biz feledtem. De csak ide fordúlt nem messze. Várják egy darabég az urak." - Mi vártuk, vártuk, s Berzsenyi nem jött. Ekkor ismét kérdezősködni kezdettem kocsisától, s félvén attól, hogy Berzsenyivel szemben nem lehetek, örvendettem csak annak is, amit róla ettől hallhattam. - - „Miklán lakunk mi uram, laknak még ott több uraságok is. A köznép pápistaságból áll. Az evangélikus urak a szomszéd helységbe járnak templomba. Igen ám, az uram őkigyelme házas. Van derék két fia s egy lánkája. Hogy azt kérdi az úr, ha víg-e? Elég víg; pedig sem maga, sem felesége soha bort vagy pálinkát nem iszik. Az olvasásban legtöbb mulatságot talál. Az éjtszaka is sokáig fönn olvasott." - Ezen beszélgetések alatt sem érkezett meg a mi jövendő barátunk s mi hazafelé tértünk. - A hídon ballagánk s Berzsenyiről beszélgeténk éppen, midőn a tegnapelőtt estve Berzsenyinek általam vélt alacsony termetű magyar velünk szemközbe jő. Imhol van Berzsenyink, mondék én s Kölcsey nevetett. Valóban kedvem volna megszólítani minden esetre, hogy ki légyen. Ezalatt a Budára siető messzire haladt tőlünk. Én nem maradhaték valamely titkos ihletéstől, visszaszaladtam s megszólítám az idegent. Követem uraságodat, az úr nem tekintetes Berzsenyi úr? „Az vagyok. S az úr?" Én Szemere Pál. Mind a ketten elmondottuk az első találkozás szerencsés örvendésének cerimóniáját, s azalatt intettem Kölcseynek, s ő közénk jött. Milyen vala elfogódása Berzsenyinek, kitetszik ezen legelső szavaiból hozzám: „Úgy kerestettem az urat, mint a tűt: hét forintomba kerűlt, míg megtalálhattam." Ekkor Kölcsey felé fordúlt: „Kazinczy az úrról igen szépen emlékezett; olvastam szonettjét. No jőjenek vissza az urak. - Nevetnem kell, hogy Szemere úr rám esmért; de nem csudálkozom; a somogyi falunlakót könnyű kiesmérni. Nemde? - Én most a könyvárosoktól jövök. Az a csomó, melyet ez az utánunk jövő német hoz, Schiller, Matthisson, Plutarch, Montesquieu s egyebekből áll. - Igaz! köszönöm Szemere úrnak a küldött Holmit és recenzióit. A Holmin szunyókálni kezdtem az estve, s abbahagytam olvasását; de a recenzión végigmentem. Nem tudják az urak, kinek tollából folyt az? Vajon nem a Kazinczyéból-e?" Nem tudjuk, tekintetes uram. - „Hagyják az urak azt a tekintetes titulust. Én szegény nemesember vagyok s nem vágyok arra - Szemere úr már talán fiskális? Nem? Tehát csak a literatúrának él?" Ezen beszédek alatt szállására értünk. „Tessék az uraknak, egy kis somogyi perec vagy szalámi." Köszöntük s reggeliztünk. - „Kis Istvánnál is voltam ma. Verseim nyomtatását őreá bízom. De a munkát újra kell leírnom, mert Kazinczy sok olyan változást is tett benne, melyet nem fogadhatok el. Imhol van: lássák az urak! - Miért legyen a *nyögdécsel*-ből *nyögdell?* Somogyban élnek a *szökdécsel, lökdécsel, bukdácsol* szavakkal s mért nem volna a *nyögdécsel* jó?" De nem oly szép, mint a nyögdell. - „Miért?" - Kazinczy Daykájában édeskésnek mondja a nyögdécselést s a t. - „Hát ezt: Callhirhoe parTJAIN, miért parTIDON?" - Hogy ne reimozzon a VirányAIN-nal, mely szenvedhetetlen.. „Van rá példa a római poétákban is." - De ha szép-e? - „Miért *hű* szívemnek és nem *hív szíveink'* verését?" A híV szÍV hangok miatt. - „Az Örömhöz írt dal Kazinczynak nem tetszett, pedig ez nekem kedves darabom. Mondják meg az urak, mit látott ebben Kazinczy? Az urak, amint látom, jobban ismérik őtet nálam(nál). Miért ellensége Kazinczy a Duna mellyéki szavaknak? Én némelyeket meghagyok belőlök munkámban, mint p. o. ezt: *pirholagos*." - S mit teszen ez? - „*piros hólagos*-t jelent." - Ez dísztelenîteni fogná az igen igen szép gyűjteményt. - - Kölcseynek még több változtatásokat mutata Berzsenyi; s én, míg ők tanakodtak azokon, egynehány darabokat olvasgaték magamban, s csudálkoztam Berzsenyin és versein. Mely érzés, mely nyelv, mely ízlettel választott tárgyak! Az Egész, mely *kultúrát* lehellő műv az! Mely pálya az, melyet Berzsenyi fut! Utána! Utána! Haliam a Szép Geniusának szavát, s a vetélkedés lángja megcsapott. Hiában. Soha sem fogom én őt követhetni. Belső manierja oly külömbféle, s mely szerencsével dolgozva mindenik. Szentimentalizmusa nincsen talán oly forró, mint a Daykáé, legalább a Titkos Bú-nak párját Berzsenyiben nem találtam, de nem is

oly *homályos*, mint Kölcseynké. Ódái pedig! Bizony Virág első lirikusunk; de ha bír-e azzal a nyelvvel, amellyel Berzsenyi? Kár, hogy Berzsenyi a Ráday-verselésre nem adta magát. Ohajtanám, hogy Ramlerjének *hallásával* bírjon, s oly kész legyen elfogadni a hálát érdemlő szép tanácsot, mint az, akit a Triász *kis Kazinczyanernek* nevez. - -

Az ebéd ideje jelen volt. El akaránk oszlani: Berzsenyi nem eresztett. „Legyünk együtt!" így szóla, s a (budai) hét Electornál (nem Pesti) együtt ebédelénk. Az egész ebéd felett Kazinczy felől kérdezősködött; s kevélykedtem, hogy azokat, amelyeket Kazinczyról tudni szerencsém vagyon, Berzsenyivel közölhettem. - Nincs írónk, akinek az a magyar nyelve volna, amely van Kazinczynak... „S magyar szíve!" hozzátevé Berzsenyi. Ekkor a *komoly, kecs, ömledezés* felől lett szó. Berzsenyi ezekről tűzzel emlékezett. Jelentettem a *szerényt* is s Berzsenyinek tetszett az új szó. Kölcsey a debreceniekről mondott egy anekdotát, mely az vala, hogy a debreceniek, Kazinczynak egy játékját akarván eljátszatni, megütköztek az új szavakban, s sok tanakodásaik után végtére arra határozták magokat, hogy az új szókat kitörűlve játszassák el. Majd Kis János leve a beszéd tárgya. Kist Berzsenyi igen nagy szorgalmú férfiúnak festette. Literátori beszélgetéseinket egy violint-játszó német szakasztotta félbe, aki az ebéd mellé egynehány nótákat húzott. Éppen arra emlékeztettem Berzsenyit, hogy Virágot jó lenne meglátogatni, minthogy nem messze lakik, midőn Berzsenyi a német muzsikussal meg nem elégedve, azt kérdé tőlünk: Itt van-e most Bihari? Ugyan hol lehetne megkapnunk? Az estve megkaphatjuk, ha tetszik. Most ebéd után Virágot látogassuk meg. - „S hol szokott Bihari muzsikálni?" - - -

Délután a portrait-mahlerhez vezettük Pesten. Megalkudott; - vagy inkább egyszerre megígérte azt, amit ez kért. S leűle neki. A festőnek értésére adtam, hogy a múzsák és Gráciák kedveltje az, akit másol. A festő munkájához fogott s másfél óra alatt elkészítette az első rajzot. - Berzsenyi magyar mentében van festve. Csak a legfelső gomb van begombolva; lógganak a többiek. Berzsenyinek csak az nem tetszett, hogy felemelt fővel van rajzolva. Ez, úgymond, kommendánsnak való, nem egy rekruta-írónak, mint én vagyok.

Innen holmit vásárlottunk vele, s Budára tértünk s ismét a gyönyörű verseket olvasgattuk. Hiában kínálgata bennünket somogyi pereccel és szalámival. Kinek jutna eszébe az ozsonna akkor, midőn egy *Búcsút a KEMENES ALJÁTÓL* s. t. i. olvashat? Mindazáltal sok únszolásai után szót fogadtunk. Ozsonnáztunk s olvasgattuk munkáit ozsonnázás közben is. - Kevés idő múlva egy negyedik kopogtata be hozzánk. Auffűhroltam Berzsenyinek a még nékie idegent: s Vitkovics és Berzsenyi örvendettek egymás látásán. Berzsenyi bort parancsolt. A pohár én és Vitkovics között forgott. Vitkovics dalolt, s dalolt Berzsenyi is. A teátrum ideje elérkezett, s oszlanunk kellett. Vitkovics igen hosszan előmondván azt az örömet és szerencsét, melyet Berzsenyivel való megismerkedése nekie szűlt, bucsúzni kezde Berzsenyitől, s nyakába borúlván, megcsókolá azt. Berzsenyi mosolygott, s ezt felelé igen igen különös képpel és hanggal: „Megengedjen az úr, pipa van a számban, nem csókolhatom meg!" S Vitkovics pirúlt; s mi olyanok lettünk, mint akit leforráztak. -

A magyar teátrum felé mentünkben színjátszóink felől tudakozódott. Benke, Láng, Murányiné vonattak recenzió alá, és Vida hazafiúságát magasztaltuk. „Be kár, így szóla a teátrumban, be kár ez a németekből álló muzsika. Miért nem fogadják meg inkább Biharit?" - A játéknak vége lett. Berzsenyi, Vitkovics s én mind az előadással, mind magával a játékkal meg voltunk némely részben elégedve: nem Kölcsey semmi tekintetben. Ő ezer meg ezer hibákat lelt mind a darabban, mind az eljátszásban; a szó, minthogy a dráma Kotzebueé volt, Kotzebuera fordult s Kotzebue érdemeire. Én előttem kiállhatatlanok a Kotzebue darabjai, monda Kölcsey. Miért? kérdezém én és Vitkovics és Berzsenyi. Kölcsey az unitas loci, temporis általhágásával, az érzékeny scénák víggal, nevetségessel való egybekeverésével állott elő, - - sok felé mentek a b...csek. - Kotzebue után a német és francia dramaturgia jöve fel. Nincs Voltaireje, Racineje, Corneilleje a németnek. De van-e Goethéje és Schillerje a franciának?

Ekkor Kölcsey a német dramatikusokat nem ismerve, én pedig nem olvasva azokat, amelyeket a franciák írtanak, s mind a ketten fél oldalról ítélve a dolgot, erősen disputálánk. Hiában említé Kölcsey a franc. eleganciát, s én hiában hordtam azokat elő a franc. drámák ellen, melyeket Lessing, Schiller, Jenisch, Falk elég hangosan mondogattanak; egyikőnk sem engede a másiknak s végtére Berzsenyi szólamlik meg. „Én nem ismérek olyan írót, aki szívemhez úgy tudna szólani, mint Kotzebue. Schiller munkáit olvasom, s bizony az ész benne szép gyönyörűséget lél, de hidegen marad szívem magas repűlete mellett." - Ezt ismét nem merném állítani, felelék Berzsenyinek, s mind a hárman hazafelé kísértük Budára Berzsenyit. Ott ismét poharak között kezdettünk deklamálni. Legelőször Kölcsey teve próbát. Kölcseynek deklamációjával nem volt megelégedve Berzsenyi. Az úr úgy olvas, mintha nem érezné azt, amit olvas, monda nekie Berzsenyi. Azután én és Vitkovics próbáltuk. Velem, de leginkább Vitkovics deklamálásával contentalódott. Próbálá maga is dalát a Melancholiához, s Kölcsey nevetett orra alatt, midőn Berzsenyi *Hármoniát, Melancholiát* ejtett kimondásában. Vitkovics még vagy két poharat üríte ki velem Kazinczy, Berzsenyi és a szonettek egészségéért. Éjfél után 2 óra felé volt az idő s elválni akaránk. Berzsenyi igen marasztott bennünket. Barátimnak dolgok volt s nem maradhatván, magunkra hagyának kettőnket. Ezeknek elmentek után Berzsenyi Vitkovics és Kölcsey felől kezdett szólani. Vitkovicsban poétai tűz, poétai vér vagyon. Módja és küldsője eléggé mutatja azt. Nem tudom, miket ír, de én úgy tartom és gyanítom, hogy a víg és szatírai darabokra nem fogna lenni alkalmatlan. Ennyit róla Berzsenyi: én Vitkovics meséiről tettem emlékezetet. - „Kölcsey sok olvasást tud láttatni, vagy inkább sokfélét. Szép, hogy ő egy fiatal ifjú ember, a görög és franc. literatúrát is studírozta. A Kazinczy változtatásaira tett jegyzéseiből azt húztam ki, hogy ízlése jól indult ízlés, s fülei szép hangzathoz vannak szoktatva. Kár, hogy nem társaságba való; hogy oly maga-elzárt ember. Munkái közűl én csak szonettjét, mellyel Kazinczyt megtisztelé, láthattam: hát az úr?" - Én olvastam dalait. Az ő írás- vagy dallásmódja, ítéletem szerént sokban megegyez a Hölty és Salis karakterével, csakhogy még sok helyeken igen is édeskés. Van dala, melyben az ÉDES irtóztató sokszor jön elő; alig van pedig egy is olyan, mely a *szendergés, zengzet, nyúgalom, kín, sírhalom* szavaktól üres volna; s nekem úgy tetszik, hogy amilyen kecses egy egy dala külön, úgy szinte úntató az egész. Szentimentalizmusa homályos s lágy tüzű. - „De hát az úr miket dolgozik?" - Én egytűl egyig eltéptem minden verseimet. Az nem kár. Most őket nem csak poétai daraboknak, de még verseknek sem ismerem. Azonban a minap Vidához írtam volt egy occasionalét, s ha tetszik meghallgatni, ezennel elmondom. Elmondatott a vers s Berzsenyi ezt felelé reá: *Igen cifra!* Elpirúltam ítéletén, mert érzettem, hogy gáncsa nincsen fundamentum nélkűl, s kérdezem, mit akar értetni az „igen cifrán"? Ő a magyarázat helyett így szóla: „Az úrnak nagy munkájába kerűlt ezeket *így öszveszedni*. Az én Ódáimban hellyel-hellyel fordúlnak elő képek s a t. Ezután magam kezdettem recenzeálni darabomat." - „De miért nem adnak ki az urak egy folyóírást? Hiszen azt elkezdeni és folytatni sehol sem lehetne jobban, mint Budán és Pesten. Amennyire tőlem kitellenék, segíteni fognám igyekezetöket az uraknak. Higgye el az úr, kritikai periodikus munkák nélkül nem mehet elő literatúránk." - Mi örömmel kezdenénk, de költség nincsen hozzá: s Verlegert hol kapunk most neki? - Három óra felé volt az idő, midőn egymásnak *jó éjtszakát* kívántunk s elaludtunk.

Másnap (30. márc.) Kölcsey ágyban lele bennünket. Magamra hánytam ruhámat s Berzsenyi bennünket reggelire a (budai) hét Választó Fejedelmekhez vitt. Ott Kölcsey magával elhozott verseit mutatá Berzsenyinek. - „Az úrnak szép fantáziái vannak," ez vala rájok a felelet. Innen Pestre mentünk a képíróhoz. Két óráig üle nékie Berzsenyi s a fő szerencsésen eltaláltatott.

Ma ismét Berzsenyinek vendégei valának Kölcsey, Szemere, Pesten a Paradicsom nevű vendégfogadóban. Mondám Berzsenyinek, hogy már most kétszeresen is Paradicsomban vagyunk s édesdeden mosolygott. Az ebéd [alatt] ismét a magyar játékról volt [a szó] s a

tegnapi disputációt folytattuk Kölcseyvel, s Kölcsey úgy elragadtatott, hogy utoljára a Nyitzki szavait csapta szemem közé. Azonban Kölcsey nem sokáig múlathatott velünk; neki jurátusi dolgai voltanak; s mennie kelle. Úgy határoztuk meg Berzsenyi akaratja szerént, hogy a német teátrumban jőjjünk öszve mind Kölcseyvel, mind Vitkoviccsal. Délután én Berzsenyivel holmit vásárolgattam, s utamban esvén Vitkovics szállása, felszaladtam Vitkovicshoz, megmondani, mihez tarthassa ő is magát. Vitkovics nem ígérkezett a teátrumba, de igen, hogy a Paradicsomba estve felé teátrum után eljövend. Berzsenyivel elvégeztük a vásárlani valót. Gyerünk, mondám neki, látogassuk meg azokat, kik - mint Kazinczynk szól - rokonink Apolloban: keressük meg Horvátot, Kultsárt, Fehért és Virágot. „Ó még nekem sok dolgaim vannak. Pihenjünk meg egy keveset valahol." - Gyerünk fel Vitkovicshoz, éppen útunkban esik. „Ebben a kávéházban jó lesz megpihennünk." - Oda mentünk. Ő újságot olvasgatott, én egynehány partiet játszottam, s elvégezvén játékomat igen kértem, hogy tegyen oly szerencséssé, s alázza meg magát - Jacobi és Gleim szava után - az én kis Sanssoucimba. Sok vonogatódzások után engedett kérésemnek, s elvezetém szállásomra. - „Az úrnak csendes szállása vagyon. Már itten lehet dolgozgatni. Ezek szép könyvek. Ez a Sulzer Nachtragja Kazinczy ajándéka? Ebben a kis írásban is: »Aki tudja, ebben tőlem mit vesz«, minő originalis karakter van! Elnyomja magát az úr ezzel a sok esztétikussal. Nekem ez a Schaller Esztétikája tetszik. Ne hagyja elfelednem uraságod, a teátrumba menvén meg fogom számomra venni." Mentünk a teátrumba s Berzsenyi megvette Schallert.

A német Ritter-Schauspiel után a Paradicsomba tértünk be. Ott leltük Vitkovics és Kölcsey barátainkat. Vitkovics első beléptemkor ezt súgá nekem: Itt van Horvát is, de titkon akar lenni, el ne áruld. Ekkor Berzsenyi, Vitkovics, Horvát, Kölcsey s én asztalt foglaltunk s leültünk. Alig mondá ki Vitkovics Berzsenyi előtt ezt a szót: Itt van Bihari, azonnal felkele Berzsenyi s Vitkovics őtet a másik szobában hegedűlő Biharihoz vala kéntelen tüstént vezetni. Berzsenyi Biharival sokáig hegedűltetett, s annyira el volt ragadtatva Bihari által, hogy a más szobában utána várakozókról egészen elfelejtkezett. Vitkovics s én, akik eddig Berzsenyi kedvéért hallgattuk Biharit, megunatkozánk s visszamentünk társainkhoz s Berzsenyit egyedűl hagytuk muzsikásával. Horvát engemet pirongatni kezdett, hogy miért nem vittem el Berzsenyit Virághoz s más literátorokhoz; és, hogy miért nem adtam nékie tudtára azt, hogy Berzsenyi már elérkezett? - Végre bejött Berzsenyi s hegedűltette Biharit. Nekünk vacsorát akart parancsolni: mi már utána voltunk. Úgy láttam, hogy ezért elszomorodott. - „De legalább isznak egy-két pohár bort az urak? Bort ide! Te pedig, Bihari, húzd. Énnekem a muzsika, csak magyar nóta legyen, igen tetszik." - Nem igen nékem, mondék; s Vitkovics Kazinczy és Kubinyi közt történt anekdotot beszélett, s a beszéd ismét literatúrai lett. Mondá Vitkovics, hogy Kazinczytól éppen tegnap kapa levelet, melyben írja, hogy Berzsenyi már útban van. Ah, ha most közöttünk volna! Ezt sóhajtá fel egyszerre mindenikőnk. - Mond el az Atét, Pali, így szóla hozzám Horvát s én elmondám. Mond el már most a te gonosz szonettedet is! Horvát és Vitkovics évődni kezdének velem s a tréfa tárgya én levék. A borok megérkeztek. Horvát Kazinczy Eugénia és Thalie egészségökért ivott, s utána a társaság; s Bihari tust rántott. Ez nagyon tetszett Horvát és Vitkovicsnak s Biharit megajándékozák. - Kölcsey talán most is szonetti reimról gondolkozik? Mért nem szól már egyszer, monda Horvát. No éljenek a szonettek! Bihari a szonetteknek tust húzott. Berzsenyi, úgy vettem észre, már szemmel tartotta Horvátot, de még nem szóla hozzá. - Bizony csak derék az a cikkely Kazinczynak levelében, melyben Sophiejét festi le. Valóban igen derék!

Berzsenyi: Az úr is levelez Kazinczyval?

Horvát: Hébe-hóba.

Berzsenyi: S ki légyen?

Horvát: Horvát vagyok.

Szemere: A tigris a maga bőrét...

Vitkovics: Hallgass, irígy!...

Kölcsey *(mosolyog)*.

Most hosszan magyarázgatá Vitkovics a Víg László és Horvát nevezeteket. Berzsenyi mondá, hogy a Pápai recenzióját olvasá. Amaz Baróti Szabó, Rájnis, Fábchich, Ráth, Kis Jánosról beszéle s - a poharak ürűltek. Innen hegyaljai ürmösre invitálá a társaságot Horvát. Elmentünk hozzá. Mutatta Révai két korabeli levelét, manuscriptumát. Virgil szavaira fakadozva olvasta el Semtaviát, s régiségbeli, magyar nyelv históriájára tartozó gyűjteményeit, Pestről értekezését, Víg Lászlóját, új Philologuszait mutogatta. Két óra felé éjfél után kísértük által Berzsenyit Budára. Ott még egy-két pohár veres bor locsoltatott el. Vitkovics s vele mindnyájan daloltunk. Mikor látjuk egymást? kérdezé egyszer Vitkovics Berzsenyit. - „Levelekből látja igazán az ember egymást." Ne féljen az úr, míg én élek, nem vesznek erőt rajtunk a szonettek. Brávó, Vitkovics úr! nevete Kölcsey a tréfának. Három óra felé válánk el. Csak egy kézszorítás vala, mit Berzsenyi szobájában való elválásunkkor nyerhettünk. Nem! Csókot kell tőle kapnom, törik-szakad! S midőn társaim, Vitkovics és Horvát már az utcán voltak, megöleltem Berzsenyit, s ajkaink öszveforradtak. Csókkal ereszté el *az utánam jött Kölcseyt is*.

Íme itt vagyon Kazinczym kívánsága szerént a tudósítás Berzsenyiről. Ma reggel adá kezembe Vitkovics az ápr. 14d. költ széphalmi levelet. Hirtelen akartam betölteni a kedves parancsolatot; s levelem, ha csonka, ha hiányos is, mindazáltal, úgy tartom, igen hosszú.

87

ARANKA GYÖRGYNEK

Széphalom, júl. 1jén 1810.

Mélt. Aranka György úrnak
Kazinczy Ferenc baráti szíves tiszteletét.

Fogadd tőlem a legszívesebb hálát jóvoltodért, hogy kérésemet teljesíteni méltóztattál, s velem születésed helyét s idejét tudattad. Érdemeid fenn fogják tartani nevednek emlékezetét sokáig még azután, hogy a Párka életed fonalát elmetszi; s ha születésed felől kétség lészen, leveled meg fog szólamlani s a versengőket elnémítja. Vádolom magamat, hogy némely tudósaink eránt e kérdést tenni nem annyira gondatlan, mint félénk voltam (mert, bármely nagy boldogságok legyenek azok, amelyek bennünket ott várnak, ahol szent Péter a kapus, én még senkit nem láttam, aki e siralom völgyéből nyugtalanúl kivánkozzék oda); s amit még e részben tehetek, sietni fogok megtenni. - E részben is nagy tiszteletet érdemel Széchényi Ferenc, aki azoktól, kiknek bibliotékája katalógusait ajándékba küldözgeti, azt kívánja viszont, hogy tulajdon kezekkel írjanak egy köszönő levelet, melyben biográfiai tudósításaikat feltalálhassa.

Hogy verseid az esztendők számát magokban foglalják, nem sejtettem meg, míg leveledből nem értem a titkot. Ez a levél nekem sok tekintetekre nézve igen nevezetes. Örülök, hogy a Cid fordítóját belőle ismerhetem; mert az a tudósítás, melyet kérésemre egy köztetek született ifjú külde, mind csonka, mind hamis. Ez gróf Teleki Ádámot dobokai főispánná tette, holott a te leveled szerint az nem volt. - Mely kár, érdemes barátom, hogy nekünk holnapos írásaink s Intelligenzblattjaink nincsenek, s így a dolgozók egymást nagy számban nem is ismerik.

A bécsi Annalisok ezidei ápril. füzetében az én biografiám három lapon áll. Elrettentem látására, mert azt hírem nélkűl küldé fel egy barátom; mégpedig nem belé, ezekbe az

Annalisokba, hanem valamely más munkába. Az Annalisták ezt onnan vevék ki önmagoktól. Nyilván hetedfél esztendei szenvedésem teve előttök nevezetessé, noha, amit nekik köszönök, azt ők nem is említik. - Ámbár örömest olvasom a mások biográfiájokat, meg kell vallanom, hogy a magamét felette visszás érzések közt láttam ottan.

Levelednek egy második cikkelye is van, ami figyelmessé tett: annak megmutatása, hogy Hunyadi János nem fia Sigmond gonosz királyunknak. Ha azt a munkát, melynek az egyik darabja, még soká nem vehetjük tőled, kérlek, küldd fel magát ezt a cikkelyt Kultsárnak, s bírd rá, hogy újságleveleibe vegye fel. Tapsolással fog fogadtatni.

Térek a harmadikra - hol Cidet, tudnillik magyar fordításában - magasztalod. Megvallom, iskolai esztendeim olta azt nem olvastam. De emlékszem, hogy azt nagy gyönyörűséggel olvastam s magyarságáért is szerettem. E napokban kikeresem könyveim közűl, mert bírom, s megtekintem, ha érdemli-e dícséretedet. Te azt a kort tartod nyelvünk *arany korának*. Nem én. Én azt hiszem, hogy a magyar nyelv *jobb idők* szüleménye lesz; mert hogy lesz *jobb idő:* azt szentűl hiszem, hogy nem semmit szentebből. Európát filozófusi *szellem* fújja végig, s ez a szellem nem nézhetné egy anyanyelvnek, mégpedig egy igen szép nyelvnek, elenyészését. Megfoghatatlan dolog előttem, hogy Herder ennek mint jövendölhetett elenyészést.

A világosság még nincs elválasztva a sötétségtől, s egynémelyikük azt tartja jó magyarságnak, amit a szokás sanctionált: másnémelyikünk nem a szokást tartja kánonnak, hanem azt nézi, hogy milyennek kell lenni a nyelvnek, hogy az légyen, aminek lennie kell, ha bár erőszakkal esnék is - vagy amint ezt a Pápai Sámuel munkájának recenziójában mondottam (Leipziger Literatur Zeitung. 1810. febr. No. 21.), azt tanítja, hogy a szépírónak szabad a szokást megelőzni s vezetni, ahelyett, hogy azt mindég követné.

Holt nyelv-e a magyar, mint a görög és deák, hogy azon változtatni nem szabad? a görög, deák, olasz, francia, német nyelveken nem változtattak-e írók? Nem kell-e köszönni Báróczy-nak, Barcsaynak, Bessenyeinek, hogy ők is új iskolát kezdettek? Higgyük-e Czinkének, hogy a mi nyelvünknek elég szava van, és hogy *mindent* kimondhatunk magyarúl is? - Csak olyat ne kellene hallanom! Magát a virtust, Rechtschaffenheitot, bravourt, modestiát, Wahrheit, Gerechtigkeit, Billigkeitot sem tudjuk kimondani; pedig Herder azt mondja, nem tudom hol, hogy amely nemzet *szóval* nem bír, az a dolgot sem bírhatja. Pázmány és Káldi minden bizonnyal szép magyarsággal írtak. Ismeri-e nyelvünket, aki tagadni meri, hogy ők neológizáltak? Ha nekik szabad volt, miért nem nekünk? Neológizálás nélkűl fordíthatjuk-e Marmontelt és La Rochefoucauldot? taníthatunk-e filozófiát, sőt akármit egyebet? Aszerént amit leveled mond, gróf Teleki József és Ádám írt jól magyarúl. Aszerént amit én hiszek, Orczy, Bessenyei, Barcsay, de senki, senki sem még soha szebben mint Báróczy. Erről Daykának versei előtt szólok bővebben; itt engedd hogy Epigrammámmal mondjam el, amit mondani akarok:

A Palaeo- és Neo-logus
[Szövegét l. I. k. 36. l.]

88

BERZSENYI DÁNIELNEK

Széphalom, júl. 12. 1810.

Érdemes barátom!

Én e napokban jöttem meg a Cocytus partjairól, amint azt ez a reszkető, zsibbadt kéz is mutatja. Kázmért múlatván a szegény ipam temetése miatt, egy reggel hideglelési rázkodás

közt ébredtem fel. Már régolta változó vala egészségem. Másnap hánytatót vettem s gyomortisztítókat s így elhárítottam az epehideget. De a nyavalya hátpiai körmökkel ragadott meg; észre sem vevém, midőn a legveszedelmesebb tüdőgyulladásba estem. Nem először láttam a Styx kénköves habjait; de nem láttam soha veszedelmesebben. Feleségemet, két lányomat elhagyni, mely egészen más az, mint mikor ott kellett volna veszni, hol a büszkeség és holmi egyéb nevelte heroizmusomat! Elég, hogy itt vagyok, túl a veszélyen, de még nem baj nélkül. Még oldalomban a tőr, mely szabadon lélegzeni nem hágy. Kerűlnöm kell a munkát, az írást: de neked írni - eltilthat-e ettől az orvos? Örvendj visszanyert életemnek, kedves barátom s óhajtsd, hogy azt, aminek elvesztésétől most oly méltán rettegtem, sokáig bírhassam. Több fél esztendőnél, hogy legvirítóbbnak látszó egészségem is titkos sínlés volt. Úgy hiszem, most kitisztulok, erőt kapok.

Feleségem képét kívánod. Mint tudod, mely részen kell szívemet érdeklened! - Venni fogod azt, édes barátom, úgy ahogyan azt egy igen hasonlító festésről májusban copizálta egy festő, házamnál. De nagyon kétlem, ha szemed e képben felleli-e a természet hív és jó gyermekét, és azt a szép lányt, aki tíz esztendő előtt Kassának gyönyörűsége volt, mind öregei, mind ifjai, mind férfiai, mind asszonyai előtt. Nem nagyítom a dolgot, midőn Sophie felől ezt mondom: úgy van, 1800-ban ő volt a kassai leányok koszorújában az *első rózsa*. Az a Sophie most nincs többé; oly nagy mindenben a változás, mint karjában, mely most felette vékony, holott akkor a boltokban nem talála keztyűt, mely karjára felmenjen. A kép őtet 12 eszt. táján adja elő. Amelyet a festő ez idén festett, *maga* és nem *képe* után, oly rettenetes, hogy alig lehet reá ismerni. Neki még most is megvan angyali szépségű termete, de elvirúlt emlőkkel: ez a kép pedig egy patyolatba öltöztetett konyhaszűzet mutat. Ezt én dugom, nemhogy neked küldhetném.

Házi bajaidról írsz. Én téged nagyobbnak ismerlek, mint hogy a magad modulusodat másokhoz szabd. Végy engem. Én nyolc gyermek testvére vagyok, s mind magam, mind feleségem minorennis, noha 51dik esztendőmet töltöm, és ezelőtt csak négy eszt. előtt kezdtem gazdálkodni. Rabságom többe kerűlt, mind gondolni lehet, s egy istentelen testvéröcsém az anyám pajzsa mellé rejtezvén, bánthatatlanná tészi magát istentelenségeiért, melyeket rajtam s testvéreimen elkövet. És nekem mégis van quod satis est, van annyi is, hogy másoknak mindeddig igen nevezetes summák által lehettem elősegéllésekre. Nincs erre más kalkulus, mint az, hogy vivamus non secundum similitudinem, sed secundum rationem. Én oly kevély vagyok, hogy azt hitettem el magammal, hogy nekem valami egyéb által kell ragyognom, mint a cifra által, s látom, hogy jól ítéltem. Azonban sonderling nem vagyok; s kravátot s hónig érő nadrágot etc. hordok én is: de úgy, hogy nem láttatom tudni, hogy rajtam az van. A cinóberszínű veres Zrínyi-sipka azonban sem télben sem nyárban nem marad el a frakk és nankin vagy bársony nadrág mellől, hanemha gyűlésbe megyek; akkor módi kalpag váltja fel. - Ezeket, édes barátom, levelednek második §-ra.

Göröghöz írt ódád excellens darab. Ismersz, tudod mint veszem az efféléket. Sokat lehetne mondani az effélékre. Lángolok látni verseidet, de már nyomtatásban. Daykán kívül egy éneklőnk sem tudja az én lelkemet úgy illetni, mint te. Nem vagyok ezáltal igazságtalan Kis és Virág eránt. Csak érteni kell akarni. Énelőttem egy ideál lebeg:

> De meg nem lelkesíthetem,
> Csak tűnő képét kergetem.

Én is megtoldám ismert ódámat.

> A pulya kér esedezve tőled.
> Csillogjon, akit gyors szekerére emelt
> Fortúna imádott bábjaival, s örök
> Gondokra kárhoztatva, kincsét
> Gyűjtse kamatra csikart kamatról

A gazdag! hogy ne a ménesi mézital
de káp s malága is, ami buzogva foly,
Hirdesse vendégének, őtet
Mely kegyelembe fogadta Plutusz.
Nem kell nekem kincs! etc.

De én nem szeretem az efféle míveket. A poéta tulajdon tüzétől égjen.

Az én pesti három barátom, három megbecsülhetetlen ember. Nem szeretnek ők engem inkább, mint én őket. Meglehet, hogy szívem Szemerét szereti leginkább: de én Horvátot tartom a legkészültebbnek. Sokat tanúlok tőlök. Szemere kevés hetek alatt itt lesz.

Meghalván az ipam, ha Bécsbe megyek, a napammal megyek, ki két apáca testvérét látni akarja. Így nem fogom látni Miklát, sem Sopronyt, hová lelkem repdesni szeret. De nem halok meg addig, míg Berzsenyimet e szívre nem szorítandom, míg neki ajakim is nem mondják el, mennyi örömöket ada az ő barátsága az én életemnek. Élj most, édes barátom, szerencsésen. Oh mit vesztettem eltévedt leveleidben.

89

BERZEVICZY GERGELYNEK
Széphalom, 1810. júl. 23.

Berzeviczy Gergelynek Kazinczy Ferenc baráti szíves tiszteletét!

Nagyérdemű férfi, tisztelt barátom! A magyar nyelvben nincs semmi alkalmatlanabb, mint az, hogy az újabb idők, vastagnak vélvén a Régiek *kelmed*jeket és *kend*jeket, mely annyi volt, mint a németek *Sie*-je és a franciák *Vous*-jok, s kevesellvén a *Magát*, mely ezeket alkalmasint kinyomhatná, az arisztokratikus az *Úr* s az *Asszony*, vagy mivel az puszta, a *Tekintetes* és *Méltóságos* sat. címeket kapták fel. A szépírók nekibátorodtak a diák módot követni s leveleikben egymást tézik. Légyen szabad, midőn magyar leveledre magyarul kell felelnem, ezeknek példájukat követnem, s engedd reménylenem, hogy bátorságomat jó néven venni méltóztatol.

Jenischnek phylosophisch-kritische Vergleichung und Würdigung von XIV älteren und modernen Sprachen Europas nevű munkáját, mihelyt nyomtatásban megjelent, még Brünnben, hol egy jóltevő lélek a lipsiai vásári katalógust szobámba hozta volt, megvettem és azolta három vagy négy exemplárist belőle dolgozó tudósaink közt elajándékoztam. Ha hetedfél esztendő alatt tollal s tentával bírtam volna, kidolgoztam volna hozzá a magyar nyelv toldalékját, melyre azolta is gyűjtögetek holmit, hogy valaha kidolgozhassam. Ajánlásodat a könyv megküldése eránt azonban a legszívesb hálával köszönöm. Bár sokan bírnának lelkednek nemességével, és közlenék a dolgozó fejekkel, amit ezeknek célokra szolgálhatónak néznek. Ez annál becsesebb szolgálat volna, mivel megdrágulván a könyvek ára, a leggazdagabb is alig bírja meghozatni mindazt, amire szüksége van.

Azt kérded, melyik a leghasználhatóbb magyar grammatika és lexikon. A Pápay munkájának recenziójában (Leipz. Litt. Zeitg. febr. 1810.) azt mondottam grammatikáink felől, hogy azokra reá illik, amit a sardiniai maradékokról mondott a római közbeszéd: Sardi venales alius alio nequior! - Sok van s mind rossz, de egy sem rosszabb, mint a Mártoné és a Verseghyé s a debreceni. Legjobb s valóban igen jó a Révaié: Grammatica Elaboratior. De ennek még csak az etimológiai része adatott ki. Révai maga meghalálozván, syntaxisi része egyik tanítványánál van, Révainak tulajdon kezével írva, s az késik kiereszteni. A Márton Lexicona

sem nem elég bő, sem nem elég jó; de használható legalább, mert hibáit a született magyar, annyival inkább pedig az, aki a nyelvet gondosan tanulta, kiismerheti. Most Márton újabban s igen bőven adja ki Lexiconát. Meglássuk, mit nyújt. Nagy veszedelme az nyelvünknek, hogy professzorait az udvar úgy nevezi ki, mint Sámuel próféta kente királynak Sault, kinek az vala minden érdeme ezen méltóságra, hogy atyjának elveszett szamarait fel nem tudta találni. Márton azért leve magyar nyelv-professzor a bécsi universitásnál, mert 1805-ben kinevez-tetvén erre a Bécsi Municipalitás által, Napoleonnak proclamatióját lefordította ugyan, de azonnal szaladt őexcell. Wrbna úrhoz s jelentést tett róla s így megelőztethetett elterjedése. Ő finnyás élni azon szókkal és phrásisokkal, melyeket a neologizáló szépírók hoznak be a nyelvbe. Ítéld meg, mit kellene az olyan német lexicographról ítélni, aki a nyelvet csak úgy adná elő, ahogy az Lessing, Klopstock, Goethe, Schiller, Wieland és Voss előtt vala. Jó grammatikánk és jó lexikonunk mindaddig nem lesz, míg az szépíróinknak egyike vagy másika dolgozni nem fogja; az ilyen pedig nem örömest vesztegeti idejét az ily sovány munkára.

„Sok más hasznosabb és szebb következésű foglalatosságokhoz kezdhetnénk (így írod), amelyek által hazánknak azon boldogságra utat nyithatnánk, mellyel a gazdagon adakozó természet bennünket kínál, de amelyre a vezető eszközöket mindig elmellőztük." Én nem vagyok veled egy értelemben. Nemesebb és hasznosabb foglalatosság nem lehet, mint a hazai nyelvet a legfőbb tökéletességre vinni. Erre a munkára nem született minden, és nem szükséges, hogy minden csak azt tegye, mert több is van csinálni való. Az mindazáltal igaz, s a história bizonyitja, hogy ha valahol a *Jó* gyökeret vert, ott mindig a *Szép* készítette az utat. Miért lenne ez minálunk másképpen? A poézis és mindaz, ami ezzel szorosabb vagy tágabb összeköttetésben vagyon, a legszebb virága az emberi elmének, az pedig nyelv nélkül nem virágozhatik; - nyelv nélkül, mondom, s a nyelv alatt minden nemzetnek a *maga saját* nyelvét értem. - Hogy Jenisch azt mondja, hogy az emberiség előmenetelének akadályára szolgál az, hogy minden legkisebb nemzetecske is a maga nyelvének kíván elsőséget tulajdonítani - arra nem emlékszem. Ha mondja, úgy felette gondolatlan szót ejt. Jónak látnád-e, édes barátom, egy varázsbot csapása által *egy nyelvűvé* tenni az egész emberi nemzetet? Én azt, aki azt cselekedné, az emberiség legnagyobb ellenségének tartanám, valamint most azt a nagy embert, akinél az emberiség történetei nagyobbat nem mutatnak, azért is igen nagynak tartom, hogy ő eléggé bölcs, respektálni minden népnek a maga nyelvét, és annak nem eloltásán, hanem virágoztatásán igyekszik. Neked, tisztelt barátom, mindig csak arany kell, mintha annak a gaz Cabinetnek volnál minisztere, amely a maga haszna miatt egész Európát fellázította, és a fellázított nemzeteket segély nélkül hagyta veszni, s eltiportatni. Nekem is kell az arany, mert tudom, hogy annak mily haszna van az eszes ember kezében, és hogy anélkül még a kultúra sem haladhat. De én az aranyat nem tartom sem *egynek*, sem *elsőnek* azok közt, amit keresnünk kell. Mind ezt, mind azt kell keresni, de úgy, hogy ahol az aranykeresés a nacionalizmusnak kárt teszen, ehhez kell állani, és azt keresni megszünni; eljő a boldogabb idő s kereshetjük ismét azt.

Elkapott egy más gondolat, de említeni akartam, hogy kacagom, amit Herder valahol a magyar nyelvnek s népnek elenyészése felől jövendöl. Herder hamis próféta. A magyar nyelv és nép elenyészni nem fog soha, míg filozófiai lélek fogja kormányozni Európának dolgait, mint most kormányozza. A nem-vandalus hódoltató csak azért is meghagyja ezt és azt, hogy egy tulajdon karakterű s originális, sehol másutt nem található szép nyelv ki ne vesszen.

Legújabb munkádat a Patriotisches Blattban nem olvastam, mert azt a journalt nem járatom, sem senki nem e tájon. Nem az olvasást szerető Szepes az én tájam, s magam mindent járatni nem győzök. Nagyon le fognál engem kötelezni, ha ennek minden eddig kijött darabjait kevés időre nekem megküldeni méltóztatnál. Kassai kereskedő *Rumi* József úrhoz lehetne küldened

vagy általadnod pataki professzor Schewerley úrnak, ki a vakációk alatt Szepest akarja bejárni s látogatásodra lészen.

Áldás minden szavadra, melyet a misera plebs mellett és a feladott szisztéma oktalansága ellen mondasz! Ezt én nemcsak szájjal, de szájjal és szóval is mondom. E részben te és én egyformán gondolkodunk; az egyedül kettőnk közt a különbség, hogy te a mostani dolgok előadásában, elmelegülve tárgyad által, olyakat is mondasz, amik nincsenek úgy, ahogy mondod. Én ezt nem cselekszem. Osztán még egyet: midőn vádolni kell valakit, megfontolom, ha *oka-é ő annak? s ki az oka? és miért?* Te ezeket nem kérded. Te ezekkel nem gondolsz. Ha veled lehetnék, örömest közleném veled gondolkozásomat, örömest végighallanálak. Engedd azzal rekesztenem be ezen cikkelyt, hogy aki e részben (a misera plebs szánásában s könnyebbítése óhajtásában) veled nem ért egyet, vagy nem tudja, mit mond, vagy barbarus.

Azt írod, hogy a francia titulusok Napoleont vagy színlelt politikával, vagy megtévedéssel vádolják. Én sem egyiket nem lelem benne, sem a másikat. Színlelt politika egy igazán nagy uralkodóban nem lakik, nevezetesen abban, aki azt mondja: *Die beste Politik ist jetzt ohne Falsch zu thun*. Megtévedés lehet a legbölcsebb emberben is, míg ember: de aki magát bölcsnek legitimálta, én abban nem könnyen keresek *megtévedést*. Sokszor másolt már ő is a maga végzéseiben. De sokat a *bölcseség* nem enged tétetni egyszerre. Napoleonnak én még nem láttam nagyobb tisztelőjét, mint az öreg Domokos Lajost Debrecenben. Midőn a Concordata megkészült, elhülten látván, hogy Domokos, az a szörnyű kálvinista elragadtatva szólott a Concordata felől. De hogy lehet azt, kérdem, csudálni, holott nem francia pápát tesz, hanem a gallicana ecclesiát, egy *külföldi* fő alá hajtja, s a coelibatust teszi törvénnyé a papságnál? Ő sem tehet egyszerre mindent - felele Domokos: de várd csak, mi lesz még ebből? - Ime az egyik pont már beteljesedett, s a római pápa polgárja a francia birodalomnak; a másik még hátra van, s úgy hiszem, hogy a következő idők igazolni fogják, amit Domokos jövendölt.

A francia titulusok nem feudális titulusok. De Napoleon tekintetbe vette az idők szükségeit és a nemzet géniuszát. Nem elég-e, hogy ezek a titulusok nem *ártók?* Így látom, hogy a vallás miatt vádoltatik. A rövidlátású ember őtet a vallás visszahozása s tisztelete miatt csak egy fortélyos fejedelemnek nézi, aki iga alá vetette az észt, hogy ez az igához szoktatás más iga alatt is tartsa a népet. Én Napoleont a keresztyén vallás tisztelete miatt egy igen nagy fejedelemnek nézem. A *religio substitutja az észnek a gyáva embernél!* - úgy mondá ő, nem tudom immár hol. Ezt jól kell tudni, érteni, ezt érteni kell akarni. Még azon sem csudálkozom, hogy a pápista vallást hozta vissza. Az volt a *többség* vallása, és ez valóban analógabb s antikabb ízlésű, mint a nagyon geistig protestáns vallás. Osztán ez *segélli a szépmesterségeket* s az a haszna is van, ami a protestáns vallásnak nincs és nem is lehet. Hasznot keresünk? Oh hagyjunk békét! S mit tanul többet s jobbat a protestáns kultuszban a templombajáró ember, mint a pápistában? Kijő a protestáns, és csak annyit tanult, mint a misén a pápista. Erre ezer a példám. Amin én, mint protestáns csudálkozom, megbotránkozom, amit eltörölve látni óhajtok, bizonyosan el lesz elébb-utóbb törölve; s így a pápista vallásban az, ami általánosan el lesz törülve. Hellasban és Rómában is sokat tanítottak a papok, amin Socrates és Cicero nevetett, de respektált. Így lesz a pápistaság dolga.

Engedj meg, hogy mindent összezavarok. Azért cselekszem ezt, mert óhajtanám, hogy egész gondolkozásomat ismérd. Úgy szólék, ahogy érzek, s azt hiszem, hogy a nacionalizmust kivéve, mely nekem idolumom, és amely felől te semmit nem tartasz, gondolkozásunk megegyez.

A kapitánynak egy veszedelmes riválisa van; alig merem remélleni, hogy ő szerencsés lehessen abban, amit keres. Ez az új rivális nehézzé teszi neki a vívást. A francia és olasz

nyelvet bíró nevelő dolgában nem tehettél semmi egyebet, mint amit ígérsz; elcsalni a más obligátusát, rút cselekedet volna. Ezt a kapitány tanácsolta, és ott, ahová szánva volt, nem kívánták. Most reá többé semmi szükség, és így kérlek, ne tégy semmi lépést.

A debreceni és pataki kollégiumok igen kedvesen vennék, ha deák munkádból nekik exemplárokat küldeni méltóztatnál. Én ugyan küldöttem egyet ajándékban a pataki bibliothécának, s négy barátomnak is küldöttem ajándékban, mert a tiltott munkák kapósak.

Örvendve értem, kedves barátom, hogy végre egy szép gyermek atyja vagy. Éltesse az isten örömödre, s tartsa meg életét, adja meg neki kultúrádat, de az Horváth Imre lelkével a nacionalizmus prenotumában.

Az ipam január 23-án meghalt. Én egy halálos tüdőgyulladásból most épülök; feleségem pedig most van a sárgaságnak legmélyebb lépcsőjén; idősebb leányomat a hideg leli. Ez volt életemnek egyik legszerencsétlenebb esztendeje, minden tekintetben, s nevezetesen azért is, hogy a halál igen sok nevezetes és kedves barátimtól megfosztott. Hat holnap óta többet vénültem, mint hat esztendő olta. - Élj szerencsésen és ajánlj méltó hitvesed ő kegyes emlékezetébe.

Széphalom, júl. 23. 1810.

Örökös hív tisztelőd
Kazinczy Ferenc

90

CSEREY FARKASNAK

Széphalom, szept. 10. 1810.

Kedves barátom!

Nem csudálkozom én, hogy az én episztolámat, és mindazt, ami a fentebb poézis nemére való - (amint őexcellenciája a püspökötök mondá) - Erdélyben becsűlni sőt csak megérteni is igen kevés számú olvasó tudja; úgy van az itt is. Németországban is úgy volt, mikor Klopstock megszólalt és a Gottschéd nyírvize helyett elikbe tokaji-borral teljes poharakat tett. A lőrébe belészeretett íz had lármázzék, amint akar, hogy ez a mi ízlésünk nem *természetes;* tudjuk mi, mely különbség van a lőre és a tokaji közt, s nekik hagyjuk a lőrét. De keserves csakugyan, édes barátom, látni, hogy kevés fejeket kivévén, a nemzet masszája elébb nem megyen. Az az Erdély különös ország lehet, és nekem megmagyarázhatatlan. Ha te s Zsibó, s Barcsay s Sípos forogtok előttem, akkor Erdélyt nagynak képzelem. De mikor osztán olyast hallok valamit, mint amit azok beszélnek, akik onnan kijönnek, akkor megint mind elvész előlem az a szép képzelet. Azonban ne pirúlj a te Erdélyedért; mondok én olyat neked mifelőlünk is.

Kovachich az elmúlt holnapban Ujhelyben vala. A Müller levelének exemplárjait és a feleségének John által metszett képe nyomtatásait ajándékban osztogatta az uraságok közt. Én mind a kettőt elragadtatással vettem, s te, kinek a Müller levelét már postára megküldém, érted, miért *azt* elragadtatással. Azonban Ujhelyben az történt, hogy amidőn Kovachich azt egy jó fejnek adná, az elvette ugyan s hallgatta, amit Kovachich a levél felől magyarázatképpen *előre* mondott, azaz addig is, míg megolvashatja ez, mondott, de alig hagyta abba K. a beszédet, s ez az úr hidegen letette az asztalra s ottfelejtette; úgy, hogy udvari consiliárius Szirmay Antal úr kéntelen vala kérni Kovachichot, hogy ajándékait ne vesztegesse olyanokra, akik azt becsűlni nem tudják. Ennél többet Erdély se tenne! De mi által kellene tehát azt a mi

letargiába süllyedett és *süllyesztett* nemzetünket elektrizálni, mert az a sok semmirevaló román és teátrumi darab, melyet azoknak íróik, fordítóik a nyelv grammatikájának s a könyvcsinálás mesterségének értése nélkül, mindég írnak és mindég egyformán rosszúl - az jobb időket nem hoz reánk. Hidd el, foganatosb eszköz erre nem volna mint a Zeitschrift. Sokan nem olvasnak valódi munkákat, de apróságokat mégis csak vesznek kezeikbe; s erről osztán szó esik, egyik a másikat vezeti, egyik a másik mécsénél, gyertyájánál, szövétnekénél gyertyát gyújt, míg végre annyi világ gyújtatik, hogy az is lát valamit, aki gyertya nélkül maradt. Semmi nem volna pedig hasznosabb, mint a recenziók, mégpedig kíméletlen tónusban, ha nem vastagon is. A Bécsi Annalisok élességét némelyek kárhoztatják. Nem én; én azt nagyon szeretem. A mi kedves uralkodónk monarchiájában felette sok a himpellér író; ezeknek korbács kell. Ne hidd, hogy úgy majd kevesen mernek írni s elhallgat a jobb író is. Írni mindég fognak, mert az isten kit kit elhítt valamire; lám a prófétákat és apostolokat keresztre feszítették, elfürészelték, nyúzták, és mégis volt s lesz apostol. Vagy jól kell írni, vagy éppen nem, mert a rosszúl írásból semmi haszon. Ezért szeretem én a Bécsi Annalisok *borsolt pilluláit*. Döbrentei retteg a pillulák osztogatásától. Tisztelem okait s recenzióimban szelíden fogok szólani. De próbát teszek csakugyan a legrosszabb írónak ilyet adni, hogy jó s rossz s tudós és tudatlan érezze, hogy vagdalásaim érdemlett vagdalások voltak, s hogy a szörnyen rossz író vagdaltatásain az is jajgasson, aki megérdemlette ugyan, hogy vagdaltassék, de kímélést kívánt tekintete.

Mélt. Cserey Miklós úr felől úgy szólasz, hogy lehetetlen őtet forróan nem tisztelnem s szeretnem. Hogyan lehetnék el én annak barátsága nélkül, akiről ezt írod: *Ezen atyámfia valóságos successora Wesselényinek: ő szól hozzá hasonló tűzzel diaetánkon. Gyönyörű és ékesen szóló orátor. Tántoríthatatlanúl hív az igazsághoz, s ő csinál diaetánkon legtöbb jót és szépet.* - Nem csuda, ha az ily férfi megérti episztolámat s azt kinyomtattatja; nem csuda, ha püspökötök, ki jó fej, tudós ember s szerencsés poéta, megérti s sajnálva jövendöli, hogy meg nem fog értettetni. Ne rettenjünk el, édes barátom; értik, nem értik, jó lesz belőle. Engedd festenem azt, ami történni fog. - Egy pipázó szobába bejő valaki s ezt mondja:

A) S itt ez a bolond vers? Sokat nevettem rajta. S hát vers az ilyen is? Hiszen ilyen verset minden igazítások nélkül lehet írni. Nosza gyújtsunk pipát rajta.

B) Hogyhogy? hiszen azok jambusok: quinariusok és hol catalecticusok hol acatalecticusok; azért hosszabb némely sora egy szillabával.

A) Én ahhoz nem tudok, de fülem nem érez semmi csiklandást: pedig amely vers azt nem ád, az nem is vers. De egyéberánt is, hiszen abban sem gondolat, sem semmi.

B) Én pedig azt is, érzést is leltem benne. S ha minden más érdem nélkül volna is, be szép annak a nagy asszonynak az érdemei s kegyessége emlékezetét megfrissítve látni. Olvassuk csak együtt. S akkor olvassák, s *A*. tudakozza, mi volt az a Brutus és Caesar s Clodius s *B*. magyaráz, s *A*. hazamegyen, s eszébejut, mit halla *B*.-től, s elmélkedik, beszéli a Brutust és Timoleont s Harmodiust; s vagy ő vagy az, aki előtt ő beszél, vágyást kap megolvasni Plutarchot; s a szikra ime lángot vete s a mag aratást hoz. Ne fáradjunk el soha jót tenni, édes barátom; nem bánt az engem, hogy sok mag kősziklára esik; tudom én, hogy az az egynehány szem, amely földre kapott, visszaadja a munkát elébb-utóbb.

Ő excell.-nak, a püspöknek imprimaturját autográfiai gyűjteményembe bétevém. Kötelezz le engem, édes barátom új meg új darabokkal. Most a diaetán jelen van népeteknek színe; mi könnyű kérésemet teljesítened!

Mélt. Kenderesy Mihály úr bizonyosan azok közűl való, kik episztolámat megértik. Megérti, tudom, az én zsibói kis barátom is. Részeltesd, kérlek mind ezt, mind azt az exemplárokban. Nékem pedig küldj póstára vagy négyet haladék nélkül.

Rokonodat, mélt. Cserey Miklós urat szeretném közelebbről ismerni. Tudósíts ideje felől? házas-e? atya-e? hol lakik? Visel-e hivatalt? Kell-e neki, ami cifra? vagy zsíros? s a diaetán tulajdon magát reprezentálja-e vagy vármegyét? Nagy nyereség nekem ennek a *nagy férfinak* ismeretsége.

Hogy képemet gyürűdben hordod, azon nagyon örvendek. Érzem az oly tiszteltetés becsét. Szerettem volna parancsolatodat teljesíteni az opálok eránt hozzá. Te *tapasztaltad*, mely drágák. Tettem próbákat; lehetetlen boldogulni. Engem, aki tudom, hogy 1786 előtt még nem tilalmaztatott ásások, mely olcsó volt az, ez még inkább rettent, mintha azt nem tudnám. Neumányi egy követ ilyet 30,000 n. tarta a mi udvarunknak s a berlininek.

Mi gyógyúlunk: de egészségünk még mindég gyenge. Nekem kivált a tüdőm rosszat igér. - Élj szerencsésen, kedves barátom. Feleségednek, ipadnak tiszteletemet bémutasd. -

Szántpáli úr kezedbe adta-e már Leonardus Aretinust?

91

DÖBRENTEI GÁBORNAK

Széphalom, szept. 19. 1810.

Kedves Barátom!

Az alvácai feredőből aug. 27dikén írt levelét az úrnak utolsó póstával vettem. - Öröm nekem azt látni, hogy az úr egész tűzzel gondoskodik a Museum kieresztéséről. Én holnap indulok Semlyénbe s viszem magammal azt a csomót, melyet ennek elősegéllésére készítettem. Ott utat csinálok neki mélt. Kenderesy Mihály úrhoz, kitől az úr venni fogja.

Hogy Buda elégett, eddig hallotta az úr. - Virág volt első gondolatom, amint a hírt gróf Vondernothné leveléből értem, ki éppen Pesten volt, midőn égett, s levelét akkor írta, midőn égett. Nem sok napok mulva Báró Sennyeyvel valék Újhelyben, ki onnan jöve, s őtőle hallám, hogy az a sor épület is hamuvá lett, ahol Virág lakék. Mégis volt reményem, hogy munkái megmaradhattak. Talán, mondám, kapta szekrényét, s ment. - Végre itt a Vitkovics levele: elégett mind! mind! versei, Századjai! s minden birtoka! Az úr megért ha mondom, és így tartalék nélkűl mondom: száz fttal segéllem veszteségét. Ez második áldozatom az idén; ugyanennyit adtam egy más tudós és segédemre szorúlt barátomnak. Minorennis embertől, ki ennyit szenvedett és *szenved*, ki 51 esztendős korában csak 4 esztendős gazda; ez ez idén, midőn subsidiumot, coronationalét, insurrectiókat kell fizetni s az aratás nagyon megcsalta, nem kevés. Isten tudja, mire visznek az ilyenek: de tudom, hogy ezt tenni szent kötelesség és öröm, és így teszem örömmel.

Sándor Istvánnak külföldi utazását nem ismerem. (Itt könyvet nem kapni, s Pestről pedig haszontalan várok. Sohasem láttam oly hideg embereket, mint a pesti barátink, kiknek restségek ellen az úr is panaszkodik. Még febr.-ban lement oda Daykám, reájuk bíztam a nyomtatás sürgetését. Hiszi-e az úr, hogy mindeddig vettem hírt, hogy hozzáfogtak-e a nyomtatáshoz? Egy sort sem. Pedig a Dayka megjelenése kevesebbé interesszálja-e őket, mint engemet? Én az ily nonchalant bánást nem értem. - La Rochefoucauld-ot is tőlök várom. Esztendeje, hogy árultatik. Nem láttam mindeddig. Meg vagyok igézve, hogy ne boldoguljak semmi igyekezeteimben.) - Visszatérek a hosszú parenthezis után Sándorra. Ismerem magát egyszeri látás után; ismerem s bírom könyvházát és sokféléjét. Ezek felől azt szoktam mondani, hogy igen derék és felette rossz munkák; s ezt sok ember meg nem tudja, meg nem akarja érteni. Seicht! seicht! superficiesen beteg, de jókat mond; s a külső tartományok s

helyek elmagyarosítása által nevetséges. Újító. Örvendeni fogok, hogy az úr ítéletét róla olvashatom. - (Midőn 1808. októb. Bécsben nála voltam, azt a megjegyzést tettem, hogy ő éppen oly mozdulatlanúl űlt az egész vélem létel alatt, mint én mozongva; ő orientálisnak látszott, én olasznak. Úgy ült ott, mintha attól tartott volna, hogy minden szavát, minden mozdulását lesném. Félve szólott, mérte minden szavát. Én szabadon, mintha régi, mintha mindennapi barátommal voltam volna.) - Ő nemeslelkű ember. Révaival, midőn Bécsben mulatott, hogy a cs. bibliotékából a régi magyar bibliát excerpálja, kiírja, és midőn ez csak a misélés taxájából élt, sok jót tett. - Munkáiban (Sok félék) sok jó van a filológiára s régibb könyvek ismeretére nézve, csakhogy a munkákat meg kell olvasni s állításait rostálni.

Eddig Cserey *Miklós* kinyomtatta azon episztolámat, melyet júl.-ban Farkashoz írtam. Farkas írja, hogy azt Miklós *magának kérte ki*. Az úr episztolája revizió nélkül hevert a revizor kezében. Én szerencsésebb valék. Farkas azt *(úgy kívántam én)* a püspökhöz vitte revizió végett. Ez felolvasta Farkas előtt fennszóval, reáírta az imprimaturt, és javallását hallattatván ezt mondta: Kevés ember fogja érteni Kolozsvárt, mert itt a literatura fentebb nemeit becsűlni nem tudják. Ha nem látta volna az úr a nyomtatott episztolát, írjon Farkasnak, és kérjen egy exemplárt s olvassa meg azt és mindjárt utána Egmondot Goethében, mégpedig mind a kettőt a mi kis barátunkkal és ennek anyjával s testvéreivel. A mi Lajosunk és Wesselényi nem lesznek azok, akikről Mártonffy azt mondhassa, hogy olyat *nem értik*. - Kis Lajos az én két ódámat úgy fordítá le németre az atyja hagyására, hogy ez nem hitte, hogy a gyermeket a munka alatt más ne vezette volna, s a maga szeme előtt fordíttatta le a Napoleon házasságára írt darabomat. A gyermek a lefordítás alatt meg is tanulta disztichonaimat. Kezemben a fordítás és olyan, hogy abból egészen értem, a gyermek mely sokra ment.

Örvendek, hogy az úr Barcsaynéval volt és felőle s férje felől sokat mondhat. Óh mondjon! mondjon! Én még nem kaptam időt Orczy s Ráday felől olyat dolgozni. E napokban jámbusokban dolgoztam az *Orczy csárdáját*, azt, amit én oly igen csudálok, mindamellett, hogy a vers oly rossz. Az Orczynak filozófiáját festi.

Balkay nálam volt a minap kevés órákig, s itt pecsételte le azt a levelét, melyet másutt írt; itt írta a levélre az adresszt. Ne tudassa az úr vele, amit mondok; ő nem szerencsés portraitirozó. Még azt a kópiát sem dolgozta jól, amit b. Prónay Simonnénak készítettem vele a Kreutzinger által festett képem után, holott azt *csudálta*, s szemeit róla (a K. munkájáról) elvonni nem tudta. Örömmel tenném a barátságnak azt a kedves áldozatot, hogy azt az úrnak ajándékban küldjem, de erszényem ezt a költséget nem győzi, mert sok ilyes toldult öszve. Tarcalon, Tokaj mellett van egy Grosschmidt nevü úr, fia a máramarosi megholt kamerális adminisztrátornak. Ez oly tekintetű ember, hogy pénzért nem dolgozik. De Bécsben 1803. nekem kopirozta a Carlo Dolce Madonnáját a Belvedereben és azt pénzért. Ha akarja az úr a képet, megszólítom ezt, ha nem fogná-e kopirozni pénzért és mennyiért? Örvendenék, ha a kép odajuthatna, ahol egy fedél alatt lakik egy barátném, egy barátom, és egy oly ifjú, aki barátom lesz.

Kérem az urat, a Goró munkáját láttassa az úr velem *egészen*, és tudósítson, mi történt vele. - Mi mindketten felgyógyultunk: de úgy, hogy az én tüdőm mégis szenved. Félek, hogy megromlottam. Nem élni s betegen élni szörnyű eset! A grófné *ajánlását* még mindezideig nincs szerencsém *elfogadhatni*. Hiába plántál Pál, hiába öntöz Apolló, azt mondja a harmadik egekbe elragadott apostol. Mondja az úr ezt a szép és jó grófnénak, s csókolja ezerszer kezeit nevemben, s idvezlje a nevemben és a komaasszonyáéban, ki velem az urat szívesen öleli. A kedves Lajosnak váljon egészségére a ferdés! Öleljük őtet is barátsággal.

92

BERZSENYI DÁNIELNEK

Érsemlyén, Biharban, szept. 24. 1810.

Kedves barátom! Kezemben végre képe annak a szép lélek külsőjének, melyet szeretni s csudálni eléggé nem tudok. Egyik leveledből tudtam eddig is, s tudtam a Szemere leveléből, hogy kövér testben lakik az; de hogy ily kövér légy, azt meg nem álmodtam. De a Brútusok s Cassiusok mellett, kiknek testetlenségétől Caesar félt, kövér Dolabellák is voltak! Lyányom mellettem volt, midőn képedet a borítékból kivettem, s csaknem sírt, hogy azt adjam neki. Odaadtam s megcsókolta s kebelébe rejtette el. Ez tegnap estve történt, az első órájában ideérkezésemnek, s már ma ismét sokat alkalmatlankodott, hogy azt neki adjam elő. Így a kis Eugenie, aki decemb. 4dikén lesz három esztendős. Képzeld, miként nézem azt én, ki ebben a képben azt a szép lelket lesem s találom, melyet verseiből s leveleiből ismerek.

Itt leltem a Kis horatiusi episztoláit is. Gyönyörű munka, s méltó, hogy azt te is lásd. De erről másszor bővebben. - Négy-öt nap alatt visszaindúlok Széphalomra. Bár ott lelhetném leveledet. Élj szerencsésen kedveseiddel együtt.

93

GRÓF GYULAY LAJOSNAK

Széphalom, dec. 14. 1810.

Gróf Gyulay Lajos kedves kis barátjának
Kazinczy Ferenc szíves idvezletét.

A mi Döbrenteink, igen kedves kis barátom, azt írja, hogy te velem levelezést óhajtasz kezdeni. Örömmel fogadom el az énnékem hizelkedő ajánlást, kevélykedem barátságodban, s abban a gondolatban, hogy leveleim lelkednek kifejlődését munkálhatják, gyönyörködöm. Bár soha el ne aludjék lelkedben az a tűz, mely benne lángolni kezd! bár a félúton ne hagyd abba, mint igen sokan, a dicső pályát! Ezek azt azért hagyják abba oly korán, mert azt hiszik, hogy a munka könnyű, mikor azt kezdik, s akkor veszik észre, hogy nehéz, midőn már lépéseket tevének. Sokan csak azért írnak, hogy nyomtatva lássák meg neveiket. A balgatagok! nem látják, hogy az nem egyébre való, minthogy megnevettessenek. Aki ragyogni akar, annak herkulesi erővel kell bírni, hogy a gátlásokkal ne csak víjjon, hanem azokat meg is vívja; kivált most, midőn a kritika hatalmat kapott, s a grammatika törvényei ellen tett vétkeket sanyarúan bosszúlja; most, mondom, mikor az írók egymással vetélkednek, s társaiknak hibázásaikat nem inkább, mint a tulajdon magokét gonoszúl lesegetik. - De ne csüggedj el, szeretett gyermek! ha ez nehezebbé tészi is az írást, az viszont, hogy a nyelv sokak által míveltetik, és így a tisztongatás fáradsága megkönnyített, annál inkább vonszhat tárgyad felé. S nem volna-e az nevetséges, aki *könnyű* munka által akarna *halhatatlanságra* jutni. A *korona* az *izzadóé*, azt mondja, nem tudom hol és nem tudom mely szókkal a keresztyének szent könyve - és ez e tekintetben is igaz.

Nevelődnek novemb. 13d. írt levelét most veszem. Repeső örömmel értem, hogy az Erdélyi Muzéum nyomtattatik. Szép az, amit gróf Bethlen Imre, b. Wesselényi József, gróf Teleki Pál, báró Apor tettek és tenni fognak. Örvendjen Döbrentei, hogy ő ennyi lelket hoza mozgásba. Ez a kis kezdet valaha nagy dolgokat fog szülhetni. Az én Csereym - noha már nem csak a *Farkas* az, hanem az igen derék *Miklós* is - a ma érkezett levelében azt írja, hogy a

Döbrenteinek füzeteinek kedvekért mind atyját, mind testvérbátyját Lőrincet rézbe fogja metszetni. Így gyarapítja a jó a jó igyekezetet. Csak Döbrentei ne csökkenjen meg! csak elég munka legyen mindég készen, hogy el ne akadjon a nyomtatás! csak oly darabokat vegyen fel, melyek ha nem a nagy publikumnak is, de az értelmes olvasóknak bizonyosan megnyerje kedveket!

Hogy a mi Szemerénk itt vala novemb. 8-10-ig, azt már ti, kedves barátim, Gyulay és Döbrentei, fogjátok tudni minapi levelemből. Boldog napokat és éjjeleket töltöttem vele. Ma vettem első levelét azolta, mert ő restes az írásban. De késedelmét ez az egy levél, mint többnyire mindenik, ami jő tőle, gazdagon kipótolá. Leveleinek ezek a cikkelyei. 1. Bizonyos idő előtt egy nagy hazafi kérdést tett pályabér igéret alatt, hogy azon százezer ftot, melyet ő közhaszonra szánt, mire kellene fordítani. A vívók közt Virág és Fejér nyerék el a koszorút. Ők azt a magyar literatúra elővitelére javaslották fordítani. - Kérdés lett a tanácskozásban, mint segéltessék elő a magyar literatúra. Fel fog osztattatni a tudományok egész neme, s minden nemnek más meg más dolgozó adatik, a mineralógiának dr. Kovács, az anatómiának dr. Bene, a filozófiának prof. Szűcs és Fejér urak etc. Pyber Benedek megjelenék a vacsorára, magasztalták a nála lakó Szabó Dávidot, az Erdélyit, kérték Pybert, hogy dolgoztassa le véle a Virgil Georgiconját, s Pyber Virágnak nyert pályabérét 150 fttal toldotta meg, Kultsárnak pedig azon fáradozásáért, amelybe a pályakérdés közzététele került, 150 ft ajándékozott. Ezen kívül egy új pályakérdést téve fel: Lehetünk-e addig magyarok, míg a patyolatos nép magyar nem leszen? - Én nem értem az epithetet: a patyolat alatt az asszonyi nemet érti-e vagy a bíborost, azaz, aki az első székeken s a trónus körűl űlnek.

Szemere Auróra név alatt bocsátja ki periódikus írását. Dayka Gábornak verseiből Kis István három ívet nyomtattata febr. olta, vagy ami még hihetőbb, egyet se. Ezek állanak Szemere levelében.

Én a pozsonyi Wébert megkínáltam Gessnerem nyomtatásával. El nem fogadta a nehéz idők miatt; vagy amint leveléből sejditem, mert a Nagy Sámuel által fordított Daphnisz és Első Hajós nyomtatványai félig sem költek el. Kis István csak az oly munkák eladásában gyors, amelyeket maga ád ki, azok pedig inkábbára rosszak. Megkínáltam Institorist Egyveleg írásaimmal s a Zrínyi verseivel. Még nem vettem levelét.

Közlöm véletek kedves barátim azon epigrammámat, melyet Rádayról írtam e napokban:

[Szövegét l. I. k. 43. l.]

Csókolom a mélt. grófné kezét; ölellek kedves Lajos, kedves Lolott, kedves Döbr.

16. dec. Éppen most veszem Institoris levelét, hogy Döbrenteinek számára a gróf Török képét már általadta. Ő igéri, hogy nyomtattatni fogja Egyveleg írásaimat és Zrínyimet is, de csak ha praenumeránsok akadnak.

94

DESSEWFFY JÓZSEFNEK

Széphalom, január 17. 1811.

Kedves barátom!

Dec. 1-jén írt leveledet január 5dikén vettem a Kis János Horácára előfizetésképpen küldött 2 fttal. Venni fogod azt, mihelyt kész lészen; már nyomttattatik, de a drágaság egyrészről, másrészről más akadályok nem engedik, hogy oly hamar megjelenjen, mint különben fogott

volna. A magyar könyvek, melyek most megjelennek, mind haszontalan firkálások. Kis István pesti könyváros tavaly márciusban vette által Dayka Gábornak verseit tőlem, hogy kiadja, s még mostanáig nincs belőle egy sor is nyomtatva. De *másodszor* nyomtattatja *Erbia* nevű románt, mely az első kiadást sem érdemlette; másodízben hasonló becsű mázolást kettőt vagy hármat. El fogom mondani, mit tett velem. Daykát márciusban vette által, amint mondom. Magok a versek már cenzurázva voltak, s hátokon vitték az imprimaturt. Most csak a Dayka általam februárban írt biográfiáját és a Toldalékot kelle a cenzornak revideálni. Augusztusban azt írja, hogy nyomtatni nem lehet, mert sok a *fekete ruhás*, azok ellenkeznek. - Képzeld, ő is a *fekete ruhásokat!* Szeptemberben sürgetém, hogy küldené fel a próbaárkust. Azt felelte sürgetőmnek, hogy postán fogja. Írok másodszor, hogy a várt árkus nem jő, küldje. Azt felelé, hogy már *kettő* jött ki a sajtó alól, de Sztrokai vitte el, megígérvén, hogy küldi. Decemberben sürgetem, hogy egy árkust sem vettem, sem tőle, sem Sztrokaitól; ne kínozzon. - Esküszik, hogy *hat* árkus készült el. Barátom unszolja, vallaná meg, igaz-e amit mond. Istenuccséval felel. Barátom a tipografiába megyen, s kisűl, hogy *egy betű* sem rakatott ki, s a tipografia igazgatója oly becsületes ember volt, hogy a mst kiadá. Így csalattattam meg, édes barátom, Egyveleg Írásaim köteteivel, La Rochefoucauldommal és minden más írásimmal; ha a vak sors gazemberekkel nem hozott volna szövődésben, most 10 darab írásom nyomtatva volna. Haykult nekem prof. Márton, az udvarnok ajánlotta s gazabbúl még Kis István sem csalt meg. - Hogy lásd, hogy mely munkát késleltete Kis István, megajándékozlak Daykának egy ms-val; a kiadásra azt újonnan írtam le. - A 9. és 11. oldalon lévő két dalt, remélem, éppen úgy fogod csudálni, mint én. Annál szebb két éneke nyelvünknek még nincs. - Csokonai[nak] a *Rettenetes éjtszaka* tetszett leginkább, itt a 14. és 15. lap között. - Szépek az *Anacreoni dalok* is, és az *Eszt. első napján*, s a lap 32. kivált a közbülső strófa, melynél szebb ömlésű verset nem gondolhatni. Mit mondasz arra, ami lap 113. és 71. áll? a 75. lapon álló az egri püspökre volt írva, ki alatt a szemináriumban sok baja volt. Vannak deák versek is és ki fognak nyomtattatni, de nincsenek beírva ezen ms-ba. Örvendenék, édes barátom, ha ezzel kedvedet lelhetném s addig is örvendhetnél látásának, míg nyomtatva olvashatod. Ezt tartsd meg. Nálam Daykának autográfja van meg.

Hogy téged is nyom a szerencsétlenség, nem tudtam és igen-igen sajnállak. Oh, tudtam én azt, tapasztaltam, irígylettem szerencsédet, mikor szép tetteket tettél; s tudom, ismervén most fekvésedet, hogy reád fog illeni:

divitias, *artemque fruendi*

mihelyt *fruálhatsz*. Plutusz azokat nem boldogítja, akik leginkább érdemlenék a boldogítást, és akik nem ismerik a sordida curarum fomenta. Reám nézve annál sulyosabb, amit eddig csak magam részemről, most már a feleségeméről is szenvedek. Én meg nem foghatom, hogy némely ember hogyan nem szégyell *rútat* tenni. Vay József azt mondja, hogy rossz bírák vagyunk a tulajdon dolgunkban. Én ezt el nem hihetem. Hiszen dolgainkat senki sem ismérheti jobban, mint tulajdonmagunk. Csak az kell, hogy egyenesek, igazak legyünk, az pedig éppen nem nehéz, ha az ember arra szoktatta magát, hogy megférhessen a maga határai között. - Egy bizonyos dologban aligha elkerülhetem a pert, noha két hónap olta mindég sürgetem a barátságos felvilágosítást. Kompromisszumot kiván emberem, még pedig úgy, hogy prókátor nem kell, sem én nem fogom látni a leveleket, hanem azok bírák elébe tétetnek általa, s a bírák ítélnek; én csak nyakamat tartsam bárd alá. Láttál-e ily szép procedurát? s mit utálsz benne inkább? a szívet-e vagy az agyat?

Relációnk első árkusa ki van rakva; ki van nyomtatva. 16 lapra tölt ki, a 17-diken a magyar felülírás vége áll. De Dókus és mások azt kívánják, hogy a determináció is mellé nyomtattassék. Archivárius Stenczelnek halála olta a kolcs a főnotárius Horvát kezében áll, az pedig ritkán jő be Ujhelybe. Ettől függ a nyomtatás elvégzése. Legfeljebb másfél árkus lesz.

Kéntelen voltam magam erszényére nyomtattatni, s oly drágán adom az explt, hogy árokat kivehessem. Csak 100 explárt nyomtattatok, mert minden drága.

Nyomtatják *Töviseimet* is. Venni fogod, mihelyt megjelenendnek. Intesz, hogy mást ne bántsak. Édes barátom, a mi Urunk Jézus Krisztus Isten volt, mikor ember volt is, most annál inkább az, mégis korbácsot kapott azok ellen, akik az ő atyja templomát megfertéztették. Ego homuncio hoc non facerem? Mindent szabad, genievel. Ez superbum: de engedd ezt a kevélységet poétai elragadtatásomban. Nem bántok senkit azon a fertelmes tordai poétán kívűl, aki leonínus verseket írt. Ismered-e képét, melyet Czetter metszett versei elébe? Lourdabb, savanyúbb képet igen csinos parókája mellett nem képzelhetsz. Nézd csak mit írtam reá.

KOCCANTYÚSI

Vén Kántor, könyvpenészű Táncos, parókás Poéta,
Iszonyodom, s futok -

ebből áll az egész epigramma. A borzadás nem engedte elvégezni, s a vers nem vers.

- - - -

Álljatok itt jobbom mellé, *juhok!* isteni biránk
Így szóll majd, s hozzá ezt veti: balra, *bakok*.
Oh, vagyon egy, amit még ehhez is adni fog akkor:
Fogjatok helyt, *Eszesek*, általellenbe velem.

Ismered-e Nouveaux Contes Moraux par Mad. de Genlis? - Feleségem falja ezeket a regéket, s reávett, hogy nehányat én is elolvassak, vagy végighallgassam, midőn ő fennszóval olvas. - Az a nőstény író szép tónussal bír, de kiismerni, hogy *nőstény* író, s oh ha tudná szegény, hogy én (kinek szüfrázsával tudom keveset fogna gondolni) mint gyönyörködöm azokban az ő acharnirt emigránsi declamátiójiban a filozófusok s enciklopedisták ellen? Az a teológiai szelídség rendes szelídség. Ez a nőstényke *asszony* és *buzgó keresztyén* lévén is, Rousseaunak akasztófát méltóztatik adjudicálni, hogy lokaj korában egy pántlikát ellopott és Mariottra fogta, hogy azt ettől kapta ajándékban. A nem keresztyén Wieland erről az esetről igen szép Apologiát írt, s megmutatta igen elmésen és igazán, hogy az *ártatlan* lopást morális lehetetlenség vala megvallani Rousseaunak. - Barátom, én egy kissé elhiszem magamat, midőn ily munkákat - ily közönséges tapsolással fogadott munkákat olvasok, *merő curiositásból* - s látom, hogy mit *csudál* s *szeret* a világ. Még nekem francia író nem nyerte meg inkább javallatomat, mint a maga Regéiben Marmontel - kinek egyéberánt *Incas*-ait kacagom, mert az a teli hang nem franciának való; az ő tulajdonok a könnyebb conversatiói stílus. Szeretném olvasni szent íróikat, Bourdalout s társaikat - Szilváson nagy rakással kaphatnám - de vestigia terrent, paposkodnak! - Voltaire nekem nem emberem, és nem volt még minekelőtte Mad. de Genlisban olvastam volna is, hogy ő nem tudott *apte* írni, és minden munkái *egy* tónusban vannak írva. Ez egyben Mad. de Genlis igazán ítél. Így vagyok a német írókkal is. Elborzadtam, midőn Berzeviczy Gergely a szépség almáját *Kosegarten*-nek adta. Az én íróm a plundrás nemzet közt Goethe és utána, mégpedig jóval utána Schiller s Mathisson. Alig akadtam emberre még, aki velem megegyezzen, de Németország, s itt Schedius és Szemere Pali alkalmasint ezt tartják. Nősténykéink Schillert, és nem Goethét szeretik, mert a *gigantesquet* és nem az *igazi szépet* tudják apprecírozni. Wieland, Klopstock, s Bürgernek némely munkái s legközelébb Voss egy rendben állanak előttem Schillerrel.

Szemeréről lévén szó, s nem tudván, ha küldöttem-e neked Episztolájából, egy explt. ide teszek. Est Deus in illo! noha verseit nem *önti*, hanem *faragja*.

Ujházy Samunak add által levelemet, melyet ide teszek. Élj szerencsésen.

Berzeviczy Sándor urat *kamarássá* tette a felség. - Hát te mikor leszesz az?

95

BERZSENYI DÁNIEL KAZINCZYNAK

Mikla, 15-a. febr. 1811.

Barátom!

Te kedvet lelsz a te féltudós barátod nyers okoskodásában. Én tehát a te sok szép verseidet, leveleidet azzal hálálom meg, hogy azon eltévedt levelemnek némely foglalatjait ismét megküldöm, azaz perbe, mégpedig grammatikusi perbe idézlek! De reménylem, hogy a mi perünk csak a szeretőknek pere lészen - mely csak a megbékélés örömét fogja készíteni. Ha én gondolatimat te előtted elrejtém, vagy én volnék hozzád méltatlan, vagy te énhozzám: vagy hízelkedő volnék, vagy bélátásodhoz nem bíznám. Ezektől távol vagyok. Engedd meg tehát, hogy minekelőtte a részrehajlás az előítéletnek festett brilljét orromra nyomná, ortográfiánkról

és nyelvünkről veled értekezzem. Én teveled egy hiten akarok lenni, s hogy ha nem lehetek is, eretnekségemet néked meggyónom.

Ortográfiádat felvettem, mert azt mindeniknél helyesebbnek találtam. De ha a rövidség kedvéért megsértjük a helyességet ezekben ggy, ssz, stb., miért sértjük meg a rövidséget ok nélkül így: Cs, Ts. Ha van C, miért nem használjuk azt? Ha az idegen szavakat idegen módra írjuk, miért írunk így: Cassiusz?

Tiszaiság, Dunaiság, Provincializmus. - Én úgy gondolnám, hogy aki a magyar nyelvet ismerni akarja, az egyik szemét a Dunára, a másikat pedig a Tiszára függessze, és nem a nagy Dunát, de még a kis Gyöngyöst se rekessze ki, mindeniktől tanuljon és mindeniket úgy nézze, mint az egésznek elszórt tagjait, egyéberánt igen egyoldali lészen ismerete. Aki pedig azt nem csak ismérni, hanem mívelni is akarja, az ezen elszórt tagokat még inkább felkeresse, öszveszedje és elrendelje.

A magyar nyelv oly szűk, hogy csaknem minden iparkodásunkat annak bővítésére kell fordítanunk. Azt az ő legkisebb provinciájára, a Tiszahátra szorítani annyi, mint az ő legtermészetibb élelmének legegyenesebb segédforrásait bévágni. A tiszaiságot kirekesztőleg emelni tehát igen veszedelmes részrehajlás, mely saját hibáinkat megszenteli, és eloltván bennünk a vizsgálódás lelkét, vak követőkké tesz, úgy hogy nem kérdezzük, jó-e vagy rossz hanem tiszai-é vagy dunai? Ez okozta, hogy első nyelvtanítóink a magyar nyelv mívelését a tiszai selypességben és hangnyújtásban keresték, és annak legfontosabb tulajdonságait csaknem egészen elmellőzték.

Nem lett volna-e jobb az én principiumom szerint a nyelvmívelésben a dunait is használni, és azáltal sok kétértelmű tiszai szavakat megkülönböztetni ilyformán: *méhe* apis, *méh* uter, *legel* a marha, *legeltet* a pásztor; *felettem* devoravi, *fölöttem* supra me; *feles-fölös*. *Szén-szín* color. *Szél-szíl* latus. *Vélem* mecum, *vilem* opinor. *Ég* coelum, *ig* ardet; *fél* medius, *fíl* timet; *vétek* jacio, *vítek* vitium. A tiszai sok E nem kevés kétértelmű szavakat okozott, és egyéberánt nyelvünk hibáját nagyobbította, mert a sok E-ket szaporította.

Hogy a dunai nyelv bővebb, részint tapasztalom, részint gyanítom ezekből: Itt voltak s vagynak legfőbb városaink, itt laktak minden királyaink, itt volt és itt vagyon a kereskedés, itt volt mindenkor a magyar nagy világ, itt volt és itt van a népnek szine, itt a földnek és életmódjának különbfélesége, melyek mindannyi forrásai a nép ismereteinek - s szavainak. - A tiszai föld eleitől fogva csak pásztorok hazája volt, hol a természet üressége nem szülhet egyebet lelki ürességnél. De ha mindjárt a tiszai gazdagabb volna is, következnék-é azért, hogy ez minden, amaz pedig semmi? Vagy mondhatod-e te azt, hogy csak a tiszai szavakkal élsz, és hogy ami Páriz-Pápainak szabad volt, néked és nékem nem szabad? Én sem dunai, sem tiszai nem vagyok, hanem csak magyar, mind ettől, mind attól örömmel tanulok és mind ezt, mind amazt tanítani akarom.

De tán a *tisztaságban* áll a tiszainak elsősége? Erre csak azt mondom: minden nyelv zavarék, a görög úgy mint [a] cigány. Mi német népekkel vagyunk körülvéve, ti pedig tótokkal és oláhokkal. Itt tehát csak az a kérdés, hogy melyik néppel szimpatizál inkább a magyar.

A *kimondásban* sem láthatok én elsőséget. A köznép mindenütt csak köznép. Ha e részben csak mestert keresnék, tehát a főrendet, a nemességet választanám, mely mindenkor megkülönböztette magát az igaz és helyes kimondásával, melyet nem könyvekből tanult, hanem ivadékról ivadékra bészopott, és amely sokkal inkább dunai, mintsem tiszai.

A *hangejtést* dunaira és tiszaira osztani nem lehet, mert az úgynevezett Dunán-túl való kerületben is találtatnak számos népek, melyek szintoly hangnyújtók, mint a tiszaiak. Én tehát nem megyek a Tiszához e részben az igazat kikeresni, hanem ezen előttem ismeretes szóhúzókat fogom megvizsgálni, és ezekről amazokra ítélni. Egész Répce és Rába mellékét,

Kemenes alját és egész Bakony kebelt oly tiszta és csinos magyar nép lakja, melyhez hasonlót hasztalan keresnék hazánkban. Ez a nép pergő nyelvű és neveti a hanghúzókat. De vagynak némely hegyes tájakon oly éktelen szónyújtók, kik így beszélnek: kévánom, kénós, kégyó, meglőtem, azaz megleltem. És ezek nem kálvinisták, hanem többnyire pápisták. Ezekről tehát ezeket jegyzem meg: Hegyek közt laknak, a pergő nyelvűeknél sokkal butábbak, sok faluiknak neveik tótosak, asszonyaik nem kerekes kontyot, nem sárga csizmát, hanem szegletes tót fejkötőt, kapcát és papucsot viselnek. Ezek tehát valóságos tót ivadékok. És így a szóhúzás ezeknél vagy a tótságnak vagy a mély butaságnak szüleménye. De tekintsük meg ezen kérdésnek minden oldalait. Osszuk a m. nyelvet úri és pór nyelvre, és látni fogjuk, hogy az urak mindenütt pergő nyelvűek, és a parasztok minnél durvábbak, annál hangnyújtóbbak. Vizsgáljuk meg az egyes embert, és látni fogjuk, hogy minél elevenebb és virgoncabb az ember, annál gyorsabb és pergőbb nyelve. - Én tehát a selypességet és szónyújtást valóságos tótság jeleinek látom, mely kitetszik abból is, hogy a tiszai ha lehetne, minden Ő-ket kiirtana a nyelvből, mert a tót nyelve azt nem bírja. A somogyi tótos magyarok így beszélnek: erdeg, azaz ördög, iri, azaz ürü, stb.

Az én hangmérésem ezen principiumokból foly. S mely nagyon örülök, hogy az én gyermekkori, minden tudomány és mesterség nélkül való érzéseimet az én férfikori okoskodásom egy pontig helybenhagyja! úgy, hogy amely vokálisokat én ancepseknek vettem, ezután is nem költői szabadságból, de regula ancepsnek veszem, mert azt látom, hogy a szónyújtók számtalan igéket megnyújtanak, melyeket meg nem kellene nyújtani, a pergő nyelvű ellenben semmit meg nem rövidít, amit meg kell húzni, kivévén az *i* és *u* tompa, hajlékony és már azért is anceps hangjait s hihetőbb, hogy a hangnyújtó, mint hogy a legélesebb hangú vokálisokkal is visszaél, ezen tompa és hajlékony hangúakkal még inkább visszaél, hihetőbb, mondom, e részben is, hogy a hibás hibázik. Ti a legélesebb hangú vokálisoknak, amilyenek az *á*, *é*, *ő*, megengeditek az ancepséget, ha a szokás kívánja, s a legtompább, leghajlékonyabb hangúaktól, amilyenek az *i*, *u*, *ü*, egészen megtagadjátok. Ellenmondások-é ezek vagy despotizmus, mely az igen világos jusokat bántani nem meri, a homályosokat ellenben kénye szerint rámázza? Itt az ízlésnek szava nincs. Én a m. nyelvnek erőt és pergést kívánnék adni. Aki azt lágyabbá, éneklőbbé akarja tenni, az annak hibáit nagyobbítja.

Ezen megrövidített gondolatimat a te bölcs ítéleted alá vetem, hogy minekelőtte ezeket bővebben kidolgoznám, reflexióidat láthassam. S reménylem is, hogy valamint én tehozzád a legszívesebb, legnyíltabb bizodalommal szóltam, te sem fogsz tőlem semmit megtagadni, ami nekem e részben a világosságot s bizonyosságot adhat. - Térek egyéb gáncsaidra.

Te sokban igen sanyarú bíró vagy. Az *igen* pedig semmiben nem jó. Te sok jó szavakat elvetsz, s még olyakat is, melyek helyett jobbakat adni nem tudsz. - *Legyezni*, ez szintoly szép szó, mint az *Édes*, mely nem egyéb mind *eddes* vagy *iddes* azaz essbar, trinkbar, szintoly szép mint ez: *Tragédia*, mely a kecskebaktól származik. *Haggyán*, ez egészen más, mint az *oh hadd*. *Robaj*, *moraj*, *zörej*, *zsibaj*, *dörej*, dunai szavak ugyan, de igen jó magyar szavak, szintúgy mint a *kacaj* és *zaj*. *Nyögdécselni*, *szökdécselni*, *bögdécselni*, *döngécselni* szép dunai szavak. *Béklyó* nem jó, mert vagy *békó* vagy *békló*, azaz békoló. *Závár* megrövidítve *zár*. *Adaja*, *bimbaja*, *sugara*, *sudara*. Mely hajlékony az a dunai nyelv! - A tiszai mintegy kérkedve mondja: *esketni*, *szerkeztetni*, *mérkezni*, pedig ez csak a tótos nyelvnek hibás következése.

Eszterházy. Mely igen csudálkozom, hogy te engem nem értesz! Ne úgy nézd ezen ódát, mint költői mívet vagy valamely üres hízelkedést, hanem mint hazafiúi áldozatot, mellyel én a leghatalmasabb magyart, a poézis fátyolában, az ő legszentebb hazafi kötelességére emlékeztetem, és a M. Múzsának nevében előtte leborulok. Ez az én legszentebb ódám. Tekintsd meg azt, kérlek, még egyszer ezen szempontból, s látni fogod, hogy az nem hízelkedés, hanem igen finom s alattomos szemrehányás; látni fogod, mondom, hogy én már gyermekkoromban méltó voltam a te szeretetedre. *Az én legjobb ódáimnak becsét azoknak céljaikban keresd,*

egyéberánt engem meg nem fogsz érteni. A másik ódából sem vehetem ki az Eszterházyt, mert azzal az ódának legszebb s legjelentősebb részét vetném el. Te *Nagy Pált* szereted. Igaz-e, hogy a kálvinisták bolondja volt? Most úgy hallom, hogy szörnyen káromkodik, hogy ő szurkot kapott, Lónyai pedig keresztet! Barátom, nyugodjunk meg e külszínnel, mert ha bellebb okoskodunk, siralomnál vagy nevetségnél egyebet nem találunk. - Hogy én olyanoknak is írtam ódákat, melyeket nem ismerek, azt Horatiusnak és az én ifjúságomnak tulajdonítsd. Mostani eszemmel azt nem cselekedném. De már most azokat elvetni sajnálom, s másokat csinálni helyettek rest vagyok.

Teóriám nem lévén, gáncsaidból sokat tanultam s némely darabjaimat amint lehetett jobbítottam, és amelyeket kihánytál, én is kihagytam, ezen kettőn kívül: A *Fohászkodás* és a *Bérekesztés*, de amely most nem a m. tudósokhoz, hanem barátimhoz szól. De ezek helyett többeket kihánytam a meghagyottakból. Sok darabjaim lesznek készületlenek, úgy marad a *Remete* is. De én tökéletességet nem is keresek. Megelégszem ha képemet mívemre, mint Phidias a magáét Minerva paizsára, néműnemű árnyékozattal nyomhatom.

Ezen számadással köteles valék neked. Mely nyugtalan várom ítéletedet! - *Verseket mast tőlem ne várj, mert én mast szünet nélkül tanulok, Plutarchal fekszem le nyoszolyámba, s Platóval kelek ki belőle. Mi lehet az a platói szerelem? Mi az a Knabenliebe?* Plato valami isteni lelkesedésnek s tökéletesedésnek nevezi. Plutarch politikai intézetnek tartja, s például adja Pelopidás szent seregét, Montaigne a szokásnak tulajdonítja. Igenis! De mi okozhat ily szokást? Montesquieu az asszonyi nem elzárásából és a klímából származtatja. De minálunk mindezen okok nincsenek. Honnét vagyon tehát minálunk? - - De nem bosszantlak többet! Élj szerencsésen, nagyérdemű férfiú! S hozzád mutatott bizodalmamat vedd legfőbb tiszteletemnek jeléül.

Berzsenyi Dániel

96

PÁPAY SÁMUELNEK

Széphalom, márc. 11. 1811.

Tisztelt, szívesen szeretett barátom!

Mintegy három hete, hogy sopronyi predikátor Kis János barátomhoz elindítottam *Töviseim és Virágaim* csomóját, s abba hozzád is tettem egy nyomtatványt, s ha jól emlékezem, egy levélkét is. Szintén örülök, hogy a kis ajándék megelőzte kedves levelednek érkezését; mert ámbár szeretetem s tiszteletem kérdést nem szenved, ez világosan szól róla, hogy szívemnek nem kelle leveled által ébresztetnie egykori érzésire. Higgy szavaimnak, kedves barátom! én téged akár mint embert, akár mint elmélőt (Denker), akár mint írót tekintselek, mindég a legelsők közzé számítalak azok között, akiket szerethetek s szeretek.

Említést tévén már *Töviseim és Virágaim* felől, hadd szóljak rólok; ki tudja, volt-e időm akkor, midőn Kishez készítettem el csomómat, rólok szólhatni.

Schiller Xenien nevezet alatt írt szúrós epigrammákat a német írók ellen; Klopstock pedig munkáinak 7dik vagy 8dik kötetében, esztétikai epigrammákat. Én mind ennek, mind annak legszebb és legjobb kiadásaikat bírom, tudniillik 6 kötetben in 4° velinre a Klopstock munkáit, Schillernek teátrumát pedig a tübingi kiadás szerént: de sem a Xéniákat nem láttam soha, sem a Kl(opstock) munkájának 7dik és 8dik darabjait. Annyival inkább azzal nem dicsekedhetem, hogy e három darab munkát bírnám. Messze vagyok Pesttől s Bécstől, s könyv-

árosainkkal boldogúlni nem tudok. - (Mit nem követék el p. o. hogy a *Serra* munkáját *de bello Germanico* - melynek oly igen örűltem recenzióját látván a jénai Lit. Zeitungban, és amelyet itt azért említek, hogy te is vágyj bírni - megkaphassam! hány felé írtam! s haszontalan.) De hogy szúrós epigrammákat írjak én is a magyar írók ellen, s hogy én is esztétikai epigrammákat csináljak: arra nem vala az szükséges, hogy Schillert s Klopstockot például tégyem magamnak - difficile est satyram non scribere. Édes barátom! Literatúránk nem tud előmenni, nem tud gyomaitól megtisztúlni. De *én* vagyok-e éppen, aki őket (íróinkat) munkáikat tisztongatni tanítsam? ezt kérdhetné valaki; s felelek: Én is, s más is; szabad az út. Tegye kiki, amit tud; mint én írok más ellen, úgy írjon más énellenem is, recenzeáljon, epigrammázzon, s tegye, valami eszébe jut: nem ismér engem, aki el nem tudja hinni felőlem, hogy tanítása, útba vezetése, s még szurkálása is, csak elmés legyen - egy kis elevenség, pajzánság nélkűl az olyan nem esik meg, s nem is kell néki megesnie, ha használni akar, s mély behatást tenni - engem bántani fog; noha én is a Prometheusz nemzetéből vagyok, s inkább szeretem, ha baráti kezek simongatnak, mintha, a Horác képe szerént, vakaróval vakarnak - ha baráti kezekkel simongatnak, mondom; ha tapsolással fogadnak - de csak mint Arbusculát, és nem mint a bécsi Casperl-t. Így termettek nálam a *Tövisek és Virágok*. Mit mond reá a világ - azaz: az a felette parányi világ, melyet a magyar olvasók publikumocskája teszen, nem tudom, de tudni nagyon szeretném. A több okok közt én ezt azért is írtam, hogy íróink valaha merjenek abból az istentelen gravitás tónusából kilépni, melyben eddig jártak. Steif war ihr Gang, wie der Gang eines Pedanten, der glaubt, jedes Aug bewundere den *grossen* Mann.

E pillanatban veszem a Győri Elestek dolgában tett relatiónk másodszori kiadásának nyomtatványait. Az első kiadásban a deák inscriptióból kimaradtak e szók:

ad Jaurinum
PRO. PATRIA. CAESIS.

s az inscriptiónak nem volt értelme. Gróf Dessewffy, a legszebb lelkű ember, akit ismerek, de aki felette érzékeny, a botlást úgy vette, mintha akarva történt volna, minthogy az Anno post Christum natum-ját a betűrakó, talán, hogy eszt[endő] és nap egy sorba férhessen, Anno Salutis-sá változtatta. - (Én sem egyikét, sem másikát nem fogtam volna mondani, mert az önként értettetik.) - Ezen relációkat Sopronyból fogod venni. Van valami benne, amit javallani fogsz.

Tovább mégyek a literatúrára tartozó tárgyakban: -

Még eddig talán egy recenzióm sem ment úgy nyomtatásba, ahogy azt én írtam. Másvalaki, ha csak parenthezisben is sok vagy kevés holmit szúrt közzé, holmit elhagyott, p. o. a te munkád recenziójának elején a Sardi venales és azt a hosszú punktumot, melyet én nem ok nélkül tettem oda. Az, aki azt teszi, hírem nélkül teszi ugyan, de nem anélkül, hogy reá szabadságot magam adtam, s sem ő nem tészi bántásomra, sem én bántásomnak nem veszem. Recenziód egy helyt kitoldatott, melyet köszönettel vettem, noha benne egy-két hibát ejtett; más helyt megnyesetett, s nem úgy, ahogy javallhatnám. - Igazod van, és Horvát István is úgy ítél, hogy apróságok vannak hosszabban, mint kellene, megmozgatva. De amit mondani *én* akartam, s amit mondani róla *én* tudok, abban áll, hogy a szokás hatalma határoztassék meg. Te ezzel tartasz, az én kedves, igen-igen kedves Horvátom a Gram[matika] törvényeivel, én a *Vermittlerrel*, az ízléssel, melynek Horvát igen kevés just akar engedni, mert, ugymond, az vagus bíró s csak usurpator. De Adelung nem ezt mondja: lásd kisebb grammatikája *előljáró beszédét* - (bocsássa meg a Vermittler; hogy ezt az iszonyu szót tollam akaratom ellen leírta) éppen a végén. Horvát nagy nyelvtudós, nagy tanulású, nagy szorgalmú tudós, egyike az isten legszeretetreméltóbb teremtéseinek, társalkodásban igen kellemes, s aki csak írásaiból ismeri, nem ismeri. *Anyám de Róma!* kiált ő is, s akkor osztán „Tros Rutulusve fuat nullo discrimine

habebo!" - Ez éppen az én érzésem; úgy bánok magam is, és ugyanezért tudom elnézni minden visszás érzés nélkül, minden meghidegűlés nélkül, ha más ellenem azont teszi. Nincs a magyar publikumban tisztelőbb olvasója Himfynek mint *én*. De ha ezerszer nagyobb tisztelője *lehetnék* is, azt mondanám, amit recenziómban mondottam s *Virágaimban* mondék - *Virágaimban*, mondom; mert az őtet illető epigramma:

Jer most: *vár az Olympuszi Kar*,

elég világos. - Petrarca isteni költő, s isteneltetik s fog is, valamíg az emberek szépet érezni s becsűlni fognak, míg az oly *nyomorúlt* s csak *elmélkedni*, *nem érzeni* is tudó írók, mint amilyen *Mrs de Voltaire* az emberiség szép érzéseit a magok silány Witzek által el nem ölik. És mégis maga ez az utólérhetetlen szerelemdalos nem rossz sonnettókat írt-e? nem sokkal többek-e a rosszak, mint a jók, mint az igen jók, mint a talán utólérhetetlenűl jók? Vak, aki ezt nem látja. Vaknak lenni nem kell senki tekintetiért! -

Nemcsak betűimnek formáikon kilátni, hogy levelem felette nyargalva van írva, látni azt a stílusból is. Gondolatim nem egymásból s nem nyugodalomban folynak, melyet én Kisnek írásaiban annyira tudok csudálni, hanem szökdellenek. Nincs időm újra kezdeni, s barátságos elnézésedre van szükségem, hogy hibáim, vétségem jóvá tétessék.

Köszönöm kiállott szerencsétlenségeitek históriájának vélem közlését. Rettegtem magamban, hogy mindennemű baj érhet. Hála istennek, hogy nem ért. Midőn a szerencsétlen partra ér, minden bátor és eszes óhajtja, hogy bár ő is veszélyben volt volna, mert a spektákulum nagy s szívet, lelket emelő. De míg a veszélynek vége nincs, addig senki sem vágy sajkára ülni. Én annak a nemzetnek csak két katonáját ismertem, generális Fiorellát (kivel 1801. Tirolisból Prágába, onnan Cremsbe s úgy osztán a Margitszigetéig menettettettem), és egy Chipault nevű oberstert. Amazt nem győztem véghetetlen kellemű kultúrája s sok igen szép tulajdonai miatt csudálni: ezen kacagtam szűnet nélkül, de képemnek félrevonulásai nélkül, mert szerencsétlent csak *szánni* kell. Miként juthat olyan ember obersterségre, holott csak *miles* és nem *dux*, de milesnek olyan, hogyha ezer pokol nyílt volna is meg előtte, mégis nekiment volna *egyedűl maga* - miként mehet, mondom, az ily ember obersterségre annál a seregnél, mely úgy nézettetik, mint tudományok által ragyogó nemzet hada -, azt én megfogni soha nem tudtam. E kettőt forgatván emlékezetemben, irígylem szerencsédet, hogy a lyányom druszáját a vicekirályt láthattad s másokat őkörűlte, s ex ungue ismered azt a nemzetet, melyet én a maga honjában látni első ifjúságom olta vágytam. - Ejtsd módját, ha lehet, édes barátom, hogy tulajdon gyűjteményednek kára nélkül az enyém is megkaphassa, amit ígérni méltóztattál.

Imhol feleleteim kérdéseidre: 1.) Csokonainak némely megigazított versei, de igen kevés számúak, szekrényemben állanak. Szörnyű nehéz munka az. Rajta nagyon kitetszik az a fatális ízlés, amit *mendikásság*nak nevezünk. Hosszasan kellene magyaráznom, mit értek ez alatt, s arra nincs hely e levélben; sírköve ez idén fenn fog állani. A korhely kővéső meghala, s oda leve az előpénzzel együtt a megalkudt munka is. A háború ezt is elhalasztatá.

2.) Daykának verseit esztendő előtt küldém le Kis Istvánhoz. A Márton által nékem annyira magasztalt Haykul is fertelmesen megcsalt: de soha ily fertelmesűl, mint Kis István, velem senki nem bánt. Sokszori leveleimre nem felelvén, s belé unván sürgetéseit, egykor midőn sem nem írtam neki, sem nem izentem, tudósít, hogy kész az első árkus. Írok, hogy láttassa velem, mert féltem, hogy nem a választott betűkkel, formátumban nyomtattatja. Már elküldötte postán; ezt felelé biztosomnak. Már két árkus kész; már *hat*. Azonban én egy sort sem kaptam. - Szemere Pál és Vitkovics megszántak, s nagy fáradtsággal kitapogatták, hogy soha nem vétetett a nyomtatás munkába, s szerencsések voltak a kézírást visszalophatni. Sághy úr a tipográfia direktora, visszaadta nékik, Kisnek híre nélkül. - Most Vitkovics vállalta magára kiadását.

3.) Szegvárimat régen tűzbe vetettem. Egyveleg írásaimnak 4 tomusa, Gessnernek minden írásai készen állanak, de én többé tulajdon költségemre nem igen nyomtattatok semmit; vissza nem vehetvén pénzemet, melyre minorennis lévén mind magam mind feleségem, szükségem volna. Osztán ha nyomtattatok, nagy az ingerlés ajándékba osztogatni ki csaknem felét. Megszólítám ez idén Eggenbergert és Webert; nem vállalják. Institóris igen; de csak ha praenumeransok lesznek. Nehezek az idők. - (Így Sallust, Magyar Régiségek etc. és holmi egyéb.)

4.) 1809ben midőn attól rettegheténk, hogy egy vagy más baj ide öl, készületleneknek nézett verseim csomóját tűzbe vetettem, félvén, hogy ha magam nem adhatom ki, amit nem tartok éppen rossznak, halálom után jót, középszerűt, rosszat együtt adja ki valaki. Nemrégiben akadtam egy csomóban, hol ilyet nem is kerestem, egy parányi részekre. Én azt tartom, hogy versíróink soha magoknak nagyobb kárt nem tesznek, mintha azt, ami *nem jó*, kötetekbe felveszik. Ez még a jóra is homályt vét. Ha minden darabkáimat rendbe szedném, nem tenne tíz árkust. Inkább későn jelenjenek meg, s kis számban, csak félfőtten ne jőjjön fel a vacsora.

5.) Eddig Budán ki lesz nyomtatva egy Episztolám Vitkovicshoz. - Most Herdernek Aesth. Írásaiból fordítgatok nehány Abhandlungot, s ha belé nem únok a munkába, Snellnek Aestheticáját fordítom annyi magyarázattal, hogy az új filozófia fel nem avatottja is megérthesse. Tübingi Pályaírásomról semmit sem tudok. A Puky Fer. kérdésére *Szellem*, a Balláéra *egyetem, egyetemi, egyetemesen* vagy *egyetemleg* által feleltem, s arra bátorítom az írókat, hogy elkerülhetetlenűl szükséges szókat csináljanak, ha deriválni, komponálni, s más nemzetéből faragni nem lehet. Virtus legyen *csány*. Epaminondás sine imperio nyerte meg a csatát. Jobb csinálni, mint soha nem bírni. Élj szerencsésen. -

Faónt fordította Bozóki István. - F(ái) F(áy) A(ndr). írta a *Bokrétákat*.

97

BERZSENYI DÁNIELNEK

Széphalom, május 3. 1811.

Kedves barátom!

Közelget születésed napja. Az a nap Bindbandot szokott hozni. Vedd tőlem azt, ami ezen levelem bel oldalain áll. Ohajtanám, hogy félannyi örömödre lehetne mint ate Arkádiád nékem adott. Feleségem gyenge lyánykori képe, melynek mása kezedben van, azon falon függ, mely általellenben áll ágyammal, s a felkelő nap azt a helyet világítja legelébb szobámban. Az igen jól eltalált kép örök ifjúsággal bír, nem úgy mint originálja, kit az esztendők is, a gyermekszülés és szoptatás is fonnyaszt. Innen az illúzió. - A versezetben legalább forró fantázia s hév érzés van, mely az én érzésem szerént első ingredientiája a jó Gedichtnek. Hiszen ez a kettő a prózát is poézissé teszi.

Kölcseym azt tudakozza tegnapi levelében, hogy a te verseid valamint a Daykáéi is, mikor jelennek meg. Félek, hogy a bankó becse leszállása minden igyekezeteinknek nyakát szegi. Kis Istvánnak lát'd mit köszönhetünk. A gazdagok pedig az olyan haszontalansággal, mint a magyar nyelv s versecskék, nem gondolnak. Festetics - a *Nagy* - márc. előtt kevéssel 30 fnttal *méltóztatott* renumetálni egy tudóst azért, mert munkáját excellensnek találja. Pedig a tudós pénzt s egyebet nem várt, nem kért. Borzadok az ily *Nagyoktól*.

Az erdélyi diétán a gubernátor egy motiot teve. A kolosvári plebánus, báró *Apor* a neve, tudós fő, fejet csóvált. A vitatásra félrerántá a száját. Ezt őexcellenciája nem hallgathatta el, s

kérdezte, miért esik ez és az. Igenis, felele a plebánus, elébb fejet csóváltam, osztán számat rántám félre, de most már fogamat csikorom, látván, hogy akik a haza javára felesküdtek, ellene dolgoznak. S hallgatás lőn Izraelben.

Éltessen a gondviselés, édes barátom, igen hosszú időkre s igen kedvező állapotban, s ne engedje sem lantodat elnémulni, sem tolladat, mellyel levelet írsz, tintájába száradni -

örökös barátod

98

CSEREY MIKLÓSNAK

Széphalom, júl. 21. 1811.

Édes barátom!

Az újhelyi harangok éppen akkor kondulnak meg a pápista híveket misére, a nem-pápistákat pedig egy szentbeszéd hallására felhíva, amidőn én helyet fogék asztalom mellett, hogy tegnap estve érkezett leveledre feleljek. A pápistává lett N. Heinrich, midőn a papok emlékeztették, hogy megtért embernek nem elég a professio actusán megállapodni, hanem állhatatosan gyakorolni is kell az új kultuszt, azzal tolta el őket nyakáról, hogy ő istent szolgál, midőn az ország gondjait viszi. Én, aki isten kegyelméből oly helyt lakom, hol sem templom, sem pap nincs, és ahol csak egy temetőt-őrző feszület és egy harangláb mutatja, hogy itt is Krisztus hívei laknak - én, mondom, aki eszerént sem templomba nem mehetek - mert Újhely ide egy egész óra -, sem koronát nem viselek, hogy az ország dolgai körül dolgozgassam, azalatt míg körültem 14 helység harangja kong, s a sok Cum spiritu tou s Ha te meg nem tartasz s Hoszpodi pomiluj vagy fél suttogva vagy rettenetes ordítások közt hallatja magát - abban keresem a cultus substitutumát, hogy Véled szívem mélyeibe tartalék nélkül láttatok.

De elébb fogadd köszönetemet azon jóvoltodért, hogy diaetai karakteredet, hivatalodat s lakásodat vélem tudatni méltóztattál. Ha 1805-ben, midőn én Zsibón valék, tégedet nem bírt volna Marosvásárhely, mennyivel volt volna boldogabb az az egynehány nap, melyet a tiszteletre legméltóbb férfi, asszony és gyermek társaságában töltöttem. Bármennyi gyenge volt légyen a nagy, a valóban nagy Wesselényiben, de én nemesebb lelkű embert soha nem ismertem; s gyengéi az én szíves tiszteletemnek annyira nem ártanak, hogy még *azok miatt* is tisztelem. Nem volt-e gyengéje Catónak is? s Cato a gyengék nélkül Cató fogott volna-e lenni? Nyavalyás emberek, akik a nagyokat is a magok mértékekkel méregetik! - Örömest nézem én, ha nagy emberben *nagy* gyengék vannak. Nékem azok a kicsinyek, akikben még a gyengék is kicsinyek. - - De hová csaptam? Azt kell vala tőled kérnem, édes barátom, hogy arra taníts meg, hogy leveleimet Tihón mely postáról veszed, és hogy mely részei az esztendőnek az az idő, amelyet falun töltesz. Osztán nagyon kedves dolog volna előttem, ha születésednek mind napját, mind helyét tudatni méltóztatnál. Én az afféle jegyzéseket már jó számban bírom, s örömöm volt látni, hogy gyakorta én hoztam útba a megholtak rokonaiknak kétségeket. -

Megtompulásomon felakadtál. Szomorú idők, édes barátom, midőn a *legártatlanabb* gondolatainkat s érzéseinket is el kell egymás előtt titkolnunk, midőn barátnak barát előtt *hazudni* kell. - A titkolásnak, színlésnek, tettetésnek sok neme van. Az öregebb Brutus magát bolondnak, Sixtus V. betegnek, szent Péter nemtanítványnak, az Ex-szent-Júdás pedig barátnak

tetteték. Melyiket kell azon hamiskodásért útálni, gyűlölni, melyiket excusálni, melyiket becsülni s szeretni, kinek-kinek megmondja a maga szíve, csak a kérdést tiszta szándékkal tegye. Én hazudni nem szeretek, mind azért, mert az rút, mind azért, mert oly szerencsétlen vagyok, hogy rajta vesztek mindjárt, s ha szám hazud, képem, hangom, mozdulásom bizonyosan elárul. - Azonban igaz, amit az erdélyi kancellárius egy társaságban (Váradon, Tiszánénál, a gr. Teleki Lajos leányánál) mondott, Der ehrliche Mann ist immer angeführt, wenn er gegen Spitzbuben aufrichtig ist. Van egy bizonyos neme a hazugságnak, mely privilegizált. Ilyenek a társalkodásban gyakorlott komplimentek, nyájasságok. Van egy más neme is, midőn a Mondó a Hallóra bízza, hogy a hazugságot azon értelemben vegye, amelyben magának tetszik. - Én oly gyenge lelkiismeretű vagyok, hogy még így sem hazudok soha olyanok előtt, akik nem declarált ellenségeim - mert az ilyenek ellen (hosti in hostem) minden szabad - s ha hallgatásom bajba ejthetne, azzal előzőm meg a veszedelmet, hogy a tárgyban kilesem, mi a jó, mi a rossz oldal, s ha *rossz* dolgot *magasztalnom* kell, a rossz dolognak jó oldalát vonom elő s azt magasztalom. Azon felül, hogy így ajkaim meg nem fertéztetnek, az a vígasztalásom, hogy az értelmes Halló megért, és szeretni fog érte. - Úgy hiszem, hogy májusi levelem ilyetén hallót lele tebenned.

Itt is rebesgetik a háborút. Azt mondják, hogy a két nagy extenziójú birodalmú császár egymásba kap. Nem lehetetlen. Az anglus egyedűl ezt bizgathatja fel már, mi a *sógorság által is* N[apoleon]hoz csatoltattatván. Hogy Sp. országból maga Masséna is Párizsba hívattatott, hogy a saxoniai sereg onnan hazafelé küldetik, az effélét hagyja gyanítatni. De én sokkal kevesebbet látok azokból, amik esnek, minthogy ítélni mernék. Most én csak a conciliumra vagyok figyelmes, nem mintha buzgó antikatolikus volnék; hanem, hogy lássam, N[apoleon] miként teszi ezt a véghetetlen momentumú lépését az emberi perfektibilitásnak. Amit ő a vallásban eleitől fogva mostanáig csinált, az nekem felette tetszett. A potioritás vallását, a pompát és esztétikai s *érzésekre* ható vallást tette a nemzet vallásává s nem a protestánst, mely közelebb jár ugyan a filozófiához, de nem *népnek* való, s pompa elfogadására teljességgel alkalmatlan. A vallások *dogmáikat tekintvén*, egyik annyit ér, mint a másik (nem szeretném megköveztetni magamat a protestánsok által, de igaz, amit egy magánosságában megőrült fogolytársam monda a Brünnben megholt protestáns Verchovszkinak: „Ha az egy három lehet s egy lehet a három, miért ne lehessen az ostya is Kr[isztus] és a Kr. is ostya"); a morálja pedig mindeniknek alkalmasint egy - kivévén azokat, akik rezerváció mentálist tartanak, etc. Ő tehát jus civitatist ada a pápista s protestáns vallásnak; amannak ugyan *elsőbbséget*, de a két utolsónak éppen annyi jusst, mint amannak; s a *kitérés* mindenikből szabados. Azt vallja kiki, amit *tetszik*, s mit hiszen, senki sem kérdi. Ez az igazán bölcs igazgatás.

Te nem hagyod helyben, amit a pápával teve. - Mit tett N. a pápával, nem tudom. De mit tett a p. vele, már azt tudom. Az excommunicatió nem mostanra való: tempi passati. Úgy is beszélik, hogy ezt a p. cselekedni nem akarta, s hogy megjövendőlte a Sedes Cardinalisnak, mi fog következni, de nékik engedni kéntelen volt. Ha igaz, hogy a pápa rezignált, úgy Fesch lesz a pápa s a dogmákat meghagyja, de a coelibátust elébb vagy utóbb eltörlik. Ezt nem ellenzi a papi kánon, a nép java, a status népesedése s a morál pedig megkívánja. Felette bölcs fejedelem N., hogy ő nem tesz *ugrást*, mint sok nagynak tartott fejedelmek, kikre reáillik, amit Sallust mond Cethegusról: *maximum bonum in celeritate putabat* - (minden igen jól van, ha igen hamar van, azt tartotta) -, hanem a dolgokat *készíti*, az embereket *érleli*. - Nem él-e néha *erővel, ravaszsággal*, azt állítani s tagadni nem merem. Csak azt merem állítani, hogy igaza volt Demoszthenésznek, azt felelvén azoknak, akik az őáltala ajánlott tanácsot igazságtalannak kiáltották, hogy szükség ugyan hogy az eszköz, mellyel a *köz* jót védelmezzük, *igazságos* (justum) legyen; de az is szükség, hogy az *igazság* (justitia) a *haza felén* álljon s ne ellenkezzék a haza javával. Csak arról győzze meg a maga kormányzottjait a kormányzó, hogy ő *bölcs* és *jó*, azaz, hogy a nép javát *ismeri* is, *akarja* is, örömest elnézem én, hogy ő

némely dologban *magától* csinál valamit - (mert sok dolgot előre tudhatni nem lehet) -, csak akkor van rosszúl a népek dolga, mikor nem bölcs, sőt tompa, s nem jó, sőt gonosz fejedelmek bánnak kények szerént. Példa erre a szerencsétlen vizionárius svéciai király, ki lelkeket szólítgatott elő, s az Apokalipszist forgatta, s ezen két vezér bíztatásaiban magát elhívén, magát s familiáját a koronától, az országot Finnlandiától etc. megfosztotta.

Amit te N. felől ítélsz, azok az én lelkemnek is érzései. - „Egyszer látunk felállani egy igazán nagy férfiút s az ellen is felzúdúlunk" etc. - Valóban igaz.

Szokratésznek egy igen homályos könyvet vittek barátai, hogy olvasná meg s adná ítéletét róla. - Amit értettem benne, igen jó; s innen azt húzom ki, hogy az is jó, amit nem értettem. Így ítélt Szokratész. Így én Napoleon felől. Legalább annyi igaz, hogy ő nagy eszköz a gondviselés kezében, és hogy ő katona is, tudós is, kormányzó is, legislator is, orator is. - Igen, de rossz ember, azt mondják. Felelek: a stoa azt tartotta, hogy akinek *esze van*, az *jó* is, és aki *nem jó*, annak bizonyosan *esze nincs*. Ez nem szenved kérdést és kétséget. Vond a konkluziót. N. vagy jó ember vagy éppen nem nagy ember.

Én Kufsteinból Prágáig, Prágától Cremsig s onnan Budáig 1800-ban júliusban együtt *menettettem* francia generális *Fiorella Antallal*, ki Napoleonnak rokona s egy helyben született vele. Ez a többek közt ezt mondá tisztjeinknek és nekünk: Egyszer megszólítottam Bonapartét: Mais général, te ifjú vagy s nincs semmi, semmi passziód! neked sem asszony, sem cifra, sem kártya, sem ló, sem inneplések nem kellenek -, s Napoleon azt felelé: „Nekem egyetlen egy passzióm van, mely minden más passziókat absorbeál bennem: örökké akarok élni a jó emberek emlékezetében; mert bolondok opiniójával nem gondolok." - Add kezembe a Világ koronáját, hogy én osszam ki s esküdj, hogy te gondolkozol így, de hogy igazán így gondolkozol, - s én a te fejedre teszem a koronákat.

Repraesentatiónkat közleni fogom veled, sőt minden nevezetesről tudósítalak, még pedig mindég oly hitelesen, hogy vaktában hiheted. De édes barátom, még jobb volna, ha a jobb fejek ott (Erdélyben) öszveállanának és kiki szerezne egy-egy tudósítót Magyarországnak különböző tájaira nézve; mert míg én Pestről, Sopronyból etc. kapok hírt, s azt néked küldöm, mennyi idő múlik abba. Egyitek szerezzen tudósítót Biharban, másik Pesten, 3-dik Pozsonyban etc., így és csak így lesz *hasznos* a korrespondencia.

Gyönyörű, amit a teátrum eránt tettetek. Csak így boldogul a *magyar* teátrum -, mert... mert...

Élj szerencsésen s tarts meg becses barátságodban.

99

RAGÁLYI TAMÁSNAK

Széphalom, nov. 25. 1811.

Édes uramöcsém, igen kedves barátom!

Szőlőskén ezelőtt 8 nappal hallottam, hogy uramöcsém már éli azon boldogságokat, melyeket *szem nem látott, fül nem hallott*-nak mondanék, ha *emberiek* nem volnának. Bajaim kiverték emlékezetemből szándékomat, hogy mihelyt hazaérek, gratulálni fogok hozzájok, de a tegnap estve érkezett bécsi Annalis fűzete (honnan azt tudom, hogy a mi idolumunk egy Aus meinem Leben. Dichtung und Wahrheit nevű új munkát nyomtattata ezidén Cottánál Tübingenben), ez elfeledett szándékot újra emlékezetembe hozta. Fogadja azt uramöcsém barátsággal s higgye, hogy rajta szívesebben senki sem örülhet. Hosszú életet kívánok, igen késő özvegyedést egyik

vagy másik félnek, és igen-igen sok gyermekeket, kik atyjokra, anyjokra üssenek külsőjökben s belsőjökben.

Uramöcsém bizonyosan bírni fogja Goethenek ezt a most említett írását is. Emlékezzék meg rólam, mikor benne paradicsomi örömöket fog kóstolni. De emlékezzék meg rólam addig is, s az általam még nem ismert, uramöcsém által megigért új munkáját méltóztassék közleni. Én Goethének csak a XII. darabját bírom.

Töviseim, Virágaim az Annalisokban is igen kedvező ítéletet kaptak (Kis volt, amint azolta tudom recenzensek), de ami a Lipsiai Lit. Zeitgban (1811. április) áll, olyan, hogy magam is soknak kiáltom. Sokban érzem, hogy megöregedtem, de kivált abban is, hogy a magasztalások nem csiklandanak, hanem inkább pirítnak. Ez a lipsiai recenzió előttem azért kedves, mert magyarázza, amit magam magyarázat nélkűl hagytam. A recenzens sokat az én leveleimből veve ezen magyarázatjaiba, úgy hogy sokan lesznek, akik azt fogják gyanítani, hogy a recenzens elébb, hogy a recenzió kiment; azt velem közlötte és én szurtam belé holmit. Tudom, ki dolgozta azt és ha megszorítanának, vele feleltetném, hogy nem is tudtam, hogy recenzeálni fogja mindaddig, mig a recenzió meg nem jelent.

Most két dolog foglalt el, Sallustomat készítem nyomtatás alá, megjelenvén már a Szentgyörgyi Gellérdé s episztoláimat gyűjtvén annyira, hogy egy kis kötetet tehessenek. 1809-ben sok készületlen vagy rosszul készült darabjaimat égettem el egy megrezzenés órájában. Most emlékezetemből szedem elő s feldolgozom. Félek, hogy az első tűz ki nem fogja magát pótoltatni hagyni. - 1801-ben, kevés holnapokkal azután, hogy a kalitkából kieresztének, a szegény ipam engemet térítgetett s a maga kozmogóniai tudományára akara vonni. Ada holmi könyveket is s írásokat, de amelyektől (mint a Puky Ferencéitől) én iszonyodást és nemcsak csömört kaptam. Akkor írtam hozzá egy episztolát, de nem mertem néki mutatni, előre látván, hogy ez néki fájni fog, noha őtet nem bántotta. Imhol kezdete:

Hatalmas mesterének egy szava...
(L. a *Gróf Török Lajoshoz* című verset I. k. 12-15. l.]

Vélekedéseim kevés sorokban s setéttisztába rejtve következnek s a vers a közepén szakad meg, hogy az olvasó érezze, hogy ott hiatus van, vagy inkább *lacuna* s e szókkal kezdem a Schiller ifja történetét, ki a pap intésének nem engedett s a leplet felemelte.

Egy kelta bölcs, kit utazásai...

Mire való azonban törnünk magunkat, amit megérteni soha nem fogunk? Elmélkedni rajtok kell, mert az elménket élesíti, képzeleteinket tisztítja, de meg kell szűnni tudni.

Az uramöcsém boldogítóját szívesen tisztelem s magamat ajánlom barátságába, melyhez uramöcsémnél fogva jussom van. Tisztelem a József úr boldogítóját is, de *titkon*, hogy József úr meg ne tudja. Éljen szerencsésen uramöcsém s szeresse leghívebb tisztelőjét

Kazinczy Ferenc.

100

KIS JÁNOSNAK

Nagy-Váradon, [decem]bernek 6d. 1811.

Édes barátom!

Huszonnégy órával ezelőtt, hogy onnan hazúlról eljöttem, vevék Pestről egy kis nyalábot, s abban az idezárt nyomtatványoknak nehány exemplárjait. Helmeczi láttatta velem az ódát, de

csak levélben, kézírásban, s arról, hogy az ki is fog nyomtattatni, álmodni sem tudtam. Ha ettől tarthattam vala, kérni fogtam volna, hogy holmit rajta változtasson (ilyen volt volna a csaknem nevetséges cím is), s hogy azokat a *gyilkoló* magasztalásokat törölje ki. - Hogy némely emberek meg nem tudják fogni, hogy az ilyen magasztalás éppen úgy pirít, mint ahogy a mérséklettebb dicsérés édesen hízelkedve csikland! - De olvasd magad, s látni s érezni fogod, mely helyekre célzok. Egyet kérek tőled és Rumytól: *az Istenért, ne recenzeáltassék ez az óda!* Helmeczi nincs isteni adomány nélkül, de a munkán kilátni, hogy kezdőnek munkája. Én ezt az ifjat soha nem láttam, sem levelekből vagy hírekből nem ismertem. Atyai neve *Serfőző*, de én kértem, hogy ezt a nem poétikus nevet lökje el s magát Helmecről, hol született - Zemplénynek helysége s Rákóczi-birtok - nevezze - Helmeczinek, s ő kapva kapott a tanácson. Pesten van s Siskovics nevezetű úrfinak a házitanítója. - Ide tészem le válaszomat, melyen ki fogod látni, mind azt a sietést, melyek elkerülhetetlenné tettek az onnan hazulról eljövetel gondjai, mind azt a kevés figyelmet, melyet a válaszra csak azért is fordítottam, hogy az olvasó érezze, mely keveset csinálok magamnak a *magasztalásokból*.

HELMECZI MIHÁLY
(Nov. 27d. 1811.)

Fiam, ki kedves anyja karjain
Csak fájdalomnak hangjait adja még,
Hálája tolmácsává atyját tevé.
Vedd nyájas arccal azt, s a gyermeket,
Ki lantod énekére felfülel
S nevét örülve hagyja zengeni,
Szeresd tovább is. - Boldog jóslat![2]
Nem lett az isteneknek ellenekre,[3]
Kit papjok édes dallal idvezel.

Midőn az áldás első csókjait
Felnyomtam homlokára, csillogást,
Hirt és nevet nem kértem én neki;
Nem azt a jobbat is, melyet *dal* ád.
A hír, a név csak gőz, és akinek
A tömjén vesztegetve nyújtatik,
Pirúlás s szégyen *festik* arculatját.[4]
Hogy őtet Ámor és a Chariszok
Vegyék szent oltalmokba, hogy szemét
Ezek nyissák fel látni, ezek tanítsák
Irtózni a rútat s ami szép, szeretni. -
Ez volt kérésem s ez marad. Ha meg-
Hallgattatik kérésem. Marc-Emíl
Lángolva sír majd Daykám s Berzsenyim
Tropéumaik körűl, lángolva sír majd
Dessewffynek, Nagy Pálnak, Prényinek
S Majláthnak fények mellett, kik borostyánt
Még barna fürtök közzé fűztenek.

---

[2] *Jóslatnak* neveztem az *oment* a *jósoló* szótól.

[3] V. 8. a Homérban oly sokszor előforduló *Θεων 'αεκητι*

[4] A tömjén lángja az imádott bálvány arculatját *rubens*-sé teszi, a deák szót azon értelemben vévén, melyben Horatius Od. L. l. - *(Kazinczy jegyzetei)*

Óh teljesedjék álmom! - Te pedig
Gerjeszd mellyében e szép lángot, és
30. Gerjessze *példád* együtt *énekeddel*.

A magyar olvasók a legpompásabb színű s formájú virágokat szeretik, s meg nem tudják fogni, hogy a réti virágok is virágok, és hogy ezek szebbek, mint a sárga büdös őszi virág, melyet kertészeink chrysanthosnak hívnak. Innen van, hogy a Poocs, Mátyási etcet. verseiket tapsolva fogadják, s a Virág Benedek *„Poemái"*-ban azon darabokat, melyeket én a recenzióban Feldblumeneknek neveztem, nevetik, kacagják. - Ezen Episztolámnak ugyanaz a sorsa lehet, s örvendeni fogok, ha az lesz. Horác is írt olyan episztolákat, amelyek az ily olvasóknak ugyanezen okra nézve nem tetszhetnének, ha a Horác neve őket el nem vakítaná. - Te engemet arra buzdítgattál - hogy leveleimet (nem episztoláimat, hanem prózai leveleimet) mentsem meg az elveszéstől s Pesten egykor Szemerének, magának-e vagy egy kis társaságban, hozzád írt leveleimet emlegetted. Tanácsod azt cselekszi, hogy most arra törekszem, hogy episztoláimat vagy 20 számra vihessem, s akkor kiadom. Ezek mind jambéjonokban lesznek írva. Ezek után skandált, rímes és egyenetlen (majd hosszabb majd rövidebb) sorú versekben fogom írni episztoláimat, hogy azok az újak episztoláimnak második kötetét tehessék. Az újabbakban könnyebb, elevenebb tónust viszek - ezeknek a mostaniaknak tónusok *komoly* -, és karakterek éppen úgy *Hochsinn*, mint a Horácéinak a *bölcseséggel öszvepárosított bolondoskodás* vagy inkább csak *bohóskodás*. Csak attól akarnék őrizkedni, hogy episztoláim *Chriák*nak ne tartathassanak. Erre tégy te engem figyelmessé, ha a dolgot elhibázom. Minap a Nagy Gáborhoz írt episztolát közlöttem veled, nem hiúságból, nem hogy hízelkedve csiklandj, hanem hogy azt értsem, ha az episztola oeconomiájában, az Ausführungjában nem lelsz-e valami feszességet vagy éppen hibát. Ezt a Helmeczihez írottat nem azért közlém, hanem csak azért, mert az Óda közlése ennek közlésére is elkapott, és osztán azért, hogy bár azt érezhetnéd olvasása alatt, hogy amit a 10-dik versen kezdve a 20-dikig mondok, azok magamnak a képem. Bár ezt mondhassa valaha felőlök recenzensem, bár ezt mindazok, valakik verseimet olvasni fogják akkor, midőn én már nem leszek! - Most egy harmadik episztolámat is közlöm új okból - tudnillik, hogy ezen dolog felől való gondolkozásomat lásd. Érteni fogsz te engem ott is, ahol csak a *jobb fők* érthetnek. Írtam azt 1801. júliusban, midőn a szegény ipam (még akkor nem ipam, csak barátom) engem a maga cosmogeniai misztériumaiba initiálni akara, de amelyektől én iszonyodom s iszonyodtam. Láttam, hogy az episztola néki fájni fog - annyiban fájni, amennyiben *reménysége ellen* proselytuszt nem kap - s félre vetettem. Most újra kidolgozám.

Én ide halálosan beteg testvéröcsémnek, Dienesnek látogatása végett jöttem. Az anyám oktob. közepe olta itt mulat körűlte, s holnapután reggel az anyám is, én is Semlyénbe megyünk, én pedig osztán haza, hol sok öröm vár kedves kis fészkemben. Élj szerencsésen, igen kedves barátom, mindazokkal, akik veled egyek.

Gróf Török Lajoshoz. 1801.
[Szövegét l. I. k. 12. l.]

Itt a hemistichiumon akad el a beszéd, s az olvasót gondolkozásommal ismérteti meg. A szemes olvasó megérti, mit teszen ez *Nyúlj bé mellyedbe* etc. A következő § Schillernek azon fabulája, melyben ő (Gedichte 2-ter Theil) azt beszéli, hogy az initiált ifjú felemelte a leplet a parancs ellen s eliszonyodott, s vége az episztolának.

101

CSEREY MIKLÓSNAK

Széphalom, jan. 10. 1812.

Édes barátom!

Íme tökéletesen egyeznek gondolataink, mint eddig mindég, s ismét úgy adod elő az általam eddig is hitt dolgokat, hogy kételkedem leveled olvasása alatt, ha azokat nem tőled tanúlom-e. Valóban, édes barátom, tebenned igen sok erő van, s te igen jó ember vagy azon felül, hogy lelked nagy mértékben mívelt lélek. Azt írod ezen leveled végén, hogy te a tudományoknak nem vagy ellensége, sőt magad szünet nélkül olvasgatsz. Ki az, ki azon kételkedhetnék, ha gyönyörű leveleidet olvassa? - Én azt tartom, amit a sztoikusok a magok paradoxonjaik közt tanítottak, hogy csak az a jó, aki bölcs is egyszersmind, és csak az bölcs, aki jó is; s ez legalább azon értelemben igaz, hogy csak a jó ember *hasznos*, akinek *értelme* van, mely sok esetekben synonymonja gyanánt vétetik s vétethetik a *tudománynak*. Consil. és generális Vay, Pipsz Dessewffy s mások nem volnának azok, akiknek mind a hármokat ismeri a haza, ha esméretes jó karaktereken kívül tudományok is, még pedig igen széles tudományok, nem volna. Azonban mégis igaz, amit te írsz, hogy a mi régi embereink nem voltak tudósok, de derekabbak voltak mint a mostaniak. A mi korunkbeli embereinknek (a jókat értem) - egy bajok van - *karakterek* nincs; azaz állandóságok az ismért s vallott jóban. A régibb nyom férfiai olyak voltak, mint Homér bajnokjai: durvák, de jók, s teljesek erővel: a mi nyomunk nagyjai nem durvák, mívelt lelkűek, de kifáradnak a jóban s elhagyják magokat a gyermeki csillogás vagy pénz és birtok szeretete által vakítani. Mely szépen hangzik, midőn egy igen nagyunk, egy valóban Nagyunk, Horácnak némely sorait citálja:

ego utrum
Nave ferar magna an parva, ferar unus et idem.

s többeket ilyeket a régi klassikusokból, s azonban egész élete azt mutatja, hogy a cura habendi foglalta el egész lelkét. Ez nem oly nevetséges hiba, mint a rojtocskákon, pántlikácskákon való kapdosás, de a közjóval nem kevésbé ellenkező. De hol találunk tökéletességet emberben, s a hibákat nem bölcs célból nyomta-e szíveinkbe a Természet? Mit utálhat defectus ember inkább, mint a szerelemnek marhai gyönyörűségeit a már nem fiatal emberben, kiket a forró vér menthet? és mégis éppen az ilyes szövetségek már hasznára váltak a közjónak, melyre meg nem állhatom, hogy egy történetet neked például el ne beszéljek, előre látván, mely örömöt fog neked csinálni hallása.

VI. Károly császár a spanyol successióért folyt háborúban Barcelonában spanyol királlyá koronáztatott, s szerelme tárgyát comtessa Anna Maria Pignatellit magával vitte. A leány azt a jelentést teszi a királynak, hogy ő viselős. Ez majd megőrűlt bánatjában. Komornyikja, gróf Althán sokáig nézvén, hogy a király magánkivül van, semmi által fel nem vidámíttathatik, s gyanítván bánatja okát, megszólítja Károlyt s azt tanácsolja neki, hogy a comtesznek szerezzen urat, mégpedig olyat, akihez bízhatik, hogy *csak névvel* lesz az; s oly messze ment a jobbágyi hűség, hogy erre önnön magát ajánlotta, egyedűl azt kötvén ki, hogy Károly a maga gyermekei felől atyaiasan gondoskodjék. Károly mindenre reáálla, s a comtesse Althánné lett, de csak névvel, mert az Althán jussait Károly vitte. Károly Althánt Grande d'Espagnenak s örökös Szala vármegyei főispánnak nevezte ki, s nékiadta a muraközi urodalmat, melyet az Althánné unokája, gróf Althán Mihály Festetics Györgynek ada el. - Eugenius herceg másrészről egy Batthyánynéval élt szerelmes szövetségben, s atyja leve palatinus Batthyány Lajosnak, a prímás atyjának. Tartott a török háború, s Eugen odaindúlván megígérte a kedvesének, hogy a jövő farsangot Bécsben tölti. Bekövetkezett a tél, de Eugén nem jöhete,

mert Károly azt parancsolá, hogy a katonaság Magy. országon hybernáljon, mégpedig azért, hogy azalatt a constitutio eltörlésére szükséges erőszakot kövesse el. Eugén ezt minden bizonnyal nem *nem-miniszterhez illő* magaelfelejtéséből s haszontalan fecsegésből, hanem azért, amiért a szeretőjét s Althánnét látod mindjárt handlírozni, Batthyánynénak megírta. Ez Strattmann familiából való asszony volt, s német, de érzette, hogy gyermekei magyarok. Hírével lévén férjének az Eugennal való szerelem, B-né az Eugén levelét közli a férjével, aki elretten, s tanácsot tartván híveivel, azt a plánt választja, hogy felesége menjen Csáktornyára Althánnéhoz, kösse lelkére, hogy ő magyarok anyja s ennélfogva vegye reá, hogy Károly, ha majd Csáktornyára megyen, mely gyakorta megtörtént, onnan el ne menjen, míg a feltett írást nem subscribálja. - Althánné engedett a B-né kérésének. Jő Károly s Althánné gyászba öltözve fogadja. A császár kérdi, mi baja, vígasztalja, szerelmeit megújítja, de ez a heorina deklarálja, hogy vége minden szövetkezésnek, ha az írás nem subscribáltatik. Elsült a dolog, s a történetet még most is lehet a csáktornyai kastély falán festve látni. Magyarországot a búba merült Althánné reprezentálja. Ezt egy oroszlán a felfaldosással ijeszti, de Minerva (Batthyányné) s mellette Herkules (Eugén) az oroszlánt dárdával s egy buzgánnyal rettentik el. - Herceg Batthyány az Eugén tekintetéért Vas vármegyei főispán lett s a Batthyány névvel öszvekötve hordja a Strattmann nevet.

A diaeta semmit nem recedált. Ezen a király nehezteléssel ment Bécsbe, s talán másnap azután, hogy felérkezett, affichek ragasztattak a Bécs utcáinak szegleteire, amelyben[!] az declaráltatik, hogy őfelsége a m. diaeta *truttzát* vindicálni fogja s hív embereinek ott történt szidalmazásokat el nem nézi. Ez lármát csinált Pozsonyban s a palatinus Bécsbe ment. Azonnal *desavouirozta* az Udvar az afficht. A két elvont szót azért írom, mert úgy vettem. - A diaeta nemcsak reá nem állott tehát a propozícióra, sőt azt is kívánta, hogy őfels. nyissa meg ládáit s adjon pénzt. Öfels. azt declarálta, hogy pénze nincs s ez a felelet a diaetát meg nem nyugtathatta. Ennyit tudok, régen nem vévén hírt. A magyar nyelv eránt oly kívánságok tétetnek a rendek által, amelyeknek bételjesedését én óhajtom, de remélni nem merem. Verseket írogatnak a követek, s nevezetes egy rossz, de nem mindenben rossz írás deák nyelven, mely a követeket karakterizálja. A zempl. követekről azt írja az anonymus író, hogy azt, hogy Zemplénynek követei vannak a diaetán, egyedűl a szállások schematismusából lehet tudni. (Ez a két ember cs. k. kamarás Jékelfalusy József és subst. viceispán, Szemere István. Amaz 1808-ban sem szólott, s róla az az opinio, hogy *bene non loquitur* sed *facit*, de Szemere, az a derék és jó ember, aki szólhatna.)

Láttad-e az ujságok árát közlő Verzeichnisst? Az Annalen der Literatur und Kunst, mely 1809-ben még csak 9 f. volt bankóban, most váltó papirosban 13 ft 30 xr... 67 f 30 x. Mi lesz így a tanúlásból, melynek ez az Annalis oly vehiculuma, mely nélkűl ellenni nem lehet! S nem kell-e a váltópénz becsének is veszni, mikor az udvar teszen 67 f 30 krt annyinak, mint 9 f. bankóban! -

Élj igen szerencsésen! Vetted-e a Zichy és Rhédey felől szóló két leveleimet? Ezt ne feledd velem tudatni. Leveleidet nem közlöm senkivel, akivel te nem közlenéd.

102

SÁRKÖZY ISTVÁNNAK

Széphalom, jan. 29. 1812.

Tisztelt szeretett Atyafi!

Tegnap estve Újhelyben vevén barátságos leveledet dátum nélkül. Az nékem egész nagyságában festi megbecsűlhetetlen barátságodat. Légy gondok nélkül; soha én neked válaszaid

elkésésekből vétket nem csinálok, ha azok nékem óhajtva várt s szeretettel ölelt s fogadott vendégeim is. Tudom én, hogy neked ritkán van időd arra, hogy szabad lélekkel írj. Most legalább azt képzelém, hogy a kedves főispánotokhoz küldött a megye pityeregve venni búcsút, hogy az ő kegyes kormányától megfosztattatok - s az administrátorhoz, őtet alázatos alattvalói tisztelettel idvezleni, s az árva megyét kegyességébe ajánlani. - Én egy idő olta irtózom az administrátori nevezettől, noha a tiszteletre méltó Barkóczy is az, s erőnek erejével tör ki belőlem Voltaire-nek e sora: Oh Dieux, à quels mortels livrez vous l'univers!

Sok dolgokkal kellene teletömnöm levelemet, s nem tudom, hol kezdjem s restellem a matériákat Fachokra osztani. Legjobb lesz, ha szabadon eresztem tollamat, s mivel itt *administrátor* felől vala szó, Rhédey Lajos felől beszélek valamit. - Dec. 3-dikán beértem Váradra, hol Dienes öcsém oktob. olta betegen fekszik, s azalatt, míg 5 nap ott múlattam, gróf Rh[édey] L[ajos] administrator, kamarás és Leop. keresztes vitéz a diaetáról megérkezék. Az öcsém, aki elbetegedései miatt tavaly a subst. viceispánságot letette s ahelyett ez idén augusztusban magát megconsiliariusoztatta, kért, hogy menjek Rhédeyhez: majd csak hallunk valamit a diaeráról. - S te azt hiszed, mondám D[ienes]nek, hogy Rhédey oly kevéssé miniszter, hogy *mond* valamit? vagy hogy én oly kevéssé ismerem az ilyeket, hogy nekik kérdést teszek s ezáltal annak a veszedelemnek teszem ki magamat, hogy ő nekem egy tompa, ostoba feleletet adjon. - „De csak menj el mégis! apprehendálja!" - S osztán? Addig kére D., hogy másnap elmentem; ójtam magam a kérdéstől, de Rh. sem felejté el magát s egy szót sem monda. Midőn hozzá bementem, ő csókola meg engem s én is vissza, kanapéra vont s Zempl. híreket kérdett. Midőn mentem, már meg nem csókolt - hogy is! a gróffá tetetett! az administrator, a kamarás! - de elfelejté, hogy nagy úr a kis uraktól csak a szoba ajtajánál vesz búcsút s a kocsimig kísért ki. Maga monda és *nem kérdve* valamit a diaetáról - s itt már szabad vala magam elfelejtetése nélkül kérdeni: De lesz-e vége már? - Csak lesz, felele az udvari ember, míg a Jézus Xus elérkezik. Hazamenék s elmondám az ő fels. új consiliáriusának, hogy hasztalan jártam. Estve még akkor nap Dienesnek látogatására-e vagy nekem visszaadni a vizitet hozzám jöve. Váradon ez az ember oly tiszteletben van, hogy őelőtte senki *le nem ül*. Én minden vadság nélkül széket fogtam s lábamat általvetettem a térdemen s bántás de imádás nélkül beszélgettem. D. azt kérdé tőle, hogy a Patres Conscriptik csinálnak-e valamit. Rh. megereszté a nyelvét s tartalék nélkül beszélt; de mit? Nyakgörbítéssel s egyéb grimaszokkal parodirozta a komáromi volt viceisp. *Balogot*, kinek örök refrénje ez: *kérem alázatosan*. - Nem csuda, gondolám magamban, ha te Balogot epével majmozod, mert nem egy klasszisba valók vagytok. - Azután Máriásy Istvánt kalv. papnak nevezte és hangját, mozdulását ismét parodírozta. - Én ezt szörnyű gyönyörűséggel néztem. Szeretem, mikor a Rh. formák így produkálják magokat eszes ember előtt. Elúnván hallgatni bohóskodásait és a diaetáról folyó gáncsoló szavait (er sprach von dem Reichstag mit stolzer Verachtung), azt tudakoztam tőle, hogy hát Pipsz Dessewffy, hogy viseli magát. Ah, az excentrikus fiú. - Hogy, az istenért? kérdem én igen érezhető csudálkozással. Egy valaki, mondá Rh., hosszas perorátióban szidta Wallist, s a personalis megintette, hogy maradjunk a dolog mellett s személyt ne bántsunk. Erre ez az excentrikus kis ember (Dessewffy Jós.) felkél s ezt mondja: A m. nemzet szabad nemzet, és e részben jól hasonlít az angolhoz. Ott nem szokatlan, hogy magának a miniszternek jelenlétében két óráig tartó beszédben is szidja az orator a minisztert. No, ezt veté mellé Rh., hát beszéd már ez? Én egy hangot sem adtam, de csendesen űlvén egy kis percentéskéig, azt tudakozám, ha lajblija lyukából nem pántlikán, hanem kis láncon fityegő kereszt a Leopold keresztje-e? s hallván tőle, hogy az, vettem a gyertyát, s azt előlhátul a legnagyobb flegmával végig meg végignéztem, azzal mentvén cselekedetemet, melyet ő nem vett nehezen, hogy curiositásom onnan ered, mert több Leopold-keresztet nem láttam. - Halld már most, mit beszéle a bölcs és hazáját szerető ember: „Nékünk az a veszedelmünk, hogy ő fels. igen kegyes; nem akart reáállani a minisztériumnak arra a plánjára, hogy egyszerre cassáltassék az országban *minden bankócédula*, s deklarálta, hogy nem nézheti, hogy

oly sok szerencsétlen ember tétessék parancsolatja által." - Ha ez volt a plán, adjunk hálát az egeknek, hogy fejedelmünk nemcsak igen kegyes, de bölcsebb is, mint minden minisztere. Ugyan mely zavar s több mint zavar lett volna az országban, ha a bankó egy elektrikus ütéssel töröltetett volna el, s sem bankó, sem pengő pénz nem volt volna. De a mi administratoraink csak beszélnek. - A tiétek felől egyvalaki azt mondá nekem fél esztendő előtt, hogy ő a pesti gyűléseken igen gyakran így kezdi szavait: Én ugyan hazafi vagyok, de mégis - s a beszéd osztán mindég olyan, hogy a négy első szóból semmi sem marad. Ott, ahol úgy ül, mint bíró, azt mondják, hogy ő *nulla*. A magyar nyelv felől írt s kinyomtatott *Esdeklése* pedig olyan, hogy eszes ember fel nem éri, hogy mint írhat olyat eszes ember. Rendes, hogy azt deklarálja benne, hogy *maga nem ismervén a magyar írókat* munkáikból - szereti a nyelvet - látja, hogy az nagy istápja a nemzet boldogságának -, ír, nyomtattatja védelmét és az írók munkáit *nem esmeri* - hiszen ez szatira *magára!!* kéntelen vala azt a §-t másra bízni, aki ahhoz ért, hogy dolgozza ki. - Oh Dieux a quels mortels livrez vous la Somogy!!! - Azonban azt hiszem mégis, hogy az administrator el fogja kedves főispánotoknak kilépésén támadt vígasztalhatatlan bánatotokat enyhíthetni, ha a felesége fogja kormányozni a vármegye kormányzásában az urát - mert az derék asszony.

Az én méltán igen kedves Csereym gyönyörű cselekedeteket kezd tenni miolta ezidén az anyja 80 eszt. korában megholt, és capritiái által többé sem nem kínoztatik, sem keze a jók tevésére megkötve nincs. Ő nagy iga alatt volt eddig. - Mihelyt az anyja megholt (talán most 8-berben), azonnal egy nevelőházat állíta fel Krasznán. Magának gyermeke nincs, tiszteletet érdemlő hitvese, gróf Haller Christine magtalan - s azt a csorbát, hogy maga nem nemzhet a hazának fiakat, ezen szándék által üti helyre. De még nem tudom jól, miben áll ez a nevelőház. Azután behozta jószágaiban a Feuerassecuránzot. - Utolsó levelében pedig azt írja, hogy Erdélyben a paraszt által épített házak és minden épület, javítás, mivel a telkét vagy mivel másuvá maga vágy vagy mivel tirannizáló földesurok onnan őket elkergetik, bonificatio nélkül marad a földesurnak, s a paraszt azt a kimozdulás és kimozdíttatás által mind elveszti; ő ezt igazságtalanságnak nézi és így kihirdette, hogy a paraszt mindazt, amit telkén épít, ezután *proprietása* gyanánt nézheti. Ezek valóban gyönyörű cselekedetek, és én őtőle még többeket várok hasonlókat. - Erdélyben igen sok a mágnás, és ezek a titulusos emberek tele vannak a legnevetségesebb ambicióval; jaj annak a nemesnek, aki közéjek talál lépni, mikor együtt vannak. A Csereyek s Barcsayak ugyan *regalisták*, azaz regálist kapó emberek s az első mágnás házakkal öszve vannak szőve; de azért mégis finnyásan néz rájok holmi ostoba koponya. Maga Cserey Farkas a Küküllő vármegye főispán leányát tartván házasságban, kéntelen volt *kolcsot* hozatni, hogy a bántásoknak kitéve ne légyen; és én ezt neki rossz neven nem vettem, sőt örűltem, hogy meghozatta, s csak arra kértem, hogy felakasztván zsebje mellé azt a lóf-rojtot, eszébe se jusson többé, hogy az ott lóg. De hogy a pápa ordója keresztjét adatta meg magának, már azt nagy botránkozással értettem, nem mert *pápáé* - Cserey azt fel sem veszi -, hanem azért, mert az oly cifra, amire nincs semmi szükség. Valljuk meg, édes barátom, hogy Cserey nem egészen szabad a vanitástól, de készebb vagyok azt hinni, hogy a vanitás megfér a virtussal, mint hogy azt higgyem, hogy Cs. nem tökéletes ember. Szívesen szereti a jót és rútat a ragyogásért nem teszen, mert érzi, hogy a rút által keresett fény nem fény. Rhédeyt kevés ember útálja szívesebben. Midőn Rh. tavaly megjelent a diaetán Kolozsvárt és gyakorta egy házhoz voltak híva ebédre Rh. is, Cs. is, Cs. úgy ki-kikerülte, hogy szóhoz sem jutottak soha s Cs. neki még csak köszönni sem volt kéntelen. Nagyon kérlek, hogy az én két Csereymet, Farkast és Miklóst (ez assessor a kir. táblán és Belső-Szolnoknak követje, mégpedig olyan, mint Pipsz a miénken) *szeresd*. -

Tudod-e azt, hogy Pipsz a diaetális sessióban a m. nyelv felől perorálván, elhangoztatta a *populus rex* (Virgil) előtt a Kazinczy Ferenc nevet? Édes barátom, én minden hivatal és ragyogás között azt óhajtottam volna, ha azt tőlem a sors meg nem tagadta volna, hogy diaet.

követ légyek valaha, s ott *egyenes* és *bátor* lelkiismeretem által nevemet tiszteletbe tehessem; mert ott *csak űlni*, annyival inkább *hamis lelkiismérettel* szólani, s mint Lónyai a donatiót és rojtot s keresztet keresni, azt az én igen-igen szép és határtalan ambicióm soha meg nem engedte volna. Képzelhedt tehát, mely megtiszteltetésnek tartom, hogy nevem ott hangzott, s hogy azt Pipsz emlegette s amint hallom, lángoló barátsággal. Ennél nekem több fény nem kell.

Berzsenyi nem tudom, melyik episztolámat küldé meg neked. Van egy, melyet utolsó levelem olta készítettem el; 1801-ben kezdettem volt írni az ipamhoz, aki nekem a maga teozófiai kozmogóniáját kezdé magyarázni, de amely nekem nem fér fejembe, mert hiszen Mozesz is egyebet hitt, mint amit káténk tanít: Ki teremtett tégedet? Az Isten. Miből? Semmiből. Lásd Mózesznek vagy inkább a Genezis írójának legelső sorait, melyek azt tanítják, amit a *hylozoiták*, hogy kész volt a *matéria* és hogy a matéria *nem volt élet nélkül*. - Akkor el nem végeztem az episztolát, félvén, hogy a szegény öreg neheztelni fog, hogy amit ő erősen hiszen, azt én nem tagadom ugyan, de igaznak sem veszem s megvallom, hogy nem tudhatjuk, sőt, hogy nincs szükségünk tudására. Ezidén kidolgoztam, s te azt nem fogod kedvetlenül olvasni. Az én célom s óhajtásom az, hogy a maradék tudja, kikkel voltam valaha barátságba s minden szeretettebb barátimnak adok egy kis koszorút. De nálam nagyon nehezen teremnek a versek, holott sokan azokat okádják, s hízelkedem vele magamnak, hogy ki lehet rajtok ismerni, hogy ők okádják, én nagyon nehéz munkával írom. Csak Kis, Berzsenyi, Virág, Horvát István, Vitkovics s Szemere lelje jóknak, nem gondolok a mások ítéleteikkel, melyek másoktól többnyire igen sanyarú ítéletet kapnak, de ezektől éppen azon mértékben kedvezőket. Többek közt Töviseim s Virágaim a bécsi Annalisokban s a Liter.-Zeitungban úgy recenzeáltattak, mint valamely igen nagyfényű munka. Szinte únalomra van a celebritás s fáj, hogy nevem mindég *peng*.

Hogy unokád Marcus Aemilius nevet kapa, a nékem éppen nem kedves Edvárd és György nevek elibe, azt a te szeretetednek, szeretetre s tiszteletre oly igen méltó barátom, nagy bizonyságául veszem. Ezek és az ilyenek azok a komplimentek, amiket én oly felette szeretek. Adja isten, hogy a két Marcus Aemilius valaha szeressék egymást s egyik a másikát emlékeztesse, kiktől származnak: adja isten) hogy mind a kettő elmondhassa: *potiorque mihi semper visa est periculosa libertas quieto servitio;* adja isten, hogy mind a kettő a Rousseau Emilje spirituszában neveltessék s nevelje magát. Én a te házad népéről, édes barátom, felséges ideákat vontam le. Leányodnak tiszteletre méltó személynek kell lenni, feleséged pedig aszerént, amit felőle mindentől hallék, valóban az. Ha megbotlása következéseiből még nem tért magához, kérlek éltesd az itt következő flastrommal, melyet feleségem diktál le azon szíves óhajtással, hogy barátnédnál oly foganatos legyen, mint az itt mindennél, aki vele élt: 1 font sárga viasz, 1 font ó háj, 1 font juhfaggyú, 1 font faolaj, 1 font fejér szurok. A hájat és a faggyút olvaszd együvé. Az olajat lágy melegen töltsd belé. Úgy jő belé a sárga viasz. Ekkor a magaslábú serpenyőt vedd el a tűztől s a megtört fejér szurkot hagyd benne elolvadni. Ekkor szűrd által valamely rongy által jól kifacsarva egy edénybe s kész a flastrom. Még jobb lesz a flastrom, ha két marok egérfark füvet (Schaafgarbe) vagy a mezőről vagy a patikából öszvemetéltetsz s a faggyúba hányod s vele főni hagyod. Véknyan kell ruhára kenni, s reggel s estve megújítani a flastromot, s a sebet sáfrános tejjel kimosni. Ha a seb körűl daganat van, a flastrom felébe lenmagos tejbe főtt cataplasmát kell rakni, hogy a keménység meglágyúljon. Csudaszer, de kontinuálni kell néha egész holnapokig.

A Decsy által is kommendált Almási Balog Dávid foggyógyító tinktúráját és fogporát most vettük próbába. Igen hasznos szer.

Horváth Ádámot köszöntesd nevemben, ha azt tenni magad nem akarnád. Akárki és mi légyen ő most, azt nékem nem szabad felejtenem, hogy egykor szoros barátok voltunk. Az azonban igen igaz, hogy ő éppen nem az, aki volt valaha s most gondolkozásunk úgy tol el egymástól, mint egykor együvé vonszott. Fájna nekem, ha ő engem háládatlannak képzelhetne.

Az ő religiozitása vagy inreligiozitása engemet nem afficiál. Locke buzgó keresztyén volt, Collin éppen nem volt keresztyén és mégis a leghűbb barátok voltak. Mi közöm nekem ahhoz, hogy valaki az igazságot más oldalról tekinti, mint amelyről én tekintem? Az Izisz státuája annyi különböző képet ád, amennyi punktum van a periféria lineáján, honnan a centrumban álló kép láttattatik. Osztán hát én és más hány változásain mentünk által a gondolkozásnak. Szokratész tele volt a legnevetségesebb superstitioval, Spinoza incredulus volt s pantheista s mind Spinoza, mind Szokratész örök ideáljai a legszentebb moralitásnak. Hány filozófus van, aki istenség ideája nélkül is tiszteletre méltó filozófus. Ő lássa, ha tévedésben van, mint jut ki a setétből. Egy a szükséges dolog: azt hinni, hogy az *ember* ész által különböz a *marhától;* ezt kell tehát megszabadítani azon rabságból, melybe a bolondság és gonoszság ejtette. Der frey denkt, denkt wohl. Azt mondá Haller Albert II. Józsefnek.

Élj szerencsésen, igen kedves barátom, mindazokkal, akiket lelked szeret! Hogy Széphalmon lássalak meg, azt óhajtom, de alig reménylem. Távol lakunk! s öregek vagyunk! Nékem el van veszve minden órám, melyet feleségemtől, Eugeniámtól, Thaliámtól, Emilemtől megfosztva élek, s ugyanazért oly ritkán lépek ki a házból, hogy ha ez így megyen, Széphalmi Remetének fogok neveztethetni:

A nagy / világ / énné / kem Szép / halom.

A két Csereyt szeresd. Erre kérlek ismét és arra, hogy ha Spisichnek sírja mellett elmégy, sugd meg neki, hogy lelkem őtet áldja.

103

MUSICZKY LUCIÁNNAK
Széphalom, 1812. febr. 5.

Főtisztelendő Musiczky Lucián úrnak
Kazinczy Ferenc szíves tiszteletét.

Vitkovics barátunk azon jóságai szerint, amelyekkel irántam viseltetik, megküldé nekem hozzá intézett ódádat. Maga a dal előttem mindeddig érthetetlen, mert itt nincs senki, aki megmagyarázná, sőt csak füleim előtt elzengeni is tudná; de ismerem én poétai tüzedet nehány más énekeidből, melyek német fordítással jelentek meg, s ezek után képzelem, hogy a mi közös barátunk tőled oly csillogó virágokat nyert koszorúul, mint érdemes atyja. Régen tisztelem érdemeidet, dicső férfiú! de az a sok citatum, kivált, melyeket Herderből szedél ki, szeretettel elegyes tiszteletre vonsz feléd. Mutattam azokat egy sárospataki professzornak, ki a ti Apostolovicsotoknak a filozófiában mestere s a görög nyelvben tanítványa volt, s figyelmessé tettem azt, hogy a ti felekezetetekben, melyet pápisták és protestánsok vadnak képzelik[!], oly pap találtatik, ki jártas a Herder munkáiban, holott a magyarországi kálvinista papok között talán nincs egy is, aki annak írásait ismerné, az én tájékomon legalább nincs több exemplárban mint gróf Dessewffy Józsefnél s nálam. Maga ez érezteti velünk, hogy a te felekezeted éppen nem vad. Én régen más értelemben vagyok s kivált azóta más értelemben, mióta a Bécsi Annalisokban ismerem Gázi archimandrita urnak *'Ερμης ὁ λογιοτος* nevű folyóírását, s látom, hogy ti férfias lélekkel, férfias erővel igyekeztek a múzsák által szerzett, de *Πεπρωμενη* (Pepromene: fatum) által elsüllyesztett nemzeteteket felemelni. Ne hidd tisztelt férfiú, s oh hagyd, hogy a mennybeliek dicső igyekezeteteket megkoronázzák. *Az én patriotizmusom nem ellenkedik a kozmopolitizmussal, s midőn a magyar nyelvnek virágzását ohajtom, midőn azt, amennyire tőlem kitelik, elsősegéleni igyekszem, nem könyörgök azért az egeknek, hogy - más nyelveknek károkkal virágozzék az én nyelvem;* nevezetesen nem könyörgök azért, hogy az a nyelv ne boldoguljon, amelyen az Azan Aga mennyei szépségű

elégiája énekeltetett. Én azt Goethének költeményei közül magyarra is fordítottam. Néhány próbáit ismerem dalaitoknak, azok mind igen édesek, mind múzsák által sugallottak. Való gyermekei vagytok annak a népnek, mely Homert s Pindart s Anakreont s Sapphót szülte! s bár új Homéreket, s Pindárokat, Anakreonokat s Sapphókat lásson előkelni kebeléből.

Vedd itt tőlem kis ajándékomat s tanuld belőlük nyelvünk szépségét ismerni; csekélységek ezek, de kezdetet csekélységek által lehet előmozdítani.

Vedd berekesztésül vallásomat: az igazság minden nemzettel, minden felekezettel közös, s a jók s bölcsek fellelik egymást különböző feleken is. Jaj annak a nyomorultnak, kinek szemei felakadnak a ruhán és a hangzaton! Szeressük egymást tisztelt férfiú, mert érezzük, hogy az igazság gyermekei vagyunk.

Élj boldogul! *Széphalom, Tokaj mellett, február 5dikén 1812.*

Főtisztelendő Musiczky Lucián Úrnak nyitva.

104

KIS JÁNOSNAK

Széphalom, febr. 14d. 1812.

Kedves barátom,

Aki leveleinket látná s bennünket nem ismerne, azt gyaníthatná, hogy mi egymásból a magasztalásokat srófokkal csikarjuk ki. Én nagyítás nélkül mondhatom, hogy semmi által nem piríttatom meg inkább, mint azáltal, ami a te tolladból foly és literatúránknak semmi produktumát nem irígylem, mint azt, amivel te boldogítod. Ilyen a ma érkezett levél, ilyen a levél mellé vetett ének is. Gyönyörű versek és felséges érzések. Ha mind ilyekből állana a Győri Énekeskönyv, nyughatatlan volnék látni. De *a te* munkád, legalább *nagyjában;* és így bizonyosan látni fogom. - Engedd itt említenem, noha nem szorosan tartozik ide, hogy nemrégiben gyönyörködve olvastam Milassin püspöknek halotti prédikációját, melyet az ő tiszteletére valamely (talán veszprémi) kanonok monda. A prédikáció éppen nem olyan ugyan, amilyet én hallani szeretek, de ez az ember mégis csínosan tud írni magyarúl s az az olyanokban már érdem. Nem emlékezem nevére s nem tudom hová tettem el.

Aristippnek küldöm és nem az anyjának, első alkalommal néhai barátunk képét; és ezt azért Aristippnek, hogy annak látása őtet a jóra emlékeztesse. Tiszteld nevemben barátunk özvegyét és ezt neki barátságos indúlatomnak forró kifejezései mellett add tudtára. - Aristippnek mondjad, hogy csókolom, ha *érdemli*.

Horácnak II-dik könyvéhez addig nem fogsz, úgy írod, míg az első könyvre tett nyomtatási költségeket ki nem veheted. Micsoda? tehát az a gazdag, az az igen gazdag, az a nem minorennis, az a maecénásságot affektáló, az a gyermektelen, az a lutheránus predikátoroknak s professzoroknak állapotjokat ismerő, igen-igen buzgó antipápista, néked nem ada sokkal többet a m. literatúra legszebb produktumáért, s hogy őtet halhatatlanná tevéd, mint a nyomtatás költsége? Barátom, gyűlölni kezdek minden gazdagot, s te ezt a gyűlölséget a bennem ismért csendével lelkednek hiába igyekszel oltogatni. Tudom én, mit mondhatsz; azt, hogy a gazdagoknak Nemezis azt csapta fejekhez büntetésül, átkul, s a nem gazdagoknak fájdalmaiknak enyhítésekre, hogy Midas rex habet aures asininas. De az *ilyen* gazdag! az *ilyen!* Az ő onkele, Gábor, 20 ezer ftot nyújtata be udv. agens Sok úr által Urunknak ajándék képében - tudni miért - a hypochondricus ember nem mert egyenesen esedezni az excellenz hangért, s

tudta, hogy így eléri. S mit tett ilyet a közjóért? Hány ember adott, még pedig a maga megerőltetésével, a Ludovicára! s miért? - hogy neve a diaeta articulusai közé bemenjen. - S te csendesen maradsz? Én, megvallom, több ként bírok eremben, s gyűlölöm, megvetem, aki érdemli.

Helmeczihez írt episztolám felől jobban kezdek ítélni, miolta te is, volt prof. Sipos is róla kedvezve ítéltek. Sipos ezt írja: „Te bizonyosan nem tudod, hogy a legszebb episztolát írtad, amelyet atya írhat". - Megvallom, hogy sokat azért írok, hogy fiamat vonjam azoknak szeretetére, amiket magam szeretek - pirúljon tollam a megtévedésért! nem *fiamat*, hanem *gyermekeimet* akarám írni - mert én távol vagyok attól az átkozott arisztokratizmustól, mely a leánygyermekeket csak félig tartja gyermeknek. Rettegek, hogy elébb dőlök ki mint őket felnevelhetem, s minthogy lehetetlen, hogy gyermekeim, avagy csak azért is, hogy atyjokat ismerjék, mind megolvassák, amit ő írt, az is lehetetlen, hogy az az ő lelkeikre ne hasson; s ezen tekintetből már magam is szeretem ezen episztolámat, bár kecsetlen eruptiója gondolkozásomnak s érzéseimnek.

Az ipamhoz írt Epistolát eddig egészen ismered. Ezzel most meg vagyok elégedve, ellenben a Nagy Gáborhoz írt naponként veszt előttem első kedvességéből. - Úgy tartom, te is tapasztaltad, hogy néha régibb dolgozásainkat jobbaknak leljük mint véltük, néha rosszabbaknak. Egy részről maga az író a legjobb kritikusa dolgozásainak, más részről ő a legrosszabb.

Egy 6 ívből állandó munka kézirását holnap viszik Ujhelyből Pestre Vitkovicshoz, hogy azzal Daykám Verseinek testetlen kötetét vastagítsa. Címje ez: Kazinczynak Poetai Berke. Nem akartam, szerénységből, Erdőnek (silva, *ὕλη*) nevezni: de éppen az, ami a silva poetica. - Igen rövid praefatiójában azt mondom, hogy itt csak azon verseim s fordított darabjaim vétettek fel, melyeket később kiadandó Verseim kötetéből kirekeszteni szándékozom. A publ. már ismeri egy részben, de oly készületlenűl, hogy tisztem volt őket vele ezen újabb kiadás által elfeledtetni. Egy angol író azt mondja, hogy fiatal íróban nincs dícséretesebb tulajdon, mint *törleni tudni*. Bizvást hozzá tehetjük: *nincs nem fiatalban is;* s annak ki el van telve azon panasszal, hogy íróink virágaikkal szemetjeiket is a publ. elébe viszik, illő vala megmutatni, hogy maga ment ezen setétségtől. - Ennyi a praefatió. -

A darabok ezek: 1. A gyermek poéta. - 2. A félénk szerelem. Metastasióból. - 3. Az Esthajnalhoz. - 4. Minnyihez. - 5. Chloe. Kleist Lalage. - 6. Klopstocks Im Frühlingsschatten fand ich sie. - 7. Klopstock: Dein süsses Bild, o Lyda. - 8. Ah ki hozza vissza nekem. Goethe. - 9. Életem fogy etc. - 10. Boldog alkony. - 11. Lollym szája (Secundusból). - 12. Holnap (Lessing). - 13. 14. Horatius két ódája. - 15. Caesar és Roma (Kästner). - 16. Vay. - 17. Bion. Idyll. - 18.-26. Anakreon. 27. Goetheből Ganyméd. - 28. Prometheus. - 29. Az én istenném. - 30. Emberiség határai. - 31. Az isteni. - 32. Reggeli panasz. - 33. Azzán aga. - 34-36. Herder 3 Paramyth. Jambusban. - 37. 38. Dénisből két óda.

Olyan episzolát ohajtasz látni tőlem, mint a Ráday Pálhoz írt vala. Azt megtartottam ugyan, de ki nem adom. Imhol a Voltaire ízlésében egy új.

Egy felénk írónkra,

ki kora történeteit másként írta, mint hitte.

Poeta vagy s historikus,
Mi vagy nagyobb? azt én nem értem:
Oh hogyha én - exotérikus
S itt, mint sokakban, szkeptikus-
Historikus s poétikus
Illusztritásod meg nem sértem,
Kérlek; fejtsd meg, mely felén vagy
(Kettőben az nehéz) valóban nagy.

Silány versed Beszkédi fagy.
Nem hagy sírni, nem hagy nevetni.
De fázni s izzadozni hagy.
A másik munka hagy nevetni,
S nem sokkal többet, mint - nevetni!
Már ért az exoterikus.
Historizáns poéta vagy
S poetizáns historikus.

A historizáns és poetizáns alatt olyat akartam értettetni, aki mind a históriával, mind a poézissel csak *játékot* űz, s így mind a kettőben nevetségessé teszi magát.

Ez a historikus a szegény Verhovszki felől ezt irja: *mortuus in scrophulis venereis*. Mondám neki, hogy ez az ifjú alkalmasint úgy hala meg, mint *Newton* és *Kant;* oly szűz életű volt. - Nihil facit! ez vala felelete, s ki nem törlötte. Si ita scriberem, uti sentio, non admitteret censura impressionem. Ezzel menti magát. Prudentiores me intelligent.

Friedrich Voltaire-nek egy levelében azon panaszolkodik, hogy a fr. újabb írókat un esprit de géometrie et d'analyse foglalta el, s többé meg nem jelennek egy idő olta azok a kedves kis bohó darabok, melyeket a fr. liter. annakelőtte oly bőven termeszte. - Ez nálunk egészen ismeretlen termés, mert felette nehéz szépen, elmésen, könnyen, urbanitással tréfálózni, szurkálgatni. Osztán a rím! a rím, magyarban! Hol kapunk annyit, amennyi arra kívántatik, hogy a gondolatok oly játékosan fonathassanak együvé, mint a francia, rímmel bővölködő s könnyebb ömlésű nyelvben? Könnyebb egy szonettet írni, mint ezt. Osztán megvallom, hogy a frivolitás tónusa nekem nem kedves tónusom. Ha Horác ugyanazt cselekszi, az ő régi tiszteletes nyelve bennünket olvasóit tiszteletben tart. Aki új nyelvben űzi azt, alig tudom megmagyarázni, miért, Spassmacherré lesz, és még nevetségesebbé. Merném-e Voltaire-nak Algarottihoz írt O detestable Westphalie-ját magyarul írni? Merném-e párját annak, amit ő Eugénhez írt? Párizsi embertől ezt mind botránkozás nélkül veszi az olvasó. - Nemsokára talán közölhetni fogom veled egy ily versifikációjú epitremet, mely így kezdődik:

Megvolt a restauráció,
S te semmi nem levél!

Ez senkire nincs írva, és mindennek szól. Oly sokak, akik stupent in titulis.

Febr. 17d. 1812.

Sole prius orto irom ezt. Az éjjel egy sonettem sűlt el:

A kötés napja
[Szövegét l. I. k. 51. l.]

Meg nem merem mondani jó-e, nem-e. Újabb, minthogy ismérhetném. De hogy az itt következő két epigramma nem rosszabb, mint sok antológiában, már azt Bescheidenheit her Bescheidenheit hin mondani merem.

A VÁNDOR ÉS A HELY GÉNIUSZA
(Kitalálhatod, kinek sírja mellett)

VÁNDOR

Kit fedez e szent sír, név és jel nélkül. Örök díszt
Önte reá Chlóris, (Flóra), s a csapodár zefirek
Nyájas csókjaikkal nyitogatják gyenge virágit,
S szilfek s szilfidák népe seregli körül.

GÉNIUS

Jel s név, oh Idegen, nem kell e sírnak. Ha lelked
Tiszta, ne félj itten késni, de fuss, ha nem az.

PÁSZTHORY SÍRJA

Zúgj búsan s hullasd e sírra virágidat, ákác,
S dongjatok, o méhek, a fa világi körűl,
És te, Periploca, nyúlj végig buja karral az ágak
Szent szövevényei közt, hol Filoméla keserg.
Mert nagy tettei után itt nyugszik Pászthory. Nyugtot
Érdemel, aki soha azt nem lele, nem kerese.

Biharnak két nagyja (vero sensu nagyja) Baranyi Gábor (viceispán) és Bossányi Ferenc diaetai követek 1764. Ez nékem anyámról nagyatyám. Emlékezetek ott örökre fog élni.

Elsápadva tekint, szent férfiak, a pulya rátok.
Érzi, hogy e *nagyság* őtet homályba löki.
Bár! ugymond; nekiek csak *erő* juta, *fény* juta nékem.
Ez jóval szebb rész. *Látszani nagynak* elég.

Élj szerencsésen édes barátom! Hadd dicsekedjem fel, hogy a most ötven holnapos lányom, trompée à son profit, belékapa a betűk ismeretébe s csudálást érdemlő könnyűséggel festi ólom után a betűket. Csak akkor tanítom, mikor maga jő tanúlni, s csak addig, ameddig maga akar, és így észre sem veszi, hogy valamit kezdek vele. Mely öröm látni, hogy gyermekeinket a természet jól készítette el. - Valóságos gyönyörűséggel értem Rumytól, hogy Lajoskánk a görögben boldogúl.

Szeretném csak egy-két sorban, melyet Rumynak adhatsz, hogy zárja levelébe, érteni ítéleteidet mind kivált a szonett felől, mind az epitre és 3 epigr. felől is.

105

VAY MIKLÓSNÉNAK
Széphalom, 1812. márc. 15.

Méltóságos báróné generálisné,
nagytiszteletű nagyságos asszonyom!

Grosschmidt Antal úr, Tarcalon, fia a nemrégen meghalálozott máramarosi kamerális administrátornak, e napokban nékem oly örömet adott, melyet, midőn látok, lehetetlen nagyságodra vissza nem emlékeznem; és éppen ennek az örömnek vagyon erupcióra szüksége, ez tüzel, hogy azt nagyságod elébe vinni bátorkodjam. - Megígérte, hogy azon két portraitoknak egyikét, melyeket hozzá a megújítás végett leküldeni szándékozom, megújítja; a másikát, minthogy egészen elromlott és igazítást nem szenved, újra festi: s íme teljesítette, amit ígért és úgy teljesítette, ahogy azt egy elmélkedő művésztől várnom kellett. Az én kívánságaim e részben nehezen nyugtathatnak meg. Itt kéntelen vagyok mondani, hogy túl vannak haladva. Ennyit álmodni sem mertem.

A restaurált kép a *Teréz* képe. 1788-ban festették Kassán, az ipamnak, kinek halála után azt a napam nékem ajándékozá, tudván, mely tisztelője vagyok már 27 eszt. olta ennek a minden asszonyi teremtések felűlmúlhatatlanjának. Egészen ő! egészen! de a festő csak kézmíves volt és nem mívész, festékei kiholtak, s fejékessége s ruházatja nem ideális volt a vásznan, hanem

az akkori hordás szerént. Grosschmidt úr kérésemre a hajat oly formán dolgozá rajta, mint nagyságodnál van a bavariai királyné, a testre egy setétzöld leplet vetett, s az arcot alig illette, mert a sokat szenvedett képet nem lehetett bátrabb ecsettel illetni. Így a kép nem szép kép, de mégis már kacagást nem támasztó; s aki Terézt szereti, őtet benne örömest feltalálja, szemét a képen örömest nyugtatja.

A másik kép, mely az öszvegörgetés által hasadásokat szenvedett, nem tűrte a restaurálást s azt Grosschmidt úr kopírozta, de az én írva adott utasításaim szerént. Oly hasonló a kép, hogy a cselédek, kik Sophiet lyánykorában ismerték, egyszeri odapillantással fellelik benne őtet: de oly szépítésekkel, hogy a kép egyszersmind igen igen szép kép is, holott a régi igen igen rút kép volt. Ezen tetszik meg, mely különbséggel fest a Handwerker Mahler és a poetischer Mahler. Egy vonás sincs hízelkedésből hamisan, nincs csak egyetlen egy is; és mégis ez a nyugodalmas, éppen nem kacér, tetszeni éppen nem vágyó tekintet oly szép alak, hogy lehetetlen elragadtatás nélkül nézni. Grosschmid más festő mint Stunder. Ha nagyságod magát és azt a nagy férfit, kit csak a gonosz nem tisztel, és azt a szép két gyermeket festetni akarná (amiről Golopon létemben szólának), jobb kézre nem bízhatná a dolgot. Csakhogy Gr. nem felejti, hogy ő kamer. administrator fia, s nem azért fest, hogy élhessen; és így csak a kérés, megszólítás is kímélést kíván. Nem felejtem oda magamat ezzel, mintha nagyságodnak tőlem kellene érteni mi illő és mi nem az: de tiszteletlenség vétke nélkül terjeszthetem elébe a környülállást, melyet nagyságod csak attól érthet, aki Grosschmidet ismeri. - Ha nagyságod és a mélt. generális festetni fognák magokat, jó volna elébb Debrecenből felhozatni Stunder által festett képeket, hogy az Grosschmidnek szeme előtt légyen. - Emlékezzék nagyságod, hogy e két képet nem egyedűl maradékai fogják tiszteletben tartani.

A mélt. generálisnak itt egy, reménylem, igen kedves ajándékot nyújtok. - Azon helyen Hunyad vármegyében, ahol a megvert Tököli utolszor táborozott, nyolc esztendő előtt egy pecsétnyomó találtatott, mellyel gubern. secretar. Kenderesy úr nékem kedveskedék. Másait öntettem s a kézmíves hagyásom nélkül annyit öntött, hogy kevés híján 100 ftot kelle fizet- nem érte. Legalább az az örömöm van, hogy velek sokaknak kedveskedhetem. Dissimilium infida societas. 1695. C. P. P. látszanak rajta; s felül a bilincseket csörtető oroszlán, alól egy bárányt széjjeltépő monstrum. Mindez együvé véve e hellyel, ahol lelték, mutatja, hogy a pecsétnyomó a Tököli seregéé volt. - Magamat feleségemmel s három gyermekeimmel ajánlom igen nagytekintetű kegyességeibe s forró tisztelettel maradok nagyságodnak alázatos szolgája

Kazinczy Ferenc

Széphalom, márc. 15d. 1812.

Széphalom, márc. 17. 1812.

Harmadikszor bontom fel levelemet, s kérem nagyságodat alázatosan, hogy egy atyának nézze el kegyesen gyengeségét.

Az idősb lányom, kinek a mélt. generális a keresztatyja, most 51. holnapos. Belélépvén ötödik esztendejébe decemb. 4dikén, az anyja és nagyanyja próbát tettek, ha bé lehetne-e már fogni a tanulásra, s a gyermek a sovány ábécézést - mint a keresztatyja valaha a Cellárius - megízelíteni semmiképpen nem tudta. Én csendesen néztem bajlódásaikat, feltévén, hogy a gyermeket a magam tulajdon ideám szerént fogom leckéztetni; ha ezek a munkába beléunnak. El vala vetve az ábécé, s a gyermek észre sem vette, hogy én őtet meg akarom csalni à son profit.

Asztalnál ülvén, késemet feltartottam, s megneveztem az *í*-t. Azután keresztül vetettem a késen a villát s mondtam *X*. Továbbad késemből villámból egy *V* betüt csináltam; s alávetvén a *V*-nek a kalánt, egy *Y*-t. A gyermeknek ez a betű favorit-betűje leve a hang miatt. A pohár

karimájáról az *O* betűt tanulta ismerni. Minden gondom az volt, hogy a gyermek meg ne sejtse, hogy tanítatik, s ezt a gyakorlatot az asztalnál is ritkábban vettem elő.

Egy nap kanapémra mász fel, hol olvastam; s belépillantván könyvembe, gyermeki enyelgéssel megnevez egynehány betűt, melyet már ismert. Az N. lehete az, melyet H-nak neveze, megtévedésből. Ólmot kaptam, s papirosomra festém mind a H mind az N betűt, hogy a gyermek a két betű külömbségét felvehesse. Amint az ólmot levetém, ő kapja fel, s az én H betűm alá ezt festi

H

Felszöktem örömömben. Íme, mondám, a gyermek maga tanít, mint kell őtet tanítani. Még alig ismer hat betűt, s én vele elkezdék ólom után íratni s ő *írni s betűt ismerni* egyszerre tanult meg. Soha nem hajtám leckére, s csak akkor tanult, mikor magának volt kedve - (de vigyáztunk mindketten, hogy kedve legyen, ha lenni nem talál) - és mindég hamarább vala vége a leckének, mint ő akarta. Ezen mód által annyira ment, hogy két hét alatt igen bátor kézzel festé a betűket, s azoknak potentiáit gyermeki kornak még alkalmatlan fáradtság nélkül tanulta meg. Tudom én, mely veszedelmes mód a *játékos tanítás*, és azt követni annak idejében sem lányaimmal, sem fiaimmal nem fogom: de most még szabad. - Az lévén csak célom az íratásban, hogy a kéz bátorságot kapjon, virágot, madarat, kocsit festettem elébe ólommal, s így szem és kéz egyszerre gyakoroltatott, s elértem azt, ami fundamentoma minden nevelésnek:

fixer l'attention.

A két lányom azzal szokta magát mulatni, hogy egy pálcára kendőket köttetnek, s dalolva lakadalmat játszanak. Én nekik gyakran lyánykákat festek zászlóval, s Gyencsi egy gyönyörű férfit feste előmbe zászlósan. Imhol van mutatóba egy ily gyönyörű legény. Az anyja alig hiheti el, hogy szemöldök, szem, orr és száj Gyencsinek a vonása, s meg kell vallani, hogy az jobb, mint tőle várni lehetett. Kivált a fej ováljait igen hibásan szokta csinálni, de azon most még felakadni nem kell. Elég, hogy bátran s szabadon teszi azt. Mikor dolgozik, szüntelen mellette vagyok, s csak arra intem, hogy jól vagy rosszul, bátran tegye a rándításokat, s magát elijeszteni ne engedje. Aki rosszul bátran, szabadon nem írt, sohasem fog jól.

Mely öröm ép és talentumokat nyert gyermek atyjának lenni, s azoknak kifejtéseken igyekezni.

Az itt álló emberi figurát szabad kézzel s minden igazgatás és igazítás nélkül rajzolta Eugénie ma március 17-dikén 1812. - Február első napja előtt egy betűt sem ismert még, s kezében toll soha nem volt. Az emberi figura tulajdon invenciója.

EUGENIA INVENIT, PINXIT MANU LIBERA, MENSES NATA 51.

A tulipán ólom után vagyon dolgozva; az emberi figura, azzal a gyönyörű hegyes fejjel, Eugenienek szabad kézzel tett rajzolatja, tulajdon invenciója szerént.

106

HELMECZI MIHÁLYNAK

Széphalom, ápril. 2. 1812.

Helmeczi Mihálynak Kazinczy Ferenc baráti ölelését.

Kedves barátom! kertemben dolgoztaték, s cselédem jő a póstáról: Kistől hoz *egy* levelet, Berzsenyitől s tőled; Sipostól pedig a poétától s filozófustól s tordasi paptól *kettőt*. Kevésbe múlt, hogy úgy nem járék, mint a Buridán fülese, aki meg nem tudván határozni, ösvényének jobb vagy bal feléről tépje-e eledelét, éhen marada. Elsőben akarám vala mindenitek levelét olvasni; végre nem bírván nyugtalanságommal, a Kisét bontám fel, a tiédet másodikká, harmadikká a Berzsenyiét, utolsóvá a Sipostól vetteket tevém. A Kisé csak 11 sorból állott, és egy szép ódát hoza; így hamar juték el a tiéd olvasásához, s megolvasván, bántam, hogy ezé nem leve az elsőség. El vagyok ragadtatva azon tudósítások által, amelyeket az nékem hozott.

A pesti nevendék-papok cselekedete kevéllyé tészen engemet, és édes örömmel tölt el. Kérd őket, hogy ezen lelket el ne hagyják mellyeikben aludni, ha egykor püspökök, kánonokok s sok ezereket vonó plebánusok lesznek, s ne szűnjenek meg a haza dicsőségére törekedőket oly nagylelkűséggel segélleni, mint most segéllék Berzsenyink versezetének kieresztését...

- - - -

mint hozzá írt episztolám és segéld, te, aki Berzsenyiért oly sokat tevél, hogy Dayka is világot láthasson. Poétai Berkemnek nem szabad elmaradni Daykától. Illik, nem illik mondanom, kimondom, hogy az nem illetlen pendant Daykához.

- - - -

Azonban erre is támad egy új példa: a zólyomi főispán őexc. Balogh úr, Kist megszólította, hogy a Horác episztoláinak hátra való darabjait fordítsa, s őexc. a *dicső* fordítást pompásan fogja kiadni. Ily lépéseket tévén nagyjaink, s megkülönböztetvén az értelmes írókat a nyomorúltaktól, megértvén, hogy nem a Czinkéknek van igazságok, akik bennünket vissza óhajtanának vinni, holott előre kell törekednünk, hanem azoknak, akik tudják, hogy az emberi elme soha meg nem állhat, hanem mindég progresszióban vagyon, s hogy a szélesedő ideák a nyelvet is szélesítik -, valaha végre megindúlunk mi is, holott eddig még mindég *készűlőben* valánk.

Ismerem a mélt. úr mívelt lelkét, hogy nem azoknak számokból való, akik tompák ezt érteni, és ezt azért bátorkodom ömledező szívvel mondani. Maradok alázatos tisztelettel

a méltóságos úrnak alázatos szolgája:
Kazinczy Ferenc mpr.

Széphalom, ápr. 8d. 1812.

108

SZEMERE PÁLNAK

Széphalom, ápr. 19. 1812.

Szemere Pálnak.

Sajnáltam inasomat, édes uramöcsém, hogy az a tegnap estve vett parancs szerént ma korán reggel elment a postára, mert oly kegyetlen havazó hideg volt a mai nap, hogy télközépre is béillett volna, s nem hittem, hogy amit postáról (mely az éjjel érkezett) hozand, visszafizesse nékem azt a szenvedést, melybe az én örömeim inasomnak, melyet nem szégyenlek *barátomnak* vallani, kerűlhettek. De midőn ez a legcsípősebb szélben hazaért s a csomót kezembeadá, elfelejtém az emberiség érzéseit és örültem, hogy az a sok, és az az igen fontos levél, habár az ő szenvedésével is, kezemben vagyon. Ha elindúlásakor tudtam volna, mint dühösködik odaki *Ζεύς όμβρως* és az Aeol serege, bizonyosan nem indúlt volna el a szegény inas. Ez vala mentségem magam előtt. De íme jön s hozza az uramöcsém levelét, a Helmeczi szonettjét, melyet oly nyugtalan óhajtással óhajtottam látni, s Sztrokai versét és levelét, a Kultsár sorait és a *festés* felől szóló Aufsatz első folytatását, Jankovichnak egy levelét, a Magyar szónemzés című munkájának négy első íveivel, a Síposét és a Sophie asszony-testvéréét. Képzeli uramöcsém, hogy ez a fertelmes nap nékem mely szép nappá leve. Felejtém, hogy délig csaknem két ujjnyi hó borította el a földet, úgy hogy a marháknak ólban kelle maradni. Emlékezzünk ezen napról és kérem uramöcsémet, tudassa Kultsár úrral, talán ad helyt ezen hírnek leveleiben. Itt a tavalyi szárazság miatt kevés széna és szalma teremvén a szegényebbek a házak fedeleit is leszedték s felétették marháikkal. A *szegényebbek* alatt pedig nem csak a misera plebs-et értem. S ily szükségben kell embereinknek *forspontozni!*

Hogy uramöcsém engem oly sokáig levél nélkül hagya - a kérdéshez képest - azt felelem, hogy megengedek. De mint enged meg maga uramöcsém magának? Mint enged meg magának azért, hogy Kis levelére nem felelt? s a Kis levelére, aki uramöcsémet a maga bizodalmával *megtisztelte?* Nem a házi, gazdaságbeli baj cselekszi ezt, hanem valamely megtespedés, mely nüansza a Launénak, és az, hogy uramöcsém a levélírást nehezebbnek képzeli, mint illik, s grammatikálásai által nagyon el van fogva. Jó, hogy egészen el van fogva általa, csak úgy készíthetünk igazán jót, ha nekifekszünk egész erővel: de marad óra a pihenésre s mutatusque labor pars e non parva quietis. Édes uramöcsém mi, kik dii volentibus

vagy invitis könyvgyártókká levénk, más életet élünk, mint akik nem azok. Mi a mi seregünkből magunknak egy kis világot alkotánk. Mi lesz abból, ha egymás eránt meghidegszünk? Vagy nem *hidegség-e* az uramöcsém előtt, hogy egyikünk a másikát haszontalan várakoztatja egy óhajtott levél, tudósítás közlés után? Úgy hát a levélírás nem jele a melegségnek. - Nem hiszem, hogy uramöcsém azt kívánná, hogy ezt higgyem s higgyük. Hogy minden héten írjunk, akár van mit írni, akár nincs, ki kivánhatná azt? de még is 9ber ólta áprilisig nem írni, holott annyi írnivaló volt, már csak mégis oly megbocsáthatatlan vétek, melyet csak a leghűbb barátság bocsáthat meg.

Uramöcsémnek baja van. Mit teszen az? a baj csak azt nyomasztja el aki *gyenge lenni akar*. Aki nagylelkű azt a baj csak ingerli: hogy minden energiáját szedje öszve, és ha tette azt, úgy nemezis bizonyosan meg fog jelenni a jutalommal, ha az az volna is, hogy a bajjal *elölje*. Én rettegek kimondani az itt elvont szót egy oly lelkű embernek, mint az én kedves Szemerém, mert az én kedves Szemerémhez illik, hogy ezt értse. - Osztán nézzük hát azt az uramöcsém baját; miből áll az? Pécelen az épület elpusztult, marha nincs, a kapitálist fel nem lehet venni a diaeta miatt, már vesse uramöcsém ezt a maga baját az én bajomhoz, akkor tekintvén engem, mikor 45 esztendős koromban már fias és atya *kezdhettem* gazdálkodni, jól elterhelve adóssággal; - vagy akkor, midőn 1801. jún. 28-án hazaértem rabságomból, s az vala minden ohajtásom, hogy azonnal kezdhessem a gazdálkodást, s házasodhassak s gonosz öcsém tutélába méltóztatott venni, mint azt, aki nem persona, hanem csak rcs. Én el nem csüggedtem s ismeri uramöcsém állapotomat, soha Sophie nekem feleségem nem volt volna, ha bántattásaim arra nem kényszerítettek volna, hogy láncaimat tépjem el, s haladjak utamon egész energiával. Nem ohajtja-e uramöcsém az én sorsomat? Ha igen, kövesse a példát. Nékem nincs több bajom, mint az, hogy engemet az én testvérem, Sophiet az övé igyekszik kirekeszteni mindenből, mind az ő, mind az én anyáink életben vannak s e kettő jól elkészült a Schachjátékra, s tűrnünk kell: mindamellett én a hercegi menyet kapott Festetics boldogságát sem irígylem; ez nyirbálja a fizetéseket s literaturánkat nem boldogíthatja, mert az neki - neki máris sokban vagyon: én pedig az idén is szép ajándékokat adtam másoknak. - Egyszóval ne essék csüggedésbe uramöcsém, s a bajt viselje lelkesen; ez meglesz, mihelyt magát arra szoktatja, hogy a bajt nem *bajnak*, hanem *energiája ébresztgetőjének* tekinti, s el nem veszti bizodalmát magához, az én életi p[hiloso]phiám nem oly religiózus színű mint amit Glatz beszél Salzmann felől az Annalisok márc. füzetében, s én csudatévői segédeket úgy nem várok, mint azt nem, hogy álmomban megjelen valami angyalforma s pénzt hoz vagy levélben vagy másként. De vak, aki rendet s *rendelő kezet nem ismer*, ha ezt p. o. nemezisnek nevezzük is, Nullum numen abest sisit ptud[en]tia. Uramöcsém fiatal, házasodjék, de eszesen. *Nem pénzért*, de *pénzzel*, vagy ami annyit ér, mint a pénz, azaz egy oly lyányt, akit szerethetni fog, akitől fog szerettetni, aki borjú ugyan ne legyen, de inkább szeresse a csirkéket s libákat olvasni, mint a legfelségesebb poémát. Így uramöcsém fog grammatikálhatni, versezhetni; de nem soha különben. Én magamat nem tartom rossz gazdának; nagy kertemben egy fa sincs, melyet ne én ültettem volna, sokat *in eigener hoher person*, sokat más által, hogy vagy jelen valék, mikor kertészem ültette vagy legalább én mutattam ki a helyét, hová mely fának kell ültettetni; - ha szántatok ott vagyok; ott ha szénát csináltatok, hanem ha a forró meleg vagy a tavaszi szél és eső a szőlő dolgozástól eltilt. - - - De mindemellett reáérek az írásra, ellenben a házi gazdasszonynak hajnal olta estig ritkán van egy fertály apró gondoktól üres, vagy a major van a konyha vagy a kamra vagy a cseléd vagy a gyermekek egészen elfogják idejét. A mi tisztünk *nagy*, de *kevés*, az asszonyoké *apró*, de *örök*. Jaj az oly férjnek, aki oly feleséget kapott, aki ezen apró s örök gondokat szenvedelmesen nem viszi s még panaszolja. Az enyém ezekben él annyira, mintha egyenesen ezekre volna születve, noha megtörténik, hogy ő is panaszra fakad az asszonyi terhek igazságtalan felosztása ellen, mint Iphigénia Goethénél. Hasonló sorsot ohajtok uramöcsémnek, falusi leányt ohajtok, nem városit, szenvedhető arcut s növésüt, nem ragyogó szépséget, kultivált lelkűt, de nem tudóst; s magyart, nem németet,

vallásának neve legyen, ami akar, csak esze legyen, minden jó lesz. - Van-é valaki célban? Ha van, tudassa velem öcsémuram, ha nincs, keresni kell minél előbb. Szomorú dolog nőtelen embernek falun lakni. Ha Sophie az anyjához szalad, nekem üres a ház, pedig én napjaimat íróasztalomnál szoktam tölteni. - A Vida tavalyi tanácsát, hogy ne egy tudvalévő leányt, bölcs tanácsnak nézem. Osztán hallék valamit.

A Dayka életéhez tett új ragasztékok s a Poétái Berek uramöcsémnek elrontották egy éjjelét. Hittem azt, édes uramöcsém: hadd maradjon, amint most van. Pereljen Debrecennel uramöcsém is, annál jobb, minél többen perlünk. Nagyon sajnálom, hogy az alkalom sietése miatt nem marada időm a ragasztékokat leírni magamnak. Mit mond Czinke s Márton azon kifejezésemre, hogy némely *prof[essor] lelke jámborságában* betű szerént hiszi a német példabeszédet? Az Annal[isok] márc. füzetében l. 340-358 holmi van, amit uramöcsémnek meg kell olvasni - tanquam scopulam, sit inauditum atque insolens verbum fugiam.

109

GR. GYULAY KAROLINÁNAK
A Kedvesnek! a Bájolónak.

Széphalom, szept. 7. 1812.

Most veszem nagysádnak levelét, szívemnek szeretett jó leánya! a Süsiét pedig nyolc nappal ezelőtt. Jókor érkeztek, édes barátnéim! én is olyforma tespedésben vagyok régolta, amilyet a grófné panaszol, de azzal a különbséggel, hogy ez az én lelkemet le nem veri, mint a grófnéét, hanem engem csak alkalmatlanná tészen még leveleket is írni, annyival inkább egyebet dolgozni. Azt panaszolják legszorosb barátim is, s azok a barátim, akikkel közös dolgaim vannak, amit Döbrenteinek, hogy hallgatásom őket rettegteti. - Nem ért semmi baj, s feleségem s gyermekeim - (ez az én *világom*) - élnek s egészségesek: az a bajom, hogy holmi történetek kikaptak megszokott életem neméből, ide-amoda kellett futkosnom s a honn űlni szerető helyébe nem tudja fészkelni magát. A Lolott szép levele s az a barátság, mely ebből a szép levélből szól hozzám vissza fogja adni nyugodalmát lelkemnek s megfrissűlt erővel nyúlok majd régen heverő dolgaimhoz.

Édes Lolott! Nagysád az én lelkemet az életnek *őszéből* kikapja s visszatészi az örökre elvirított *tavaszába*. Nagysád öreg napjaiban is ifjú s gyermek lesz valaha, mint a szép Süsie: de mi szép ezt a gyönyörű, ezt a bájos lelket a maga tavaszi kifakadásaiban látni! Oh élje ezt a bájos kort nagysád, a maga kibeszélhetetlen bájosságába, s néha néha ragadjon el levelei által engem is ebbe a bájos körbe. Ihre schőne Briefe, dieser Zauber, den diese Briefen athmen, reissen mich aus der prosaischen Wirklichkeit, wo ich mich so gerne finde. Öreg vagyok, sokkal öregebb, mint a nagysád szép és jó anyja, nem szerethetek semmit, semmit, Sophien kivül: és mégis, mikor ezek a Nagysád levelei jőnek, oda előttem ez a nyomorult *való* világ, valamely kedvező tündér kikap belőle, mindent elfelejtettem, el még Sophiemet is, s ifjúvá válok Nagysád körül, s nem barátja vagyok, hanem kedvese, szeretője, szerelmese. - Az elfásult *öregnek* mennyei bóldogság ez az elrészegűlés. Örökre eltüntek egykori örömei, s ő ezeket csak az imádott Lolottnál leli fel. -

Lolott! miért vagyunk mi oly távol egymástól? Ha nagysád közel laknék hozzánk, Susie Sophienek lenne öröme, Lolott az enyém, s az én lányaim Lolottban fognák magokat tükrözni. Egy házat fognánk csinálni, s viszont szeretetünkben lelnénk fel az életnek minden boldogságát. Miért nem tudok én itt valamely szeretetre méltó ifjat, akit megragadhassak, s

tolnám, hogy menjen, s az Erdély kedves leányát hozza ki közénk! - S ha ez megtörténhetnék! - szédülök örömömben.

A nagysád cousinja levelét gyönyörködve olvastam. Nagy áldozat, amelyet anyja, a grófné teszen neki, hogy most a pengő pénz szükében, kiereszti s odaereszti, ahová pengő pénz nélkül menni nem lehet, s reménylem a kis gróf mind most érzi, már mind ezután mindég érzeni fogja, mivel tartozik ennek az anyának, s úgy járja meg azt a földet, ahogy egy ily anya óhajtja. - Írja meg nagysád ennek a kedves barátjának, hogy ha Rómában leend s Párizsban, bukjon meg a hely istensége előtt a Kazinczy nevében is, s imádja azt a nagy istent. - Mit nem adnék érte, ha azt a helyet én is láthattam volna! -

A gubernátor levelét annál nagyobb örvendéssel fogadtam, mert tulajdon kezével vagyon írva az egész levél. Van nekem, azaz gyűjteményemnek egy más levelem is, melyet ez az úr subscribált. - Erre reáírtam, hogy a grófnéhoz van írva a levél, s mivel a gubernátornak meleg részvétét festi az idv. grófnak halálán, ez a gyűjteménynek nevezetesebb darabjai közzé tartozik. - Csókolom mind a kettőért azt a szép kezet, mely nekem ezt nyújtá.

Éljen szerencsésen, kedves barátném! Nagysádat a fogadott anyja és a fogadott testvérei szívesen csókolják, megtisztelt atyja pedig gyönyörködve, kevélykedve, s mi nem kevésb - gyönyörűséggel. Ölelem nagyságodat, *bájos* gyermek!

tisztelő barátja:
Kazinczy Ferenc mpr.

110

SZENTGYÖRGYI JÓZSEFNEK

Széphalom, nov. 16. 1812.

Megbecsűlhetetlen ember és barát!

Ha reményeid igen sokszor és igen keservesen megcsaltanak is, lehetetlen, hogy Elekednek megjelenése véled az életet ismét meg ne szerettetné s oh, barátom! mint örvendek, hogy sebeid a szerint gyógyúlnak bé, amint bégyógyúlniok egyedűl lehet. Az élet istene tartson meg tégedet fiadnak és házad népének és azokat néked. Meglett korú embernek csak a gyermekek adhatnak örömet, s jóltette a gondviselés, hogy kétnemű gyermekeket hagyott ágyékainkból előjönni. Nékem csonkák volnának gyönyörűségeim, ha p. o. csak fiaim volnának. Így kicsinyben egy kis világ mozog körűltem.

Bécsi útam felől akarsz holmit tudni? - Ha a képekről s festőkről kezdem beszédemet, nem lesz vége csevegéseimnek - pedig nékem az vala fő gondom, fő dolgom, hogy ezeket láthassam, ezek körül foroghassak. Most nyolcadik ízben valék ott, s még soha szomjamat így nem oltogathattam. Mit mondjak? szomjamat oltogattam - sőt geschwelgt habe ich, wie ein wohllüstiger Wohllüstling. - Már elragad hevem, s magyarázok:

Egy nap Braun festőnél és Cs. K. Schätzmeisternél valék, s ő megengedte, hogy magamat kincseinek nézellésével mulatgassam. Legfőbb kincse egy Mengs által festett oltártábla, egy Nativitás. A leányanya leányi és anyai örömök és érzések közt hajlott a megszületet fiúcska felibe, s három izmos musculaturájú s paraszt arcú földmíves előjöve idvezleni a gyermekistent. Nem tudom Mengs deista volt-e; de rendes, hogy ő Józsefet távolabb állította, mint illett - talán azért, mert neki sem a gyermekhez, sem az anyjához semmi köze nem volt; s még *gonoszabb*, nem mondom *rendesebb*, hogy József mellé egy szamarat feste. Ez a tábla

7000 új forinton tartatik. - Braunnak két szobája a legdrágább festésekkel van tapecirozva, s nem csuda, ha a néző ezek közt egy képen [sem?] áll veszteg; egyik kép elragadja a másikról a szemet. - Ez lehetett oka, hogy én a Mengs képét sem Mengsének, sem igen szépnek nem lelém. Másnap önmagamtól fejtettem meg a titkot, mert szemem csendesebb vala. - Mengs felette velős ecsettel dolgozott, ez pedig éppen nem velős. Azonban a musculatúra méltó volt Mengshez. Úgy, de itt Mengs a világítást (Beleuchtung) nem a naptól, nem gyertyától vonta a képre, hanem az isteni gyermekből hagyta előjőni, s emiatt lépett ki egyébkori tónusából. Ezt sejtettem meg későn; pedig hogy így van, mutatják a felhőkben lebegő angyalfők is, kikre alólról hat fel a fény. - Midőn így szemem az egyik képről a másikra lepdesett által, végre tekintetem egy szép Bacchantin képén maradt függve. Ez a Braun munkája. Meztelen áll egy szép leány eldőlve egy párnára, s jobb karját általveti fején a bal füléhez, bal kezével pedig gyengén illeti a maga bal pofáját, így a melly a maga teljes díszében kevélykedik. A köldök alatt, ott, ahol a szem nem látna szép részeket, egy kék lepel nyúl el, s a kép ott ér véget. - Uram, mondám, ez nem ideál, ez portrait. - Tagadta - végre megvallá, hogy az egy igen igen ismeretes magyar excellenz ágyasa volt, kit a bohó öreg ez idén magához eskettetett. - Das Bild macht mich stets zum Ehebrecher, so oft ich es ansehe! - Ezt mondogatja Braunnak egy valaki, ha ezt meglátogatván a képre repül a szeme. Meg kell vallani, hogy bájos kép. Szeretném látni, ki tagadná meg tőle a csókot, legalább úgy mint én, aki megcsókolám az ujjomat, s a csókot a kép bal kezére vittem által, melynél szebb kezet a természet soha nem teremthet; az olyat a Mesterség csinálja s csinálhatja. -

Édes barátom, hogy azt ne hidd, hogy engem a Mesterség szeretete vétekre ingerelhet, halld, hogy én Bécsben lévén templomokban is jártam. Nem említem, hogy az udvari kápolnában egy gyönyörű muzsika alatt a Füger Szent Jánosát és prof. Maurer Katalinját egy egész óránál tovább nézegettem, azalatt míg a misemondó a maga dolgait űzte teljes kedve szerint. De azt említhetem, hogy keresztülmenvén okt. 25dikén Szent Istvánon - (ez így németizmus, vagy - trópus) - s pap-szót hallván, megállék, s hallám, hogy a papoló e szókon végzette el periódusát: Licht, Aufklärung und Erziehung der Kinder. Meghökkenve tovább hallám az embert, s nem győztem bámulni. Atyámfiai, úgymond, hőret ihr, dass irgend jemand vor euch das Licht und die Aufklärung verdächtig machen will, so glaubet, der Mensch sei dumm oder boshaft. Wie? währe uns Vernunft nicht darum gegeben, dass wir sie gebrauchen sollen? holott ész és látni merés nélkül magát a teremtő dicsőségét, hatalmát, jóságát nem ismerhetjük. Ist denn das Licht nicht das Symbol der Seligen, Finsterniss nicht das der Verdammten? És ez mindvégig így tartott. Egy dolog egészen új volt előttem; ez: der heil. Apostel sagt: Seyd gehorsam gegen jede Obrigkeit, selbst gegen die, die lästig ist: aber eben dieser Apostel sagt auch: Sklave, hast du Gelegenheit zu entfliehen, so entfliehe. A legtökéletesebb gyönyörrel mentem tovább, s 3 óra mulva azután a Kálvin temploma második szolgáját, az isteni Cleynmannt hallám, de most nem oly jó helyről, mint 1808-ban, s a prédikációnak csak második felosztásánál kezdve.

Textusa az volt, hogy nem tudom kik, csudálkoztak, hogy Jézus egy 1 - ács fia, s ez Cleynmannak alkalmat nyújta azon praejudicium bolondsága felől szólani, mintha a születéssel járna az érdem. Darum ist das Vaterland unglücklich, weil Geburt für Verdienst angesehen wird, weil die Heerführer nicht nach Verdienst, sondern aus denen Häusern gewählt werden, welche Ansprüche auf Glanz machen. Hiszed-e, hogy éppen ezt mondta? Nem venném megbántásnak, ha azt tennéd fel, hogy nem éppen ezt, hanem ilyenformát mondott. Sokáig és sokat beszélvén így, szólott azoknak is, akik *érdemket* sejtvén magokban, azt hiszik, hogy a Griechenland és Rom Götterjei in ihnen Rekruten erhalten haben. - És oh, ha látnád az isteni férfiúnak teátrális mozgásait, deklamációját, atlétai hangját. Ha Bécsben laknám, én volnék a legtemplombajáróbb ember.

Szidod a Vérontót? Én is barátom! én is szidom. De nem vagyunk egy értelemben. Élj szerencsésen, kedves barátom egész házad népével. Kedves nékem azt látni, hogy a te barátságod énerántam örök. Az én barátságom s tiszteletem erántad bizony az. Feleséged kezét s gyermekeidet csókolom, s Elekedet áldom. Tégye az isten oly jóvá, mint az atyja. Tisztel benneteket feleségem, ki ismét anyává készül.

örök tisztelőd, barátod
Kazinczy Ferenc

111

BERZSENYI DÁNIELNEK

Széphalom, jan. 18. 1813.

Kedves barátom,

Prónayhoz ma indul levelem felséges szárnyallású Ódáddal. Véle neved kivívtad mély porából, s általadád maradékaidnak. Csudálom ezt a mívedet is, s még néked is - Néked, kit kimondhatatlanúl szeretek - irígylem. Kénytelen valék Prónay előtt a *megtapsol* és *megzeng* neologizmusokat menteni, mert amint hallom, ez a barátunk a neologizmusoknak nagy ellenségévé tétetett, s azt hiszi, hogy nyelvünkön változtatni semmit nem szabad. Kifáradtam bajlódni ízeveszett puristáinkkal, de azért valahol módom van, velek újra megvívok. A balgatagok! Kisnek felséges orációját (a báró Prónay László felett mondott halotti prédikációit) meg*korrigálták*, mert úgy hitték, magyarsága néhol hibás volt. Tűrje-e az ember az effélét? s a *corrigációt* - ez pataki szó, s szépen festi a lelketlen korrektorok igazításaikat - Báthory Gábor pesti kálvinista pap tevé, ki azt hiszi, hogy csak kálvinista tudhat magyarúl. - De hagyjuk ezt most; s itt még csak azt mondom, hogy Prónayhoz írt ódádat Szemerének és Horvátnak külön levélben megküldém. Csudáljanak téged ők is új érdemednél fogva.

Engedd meg, hogy némely botlásaidra - ha ugyan azok - figyelmessé tehesselek. - *Achája* nem dactylus, hanem amphybrachys. Hogy a vers jó légyen Achája helyett Graeciának kell állani. - A Hérók ragyogó *szobraikat* s halált. - bé*rt* nye*rt* kedvetlen öszvejövetele két ízben két syllabában a *rt* hangnak. - czom*bj*aim és für*tj*eim, nem comb*ai*m és für*te*im, mint csó*kj*aim, cson*tj*aim. Osztán arra kérlek, hogy az aszklepiászi sort ne elegyítsd az alcéuszi sorok közzé, mert nem *egy* természetű a kettő. Itt had álljon.

Én Bécsbe októb. 7dikén indultam egy szekerén Vay Ábrahámmal, s nov. 5dikén jövék haza. Alig pihentem meg magamat kedves fészkemben, s íme nov. 17dikén veszem a tudósítást, hogy az anyám Biharban megholt. Oda repültem le, s mivel testamentomának egyik executora Pestről későn tért haza, dec 23dikáig mulattam ott. Most osztályunk készületei minden időmet elfogják. 54dik esztendejében életemnek emancipálódtam, nem az én jó anyámnak, hanem egy gonosz és alacsony lelkű öcsémnek, ki hogy ne bántathassék, az anyám leple alá vonta magát, sklávságából. Heten vagyunk, s jószágaink mind itt Abaújban, mind Zemplényben, Szabolcsban, Biharban és Hevesben, férfit és leányt egyaránt illetnek. Én vagyok a legidősb, de majoratusunk nincs; a második szülött fiú Dienes (eddig bihari subs. viceispán, most consiliarius) nőtelen, és úgy élt a szép nem körül, hogy többé nem házasodhatik, kivált, hogy házi szépjének férje van; és így nemsokára a 7dik résszel is osztozunk. - Gazdaggá az anyám halála nem tett, de legalább nagyon megkönnyül terhem, és valamit kezdhetek. Ezeket azért írom, mert tudom, hogy részt vészesz benne.

Már fogják lovaimat, s leveledet eltevém valahová, és így annak némely cikkelyeire másszor válaszolok. Most hadd dicsekedjem fel azon szerencsémmel, hogy Szent-Miklósi Aloyz egri líceumban törvényt tanuló ifjú, gömöri fényes ház tagja, egy igen szép folyamatú verssel tisztele meg. Le van írva, és így idezárom. Örvendek ismeretségének, s kérem hogy dolgozó társunk legyen. Élj szerencsésen, halhatatlan férfi, kedves, igen kedves barátom!

112

GR. DESSEWFFY JÓZSEFNEK

Széphalom, febr. 6. 1813.

Kedves barátom!

Mik nem értek engem október olta! Nem csuda, hogy restté levék a levelek írására, mely eddig elementumom volt. Ide járul, hogy az öregség és a hó világa szememet gyengíteni kezdik; gyertyánál a betűket többé tisztán nem látom, üvegre szorúlni nem akarok, talán ha vakon kellene is maradnom.

Okt. 7-dikén Bécsbe indúltam. Nov. 5-dike vetett haza, mely nap feleségem éppen szüretelni kezde. Ki sem pihentem magam jól, midőn veszem Biharból a levelet, hogy az anyám nov. 14d. megholt. Azonnal mentem oda, s decemb. 26-án jöttem meg. A sok öszvegyűlt dolog, az osztályhoz készülés elölték minden óráimat. A barátságnak semmi nem marada. Ez a halál sokat könnyít sorsomon. Áldott anya volt: de más takarózott leplével.

Könyveidet vettem Dókus által, vettem Szirmay Antalra írt verseidet is. A Kotzebue franciaországi utazása és a Mayeré volt Biharban utitársam. A francia könyveket nem olvashatom tavaszig apró betűik miatt. Ne neheztelj, hogy tartóztatom. Azt cselekedni különben gazság.

B. Vay bizonyosan nem nekem küldte meg Corinnádat. Én azt annyira megkedvellém, hogy meghozattam magamnak. Tőlem a könyv Szerencsynéhez fogott menni. Sajnálnám, ha eltévedne.

Daykának versei és az én Berkem együtt egynehány levéllel tesznek többet 15 ívnél. Tegnap tevém postára válaszomat Trattnerhez erántok, és a praenumeransok neveiket, hová velinre a te nevedet is beszúrám, hogy ily névvel dicsekedhessék. A Dayka élete préface helyett és a praenumeransok neveik mintegy 3 ívet fognak tenni. Gyönyörű nyomtatás! A márciusi pesti vásárkor fogja árulásra bocsátani Trattner. Ő most egy kedves tisztet teve rám, hogy Báróczynak minden munkáit bocsássam ki, írjam meg életét, s képét küldjem le, hogy kimetszethessék. Örömmel teljesítem.

Beléunván a prókátori, osztályunkra tartozó dolgokba, a tudományokhoz lopom magam, s Régiségeim II. kötetét készítem sajtó alá. Gratulálj nekem, hogy nyughatatlan s Ulyszesi lelkem ismét teve egy tudós larcint, mint mikor a Sylvester Grammaticáját az azt féltő Sinaitól ellopattam, leírattam, kiadtam, de az originált Sinainak visszadván. - A debreceni koll. bibliothecájában tartatik egy XIV. századbeli kódex, magyar nyelven írt Homiliák vannak benne. A debr. kalvinista dölyf meg nem engedte, hogy a Cornidesek, Révaiak és Telekiek leírattathassák. Nékem is csak megpillantanom vala szabad. Neki kerültem, s annak a sárkánynak híre nélkül, mely azt őrzi, jó darabját leírattam, és Debrecen elhűl, mikor nyomtatva látja. A nemzet előtt a nemzet képében kérem meg őket, hogy későbbi kötetimbe tegyék le ami leírva nincs. Talán elpirulnak, s megengedik.

Rumynak Magy. Monum. még nem nyomtattatnak. -

Bécsben semmi gondom nem volt nagyjainkra. Oly szándékkal mentem fel, hogy minden órámat kirekesztőleg a Mesterségnek fogom vala szentelni. Ebben ugyan nyakig úsztam is. A Belvedere zárva van minden látogatónak. Nem akarják, hogy a szem észrevegye, hogy *Denon négyszáz* darabnál többet vive el. Hiába menvén oda, befordultam a direktorhoz, a nagy Fügerhez. Nem is mertem kérni, hogy bocsásson be, midőn az altisztje fia jő, kérni a Landschaftsmahler *Wutky* nevében, ki éppen kijött oda, hogy adná a kolcsot a szobákhoz. Hasznomra fordítám szerencsémet, s kértem Fügert, hogy én is láthassam. Megengedte. Egyszerre kitaláltam volna a titkot, mert ott járatos vagyok. De *Denon* nagy hálát érdemel; nem mind vitte el a jót, hanem csak azt amire Múzeumának szüksége volt. Rubensnek csak Ascensioját vitte el. Azt megnevezték a velem valók. De én mutattam, hogy oda van a Rembrandt Sacktuchra festett képe, melyet éppen kopiáltatni akartam volna. Rembrandtnak anyja, s a Rembrandt másik képe ott függe. Ezen alkalmatossággal azt látám, hogy az ausztriai művészek szamarak maradnak, ha Rómát meglakták is; kevélykedés nélkül mondom, hogy mind Wutky, mind *Rosa* csudálkoztak, hogy *magyar* magyaráz nekik, pedig én azt szeméremmel tettem és nem magamat elfelejtve. A Művész nem Művész, ha nem Poéta, vagy nem járatos a klasszikusokban. Ezeknek csak technikájok van, s tapasztalások.

Itt vala az a nagy szerencsém, hogy a mi Ausztriánk halhatatlan bajnokának, Károly hercegnek Kisling által márványból metszett büsztjét láthatám. Wutky és Rosa csudálkoztak rajta, hogy Kisling csak így tud *találni*, mintha az tisztje volna a plasztikusnak. A fej igen szépen van idealizálva.

A Hofon a pápai nuncius szállása előtt ólomból láttam a kút felett egy új grouppot, ezzel az általam nem dechifrirozható aláírással: In fide unio, in unione salus. Azt gondoltam, hogy ott, a nuncius szomszédságában s a volt jezsuiták volt háza előtt vallásbeli unió értettetik. Hát az annállisok magyarázzák, hogy az politikai uniót teszen, a mi roppant monarchiánk különböző népeinek egységességekre célozván. Így még tiszteletesebb az aláírás.

Duport előttem kétszer táncolt. Ő és az a 16 esztendős Neumann nevű leány, akit Duport el akar venni, elbájoltak. Neumannak nem csak lest-séget, svelt-séget ada a természet, de még szép sor fogakat is. Istenasszonyt láttam, nem halandó szépet.

Braun festőnél andalogván képein, felkiált ez: Szeretem az oly szemet, mint az úréi. Egy meztelen szép vala festve azon részekig, ahol nem a *szem* lel gyönyört. Az el vala takarva egy kék drapperieval. A leány jobbkezét általveté fején (attitude du repos), balkeze ujjaival bal orcájához ért. Soha szebb kezet az isten nem teremte. Ez nem ideál! ez portrait! kiálték. - Meghökkene Braun s esküdt, hogy ideál. Végre megvallá, hogy az az a Fiakker Liserl akit elveve őexc. gr. Erd. József kancellárius úr. Ha tetszik, 400 ft. W. W. megvehetned a *Sándor* emlékezetéért.

Legszebb örömem egy szent Istvánnál tartott prédikáció volt. Egy vasárnap az eső odahajta, 8 és 9 óra közt, s hallom, hogy apostolkodó hang tévedez a gothus oszlopok közt. Elébekerültem, félig maliciából, látni akarván, mi taníttatik itt a csürhe legaljasb népének. Licht, Aufklärung, Erziehung der Kinder. E szókkal végzé el éppen periódusát a pap. Elrémültem. Trauet Leuten, die euch Licht verdächtig machen wollen, nicht. Ist denn Licht nicht Symbol der Seligen, Finsterniss nicht das der Verdammten? És ez végig így ment. 11 után Cleynmannt, a Kálvin papját hallgatám, aki már bécsi pap lévén, pápista leányt veve s lyányát pápistának neveli. Ezt hallám már 1808. is. Textusa volt, hogy csudálkoztak a Jézus bölcsességén, *pedig az csak egy ács fia volt*. Halld néhány szavát: Darum ist das Vaterland unglücklich, weil die Heerführer nicht nach Verdienst, sondern aus Häusern, welche ausschliessende Ansprüche auf Glanz haben, gewählt werden. Egy szót sem mondok másként, mint *Cleymann*. Ein Denker, ein Mensch, der selbstständig handelt und denkt, heisst [bei] uns *Phantast*. S e szóra csattant a boltozat, oly hanggal mondá. Majd elnevetém magam, midőn

ezt is mondá az Unbescheidenheitról: - - der denkt, die Götter Roms und Griechenlands haben in *ihm* einen Rekruten gefunden. - B. Vay Dánielnél a bécsi kálv. superintendenst lelém. Szörnyű kálvinizmussal jött meg Rómából, vagy csak azzal akará mutatni, hogy meg nem tért. Még most is virágzik teste, növése júnói, lelke pedig széppé tenné, ha rút volna is. - Eszterházy József nem volt Bécsben. Nem láttam. Barkóczy Ferenc szekerem mellett méne el. Schwächenden Pestre, a skálát bevétetni. De azok másodszor sem vették be.

Levelet írni nincs időm most, olvasni van.

113

GR. DESSEWFFY JÓZSEFNEK

Széphalom, május 16. 1813.

Édes barátom! Tegnapelőtt vett leveled arra tanít, hogy téged új okoknál fogva csudáljalak, tiszteljelek, szeresselek. Illésházynak levelét s a Sennovicznál tett közbevetést, s Virginiádhoz intézett verseid közlését hálával köszönöm.

De mit mondjak hosszú szakára levelednek? - Azt, hogy valamint minden dolog, úgy ez is különböző szempontokból tekintethetik. Nékem azt a tiédből néznem kínos.

Ki kívánna hazájának, ki kívánna még idegen tartománynak is, más hatalomtól függést? Ki kívánna láncot, szolgaságot, marconglást nemcsak önmagának, hanem még az idegennek is? Hiszen ők is gyermekei a természetnek; hiszen nekik is van jusok a szabadsághoz. - Nem az itt a kérdés, barátom.

A Római Szent Birodalom oda van, elenyészett. Az oly sok tekintetekre nézve felette tiszteletes német nép nem boldog. Jaj annak, aki ennek sorsán nem sír. De lehetett-e másképpen? Rabló-e, tolvaj-e, gyilkos-e, aki azt feldönté, s most nyomja, vagy csak győzedelmes? Köszönje magának a német nemzet, mely kaján szemmel tekintvén a mi urunk nagyságát, s ezt nem segélvén, ez alá mindég áskálódván, önmagát eltemette. Köszönje a berlini udvar hitetlenségeinek s undok politikájának. Nemezis mért s csapott s te perelhetsz-e vele?

Későn látja Európa, hogy jó volt volna a francia dolgokba nem avatkozni. Ezt egykor mondani veszedelmes volt volna. Most nem az. Noha aki nyugodalmat óhajt, még most sem dobolja ki, hanem aszerént elmélkedik, s *barátjai közt* aszerént beszél a történetekről, mintha ezeknek *scénájik a holdban* volnának. - Az a sok inség, mely Európát érte, mint a láncszemek folynak egymásból, úgy következései annak az első elvétett lépésnek. Ha senkinek nem lehet vétkül venni, hogy a maga fenntartásán igyekszik, a francia népnek sem lehet, hogy azt tette amit tett. Hány ízben dicsőitette meg magát az a Genie, aki a Tuilleriei trónuson ül, az álmélkodást s legforróbb tiszteletet érdemlő mérséklettség által! azon mérséklettség által, melyet, midőn legelébb olvasánk az újságlevelekben, nem mertünk hinni, s később mikor már hittük, hibás lépésnek vettük. Sokára eltért ezen módjától, s másoknak jusaikba nyúlást engede magának. Ilyen vala elébb Hollandnak, s később a Hanse városoknak franciává tétele, s más egyéb, amit néked elmondanom nem szükség. Nem állítok semmit; semmit! nem értem a kabineteknek titkait. De vétek-e, ha függőben hagyom, ha lehetett-e egyebet tennie, mint tett? - Közelébb állunk a történetekhez, mint hogy felőlök bátran ítélhessünk; a következő idők fogják felfedni, egy Attila volt-e, vagy egy mívelt lelkű, nagylelkű Bajnok s Országló. Akit oly sok esetekben láttunk nagynak, nagynak hihetjük a meg nem ítélhető esetekben is.

Én úgy hiszem, hogy nem a *Mare liberum* ideája szülte a mostani hadakozást, hanem az, hogy Anglia nem szünt meg soha Franciaország ellen törekedni, s a franciák a Csatornán által nem mehetnek. Ragasztaná csak valamely földindulás együvé a szárazfölddel a hármas szigetet, a tenger szabadsága nem forogna többé szóban.

Sajnálod a sajtók szabadságának elnyomását. Hát én nem sajnálom-e? - De lehet-e másképpen?

A franciák sok tettet tesznek, amit tisztának nevezni nem lehet. - Kígyót, békát kiáltok ellenek, mihelyt látom, hogy az ellenfél a szicíliai istentelenségeket nem teszi. És mennyit nem teszen ezeken kívül mindenszerte! - Azt mondotta előttem egykor egy nagy ember, hogy csalva van az a tisztalelkű, aki gazemberekkel tiszta lélekkel bánik. - Légyen ez mentsége mind az egyik, mind a másik félnek, míg az Igazság és Idő felfedi, ki vala kénytelen a kettő közül azt is tenni, amitől iszonyodott.

Sieyesnek bon-mótji mondása: Ce n'est pas cela ce que le peuple français a demandé, bon-mótnek jó, egyébnek nem jó. Én azt tartom, hogy a francia népnek nincs nagyobb jóltevője mint Napoleon; én azt tartom, hogy éppen az az amit a francia népnek *kívánnia kellett*, amit exdirektor úr tagad. A francia nép kívánsága nem lehetett más, mint kivergődni halált-hozó bajaiból s boldoggá lenni. Vesd össze állapotját Napoleon előtt s azolta, s felelj, ha lehet. Nem a mi generációnkbeli embereknek, nem egy istentelen irreligió által megromlott és megrontott népnek való *magát igazgatni*. Csak a vallás visszaállítása mely jótétel attól a szertelen elméjű, nagy tudományú férfitól. Jaj annak a vaksinak, aki őbenne csak a legnagyobb Schachjátszót leli.

Én Franciaországnak állapotját s az ő institútióit nem igen ismerem. Kifáradtam a sok pro et contrákat olvasni, s erszényem nem győzi megvásárlani azokat, amik felőle magasztalva, gáncsolva irattatnak. Osztán én inkább ideális, poetai világban élek. Nem fogok részt; a versengőkre bízom, hogy verekedjenek amint akarnak s tudnak, nem könyörgök sem az egyiknek, sem a másiknak győzedelméért; nem átkozgatom nevetséges átkokkal sem egyikét, sem a másikát. Neptunum procul e terra spectare furentem! De nem szeretném, ha az *emberiség* rogyna, s azt kívánom, hogy *haladjon*. Mi lenne Európából sok időre, ha Napoleon eldőlne?

Élj szerencsésen igen kedves barátom. Életed boldogítójának oly tisztelettel csókolom kezeit, mint amilyennel tégedet szoktalak szívemre szorítani. Feleségem hálásan tisztel mindkettőtöket idvezléstekért. Még fenn jár, de nem hittem, hogy tegnapi nevenapján Antoninuszát, vagy Antonináját meg nem szüli. A fiam Emil neki azt a Bindbandot adá, névinnepét megelőző estvéjén kezde *magában járni*. Még egyszer élj szerencsésen, páratlan, hasonlíthatatlan, egyetlen, széplelkű s nagylelkű, mézajakú férfiú! Kevélysége barátidnak!

114

VIRÁG BENEDEKNEK

Széphalom, júl. 11. 1813.

Kedves barátom,

Lángolok látni Tháliádat, melyet Berzsenyinek verseivel Helmeczi régen elindíta, és még sincs itt. Nem tudom, hol mulat hozója.

Tudod-e már, hogy a mi kedves Csehynk elesett? Ezt nekem a viceispánunk mondotta; ő pedig egy zemplén vármegyei születésű tiszt leveléből vette, ki Csehyvel egy seregnél szolgált. Decembernek elején holt meg a vitéz ifjú, ki felől én azt vártam, hogy nem halni, hanem élni fog a hazának, mert ezt óhajtottam forró óhajtással. Hogy a viceispán meg ne tévedjen a Csehy névben, a tiszt még ezt vetette mellé. „Tudom, Kazinczy kesergeni fogja elestét, mert ő Csehynek szoros barátja volt." - Tiszteld meg emlékezetét, édes barátom, egy versezettel. -

Ma familiám leveles ládáját forgatván, melyet az az öcsém, aki életemet eddig keserűvé tette, az anyám halála után kénytelen vala nekem, mint elsőszülöttnek kiadni, s a Rákóczyak sok leveleiket tekingetvén, nézd mire akadtam. Minden változtatás nélkül tészem le itt.

Peroratio Celsissimi Principis Dni Dni Franc. (II.) Rákóczy in Castris ad Gyömrő (Pest vármegyében) die 3. júl. 1705. habita.

Nem tudom, vitézek, szívemnek fájdalmát előttetek jelentsem-e avagy pedig méltó indignatiora s bosszúságra gerjedett elmémet előtökbe adjam...

Barátom, ez stilisztikai tekintetekből véve oly szép munka, hogy én ugyan nem tudom eléggé csudálni. Mit nem tud a tűz! És mégis ezt a mi pulya korunk nem győzi veszedelmesnek kiáltozni. De bezzeg vevénk vala hasznát 1805ben és 09ben, ha késő nem volt volna ébreszteni! És mégis így is mennyi dicsőséges tetteket tevének némely férfiaink, kiknek markokban nem volt használhatatlan fegyver, s puskájokban nem volt galacsér ólom helyébe, s nem forgács kova gyanánt.

Élj szerencsésen, kedves barátom, és ha Horác mellett néha Virgilből is fordítasz megint, mint a Pyberhez írt levélben, közöld velem. Tudod, mennyire szomjúzom én mindazt, amit a te lelked csinál -

tisztelő barátod:
Kazinczy Ferenc

115

SZENTGYÖRGYI JÓZSEFNEK

Széphalom, júl. 28. 1813.

Kedves barátom,

A neologizmus apológiája nagyobb szerencséjét csinálta mindenfelé, s még Erdélyben is - melyről Virág Benedek régen megjegyzette, hogy ez nagyon szereti az antiktivitásokat - mint remélleni mertem. Egy igen nagy tudományú Kantianer, aki amellett deák nyelvben elsőrangú poéta és prózaista, s velünk együtt tanítványa a pikárdi születésű Kopasz Jánosnak, azt írta nekem, Daykának versein végigmenvén, hogy „oly színbe öltöztettem a neológizmus teóriáját, hogy annak lehetetlen nem győzni".

Én valóban úgy hiszem, hogy ez a felette tiszta fejű, igen nagy tudományú s tisztult érzésű ember igazat mondott, és hogy az én apológiám elhívésére annál hajlandóbb valaki, minél többet tud, s minél kevesebbet tud, annál kevésbé hajlandó; s örvendek, hogy téged is azok közt lellek, látlak, akik ezt értik és vallják. - Van valami kedvetlen abban, ami új; de kérdjük, nyer-e valamit a nyelv, bővülnek-e, tisztulnak-e valami ideáink, ha ezt az újat elfogadjuk: nem ez volt-e sorsa minden más nyelvnek, mely vadonságából kivetkezett s literatúráját elővitte; hasonlítsuk öszve azoknak írásaikat, akik haladnak, azokéval, akik haladni nem

akarnak, s valljuk meg amit találunk. Egy rakás író, kivált Pesten, öszveállott, s feltette magában, hogy amit in pleno megállapítnak, azzal mindenike élni fog. Így lehetetlen lesz a dolognak nem menni. Herder ezt mondja: Ein Volk, das das Wort nicht hat, hat auch die Idee und die Sache nicht. Paradox egy mondás, de *hamisnak csak látszó*, és nem *hamis*. Gyalázatjára van nyelvünknek, hogy a *virtus*ra szava nincs. Ráday csinált egyet, de félvén (ismerte tüzességemet), hogy ha nekem megsúgja, kikiáltom s a gondolatlan élés által nevetségessé teszem (mely meg is eshetett volna), nekem megvallani nem akarta. - Midőn consil. Puky Ferenc a Hazai Tudósításokban a spiritusra kért szót 50 f. jutalmat tévén fel, s Balla Antal az Universumra, Szemere Pál reávett, hogy a Zrínyi által is, Bátori László által is az elmúlt századokban ismért *szelet* és az általam koholt *egyetem* szót egy Pályaírásban tegyem ismeretessé, megírtam a Pályaírást, s kiterjeszkedtem a *Virtusra* is. Megvallám, hogy szót teremteni radix-nélkül több mint valakinek szabad volna. De azt mondám, hogy Epaminondasz engedelem és szabadság nélkül is nyert győzedelmet. Az arrogált imperium miatt halálra kárhoztatta ugyan Boeotia, de az *Boeotia* volt, s boeotiasága mellett is eszére tért, s megköszönte a győzedelmet nyert bajnoknak a jótételt.

Szabó Dávid, az exjezsuita, a virtust erénynek mondá, látván, hogy az erkölcs egyebet teszen: *Sitten*. Én elébb *csány*nak akarám mondani. Barátim azt írták Pestről, hogy azzal ne éljek, mert túl a Dunán valami picsány (castis omnia casta, et charta non erubescit) Sprichwort forog szóban, s a szó nem fogja tenni szerencséjét. Azt végzénk tehát, hogy Szabó Dávid

erény

szavából, minthogy az megtéveszteti a hallót, azt hitetvén vele, hogy az az érből ered, s valami rivulus formát vagy arteriát akar tenni, csapjuk el az *e* első vokálisát.

Sietve írom ezt. Kérlek add által idezárt levelemet Kiss Imre úrnak, hogy ő ismét adja Nagy Gábor barátomnak.

Antoninomba tegnap olták a vakcinát. - Kis a Horác levelei II. könyvét - - - Zrínyi-nemű versekben fordította s barátságos megtekintés végett most közlé velem. Oly szép, mint a hozzám írt levél és a Mathisson után fordított dal. Halhatatlan volna csak ezen fordítás is. Láttad-e Virág véghetetlen bájú Thaliáját? - Némely olvasó Virágot azzal vádolja, hogy

er fängt sich an zu vernachlässigen.

Éppen ezzel vádoltatott Horác, midőn fellengő ódái után a pongyola episztolákat s szatírákat írta. Aki Virágot ismeri, tudja, hogy ő nem gondatlanságból ír ily átkozott rossz hexametereket, hanem horaci pajkosságból. Horác és Virág rokonlelkek. Próbálja csak kritikusa, akárki volt az az annalisokban, s írjon ily hexametereket, meglátja ha ő Virág lesz-e.

Ölellek magadat s a tieidet örök tisztelettel, barátsággal.

Ma megyen Báróczyhoz előbeszédem.

116

KÖLCSEY FERENCNEK

Széphalom, szept. 28. 1813.

Édes uramöcsém, igen kedves barátom!

Szeretem én azt hallani, hogy uramöcsémnél kedves vendégek a mi leveleink; mert higgyen állításomnak, uramöcsém, eddig azt hittem, hogy ha ezen vendégeit ki nem veri is, de olykor

olykor alkalmatlanok. Barátimnak egész számában egy sincs, akihez örömestebb írnék, mert egytől sem kapok ily *nem üres* válaszokat. S amellett hogy tanúlok az uramöcsém leveleiből, szívem fel is melegszik olvasások alatt.

Superint. Kisnek harmadnappal ezelőtt vettem levelét. Olvassa uramöcsém, mit ír a vele közlött *„Költő”*-re.

Kölcsey versét *(A költő)* bizony nem lehet gyönyörködéssel nem olvasni. Mi lehet az ilyen ifjúból, ha magát el nem hagyja! Méltán magyar Schillert várhatnánk belőle, ha a magyar publ. Schillereket és Goethéket nevelhetne. Vigyék a múzsák legalább annyira, amennyire egy szegény magyar költőt vinni a Végzések engedik.

Kisnek igaza van. Schiller és Goethe nálunk nem lettek volna azok amik a német földön. Aki itt verseket ír, el van temetve. Saepe pater dixit, studium quid inutile tentas. Uramöcsémnek nem a pater hanem más kiáltozza, hogy poeta ne legyen. De törekedjék uramöcsém arra a szép pályára, melyen ragyogóbb színű koszorúkat még egy magyar sem szedett. Szemere közlé velem a *Reményhez* itt sonettot. *Szelíden mint a szép esttünemény* etc. Az isteni darab. Szebbet ennél senki nem írt, senki nem írhat. Csak ezt nem szeretem benne: Mint *En / dymion* - mert jobb volna *Endy / mion / ként*. Szeretném, ha az uramöcsém érzése ebben egyezne az enyémmel, hogy ezt a *nekem oly igen kedves dalt* kényem szerint olvashatnám. - Valóban szép az *Engem lombok híves éjjelére* is: de a *szelíden, mint a szép esttünemény* engem úgy elfoga, hogy egyhamar semmit sem fogok mellette szépnek lelhetni. - A *Jegyváltóhoz* írt darab is igen szép s méltó mása a *Költőnek*. De ennek 3-dik és 4-dik sorát nem tudom konstruálni, még ha eliziót teszek is fel. Osztán a technika ellen vét uramöcsém, midőn a *szívemet* reim után nyomban hagyja zengeni a *karjaim* reimet, s a *mellettem* után nyomban *enyhelyében*. - Ismét elolvasám a dalt s azt mondom, amit Kisnek írtam, hogy Kölcseyben schilleri lélek lakik. Boldog, aki valaha látni fogja érett kora legszebb virágait!

Ne higgye uramöcsém, hogy titkunkat tudják. Senki nem tudja. Nem is fogja. De erről másszor.

Hogy Berzsenyi ne eressze ki minden dalát, arra magát B-t kértem, és éppen ez a hasztalanul tett kérés tételé velem azt a kis intést, melyet a Poétai Berek előtt álló praefációcska mond. Kis János sem akarja fogadni szavamat. Tanácslani szabad, erőszakot tenni nem szabad, hanemha valaki magát megölni akarja; noha Horác még ezen esetben sem enged helyt az erőszaknak. - Mit változtatgatott Helmeczi, még eddig sem érkeztem megtekinteni. Élő poétánk verseiben híre s engedelme nélkül változtatni, istentelenség. Megholt barátunknak verseiben azt tehetjük, amit gondolunk, hogy maga is tett volna, ha életben volna még, s ezt is csak úgy, ha feljegyezzük a variánsokat. Én ezt tevém Daykával, s változtatásaimat kimutattam. Virág azt mondja, hogy egészen más ez az én Daykám, mint az a Dayka, akit nekem ő adott. Én kész vagyok előmutatni a Mss., melyek bizonyságim, hogy a variánsokat híven felraktam. De a *Rettenetes éjben* nem tehettem ki a *baboná*-t, sem Cléliában nem mondhattam, hogy ez Daykánál Helioz, Aulus pedig Abeillard, mert a Heroide egészen a Colardeau Heloize - Egyéberánt, hogy visszatérjünk Berzsenyire, őtőle meg nem lehet tagadni ezeket:

> Imperium cui sit, cui mens divinior, atque os
> Magna sonans.

Csak tisztább ízlést kívántam volna neki és valamivel kevesb verbieget. Sok flosculus poeticus van benne. De melyike az a mi poétáinknak, akikben több ubertas, több festés és érzés legyen. Berzsenyi tulajdon tüzében ég - ezt mondtam nem tudom mely recenzióban, s igaz, amit mondtam.

Most nekem pápai theologiae prof. Tóth Ferenc úrral van egy kis perem; de amely sohasem jut el a publikum tudásáig - egy recenzense arra intette, hogy a *taníts* szót írja *taníCsnak*. Úgy gyanítom, hogy prof. Tóth úr azt hitte, hogy én vagyok az a rencenzens, s tőlem kérte okát, miért írjuk mi a cs hangját Cs-vel majd ismét *ts*-vel. - Megmagyaráztam. Azt írja vissza, hogy ő a *cs* és *ts fölött való disputálást azoknak hagyja, akik abban passziójokat találják. A grammatikában van a legkevesebb igazság és a legtöbb gyűlölség. A mai filozófia mindég, mindenben és mindenütt, még a nyelvben is unicitást keres; és így a cs-ét ts-t ad unicitatem azaz ts-re redukálja*. Ezek az ő szavai. - Szépen bánok vele, de megkefélem, mert kefélni való. S kérem, hogy vagy ne kívánjon magyarázatot, vagy ne tagadja meg tőle a figyelmet, s éreztetem vele, hogy mondásait Melanchton, Erasmus, Heyne és Herder nem tennék magokévá, s a filozófia - notandum a *mai* filozófia!!! - a különböző természetű dolgot nem kívánja egy rubrika alá vonattatni. Édes uramöcsém, az a tudomány, amelyet ez a tudós ember is tanít, az lévén amelyben felette *sok igazság és igen kevés gyűlölség van*, nagyon öszvetéveszti az emberek eszét, ha úgy bán velek, mint Tóth Ferenc úron látjuk. - Egy kis teológiai perünk is van. Azt kérdém tőle, hogy mely külömbséget lél az effektben köztünk, kiknél a teológia studium scholasticum és akiknek templomi dolgok a predikáció hallása, és a görögök közt, akik sem nem predikáltak templomaikban, sem teológiát nem tanultak az oskolákban. Őnálok volt e nagyobb tiszteletben vagy nálunk az istenség, az esküvés szentsége, a házassági ágy; őnálok szabad vala *έταιρα*-kat szeretni, szabad még *έταιρος*-okat is; azt a mi vallásunk tiltja, és mégis nem ott állunk-e, ahol azok? Nekimentem Luthernek, s megvallottam, hogy ő hérosz volt, de azt is vallám, hogy több kárt tett, mint hasznot. Nála nélkül az akkori vallás elhányta volna szennyeit; Luther ingerlést szerezvén, makaccsá tette mind a két felet, s sok fej, melyből Linné, Gibbon, Winckelmann lehetett volna, Calmet és Venema leve. - A protest. vallás religio examinis et obsequii, a páp. vallás rel. obsequii et examinis. A különbség bizony kisebb mint kevélyen hisszük. Nem annak kell tulajdonítani az elsőséget, aki poltolékul muzsikát, festést, architekturát ád az felett, amely poltolékul semmit nem ád? - Luther nélkül, mondám, a keresztyén vallás is *szívnek és imaginátiónak* szép vallása fogott volna lenni. - Ezeket mondám Tóthnak jobb renddel és bővebben, s az ember engem szintoly kevéssé érte meg, mint az általa mosolygott, kevélyen mosolygott grammatikai tudomány kérdésében. - Megtartottam a Tóthoz írt levelem mását. Lehet oly idő, hogy egyszer nevetve fogjuk olvasni. - Éljen szerencsésen édes uramöcsém, nagyérdemű s igen kedves barátom. Ajánlom magamat igen becses barátságába. -

117

KÖLCSEY FERENCNEK

Széphalom, októb. 31. 1813.

Édes uramöcsém, igen kedves barátom,

Alig várhattam be, hogy felvirradjon, hogy az uramöcsém tegnap késő estve érkezett levelére felelhessek, mert szemeim annyira elhomályosodtak, hogy gyertyavilágnál már nehezen olvasok, s üvegre, mindaddig, míg nála nélkül ellehetek, magamat szoktatni nem akarom. - Ez a levél új gyönyörűséggel tölte el. Mi volna az én életem, ha uramöcsém és a mi kedves Szemerénk nékem barátjaim nem lettek volna! Vegye uramöcsém azt a vallást tőlem, hogy levelezőim közt nincs egy is, akitől ily nem üres, akitől ily rakott leveleket vennék. Tanúlok mindenikéből s mindenikéből látom, mely haszonra fordítja uramöcsém a maga napjait. Az én barátim s maga az én kedves Szemerém is, repdesnek, repkednek a könyvek olvasásában: uramöcsém béhat férfias erővel abba, amit olvas, abba, amit munkába vészen. Így lesz az

uramöcsém munkáiban férfias erő egyesűlve azon kecsekkel, melyeket uramöcsém magából, Matthissonjából, Goethéből, Schillerből s a görögökből, rómaiakból merít. Még tegnap is olvastam a Jegyváltót s sajnálom, hogy Schiller nincs életben s azt meg nem olvashatja, ítéletet róla nem hozhat s uramöcsémben a maga rokonára nem ismérhet.

Kár, hogy uramöcsémet a sors ott hagyta születni, ahol lakik. Ott nincs ember, aki értse mi lakik Álmosdon. A poézist ott bábozásnak nézik, s azt tartják, hogy elveszti uramöcsém magát, idejét, talentomait s szerzett tudományát. De ezen az oly fej, mint uramöcsémé fel nem akad. Nem ez volt-e még sorsa minden genienek, azaz jobb fejnek? Haggya uramöcsém őket mondani, amit akarnak s a Jeanette Medicus kisasszony és a bátyánk Csanády István úr társaságában s a maga szobácskájában, könyveiben, papirosai közt dédommagirozza magát kevélykedve s jobb sorsán örvendezve. Én uramöcsémnek semmi egyebet nem óhajtok, mint egy szeretetreméltó leányt, s mihelyt találok egyet, aki uramöcsémnek való s uramöcsémet becsülhetni fogja, azonnal hírt adok róla. Addig, édes uramöcsém, leljen uramöcsém az én barátságomban s a miéinkben pótolékot, mert nem szeretni s nem szerettetni irtóztató állapot. Kérem uramöcsémet, tudassa velem első levelében mely nap s esztendőben s hol született. Szeretem az effélét barátim felől tudni.

Nekem egy nagy bajom van: nem marad időm annyit olvasni, amennyit olvasni óhajtanék, kivált hogy most minden szabad órámat dolgozásra *kell* fordítanom. Sokat feledek is, meg nem olvashatván újra amit tudtam. Fogságom olta Plotarkchoszt, fogságom barátját, egyszer sem olvastam végig, sem a görög és római históriát: ezerszer fogtam hozzá s mindég megháboríttattam. Ha időm maradna reá, úgy olvasnám meg a két utolsót, hogy extraktust csinálnék belőle. - Mely kár, hogy az ifjaknak az öregebbek jótanácsot nem adnak! Így történt, hogy Senecával osztán azt panaszoljuk, hogy tota vitae pars - *aliud* agentibus. Fordítsa haszonra uramöcsém intésemet s úgy olvasson mindég, hogy toll legyen kezében. Csak így mehet sokra.

Miklós öcsém azt ígérte nekem, októb. 27-dikén menvén el innen, hogy Semlyénből még novemberben feljő s magával hozza a semlyéni papot, ki itt még nem volt soha, s engem is s e földet is látni akarja. Ő felhozhatja nékem a pecsét alá zárandó nyalábot, csak siessen uramöcsém azt a semlyéni papnak általküldeni. De még jobb volna, ha uramöcsém azt maga hozná fel megszólítván ezért az öcsémet. Boldog napokat fognánk itt élni, s uramöcsém valaha egy boldog háznépet látna. Én pedig tanulni fognék attól a barátomtól, akinél egyet sem ismerek képesbet arra, hogy tanítson, s úgy az uramöcsém ittlétéből nemcsak örömet vennék, hanem hasznot is. - Miért nem írok semmit az uramöcsém levelének utolsó cikkelyére, ámbár már fel vagyok uramöcsém által szabadítva reá, érti uramöcsém, valamint azt is érti, amit elhallgatok.

A mi Palink megcsala bennünket. Szonettjét a Reményhez uramöcsémnek úgy küldé meg, mint a Helmeczy mívét, nekem mint az uramöcsémét. Énrajtam is megtörtént sok ízben, hogy az öröm - új produktját látni literatúránknak - a hibás mívet is szépnek nézeté, s az megtörténhet másokon is, de az is megeshetik mindnyájunkon, hogy a szép mívet nem szépnek nézzük. - Van-e ezen sonettóban annyi gyengédség (Zartheit) mint a Pali egyéb szonettjeiben, nem kérdem: de az olaszok legszebb szonettjei sem mind egybecsűek. - Pali a tegnap érkezett levélben közlé velem az uramöcsém kritikáit, s én azt látom, hogy uramöcsém sanyarúbban ítélte meg azt mint talán kellene. - *De most nem tűnsz fel* ezt én nem nézem prózai, s poézisben meg nem állható fordulatnak, sem ezt nem rhet. figurának: *Faggat, gyötör, remegtet* s a *Megenyhül sorsom, a vad, a kemény* nekem nem tautológia, mert ezt teszi: sorsom, mely velem oly irtóztató kínokat szenvedtete! éppen úgy mint a káromkodók szájában: az a Gyurka, *az ebadta!* - Én azt szeretném a szonettben megváltoztatva látni, ami ott homályt csinál: Remény, mosoly*ogsz* reám, s sorsom megeny*hűl*. De most nem *tűnsz* fel. Ezek mind in

praesenti vannak mondva. Azt tartom, jobb volna így: Remény másszor reám mosolyo*gtál* s sorsom mege*nyhűlt*. De most ha feltűnsz is etc.

Éljen szerencsésen édes uramöcsém! Jöjjön s hozza fel, amit ígér. De ha nem jöhet, küldje bizonyosan, s pecsét alatt. Szeretném tudni mit adjak, mit adhatok, mit illik adnom annak, aki fáradt. Ölelem teljes szeretettel.

118

SZENTMIKLÓSSY ALAJOSNAK

8. Somogyi Gedeon. 1814. január 7.

Egy *Mondolat* című könyvecske jöve ki igen csinosan, úgy ahogy a Kisfaludy munkái jelennek meg. Alól a nyomtatóhely 2 helyén ez áll: *Dicshalom*, 1813. - A címlap előtt álló rezen én ülök egy szamaron, felkoszorúzva, fejem felett lebeg a lepe, kebelemben a lant, nyergem falában a guitarre, balkezemben a kantár és a muzikális háromszeg. S így a tátos a Dicsőség Templomához.

Becsületes neve az írónak Somogyi Gedeon Veszprém vgyei esküdt.

A munka valóságos cento. Azaz kiszedte szavaimat, szólásaimat írásaimból s minden ész és értelem, minden elérhető célzás nélkül egy centót szöve belőlök, hogy engem tegyen nevetségessé. Velem együtt Berzsenyit bántja, nyilván azért, mert B. engem tisztele meg az Ajánló levélben és két-három helyt másutt. Azután lap 51-102 megyen a lexikona. Ebben ez is áll:

„Öklelő hajdu". (Ez a Berzsenyi szava.) Szegény Buffon és Blumenbach ti még ezt a három marhák közűl kifelejtettétek halhatatlan munkáitokban. Ime ez a procat fickó nem tudja, hogy az *öklelő* nemcsak *türkölőt* (türökkel, szarvval bántót) hanem *ököllel* (karral, kézzel, marokkal) *dolgozót* is teszen.

Engemet ez a megtiszteltetés felette nagyon nem gyönyörködtet ugyan: de valóban nyugodalmamat meg nem zavarta. Aki becsüli a szabadságot, tűrje el a féktelenség csapkodásait, míg lehet. A diaetai követek megvetéssel nézik, midőn a vad ifjúság sületlen versekben őket szamaraknak titulázza.

Somogyi Gedeon énellenem kiküldetett percussor és sicarius. - De az ő szamara és fecsegése nem cáfolja meg azt, amit én az új szók és neologizmusok felől a Dayka életében mondottam. Szamarat festeni s valakinek nevét reáírni, das kann jeder Bube.

119

HELMECZI MIHÁLYNAK

Széphalom, jan. 8. 1814.

Kedves barátom,

Egy pataki togátus ma adá kezembe Eckhartshausenedet. Köszönöm ajándékodat, kedves barátom. Az imádságokkal kevés dolgom lesz; de illő lesz mégis barátom munkáját megtekintenem, s verseit gyönyörködve fogom olvasni; kivált ezt:

Vergebens bautet ihr Altäre -

Mint jutottál e szép Krisztushoz Cancightől és Johntól? s szabad-e tudakoznom, mibe került az Cancighnál? mibe Johnnál? - Cancigh ezt egészen a Fügeré után dolgozta. De a Fügeré szebb! és mennyivel! mennyivel szebb!

A tegnapi posta hozá meg nekem egy szépérzésű, egészen ismeretlen ember levelében a *Mondolat*ot azon hírrel, hogy azt Veszprém vármegyei esküdt Somogyi Gedeon uram írta. Lehetetlen, hogy te a könyvet eddig ne láttad volna, és így nem szükség, hogy elmondjam, mi van benne. - Nem mondhatnám, hogy a rezen s az egész elmés munkán kimondhatatlan gyönyörűséget leltem volna: de azt elmondhatom, hogy nyugodalmamat meg nem zavarta. Egy szamarat festeni, s a rajta ülő felibe a Péter vagy Pál nevét írni, arra nem ész kell, hanem valami egyéb; das kann jeder Bube, und das kann niemand anderer als ein Bube. - Kiszedni egynek vagy másnak írásaiból a szókat és szóllásokat, s azokból minden ész és értelem, minden elérthető célzás nélkül egy *Centót* szővni, az én szavaimat együvé keverni a Siegwart fordítója szavaival és a Pethe Ferencével (ki füleinket a dr. Decsy újságaiban ezidén sok hetekig elkínzotta, aki a poétát *képzelmésznek* nevezte), s ezekkel együtt lakoltatni engemet és az engemet szerető Berzsenyit - mi már ez? Ez a procax fattyucska nekiáll a maga lexikonában az

öklelő Hajdúnak

s olvasd mit mond róla - mintha az *öklelő* annyi volna mint a *türkölő*, és mintha az eredeti érzelem nem ezt tenné *ököllel* (karral, kézzel, marokkal) *dolgozó*. - *Huic uni multos Marios inesse*. El vagyok hitetve, hogy ez a sicarius énellenem nem magától jő, hanem reám ki van küldve. De ez a pompásan nyomtatott könyv meg nem cáfolja, amit a Dayka biográfja tanított.

Hát az a *Brekeke* hátul! Proterviae multum, rationis nihil. Neveti lap 44 a *ha* elszórását s az *az* elmaradását. - Így jár az, aki nem ért és locsog.

Azok szerént, amit a mi transdanubianus embereinkről tudok s nevezetesen Kisfaludyról (ki annyira neheztelé az őtet magasztaló recenziómat, hogy amiolta azt vele levélben közlöttem még a lenyomtatás előtt, soha nekem nem írt) könnyű hozzávetnem, mint lett ez a könyvecske. Én kevélyebb vagyok, minthogy magamat Somogyi Gedeon esküdt uramhoz tegyem s olyformán nézem a könyvformában kiadott pasquillt, mint a diaetai követ nézi, midőn őtet holmi vad fickó a maga sületlen versében öszvegázolja.

Igen jól tennéd, édes barátom, ha kinyomoznád, hol nyomtattatott ez a Mondolat? s nem Prixner metszette-e a rezet? s ki számára? ki dolgoztatta? Soha én, és semmiképpen nem akarom magamat megbosszulni egy ily alacsony emberen; úgy hiszem, hogy nekem arra szükségem nincs. De meg fogom nevezni, mint Szaklányit.

Szemere eddig volt veled s általvevéd tőle köteteimet. Kérlek, légy rajta, hogy az Érzékeny Útazások meg ne tiltassanak. Vígasztalhatatlan volnék, ha annak el kellene maradnia. Most minden időmet a Báróczy élete foglalja el. Első leveledben szeretném érteni, mi lészen a 8-dik kötetben, úgy-e az Erkölcsi Mesék és Levelek, a Vers, a Bárány Péternek mondott oráció és a Fohászkodás?- Védelmeztetett magyar nyelvet hagyjuk el egészen, minekutána a cenzor eltiltotta, mert félhetünk, hogy az exemplárok eltiltatnak s parancs jő reánk, azaz ellened és ellenem, hogy szemmel tartsanak. Lesz idő, melyben a Báróczy Védelm. Magy. Nyelve, az ő Adeptusa s Amáliája ezen 8 kötetnek toldalékképpen ragasztathatik melléje.

Nagyon kérlek arra is, hogy nékem írd meg, Große Cicero-e a neve vagy mi egyéb azon rendű betűnek, mellyel a Kultsár újságjai nyomtattatnak és amellyel én akarom nyomtattatni

Munkáimat! és hogy ki metszé azokat! Nekem gyanúm van, hogy Zollicher. - Hát Dajka és Berzsenyi versei micsoda betűkkel vannak rakva, nem Garmonddal-e? Általjában szeretném, ha Trattner úr betűinek mindenikét ismerném nevéről, hogy így rövid szóval jegyezhetném meg őket. - Hát halbgevierteltnek mit neveznek?

Szerdahelyi László úrnak, ki Lelesz mellett lakik, régolta keresek egy nevelőt, aki Ujhelyben tanúló 3 fiát falun s a maga házánál nevelje. Kérlek, édes barátom, keress valami alkalmas embert s tudasd velem, mit kíván esztendei fizetésképpen. - Nagyon le fognád vele kötelezni. - Ne feledd e kérésemet.

Mint viseli a csapást a mi Horvátunk? Hát Vitkovicsunk mit csinál? Jő a farsang; lásson dologhoz. - Szemerének nem írok, mert neked írván, mindnyájatoknak írok. - Virág engedi-e magát festetni? - Élj szerencsésen kedves barátom.

120

SÍPOS PÁLNAK

Széphalom, febr. 27. 1814.

Kedves barátom!

Kezembe adtad deák nyelven írt isteni munkádat, fel-fel sikoltok örömömbe, midőn olvasom. Kezemben Agendád is Tóthtól.

Énnékem most annyi a dolgom, annyi a bajom, hogy nem tudom mihez kapjak. Báróczi biográfiáját is felküldém Pestre, tudom ettől sem fogod megtagadni javallatodat mint a Dayka életébe tett excursióktól.

A *Mondolat* felől lehetetlen, hogy ne írtam volna neked, az egy Büberei, és nem egyéb, hanem malitiosus Büberei, de én nem nyavalyás felelgetéssel fogok reá felelni, s már feleltem is, apológiáját adván a neológizmusoknak a Báróczy biográfiájában. Debrecenben magam mutattam a galád könyvecskét, s egy értelmes ember *galád*nak nevezte.

Febr. 18kán Debrecenben voltam, s ott Batthyány Aloyz társaságában egy estvét töltöttem, közel 60 személy közt, muzsika, és tánc alatt. Ez az 1790ben igen nagynak ismért férfi nagyon megöregedett, megváltozott; ezelőtt tíz esztendőkkel is lelkének húrjai egészen az enyémmel egyaránt adtak hangot, és most egy pontban sem értünk össze, borzadással jártam véle fel s alá egy fertálynál tovább; *ah quantum distat ab illo Hectore!!* Szidta Napóleont, hogy ő hozta vissza a superstitiot. Én pedig éppen azért áldottam amit tett t. i. hogy egy libertinus bolond népnek, mely publice praedicalta a materializmust, és több ehhez hasonló ostobaságokat, vallást és morális zabolát adott. Nagy ellensége az aequalitásnak, mert úgymond, ha ma 3 ember 100 ezer ftossá tétetik, a 3d generáció már nem lesz *egy forma*. Elcsudálkoztam s kimondtam, hogy a francia *égalité* nem a birtok, hanem a személyes jussok egyenlőségét tette ki; nagy barátja a feudalizmusnak, a réginek, mert úgymond, az új nemeseket még kell hizlalni - holott a régieket nem -, azok elég hízlaltak voltak. Valóban elszomorodtam, hogy az ember megöregedvén, lelkében is megöregszik; a kemencére tettem karomat, s úgy beszélék a füttöző házigazdával, s elnémulván ezt az epigrammát írtam:

> Vénül, s vénüljön testem, de te lelkemet itasd
> Hébe! a szent kehelyből, és soha elaggni ne hagyd.

És kérjük az isteneket édes barátom, ut sit sana mea mens in corpore sano.

Deák munkádat tisztán leírám, s általadom a cenzurának, bár ezzel együtt a logaritmus is, kijöhetne; a Barcsayra írt capitalis munkát deákul is, magyarul is küld el, s mi egyebed vagyon, azt is. Szeretném őket együtt látni nyomtatásban.

Debrecenben meglátogatám Kiss Sámuelt a festés és rajzolás professzorát: „Hát mit csinál itt az úr?" „Semmit." „De mégis..." „Nem lehet Debrecenben semmit, mert itt nem kell rajzolás, nem festés." „Hát minek a prof., minek fizetik?" „Én nem tudom." „De legalább portretíroz?" „Itt a sem kell." Egy tekercs bécsi rajzolatját néztem copiák után, de ily arcokat élő embereknél nem láttam soha, az mind *ideál*. És képzeld barátom ezek a debreceniek üldözik az *idealistát*, s a *természet* kell.

Ölel, tisztel barátod, tanítványod.

121

GR. DESSEWFFY JÓZSEFNEK

Széphalom, májusnak elsőjén 1814.

Tisztelt kedves barátom,

Verseidet kibeszélhetetlen gyönyörrel olvastam. Mely szép az énhozzám írt lelkes episztola! s mely szépen festi magas lelkedet és a mi korunk fertelmességét! Hadd maradjon meg írásban némely jóknál. Jöhet oly idő, amely annak kinyomtatását ellenezni nem fogja. - Mélt. gróf Rhédei Rhédey Lajos Bihar várm. administrator, Leopóld Rendbeli Keresztes és Cs. K. kamarás úrnak díszes menyegzőjére írt verseden sokhelyt kacagtam. Némely kifejezéseit előttem annakelőtte már mondotta az, aki tőled jószágot akara vásárlani s meg nem foghattam, hogy te - TE - miként bánthatod azt, aki feleséget vett; mintha azt venni - ha bolondúl és illetlenül is! - mindenkinek szabad nem volna. De botránkozásom elmúlt, midőn a versezetet végre meglátám. Szerencsés vagy, hogy nem ismered sem a kereset kívánságait, sem a félelmet: ha ismernéd s vagy keresnél valamit vagy retteghetnél, a megtisztelt méltóság bizonyosan megtenné. Mert valója van Voltaire-nek, midőn, nem tudom hol, azt mondja, hogy a nagyokon tett *csapodárkodó vágás* mindig veszedelmes: ők megértik miért nyújtatott nekik itt a tömjén s azt számba nem veszik, a vágást pedig kegyetlenűl megbosszúlják. - De hagyjuk a verseket.

Éppen azon mértékben örvendek, hogy az én Dókusomat megszeretted, amelyben azt sajnálom, hogy vele vendéged nem lehettem. Már fenn járok közel tizennégy nap olta; de füleim által vannak kötve, s az ily szép napokon, amilyen a mai első május is vala, mely havat adott eső helyébe, kimenni nem merek. Érzem, hogy vénülök: de szerencsére csak testemben; lelkem mégis ifjú s talán sohasem fogja elveszteni elevenségét. Ezt nagy részben annak köszönöm, hogy kivetkeztem a *lemurok* rettegését, mely igen alkalmas elgyengíteni a lelket.

- Csak húsz esztendeig élhetnék meg gyermekeimnek javokra s literatúránkért! Esztendeje múlt ápril. 10-dikén hogy gazda vagyok, s mennyivel kevesebben mint Szent-Mihály!!! - és mégis látszik már rajtam, hogy sorsom javul, noha egy részét az elmúlt igen szerencsétlen esztendő jövedelmének a haza oltárára kelle tenni, s egy részét be a jószágba. Literatúránkért is annyit dolgoztam esztendő olta, amennyit öt más esztendő alatt sem. Most jambokban fordítom Hamletet, a Schlegel igen hív német fordításából, minthogy én angolul semmit nem értek, s a Schlegel fordítása felől azt tartják, hogy az tüköri képe a Shakespearenak. Az első felvonással holnap kész leszek. Igaza volt a görögnek, s igaza van a franciának, hogy a

szomorjáték vers nélkül nem felel meg a saru gravisságának. A Goethe Iphigeniája és a Schiller Don Carlosa s Orleánsi leánya mik volnának prózában?

Láttad talán azt a jelentést, melyet munkáim kiadása felől Helmeczi írt, s tudod, érzetted, hogy én azt minekelőtte nyomtatva volt, nem láttam. A szertelen magasztalás éppen ellenkező sikerű mint amit támasztani akar. Azzal nem gondolok. Az eszes olvasó tudja, hogy a cél kívánta a magasztalást. Bár el ne akadna a szándék! De alig merem remélni, mert Trattner 400. előfizetőt kíván, s annyit nem kap. Éppen ma vevém levelét, hogy őnála magánál még csak *egy* előfizető jelent meg. Ha ez el nem sül, egyebet kell gondolnom. Úgy hiszem, hogy előtted kedves volt az a gondolatom, hogy annyi *érdemes* ember képe s annyi vignette adassék a munka mellé amennyi kötet lesz. Hogy hízelkedésre ne magyaráztassék a cselekedet, csak azoknak képeiket veszem fel, quos iam Libitina sacravit.

Képzeld, édes barátom, mint olvasom most az újságleveleket. Mely váratlan történetek! Soha ember úgy nem *esett* mint az aki arra a nagyságra lépett vala fel, amelyen soha még ember nem látta magát. Fele ennek a mi planétánknak reszketett előtte, most pedig a legkisebb teremtése is a zoológiának kacajt üt rajta. S nemcsak koronájától fosztatott meg, melyet a valóban nagy ember nyugodt elmével nézhetne, hanem még feleségétől még fiától is; s barátjai közül hány marada meg mellette? Az ellene lángot vetett düh annyira megyen, hogy neve mindenünnen lekarcoltatik, még ahol az amit tett, javára volt is annak a népnek, melynek koronáját viselte. - Én azt hittem, hogy az az ember imádtatik a maga népe által, s nem tudtam annak hitelt adni, amit Kézytől hallottam, amit te mondottál; azt hittem, hogy az a dicsőségért élő-haló nép minden szerencsétlenséget, minden csapást eltűr, ha emlékezik, mit köszönhet ennek az embernek, s most látom, hogy nagy csalódásban voltam; látom azt, ha azt mondom is, hogy némely vád ellene a történetek és a jelenvaló inség szava, s viszont őtet is kellene hallani, hogy a dolgot igazságosan megítélhessük. - Nagy a bosszú, amelyet szenved, s gondolom, hogy ő most éppen úgy bánja megbizonyított szerénységét, mint Brutus bánta meg, de már későn, hogy a Cassius tanácsát nem fogadta s Antoniust nem idvezítette. Azonban más részről az is való, hogy a szövetséges fejedelmek sok váratlan nagylelkűséget követnek. Napoleon nagy bizonyságát adja, hogy a despotizmus maga alatt ás vermet. Ha a 36 millióból álló francia nép, és a nép elsői s jói s tudósai őtet szerették volna, ő most is a trónon ülne, s Franciaország tudta volna azt tenni, amit Spanyolország tett őellene. Nekem úgy tetszik, hogy Talleyrand meghasonlásban volt vele amiolta hivataláról lemondott, és hogy a svéciai koronaörökös s Moreau és a külső fejedelmek ezek által meg voltak kérve, hogy őket Napoleontól megszabadítsák. Sokat elmélkedem magamban, mi indíthatta arra Napoleont, hogy ő magát a törvény felett valónak képzelje, s úgy hiszem, hogy úgy tartotta, hogy a haza oly állapotban volt, mint Róma akkor vala, midőn diktátort tett, s ha kivihette volna plánjait, s nyugtot érhetett volna, mely neki is kedves volt volna valaha, elállott volna dúlongásaitól. De ne feledjük, hogy én Széphalmon, te Szentmihályt mindezekről igen hiányosan ítélhetünk, s bízzuk isteneinkre, hogy tegyék, amit jónak látnak, mi pedig várjuk a dolog kimenetelét nyugodalomban. - Hogy a lelkiismeret szabadsága és a sajtóké fenntartatott, annak szívesen örvendek.

Mi Újhelyben máj. 6-dikán tartunk gyűlést a követek kinevezése eránt, akik fels. urunkhoz küldessenek, s 11-dikben a Dercsényi Ferenc és Szemere Klára, 15-dben Szemere Pál és Szemere Kriska menyegzőjét űljük. - Élj szerencsésen. Maradok szíves tisztelettel

örök híved:
Kazinczy Ferenc mpr.

122

GR. GYULAY KAROLINÁNAK

Széphalom, jún. 13. 1814.

Ez a levél, kedves Lolott, sokácska hevere nálam. Hallja nagysád mi történt velem tegnap.

A hozzám egy órányira fekvő Újhelyben egy patikárius lakik, kit az egész világ igen jó karakterű embernek, jó férjnek, jó atyának ismer, és akit én nagyon szeretek. Két holnap olta Újhelyben egy járvány theatrál német sereg múlat, s ezek közt egy táncleckéket adó ember is van. A patikárius a maga 9 és 7 esztendős leányait tanítatni akará, s kért engem is, hogy adnám hozzá kosztba Zsenit, hogy táncoljon együtt velek. Máj. 17dikén a gyermeket általadánk neki, s tegnap a táncmester a maga tíz leánytanítványait a theáteren produkálá. Mindnyájan egy uniformban voltak; fejér bercailban, rózsaszín vállacskával; két sor pántlika mind a kurta szoknyán, mind a még kurtább köténykén, fejeiken rózsaszín pántlika, egy rózsával. - Felránták a kárpitot, s Zseni volt az első a jobb sorban. Egy guirlandos contredánsot produkáltak, s igen szerencsésen. -

Amint itt ülék, messze megettem kérdé valaki: - De kié az a szép kis barna angyal? - Melyik? kérdé a felelő. - Az a legszebb, aki a legjobban tud? - S ekkor a felelő az én nevem nevezé. - A táncmester a coulissek megöl kiáltá ezt kétszer: *Bravó Genie*, és nem senkinek másnak. Genie oly kicsiny, mint Susie lehetett az 6 esztendős korában, barna, fekete szemű, kedves arcú; s kibeszélhetetlen bájjal emelgette két kezével a köténynek majd egyik majd másik szélét, s szemei mindég párján függöttek, s oly komolyan táncola, mint az atyja valaha a menüettet. -

Én, amint a kárpitot felránták, s Geniet ezen kosztűmben meglátám, s ő elkezdé mozgásait, lesütöttem, a második rendben ülvén, fejemet, hogy megilletődésemet senki ne vegye észre; de az hasztalan volt. Két ismeretlen asszonyság ült mellettem, s azok nem győzték megilletődve nézni atyai érzéseimet, mert az én szememből egymást érve folyt a csendes könny. Ma reggel az egész Újhely azt emlegette, hogy én mely jó atya vagyok, s felejti mely lyányom van.

[A vége hiányzik.]

123

VITKOVICS MIHÁLY KAZINCZYNAK

Pesten, június 27-én 1814.

Kazinczy Ferencnek Vitkovics Mihály
barátságos idvezlést!

Utolsó levelem olta, melyben Vétsey hollétérül tudósítottalak, különös történet adta elő magát. Melyet meg nem írnom, minthogy téged illet, nagy nemszeretés volna.

A történet ez: Báróczira előfizetők dolgában Trattnert meglátogatom. Ő odaértemkor panaszkodni kezdi, hogy Korbélyi Mihály pécsi kanonok és itten historiae ecclesiasticae professzor, hozzá betoppan, Dayka verseit előkéri, Prometheuszodra fordít, haragosan kérdi: Hogy merte az úr ezt kinyomtatni? A cenzura engedelmével. Hol a cenzor aláírása? Előmutatja. Ez semmit sem használ. A cenzort vagy rászedték, vagy azután szúrták bele. Én az urat és az irót feladom a consiliumra. Ilyen atheuszi verseket napvilágra bocsájtani! Én levelet kaptam, melyben

kérnek, hogy tegyem meg a feladást, másként engemet adnak fel. - Sajnálom az urat, de nem segíthetek. Meghajtja magát s elmegy. Ezt nekem Trattner nagy félelmesen elbeszéli. Bátorítottam a jóembert s megigértem neki, hogy a feladásnak elejét veszem. Siettem Korbélyit, aki szomszédságomban lakik, és akinek hajdan Horvátunk szállásán kancsóknál sok magyart dallottam, meglátogatni. Kétszer kerestem, kétszer nem leltem otthon. Estve a promenádrúl a Dunaparton hazaballagtomban előmbe jő a feladó. Nagy meghajtással köszöntöm. Hol jársz fráter? Sétálásbul térek haza. Mi újság? Sok holmi neki kedves újságokat elbeszélek, s hirtelen megemlítem a Trattner panaszát. Bizon frater, rettenetes vétket követett el mind Trattner, mind Kazinczy. Atheuszi verseket kiadni! Lássák, de én feladom, fel kell adnom. Főtisztelendő úr! kérem a magyar literatura nevében, hagyja abba. Három érdemes magyar embert hírbe hoz anélkűl, hogy helyes oka volna. Micsoda három embert? K[azinczyt], Trattnert és Madarasit. M[adara]sit nem hozom, mert ő tudom tagadni fogja a cenzurálást. Nem lehet tagadni: osztán a darab nem eredeti, hanem fordítás. Fordítás? Igen Goethébűl. Az is rossz ember, abbúl nem kell fordítani. - Lehet, mert nagy ember és szép író. De, frater, látom, te is megromlottál. Higgye el, főtisztelendő úr, nagyobb keresztyén nincs nálamnál; én felebarátomat szerencsétleníteni nem akarom. Én sem, de kötelességem. Nem tartom annak. Hiszen erősen rámírtak. Honnan? Pécsrűl. Kik? - Azt meg nem mondom. Írja vissza a főt[isztelendő] úr, hogy csúffá teszik magokat, egy oly dologrúl, ami Bécsben szabad, itten vádlást tenni egy nagyérdemü kanonokra, magyar íróra, kinek felesége, három lyánkája pápista. Érdemei számlálhatatlanok, egy nagyhasznú tipografusra, aki a legszentebb könyveket, prédikációkat ócsón nyomtatja: és most, midőn közel a veszedelem, egy poétai szép fordított darabért. K[azinczy] felesége, három lyánya pápista? Az. Azt nem tudtam: majd gondolkozom, visszaírok Pécsre; nem örömest vettem én is ezt a kommissiót; hallgasson ezekrűl, majd lelünk módot. Lelni kell, mert nemzetének, hites sorsosainak okoznak bajt. No, frater, most megyek vacsorára. Jó éjtszakát. Barátom! mint tetszik a per? mint a véd? Ne gondold, hogy valamely büntetés várásától féltem, mert mind te, mind Trattner túl vagytok azon; hanem átallottam a publicitást, mely arra szolgált volna okot, hogy a magyar cenzort újabb és rabi korlátok közzé hányták volna. De főképpen ezidőben más, kedvetlen következéseket is szült volna ez a papi furia. Másnap a vármegyeháza előtt összevetődtem Korbélyival. No, frater, visszaírtam már, szívekre beszélettem, tudom, elállnak feltételektűl. De frater, Kazinczynak erről ne írj, hogy ne tudja. Hadd maradjon titokban.

Barátom! a tisztelet és barátság ellen, melyekkel viseltetem irántad, vétettem volna a nemírás által. Megígértem a jószívű, de fellovalt papnak, hogy nem írok. Ez az ígéret fel nem lesz bontva, minthogy te is titokban fogod tartani ezt a történetet, amire kérlek is.

Továbbá szinte ez a pap a pécsi meghagyásbúl Kultsárt is fel akarta adni azért, hogy az idei magyar teatrom Almanachjába beiktatta a Schiller játékszinrül irt elógiumját. K[ultsár] maga védelmezte ügyét; azonban megköszönte, hogy megvettem a pap szívét. Szomorú tapasztalás, hogy a hazafiak, kik a hitben elmerűltek, hazafiak ellen áskálódni kezdenek most már, midőn Hannibál a portátul eltávozott, és Qua data porta ruunt, et terras turbine perflant. - Eripiunt subito nubes coelumque dienque Teucrum ex oculis: ponto nox incubat atra!!! Istenem miért nem olyanok az emberek, amilyeneknek lenniek kellene? Miért formáltatnak nem emberekké, hogy az emberi nemzetet tapossák, öldössék. Elszomorodtam, barátom, ezeket írtomban, leteszem tollamat s futok kis kertembe, hogy a hernyóknak irígyeljem élteket!

Isten hozzád.

124

HELMECZI MIHÁLYNAK

Széphalom, júl. 6. 1814.

Kedves barátom,

Azt retteged, hogy engemet a Hőgyészek és a Somogyi Gedeonok félénkké tesznek. Ne rettegd azt, barátom. Szégyellenék én őtőlök félni. De azon felül, hogy én megváltoztatni gondolkozásomat dicsőségnek tartom, ahol azt a meggyőződés szüli: itt azt mondhatom magam felől, hogy nemcsak nem ingok, amint neked látszik, sőt egészen hasonlatos vagyok magamhoz. Az Ideál felé törekedni kötelesség. Mi az, aki ezt nem teszi! de hova megyünk viszont, ha feledjük, hogy emberek vagyunk, és nem csupa lelkek? Az a posai lélek, amelyet leveledben te említesz, nagyon tiszteletes lélek; de az nem épít, hanem bont és ront, ha elvonhatatlanúl megyen a maga útján, s nem nézi hogy útjában szikla van-e, vagy egyenes pázsitos lapály, vagy a legmélyebb örvény, elveszti önmagát. - A marquis Posák nem egyébre valók mint Tacitusnak szavai szerént.

ambitiosa morte inclarescere.

Midőn én az Annalisok számára Pápay Sámuelnek munkáját recenzeáltam volt, azt mondottam, hogy a *szokás* nem főbíró a nyelv dolgában, mint azt Pápay tanítá, és hogy a többi bírótársai ennek, ennek nem *subordinálva*, hanem *coordinálva* vannak; továbbá, hogy ahol ez és az ő társai meghasonlanak, ott az *Izlés* lép közbe, és ő csinálja meg közöttük a békét. - Horvát István barátom a recenziónak egyik felével meg volt elégedve s szerette a *sub* és *co-ordinatio* megkülönböztetését, mely (ha meg nem tévedek) itten tétetett először. De azt teljességgel nem hagyta jóvá, hogy a legfőbb Appellationsrichterré az *Izlést* tettem, mely, érzésen épűlvén, felette ingó. Én látom, hogy nem úgy kellene lenni, ha a nyelv *merő filozófia* volna. Van-e nyelv, mely megsiketült a szokásnak, s erőszakkal ment a maga ideálja felé? A természet alkota-e valamit *90 grádusi* szegletekben? s az emberi test szépségét nem az teszi-e, hogy itt nincs semmi szegletes? Mi lesz abból, ha a regulák alatt álló kifogásokat mind és egyetemben kitörüljük? „A ruha mint a nyelv s a nyelv, mint a ruha." Mersz-e úgy öltözködni, mint az *Ideál* kívánja? s nem adsz-e örömest valamit a szokásnak is? Én azt hiszem, hogy aki az egyikben truccol *általjában* a szokásnak, éppen oly nevetséges, mint aki a másikban truccolna annak általjában. Ha a szokástól csak kevesenként állók el, s ha az a változtatás, amelyet kezdek, vagy tetsző vagy szükséges, úgy remélhetek javulást, követést; de ha az sem nem tetsző, sem nem szükséges, bizonyosan pironság ér. Mich dünckt ein weiser Mann trägt sich wie andre Leute - ezt mondja Wieland a Gráciákban, s hidd el barátom, ezt jó olykor fülökbe súgni a tiszteletre oly igen méltó Pósáknak.

A fiatalság a maga nagy heve, az öregség a maga nagy fagya által vét, ahol vét. A hidegmeleg és meleghideg józan férfikor közbelép s megválasztja ami jót a kettőben talál. Az eklekticizmus a kriticizmus és empirizmus közt felette veszedelmes, és soha a kettő közt filozófus meg nem áll. De a nyelv nem *filozófia*, éppen úgy nem, mint a *ruházkodás* nem az.

Ormós, kit bizonyosan ismersz, e napokban nekem némely dalokat külde a széllyelhányásnak azon törvényei szerént, amelyet a görög és deák követ, s elhagyogatván az artikulusokat. A gondolat javallást érdemel, mert poézisünk véghetetlenűl nyerne általa, sőt nyerne prózánk is. De én ugyan követni azt soha nem fogom, s Ormós bizonyosan magára marad. Pedig magára maradni az embernek nem tanácsos.

Eddig vetted a Bácsmegyei első ívét tőlem. Rettegek, hogy Trattner úr valamit másképpen tesz, mint óhajtom. Némely tanácsaira nem tudom, mint mondjam ki feleletemet. Csak vedd,

azt szeretné, ha teáteri darabjaimat elhagynám, mert a magy. publikum az efféléket nem szereti. El akarná hagyatni azokat is, amik már egyszer nyomtatva voltak. - Most, úgy gyanítom, vagy Bácsmegyeit akarja *első kötetté* tenni, vagy a Pászthory képét a IX. kötet mellé, melynek egyikét sem engedem meg. Ma érkezett leveleddel együtt két levelet vettem tőle a Kis versei eránt. Azokra magához írom feleletemet. Téged arra kérlek, hogy vigyázz fel barátod féltő tulajdonára s légy rajta, hogy kívánságai vaktában teljesítessenek. Nagy szerencsém nekem az, hogy te Pesten vagy és hogy oly nemes szívvel nyújtod nekem jobbodat mindenben. -

Jelentésed felől, tudod, mit ítélek. Ha a magasztalás nem tiltana el, arra fogom kérni Tr. urat, hogy azt az első kötet mellé nyomtassa le. Nem gondolnék a mondolatisták nevetésekkel.

Szemerének nem láttam egy betűjét is, miolta házas. Rettegek érette s kérlek, tudass velem mindent, amit megsejtesz. Én Palit úgy szeretem, hogy ha leányom kiadható volt volna, magam kértem volna meg neki Palit, nem gondolván talán házi bajaival. Eszes asszony férjétől nem kíván többet, mint erszényéből kitelik, s a nemigen gazdagok gyakran igen szerencsések. Fogságom és két istentelenség énvelem is sokat szenvedtetének s talán úgy fognak, hogy bajaimból igen nehezen fogok kivergődni. De én boldogabb vagyok tíz eszt. olta, mint Ferenc császár.

Prof. Rumynak Keszthelyen jún. 11-dike táján megholt a felesége s egy öt esztendős leánya s két fia maradt. Feleségem a leánygyermeket gyermekének fogadta el, s megírtam Rumynak, hogy Ameliát adja által Pécelen Palinak, ki azt nekünk első alkalommal felhozza. Ennyit sok gazdag nem tenne: én igen örömest tettem: pedig bár az enyémet fogadná fel más, de csak azon feltétel alatt, hogy kezeimben hagyja.

Donátnak és szeretetre oly igen méltó Mariejának mondjad, hogy mind a kettőt szívesen tisztelem, szeretem. Bár minden barátom festetné magát Donáttal! bár minden barátom barátjává tenné magát annak a derék asszonynak. Élj szerencsésen, édes barátom, hogy kevesebbé tisztelhesselek, szerethesselek, mint eddig.

Virág festeti-e valaha magát? Vegyétek reá.

125

SIPOS PÁLNAK

Széphalom, nov. 9. 1814.

Kedves barátom!

A princeps Juventutis Transylvaniae nov. 3dikán sétála le dombomon Pataki Mózes úrral, és vincelléremmel, aki a két vendégnek Újhelytől fogva kalauza volt. Vásár lévén Újhelyen nov. 3d., elképzelék, hogy én ott lehetek, s Pataki úr tudakozódott, nincs-é ott házam, vagy nem vagyok-é ott, s egy valaki a patikáriushoz igazította. Feleségem ott hált, s ő előbb látta a két kedves vendéget. Nem leltek szobát, s kéntelenek voltak a fűtetlen kitört ablakú billiard-házban hálni. Minthogy Pest olta sem le nem vetkeztek, sem meleg ételt nem ettek, Sophie kávét tétete a patikáriussal elébe, hol velök Sophie maga is vendég volt, de ki hitt ada nekem, hogy ebédet készíttessek; mert maga haza nem jöhet mindjárt. Egyik cselédem jelentést tesz, hogy két idegen urak jönnek fel a dombon. Két velencei marinaro téli köpenyegbe voltak öltözve, s én elejekbe mentem bal kezemen vivén leányomat. Nem ismertem meg Wesselényimet, kit 1805 nov. éppen e napjaiban hagytam Zsibón, s kéntelen valék tudakozódni, hogy

ő-é az, mert félheték, hogy ő a kocsin jön, s valamely társát küldi előre. Mint öleltem öszve szeretett nagyatya szeretett jeles fiát, képzelheted!!!

Én az ifjú Wesselényi felől igen sokat vártam, s tudtam mit adhata oly talentumú ifjúnak amilyennek őt ismértem 7 eszt. előtt 9 eszt. korában, az a gondos nevelés, atyjának példája, és anyjának intései. De Wesselényi minden reménységemet fellyül haladta. Nem ismérek csak fél annyiban is ily nagylelkű, ily szépérzésű szép módú, s tonusú ifjat... Hát az olthatatlan szomj tanulni, hallani, látni, előhaladni?! 72 órát tölte nálam, és én soha szebb napokat nem töltöttem. Hány ízben láttam elnedvesedni szemeit, s olyankor csak félre tekintett, hogy könnyét elrejtse, de azok végigfutának orcáján. Túl van az minden veszélyen, ki *sírhat*. Meglásd, hogy Wesselényi most az erős Hercules, ki a kígyót megfojtja, s idővel az árva hazának egy fényes csillagává válik, s ezer, millió nép fogja imádani.

Jézus igazat monda, midőn tanítá: „légyünk olyanok, mint a gyerekek". Ilyen most az én kedves Wesselényim, igen sokszor ingerkedett Thaliemmal, és Emilemmel; mert Antonin még nem jár, és nem szól. Sok ízben Patakinak meg kellett szólítani őtet, hogy vélök ne ingerkedjék, de az nem használt, s Thalie s Emil elkezdének véle ingerkedni viszont, Eugenia már szerényebb, mert idősb, közel 7 eszt. s magát csaknem elvonja.

Pataki egy mívelt, érett lelkű ifjú, és soha Wesselényi egy jobb nevelő barátot nem kapott volna. Feleségem elragadtatással nézte mind a kettőt, és soha nem tudta, melyiknek adja az elsőséget. De azt csakugyan megadta Wesselényinek, hogy ő minden ifjaknak koronája. Sophie Don Carlosnak nevezte el, Patakit pedig marquis Posa-nak, s ha ismered Schillernek isteni Don Carlosát kivált a Göscheni kiadásban, hol az első felvonásban a két barát egymást megisméri, s Posa fekete hajjal festetik, nagyon találónak fogod esmérni és mondani a hasonlatosságot. Én nagyon irígylem Sophienek e hasonlítást.

Zsibbasztó volt a búcsú pillanatja. Megrázta kezeimet, és öszvecsókolt. Sophienek meghajtá magát: Nem úgy, édes barátom, aki engem így csókol, attól azt kérhetem, hogy feleségemtől is így váljon meg - mondám -. Csókold meg a feleségemet! És ekkor W. és S. megcsókolák egymást. Ezt tette Pataki is: Mein Posa! mondá Sophie, ezen hév, és forró hangot tréfával szelidítvén az asszonyiság szelíd érzetének - mert asszonynak idegen férfit még tisztán is megcsókolni kerül valamibe. Elmentek!!! - - -

Patakon Nagy Ferenc előtt állának meg őket vivő lovaim rendelésemből. N. F.-et kértem, hogy Kézyt mutassa bé nékik, mert versei miatt kívánták látni. W. nekem onnan egy lángoló levelet írt.

W. két levelemet a postán feltörve vette, s nem vette a te ódádat, s a Kézy hexameterjeit, s a Nagy idilljeit. Azokat tehát most adám által. A te ódád első vala, mit Wesselényi elolvasott, második Kézyé, s nagy gyönyörűséggel olvasták mind a kettőt. Az atyja biográfiáját én fogom írni, s akkor ezek a versek együtt fognak nyomtattatni az én prózámmal. Az Incze és Szilágyi halotti pred. nem óhajtom, hogy kieresszék. Rettenetes az, amit ez a két ember mond.

Wesselényi tízezer f.nál többet költött el ezen a velencei, vicenzai, triesti, fiumei utakra, s haszontalanul csak ott ada ki pénzt, hol a bécsi pompa miatt azt nem kiadni nem lehetett. Ilyen egy tollas kalap, melyet a felsőbb rendelések kívántak mindentől. Ezt nem Pataki mondá. Szép, hogy W. megértvén Bécsben az erdélyi rossz aratást, függőben vala, hogy ne térjen-é vissza megosztani pénzét alattvalóival. De, úgymond, magamnak is tartozom valamivel, e látást elmulasztani nagy kár volna, s az anyám az lesz iránt, ami eddig volt.

Ő látta az európai isteneket, és *meg nem halt*.

Viszi hozzád olajban festett képemet. Élj szerencsésen, édes barátom, holnap töltöm bé házasságom 10d. esztendejét. Imádd az isteneket, hogy még huszat láthassak. Messze vitt fel tüzem.

126

SZENTMIKLÓSSY ALAJOSNAK

7. Báró Wesselényi és Pataky. 1814. nov. 25.

Báró Wesselényi és Pataky úr nov. 3-dikán reggel jött hozzám s három teljes nap mulata itt. Ő a princeps juventutis hungariae. Olyan fia a hazának a legnagyobbak között nincs, s Pataky (28 esztendős) méltó társa neki. Szebb pár embert, akár fejet, tudományt, akár szívet, akár a jó tónt nézzük, nem találni. Júliusban vagy még júniusban - de igen! júniusban - mentek fel Bécsbe -, onnan Grázon keresztül mentek Velencébe, Veronába, Triestbe, Fiumébe; látták Himfyt, Kis a superintendenst, Berzsenyit, a pestieket s uramöcsémet is (Szentmiklóssy) fel fogták volna keresni, ha tudták volna, hol van. Az a három boldog nap életem legszebb napjai közzé tartozik. Éjfél után két órakor mentek mindenik nap ágyba, s midőn mentek, szívvé váltak lelkeink. Feleségem egy szép ideával őket Don Carlosnak és Posának nevezte el, s még neki is irigylem az ideát. Utolsó ölelésekor kértem őket, hogy csókolják meg feleségemet is. Tudom én, ha ez az asszonyi szerénységnek, sőt a jó tónnak is nem megsértése-e: de akit így szeretek, akarom, hogy valaki hozzám tartozik, azt mind szeressék, s láttok ha hidegek-e a legjobb asszony eránt. W. nekem azt írta, hogy ha a Pólusig utazott volna is, Széphalom volt volna útjának jutalma; s ezen kifejezés, mellyel itt kevélykedem, éreztesse uramöcsémmel, mint lelték ők is magokat nálam. - Így várja Széphalom kedves Aloyzát.

Szemere és Kölcsey d°

Sz. és K. az a két ember, akinek ítéletétől vakon függesztem fel mindenemet - azt ítéli, hogy az annunciált IX. kötet Szívk[épző] Regéim, Osszián és kivált Emilia Galotti fognak első helyt, Gessner az utolsót.

127

GR. DESSEWFFY JÓZSEFNEK

Széphalom, nov. 26. 1814.

Kedves barátom,

Még szüret előtt adtam által a sógoromnak, kinek leányát Dessewffy Tamás vette, egy paké-tocskát hozzád, hogy Tokajból juttatná kezedbe s nincs semmi hírem, vette-e vagy nem. A csomóba Bácsmegyeinek egy nyomtatványát tettem, hogy ha talán még nem láttad, láthasd.....

Nov. 3-dikán reggel báró Wesselényi Miklós, Miklósnak egyetlen fia (Velencéig s Veronáig tett útjából jövén Pestre) gyalog sétála fel nevelőjével, Pataky Mózes úrral dombomon. Szekere Újhelyből ura nélkül jött később. Midőn én Zsibón valék, ez a derék ifju 9 esztendős gyermek vala, annak pedig most éppen kilenc esztendeje, mert én is nov. első napjaiban jöttem fel onnan. Még nem ismertem. Marinaróban jött mind ő, mind Pataky, s képzelhetém, hogy W. a maga útitársai közzűl (mert két báró Bánffy és Döbrentei is volt vele)

kettőt előreküldött. Ábrázatja originális, azaz nem úgy van rajzolva, mint a mindennapiak: de reáismertem benne atyja s anyja fiziognómiáiknak öszveömlésén, és valóan lelket is mind attól a szertelen nagyságú derék férfitól, mind attól a nagymívelésű s nagylelkű derék asszonytól vett. Három teljes nap múlata nálam, s soha nekem kedvesebben három napom el nem múlt, mint ez most, és amelyeket Zsibón töltöttem. Mely fej, mely lélek, mely szív, mely nemes, sőt úri mód minden, minden gőg nélkül, mely szent szeretete a jónak minden affektáció nélkül, s mely olthatatlan vágyás látni, hallani, tanúlni, előmenni! Pataky mintegy 28 esztendős, és mégis *nevelő!* Igenis barátom. Látni példát, hogy 80 esztendős nevelő is van; de ezt bizonyosan jobbnak fogod nézni együtt velem. Feleségem el nem tuda telni a két vendéggel s szüntelen köztünk vala. Én egykor elmeredtem a Pataky nézelésében s azt a megjegyzést tevém, hogy az ő fejéből egy szép Rubenst vagy Van Dyckot lehetne csinálni, s feleségem akkor mondá, hogy ő a két barátban Don Carlost és Posát látja. Irígylem neki e gondolatot, mert való gondolat. - Carlos és Posa egymást tézik (tutoyer), de minden mozdúlatán Carlosnak látszik, hogy ő az úr, minden mozdúlatán Posának, hogy ő a leghatártalanabb barátságot, bízodalmat és familiaritást a legszívesb tekintettel öszve tudja kötni. Ez nehéz mesterség. De Pataky nem *taktfest*.

W. látta Pesten az isteneket. Miattok mulata közel három hetet. Látta a pompát júliusban Bécsben is. De az ő célja ezen útban nem ez volt. Két esztendő múlva más részét látja meg a világnak.

Meghalván atyja, nem tudom, mely erdélyi szokás és rendtartás miatt tutort adtak neki, mintha arra az anyjának szüksége volt volna, s képzeld, ki leve tutora - gróf Teleki László a baro tabulae! - Így T. elmondhatja, amit Horác ráspolya: acutum reddere quod ferrum valet, exors ipsa secandi.

Képzeld, imádva szeretett barátom, hogy én velek lévén, felőled sokat szólottam. Siettek Zsibóra, mert W. nagyon anyás, azaz indúlattal szereti az ő jó anyját - (W. egyetlen gyermek a háznál tizennégy közűl). - különben megláttak volna. Egész képedet festettem nekik, minden partikulárisokkal, melyek a festett képnek leginkább adnak interesszét s felolvastam verseidet. Két esztendő múlva ismét idejőnek. Akkor megjelennek nálad is.

W. látta superint. Kist, Himfyt, Berzsenyit, minden íróinkat Pesten. Látta gróf Györgyöt. És valamit látott, azt nagy haszonnal látta. Ennek utasítása után vásárla Bécsben egy igen szép és gazdag etuist a ménes szükségére; ollók, kések etc. etc. - Gyönyörű képeket is vett, vagy mivel a kép inkább festés, tehát csak képeskönyveknek mondom: architekturai pompás munkákat (a Muzeum Napoleont régen bírja). -

Hányszor láttam, midőn valamely fényes, nagy, szép vagy igen rút tett beszéltetett előtte, hogy szemei elnedvesűltek. Akkor hirtelen elfordítá azokat, hogy könnyűivel ne láttassák paradirozni akarni. S egyszerre végigcsorgák orcáját a szép könnyűk. - Az *így síró* túl van minden veszélyen.

A rágalmazás ezt sem kerülte el. Midőn az atya 1810. októb. 25-dikén megholt, csakhamar az a hír jött hozzám is Szatmárból, hogy a 14 esztendős ifjú W. még *brutálisabb* az atyjánál, vereti embereit, cselédjeit. Nem hittem, és a szót brutális ember hazugságnak néztem. Látván most, hogy W. éppen más, mint aminek ez a gaz beszéd festette, elmondtam neki. Nagy volt ő magát menteni. De azt felelte, hogy ő nem látja helyesnek, amit én mondok: t. i. hogy valamint a gyermeknél néha *kell* a vessző: úgy a cselédnél is, mert aki az *észnek* nem enged, azt nem lehet szabadon ereszteni. Azt kérdé ekkor, hogy a francia miért nem vereti a katonát, holott mi vágattatjuk, Sándor pedig még a tiszteket is? - Könnyű felelni: mert a moszkva nem francia. De a W. érzése *isteni érzés*.

Beszélénk az ínségről, szükségről. - Patakytól én a delicatesse megsértése nélkül tudakozám, mennyit költhete W., mert ötödmagával tette az övéből az utat, s Pataky megmondá, hogy 2000 aranynál többet. Ez több, mint tízezer fnt. - W. nem csudáltatta velem a maga erszényét: de az ínségre ezt mondá: Én már Bécsben valék, mikor meghallám, mely ínség van Erdélyben. Vissza akartam jőni, hogy az anyám emberein ezen pénzzel segítsek. De oda határoztam meg magamat, hogy csak megteszem útamat. Az én jó anyám ezidén is fogja azt tenni velek, amit eddig mindég tett, osztán én magamnak is tartozom valamivel, s mikor jártam s járhattam volna több haszonnal? Ily tapasztalás csak egyszer adatik.

A dán király, azt mondja, hogy miserábilis figura. De bezzeg a lelke! Nevettem, mint festé a württembergi felség kövérségét. Hogy lélekben kövér, azt eddig is tudtam. De azt mondja W., hogy testben is az. Hasán öszve nem *redölheti* az ujjait. Minap egy jobbágyával voltam ezen kövér felségnek. Nagy tisztelettel szóla a királyné s örökös herceg felől: de magáról azt mondta, hogy mikor reáérik, sorba törteli az ablakot, tükört, porcelánt, s fiát s feleségét, embereit maga királyi kezével szokta botozni.

Pethe Ferenc, kivel én soha collisióban nem valék, és akihez soha egy betűt nem írtam, ellenem lármáz. Én soha currenst, sem barátságost, sem nem barátságost, nem írtam, sem írni nem fogok. Felzúdult ellenem a Kalvin hada, mert azt mondom, hogy nem való az, hogy csak a Kalvin emberei tudnak magyarul. Bizony Illei András, Pázmány, Szécsény az érsek, Káldi, Faludi és Kunics. 3 jezsuita, s az én Révaim jobban és szebben írtak magyarúl, mint mi kálvinisták; de ezt nekem sok nem hiszi, sőt tagadja, s ezeknek ők mind nyelvrontók. Most én Pázmányt olvasgatom. Hová mentünk, hová értünk volna az ő útján! De a mi papjaink arra szoktatták a magyar hallgatókat (akkor sem író, sem olvasó nem volt), hogy ne a hallgató vonattassék *fel* hozzájok, hanem hogy a tanító szálljon *alá* tanítványához. A semidoctuskák nem Virgilt és Horacot, hanem az Ovid *Tristiumjait* tanultatták, s Gyöngyösi korholá a földet, nem az egeket hasgatta. Azonban ez a Gyöngyösi is azt vallja praefatiójában, hogy ő *új szókat csinált*. Értsed ezt az időkhöz képest, mert neki nem volt semmi filológiai s metafizikai ismérete. Én láttam, hogy a *felköltés*, *megrázás* által kell életre hozni az alvókat, s költöttem, ráztam. Cicutát (bürköt) nyújtanak, feszíteni készülnek, máglyára (rogus) akarnak tenni mint Socratest, az Idvezítőt és Huszt. Ideje, hogy magamat visszavonjam, azaz, hogy ne pereljek többé, hanem csendesen menjek utamon, és valamit írok, a legnagyobb szorgalommal s szemességgel írjam, irgalmatlan lévén tulajdon botlásaim eránt. Elég nekem, hogy a korholás (frictio) munkába ment. A vetett mag bizonyosan teremni fog, s akkor nevem áldásban lészen. Üldözzenek, bántsanak, az mind semmi. Avagy azért írok-e, hogy engem csudáljanak, javalljanak? A jónak akkor van való érdeme, mikor érte nincs jutalom. Béres szolga én nem voltam. Az mindazáltal fáj, hogy sokan azt hitették el magokkal és másokkal, hogy karakteremben malignitás, erkölcseimben durvaság, szívemben epe van.

> *Korholtatni* nehéz: nekem az *korholni* is. Ugy de
> „Szülőm Róma!" s ezért dönteni s dőlni nem az.

Gessnerem után, mely most nyomtattatik, Ossziánomat fogják nyomtatni két kötetben. *Poetát, régi poetát nehéz értelmű s tónusú* poetát úgy kell-e fordítani s szólaltatni, hogy a szentmihályi prédikátor hallgatói is megérthessék? - Ezért lesz még nekem majd!

Az Erdélyi Muzéumnak egy recenziója jöve ki, de az csak kézírásban forog az emberek közt. Azt nagy nevetések közt olvastam, noha erdélyi korrespondensem csak fragmentumait küldé meg. A versekről nevezetesen azt mondja, hogy azok oly nevetségesek, mint az Arankáéi lenni szoktak, az én verseim (epigrammák) pedig csak arra valók, hogy hirdessék, hogy görögül is tudok (!!!) Az Ürményire írt két soromhoz tíz sor scholion kelle. Jele, hogy minden

soromban öt érthetetlenség van. Ha neki oly verseket kellene olvasni, mint az én epigrammjaim, úgy bánná, hogy olvasni megtanúlt. - Látod, barátom, mit ér a populáris aura! - Non vixit male, qui natus moriensque fefellit. De mi azért csak írjunk; mert mi egyaránt vetjük meg mind a tapsot, mind a kacajt. - Satis est equitem mihi plaudere.

Téged, édes barátom, arra kérlek, hogy ments ki szokott jóságod szerént parancsolatodnak nem teljesítése miatt. Hidd el, úgy el vagyok foglalva, hogy reá nem értem azolta is, hogy Szemere felhozta az én Schilleremet.

S a napok rövidek s gyertyánál nem dolgozom. Üvegre fogok szorúlni, de azt addig halasztom, míg lehet.

Ha Pestre találsz menni, festessed magadat gyermekeidnek örök díszére Donátnál, ki most 70 esztendős. Neked az isten ezidén jó esztendőt ada. Méltó volna, hogy csak ezért is Pestre fuss. Mert soha még Magyarországon *találóbb* festő nem volt. És jól is fest más tekintetekben is. Koloritje abnormis: de azt neki elengedem megbecsülhetetlen tulajdonai s mívelt lelke és szeretetre igen méltó szíve miatt, s felesége miatt, ki 28 esztendős, és leánya a duellumban megholt herceg Lichtensteinnak.

Nagy vígasztalásomra szolgál, látván s *érezvén* az ezidei szükséget, hogy te adósságaidnak nagy részéből kiszabadulsz. Talán 1815-ben neked nem tennének ajánlást többé, jószágod megvétele eránt. Én neked azt óhajtom, hogy oly gazdag légy, mint a copfos ember.

Nem tudsz-e nekem javaslani egy franciául tisztán beszélő gouvernante leányt vagy asszonyt? Gyermekeimet ki nem adom a háztól, s francia nevelést akarok nekik adni: nem *ragyogót*, de *franciást*. Azt kívánnám, hogy tiszta *akcentje* legyen, s legalább muzsikát, ha lehet, festést is tudjon. Fejeket férfi nevelő fogja munkába venni gyermekeimnek; ahhoz asszony ritkán tud. Leányom mindjárt 7 esztendős. Még csak magyarúl s valamit tótul szól, de mindent ért németűl, melyen azonban sohasem monda ki még egy propoziciócskát is. Hogy vetélkedések legyen gyermekeimnek, jól nevelni kezdett leánygyermekeknek adok nálam helyt, de soknak nem, legfeljebb négynek. - Ha erre való személyt tudsz, amilyen az általam soha nem látott *Menlé* Szilváson, kérlek, nagyon kérlek, tudósíts felőle. -

Élj szerencsésen a mélt. grófnéval, kinek kezét s gyermekeidet csókolom.

Sophie hétfő olta B. Wécsey Miklóst s Poldit várja Kázmért. De éppen most veszem a hírt, nem jöttek.

128

IFJ. BR. WESSELÉNYI MIKLÓS KAZINCZYNAK

Zsibón, dec. 30-kán 1814.

Kedves barátom!

Ma töltém bé tizennyolcadik esztendőmet, mely sok idő, mely nagy része maroknyi életünknek, s még semmit sem tettem; még egy szép s nagy tettem emlékezetére sem verhet szabadobban mellyem; s még mind gyermek módjára kell rettegnem a haláltól, mert nem *éltem*. - Éltünk *készületben* s *tettekben* telik el. *Készülnünk* egész életünkben kell; tettek csak az elkészültség egy bizonyos pontjánál kezdődnek inkább. Én még abban az évemben vagyok, mely inkább a *készülésre* van szentelve, mint a *tettekre*. De ha tetteim nemlétéért való

könnyeimet letörlöm is, készületlenségem megfontolásán sohajtok. - Barátom! megvallom, név nélkül elhalni, elenyészni, nem emlegettetni, ezen gondolatoktól borzadok.

Reizvoll klinget des Ruhms lockender Silberton
In das schlagende Herz, und die Unsterblichkeit
Ist ein grosser Gedanke,
Ist des Schweisses der Edlen werth!

Minden embernek a maga munkássága s használása köre ki vagyon szabva, ebben, amelyet pedig szélesíteni mindennek kötelessége, mód s alkalmatosság ugyan vagyon jó s szép tettekre, de mely terméketlen, mely elrejtett mező, s a nagy tettek szomja mely ritkán s talán sohasem elégíttetik ki. Oh Roma - Athén - Brutus - Cato - Harmodius - !!!

Leveledet, mely nov. 26-kán írt levelemre való válasz, vettem. Amit a Tempelről, az atyám képéről s annak metszéséről nékem s Posának irsz, arra az ő levele lészen válasz. -

Szeretted volna, azt irod, látni megérkezésünk első pillantatját, valóban az reád s Sophienkre méltó látás is volt. Barátom! Isteni dolog egy jó s szerető anya szelíd karjai közé, öt holnapok után ujra azzal az érzéssel rogyni, hogy nem voltam gondjaidra érdemetlen, mert *épen* vagyok itt. -

A te leveleddel együtt hozák a postáról Berzsenyimnek is egy levelét, igen sok öröm vala ez egyszerre: ezen levelének néhány sorai annyira karakterizálják őtet, hogy ide kell irnom: „Minap Keszthelyén gr. Festetics Györggyel véletlen öszvetalálkoztam. Hozzám minden emberséggel s nagy leereszkedéssel volt, kertjének legbecsesebb oltványaival megajándékozott, s a georgikoni examenre invitált, de minthogy azt tevé hozzá, hogy akkor valami jó schweizer tehenekkel fog udvarolni, nehezen vehetem magamat az elmenetelre, mert kevély nem vagyok ugyan, de minden legkisebb szemtelenségtől superstitiose irtózom; mármost pedig vagy gorombának kell lennem vagy szemtelennek.” - Barátom, mely széplelkű ember ez, kimondhatatlan szeretem s tisztelem őtet. De szégyelve, fájlalva kell írnom, hogy mely sokak vagynak Erdélybe, akik Berzsenyit nem ismérik. A napokba, halld, milyen bosszuság ért: tudod azon szokást nállunk, hogy deákok járnak legációba innepekre; itt most Karácsonba volt vagy hat, Erdély különböző kollégiumaiból s Debrecenből; Posának az a szerencsétlen gondolatja jött, hogy mutassa nékik Berzsenyit, s oh Apolló! oh múzsák! még csak egyik is nevébe sem esmérte, s pedig azon a helyt nevekednek, melynek a tudományok s izlés művhelyének kék lenni. - Vajon mikor fog már nálunk az egyiptomi setétség oszlani! -

Prof. Szabó András együtt vette velem leveledet s nagyon meg volt elégedve; igen örvendem, hogy levelezést kezdettetek. Ez egy tiszteletet érdemlő ember, s én neki sokkal, igen sokkal tartozom. -

Azt irod, hogy Sophienk rosszul van, elborzadék, de szavaid nyugodt voltából mindjárt látám, hogy a baj kicsiség lehet s remélem eddig már egészen el is múlt, s mi talám nemsokára olvashatjuk azt a levelet, melyet égek látni. Jelentsd néki forró tiszteletemet s szeresd

barátodat
Wesselényit mpr.

129

GR. GYULAY KAROLINÁNAK

Széphalom, január, 18. 1815.

Angyali leányom,

Nagysádnak levelére azon pillantásban felelek, amelyben azt vettem. Én azt a gouvernantot, aki az én Lolottomat nevelte, akit az én Lolottom annyira dicsér, akit 1809. itt lévén, Döbrentei is magasztalt, magamnak fogadom, ha velem megférhet. Nagysád azt írja, hogy benne nincsenek úgynevezett praetensiók, s ez elég lehetne arra, hogy bátorokká tegyen bennünket őtet vaktában elfogadni: de én igen örömest teszek biztos lépést. Engedje tehát nagysád, hogy mindent előadjak, hogy mindent tudassak nagysáddal s így arra kérhessem, hogy ha azt látja, hogy ez az asszony velünk ki nem jön, neki semmit ne szóljon; ha pedig ezen gyónás után azt remélheti, hogy egymással jól megférünk, írjon nekem, s akkor magam fogom nagysád által kérni, hogy jöjjön.

Széphalmon Andrásfalvát meg nem találja, mert az én erszényem nem a gróf Gyulaynéé, sem asztalom nem az, sem azok az úgynevezett örömök, amelyekkel ottan fogott élni: vendégek, kijárás, városba, theáterbe, bálba járás. Éhen itt sem hal meg, s én asztalra nem vagyok fösvény: de arra sokat nem költenék, ha az egész világ az enyém volna is, mert én örömest vagyok mindenben frugal, ha mocskos semmiben nem vagyok is. A jó Hausmannskoszt nem a dobzódásig hanem az elégségig nekem elég, s asztalom ilyen; öt-hat tál étel mindig elég a nem finnyásnak. Megkapja a kávéját is, noha azt mi soha nem iszunk, s nem innánk, ha az előttünk tele árokkal folyna is; ha lehet, elkerülnöm a kínáltatást, én idegen helyt sem iszom azt. Külön szobát, egy fedél alatt velem, s folyosóról nyílót (azaz oly folyosóról, mint a Szinnyei házé, mely az épületnek közepén megyen végig) adok neki, s e kívánságát helyesnek lelem. Aki a napot másnak éli, illő, hogy éjjel nyugta legyen; s meg is betegedhetik. - Egyszóval, ha olyan embernél elfér, akit a szerencsétlenségek eddig minden lépten értek, és aki az anyám halála olta is mindig csapást ére még, oh mely két esztendő vala ez! - úgy kész vagyok elfogadni.

De ezen felül még egyebet is kell beszélenem. - Én sem leányaimat, sem fiaimat nem adom iskolába; magam nevelem őket szem előtt. Azonban láttam azt, hogy a gyermekek atyjok házánál abban szerencsétlenek, dass sie keine eigene Welt haben, und stets in einer fremden, nämlich in der Welt der Erwachsenen vagynak, s így azon gondolatra jutottam, ha nem lehetne-e házamnál iskola? Felkapták a gondolatot s mind tőlem, mind Sophietől sokat vártak, s így már négy idegen leány van itt, s úgy látszik, hogy nemsokára több lesz. A muzsikát attól, aki a tudományokban nevel, nem lehet *sok* tanítványnak várni, mert ennek arra nem marad ideje. Így tehát mindjárt farsang után lesz egy muzsikusom is, fortepianóm olyan van amilyet kívánni lehet; öt eszt. olta játszottak rajta, s öt mutatios. Lesz férfi nevelőm is a magyar nyelv miatt. Ez a Nagysád protegéeja nem irtózik-e attól, hogy az én leányaimat s kettőt s többeket általvegyen? Ha számosak volnának az idegen gyermekek, úgy én még egy más leányszemélyt is vétetnék mellé.

Én a mostaninak 400 forintot fizetek, s szeretném ha ezt is meg lehetne így kapni. Ha sok tanítványai lennének, úgy ígérném hogy fizetését megjavítanám. Nekem nagyon kell vigyázni az erszényemre, mert én gazdag nem vagyok.

Mostani gouvernantom a Stiftből van: ártatlan leány és oly jól jövénk ki, hogy köztünk soha még a legkisebb kedvetlenség nem történt. De megvallja, hogy neki nem vokációja a tanítás; sohasem láttam jobb gyermeket, de sohasem olyat, aki a világot kevésbé ismerné. Ez nem

most, hanem még Bécsben, útálta Magvarországot, s ide csak azért jött, mert tovább a Stiftben nem maradhatott, s megvallja ugyan, hogy ő soha jobb embereket, mint mi nem képzelhete, de kimondja, hogy Magyarországon nem maradhat. Mi tehát a legnagyobb barátságban válunk el. Ő megyen, és egyedűl fantáziái miatt; azonban ezt nem kesergem, mert most, azaz miolta ő itt van, többet teve feleségem a leckeadásban is százszor, mint ő. Én magam is iskolázom a lyánykákat a stílusban s tudományokban.

Kérem nagysádat, írjon nekem mindjárt, hogy ne reméljek semmit, ha az asszony nem nekem való. De mindjárt írjon nekem. Neki csak azt írhatja nagysád, hogy milyen az az állapot és az a kötelesség, amire idejöhet, s megkérdheti a fizetés eránt, ha nem lehetne-e alábbra vonni? Ha több tanítványa lesz, adhatok neki többet is.

Minthogy a posta holnap reggel indúl, be kell rekesztenem. Ma sokat írtam s késő az idő.

A Naláczi verséért csókolom nagysádnak kezeit. Írása egy fiatalembert gyanítat; pedig ha együtt vala Báróczival, úgy lesz 70 esztendős. Én ezt az urat tavasszal meglátom, ha eljő a gouvernante, mert magam megyek érette. Akkor az én Lolottom is látni fog. Éljen szerencsésen nagysád imádott anyjával s testvéreivel -

alázatos szolgája
Kazinczy Ferenc mpr.

Kérlek, édes barátom, Döbrentei, e levelemet juttasd haladék nélkül kézhez s magad is felelj nekem reá minden késedelem nélkül, ha felelni tudsz. Ölellek.

130

CSEREY MIKLÓSNAK

Széphalom, febr. 10. 1815.

Tisztelt barátom,

Megtévedésben valék. Azt hittem, hogy familiádnak több *Miklósai* vagynak életben. Emiatt nem mertem volt viselt hivatalod címje nélkül eleresztení válaszomat. - Hidd el, barátom, ha a sors a te fődre is koronát tett volna is, mint az ő svéciai koronaörökös magasságáéra már-már tett, én mégis inkább becsülném a koronát hordó főt, mint a főn levő koronát. De ami köztiszteletben áll, azt a filozófia nem tiltja, hogy becsüljük s az ilyeken nem írhatunk postán címjeik nélkül.

A Pataky Mózes haláláról vett hír engem annyira levert, hogy most szinte örülök, hogy a munka s a veled beszélgetés tágíthat fájdalmamon. Ritka embert szerettem meg annyira oly hamar, mint ezt az érett lelkű, nagyon elkészűlt, igen szép tónú ifjat. Észrevehetetlen fordulatokkal tapogattam ki, midőn novemb. 3-6-ig nálam volt, gondolkozását, érzését, szerzett tudományait, s minden tapasztalgatásaim megszeretteték őt velem. Különösen azt szerettem, hogy a magyar nemzet történetében s nevezetesen az erdélyiekben, nagyon járatas volt. - Döbrentei írja, mely vígasztalhatatlan lett Wesselényije. Ő ugyanily hív barátot nem talál.

Félsz-e *már*, édes barátom? *Már*, mondom; mert tudva levő leveledben nem féltél volt. Vagy ha azolta téged is megkörnyékezett már az én félelmem, szabad legyen tudakoznom, ha félsz-e *még?* Mert én még félek, és mindaddig fogok, míg a kárpit felrántatik, s meglátom mi történ. Lengyelország nem kapta meg amit a nemzetek szabadságát fenntartani akaró fejedelmektől bízvást várhatott. Norvégia akaratja ellen elcseréltetett. Genua akaratja ellen a sardusok

királyának adatott. A többiről hallgatok. - Tudom én, hogy nem mind lehet meg, amit az igazság tanácsol s megkíván; tudom azt, s nem vádolok senkit. De ha nem vádolok is, kesereghetem azokat, akit eltapostatnak. Az evangélium Dominus hoc opus habetje kevés vígasztalás, s az a kevéssel ezelőtt imádott, most tele torokkal átkozott Napoleon foglalásaira is mentség lehetett és volt.

Gyönyörű, amit te írsz ennyi kiállott szenvedés vígasztalásául. De az olyanforma, mintha Néro azzal vígasztalta volna Rómának polgárjait minekutána a várost nneggyújtotta, hogy íme most egyenesebb s tágasabb utcái vannak a városnak. - Amit így elértünk a kultúrában, nem lehetett volna-e nyugalomban is elérni, ha az emberi juhnyáj pásztorai a háborúra fordított pénzt jól akarták s tudták volna elkölteni? De ezen bánkódni mind késő.

Éppen érkezik egy vendégem; elvontam tőle magamat, hogy levelemet berekeszthessem, mert postára küldök. - Mit mondasz, édes barátom, azon okoskodásra, melyet az Oester. Beobachter teszen a január 21-dikén Bécsben tartott exequiákra? Szép Ansichtek. De a dolog nincs kimerítve, és holmi akarva mellőztetett el. - Én ezekhez és a te megjegyzéseidhez az emberiségnek azt a nagy szerencséjét tenném, hogy a mi fejedelmeink ezután másak lesznek, mint nagyjában voltak. Csak tekints vissza, I. Ferenc, Mária Terézia, II. Friedrich és a toszkániai Leopold mellett mely nyavalyás halandók igazgatták a világot Európának sok trónusain. Ellenben most csaknem minden trónuson tudományos nevelést kapott, tudományokat becsűlő, lelkes és isteneket s törvényeket tisztelő fejedelmek ülnek, s milyen fejedelmek vannak nálunk a trónus körül itt: a palatinus, Károly, János, Reiner hercegek! Egyedül azt a spanyol trónust dísztelenîti el egy oly király, aki az atyját is el akarja fogatni, üldözi a békesség fejedelmét, s inkviziciót s auto da fét akar behozni.

E napokban én egy rendest tanultam. Zwinglius atyám azt mondá, hogy az őáltala megújított vallás non est religio reformata, sed reformari tantum coepta. S bizony okos szó; mert az én reformált vallásom semmivel sem jobb, mint az, amelyet elhagyott oly rettenetes kárára. - Ugyancsak Zwinglius ezen kérdésre: Quid agendum cum principe qui jura divina humanaque convellit? ezt felelte: Deponendus in nomine Domini. - A jeruzsálemi András eléggé esztelen törvényével egyezőn felelt.

Annyi időm sincs, hogy levelemet elolvassam. Élj szerencsésen, *nagy* barátom, nem minthogy hármasszéki administrátor vagy, hanem mivel az vagy, aminek lenned kell. Grófnédnak ajánlj kegyességeibe. Maradok a legszívesebb tisztelettel

örök híved
Kazinczy Ferenc mpr.

131

BUCZY EMILNEK

Széphalom, márc. 3. 1815.

Érdemes barátom,

Mely messze föld zár el bennünket egymástól! Ime januarius 29-dikén írt leveledet a mai posta juttatá kezembe! Ily lelkes levelet ily későn venni szörnyű veszteség. De bírom azt, s örömömben elenyész ennek sajnálása, ezen támadt szomorom.

Lángoló szereteted miatt elnézem azt, ami leveledben elpirít. Nézd azt te is feleletemben, s amit a hideglelkű hiúságnak nevezne, szökd által emiatt. Te személyemet hazafiúi igyekezeteimért szereted: szóljunk hát ezekről.

A harminc esztendő olta keresett koszorúk az én főmre most rakással, halmozva szállanak. Két év alatt három nagy ember munkáit adhatám ki: a Dayka verseit egy kötetben, a Báróczy munkáit nyolcban, a superint. Kis János verseit háromban. Mely nagy öröm volna ez, ha ők barátim nem voltak volna is! mely öröm így! Saját dolgozásaimból négy kötet nyomtatva van. Az elsőben a Marmontel Regéi, újra dolgozva s megtoldva a jó anyával, és a Herder Paramythjei. Ezt nyomban követi Gessner két kötetben. Az a kötet, mely legelébb jöve ki, és amely a sorban 9dik leszen, *Bácsmegyei*met, a *Repülő szekeret*, a *Vak hantost*, *Etnát*, és a *Lessing meséi*t foglalja magában. Most Yoricknak *Érzékeny útazásai*, *Levelei Elizához*, a *Rajnal keserve* ezen derék asszony után, a Goethe *Római Karnevál*ja jő sajtó alá egy kötetben; egy másodikban Goethének némely darabjai; egy harmadikban a Wieland *Bölcsek köve*, és *Szalamandrin*je, a Metastasio *Titusa*, és Molièrenek egy bohó játéka, Rigó *Jonathán* (le Médicin malgré luix). Júliusban *Ossián* fog nyomtattatni két kötetben, s így készen lesz a 9 kötet. De Trattner talán reávéteti magát, hogy a készen álló más hármat is utánok nyomtassa az említetteknek, és továbbá majd a *Messiás*t három kötetben. Ez a XV. kötet egy igen nagy gonddal készült galerieje lesz az újabb nemzetekbéli klasszikus írók originálajaik másainak, s literatúránknak nem képzelt impulsiót fog adni. Proselytusaim máris szaporodnak mindenfelé, s a Mondolatisták nyilai magokra pattognak vissza.

Nekem most az említett kötetek kiadásával együtt az a célom is vala, hogy ne csak a nyelv, hanem a mesterség dolgában is tisztulhasson ízlésünk. Ezen felül az vala óhajtásom, hogy a nemzet indigesei az érzékenyebb lelkek előtt lebegjenek. E hármas célt így egyesítém, hogy minden kötet előtt egy már *megholt* nagy magyar (vagy író vagy segéllő) képe jelenjen meg, s egy vignette a régiség legszebb szobraival (statua). A mívész oly rosszúl dolgozó a Canova szép Pszychéjét, a régi Flórát és Laocoont, hogy szándékomtól el kelle állnom: de annál jobban sült el a portrait. Pászthory elég híven van találva, s igen szépen dolgozva. Révai Miklós találva éppen nincs; de a fej plasztikai mívet mutat s nem festést, és így ki van mentve. Gessnernek első kötete előtt gener. Orczy áll, igen jól találva. Jól van találva prímás Barkóczy is. A hátralévő öt így következik: 1.) Kapitány Csehy József. 2.) Gróf Haller László a Telemach fordítója. 3.) Gr. Ráday Gedeon. 4.) Báró Wesselényi Miklós. 5.) Spissich János. - Ez a Csehy nekem barátom volt. Egy moszkva ágyú kiszakasztá bal mellyét, bizonyosan bosszújából a moszkvák szerencséjének, kiket Csehy gyűlölt, éppen úgy, mint nagy Verőjöket imádta. Ezen soha nem látott kedves barátomat egy biográfiával fogom megtisztelni.

Ötvenhatodik évét élem életemnek, s most jutok azon szerencsére, hogy velem dolgoz*tatnak*. Nem pénzt értek, hanem azt a reményt, hogy amit dolgozok, nyomtatva láthatom meg, míg elhalok. S ez nagy szerencse! mert editor kezébe jutni veszedelmes dolog. Légy figyelmes pályám megfutására, s végy rajta baráti részt. Csak ez a nemzet könyvet venni szeretne, hogy a nyomtatók segéllhetnék az igyekezetet!

Kölcsey három hetet tölte nálam októberben, az idő tájban midőn b. Wesselényi Miklós és az ő Patakija, aki azolta elaludt, Velencéből és a Bécsben és Pesten táncoltatott istenek látásából Erdélybe visszatérvén, novemb. 3-6. itt mulata. (Barátom ismerkedjél meg ezzel a Hasonlíthatatlannal!!) - Most talán Szatmárban vagyon. Régen nem vevém levelét, s nem tudom hova feleljek neki. Az *ember!* Némely versei a Horvát Almanachjában felvétettek. Ennek tudománya, ízlése, szorgalma, filozófiája, s ami ezeknek igaz díszt ád, szíve annyi van, amennyit sok álmodni sem tud. - Ilyen barátokkal álda meg engem az ég, és olyannal, mint te vagy, barátja Kölcseynek, lelkes barátja! -

Élj szerencsésen. - Adresszed másképp megyen, mint hagytad, s mindég másként fog.

Kazinczy Ferenc

132

MAJTHÉNYI LÁSZLÓNAK
Széphalom, 1815, márc. 15.

Méltóságos Consiliárius úr!
Különös tiszteletű uram!

E pillanatban vagyon szerencsém venni a méltóságos úrnak hozzám eresztett megbecsülhetetlen írását. Én hamis szemérem és minden színeskedés nélkül kisebbnek érzem magamat, mint hogy egy oly férfinak, akit az egész haza nagy és jó embernek ismert, s akinek, úgy képzelem, minden pillantásai el vannak foglalva, semmi tekintetű leveleimmel alkalmatlankodjam; s így elégnek tartottam azt a szerencsémet, hogy azzal hízelkedhettem magamnak, hogy volt egy idő, amelyben a méltóságos úr erántam is mutatott kegyes figyelmet. Örvendek, hogy ez a levél ezt a kedves érzést bennem megújíthatta, s kérem a méltóságos urat alázatosan, akár méltóztatik írni, akár nem, szenvedjen meg azoknak számában, akiket szeret. Én, aki elkeseredem annak látásán, hogy közöttünk oly sok semmirevaló van, és aki a jókat az imádáshoz közel járó tisztelettel szoktam nézni, ezen érzésben mindég fő gyönyörűségemet lelem.

Az ipammal nem holt el a tinctura készítése: azt az ipam az én kezeimben is meghagyta tulajdon kezével írva: de azt senki egyéb nem készíti, mint a napam. Méltóztassék a méltóságos úr ez eránt kassai kereskedő Rumi József úrnak írni. Nála az mindég lesz.

Én éppen készülőben vagyok azon boldog város felé, mely az Európa megszabadítóit fél esztendő olta már kebelében tartja; nem hogy hozzájok férkezhessek, hanem hogy két idősb gyermekeimhez, kik leányok (a két ifjabb a fiú) - és akik most lépnek azok korokba, amelyben nyelvet tanúlhatnak, egy francia nevelőt hozhassak. Négy gyermekeim közt (az egyik most kezd járni) egy sincs, aki más nyelven beszélne, mint amelyen illik, de a nagyobbik ért tótul is és németül. Ez a kettő reájok ragad, ha nem tanúlják is; de a franciát tanúlniok kell. Látni akarom, milyen annak mind erkölcse, mind gondolkozása, akire gyermekeimet bízom; s ez tételi velem az utat. - Azonban ha még a külső fejedelmek Bécsben lesznek akkor, mikor én odajutok, igenis fő örömeim közé fog tartozni, látni azokat, akiket a história oly nagy tisztelettel fog egykor emlegetni. - Én régolta úgy nézem már a világ történeteit, mintha egy nem értett nyelven játszanának előttem egy theáteri darabot; csaknem minden megfoghatatlan előttem, s nem tudom, tragédia-e vagy vígjáték. Ki nem örülne annak, ha egy nemzet más nemzetnek járma alól kiszabadul s mindenik megkapja a maga autonómiáját? de megkapja-e most? Szabad lesz-e most? mert aki csak jármot cserél, az még nem szabad! A norvégyi nép csendesen ült, s kéntelen vala egy olyan néppel egyesedni öszve, amelyet útált, gyűlölt. A nápolyi királynak vissza nem adták a maga fél birtokát a maga kedvesebb birtokát, mert annak új ura hálátalan volt a maga jóltevője ellen, s a vérség ellen is vétkezett. A svéd királyt a maga népe megfogja, zárva tartja, magát és maradékát a koronától megfosztja, kirekeszti s helyébe egy francia herceget ültet s Európának fejedelmei ezt meg nem bosszúlják, sőt jóváhagyják, s az új urat, mert velek tarta, még megerősítik. Napoleont a néppel tétetik le, holott azt, legalább mint győzőt, magok teheték vala. Lengyelország... Hazánknak egy része... A spanyol király a maga híveit... az atyját el akarja fogatni... Szüléinek kedveseket kikívánja... Én mindezeket nem értem. S minthogy éppen nem értem, s látom, hogy elérteni soha nem fogom, rajta nem is tépelődöm. De mint ember csak kénytelen vagyok visszatekinteni a jövendőbe és az elmúltba, s azt kérdeni magamtól: mit várhat az emberiség? mit Ausztria? mit hazánk és nemzetünk? Ausztriának két szomszédja rettentő erőre jutott, s ha a barátság meg talál, elébb vagy utóbb bomlani, mit mondunk, hogy oda az antemurale, és hogy két oldalról jő ellenünk a veszély, mely egy oldalról is adhatna dolgot. -

Azonban erős hittel azt hiszem, hogy amit én a magam négy falam közt sejtek, azt a mi minisztériumunk világosan látja, s ezen bizodalmam egészen elcsendesít. Ahelyett tehát, hogy azokon törődjem, amit reám nem bíztak és amihez bizonyosan nem értek, ami erőm van, azt nyelvünk és literatúránk gyarapodására fordítom. Daykának, Báróczynak és superint. Kisnek munkáit, mindöszve tizenkét kötetet két esztendő alatt adtam ki. Most a Zrínyiét eresztem ki két vagy három kötetben, s a magamét, melyből már négy jött ki. Ebben vitáim vannak; sok azt mondja, hogy nem tudok hozzá; de én okaimat felhordám, s aki azokra nem felel, hanem csak beszél, én az olyant felelet nélkül hagyom. Elébb tanulni kell, mert az nem elég, hogy csak úgy tudjunk, mint a kocsisunk vagy dajkánk. - Egyúttal minden kötet elébe egy megholt nagy magyar képét teszem, ad arcendam invidiam et suspicionem adulationis Pászthory, Révai, generális Orczy, prímás Barkóczy, az elesett kapitány Csehy, a Telemach fordítója gr. Haller László már metszve vannak, s Spissichet most metszik. Ezeknek megtiszteltetésekben lelem örömemet.

Éljen a méltóságos úr szerencsésen, egészségben, és igen sokáig, s tartson meg becsűlhetetlen kegyességében, melybe ajánlva a legszentebb tisztelettel maradok a méltóságos úrnak

Széphalom, márc. 15. 1815.

Alázatos szolgája
Kazinczy Ferenc

133

KIS JÁNOSNAK

Bécs, május elsőjén, 1815.

Kedves barátom,

A pesti provinciális komisszárius, nem tudom, mely okokra nézve, nem akara nekem assignatiót adni Soprony felé, s útamat Győrnek s Köpcsénnek intézé. Így meg vagyok fosztva azon nagy örömtől, hogy tégedet s a tieidet láthassam, s tégedet s a tieidet Sophievel látathassalak, s Eugeniemnek a te atyai áldásodat, nem a papit (noha a XIV. Kelemen szava szerént az sem árthat), megadathassam. - Zircnek s Pápának, Válnak, Tétnek, Egyednek akartam menni; de e helyekre, ha lehetett volna is, nem mentem volna, meghallván Pesten, mely istentelenségek, mely alacsonyságok történnek az ígynevezett Pannoniában ellenem. Nem kívánom én azt, hogy az én írásom, nyelvrontásom hallgatva tiszteltessék, ha azok kárhoztattatnak is; sőt kedves, ha valaki akar magamnak szól, akar nyomtatásban kél ellenem; vagy meg fog győzni, s úgy a nyelvvel együtt én is nyerek, vagy kibeszéli magát, s úgy módot nyújt megcáfolhatnom. De kéz alatt dolgozni, cimboráskodni, azt nem tűrhetni, hogy - „az ebadta kalvinistája diktátor lesz közöttünk” - már ez olyan, amire a becsületes ember elborzad. Pedig ez nevezetesen megtörtént. És mik történtek s történnek ezen felül!

Az általam szívesen szeretett vagy talán inkább csak szívesen becsült édeskésen-keserű Kultsár ápr. 19d. hármunkat, azaz Sophiet, a lyányomat, s engemet ebédre hívott, estve pedig öszvegyűjté az írókat, melyet neki kimondhatatlanul köszönök. Fejér vitte a szót. Ezek voltak kívánságai: 1) Egyikünk a másikának áldozza fel a maga orthogr[áphiai] hypotheseit a közjó és egyesség kedvéért. Elakasztá kérdésemet (de amely csak azután esett, mikor mások kibeszélek magokat), hogy én áldozzam e fel a magamét másnak, vagy más nekem? s mit árt, hogy külömbözünk? nem így van-e az kisebb vagy nagyobb mértékben más nemzeteknél is? 2) Ne verseljünk mindég; ideje, hogy solida tudom[ányoka]t dolgozzunk. (Mely szó egy szó

egy univerzitásbeli prof-tól! Tehát a festő s faragó szántson is vessen is) - 3) Adjunk ki egy Literatur-Zeitungot, de nem bántva egymást, hanem úgy, hogy *más nemzetek is becsüljenek*. Erre nagy per támadt. Szemere kimondta, hogy a publikumnak már van iskolája, de az íróknak nincs; sőt bántani kell, nem tömjénezni. Fejér (aki meg nem emészthetti a Tudós Társaság eránt írt munkája felől tett recenziómat és a Himfyét) beszélte, mely rút mást bántani, s Vitkovics azt kérdé tőle, hogy miért örült tehát Fejér, midőn ők megkorbácsolák Czinkét? Nekem Fejér azt mondá, hogy én Himfyt bántottam. Vitkovics és Szemere azt mondta, hogy magasztaltam. Fejér azt mondá, hogy nekem nem volt szabad a recenziót nyomtatás alá küldenem: Pestre kellett volna küldenem superrevízió és approbatio végett. Azt kérdém, hogy ki teszi azt a maga recenziójával? s nem volt-e elég, hogy mind Himfynek, mind Pápaynak megküldém elébb, hogy kinyomtattatott (ezt sokan nem tudták, s amint meghallák, elragadtattak a szeretet és becsülés érzéseitől). - Kultsár fülelt, s alig mutatta magát. Én bátor voltam, de nem sok szavú; s felfedeztem nekik, hogy tudom, hogy a Mondolatot Himfy és Ruszek terjesztgették, hogy egy cimbora alattomban dolgozik, s hogy tudom, ki ennek a centruma (Téti Takács), de ezt meg nem neveztem. - Gyönyörű estve volt. 11kor oszlánk széllyel.

Győrött ápr. 23. estve látogatására mentem Takácsnak. Szeretném elbeszélni neked, mint léptem fel nála, s mint lepte meg meglátásom. Tekintetes úrnak szólítám, hogy érezze, hogy ismerem. Én éles vagyok, de nem goromba, s karakteremben nincs irígység, nincs epe. Miért nem élnek ellenem az én fegyveremmel? Mire való a titkos cimbora? Nem gyalázat-e pasquilleket írni, terjeszgetni? Az igaznak titkos agyarkodásra van-e szüksége? Azt én megbántásnak nem veszem, ha valaki ellenkezik ujjításommal; vagy én hibázom, vagy ő nem ért. Takács azt mondá, hogy *talán* sok amit teszek. (De mi a *sok?* mert némelynek a kevés is sok?) Végre megcsókolva ereszte el; s kikísért a Bárányhoz. Pedig éjszaka volt.

Az egészen elöregedett Schédius holmit beszélt az orientalizmus és occidentalizmus felől, cifrán, de üresen. Miben áll az az orientalizmus? A szókban? A szók hajtogatásaiban? öszvefűzésekben? a forró képekben, figurákban? Vagy ő akada el, s nekem ez látszik, vagy én nem értettem. Azt fogadta, hogy gondolatjait papirosra teszi. Szemere azt mondja, hogy mindig ígér olyat, de az olyat soha nem teljesíti.

Én mindaddig fogom járni útaimat, még meg nem győznek, hogy hibásan megyek. S még tovább fogok, ha jónak látom. -

Dr. Beregszászi azt tudakozá, midőn Pápay Sámuel felől vala szó, hogy ki az. Ugyanezt másnap Baróti Szabó felől. Nem állhattam s in pleno kérdém tőle, hogy kevély iróniából ignorálja-e ezt vagy serio. Esküdt, hogy a két nevet sohasem hallá. Akkor bátran kérém, hogy minekelőtte a nyelv dolgában filológiai disszertációt dolgozik, mint ezidén és tavaly, ismerkedjék meg az írókkal, ha azok rosszak is.

Mihelyt itt az anti Nabukadnézárokat (bocsáss meg e kifejezésemnek; szerető tisztelő szívem téged bántani soha nem fog és soha nem akar) meglátom, mindjárt hazafelé indúlok. Az oroszok szép császárjokat már láttam, szép kevély lovagló. De szeretném a teológus prussziait s a filozófus dániait is látni. Főispánom tegnap ebédre hitt a Práterbe, hogy ezt elérjem, de a nagy felhő s zápor ellenzetté e szerencsét. Ez a jó úr az én újhelyi prédikátoromat assessornak nevezte levélben tett kérésemre.

Élj szerencsésen, igen kedves barátom!

134

CSEREY MIKLÓSNAK

Bécs, máj 5dikén 1815.

Kedves barátom,

Nem hagyom el ezt a földet, hogy itt lelt, itt élt örömeimnek tégedet is ne tegyelek részesévé, mert érzem, hogy azok néked is örömeid lesznek. Osztán örvendek én azon, hogy ezáltal is barátságomnak s szíves tiszteletemnek e jelét adhatom.

Én ide feleségemmel s leányommal ápr. 25dikén értem. Ennek egy franciául igen tisztán pronunciáló nevelőt jöttem választani, s holnapután viszem. Vígasztalhatatlan voltam volna, ha ez és őutána gyermekeim alsatiai ajakkal ejtegették volna, s ezt megnyertem. Ezen felül annak örvendek, hogy a leány lélekben és testben ép és még igen fiatal. Így magam fogom kormányozhatni a nevelést; mert azok az öregebbek makacsok, s durcasságokkal több kárt tesznek, mint hasznot.

Ápr. 27-dikén az érsek palotája körül valék valamely boltban, midőn látom, hogy mintegy száz lépésnyire egy csoport lovagló imhol jő a Veres torony felől. Azt hittem, hogy mons. Debach a maga teátrális pompájával tudósítani akarja a publikumot, hogy ma, vagy talán másnap, mesterséges lovaglást akar tartani, s dolgomhoz láttam. Azonban az előllovagló nagy ágaskodásokkal méne el mellettem kevély paripáján, úgy hogy nem lehete oda nem pillantanom, s meglátám a zöld uniformison az *Ordói Csillagot*. Elértém, hogy a föld urai jönnek, s valóban azok voltak. - Jobbkéz felől Feldmarschall uniformban a mi urunk, balkéz felől az oroszoké. Az igen pompás és igen számos csoportban vala a burkusoké és dánoké is, de ezeket ki nem ismerhetém a reménytelen meglepetés miatt. A mi korona-örökösünket későn pillantám meg, s csak ugrándozó lovát és zöld hajtókás fejér kabátját említem. Az oroszok Sándora gyönyörű figura s kevély lovagló. Gondolom szép, mikor lovon nem ül is; de így nem láttam. Én igen közel állék a mi császárunkhoz, s ennek megpillantása egészen megzavart, mert azon 12. eszt. olta, hogy ezt a fejedelmet nem láttam, nem hiheted, mint változott el. Képén van hosszas és nagy szenvedéseinek egész maradványa: öreg lett és képzelhetetlenül sovány; az orca, noha felette száraz, fityeg állai körül. - A Práterből jöttek fel, hol valamely felérkezett regementnek revüjét tárták. Azolta az az akt kétszer iteráltatott, s oly szerencsétlen valék, hogy egyszer sem láthattam. Tegnap áldozócsütörtök lévén, úgy hittem, hogy a teológus burkus király meg fog jelenni a mi templomunkban, s odamentem őtet látni, s a híres predikátort Cleynmannt, meghallani. Csakhamar két zöld kaputos veres gallérú tiszt bejöve, s a tollas kalapot egy-két minutumig a kalvinista szokás szerént szeme s képe elébe tartván, s úgy imádkozván, a legfőbb helyt leült. Csak nem jöve a király. Végre a csengettyűs erszénnyel körüljáró egyházfinak kérdést tettem, hogy a király meg fogna-e jelenni, s ez azt felelé, hogy hiszen amott ül a fekete tábla alatt, melyre talán a zsoltár száma volt felírva. - De ha a király-e az? - Hogyan ne volna? hiszen jól ismerem. - Hát az a másik? - Az adjutánsa. - Ezzel vége lőn a diskurzusnak. - Ki-ki lestem az arcot, hogy mi lakhatik benne, s feltalálom-e a nagy Friedrich lelkének nyomait arcán, s elnézvén kényem szerént, az udv. kápolnába mentem oly reménnyel, hogy ott a mi udvarunkat fogom meglátni, s legalább meghallom az angyali templomi muzsikát, s meglátom a prof. Maurer és Füger urak által festett gyönyörű oltárokat. A dán királyt nem láttam a luth. templomban, noha ott kerestem; a mi urunkat kisérte volt ki a Práterbe a cseh insurgensek revüje miatt. Ezt későn tudám meg. Most tehát mentem az udvarba, hogy mikor visszajőnek, lássam. De már megérkeztek. - Itt egy magyar asszonyságra akadtam, aki megmutatá az ablakról lenéző kis Napoleont. Odamentem tehát. Éppen a strázsát váltották. A gyermek egy éltes asszony mellett állt, s le-le kandikált. Feje még be vala kötve hálófőkötőjébe, de rajta fejér lajbli s nadrág volt, skófiom

arany gombocskákkal 3 sorban. Mellyén a Sz. Istv. rendjének pántlikája s nagy csillaga. Felette szép, elmés és eleven gyermek. Ma baja lehet, mondá egy valaki; s ezt mutatja az is, hogy szokása ellen főkötő van a fején; másszor háromszegű francia kalapot szokott feltenni, s gyermekesen onnan kommandirozza a strázsára feljött truppot. Talán mind ezek, édes barátom, tégedet interesszálhatnak; mert nékem azt a dicséretet szokták közönségesen adni, hogy *leírást* nálamnál inkább senki sem tud jobban; én nem leírom, amit előadok, hanem *festem*. - Feledém mondani, hogy az orosz császáron az ausztriai regementje uniformja volt, fejér kabát sárga hajtókával, arany paszományos kék nadrággal. Ez a regement egykor Erdélyben feküdt s gener. Orosznak nevét viselte.

Ugyancsak tegnap voltam kancell. Telekinél is. Ezt a tudós és minden tekintetben tiszteletes urat tegnap látám, amint hiszem utolszor. 77 esztendős; de még viridis senectussal bir. Bár minden nagy ilyen volna. Még most is Heine felől beszélt velem. Midőn búcsúzám, azt kérdém tőle, hogy mit parancsol a két Vaynak, kikkel ő atyafi. Vay Józsefnek fia az én kuzinemet, Kazinczy Sophiet vévén el, a kérdés természetes volt. Azt izente, hogy Vay Ábris végre remélheti a Kammerherri kulcsot, a Vay József veje Zejk pedig actuális *assessornak* denominálva van; a dolog éppen most fog a kancellárián publikáltatni - most, azaz az *első* consiliumban.

Gróf Eszterházy József zempl. főispánt tegnap az utcán lelém 8 óra tájban. Mondtam, hogy fél óra előtt nála valék, de még ágyban volt. Vedd nemes lelkét ennek a jó embernek. Ebédre parancsola ma 2 órára (minap a Práterben kellett volna vele ennem), s azonnal egy fiakkerbe ült velem, hogy velem a Schrenkl által leírt ambrászi kollekciót látassa. Gondviselője nem volt a háznál, és így oda ma viszen. Barátom, látni fogom a Báthori Istv. és Zrínyi Miklós statuáját, nekik tulajdon ruhájukkal s fegyvereikkel, s Zrínyit megcsókolt ujjommal fogom illetni. Az örök dísze a mi nemzetünknek. - A dán királyt nagyon tiszteli az én Eszterházym. Ez a fejedelem minden látnivalót megnéze itt s diáriumába vette, amit látott. Azt mondja, hogy ha király nem volna, szeretne jobbágya lenni a mi urunknak. - Derék a wirttembergi király is. Ez minden nótát a congresszhez maga diktált, s az a constitutio, amelyet a maga népének ada, dicsőségére vál.

Őfelsége tőlünk subsidiumokat kíván, de látja, hogy aratásig semmit nem adhatunk. Nagy remény van, hogy az Illirikum ismét hazánkhoz fog csatlattatni. Adja ezt az irgalmas ég! Politikai híreket nem írhatok, mert nem tudok. Én Bécsben nem élek egyébnek mint a festésnek, faragásnak, muzsikának, architekturának, teáternek és kerteknek. Mit is hallanék itt?

Egy emigrált francia generállal vala szerencsém öszveismerkedni, gener. gróf Büssyvel, ki a régi időben emigrált, tavaly Párizsba ment s ezidén ismét visszajött. Szeretetre méltó derék ember. Nagy ellensége Napoleonnak, s még azt is tagadja, hogy N.-nak talentoma van. Ellenben XVIII. Lajos felől oly szép dolgokat beszél, hogy azt lehetetlen forrón nem tisztelni. Lajos igen tudós ember. Ha a régibb históriák eránt kétség támad, emberei a királyt kérdik, s az még a paginát is megmondja, mi hol áll.

Élj szerencsésen. Felelj nekem. Holnapután indulok haza, megrakva temérdek új isméretekkel s becses rézre metszettekkel.

135

SZENTMIKLÓSSY ALAJOSNAK

15. NB. *1815. júl. 9.* Takács, Sághy, Kultsár, Fejér etc. etc. etc.

Én június elsőjén értem haza Bécsből, hova ápril. 10dikén indultam. Öt hete tehát, hogy itthon vagyok, s még nem írtam uramöcsémnek. De ez hatodik levelem, amelyet kezdek; az ötöt el kelle tépnem. Tollam elkapott; mind el akarám mondani uramöcsémnek, ami velem írótársaink között történt, s későn vettem észre, hogy az olyan nem papirosra való. Mocskos cselekedeteknek, galád cimboráknak megtudásához vezete ez az útam. Jólesett, hogy ezeket még Pesten megtudtam. Öszvejöttem osztán azzal is, aki a tüzet gyújtja, s kimondtam neki, hogy tudva vannak előttem a lépések; kimondtam, hogy ha ártok, annak nem cimborák által, nem orozva kell elejét venni, nem gyalázatos tettek által kell engemet elnémítani, hanem vagy bízodalmas megszólítás, vagy recenziók vagy nyomtatott munkák által; kimondtam, hogy tudom én és tudtam mindég, hogy amit én mondék, nem minden fogja megérteni és javallani, s azon, hogy írásom nem tetszik, annyival inkább nem akadok fel, mert tudom, bizonyosan tudom, hogy a maradék mit fog ítélni; kimondtam, hogy én kész vagyok minden állításaimat visszavonni, csak cáfoltassam meg, de azt is kimondtam, hogy mindaddig szónak sem állok, míg Dayka és Báróczy előtt álló excursióm meg nem hazudtoltatik. - Mindezeket én csendes bátorsággal s nyugodalomban. Azok, akik érzették, hogy nem tiszták, pirúltak.

Sághy Ferenc, direktora a budai nyomtatóműhelynek, még tavaly írt Döbrenteinek, hogy óvja magát *mételyeimtől*. Most éppen a Vitkovics ebédjénél vevém Döbr. levelét, melyben szóról szóra közli velem Sághynak engedelmével Sághynak egy hozzá írt levelét, melyben az én nyelvrontásaim miatt engem megtámad és ijeszt. Én a levelet fennszóval olvastam el, hogy minden hallja. Szerettem, hogy ellenkezőm így produkálja magát. Kultsár barátja a Sághy gerjesztőjének s éppen ezért olvastam fel a levelet. Rendes, mikor Sághy definiálja, mit szabad tenni a nyelvben, mit nem. S a gerjesztő írt ugyan két könyvet, de olyat, hogy azt kevés ismeri.

Kultsárnál liter. consessus volt. Prof. Fejér György, az universit. teolt tanít, vitte a szót. 1.) Egyezzünk meg valaha, áldozzuk fel egymásnak a magunk hipotézeinket a közügy javáért. - Azt kérdeztem tőle, ha lesz-e annak maradósága, amit tudom. dolgokban alku szerént állapítunk meg és nem *okokkal?* S mit árt az, hogy én jottista és Cs-ista vagyok s más Y-ista és ts-ista? Azt, hogy a jottista álljon el *alku* szerént vagy az Y-ista? - 2.) hogy hagyjuk abba a verselést, s írjunk valaha solidus dolgokat. *Én*. Tehát a florista buzát, répát ültessen? tehát abba kell, abba illik, abba lehet hagyni a verselést? - irjunk egy journalt, recenzeáljunk, de úgy, hogy más nemzetek bennünket tisztelhessenek. *Én*. Annak egy módja van; az, hogy íróink úgy írjanak, hogy őket és általok minket tisztelni lehessen. Én pedig azt tartom, hogy mindaddig jól írni nem fognak, míg az írók a korbácstól nem rettegnek. Én nagy részét annak, amit tudok, a recenziókból tudom. - *Fejér*. De mást bántani nem illik. - Vitkovics és Szemere miatt szóhoz nem jöhettem; ezek ketten nagyon nyomták Fejért. Hát miért javallá az úr, prof. úr, mikor mi hárman (Vitk., Horvát Istv. és Szemere) Képlaki Wilhelm neve alatt Czinkét megkorbácslánk? - erre elhallgata. Ekkor én: „Tudom én, hogy maga ez a propozició is, valamint az énellenem lövöldözött nyilak, onnan erednek, hogy Kisfaludy és az ő társai meg nem emészthetik a Himfy szereim. recenzióját" (most értem, miolta itthon vagyok, hogy 40 prenumeráns lépe vissza az Erd. Múzeumból *azért, mert Döbr. ezt a rect. felvette*). De ha sajnálom is, hogy Kisfaludynak kevélysége általa megbántatott, a recenziót sem nem bánom, sem nem szégyenlem, mert igazságos, s Himfyt senki inkább nem becsűli, mint én. - *Fejér*. Igen, uram, de te neki tízezret adál s tízezret vevél el tőle. - Azt feleltem, hogy ezt nem értem, Vitk. harsány hangon mondá, hogy nem úgy van. - *Fejér*. Neked nem volt szabad a recenziót felküldeni míg azt Pesten discussio alá nem bocsátottad. - *Én*. Nem vagyok abban az értelemben, hogy azt nekem tenni nem volt szabad: de örűlök, hogy azt a széplelkűséget beszélhetem el magam felől, hogy azt Kisfnak megküldöttem elébb, hogy a rec. Bécsbe felment; s azt a nem széplelkűséget Kisfnak, hogy ő azolta nem barátom s nekem soha nem felelt. S ezen

gőgjének köszönje epigrammámat a Vir. és Tövisekben. Recenziót más senki nem közöl mással, más senki nem nevezi magát a recenzió alatt, s az nekem elég satisfactio. Hogy én a r[ecenzió]t Kisfval írásban közlém, azt közönséges tapssal érték, s vádolóm elnémula.

Nékem az a szándékom volt, hogy Pestről Zircre, Pápára, Tétre megyek. De minthogy Téten lakik Téti Takács József úr, a Sághy gerjesztője, megváltoztattam szándékomat. Győrben megtudám, hogy Takács ott van. Felkerestem. Képzeli uramöcsém, mint jára, ő, midőn az ismeretlen megnevezé neki magát. Protestált, hogy neki a Mondolatban nincs része; de kivallá, hogy megkéretett, hogy írna hozzá prefációt. (Tehát volt hozzá bízodalom, s ez maga is rút.) Elbeszélém, hogy prof. Ruszek azt osztogatja, s hogy Kisf. vitte az első ex[em]pl[ár]okat Vas megyébe. Továbbá azt mondá, hogy van szüksége nyelvünknek az új szókra, de nem kell *sok*. Az én értelmem az, hogy ami elmúlhatatlanul szükséges, annyival inkább, ha halaszthatatlanúl is az, az nem *sok*. Sok lehet, csakhogy az író tudjon velek bánni, és annyi csínt adjon az írásnak, amelyben ez előfordul, hogy az olvasó feledje, hogy új szót hall. Azt kérdte, minek az *ür*, noha az üres mutatja, hogy volt ür? Tehát tudja m., tanulja m. U. ö., hogy ez a két sorom

> Ne kényszerits időn s üren keresztül
> Addig repülni

nem jó, s így lett volna *ürességen!!!* Batsányinak írását magasztalta, s csókkal vált el tőlem. Én azt neki nem adtam volna. Visszajövőben Tétre mentem, hogy Horváth András pleb[ános]t lássam, s láttam s megszerettem. Takácsot, Horváth Andr., az én kedves Pápaymat most látám először.

136

TAKÁCS JÓZSEFNEK
Széphalom, 1815. júl. 10.

Nagytekintetű úr! Fogadd el újabb forró hálámat minden jóságodért, melyekkel engem Győrben ápril. 23d., május 8d. pedig házadnál Téten elfogadni méltóztattál. Látásodnak szerencséjét én sok esztendők oka óhajtottam, most nem csak ezzel dicsekedhetem már, hanem a Tét lelkes papjáéval is (Horváth Andr.), kiben éppen oly szeretetre méltó embert találtam, amilyen tiszteletre méltó írónak mutatta Zirce. S túl e kettős szerencsén láttam azt a házat is, mely a hazának egyik örök éneklőjét szülé. Bár azok, akik engem a Kisfaludy ragyogása irígyének tekintenek, lelkembe láthattak volna, amidőn azon ház előtt mentem el, mely tiszteletesebb, mint a cifra Gödöllő.

Ámbár Pestet május 14d. hagytam el, mely nap végre azon örömhöz is eljutottam, hogy megölelhetém a nekem minden tekintetekben kedves Pápayt, én házamhoz mégis csak június elsőjén érkeztem meg, nem feleségemnek elhűtéséből eredett gyengélkedései miatt, hanem azért, mert barátim elfogtak. Rádaynál Pécelen egy napot múlattam, Vidánál Törtelen hármat, b. Prónaynál négyet, Mihálkovicsnál egyet, gener. báró Vay Miklósnál negyedfelet. - Kedves emlékezetű napok! s annál becsesebbek, mivel magamat az öregség egyik hibájától, a honűlés szeretetéből mindinkább érzem meglepve, s nem hamar remélhetem újabb kirándulásomat. -

E hosszu út alatt elég ürességem vala fontolóra venni, amik felől te, tisztelt úr, velem szólál, s gyarlóságaimnak annál kevésbé kedvezve tettem meg vizsgálataimat, mivel tulajdon javam is kívánta, hogy e dologban minél szorosban járjak el; hazajövén pedig elővevém Ányost, s valamit ott Batsányi monda, kit te nekem úgy adál elő, mint a legtisztább magyarság példáját,

és aki arra méltó, hogy minden íróinktól követtessék, nagy gonddal megolvastam. A Kassai Muzéum két köteteit kiadtam egy barátomnak s Batsányitól egyebet nyomtatásban nem birok, sem írásban nem semmit egyebet egy versezeténél és egy 1798. dolgozott ossziáni darabjánál. Megengeded mármost, hogy érzéseimet elődbe tehessem. Becsűlni fogod bennem legalább, hogy a valót, elfojtva önérzésemet, annak leggyengébb rezgéséig, kerestem, hogy ítéleted eránt e tiszteletet mutattam, hogy javallásodra és társaidéra magamat érdemessé tenni igyekeztem. Ha még így sem értem volna el oda, ahova illett és kellett volna elérnem, legalább szánni fogtok és szeretni. Bármely kedves az írónak látni, hogy igyekezete javaltatik, én csak azt óhajtom, hogy a jók szeressenek. Jó vagy rossz, amit dolgoztam, nem érdemlek gyűlölést, nem hogy lesből bántassam, hogy ellenem Somogyi Gedeon és Sághy Ferenc orgyilkolók kiküldessenek. Vétkeimnek, botlásaimnak felfedését akár hozzám írt levelekben, akár recenziókban, akár ellenírásokban bántás gyanánt venni soha nem fogom. Szabad az még azok ellen is, akikkel bennünket a szívnek legszentebb érzései foglaltatnak együvé, mert a haza szeretete, hova bizonyosan a nyelv és literatúra ügye is tartozik, szentebb kötelesség, mint amit a barátság érzései sugallanak.

Batsányinak bizonyosan vannak érdemei a haza előtt, sok és nagy érdemei: de én hálát adok az isteneknek, hogy oly tátott szájjal nem írok (Horácnak két helye forgott előttem: Di bene fecerunt inopem me, etc. és tanto feret hic hiatu), mint az az ő Előbeszéde és Ányos élete. Én tudom, mely kevély mosolygással ítélt ő az én Marmonteli Regéim felől (Bécs, 1808.), ő, aki Báróczyt, a neológok atyjokat, tele torokkal magasztalta! tudom, hogy ő, úgy mint én, bizonyosan még kevésbé fog írni óhajtani, mint én óhajtok úgy, mint ő. Mindketten jól írunk-e, mindketten rosszúl-e vagy melyikünk jól, melyikünk rosszúl, azt mások itéljék meg; én csak azt érzem, hogy az ő módja szerént írni éppen úgy nem akarok, mint az ő módja szerént nem lépni. Livius és Cicero, Sallust és Tacitus, Virgil és Horác, Tibull és Ovid, nem egyenlően írtak, s ha Sallust és Tacitus s Horác és Tibull nem oly könnyen érthetők, nem oly simák is, mint amazok, ezeknek is van érdemek. B. nekem Ányos előtt igen sokkal mond igen keveset, és sokat, amit más nem is mondott volna. De talán az nem a stíl vétke, hanem a struktúráé, te pedig amarról szólál. Tehát emellett tartózkodom. Ő nyelvünket egy szűzhöz hasonlítja, aki erőszakot nem tűr, azonban minden begyeskedése mellett is kívánságomra hajthatom, ha *illendő módját* (!!!) tudom s *boldog csillag alatt születtem*. Maradjunk a kép mellett s engedd kimondanom, hogy az erőszak és erőszak közt van különbség s vannak erőszakok, amelyek oly kedvesek, hogy minekutána meg vannak téve, s látjuk, hogy nem estek rosszúl, még örülünk, hogy elkövettettek. S ki mondja meg, míg a munka nem dicséri a mívészt, melyikünk az, aki boldog csillag alatt született? Qui sibi fidit, dux regit examen. Csakhogy a bízakodás azt illeti, aki bizonyságot adhat magának, hogy igyekezett. Mondjunk, amit akarunk, az annyira magasztalt és bizony méltán magasztalt szerénység felől: az az író, aki rossznak ismeri a maga mívét és mégis sajtó alá ereszti azt, nincsen honn. Ha mívét remeknek nem nézi is, mely ismét sok volna, igen rossznak bizonyosan nem gondolja; s így a szűzhöz az is közelít, akinek nem tűnt fel a csillag.

Te, tisztelt úr, és a te barátid, leginkább a *magyar szint* látattok megkívánni írásunkban. - De mi az a *Magyar szín?* Ha ti a magyar színt nem veszitek-e egynek az eddig szokásban volt színnel? azaz, ha ti nem azt akarjátok-e, hogy a színe *nemmagyar*, hanem csak ne a nemszokott legyen? Mert én még igen kevés esztendők előtt Debrecen körül egy igen tudós ember által (Fazekas István diószegi predik. és esperest), aki deák verseket is írt, megtámadtatám a hexameterekért, s nem más okból, mint azért, hogy az a neme a mi versezeteinknek nem magyar. Ő fülét a Gyöngyösi négysorúihoz szoktatta volt. Én úgy hiszem, hogy valami szép, annak szabad magyarrá is tétetni, s áldom annak hamvait, aki a szőlőtövet Tokajnak hegyeire s a rózsát kertjeinkbe általhozta. - Ossziánom előtt egy nevezetes hely fog állani Ahlwardtból és Johnsonból, s kérlek előre, hogy azt figyelmedre méltóztassad. De hiszen én Dayka és

Báróczy előtt megmutattam mit és mint veve a deák a görögből gyakorta csigázott erőszakkal, mint a német a deákból, franciából, s az elmult században végre a görögből is. Nem akarjuk-e, hogy nyelvünk s literatúránk éppen ezt az útat tegye? Szemerének az Erd. Múz. II. Füzet lap 50. egy szonettje áll, ellepve Sághynak kifejezése szerént Kazinczynak mételyeivel. Nyelvrontó-e, aki így rontja a nyelvet? - Megvallom, nem értem, mi cselekszi, hogy amit én oly felette szépnek lelek, az másoknak oly igen rút.

De te megmondád, hogy szabadosnak tartod az újítást, csak hogy az ne legyen *sok*. De nekem soha sem sok, ami elmúlhatatlanúl és halaszthatatlanúl is szükséges; de nekem soha nem sok, ami a nyelvet szennyeitől megfosztja, ami annak fentebb szépséget ad. Valaha volt *ür*, mert van *üres*. De minek az *ür?* azt kérded. Hogy volt, Sándor lexikonának lap 471. hiszem: de csináltam volna, ha Sándor azt nem mondaná is, mert reá szükségem volt az ipamhoz írt epist. Erd. Múz. II. füz. lap 94. sor 5.

> Ne kényszeríts időn s üren keresztül
> Addig repűlni -

Itt *ür* illet az idő mellé, hogy fesse a Raum und Zeit ideáját, s az *ürességg* itt nem tehetett volna szolgálatot. Nem a soktól kell félni, hanem azt kell tudni az írónak, hogy velek hol éljen. Omnia verba suo loco optima. S tanulja meg Horáctól, hogy a junctura mint ajánlhatja a veszedelmes szót is.

Tisztelendő Horváth úr azon levele szerént, melyet Győrött nekem felolvasni méltoztatál, öszvehasonlítá régibb és újabb Bácsmegyeimet, s úgy találta, hogy az újabbikban inkább eltávoztam légyen a magyarságtól, mint a régibben. Kinek ítélete lehet nekem súlyosb, mint azé, aki Zircében megmutatta, hogy mestere a nyelvnek? - ez germanizmus, mégpedig gallo-germanizmus. Sőt latinizmus is: Idem amor exitio est pecori, pecorisque *magistro*. S ez ismét hellenizmus: *Βασιλευς εύ ἀρχων*) - s kinek gáncsa lehet nekem kedvesebb, mint azé a szép-lelkű emberé, aki a hibát feddi bennem, de a személyt még azon levelében is, mely felől nem hitte, hogy előttem felolvastatni fog, azon érzéssel fogja körűl, melyet minden érdemel, aki egész erővel kereste a jót? Bár az az úr azon levelében csak némely sorokat jegyzett volna fel, amelyeken felakada, hogy érthettem volna, mik azok amik az oly bírák javallását meg nem nyerhetik. Sokaktól kértem ezt, és senkitől meg nem kaptam. Ha teljesíttetett volna kívánságom, érzéseimet ugyan meg nem tagadtam volna senki kedvéért s tekintetéért, de megmutattam volna, hogy az igazán nagyokat én is nagyoknak nézem. Így tehát csak egy szót arra, amit e levélből megkaptam. - Horvát nem szereti a nem szokott végzéseket a tulajdon- s keresztnevekben: *Sophie, Marie, Julie* s talán *Athén, Egyipt* is, mert én ezekkel is élek.

Egyipt, másoknál *Egyiptom* - mint *Paradicsom* és *Athénás*. - A gondolatlanok a szót az akkusativusban hozzák be nyelvünkbe, azt hívén, hogy az *Athénás* éppen úgy nomitatív, mint *Pausanias* és *Epaminondás*, s az *Egyiptom* és *Paradicsom*, mint a *fundamentum* és *kalendáriom*. Már a Latiatuc feleym *Paradisumot* mond. - Az Athénásból *athenásbeliek* leve, az *Athenéből*, melyet utánam vevének fel íróink (lásd Orph.) lett *athénebeliek*, mely már jobb, sőt *athéniek*. Nem nyer-e a szó, ha azt *anthéninek* csinálom s az *athéniek* miatt az *Athénást* s *Athenát* vagy *Athenét Athénnek*. *Egypti* szebb, mint *egyiptomi* s *paradízi*, mint *paradicsomi* (de a *paradicsomival* élhetünk bibliai dolgok körül, a *paradízi* csak poétai beszédbe való). Nem kérdem én, engedi-e ezt szorosan a törvény, noha a törvénytől csak lopva térek el, úgy, hogy meg se sejtsenek lopásomon; valamint azt nem kérdem, hogy a *dicsőségből* s *dicsőből* lehet-e *dics*. Nekem elég, ha egy oly író, mint a Zirc éneklője él a dics szóval. - Az asszonyi neveket mi magyarok is éppen úgy ejtjük francia végezettel, mint a német. Nem *Marichen, Kätchen, Julchen*, nem *Marcsa, Borcsa* vagy *Borcza* és *Borka*, nem *Julcsa* tehát hanem *Jülie*, etc. - A mi asszonyaink ki vannak véve a szoros törvény alól, ők francia, azaz görög szabású

öltözetben jelenhetnek meg, ahol nem kénytelenek vagyunk övet kötni és kardot, s a karkötős, pártás leány könyveinkben egyedűl Rájnisnál talál helyt. (Lásd Ódáit 1.)

Sohasem bánt az engem, ha valaki hibámat felfedi. Én magam is lelek szüntelen botlást írásaimban, szüntelen törölök. Ezt mutatják Pestre küldött kéziratim, melyeket már nehány ízben ismét felhozattam s újra meg újra dolgoztam: hogyan ne lelne tehát olyat azokban más is? s hogyan ne más még többet? - Nem a Mondolatot értem; az bizonyosan nem engemet mocskola meg; hanem azt az igyekezetet, hogy engem elakasszon. Legyen úgy, ahogy nekik tetszik; légyen hibás, amit írok; azáltal kell-e azt orvosolni, amit ők tesznek? Ista quidem vis est! ezt kiáltom én is Caesarral. A hibák, a botlások is tiszteletet érdemlenek az oly íróban, aki gonddal teszi, amit teszen. Legalább azt tanítják, mit nem kell követni. - Az örök bölcsesség mennykövekkel sújtá meg azt, aki a kegyelem ládájához kapott, hogy azt a feldőlés ellen oltalmazza.

Nekem nagy gyanúm van, hogy az ellenem dolgozó seregnek egy része azért esküdt ellenem veszélyt, mert én Révait tartom nyelvünk egyik fő bajnokának. - Ki ellensége a ti földötökön Révainak, én nem tudom. Az igen éles vérű ember felől feltehetem, hogy szertelen tüzével másokat megbánthatott. De én abban neki részese nem vagyok, s szabadon tömjénezhetem gigászi nagyságát. Kérlek, ne engedd, hogy az ő ellene forró harag reám is álthasson, s enyhítsd azoknak nehezteléseket, akik idegenek erántam, s magad szeress, ha érdemlem. -

Széphalom, júl. 10d. 1815.

137

CSEREY MIKLÓSNAK

Széphalom, aug. 7. 1815.

Kedves barátom,

Utolsó leveledben mintegy álmélkodni látszol azon, hogy én, elfogva annyi haszontalan csillogó és annyi reális szépség ragyogása által, időt leltem rólad emlékezhetni s neked írhatni. Én pedig azt tartottam s azt tartom, kedves barátom, hogy te, ki ismered az én tiszteletemet erántad, megérted, hogy a haszontalan csillogás szemléltében mely Bedürfniss vala nekem tehozzád szólhatni, s a reális szépség csudáltában mely öröm elmondhatni neked, amik velem ott történtek. Barátom, körülfogva ennyi semmirekellő embertől, a becsületes ember a maga keserűségén azzal enyhít, hogy a jókról emlékezik.

Úgy írod, hogy levelemet hozzád május 5-dikén írtam. Az a nap nekem felette nevezetes napom volt. Főispánomnál ebédeltem és csak magával és Bajzáth udv. concipistával, s így a beszéd nem terjedvén el igen sokakra, annál interesszántabb lehetett és volt. Őexc. a főispán (gróf Eszterházy József, referendárius és Maria Clementina hercegasszonynak fő udvari mestere) egy tiszta lelkű, tiszta fejű, minden tekintetben tiszteletes úr. Nemzetünknek utálói, azaz irígyei s ellenségei - mert ki útálhatna minket szánást, csudálást és szeretetet érdemlőket? - Őexc-t még azzal is vádolnák igaz magyar tüze miatt, hogy a nemzetet az udvar kárával szereti, ha ezer meg ezer tettei által meg nem mutatta volna, hogy az udvar őexc-nak *második helyen vagyon az isten után*. Erről senki sem kételkedik, ha őexc.-t ismeri. S minthogy őexc. az udvarnál is van, és igen sokszor fejedelmünk személye körül, a m. kancellárián is, s születése, hivataljai mindenüvé neki utat nyitnak, tanulása, talentoma s a jó előmozdításának szíves óhajtása pedig vele mindent tudat - képzelheted, mennyi újat hallottam én tőle. - Bajzáth még vallására nézve is orosz, s az gondolkozására is, mégpedig in excessu. Ha rajta

állana, minden francia könyvet elégetnének s a francia csecsemőt is kardra hánynák, úgymond, mert idővel abból is világháborító lesz s több effélék. Hála istennek, gondolám, hogy a világ sorsa nem az ily emberek kezén forog; úgy odalenne nekem is sok jó könyvem, sok kedves rezem. De hiszen Chateaubriand is francia és mégis úgy ír, hogy Rosztopcsin is jónak tarthatja. - Egyszóval egy egésznek, egy nagy egésznek gyűlölése mindég igazságtalanság. - Hidd el: talán sohasem ültem nagyobb örömmel nagy úr asztalánál.

Egyike, amit itt nagy csudálkozással hallék, az volt, hogy az ausztriai monarchia a Magyarország is tele van kőmívesekkel, kik a francia tüzére hordják a fát. Nem vitattam osztán, de elébb kimondtam, hogy hiszen én is emberek közt élek, s mondhatom őexc.-nak és a másiknak, hogy ezt meg nem sejtettem s itt hallom először, sőt éppen az ellenkezőt hittem. - Barátom, mi akar ez lenni? Azért támadt-e a vád, hogy rettentsék, ami felől senki nem gondolkozik, ha azt kiki ártatlan dolognak tartja is, ha tudja micsoda? vagy hogy az ellenkezőnek adjon erőt? Én nem tartom eszesnek, aki az ártatlan lépést is meri, ha látja, hogy az gyanús mások előtt. De midőn azt látom, hogy az, ami ártatlan, gyanússá akar tétetni, nem állhatom meg, hogy ne gondolkozzam, mi akar az lenni.

Aznap estve hazamenvén, feleségem, ki Pesten elhűtötte volt magát, és gyengesége miatt néha ki nem mehetett, jelenti, hogy valamely gróf Arnsperger (vagy ilyenforma) kerestetett, s holnap 8 órakor magához vár, papirosaimmal együtt; hallja, hogy *szépíró* vagyok, s őtet hozzám a polizey avisirozta. - Másnap reggel 8 órakor megjelentem, előre képzelvén, hogy a dologban istentelenség vagyon. A herceg Leichtenstein házánál vala szállva, s félelmem egészen odalett, midőn a kapus mondá, hogy ez a gróf A. nem ausztriai, hanem bavariai ember. Bevezetve cselédje által, nagy örömmel örvend, hogy végre nyomomban van, nehány nap olta kerestetlek, úgymond. Sie nehmen Copieen? - Micsoda kopiákat? kérdém... - Nun was Ihnen vorgelegt werden wird. - Gróf úr, mondám, én kopiákat is veszek, ha a vételre méltók, de én inkább autográfokat szoktam venni, s mondhatom, gyűjteményem abban már gazdagocskának tartathatik. - A gróf magához nem tuda jőni, s kimondá, hogy ő a királya nevében valamely nótát akar beadni a Congressznak, s írót keres, aki azt parisálja. - Gróf úr, mondám, az urat tévedésbe hozták erántam: én nem eszem kenyeremet a kopizálással, és az a Schőn Schreiben, amit az úrnak említettek, nem calligraphiai, hanem stilisztikai értelemben volt mondva; s egyéberánt is én holnapután reggel elhagyom ezt a nekem idegen földet s hazámba megyek, Magyarországra. - A Gróf tetszetősen öszvezavarodott, hogy engem egy engem megsértő Antrággal szólíta meg, s kifakada, de csak kevés szóval, hogy őtet megjátszódtatták.

Nékem úgy tetszik, hogy itt egy kis kelepcét vetettek lábaim elébe, s látni akarták, hogy nem fogom-e ezt tenni, amit Batsányi tett 1809., midőn a Maret proklmációját a magyarokhoz lefordítá. -

Május 6-dikán az udv. teátrumba mentem leányomnak nevelőjével, mert feleségem nem jöhete. Kértem a cédulaosztót, hogy adna oly helyet, hol a 7 esztendős leányom köztem s nevelője közt ülhessen s másoknak fejeik miatt láthasson. Eszerint a második sorban megnyitának két széket, úgy hogy jobb karom a császár lózsija alatt való lózsinak rakoncájához ért. Ezen kettős lózsinak elsőjében két ur üle: az egyik Überrockban, a másik frakkban. A frakknak mind bal, mind jobb szárnyán egy-egy varrott csillag volt, s nevezetesen a balon bizonyosan a sz. István csillaga, melyet jól ismerek. Az Überrock be volt gombolva, és így nem tudhatom, ha ott volt-e a csillag. Zseni kért, hogy állhasson jobbom mellé, mert balom mellett ülvén, az első szék fejei miatt nem látott eleget. Minthogy a második lózsi üres volt, és így a gyermek felállása ott senkinek nem volt alkalmatlanságára, megtettem, amit a gyermek kívánt. Ő általfogta baljával nyakamat, én pedig által az ő combjait jobbommal. Ez a familiáris általölelés rendes pittoresque grouppot csinálhata, mert a két úr idefordítá szemét. Zseni elragadtatott figyelemmel nézte s hallgatta a játékot, s elfelejtvén magát, jobb keze

újjaival fejem tetején végigsímogatá hajamat, s úgy kérdé: *Papa, hát mikor jön már a menyasszony?* etc. A két úr kérdé egymástól, mely nyelv lehet az, amelyen a gyermek szól. Nem illett diskurzusba bocsátkoznom s hallgattam. De most vevém észre, hogy a gyermek a maga jobbját a csillagos úrnak párnájára tette, s alattomban bal kezemmel megfogtam azt s levontam a párnáról. A csillagos megbillentette fejét, mely az tette, hogy magamat ne zsenírozzam. Így beszédbe jővén, vagy inkább egy kis szabadságba egymás eránt, mondám nekik francia nyelven (mert én és feleségem Bécsben vagy magyarúl vagy franciául beszélénk, s nem soha németül): a lányom nem beszél más nyelvet, mint magyart. Erre mind a kettő a lányra pillanta s az egyik ezt kiáltá: Ah, la petite hongroise! la petite hongroise! s fogadom, hogy a vacsoránál elbeszélék, mit láttak - egy 7 1/2 esztendős gyermeket, ki *még nem tudott németül*.

1790-ben a mostani ismét toszkániai herceg Ferdinánd a mi mostani urunkhoz méne fel a grádicson. Horváth Ádám zöld mentében veres nadrággal, paszománosan s bajuszosan jött le a grádicson *gravitással*, mely neki tónusa, noha sem nem öreg, sem nem kövér. A herceg azt gondolta, hogy cseléd abban a ruhában, s ezt kérdi: *Du, bist der Franz oben?* - Horváthnak egész felelete ez volt: *ik fersté nikt, wasz isz Du*, s elment, mert H. nem tud németül. - Te ezen ideákat bizonyosan öszve tudod szerkeszteni, ha más azt hinné is, hogy a levél paragrafjai közt nincs nexus. -

Barátom, mely képet vesz most magára Európa? Mit vársz? Virtus nincs, sőt az régen tilalmas szó már az igazgatások lexikonában, mert Montesquieu megmondta, hogy a virtus a republikek lelke, a monarchiáké pedig a *becsület*, tudniillik a becsület külső jele, mert különben a becsület és virtus *egy*. - De hát hazánkra nézve mit vársz? Az egri érsek talán az őfelsége utolsó lakadalmakor monda ezt a trónus előtt: Religiositati Maj. Vestrae debemus quod constitutio nostra adhuc vigeat. Rettenetes, de egyszersmind a veszedelemben bennünket vígasztalható szó. Az isten tartsa meg *ezt* a religiozitást mind mostani urunkban, mind mindazokban, akik utána következni fognak, mert én vígasztalhatatlan volnék, ha Európának minden országa s azok közt az én hazám kivált, elvesztené a maga exisztenciáját. A törvénynek még a fejedelmek is örülhetnek, nemcsak a népek. Élj szerencsésen.

138

HERING IGNÁCNAK
Széphalom, 1815. aug. 6.

Prof. Hering Ignác úrhoz Szatmárra
aug. 7. 1815.

Tisztel, prof. úr! Nagy köszönettel tartozom én mind György József úrnak, hogy engemet ily becses ismeretségbe hoza, mind különösen az úrnak prof. úrnak, hogy ennyi jósággal jő előmbe, s midőn e nem remélt szerencsémen örvendek, lelkem hálás tisztelettel telik el a gondviselés eránt, mely a maga titkos útjain a jókhoz vezérli a jókat, és nekik az így készített barátságban nemcsak örömeket nyújt azon csapásért, melyet mindnyájunkra szokott ejteni, hanem erőt is a jóra, viszonozott bátorítást, buzdítást és segedelmet. E szempontból tekintvén a dolgokat, tiszt. prof. úr az ember panaszai a gondviselés ellen ellassódnak, s az említett csapások kevésbé elevenen éreztetik magokat. Bár azt ne kellene látnunk, hogy akik barátok vóltak, néha elhidegülnek egymás eránt, s olykor ellenségek lesznek! - S ezen elszomorító tapasztalások még borzasztóbbakká válnak, midőn azt kell látnunk, hogy néha a meghasonlást nevetséges különözések okozzák. Mentse meg a jó szerencse, tiszt. prof. úr az urat és az én

barátomat, György urat attól, hogy e megcsüggesztő tapasztalást magok körül tehessék, sőt tegye barátságokat állandóvá, inghatatlanná, s jót tenyészővé!

Úgy látszik tiszt. prof. úr, hogy mi egy időben élünk, mely az emberiség egész gondolkozásán s tendenciáján fordulást teszen. Egykor oly állatok, mint akiknek nem adatott *ész* keresni a valót, hanem csak *fül*, tanulni azt, nem elmélkedtünk, nem vizsgáltunk, hanem csak tanultunk. Az elmúlt században felverve álomkórságunkból, nem akaránk többé megismérni, hogy a természet nekünk fület is ada, s csak eszünknek akaránk venni hasznát, még pedig azok is csak eszüknek, akiknél a természetnek ez az adománya eltompult a ki nem készítés által; s előttünk a példa, hogy a kriticizmus a jónál mi jót szült, a bolondnál mi rosszat. Most, amidőn a kard jármot vagdal széllyel, s jármot hoz, most amidőn magnus ab integro seclorum nascitur ordo, hol állunk meg? a két szélpont között-é? vagy ahol századok előtt valánk? -

A természet mindég kört teszen ugyan, de sohasem azt, amit már egyszer tett, hanem mindég valami mást, s amint látszik, mindég jobbat. Ez legyen vígasztalása mindazoknak, akik magoknak azt a bizonyságot adhatják, hogy nem a magok megszeretett vélekedéseknek kívánnak állandóságot, hanem annak, ami a jónak s igaznak sugáraiban jelenend meg az emberi gyarló szemnek. S az ilyen e vígasztalást bizony érdemli is, mert különben káromkodásra fakadhatna a gondviselés eránt, mely egy Sokrateszt is veszni hágy, holott a trónusra az emberiség mocskait, egy semmirekellő Augustust s Tibért hágy fellépni, s ezeknek kardja és orozva nyújtott mérgei által hágy *romlani*, hogy *építhessen*.

Örvendek, uram, prof. uram, ha ezen előadásomban az úr, prof. úr a maga gondolkozását s érzését lelhetné fel, s midőn barátságának folytatását kérném, maradok szíves tisztelettel

tisztelendő prof. úrnak alázatos szolgája:
Kazinczy Ferenc:

Széphalom, aug. 6. 1815.

139

DÖBRENTEI GÁBORNAK

Széphalom, aug. 15. 1815.

Kedves barátom,

Júl. 30d. írt leveledet most veszem szokott örömmel. Akik egymást szeretik, azok között történhet kedvetlenség, de békélések nélkül is egyek lesznek. Ne szóljunk tehát ezekről s szeressük egymást. Melyikünk kérdheti, te hibáztál-e, én-e? Ha te hibáztál is, ha én hibáztam is, vége a dolognak.

Leveleidet excerptáltam, de éppen nem azért, hogy nyomtatás alá adjam akár a leveleket, akár az excerptát. Hogy szállhat meg téged ily rettegés? Mit mondana a publikum? mit mondana minden eszes barátom? De az excerpta azért vala szükséges, hogy mint egy index holminek felkeresésében vezessen s újra élhessem örömeimet.

Miolta Bécsből hazajövék, újra dolgoztam Osziánt Ahlwardt után. Most Zrínyi van kezem alatt, s e napokban az Anti-Beregszászi első lapjait dolgoztam, mely felelet az ő ez idén megjelent nyavalyás Philologica Dissertatiojára de formatione ac derivatione vocum in lingua Magyarica. Pestini 1815. Küzdöm vele, mint őtet s magamat becsülő duellánt. Ezt az embert, tudós magyarnak nézvén, a túl a dunaiak küldték ki ellenem, mint Somogyi Gedeont és Sághyt; azért is őtet, hogy, ha majd megküzdünk, s ellenkezőmnek bukni kell, ő bukjon

inkább mint azok. Azt fogod hinni, legalább gyanítani, hogy ezt nekem élesség s megbántott kevélység súgja. Nem barátom, tudom, amit mondok; ismerni kell a cimborát. Illő, hogy úgy vágjak közzéjek, hogy ezután nyugtom lehessen, s meglásd, lesz. Ha én hibázhatom is itt meg amott, és a praxisban, teóriám oly igaz, mint 2X2 = 4. S ez a csata nekem azért is örvendetes, mert triomfot készít, és alkalmat ad nekem elmondani, ami a filológia laikusaival láttathatja, mely részen áll az igaz. Beregszászit én sohol nem illetem gorombán, mert őtet is magamat is becsülöm, de járatlanságát a magyar nyelv dolgában, melyhez ő ugyan éppen nem tud, kénytelen vagyok felfedni.

Kölcsey nekem kiírá azon soraidat ahol Algarotti felől írtál neki valamit. Te is a mi felünkön állasz tehát, legalább a teóriában, és az nekem elég.

Szemere e napokban méne feleségével Beregbe, ennek testvérnénjéhez, Bay Józsefnéhez. Elvivé Beregszászimat, azaz a megcáfolandó disszertációt, hogy arra maga is tegyen jegyzéseket, Kölcseyvel is tétessen. Így nem lévén Beregszászim, én addig nem dolgozhatom, míg Szemere vissza nem jő. Egyébaránt ő most azon hírre, hogy kijött az *Anti-Mondolat* - melyet ő dolgozott és Kölcsey, de amely Trattner által egy harmadiknak (nem Helmeczynek, hanem valamely más Pesten lakó írónknak) adatott, hogy a végső simítás nélkül hagyott dolgozást készítse nyomtatás alá -, egészen elektrizálva van. A Mondolat előtt az ő neve és a Kölcseyé meg nem jelent, s Szemere ezt nagyon sajnálja, mert úgy tetszhetik, hogy el akarta titkolni nevét, s ezt szégyenli. Sajnálja azt is, s azt én is sajnálom, hogy a Somogyi Gedeon neve Bohógyi Gedeonná van változtatva - nem Szemere és Kölcsey, hanem a pesti kiadó által. Ez vadság, s Szemere kénytelen lesz megszólalni, magát és Kölcseyt a munka írójának deklarálni, s a *Bohógyi* nevet desavouirozni.

Trattner sok jeles tetteket teszen. Hübnert adja ki, és abban bizony egy igen szép ajándékot ad a hazának. Én Tr-t nagyon szeretem, de sajnálom, hogy sokszor nem lehet vele boldogulni. Így írásaimnak 5-dik kötetébe csak Esztellt, Clavigót és a Testvéreket vevé fel s elhagyá Egmontot, s a kötet 25 ív helyett talán csak 18-t kapott (mert én még nem láttam) - Ossziánt három kötetre osztatá, s az csak kettőt fog tenni, mert Fion-ghal 6 énekben, Kath Lóda 3-ban s Komhála és Berrathon, melyek már nyomtatva vagynak csak 15 ívet adtak. -

Muzéumodnak 3-dik füzetét még nem láttam, de a pesti vásárra lement zsidók még e holnapban meg fogják hozni. Kívánok igyekezetednek soha meg nem szakadandó folyamatot. Vetted-e Batsányi Iniszthónai háborúját minapi levelemben? A Laczka János Bessenyeijében sok nincsen, úgyhogy nem kevésbe fog kerűlni azt valamivé tennem. Hogy tragédiáit recenzeáljam, azt neked nem ígérhetem, mind azért mert időm nincs, mind mivel magamhoz e részben nem bízok. Sok dramaturgiai ismeretekkel kell annak bírni, aki ilyet mer. - Az Ányos verseinek recenzióját ígérem.

Vajon mi történik az általam nem szeretett, de szívesen szánt Batsányival? Bécsben azt hallám egy valakitől, hogy ennek azt mondá Batsányiné, hogy férjének nagy reménye van a hazajöhetésre. Ha neki ez a reménye lehet, úgy ő nagy szolgálatokkal érdemlette írtóztató bűnének elfelejtését, elengedését. Én azonban neki mégsem javaslanám a hazajövetelt, hanem inkább, hogy régen ment volna el Amerikába. Könnyebb volna sorsa szegénynek, ha ez volt volna első szerencsétlen lépése, de már sokszor impingált. - Az a bécsi úr, akitől az említett hírt vevém, megengedte, hogy elhozzam tőle a B. képét John által Füger után. Az annyira idealizált, hogy B.-re alig lehet ismerni. S haragszik, szenved, mint a tragikus Schiller büsztje. A gondolat Fügerben igen helyes volt.

Wesselényinek képe még nem kész Trattnernél, s bár jó mívész által dolgoztatná, de Mansfeld Münchenben múlat eltanúlni a Steinschneidereyt, s Neidl neki és Blaschke, nem tudom miért, nem dolgozik. Nagyon kér téged, hogy a Telemach fordítója képét készíttesd. - Ossziánnak első darabja elibe Spissichnek képét tételé nékem akaratom ellen, mert én azt a helyét Wesse-

lényinek készítettem; s ez a Spissich képe felette rossz mív egy Pesten vagy Budán lakó zsidótól.

Horvát István Révainak verseit adja ki. Bár együtt a régiekkel! -

Dédacson-e a kedves grófné? vele-e a kedves Lolott? Csókold mindkettőnek kezét nevemben, csókold az én Lajosomat is, s kövess meg, hogy bécsi utam olta levelemet nem vevék. Barátom, közelít végem, s mindég inkább inkább látom, hogy sok dolgoznivalóm volna; sem időm nincs, sem sok erőm már; bécsi útam olta üveggel olvasok s írok s idegeim hamar beleúnnak a munkába. Barátim, kiket gyakor levelekre szoktattam, elhűlést fognak bennem gyanítani. - Kozmán lakadalom készűl; egy ifjú veszi a nem jó leányt, a Patakon lakott s most Liszkán lakó Zempl. vármegyei fiskális Kossuth. Mikor jegyet akara váltani, a leányt a kocsistól vonták el, s a legény otthagyá, de néhány hét mulva a gyűrűk csakugyan megváltattak. - Élj szerencsésen, kedves barátom, s tölts az én Siposommal jó napokat. Mondd ennek, hogy sok holnapok olta nem vettem levelét: mondd, hogy munkáját gróf Degenfeld vitte el Szatmárról, kérem, hogy soká ne tartóztassa. - Vette-e levelemet, melyet hazajöttöm olta neki írtam?

140

BEREGSZÁSZI PÁLNAK

Széphalom, szeptember 18. 1815.

Különös bizodalmú drága jó uram, professzor úr.

Sok bajok közt talált az úrnak, prof. úrnak hozzám szept. 9-én írt válasza. Lehetetlen reá hosszasan felelnem. De abban nincs semmi kár. Én nyomtatás alá küldendő feleletemet elébb közleni fogom az úrral, prof. úrral, hogy ha megtévedésemet - melyre miért ne juthatnék én is? - felfedezendi az úr, prof. úr, kitörülhessem, amit hibásan írtam s általam a vétkek ne terjeszthessenek. S ezen teendő lépésem az úrral, prof. úrral látathatja, hogy az audaculusok makacsok-e vitatgatni hypothézeiket ad internecionem, vagy az igazat keresik, s megnyugtathatja az eránt, hogy én az úrral, prof. úrral gorombán s parasztul bánni nem fogok, noha a villongás hevesség nélkül nem igen esik meg, amit az úr, prof. úr magán is tapasztalhata.

Nem az én hibám az, hogy én magamra veszem, amit az úr, prof. úr közönségesen mond. Hamis verseghyzmus ez az állatás. Kazinczy Ferencet nem a K. F. név teszi... Az úr, prof. úr engem meg nem neveze, de amit én állítok, tanítok, azt cáfolgatta és az eránt irkálgatta a leveleket, melyek közül egyet én tulajdon szemeimmel olvastam, hogy a *nyelvrontók* mint dühödnek s mely kárt tesznek. Illő lesz megmutatnom, kik a nyelvrontók a szónak való értelmében; mert én a nevet nem rettegem. Igenis, én nyelvrontó akarok lenni, s tudva vagyok az, hogy a nyelvet építhessem. Vannak nyelvrontók, azt tagadni nem lehet; Barczafalvi is az volt, de Barczafalvi néha épített is, s én úgy áldást mondok fejére, ahol azt tevé. Dugonics is ronta. De a puristák seregében nincs tiszteletesebb név, mint a jó öregé, s ezer botlásáért elég pótolék tíz nem-botlása.

Az úr, prof. úr nem látszik tudni, vagy akarva felejti, hogy egy a nyelv, de az hely s a szóló nyelve nem egy nyelv. Az úr a nyelvet az empiria dolgának tekinti - de mi a kriticizmusénak; az úr, prof. úr a nyelv dolgaiban a szokást tiszteli: mi azt is, egyebet is. S az *év* és *kor* nem jó az úrnak, mert az *absolute* sohasem mondatott. Még az általam citált sz. Katalin élete is az úr mellett szól, mert előtte van a *tizenhárom*, s benne a suffixum. Nekünk az semmi ok, s mi tudjuk, hogy Homer is, mások is csináltak szókat. S Plautus, Horác, Virgil, Lucréc, és a

peregrinus transmarinus Propertez, kiket az úr, prof. úr talán csak nem tart nyelvrontóknak, az én értelmemben való nyelvrontók voltak.

Az öcsém Kazinczy István stb... Maradok szíves tisztelettel, ha mint írók egymást vagdaljuk is, az úrnak, prof. úrnak

alázatos szolgája
Kazinczy Ferenc

141

BÖLÖNI FARKAS SÁNDORNAK

Széphalom, októb. 22. 1815.

Én is nyomban felelek leveledre, kedves barátom, és úgy felelek, mintha sok évek olta ismernénk egymást; azzal az ömledezéssel, azzal a bizalommal. Ne láttasd leveleimet azokkal, akik az őszhajút ezen maga elfeledéséért kevélyen mosolyognák; nekiek képzeletek sincs arról, ami minket egymás felé vonsz, ami minket egymással ennyire szerettet.

Tekints vissza azon időre, amelyben én nemzetünk írói közt felléptem, s látni fogod, mi volt akkor a nyelv és mi most, nekem nem éppen kis tekintetű fáradozásaim után és által. Elsiketültem minden lárma eránt, nem gondoltam semmi bántásokkal, s mentem, amerre istenem vitt. Amint Helmeczi mondá, írásaim eránt kiadott Jelentésében, felette rendes, hogy még a jobbak közzül is nem kevesen - sokan - sőt nagyobb részben, azt hiszik, hogy kezdetemkor jobban írtam magyarul mint most, sőt, hogy most rosszul, akkor jól. - Hadd mondják! ki kérdi azt őtőlök? - Alig lévén előmenőm, s mindenfelé nekem kellvén törnöm az utat, én az originálok írásában elmaradtam, kivált hogy életemnek 2387 napját tinta és minden írószer nélkül töltöttem el s annakelőtte egy igen kedves, de igen terhes hivatal, azolta pedig sok viszontagság időmnek nagy részét elemésztette. Osztán én úgy hittem (amint ezt Báróczyról mondám a B. életében), hogy több hasznot fogok nyújthatni, ha középszerű originálok helyett nagy gonddal készített fordításokban klasszikai szépségű darabokat dolgozandok. - A nyelv már most nem az, ami 40 eszt. előtt volt; törve az út, a hercyniai erdő ki van irtva, nektek ifjabbaknak nem kell többé irtanotok, ti tenyészthetitek a virágokat. A te ajakidat, szeretetre méltó ifjú barátom, isten illette meg, nyelved gyönyörű, képzeleted lángol, csapdos, repked; állj munkának, adj eredeti darabokat. Fordításokra ne ereszkedjél, legalább ne soha másképpen mint merő gyakorlásul, amit Cicero is tett; abba nem fogod hagyhatni, s örökké fordító maradsz, mint Báróczy és én, aki egy kisded csomócska versezetnél semmit nem mondhatok tulajdon teremtésemnek. De midőn erre kérlek, arra is intelek egyszersmind, hogy originálj aidat ki ne add, vagy ne neved alatt. Később árthatnának fényednek. S amit kieresztesz, nonum prematur in annum, s értsd eránta azoknak ítéletét akiket becsülsz. -

Egy két darabodra reá ütheted bélyegedet, hogy nevedet ismerje a hon. Kedves dolog digito monstrarier, kivált ifjú embernek; mert az öreg azt a viszketegét is elvesztette. Én ugyan, ha semmi darabomat nem eresztem ki bélyeg nélkül, azt nem a hír szomja miatt cselekszem, hanem azért, mert gyűlölöm az anonymitást.

Tudsz-e te görögül? Fiatal vagy; s ha akarod, ha tudod mint kell hozzálátni, Homért és Xenophont fél esztendei tanulás által széltében fogod olvashatni. Ne foszd meg magadat ezen gyönyörtől; hatalmadban van azt elérni.

Leginkább arra kérlek, hogy ne olvass sokat. Keveset, de jót, s azt a keveset szünet nélkül, s igen nagy gonddal. Ne soha a középszerű írók firkálásaikat! Aki Kotzebuet örömmel olvasta,

az örökre el van veszve. Goethével ismerkedjél meg és Goethével, és ismét meg ismét Goethével. Az én bálványom mindenben ő. S Lessinggel, Klopstockkal, Schillerrel, Herderrel és Wielanddal. A többinek félve higgy, Goethének, kiben görög lélek lakik, vaktában. Virít rajta minden; ő öszveköté a férfiúi erőt és az ifjú kor szépségét.

Munkáimnak, melyeknek számokat Trattner úr kilencre szorította, most nyomtattatik 7dik kötete, mely második Ossziánban. E héten kaptam meg az elsőbb ívet és a másodikból azokat, amelyeket a betűrakó elkészíte. A megigért 9 kötetből már csak egy van nyomtatatlan. Tr. úr most a Klopstock Messiádját várja tőlem. A mi olvasóink azon oly kevéssé fognak kapni, mint Ossziánon, melynek előbeszédében kénytelen valék megszóllalni, nem hogy magamat mentsem, hanem hogy jobb fejeinket figyelemre gyúlasszam, s éreztessem velek, hogy annak aki magát becsűli, nem kell függeni másoknak ítéletétől, legalább nem a sokakétól, hanem a jókétól. Satis est equitem mihi plaudere. Ezt mondá Arbuscula egykor a római játékszinen.

Horácnak itt előhozott sora Töviseimre és Virágaimra emlékeztet, hol e sort egy nekem nem egy tekintetből igen kedves epigrammá dolgoztam. Ismered-e te ezt a kisded munkámat? Ha nem, kérjed a mi Döbrenteinket, hogy láttassa veled. Én a magam dolgozásaimat nem szoktam isteni míveknek vagy tartani vagy hirdetni: de minekutána barátom vagy, illő, hogy mindazt ismerd, ami barátodnak tollából folya. Írtam én holmit, amit mások szépnek néznek s magam annak már nem nézek, s bizonyos tekintetben így nézem episztoláimat is, melyekről Berzsenyi azt hiszi, hogy a magyar literaturának azok a legszebb virágai. Ellenben epigramm-jaimat, melyek felől a szegény Szacsvay egy nyomtatatlan recenziójában az Erd. Múz. első füzetének azt mondá, „hogy ha oly verseket volna kénytelen olvasni, bánná, hogy olvasni megtanult”; valamikor kezembe akadnak, oly örömmel olvasom, mintha más írta volna. Ezt nem rettegem kimondani, mert én itt is, mint mindenütt máshol, inkább akarok vétkesnek találtatni, mint hamisnak. A hiúság, a gőg, a pöffedtség felette nevetséges gyengeség, kivált, midőn el akar rejtezni s oly setén rejti el magát, hogy minden lépten kilátszik: a hamisság nem nevetséget, hanem útálatot, borzadást és rettegést érdemlő nem gyengeség, hanem vétek, s a világ bölcsei által annyira csudált szerénység igen jól tudjuk, mit ér.

Az Erd. Múz. 3. füzetét e napokban kaptam Pestről egy jó rakás igen nagybecsű könyvekkel, nevezetesen Wielandnak barátjaihoz írt leveleivel, melyek ezidén Bécsben jöttek ki. Minthogy ezeknek olvasása s az Osszián íveinek végigtekintése egészen elfoglalta időmet, e füzetet általküldém Szemerének, ki most Lasztócon mulat. De mégis igen sietve megolvastam azt, amit ott Döbrenteinek s prof. Zsombori úr mondanak a nyelv dolgában. Rendes dolog, hogy Zs. a tudományokban a voksok többsége által akar holmit meghatároztatni, holott ezer tapasztalásokból tanúlhatta volna meg, amit már Cartesius is mond, hogy többnyire az nem való, amit a nép tart valónak. S tudós társaság kell? - Óvjon tőle minket az égnek minden hatalmassága! - De nem! visszavonom szavamat. Akarom, hogy legyen. S tegyük fejévé annak a tiszteletes Arankát, s tagjává prof. Zsomborit, majd meglátjuk, mi lesz a társaságból - való Bábel tornya építése!

Édes barátom, a te sorsod nekem nagyon szívemen fekszik. Ezer meg ezer katona van, aki szeret az lenni, s ezek közt vannak olyanok is, mint az én Csehym volt. Innen nem következik, hogy e nemét az életnek neked is kell szerethetned, s igazad van abban, hogy magadat valami egyébre nézed születettnek, mint a mangalleta forgatására. Légy rajta, hogy barátokat szerezhess, akik könnyíthetnek rajtad. - Azt hiszed, hogy a Jézus Krisztus istenségének nem hívése cselekszi, hogy nem boldogulhatsz. Én apostolnak nem születtem, s senkinek sem fogom tanácslani, hogy vallását változtassa - az olyan gyanúba hoz bennünket, barátinkat, rokoninkat elidegeníti, velünk azt vallatja, amit tagad a belső érzés, az pedig magát becsülő emberhez nemigen illik - csakhogy az ember a társasági életben minden lépten kénytelennek látja magát arra, hogy azt tegye -, s az emberek egymásközt titkos egyezésre léptek, hogy azt nem veszik tettetésnek, hanem egy bohó kénytelenség munkájának (ilyen az

alázatos szolgája stb). - De engedd mondanom, hogyha istenné lett istent tudok hinni, tudok született emberistent is, s nekem legalább nincsen alkalmatlanságomra, hogy Kalvin János kedves atyámnak hív fia vagyok - noha éppen ez miatt 1791. egy igen kedves hivatalomtól estem el (II. Leopold nem akarta, hogy pápista iskolák nem-pápista igazgatótól függjenek). De az sem volna alkalmatlanságomra, ha szüléim pápisták voltak volna, s abban voltam volna nevelve. - Azon szabadságot, hogy pénteken és szombaton húst ehetem, vasárnap misére nem kell járnom, s megbetegedvén nem vagyok kénytelen papot hívatni, igen drágán vásárlom meg; az életben zárva előttem az út előmenni, a másvilág ajtaján pedig szent Péter be nem bocsát. S szóljunk igazat: mi különbség van a keresztyén szekták között? Én ugyan nagyot köztök nem látok. A protestáns azzal dicsekszik, hogy az ő felekezete az examen religiója, a pápistáé pedig az obsequiumé. Megfelel-e annak, amit mond? Nem engedelmesség vallása-e a protestáns vallás is, inkább mint a vizsgálatoké? - Az én feleségem pápista, s minthogy a törvény úgy kívánja, hogy leányaim is azok legyenek, én tavaly magam vittem a 7 esztendős leányomat a bérmáló püspök környébe. - De amint mondám, vallást cserélni nem könnyű, sok bolondot ellenségünkké tennénk, pedig a bolondok el nem tűrik, hogy velek nagyon sokat nem gondolunk. Azonban Winckelmann azt a lépést is becsületének csonkítása nélkül tette. Azt mondja Clavigonak Carlos, hogy a rendkívülvaló ember kötelességei a közönséges ember kötelességeitől etc. Engedj meg szabadságomnak, édes barátom, s higgy mindent, amit akarsz, csak azt ne hidd, hogy engemet a Jehova misszionáriusságra teremtett. A világ úgyis azt hiszi, hogy én protestáns vagyok a Pierre Bayle protestánsságának értelmében, aki csak annyiban vala az, amennyiben ő minden vallás ellen általjában protestált.

Leveledben egy erdélyi szót lelek, melynek értelmét kérem tőled: - „Életem elszontyolodásait." - Nem tulajdon magad szava-e ez, és mit teszen? - Élj szerencsésen, és érezd, hogy nagyon szeretlek.

142

KENDERESSY MIHÁLYNAK

Széphalom, febr. 11. 1816.

Nagytekintetű barátom,

Utolsó leveled a tordosi pred. Sípos Pál úr munkájára tett jegyzésekkel új oldaloknál fogva láttatja velem lelkednek nemességét, s nekem azt az örömet adja, hogy akit eddig csak széles tudományai s polgári nagy érdemei miatt szerettem, most azon szent hűség miatt is tisztelhessem, mellyel ő a bennünket és a jászol marháit megkülönböztető isteni szikra tekintetéért, bajnoki tűzre lobbanva, lángol. Szent lángolás! szent harag! Mert mik leszünk úgy, kedves barátom, ha az ész közöttünk még teoriában is elvesztendi tekintetét, minekutána praxisunk által azt mutatjuk, hogy vezérlését megunván, emancipálni akarjuk magunkat alkalmatlan gyámsága alól? De én Sipossal tartok és nem veled; sőt úgy hiszem, hogy mihelyt magunkat világosabban kimagyarázzuk, te is velünk fogsz tartani. Nincsen-e némely eset, ahol ez az isteni szikra maga emlékeztet, maga kényszerít bennünket, hogy már itt kövessünk egy más vezért, mert az ő vezérsége tovább nem tart? Azt írod például, hogy te *tudod*, hogy van Isten. Azt Sipos és én nem tudjuk, de hogy van, nemcsak hogy nem tagadjuk, de szentül hisszük is. Az a te vezéred, ha tudniillik annak veszed azt, aminek Helvétius vette, és igen sokan Helvétiussal, azt néked *tudnod* nem hagyja.

A mi barátunk írása engemet sok oldalakról támad meg; megigéz gyönyörű deáksága, megigéz a munkának szédítő mélysége, s a poétai keresetlen virágokkal elhímzett előadás,

melyek által azon óráimra emlékeztetem, midőn sok eszt. előtt már, Plátónak örvényei közé süllyedeztem; s tetszik szívemnek, hogy így azt a barátomat hallhatom szólani, kinek mély tudományát, írói érdemét, lelke tisztaságát és csudálást érdemlő színetlen szerénységét az irígység is tiszteli. De ne hidd, hogy e hitre engemet a Sipos barátsága szédített; az én lelkem poétaibb kimíveltetést vett, mint hogy ezt az utat Siposnak ismeretsége nélkül is fel nem leltem volna, noha tőle igen sokat vettem. Azon két episztoláim, melyeket Döbrentei barátunk az Erd. Múzeum 2dik füzetébe veve fel, és amelynek elsőbbjét már 1801. dolgoztam, mutatják, hogy e félre már Sipos ismeretsége előtt hajlottam. Mint poetának és mívésznek nekem nem vala elég a realizmus szűk köre, s már ezt beszélem a Tövisek és Virágok epigrammjaiban: *A poézis kikap a népből s a durva Valóból és kiesebb tájra s lelki valóra vezérl*. Ez cselekszi, édes barátom, hogy én nyelvrontó vagyok, holott ti mind az empíria mellett állatok; s míg mi a ti ítéletetek szerént a Phantasus bálványa előtt térdelünk, ti realisták a tőlünk annyira gyűlölt Szokás bálványa előtt gyújtogatjátok a tömjént. De én Kenderesit tisztelem, ha ő realista is, s kérem, hogy ő viszont szeressen engem, bár idealista vagyok. A barátságok korholások által mindég nyer a közügy, s magunk ez által vesztjük el darabosságainkat, mint ahogy a patakok kövei símákká válnak a hömbergetés által, míg a helyeikből ki nem mozdult kövek örökre szegletesek maradnak.

Vedd tiszteletem jeléül ezt az episztolát. Hirdesse az, hogy mi egymást szerettük, hirdesse, hogy mi kerestük a valót és hogy lelkeink nem váltak idegenekké egymás eránt, ha ellenfelen állottunk is. Én ezt az episztolát egyedül azért írtam, hogy lássam, mint mondathatnék ez a mély metafizika a mi elkészületlen nyelvünkön, s lelked elérti tikos célját az utolsó sor dévajságának. Élj szerencsésen, kedves barátom s ne engedd, hogy barátságod felől vala kételkedhessék

tisztelő barátod
K. F.

143

HELMECZI MIHÁLYNAK

Széphalom, ápr. 21. 1816.

Édes barátom,

Mely örömöket ada nékem ismét leveled! - Hunyadi János is tele van hát neologizmusokkal. - Kell-e több apológiája a neologizmusnak, mint az hogy Hunyadi János és a Horváth András szép Zirce tele van új szókkal, új syntaxissal, új színű struktúrákkal. És mi kételkednénk-e azon, hogy a mi tanításunk győzedelmeskedni fog a pokolnak (irígységnek, kajánságnak, tudatlanságnak) kapuin? Nem, barátom, hadd űzzék az az édes Ulysses és társai a magok mesterségeiket, dühösködjenek ellenem, azt nekik elhallgatom; csak ügyem, a nemzet java, triumfáljon.

A *bősz, zörej, tűrelem, ámúl, szorgol, Nádor, cafra*, kivált pedig a *csiklandik* szép szók. A *hajdant* én is vőm adjective, s mennyi szavam van azoknak számokban amelyeket te Hunyadiból kijegyzél! *Hős, diadal, emlék, fondor, inneplő, helyhezem, való, fejdelem, szörny, enyh, inger, gúny, éh, szomj, magány, be!* mind előfordulnak az én IX köteteimben vagy verseimben.

Mutassuk meg, édes barátom, hogy mi nemesebbek vagyunk mint ellenségeink; ne nézzük, kitől jő a szó, de jó-e, és hogy tőlök jő a szó, legyen előttünk még kedvesebb.

Asztalomon éppen készen álla levelem az öreg Trattner úrhoz; elébe akarám vinni panaszomat fia ellen, fájdalommal, de kímélve. Leveled megváltoztatta gondolatomat s a levelet eltéptem, hogy el ne küldhessem. Legjobb lesz azt tennem, amit te tanácsolsz; leküldöm a MSt hozzád, s te tedd amit jónak ítélsz. De az ifjú Trattnerhez ezután rettegve fogok írni, s ha lehet, egészen elkerülöm.

Kölcsey újabb levelében is unszol, amire ő és Pali régolta unszolnak, hogy írjam meg életemet. - Elővevém papirosaimat, s két nap olta folytatom. Szebb mint képzelni mertem; ha tovább is így megyen, igen szépen fog elsülni. Titulusa ez:

AZ ÉN ÉLETEM.

Barátimnak, literatúránk barátjainak,
s legközelebbi gyermekeimnek.

KAZINCZYTÓL.

Ilyen forma a Goethe Aus meinem Lebenje is; tudnillik a titulusa, mert különben a kettő közt nincs hasonlatosság, s úgy írom, mintha azt nem is olvastam volna. Nem chroniconi renddel megyen a dolog, hanem poetai öszvefűződéssel, és ami benne legjobb, meleg szívvel és az elmének, jó kedvnek csintalanságnak elég benigna venájával.

Élj szerencsésen, kedves barátom! Ezúttal igen rövid vagyok. Sok leveleket kell még ma írnom. - Zephyrnek a fiacskái derekasan vastagítják az anyjok hasát. Két három hét múlva meglátjuk a kis fiúkat.

- *dühönc* -

A te szavaid közt sok excellenst kaptam. Ilyen az *elménc*, ilyen az *innepélyes*. De *bolond* nem *Thor*, hanem *Narr*.

144

DÖBRENTEI GÁBORNAK

Széphalom, máj. 3. 1816.

Kedves barátom,

Muzéumod 4-dik fűzetét ápril. 29-dikén vettem Ungvárnémethi Tóth Lászlótól. Excellens füzet. Mely vétek volna, ha te a VIII-dikon elhagynád ezt. Mit használál vele a nemzetnek s mit fogsz még használhatni! Én higgyem-e, hogy te azt abbahagyhatod? Nem barátom. Bécsből vagy nem tudom honnan is fogod folytathatni, csak akard. Hogy a munkába beléfáradhatál, képzelem, de ne gondolj a fáradsággal.

Algarotti után dolgozott darabodban otromba botlásokat találtam, s ott a legvastagabbakat. Mikor csak hibásan nyomtattatik is a szó, már bajos és kedvetlen, hát mikor tévesztő értelmet is ád a botlás! Ilyen lap 41. a *hajad* helyett tett *bajad* s még ilyenebb a 39-diken a *Hébe*, a szent *helyből*, e helyett kelyhből, a mocskos ízlésűek örűlni fognak a typothéta botlásának s azt fogják mondani, hogy ott a *hely* stigmát teszen, noha a *kelyh* is azt Jupiternél, de ez nem adott volna mocskos ideát.

Minthogy a könyv estve jött s másnap reggel gróf Dessewffy József betoppana hozzám, s ő ment ugyan fél óra múlva, de dolgot adott, a verseken kívűl egyebet még el nem tudék olvasni belőle. De a versek jók. Excellens a Cserey biográfiája is, s szépen van írva. Ez azt cselekszi, hogy Csereyt a jók a nemzet indigensei közt imádják s őtet fia apotheizálta. A portrait - kilele

megpillantására a hideg. Nagy Sámuelnek legalább vállat és dolmánygallért rajzolni kellene tudni, ha szemeket rosszúl dolgozik is. Ez nem sokkal jobb, mint az Ehrenreich Wesselényije, melyet ha akkor láttam volna, mikor még ideje volt, kész voltam volna megvenni és öszve meg öszvetörni.

Június 10-dikén lesz tíz esztendeje, hogy én lakni Széphalomra jöttem. Ezt a napot itt inneplem, s másnap indúlok hozzátok. 19-dikben Zsibón leszek. De elébb talán Krasznán. Elébb-e itt, elébb-e Zsibón, nem tudom; de 19dikben bizonyosan Zsibón. - Mondjad a mi Bölöninknek, hogy utolsó levelét tegnapelőtt vevém. Nem felelek reá, mert nem tudok mit felelni; de meus hic labor est. Addig is teszek lépéseket míg vele leszek. De vele szólanom kell elébb. Bátorítsd. Ne csüggedezzen. Jól lesz minden.

Gróf Dessewffynek sietö útja vala; fél órát tölte nálam. Vasárnap ide jő, itt hál, hétfőn délután megyen. Odaadám neki olvasásra áprilben dolgozni kezdett *életemet*, mely három könyvben, s egy vagy két kötetben fog megjelenni ezidén vagy esztendő alatt. Az első megyen azon napig, melyben iskoláimat bérekesztém 1779. júl. 13dikán. - A második elfogattatásom napjáig, 1794. dec. 14d. - a harmadik kiszabadulásom napja olta 1801. június 28dikáig. A munka berekesztéséig fogságomról nem lesz szó. - Holnap vagy még ma pesti jurátusságom fordul elő. Látni fogod, együtt fogjuk olvasni Kolozsvárt ami addig kész lesz.

Ez a munka formális ángoly kert a kompozicióra nézve. Új meg új interessánt scének, s mindenik váratlanul jő, mindeniknél kedves a múlatás. Hol magamat festem, hol azokat, akiket csudáltam, példányaimmá tettem, hol a kort, hol a kosztűmöt, hol a tudományok s iskolák állapotját, hol a nyelvét s literaturáét. A tón hol komoly, hol eleven, hol humoristisch. Sem a Franklin élete nem forog előttem, azt Brünn és 1796 olta nem olvastam, sem a Marmontelé, sem a Goetheé (ezt febr.-ban olvasám, de csak reptébe s félretettem, hogy munkám copie ne legyen); magamból van szedve minden, s mindennel meg vagyok még elégedve. De te, Szemere, Kölcsey, Helmeczi, Szentmiklósi, Tóth László, Kis superint. olvasni fogjátok, hogy ítéleteteket értsem. Mert képzeld, mely zivatar vár érte. Azt sem fogják nekem elnézhetni, hogy életemet írni mertem.

Élj szerencsésen kedves barátom. Csókold Carlost, Lajost, Bölönit. Mélt. Kenderessy úrnak egy hosszú geniális levelét vettem. Olyan az mint a *Höllen-Breughel* festései. Setét és világ, angyali szépségű emberiségek és ördögök együtt. Alig várom, hogy a valónak ezt a tiszteletes barátját szívemre szoríthassam.

145

RUSZEK JÓZSEFNEK

Széphalom, május 15. 1816.

Hahotai apát s keszthelyi plebánus
Ruszek József úrhoz

Főtisztelendő apát úr! Óhajtásomnak fele teljesítve van: az úr baráti indulatokkal felel engesztelő szólásomra. Így, ha annak másik fele teljesítve nincsen is, örvendek, hogy a lépést megtettem. Fogadja el főtiszt. apát úr, az úr szíves köszönetemet megszelídüléséért s nemes lelkének azon csalhatatlan jeléért, hogy inkább híve tulajdon keble szavának, mint az azok rettentéseiknek, kik levelemben kémi játékot, vagy ellenségi kelepcét kerestek. Ezek bennem magokat nagyon megcsalák; az én lelkem nem ismer sem ravaszságot, sem bosszút. Nekem az inkább hibám, de amely hibának én még örvendek, hogy képem és keblem ellenkezésben soha

nincsenek, s azt sem fedik fel, amit más szerencsésebbek rejtve tudnak tartani, s kétszínűségekkel leplezgetnek. Csakhogy az a leplezgetés mindég elárulja magát, s azon felül, hogy semmit nem használ, a leplezgetőt még nevetségessé is teszi.

Kisfaludyt én soha többé engesztelésemmel ingerelni nem fogom, de magamhoz hasonló maradok; azaz, az ő nagy érdemeit, melyeket mind Himfyjének recenziójában, mind másutt, nevezetesen az általa még nem ismért episztolámban Berzsenyihez, s egy új epigrammomban hirdeték, tisztelem. Az úr, főtiszt, etc. ellene törekedést s gyengeségemet említi. Én Kisfaludy ellen soha nem törekedtem, sem törekedni soha nem fogok, s ilyes gyengeséget, mely, ha különben jól értem vádlóimnak ajakokon a szót, irígykedés lesz, magamban nem találok. Az ő nagy fénye s az a közönséges javalás, melyet ő elnyert, reám nem vet homályt; nem mintha én fénylenek, hanem mivel Kisfaludy és én egymásnak útjában nem állunk. Én azokra sem irígykedem, akikkel egy pályát futok. Eléggé tágas a tér minden futónak. Virágot ki tiszteli inkább nálamnál? ki inkább a Zirc lelkes éneklőjét. Szemere és Szentmiklósy az a két írónk, akikre irígykednem lehetne és kellene, ha valakire irígykedhetném; de ezek nekem barátim, s ragyogva segéllik amit én szolgálok; és így az ő nagy fények engem örömre s szeretetre gyúlaszt, nem irígykedésre.

Feledjük a Mondolatot, mely engem első megpillantásakor is csak úgy bánta, ahogy bizonyosan bántott volna, ha más ellen volt volna is írva, s most midőn az önmaga bosszulá meg magát, annál inkább nem bánt. Ahelyett, hogy azt tekintenénk végig, mik történtek azzal, azt tekintsük inkább főtiszt, etc. hol van bennem a hiba K[is]f[aludy] eránt. Az-e vétkem, hogy egy közönségesen tisztelt írót recenzeálni, hogy benne botlásokat lelni mertem? De hiszen a nap nap marad, ha benne homályt és foltokat lelünk is. S nem felemen áll-e az egész tudós Európa, mely a recenzensekben nem keres alacsonyságokat azért, hogy ők az első íróknak megsikamlásaikat is felfedik? Schiller Bürgernek és Matthissonnak verseit másképpen recenzálá, mint én a Himfy szerelmeit, s a magánál még nagyobb Goethe Egmontja felől kimondá tartalék nélkül, hogy az tele van nagy hibákkal; azonban Goethét a maga érzelékenysége nem vivé annyira, hogy Sch. eránt elhüljön, hogy Sch.-t ellene törekedéssel, irígykedéssel vádolja; Goethe és Schiller barátok maradtak. S Goethe Sch.-nek barátja túl a síron is. Én úgy hiszem, hogy ha vétkes vagyok, abban áll vétkem, hogy igazságtalanúl terhelém Kisfaludyt. De neki elégtét vagyon; tisztelői azt hiszik, hogy a vétkeseknek ítélt helyek nem vétkek; ő az én recenzióm után az marada ami volt. Láttam mind az olvasók nehezteléseket, mind az övét; s mint Socrates álla fel, midőn az athéni színen az Aristophanes vádjai adattak, én is felállék az Erdélyi Múzeum I. füzetében, hogy kiki lássa, ki az, akit vádolniok illik. Ez, és az, hogy recenziómat Kisfaludynak még a lenyomtatás előtt megküldöttem, eléggé mutatja, hogy egyenességgel bántam, és hogy ha vétettem, főm ejté a hibát, nem szívem. Ha Kisfaludy eltiltott volna a vele közlött rec. lenyomtattatásától, ha megtévedéseimet méltóknak nézte volna az eloszlatásra, vagy megszelidítettem volna az írást, vagy nem küldém vala fel az annalistáknak. Más a recenzeált írókkal nem közli a recenzióját, s a redactión kívül senkivel nem tudatja, hogy az az ő tollából folyt. Vannak, akik abban lelnek vétket, hogy recenziómat Pestre nem küldém elébb megtekintés végett. De én sem Pesten, sem máshol ily megtekintő tribunált nem ismerek, s ha szabad volna itt egy nem eléggé nemes szólással élnem, azt mondanám, hogy a sok szakács elsózza az étket. - Amit Kisfaludynak tisztelői Verseghynek említésével akarnak mondani, azt én ugyan éppen nem értem. Azt hiszik talán, hogy Révaihoz írt levelem híremmel nyomtattatott le; s minekutána Régiségeimben erre szólottam, kevély vagyok e vádra felelni. - Rosszul fog menni nálunk a nyelv és literatúra dolga, főtiszt, etc. ha bennünket az a rettegés, hogy szólásunk valakit megbánthat, elnémítand. Bár szabadon szólana kiki, amint tőle kitelik. S prof. Beregszászinak és az Ó és Új Magyar írójának nem az a vétkek, hogy szólottak, hanem hogy készületlenül szólottak. Egy-két rec., egy-két ellenkező énellenem is szólott, s minden bizonnyal ott lele

gáncsot, ahol gáncs nincsen: de én nem vettem nekik rossz neven, hogy ellenem szólottak, s szólásokat nem magyaráztam ellenségeskedésre, s nem tartom ragadománynak botlásaikat kimutatni, ha azok azt érdemlik.

Mi áll a Lips. Tud. Újságlev[elekben] a Mondolat felől, nem tudom; sem nyomtatva nem olvastam azt, sem barátimnak leveleikben. Sem a köz javaláson nem kapok, sem a kisipításoktól nem félek, tudom mit ér mind egyik mind másik. A javalás nekem is kedves, s a kisipítást kerülöm, ahogy erőm engedi. De annál szebb koszorú is van, azt törekszem elérni.

Rontott mert építeni akart Palládio, etc.

146

HELMECZI MIHÁLYNAK

Széphalom, május 16. 1816.

Édes barátom,

holnap lesz esztendeje, hogy a mi jó napjaink Törtelen kezdődtek s hálátalan volnék a gondviselés s a mi törteli vendéglátó barátunk eránt, ha e napok emlékezetét meg nem újítanánk magunkban. S mennyivel nem nevelte ott élt örömeink számát az, hogy én tégedet ott leltelek! S mik voltak a mi éldelleteink ott, ahhoz képest, amit Pestnek lármái közt s az új meg új barát által felkapva élheténk! A te barátságod nekem nem csak sok és nagy hasznokat, hanem igen sok és igen nagy gyönyört is ada, s mi öszve vagyunk forrva örökre s elszakaszthatatlanúl. Mondjad a mi Vidánknak, hogy én és feleségem az ő barátságait most is hálásan emlegetjük. Magának írnék, de nincs időm. Mindjárt fogod érteni, hogy valóban nincs.

Mindenekelőtt hadd mondjam, hogy Zephyrnek május első napján megszületett a magához teljesen hasonlító úrfia. Felesége is mopszli, de sárga. Minthogy ez is kicsiny, úgy hiszem, hogy a kis *Sylph* olyan lesz éppen mint az atyja. *Mimie* három kölyköt szült, de kettejét élet nélkül. Bárcsak ez maradhatna meg. - Most fogjunk a nagyokhoz.

Gróf Dessewffy József ápril 30d. betért hozzám; de mivel akkornap felesége testvérénél, gróf Sztáray Albertnél kelle megjelennie, csak fél órát múlata nálam. Megígérte, hogy visszajövőben fél napot tölt itt. Látni akarta dolgozásaimat, s én neki általadtam Töviseim és Virágaim újabb exemplárját, s mindazt, amit Ripókvári Mark úr ellen írtam és az Ó és Új Magyar írója ellen. Általadám a te episztoládat vagy ha úgy jobban nevezni, epithalamiumodat, mert hiszen az episztola is epith. is s magát a téged Spinoza tanitványává csinált Ó és Új Magyart, melyet ő még nem láta, s kértem, hogy Kassán szerezze meg a Kisfaludy Hunyadiját, hacsak kölcsön is. - Dessewffy máj. 5dikére ígérkezett, s 13dikán ére hozzám. De akkor fél nap helyett 24 órát tölte itt nálam marasztalás nélkül. Törteli napot éltem vele, ámbár virradtáig fel nem valánk, sőt ő is, s betegeskedésem miatt én is csakhamar vacsora után fekünni menénk.

Megvallá, visszaadván kézírásaimat, hogy biográfiámon kívül semmit meg nem olvasott, mert azt sokszor s nagy örömmel olvasta, s kért, hogy a többit hadd vihesse el. Azt nem tehettem; mostani késő megjelenése alatt is kegyetlen kínokat szenvedtem, azt rettegvén, hogy papirosaimat elvesztette s átall előjönni, de megígértem, hogy vele együtt végigfutok rajta. Azonban ő, kit Koppi nevelt, és így aki a klasszikusokat nem csak szereti, hanem tudományosan érti is, csak Sallustot akará látni, s kivált a Caesar és Cato oratióját. Azt felolvasám neki, elébe rakván az originált, és a francia két, s igen sok német fordítást. Én a Patres Conscriptit *Egybe-írt Atyáknak* nevezem, mert aki a történetet tudja, hogy miért neveztettek

így, tudja, hogy az *egy* számba írtakat jelent, nem pedig, mint a németek fordítják: Versammelte Väter. „Ugyan mutasd, mondá, hogy van franciául?" - Oh, mondám, kacagni fogsz. S felhányám, s képzeld, az a conversatio nyelvében igen ékes nyelv annyira *einseitiggá* tétetett, hogy a francia fordításban Caesar és Cato a szenátust főméltóságú rendeknek titulázgatja: „Messieurs", és in secunda persona is mindég *Vous*. Dessewffy azt jegyzé meg, hogy az éppen olyan, mint midőn a Corneille darabjaiban a principes urbis *Seigneur*nek tituláztatnak. Midőn Salluston általesénk, nem vala erőm titkot csinálni abból előtte, amit én még senkinek nem vallék meg, sem szóval, sem tollal, s Cicerónak orátióit kezdém előtte olvasni, legutóbbi dolgozásomat. Ezen D. az elragadtatásig volt. Vacsora után szobájába vitte, s midőn meghallám kilenckor cselédjétől, hogy mégis ágyban van s olvas, s bementem, felüle az ágyban, s felém nyújtá ki a papírosat, a Catilina ellen mondott 3dik orációt, s felkiálta: „Barátom, neked ez a legjobbik munkád; úgy adod Cicerot, hogy a magyarban egészen megvan az ő Periodenbauja." Kért, hogy irassam le neki instructorommal; ő neki igen nagy discretiót ád. - Hadd mondjam el már most barátom, mi volt célom ennek fordításában. Látván, hogy ezek a mi ellenségeink dúlnak-fúlnak s magok sem veszik észre, hogy nem a mi újításaink rosszak, hanem ők nem tudnak familiárisozódni Ossziánnak, Egmonttal, Yorickkal, az a gondolat szálla meg, hogy Ciceronak oratióit úgy fordítom, mint ezeket fordítottam, s nevem nélkül adom ki. Azt lehetetlen, hogy gáncsolják, s én akkor osztán kirukkolok, s kimondom, hogy az az enyém, s megkérdem tőlök, hogy Osszián másként van-e fordítva. S ugyanezért titokban akarám tartani még előtted és Szemere előtt is, kik nekem legszorosb barátim vagytok. De Dessewffy kivette belőlem a titkot s így megírám a mai postával Pápaynak is és Ruszeknek, kitől január 7dikén hozzá írt levelemre végre máj. első napján írt válaszát e napokban vevém. Azt és az arra ismét írt válaszomat megláthatod Szemerénél. Kértem, közölje veled. - Én Ruszeket jan. 7d. megszólítám, hogy legyünk barátok, s engesztelje meg Kisfaludyt is. Ruszek hosszas tűnődései után felelt, ígéri a barátságot, de Kisfaludy felől azt írja, hogy az *nevetett* levelemre, és másodszor is neveti *ellene törekedésemet és gyengeségemet*. Ez a gyengeség azt teszi, *irígykedésemet*. S megvallom, ezt én is *nevetem*. De nem vagyok goromba neki azt izenni, hogy *nevetem*. Azt izeni, hogy ő nem neheztel, de soha nem ír, mert Verseghynek példája előtte van.

Ciceróhoz ápr. közepén fogtam. A Catil. négy oratio, pro Milone és pro Marcello fogja tenni a kötetet. A deák textus alatta lesz a magyarnak s sok jegyzések követik.

S a Trattner rettenetes levele, melyben engemet solemnissime tanít *mint kellene dolgoznom*, s ez a Cicero s biográfiám annyira elfogtak, hogy a Messiáshoz hozzá sem nyultam. Arra többé talán nem is lesz szükség, mert én a Tr. impertinentiáját nem felejthetem. Egy fiatal tanúlatlan ember egy őszhajú embert, a nyomtató az írót, s ő azt, aki érette annyit tett, őtet annyira segítette. Én hozzá többé nem írok, hanem a Messiás néhány énekeit júniusban hozzád küldöm. Lássa, tetszik-e kiadnia vagy nem, lássa mit tesz Prónayval s Telekivel, akik neki pénzt adtak a képekre.

Hát Zrínyit nyomtatják-e már? S úgy-e, ahogy én kértem, vagy csak ahogy őneki tetszik, kiszakasztván, amint írja címemet talán nevem miatt. Kérlek, tudasd velem, nyomtatják-e már, s az Erd. Múz. 4-dik füzetének fertelmes betűivel-e s az én formátumomban-e?

Emil fiam, a te *Protegéd* (franciául olvasd) ötvenkilenc holnapos lesz holnap után, s ime már *meseköltő*, és így eltörli magáról azt a gyalázatot, hogy ő *csak* fordító - amint ezt Ruszek, amint látszik, Kisfaludynak szavaival *nevetve* mondja felőlem. Mintha John, rézmetsző, nem volna nagyobb mint az originált mázoló, aki azon felül Fesslernek plagiáriusa. De Kisfaludy a vox populi által nagy, pedig a vox populi vox Dei. (Ruszek.) - Valóban nagy okom van *gyengeséget* érezni Kisfaludy eránt. - Azonban a *csiklandék* szót és a *Nádort* neki szívesen

irígylem, s pirulás nélkül, s dicsőségének szívesen örvendve irígylem. De halld az Emil meséjét, tulajdon szavával.

Az én ágyam mellé széket raknak éjszakára s úrfi uram az én köpenyemen hál, hogy szokjon a keményhez. Paplanja azonban selyem és pamuttal van tömve. Mintegy tíz napja igen vígan fekvék le. Papa, mesét, kérem! - „Mit?" - Góliátot, a kis Mózest. Eluntam, mert ezerszer is mondtam. - Zseni tehát Gessnernek két idilljét mondá el neki. Egy kisfiú egy aranyos pálcán elcserélte a másikkal azt a két madarat, amit ez elhoza a fészekből. Emil felkiálta: *Aranyos?* az annyi mint *arany kés* - mert, úgymond, a *nozs* tótul *kés*. Nézd, mondám, az etimológi embriót. - Midőn Zseni elmondá a két idillt, Emil felkiált: Papa, én is csináltam mesét. - „Volt egy isten; osztán volt egy kutya; osztán az isten meg a kutya mindég együtt sétáltak. De a kutya nem harapott; a kutyának felül is csak két foga volt, alól is csak két foga volt. Osztán az a kutya elment a templomba, s ott két lábon táncolt egy kis leánnyal. Osztán a kutya elment az erdőbe, s ott két madarat fogott. De a kutya a madarat meg nem ette. Egy tányéron húst vitt a madárnak, meg kenyeret, meg sok egyebet, s adott a madár anyjának is." Ebből álla a mese.

Másnap elővettem a gyereket, az Antonin inaskáját, a frajcímereket, az instruktort, s tudakoztam, kitől hallá ezt a mesét Emil. Kisült, hogy ipse fecit. S képzeld: az isten meg a kutya ideája a Mitscherlich Horácának tituláris Vignettjéről van véve, hol egy Genius egy lanttal áll, s mellette egy csupa szörnyeteg. A jelentés az, hogy a muzsika fenevadot is szelíddé teszi.

Ma, Nepomuk napján az én septemvirális sententiám felolvasása rettenetes innepén, oly hideg van, hogy kezem *decembraliter* fázik, s látod annak következését betűimen is. Pedig a szoba fűtve van. Élj szerencsésen kedves barátom, s kérlek felelj mindjárt, hogy Wesselényihez teendő útam előtt vehessem válaszodat, hova június 11-dikén indúlok. Onnan Kolozsvárra megyek, Szebenbe, Marosvásárhelyre.

147

HORVÁTH ENDRÉNEK
Széphalom, 1816. jún. 8-9.

Tisztelendő *Horváth András* úrnak
szíves baráti tiszteletét
Kazinczy Ferenc

Imhol egy nyomtatványa Vidához írt episztolámnak, ha azt Helmeczi talán még nem küldötte. Csak most vevém magam is, s azért megyén ily későn. Bele van fogva ennek a végébe is az a gondolkozás, mely engem egészen elfoglalva tart: élességgel, nem epével, s így azért, hogy sikere legyen a mondásnak. Barátim közűl azok vannak megnevezve, kiket *Vida is ismer*. - Tegyük azt, tisztelt férfiú, szeretett barátom - leveled végső sorai felszabadítanak e megszólításra -, s tegyük egész tűzzel, egész magunk elszánásával, amit a mindkettőnk által szeretett s szolgálni óhajtott ügy java kíván. Feledjük magunkat: ne gondoljunk vele, veszt-e, nyer-e nevünk; kövessük meggyőződésünket; s bátran, szabadon; mely hogy meg ne tévedhessen, szükség, hogy az ellenkező okokat kihallgassuk s a magunk okaikkal makacsság nélkül öszvehasonlítsuk. Leginkább azt tegyük pedig, hogy ha valaki azáltal, amit állítunk, meg sem győzettetik, ne akaratját vádoljuk, hanem csak megtévedését mutassuk ki. Vádoltathatik ugyan olykor az akarat is: de hogy az vádoltathassék, szükség, hogy magát igen világosan nyilatkoztassa ki megátalkodottnak. Szabad embernek szabadon illik szólani, s aki az ellenkezést nem tűri, dúlni kíván. - Nekem a te ellenkezésed, nemeslelkű férfiú, még kedvesebb, mint javallásod volna, melyről azonban elmondhatom, hogy ha azt volt volna

sorsom elnyerni, oly jutalomnak, oly szerencsének nézném, mintha az első bíróért nyertem volna meg, mert én téged már első fellépéseddel oly nagynak találtalak, mint borostyános öregeinknek akármelyikét. S mint ott ragada el poetai nagy érdemeidnek csudálása: úgy ragad el leveledben gyönyörű prózád. Ily ellenkező által meggyőzettetni nem szégyen, vele megküzdeni fény.

Mindenekelőtt leveled kezdetének némely sorait. A nagy érdemekkel ragyogó Takácshoz írt levelemet említed. Én nem panaszlottam talán összeesküvést, mely kevélyen is hangzik azonfelül, hogy való nem volna, hanem oly lépéseket, melyek ellenem tétettenek. Négy barátom van a bennünket egymástól elrekesztő nagy folyón túl, kik által tudok holmit, s ők nem mondhatták nem tagadható való gyanánt, amit tagadni lehetne. Kezemben Sághynak Döbrenteihez írt gázoló levele, melyben Döbrenteinek szabadságára hagyatik, hogy azt közölje velem; s Sághy meg nem nevezi, kik azok, akiknek nevekben szól. Te fognád-e nekem ellenzeni, hogy ezeknek tudását említsem? nekem, ki amint látod, a nemes és alaktalan megszólítást kerülöm, s alaktalan, nemes feddőmet szeretettel fogadom? ki mindent felejtek, ki békélő kezeket nyújtok azoknak, akik erántam idegenséget bizonyítottak? Nehezteléssel említeném nem ismert megmentőimnek bánásokat, ha a Döbrenteitől vett levél nem hozzám szólott volna is; s te nem veszed vadság gyanánt, ha az ilyet annak nézem, aminek minden nézheti.

Az a ti vádatok, határ nélkül tisztelt férfiú, hogy én az új szókat és szólásokat szerfelett kedvelem, terjesztem, s örülök, hogy a neologizmusnak én vagyok alkotója. - Sőt én azt hiszem, hogy minden jobb íróink neológusok voltak, s ilyen Zrínyi, Pázmány, Káldi, Gyöngyösi, Szabó Dávid, Révai, Verseghy, Kisfaludy, ki irígylést érdemlő szerencsével csinált a nádorispánból nádort és *csiklandékot*, s Virág, Kis, Dayka, Berzsenyi; s nevezetesen Verseghynek igen sok szép szót köszönhet nyelvünk. Ilyeket csinálni, mind Horác, mind Virgil, mind Cicero enged. Hogy a *törzs, idv, tusa, szemöld* szókat jóknak hittem, mutatja a velek élés; nem lehetetlen, hogy elhányom, de csak ha vétkesebbeknek fogom ismerni mint egyéb szavainkat. Te a *vadkan-pamlagot* fedded. Ha írásaim újra nyomtattatnának, én sokat megváltoztatnék bennek máris. De a *vadkan* nem leve-e már régen egy szóvá úgy, hogy az a *pamlaggal* nem három, hanem csak két szóból látszhatik öszveforradottnak? Ilyen levelednek e szava is: *szemközt-szegzés*. S vannak esetek, melyekben a szenvedhető szó is jónak vétethetik. - Ha aki *Tempel* alatt keresztyén egyházat akar érteni, nagyon akaratom ellen jár. Ez németül *Kirche*, franciául *église:* az én *tempelem* olyan épület, amilyeneket új kertjeinkben látni. - Erőltetettet, érthetetlent írni cél ellen van. De nem egyedül nyelvünknek kimíveletlensége s íróinknak bátortalansága cselekszi-e, hogy az ami németben nem érthetetlen többé, érthetetlen magyarban még annak is, aki még jobban tud magyarul mint németül, s németül *beszélni* sem tud? Suus est cuique poemati sonus, ezt mondja Cicero, s azt mondja amit kell. Sőt nem csak a poetai s prózai nyelv, de a poetai és poétái, de a prozai és prózai nyelv is véghetetlenűl különböznek, s a tiszta, szelíd Livius mellett Sallust és még Tacitus is, jó írók, s Lucrécet sok olvasó úgy érti, mint a Tomiba-küldött számkivetett folydosó elégiáit, ki az Elváltoztatásokban egészen más, mert ott a hely kívánt más beszédet. Ezért van egészen más nyelvben, mindazonáltal mindenike magyarul, írva, Marmontelem, Gessnerem, Yorickom, Ossianom, Egmontom, sőt magában Egmontban is Klárika nem úgy beszél mint Margit asszony s Machiavell, s ezek mint a céllövő Flamänderek. Ossián neked bizonyosan nem lelte meg javallásodat, sőt nehezteleni fogsz Johnsonra s Ahlwardtra: s íme Döbrentei, kinek édes beszédét velem együtt méltán szereted, s még négy olvasó, kinek javallása nekem nagy öröm, javallják ezt, s az egyik (tulajdon szavait teszem ide) nem győzé csudálni, mely szép játékot tesznek a Hősénekben s régi kor énekében a szokatlan szók és szólások. - Kérdjük sorban az olvasókat, mit tartanak érthetőnek, s annyiféle feleletet kapunk, amennyiféle az olvasók közt a gyakorlottság (mely tenálad szóban nem jő), hanem az ízlés is... - Az

általam csudált Zircet a pataki examenen mutattam olyanoknak, akik deák verseket olvasnak, s éppen azt mondák reá, amit Ossiánomra mond egy megyénk: Nem tudok magyarul; magam sem értem magamat; s újjal szeretnék mutatni, de nincs erőm: azomban Patakon olyanoknak is mutattam, akik értették, csudálták.

Énelőttem alig van szebb míve literatúránknak mint Szemerének a *Reménybez* írt sonettója - ezt a maga nemében értvén -, s Kisnek Hajós-énekét csaknem úgy kedvellem, mint Menyegzői szép dalát-e, vagy ódáját? Hány olvasó érti a két elsőbb megnevezett versezetnek csak nyelvét is? S Berzsenyi nem volna-e erőltetett, érthetetlen? Én Berzsenyit nagy költőnknek tartom, s szeretem, s Döbrentei már kilenc holnap előtt tudatta a Nemz. Újs. olvasóival, hogy Berzsenyihez írt episztolám Múzeumában meg fog jelenni. - Nem bánt engem a más fénye; s bár mások által egészen elfelejtessem!

Igenis, kedves barátom, valami ok nélkül setét, azt kerülnünk kell. De a festő a zivatari táblákban s az éjjeliekben sok feketét rak vásznára, s Rembrandt a fejeket a setéttiszta által tevé oly gömbölyűekké. Vedd itt Schillernek egy szavát, s mondd meg, érthetetlen-e a németben? S a magyarnak örökké magos legyen, ami a németnek már annyira nem az, hogy még asszonykák is értik? Te herderi pályaírásomat méltóztatod javallásodra: epigrammjaim felől ugyanazon füzetben nem szólasz. Egy epigrammom nekem többet látszik érni, mint húsz oly fordításom. Így nem ítélek egyenlően veled régibb és újabb dolgozásaim felől is. De midőn te szólasz így, hiszem, hogy a szó nincs értelem nélkül; csak azt hiszem, hogy te és én a dolgot más pontból nézzük.

Az idegen szók francia és német végezetei eránt semmit nem vitatok, s a szokottat nem tiltom. Goethe *Idealizmust* mond, Schiller *Idealism*-ot, s az ő olvasóik eltűrik, amit nem szeretnek is.

Amit Ahlwardt mond, pözsdíti véredet. - Tiszteletes érzés! - De Róma is szabad nép honja volt, mégis Horác s Virgil szolgaiasan követték a görög módot, s a deák szókkal görögül verselő Catull azt a gonoszságot követte el a Rostrák nagy dicsőségével, hogy nem-deák verseit a deák ékesen szólás atyjának merte ajánlani, mely annyi volna, mintha Helmeczi tenné azt a neológusok legnagyobb útálójával.

Bodmernek és Gottschednek példája idvességes következéseket ígér nyelvünknek, s én egyedül ezt keresem. Az az elsőség, az a hír, semmik: többet vesztek általok, mintha mindent elnyernék, amit nyerhetnék. Nyelvünk s literatúránk forrásba jött; élő nyelv és szegény, s így vele változások fognak történni. Látnád Bölöninek leveleit, mint vív az a hasonlíthatatlan ifjú klopstocki és schilleri lélekkel. S ha nyelvünk így lesz más nyelv mint volt, veszt-e vagy nyer? Tiltva volt-e az írónak Rómában és az Ilisszusz partján?

Nálunk, tisztelt barátom, nem a mi kéjünk teszi a nyelv belsőjét, valamint a régiek tekintete nem. A *Látiatuc feleim* szavaival s hajlításaival úgy nem élünk, mint Horác nem a szibillai könyvekével. Tiszteljük a szokást és a közítéletet: de azt kívánjuk, hogy az író egyebet is kövessen mint azt, amiről Seneca Helviához az 5dik részben egy való, de nem kedves intést ád. Tisztelt barátom, hányszor küldé ki az az Aristideseket, mert Aristideszek? s hányszor adta a baltás vesszőcsomót érdemetlen consulok kezébe? Valld meg: Pázmánynak, Káldinak, Zrínyinek, Illyésnek, Telegdinek, Virágnak magyarságát minden jó magyarságnak ismeri-e, vagy csak olyformán tiszteli e neveket, mint Cicero tiszteltetik sokak által - hallották, hogy nagy ember volt. Tégy próbát, szokatlanabb beszédű helyeiket írd ki, s kérd azt, aki őket nem ismeri, ha amit felolvasandasz, jól van-e magyarúl, sőt mond, hogy azt Helmeczi fordította: s meghallod, mit felel. Ilyen az a bíró, kinek ítéletétől a jó munka becse függjön?

Élj szerencsésen, s díszére, s javára annak a nemes nemzetnek, melyet te szentül szeretsz, és amely téged szeret. Ne tagadd meg tőlem azt, amire méltóztattál. Legyenek egyek szíveink, ha gondolkozásunk nem egyez is. Az, aki hazámra fényt von, én szeretem, bár ellenségem volna:

de kevélykedem szeretetével. - Főnotárius tek. Takács urat és a tekint. asszonyt tiszteld nevünkben szíves tisztelettel, s mondjad, hogy örvendettem érdemeinek jutalmán. -

Széphalom, jún. 8. 1816.

Június 9. - Engedj egy szót egy igen érzékeny vád eloltására. Tisztaságomba leplezve hallgatni akarék felőle, más eránt hallgaték vala, de én neked többel tartozom, mint másnak. - Te is azzal terhelsz, hogy én Kisfaludyt úgy szeretem dicsérni, hogy gyalázásának sem vagyok nagy nem-akarója. - Az, aki elevenen érzi K-nak írásaiban a szépet, nem csuda, ha ilyen elevenen érzi a nem-szépet is; az, aki tartalék nélkül magasztalja, ami tömjént érdemel, szabadon kimondhatná az ellenkezőt akkor még, midőn úgy hitte, hogy K. azt úgy veszi, mint Goethe az Egmont felől tett ítéletét Schillernek. Most már hallgatok. Hunyadiját recenzeálni nem fogom, sem semmijét, amit írand; már esztendők olta nem recenzeáltam semmit. De ha Előbeszédét kézírásban fogtam volna olvasni, kitörlöttem volna egész Előbeszédét, vagy legalább e sorát: *Drámámat nem úgy írtam mint poeta, hanem mint hazafi*. - Drámát úgy kell, így nem szabad, azaz *nem-poeta hazafinak* nem szabad. Ha K. poeta-e? az nem kérdés annak szájában, aki őt e részről magasztalta, s melegen magasztalta. Te szabadlelkű férfi eléggé nemes vagy ugyanazt tenni ellenem, amit én tevék K. ellen. Régibb írásaimat s a herderi Pályaírást javallod: vétkesnek kiáltod sok újabb dolgozásomat. S én azt fogom-e mondani, hogy engem H. dícsér, de úgy, hogy gyalázásomnak nagy nem-akarója? Nem mondom azt, azt mondom, hogy az vagy, aminek lenni a jóknak illik. FARI, QUAE SENTIAT - és ezt azért, NE QUID RES PUBL. DETRIMENTI CAPIAT.

148

IFJ. BR. WESSELÉNYI MIKLÓSNAK

Széphalom, szeptemb. 13. 1816.

Kedves barátom,

A TE *principium*. Ez a legelső levél, melyet hazaérkezésem olta írok, mert te vagy az első mind azok közt, akiket Erdélyben láttam, s a barátság és tisztelet áldozatja tégedet illet, minden nevezeteknél nagyobb barátom! Mi Carlosunk, valamikor téged említlek, mindannyiszor emelkedve érzem lelkemet, mert előttem képe, mi *vagy* és mi *maradsz*. Te vagy mielőttünk az igazi nagyságnak ideálja, s a mi hitünk minket meg nem csal. - Oh barátom, midőn én Hadadon a kanapé mellett ültem, és ott azt csináltam, amit, ha meg nem csalatkozom, mind a jó tónus, mind a jószívűség, mind a szempillantás szüksége tőle talán akaratom ellen is kívántak, mint tiszteltem én a te magad viseletedet, s hány ízben ragada meg a gondolat, hogy mit fogna mondani felőled a te nagylelkű atyád, ha egéből lepillanthatna, s ilyennek láthatna. Ne feledd soha, kedves barátom, ki volt az atyád, ki az anyád, s mivel tartozol a te Patakidnak, kik mindhárman tőled várják igaz megtiszteltetéseket. Neked intésekre nincs szükséged, de engedd barátodnak, hogy ő, örvendve azon, hogy olyannak talált, amilyennek óhajtott, sőt még többnek mint amilyennek képzelt, néked még intéseket is adhasson.

Qui monet ut facias quod jam facis, ille monendo
Laudat, et hortatu comprobat acto tuo.

Én Hadadon elmeneteled után még egész napot töltöttem. B. Wesselényi Farkas hallani akara tőlem holmit, s teljesítém óhajtását. Tartoztam ezzel megbecsűlhetetlen jószívűségéért s

örömest mulattam kedves és éppen nem üres társaságában. Néztük a holdat és Szaturnt, hallgattuk a Caudélla muzsikáját s a Ménard éneklését s két óra tájban fekvénk le. Rokonodtól tanultam, s elcsudálkozám, hogy abban a tárgyban leckéket is hallgatott s haszonnal hallgatott.

Magyarországon 7-dben igen korán értem, végigjártam a Károlyi kertet, hogy lássam, mi leve a nem bölcs ültetésből - *erdő*, s felkeresém a két viceispánt, hogy tőlök híreket halljak. Itt megláttam Ajtay Sámuel v. notáriust, ki a magyarúl olvasóknak oly derék univers[alis] históriát ada, s többekre buzdítottam. Éjszakára Nyírbátorba értem, s Gyulay Lajoshoz onnan méne első levelem.

Bruce Szopor olta szabadon jött egész eddig; valaki elől talált, mind megálla csudálni szépségét, s én kevélykedve mondottam, hogy a te ajándékod. Ma ki akarék menni rajta, de esik az eső; s így eddig még csak Emil ült hátán. - Sophienknak adott ajándékod Hadadon mind elhala. Hihető az üvegben valami állott, melynek ízét és szagát nem tűrhették. Ő azt így is köszöni, s örvendett azon hírnek, hogy te őtet a *mi Sophienknak* nevezgeted.

Én ide szeptemb. 10dikén értem ebéd előtt kevéssel. Az volt szándékom, hogy szekeremet a domb alatt megállítom, s magam és a leányom feljövünk, s egyszerre nyitjuk meg az ajtót. De egy emberem megtudta valakitől, hogy már Liszkán valék, s hírt ada itt, hogy éjszakára bizonyosan itt leszek. A gyermekek tehát lesben állának, s alig emelkedett fel szekerem az újhelyi úton a partról, s csoportosan szaladtak előnkbe. Talán éppen azon a helyen, hol téged öleltelek volt meg, előmbe jöve a mi Sophienk. Zokogva, fuldokolva sírtunk mindketten, s én egész mértékben érzém, mit vesztettem erdélyi megbecsülhetetlen örömeim által. E scéna nem talál szót a kifestésre. Nem bánhatom, nem bánom, hogy láttam Erdélyt, örvendek sorsomnak, hogy azt az áldott földet, a Carlos hazáját s Zsibót s annyi jó és nagy embert láttam, de sajnálom, hogy három holnapig voltam távol az én szeretetemre legméltóbb asszonytól! Elvesztett örömeimet illő lesz kipótolnom, s ki fogom: sok ideig nem megyek el a háztól. - Gyermekeimet jól találtam, s azalatt, hogy távol valék, nem ére nagy kár.

A mi igen kedves Buczynknak és az általam szívesen szeretett Kornisnak e napokban írni fogok. Mondd ezt nekik, ha talán hozzájok írni fogsz. Barátom, a gyertyáncabinet a kis kertben, s az a szép ülő a csorgó kútnál, néked, Buczynak, Kornisnak, Farkasnak és nekem, örökre szent. Én ugyan oda igen sokszor fogok visszakívánkozni.

Jelentsd alázatos tiszteletemet s kézcsókomat őnagyságának; feleségem a legszívesebb tisztelettel köszöni őnagyságának minden erántam s leányához bizonyított kegyességeit, magadat azzal az indulattal, mely túl van minden félreértethetésen, forrón csókol. Kedves neki is az az indulat, hogy te tavasszal itt lészesz. Kormányozza dolgaidat a téged szerető isten úgy, hogy mindent megkapj, amit óhajtasz. Senki sem érdemli azt úgy, mint te

Kazinczy

Szatmár, Szabolcs és Bihar hajtást tartottak a 70 személyből öszveállott haramiákra, s négyet közűlök megkaptak s vajdájokat, egy Kovács nevű nemesembert, három társával felakasztatták jure statario. - Öcsém, Ibrányi Antal úr beszélé, hogy később harmincat ismét megkaptak. Ezt a hírt Ibrányi azon szolgabírótól vette, aki relatiót teve eránta Szabolcsban és így kétséget a dolog nem szenved. Nekem az útban nem vala semmi bajom.

149

GR. DESSEWFFY JÓZSEFNEK

Széphalom, októb. 11. 1816.

Édes barátom,

Már kész vala levelem s be akarám küldeni Újhelybe, midőn okt. 2-dikán írt leveledet vevém. Erre is felelek tehát egyúttal.

Igen bölcsen tevéd ajánlásodat a m. teátrumra. Horváth Andrásnak Buzdítását még sem láttam, pedig van esztendeje miolta keresem. Nagy jót tennél vele, ha nekem kölcsönadnád vagy számomra leíratnád. Csakhogy ha leíratod, in 4-to parancsold, hogy bevarrhassam pandektáimba. Horváth igen szépen ír s lelkes jó ember. A stilisztikának sok neme van; őrajta deák íróktól tanúlt ízlés tetszik és a templomi beszédtartóké, s az nem rossz; sőt ha a deák írók alatt csak klasszikusokat értünk, igen jó. Ő annyira magyar, hogy az új nemzetek literatúrája neki nem is literatúra, s ezeket nyelvekre s literatúrájokra nézve poenusoknak, gétáknak, vandalusoknak nézi (tulajdon kifejezés ez), s te tudod, mely igazságtalan ez az ő ítélete. Odit, quae ignorat. Az autonomiának nem kellene éppen *automaniáig* menni.

Berzsenyinek versei megett amely értekezés áll, azt én még nem láttam. Kerestem Kolozsvárt, Nagykárolyban, Kassán, de nincs. Írtam Pestre, s még nem vettem. De Helmeczitől sok jót várok.

Mi a nyelv géniusza, s a magyar nyelv géniusza - azt bajos meghatározni. Nekem az olyannak tetszik, mintha a képfaragótól azt kívánnánk, hogy adjon réfet, mely mutassa meg, hogy az emberi test musculaturáit mint kell faragni. A törvény nem annyira azt tanítja, mint *kell* csinálni, mint azt inkább, hogy mit *nem* kell. És még így is, bár bizonyos törvényekre akadhatunk, végre azt látjuk, hogy ami általjában nem jó, egyes esetekben jó. Filozófusi fő kell, amint írod, tanulás, a minden literatúrával dicsekedhető régibb és újabb nemzetek nagy írói közül mívelt ízlés, és egy bizonyos esztétikai érzelem, s az a bajunk, hogy a mi férfiaink, kik magokat nálunk a nyelv dolgában hallatják, ezekkel nagy mértékben nem bírnak, sőt ide számlálván magamat, igen kis mértékben bírnak, sokan éppen nem bírnak. - A dolog a poco più és poco meno sarkain forog, s az ismét a kérdés, mi a sok, mi a kevés, mi az elég? Az ideák világossága és tisztasága jó vezércsillag; de ez a kettő nem minden Scillát és Charybdist kerültethet el velünk. - Nehéz azt fixálni, aminek természete miatt lehetetlen fixáltatni. Ha pedig Horác már megmondá, hogy az (tudniillik a nyelv) mindég változik, és annak mindég változni kell. A nyelv célja az, hogy gondolatainkat s érzéseinket legvéknyabb, legtestetlenebb hanyatlékjaiban (nuances) is fesse. Nem fogja azt, hogy a korral nem halad. - Ezenkívül azt kívánom tőle, hogy totum teres atque rotundum legyen, és simplex duntaxat et unum. Ha magyarul írván szükségtelen idegen szót hozok elő, péld. ok. *elégett a domusom*, vagy *elégett a domusom Dachja*, nem lesz simplex. De ezen törvény ellen nem vét az, aki a prolixitás elkerüléséért, vagy a világosságért ily szavakkal él: filozófus, szofizma, fortepiano, chorál, ouvertűr, és ha familiáris tónú levélben s annyival inkább beszédben szól, ilyennel: *détail*, façonnírozott, mert ezt érti akinek kell.

S mivel a nyelv tisztasága nemcsak az idegen szók, hanem az idegen szólások által is megkorcsosíthatik, kerülnöm kell az ilyet: *csinálni csinálni fogok, je ferai faire*, vagy *félem magamat*, ich fürchte mich, mert kész a *csináltatok* s a *félek*, s rövidebb s éppen azt mondja, amit amaz. De ne tegyem-e ki ezt: ich habe mich zerstreut, ich suche Zerstreuung, holott ebben képet (metaphora) hozok által?

A szó és szólás szaporítónak félve kellene bánni, az olvasónak türelmesebben, s megalkhatnának.

Adelaidról már írtam. Jó leány, jól jövünk ki vele, de a gyermekeket unalommal vezeti, hamar fellobban rájok, s szeretném, ha többet tudna, ha módja szebb volna. Tökéletest hiába keresünk, s a tökéletesség is sokszor szubjektív.

Miolta hazaértem, s annak tegnap egy holnapja múlt, egy-két elkezdett versezetnél semmit sem csináltam [egyebet], pedig mindég írom - leveleimet az erdélyiekhez s másokhoz. - Ölellek tisztelettel.

150

SÁRKÖZY ISTVÁNNAK

Széphalom, okt. 11. 1816.

Édes barátom,

Június 11d. indultam Erdélybe a menyeddel, Eugenie, azaz in diminutivo *Zseni*, leányommal, s szept. 10dike vete haza. Azolta annyira el vagyok foglalva a levélírásokkal, hogy meg fogsz nekem engedni, hogy neked csak most írok.

Nem járál-e te Lövőn ezidén? - Feleségem kezéhez azalatt egy levél érkezett, melyet ott tevének póstára. A kézírás erőltetett, hogy reá ne ismerjek; azonban sokat hasonlít a tiédhez. Abban e szók állanak: *Egy kis pótolék a K. Fiscus számára*. A pecsét ez -

Valamely jó ember vagy jó asszony meghallá, hogy a fiscus rajtam ismét 496 f. 4 xrt praetendál a reám fordított költségekért, s osztozni akara terhemben. De a postán feltörék a levelet, s a levél üresen jött. Nem tudom, ki írta, nem tudom mi volt benne. Én nem értem, hogy az efféle s ép lélek hogy nem éri fel azt, hogy a becsületes ember az ily adások által soha meg nem pirítatik. Én ugyan akkor is jó neven veszem majd, ha egy cedula, melyet 25 fnton vevék, a Hluboschi és Pitschini dominium birtokába beültet is. - Azonban én a 496 f. 4 xrt lefizettem a fiscusnak. Ha te küldéd a pénzt, kérlek, tudasd velem. Mi barátok vagyunk. Sőt tudasd, ha tudod, ki küldé, ha nem te vagy is az.

Tegnap Sárközy úrral, aki Comáromy leányt veve, ismerkedém meg Mikóházán főnotar. Comáromy István úrnál. Ma Patakra mentek, s feljövének hozzám. Emlegettelek, úgy, ahogy képzeled. Mondd el nekem, barátod-e ez a rokonod vagy talán éppen testvéred?

Comáromy István szept. 8d. válta jegyet Bárczay Dániel úrnak Borbála leányával, ki 16 esztendős leány, és igen jól nevelt leány.

Édes barátom, ne legyen terhedre, ha neked valamit beszélek filológiai bajaimról, s higgy szent állításomnak, epe nélkül mondom; higgy nekem, nem bizgatom a darázsfészket; higgy nekem, még örülök e bajomnak; ezek vigyázóbbá tesznek dolgozásaimban, s úgy restik magokat, hogy ez nekem triumfus.

Midőn tavaly Bécsből hazajöttem, Téti Takács velem a magyar nyelvről beszélvén, kimondá miket nem szeret, s a Batsányi magyarságát magasztalta. Én kimondám neki, hogy B. nekem feszes, sőt dagályos; a stilisztikának sok neme van, amelyben azzal a magyarsággal nem élhetünk. Azonban megígértem, hogy hazajövén, új figyelemmel fogom megolvasni valamit B-tól bírok, s megírom neki, ha tanácsát elfogadhatom-e?

Ezt megtettem, s ő viszont megígérte, hogy a téti plebanussal, Horvát András úrral felrakatja minden vétkeimet, melyeket ez munkáim újabb kiadásában találand. - Ez meglett, s Horvát, aki nemcsak tiszteletre igen méltó író, hanem tiszteletre igen méltó ember is, egyúttal szememre hányja, hogy én dicsekedtem a németek előtt Töviseimmel (tehát, hogy ezt a munkát én recenzeáltam), s Kölcseyt *költött* Kölcseynek nevezi, nyilván azt hívén, hogy a név alatt én lappangok. - Mely suppositiók ezek, s a mindentudó isten tudja, hogy én sem magamat, sem dolgozásaimat soha nem magasztaltam, ezeket vagy akarmit, amit dolgoztam, soha nem recenzeáltam. Hiszen az ily szemtelenség eszes emberhez nem járulhat.

Ruszek apátúr a Mondolatnak nehány árkusát korrigálta a tipográfiában, s az exemplárokat desseminálta (ezt maga vallá Szemerének) s a Festetics György asztalánál lévő sok vendégek közt is számos exemplárokat osztogata ki. Azonban tudván Ruszek, hogy Rumi és én barátok vagyunk, egyszer Rumival felőlem barátság tónusában szóla. Rumi, mint becsületes ember, aki örül, hogy békességet szőhet, ezt az utolsót nekem megírá. Én azonnal nyújtám békélő jobbomat Ruszeknek, s kértem, mint *jó embert* és *papot*, hogy engesztelné meg Kisfaludyt is.

Ruszek felel. Nem engedi magát széplelkűségben senki által meggyőzettetni. Ő tehát barátom, noha vannak, akik azt mondják, hogy e lépésem csak kémi játék és kelepce, s *ő az én karakteremet nem igen ismeri* (!!!)- De Kisfaludy a levélre csak *nevetett*.

Visszaírtam Ruszeknek, hogy örvendek megbékélésén. A nevetőt ne ingerelje engeszteléseivel. - S halld mit csinála az, aki magát széplelkűségben senki által meggyőzettetni nem engedi.

Kisfaludy hozzá egy 11 sűrű sorú levelet ír ellenem, mely engem irígy, csapodár, hiúságon, diktátorkodáson esenkedve kapkodó, zsémbelő, mende-mondán, pletykán kapó embernek fest - egyvégtében mint egy vén asszony; azzal vádol, hogy magam kürtölök magamnak és azoknak, kik imádóim, *kivált* a német újságokban. (Hát hol még másutt, ha ott *kivált?*) Azt mondja, hogy reáfogtam, hogy ő lajstromozta Himfyjét és hogy ő Kámon született; (mintha lajstromozni és Kámon születni gyalázat volna) hogy reá fogtam, hogy ő Báróczyval *lehetvén*, talentomát s nyelvét kimívelhette, holott ő a mindenek által került és kacagott öreg fösvény Báróczyval szolgálaton kívül hármat sem igen szólott. Ő, úgymond, bizonyos benne, hogy ha engemet úgy tömjénezett volna, mint mások, én neki hibáit is magasztaltam volna. Az én magasztalt Daykámnak *még dajka kellett volna*. Mikor a tüdő ennyit bír, akkor nagyon tele van az epe.

Ruszek ezt a levelet nekem meg nem küldé; de ha igaz volt volna, hogy szégyellené magát békélni tudásban más által meggyőzettetni, közlötte volna-e másokkal? Hallgat cselekedete felől, Festetics György pedig a Kisf. levelét archivumába betéteté, s sok kópiáit vették, s így reménylem te is meglátod. Énnékem egy barátom megküldötte.

[A levél vége hiányzik.]

151

GRÓF TELEKI SÁMUELNEK
Széphalom, 1816. okt. 11.

Nagyméltóságu gróf, udvari kancellárius és
főispán, kegyelmes uram!

Tegnap mult egy holnapja, hogy erdélyi útamból hazaérkeztem. Nem lévén soha tovább azon a földön Zsibónál és Krasznánál, azt én most láttam először. Útamat most írom, hogy nyomtatásban kiadhassam, mert mi magyarországi magyarok, hozzászokván, hogy csak arra járjunk, amerre a nap nekünk nem felkél, hanem lenyugszik, az erdélyi magyarokat s azoknak

lakóföldjét éppen nem ismerjük. Három teljes holnapot tölték ezen útamban, június 11-én mentem el, s szeptember 10-én jöttem haza. Láttam Kolozsvárt, Vásárhelyt, Szebent, Dévát, Lugost, a Bánátban Károlyvárat, Enyedet, Kolozsvárat ismét, Zsibót és Hadadot.

Az excellenciád Szabó Andrása nagy nyájassággal látata velem mindent, aminek megnézéséhez időm volt; a klasszikusokon kívül nagy gyönyörűséggel forgattam Piranesinek köteteit s a Museum Pio Clementinumot. Most várom bővebb tudósításait, hogy arról a kincsről, melynek gondviselését excellenciád reábizta, méltóképpen szólhassak. Kérem excellenciádat alázatosan, méltóztassék mondásomat egyébre ne magyarázni, mint amicsoda, ha azt állítom, hogy annak, aki odalép s az álmélkodás által öszverázattatik, valóságos jótétemény ottan lelni az excellenciád nemcsak igen szépen, hanem igen jól eltalálva festett képét is és a bronzbüsztöt. Prof. Szabó András úr meg nem tudta mondani a festő nevét s a festés esztendejét, úgyhogy ezeránt kénytelen vagyok excellenciádnál magánál könyörögni a tudósításért.

Prof. Kovásznai úrnak ajánlólevele deák orációi előtt velem sokat tudat, amit a bibliotéka felől szólván, használhatok. De mégis szeretném tudni, mikor kezde excellenciád könyvek gyüjtéséhez, és nem volt-e már valamely ősi gyüjteménye, melyet csak szaporítani kellett.

Ugyane könyörgést tenném azeránt, hogy méltóztatnék velem tudatni, mely tudós társaságok tisztelték meg excellenciádat diplomájukkal?

Minekelőtte munkám nyomtattatni fog, én az excellenciádat illető szakaszt bátorkodni fogok excellenciádnak elébe terjeszteni, hogy hibás híreket ne terjesszek el.

A Bruckenthali gyüjtemények közt inkább vala gondom a képekre, mint a könyvekre, mert a könyveké nem sok az excellenciádéihoz képest, de a képeké temérdek sok.

Egy értelemben vagyok Choiseul-Gouffier-val, ki kijövén innen, báró Naláczi Istvánhoz fordult e szóval: On pourroit former un joli petit cabinet de tout cela. Még nem tudtam, hogy a francia követ ezt ítélte, s az én ítéletem éppen ez vala. Temérdek sok rossz, sőt középszerű darab közt találni benne jókat is. Az én szemem egy szent Sebestyént választa ki, s a gondviselők arról keveset tartottak, s csak a nagy szent Hieronymust magasztalták; s mint örűltem, midőn Lugoson őexcjától az özvegy b. Bruckenthalnétól hallám, hogy az én Sebestyénem felől a báróné is azt tartá, amit én.

A károlyvári btekának nagy kincsei vannak, kivált a magyar dolgokra s az incunábulákban. Mártonfi püspök ezek közűl ajándékba adá Maximilián hercegünknek a Livius első kiadását. A Homér florentini kiadása 1488 két kötetben nemcsak ép, hanem egészen tiszta is, minden mocsok és szenny nélkül. A kézírások közűl leginkább irígylettem azon XVI. kötet foliót, melyben kard. Pázmánynak levelei állanak a királyokhoz s erdélyi fejedelmekhez. Azokban egy helyt *rendes* van.

Az enyedi kollégium btkájában, nevezetesen a Benkő József gyüjteményében, 214 origin. leveleit leltem a fejedelmeknek Teleki Mihályhoz. Benkő azt vagy kikérte s nála felejtette, vagy ellopta, mint néha a tudósok szoktak. - Excellenciád előtt talán nincs még tudva, hogy tordosi prédikátor Sipos Pál szeptemb. 15d. megholt, semmi rendelést nem tevén sorsához képest igen gazdag vagyonjáról.

Ezek voltak azok, kegyelmes uram, amelyeket excellenciádnak bejelenteni bátorkodtam. Alázatosan esedezem kérdéseimre óhajtott feleletéért, s nagy kegyelmeibe alázatosan ajánlva maradok elhalhatatlan tisztelettel excellenciádnak

Széphalom, Tokaj mellett, októb. 11d. 1816.

alázatos szolgája
Kazinczy Ferenc

152

KAZINCZY PÉTERNEK

Széphalom, októb. 17. 1816.

Nagytiszteletű drága jó uram
kedves urambátyám,

Régen nem voltam tiszteletére urambátyámnak, de urambátyám nem vala Lasztócon, én pedig 3 teljes holnapot töltvén Erdélyben, illő, hogy itthon üljek.

Consiliarius Pukyval gróf Gyulay Ferencné Kácsándy kisasszony házánál, Andrásfalván voltam egy egész hétig. Nem mozdulhattunk ki a rettenetes sár és a hidakat széjjeltépett vizek miatt. Már akkor is keveset beszélt, meg volt törve, de beteg nem volt. Megjövendöltem, hogy nem élhet soká. 13. falu urbarialis panaszt tett, s ő vala a comissarius. Egész Erdély szerette Pukyt, mert ő nagy moderációval viselte magát. Tesaurárius gróf Haller Gábor exc. nekem azt mondá felőle, hogyha erdélyi ember volt volna is a commissárius, Erdély jobbat nem kaphatott volna. - Ó akkor nap hala meg Kolozsvárt, amelyben én hazaértem.

Szept. 15d. hala meg a pataki volt prof. Sipos is, kinél egy nap, másszor egy éjszakát tőlték, és akivel Dédácson gróf Gyulaynénál egy nap, másnap pedig b. Naláczy Istvánnál voltam.

Gr. Gyulay Ferencné Erdélynek leggazdagabb birtokosai közé tartozik. Soha én okosabban, ártatlanabbúl nevelt leányokat nem láttam. 18 esztendős fia is excellens mind erkölcsre, mind tanúlásra. A grófné kevéssel vékonyabb, mint Szirmay Tamásné, s oly szép, mint leánykorában. Ez az asszony nagy kegyességekkel volt erántam.

Kolozsvárt Wesselényinél valék szállva. A gubernátortól kezdve az utolsó emberig, akivel dolgom volt, minden nagy kedvességgel fogadott. A Wesselényi-háznál egy literarius consessust tartánk, melyben jelen volt gr. Teleki József, b. Naláczy s minden jobb fej s a többek közt a parókát hordó piarista Koros, ki urambátyámat nagyon tiszteli. Dámák parancsolák, hogy menjek el hozzájok, s ilyen mindjárt gróf Kornis Ignácné, a Teleki Károly nagy elmésségű tudósan nevelt leánya. Egy dámánál többet nem találtam egész Erdélyben, aki magyarúl nem beszélt volna, ez pedig magyarországi: gróf Kemény Farkasné, szül. Batthyány.

Kolozsvárt examen volt a kalvinista kollégiumban. Megjelentem ott, s nem Szemere Alberteskedtem, de midőn két gróf urfi felelt, a professzornak szólék titkon, hogy kérdjen csak valamit, hogy lássuk, igazán tanúl-e görögül vagy csak hazudja, hogy tanúl. Nem tudott, s a suttogók után felelt, mégpedig rosszúl.

Vásárhelyt a kancellárius bibliotékáját tekintettem meg, fél napot töltvén ott. Az nagy kincs. Én leírom erdélyi utamat, s kinyomtattatom, mert illő, hogy Erdélyt ismerje valaha Magy. ország. A kancelláriustól most várok hireket bibliotékája felől.

Szebenben nemcsak a bibliotékát, hanem a képgyüjteményt is megnéztem. Az hasonlit a Belvederhez. Gubernátor Bruckenthál Erdélyben számadás nélkül viselte a tisztséget, mint Grassalkovics itt, s igy nem csuda, hogy bibliotékát, kép, érc, fegyver és numizmai gyüjteményt annyit hagya, hogy különben egyiket sem hagyhatta volna.

Gr. Gyulayné Andrásfalváról Dédácsra ment le megtekinteni azt a jószágát, s elbeszélé az özvegy gr. Bethlen József tesauriáriusnénak (Zichy születés), hogy én ott járok. Ugyanezt tevé küküllei főispán s enyedi kollégiumbeli főkurátor gr. Bethlen Imrénél. Ezek parancsolák, hogy hozzájok is menjek. Gr. Bethlen Imre arra kérte a grófnét, hogy mihelyt én Krassó vár-

megyéből Dellvótól visszaérek Dédácsra, a grófné küldjön hozzá embert, s ha én nem mehetek hozzá, ő jön le hozzám Dédácsra, mely oda 2 napi járó. Sohasem képzeltem oly nagynak magamat. Eszerént elmentem hozzá Gáldtőre, Károlyvár mellett. Két nap vártam, mert a grófnéval vármegyéjébe járt gyűlést tartani. Azután 24 órát tölték ott. - A gróf megértvén, hogy tőle Enyedre szándékozom, előrekülde levelet, hogy itt Kazinczy, a professzorok készen várjanak, s maga kisért be oda, 24 órát tölte velem, s parancsolta, hogy a bibliotékában velem mindent láttassanak. - Magyarországon van-e oly főispán vagy főkurátor, aki egy vendéggel ezt tenné.

Azalatt míg én Krassóban jártam, gr. Gyulayné elbeszélé Hunyad vármegye főispánjának, Jósika Jánosnak, aki a Csáky János első házasságabeli leányát tartja, hogy én aug. 5.-dikén Déván leszek, hogy egy erdélyi vármegyegyülést lássak. A főispán most gubernális consiliárius lett, s Erdélyben egy ember nem viselhet két hivatalt. Jósika tehát elbucsuzék vármegyéjétől. Előre megtanitá a vármegye nagyjait, hogy én ott leszek, fogadjanak distinctiókkal, ő assessorrá fog kinevezni. Én öt nap mulva jöttem vissza, s így assessornak nem denominálhattam. - Azonban elmentem Branyicskára. A kancellárius nekem azt beszélte, hogy jobb fej az egész Erdélyben nincs, mint Jósika János, s igazat mondott. A grófné is igen derék. Zseni leányomat igen megszerette a két leánya, a kisebbik azt akarta hogy hagyjam ott, vagy hogy ő is jöjjön vele.

Zseni jól megajándékozva jött el. Gyulayné egy pár *gyemánttal* körülfoglalt smaragd fülbevalót s 140 forinton akkor vett veres korallt, Wesselényiné egy arany colliét, Gyulay Lotti négy ruhát s holmi aprólékot s sok könyvet ada neki. Wesselényi pedig nekem egy anglus szép lovat, Cserei egy csődörnek nevelendő 2 esztendős szép csikót. Így, amit költöttem, meg van fizetve, kivált, hogy Gyulayné Kolozsvártól Vásárhelyig s Szebenig, Dédácsig mindenütt a fiával fizetteté, amit költénk, mert ezt az utat Gyulay Lajos együtt tette velem. Dellvó pedig ötszáz forintot ada Zseninek. - Ő gazdag ember. Tavaly 12 ezer forintot vett be szilvapályinkából, az idén pedig sok kukoricája lesz, mert dombon vetett.

Maradok szíves tisztelettel, asszonynénémet alázatosan tisztelvén

alázatos szolgája
Ferenc

153

GR. DESSEWFFY JÓZSEFNEK

Széphalom, novemb. 25. 1816.

Kedves barátom,

Egy holnap előtt írt leveled sokáig hevere kezeimben. Te már indulóban valál Kassa felé, midőn arra felelnem kellett volna, s így egy napról más napra haladván a válaszolás, az végre csaknem egészen elmaradott.

Két szerencsétlenséget említék levelem elején - ezt írod s ezt veted mellé: *az egyik ellen nincsen segítő szer, a másikban e terhes esztendő alatt a te szánakozó szíved sem könnyíthet rajtam*. - Méltóztassál elhinni, szeretett és tisztelt barátom, hogy nékem e panasszal annyira nem vala szándékom érzékeny szívednél fogva megcsapolni erszényedet, hogy többé nem is emlékezem, mely szerencsétlenséget panaszlék. Engedj olykor kifakadást az engem nyomó tehernek. Én, mikor erőm engedi, örömest segítek azon, akit a sors elakaszta, s úgy hiszem, hogy ezt velem is örömest teszi az, aki látja terhemet s erőt lél magában könnyíteni terhemen;

s valamint nem vagyok kevély visszatolni a *nemeslelkű idegen segítő jobbját*, annyival inkább *barátomét* - amit a feketevérű Rousseau teve; úgy midőn oly jó emberre akadok, aki *adhat is s szívesen is ád*, nem az, hogy kevélységből elhallgatnám segédjét, sőt azt dicsekedve híresztelem el. Aki másnak szép örömmel szokott adni (s e szerencsémmel dicsekedhetem), az nem szégyenel venni mástól, s azt mondja, akár vegyen akár adjon, amit Minna von Barnhelmben mond a majornak káplárja: *Fogja ezt, major úr; ezt is közhaszonra adta isten, mint a vizet*. Nem kínálhatna meg engem annyival a keszthelyi Musagéta, hogy örömest el ne venném; de ha gróf Dessewffy József tenné azt, emlékeztetném gyermekeire, kik hozzá közelebb állanak, mint én.

Annak bizonyságául, amit itt említék, engedd mondanom, hogy midőn bennünket Munkácsra vivének s Beregszászon megháltunk, a vásárra felgyülekezett paraszt nép tolakodva hozott nekünk kosarakkal dinnyét, szilvát, diót, barackot, s volt köztünk némely, aki azért neheztelni kezde. Szlávynak egy nemes ember két forintot ada huszas pénzben, s Szlávy el nem vette, sőt elmondá annak kevélyecskén, hogy pénzre nincs szüksége, mert az neki elég van. Én a hat huszast nagy örömmel s szíves köszönettel elvettem, s ritkán volt életemben kedvesebb hat huszasom. - De ellenben Szlávy fösvény vala segíteni másokon; én pedig négy holnap alatt mindennap tápláltam négy embert; s midőn elereszttettek, hetven darab könyvet hagyék társaimnak. - Egyszóval ád az, aki vesz: de aki venni kevély, adni fösvény.

Barátom, milliók közt van-e valaki, akit a sors inkább nyomna mint engem; tudod mint loptak mind egy mind más felől, én pedig nem loptam senkit, s osztályomkor egy szóra sem nyitottam meg számat, hanem nyilammal megelégedtem. Előttem ezen felül be van zárva minden útja a keresésnek, amivel gyermekeimet boldogíthatnám. Hiába kértem kölcsön a gazdag bátyámtól Kazinczy Pétertől 2000 ftot szüretre 1809 és 1810, hogy asszuszőlőt csináljak, s kivévén, amit belétettem s rajta nyertem, tőkepénzet s kamatját visszaadtam volna. Azt hiszik az emberek, hogy aki könyvet csinál, annál el van veszve a pénz, s kölcsön nem kapok, hogy spekuláljak.

Ennyi szerencsétlenségeken felül jöve a fiscus, s a reám tett költségek fejébe, noha mindég magamét költöttem ott, s minden liquidatio nélkül, azt parancsolja 1801., hogy fizessek 1068 ftot. Kölcsönvettem pénzt erre, s az a kölcsönvett pénz még máig is nyom, s íme ezidén új parancsolat érkezék, hogy hibás volt az elsőbb parancsolat, pótolékul még fizessek 496 f. 4xrt. Ezt erdélyi utam előtt vettem. Ott, meg sem álmodván, hogy érzékeny fülnek beszéleném, elmondám néhol. Midőn hazaérek, nemsokára, 500 f. le vala téve a kassai kereskedő Fried Sámuel úrnál, hogy azt nekem egy ismeretlen barátom nevében adja által a fiscus kielégítésére. Delizsánszon jött a pénz, s Fried eltiltatott, hogy ne tudassa velem, kitől és honnan, s Fried megállá a parancsolatot. Én az ismeretlenhez egy megköszönő levelet írtam, melyben emlékeztetém, hogy a Krisztus megtiltotta ugyan a felsegéltnek, hogy el ne mondja, mit veve és kitől vevé: de, hogy az őtet ismerje, azt megengedte.

Azt hittem, édes barátom, hogy IX kötet írásaim egy-kétezer fntot hoznak be, hogy hat vagy hétezer adósságomból valamit lefizethessek. 31 exemplárt ingyen osztá ki, s kérdd, kérlek, hány forintot vettem be? *Ötvent.* Nem csinálhatnátok-e ti jobbak azt, hogy példának okáért tíz exemplárt ebből *nagy* és *jó uraknak* tolnátok nyakokra úgy, hogy ők azért nekem (tudatva velem, vagy nem tudatva neveket) nevezetes summával kedveskednének. Mi volna az péld. ok. egy Illésházynak? Nekem pedig, kin ötödfél gyermek súlya fekszik, s akit adósság nyom, nagy segéd volna. Ne hidd, hogy a nagyok fösvények. Nem azok, ha jó és lelkes ember szól szívekhez. - De bocsáss meg terhem szavának, s vedd ezt csak panasz, nem kérés gyanánt.

Leveledben sok van, amire felelnem kellene, de lelkem most szenved, nem függeszthetek reá egész gondot. Azt másszor pótolom ki. Hogy Kisfaludy *csilapodj*ot mond s nem *csilapodjál*t, nem mutatja, hogy mind a két forma helyes, hanem, hogy az író *néha* és *félve* s *licenciával* a

nem szarvas botlást megszenvedheti. Amit te állítasz, barátom, hova viszen az? Igenis a szokás több, mint a törvény, de csak *néhol*. Világos az, hol nem parancsolhat a szokás a törvénynek.

Jelentsd lelkes és szép grófnédnak a legszívesebb tiszteletet részemről s ajánlj kegyességeibe. Válaszolni fogok magának, de később. Most lelkem nem arra való. Élj szerencsésen.

154

PÁPAY SÁMUELNEK

Széphalom, márc. 8. 1817.

Szerett barátom,

Ne akadj fel azon, hogy szokatlan színű papiroson írom levelemet. Meg vagyok csalva azon rizma fejér papirosban, melyet kereskedőm külde; iszik; nem vehetem hasznát. Örvendek, hogy a történet elveszteté velem pecsétnyomómat Ötevényben. Az nekem most még kedvesebb lesz, hogy tőled veszem.

Igenis, barátom! nekem sok örömeket ada az Erdély látása. Kész vagyok ezen utam leírásával, s még ezidén nyomtatva lesz, de csak minnekutána azt Erdélyben megolvassák. Nem akarnék sem csonka, sem hazug híreket elterjeszteni. Szólhatnék csak amint szeretnék és lehetne! De így is lesz haszna ezen munkámnak, és minthogy ez nem poetai, stílusommal a te vidéked is inkább megelégedhetik. Azt fogja mondani, amit te mondasz az imádságot író Bilkeire, hogy én csak akkor távoztam el eszemtől, amidőn oly munkát dolgozom, mely a poetaiba vág.

Én mind a Tud. Gyűjteménynek, mind az Erd. Múzeumnak kívánok istentől jó egészséget és boldog fennmaradást (így szól a Túlatiszai paraszt). Higgy nekem, kedves barátom, nem rossz az, ha korholódunk, ha vetélkedünk, csak alacsony emberiségek ne gyúlasszanak erre. A Pesti Journál tendenciája, amint veszem észre még eléggé nevetséges vignettjéből is, a *nemzetiség*. Szent cél. De én irtózom az oly nemzetiségtől, mely a külföldi szépet és jót irtózza, mert az külföldi.

Trattnert én intsem meg, mert a te szavad nem használ? - Oh barátom, nem fáradhatál ki te abban úgy. Nem enged semmi szónak. Én őtet szintúgy szeretem, mint mindég: de makacsabb embert nem képzelhetek. Ha tanácsomat követte volna, több haszna volt volna munkáim nyomtatásokból s nem tette volna mind magát, mind engem ily nevetségessé. Ossziánnak címlapján *három* kötet igértetik; s hol a 3-dik? Karthonnak végéből egy darabot elhagya betűrakója s a korrektor észre sem vette. Megküldém neki, s hol ez? Spissich, Wesselényi, Ráday és Révai így voltak volna-e rajzolva és metszve, ha azt tehettem volna, amit akarék? A Yorick Elizája, mely appendix, *elől* áll. Szalamander és Egmont egy kötetben, mintha a te neved patronusa két könyvét és a Hufeland orvos munkáját nyomtatta volna együvé. - -

Klopstockom nincs versekben fordítva, de poetásan van. Azonban meg van tartva, ha szabad élni a festők szavával, a Kirchenstil. Jézus és Judás s Tamás és Kajafás nem kapnak Z betűt. Ha én a Messiást hexameterekben fordítottam volna, reáment volna tíz esztendőm, azt pedig a Messiás nem kívánhatta volna. Vers nélkül is adhat az hasznot. Hogy elmarad nyomtatása, az engem nem bánt. Magam kértem reá Trattnert.

Arra buzdítasz, hogy édesítsem magamhoz olvasóimat, kik valaha szerettek. Ha ezek azt akarják, hogy ez úgy essék meg, mint egykor, úgy kénytelen vagyok nekik ezt kiáltani: Nolo tanti placere. Van még most oly olvasóm, akinek tetszem, s az nekem elég. Ruszek nekem azt

írá, hogy vox populi vox Dei, Kisfaludy azt Ruszeknek, azaz Ruszek által nekem, hogy munkájának minden nyomtatványai elfogytak. Barátom, anélkül hogy Kisfaludyt bántani akarjam, kimondom világosan, hogy a Szirmay Antal Hungaria in Parabolis és a Mátyási József semminél több valamije is elkölt. Regnum meum non est de hoc saeculo. Egyéb az, amit óhajtok. - Azt írod, hogy az én Helmeczim sokat mondani akarván semmit sem monda értekezésében, mert senki sem tagadja, hogy újítani kell. De nem kell *sokat*. - Mi sem tagadjuk, hogy sokat újítani nem kell, s a kérdés az, mi a *sok*. Én Helmeczinek értekezése felől azt ítélem, hogy ő optimam causam viriliter defendit, s igen kevés soraiban szúrnék ki egy-két szót, egy-két mondást, nemcsak lexikális és stilisztikai okokra nézve, hanem egy valamely más miatt is. S szeretem, aki úgy téved meg, hogy botlásainak ennyi okait adhatja. - Azt panaszlod ellenem, hogy mi *erőltetve boldogítunk*. Igenis, barátom, erőltetve, mert enélkül a dolog nem megyen. Így ment ez mindenütt. De ha erőltetve is, mi senkit nem kényszerítünk sem a követésre, sem a tapsolásra, holott ti Sághy által ijesztitek Döbrenteit, hogy senki sem fogja venni füzeteit, ha magát a Kazinczy mételyeitől meg nem óvja, holott ti ellenem külditek Sághyt, mint orgyilkost, vagy csapjon agyon, de ne engedje tudnom, ki sújtott. - Van nekem egy barátom, aki maga is ír, mégpedig jól, s ez úgy ijeszte nyelvrontásaimtól, mint te. S íme most azt írja, hogy még tudomány és ízlés így lesznek vezéreim mint eddig, bizonyos lehetek a maradék javallása felől, s kér, hogy magamat el ne ijesztessem. - Csokonai ha meg nem holt volna, ott volna, ahol én, Dux gregis (ti annak néztek) és az én társaim. Ugyan, barátom, mondd meg nekem, mely értelem van abban a mondásban, hogy az én írásom veszedelmére van a nyelvnek, de Verseghy hőse a nyelvnek? Ezt nem antiverseghyzmusból kérdem, hanem mint az az ember, aki a tisztalelkű Pápaynak szemébe merek nézni, mert tudom, hogy ő engemet nem vádolhat alacsony indulatokkal mint Kisfaludy. Maga a megtestesült, maga a csupa lélek ördög használjon nemzetemnek s nyelvének, én ugyan leborulok előtte, s imádni fogom, akár ád érte birtokot, akár nem. De úgy írni, éppen úgy írni, mint Faludi, mint Rájnisnak Virg. Georgicona, mint mindaz amit Batsányitól, Kisfaludytól, Csokonaitól ismerek, noha én ezeknek mindenikét bizonyos restrictiókkal s exceptiókkal igen jó, igen tiszteletes íróknak tartom, nem akarok. Ez a te most érkező leveled gyönyörű magyarság, de csak a maga nemében; már poetai beszédnek nem való. Változni kell annak minden nemben, s ti ezt nem akarjátok érteni.

Tisztelek én minden megszólítást, amely méltó erre; s íme Horváth Endre (a mi Vitkovicsunk így nevezi) s íme dr. Gyarmathy s mások többen is nem játékúl, hanem azért, amiért kell, meg voltak kérve általam, hogy jegyezzék ki, mit akarnának másképpen látni. H. E. nekem 43 gáncsot külde, mégpedig szememre lobbantván, hogy az már *excessus, s tudatlanság és járatlanság a kritikában*, s én a 43 gáncs közt talán kettőt sem ismerheték annak, mert hogy rosszúl van *orozgyilkos*, azt talán csak nem kell tanulnom. Dr. Gyarmathy három ív papirosat tölte el Munk[áim] I. kötetéből, s egy ívet a IX. kötetből szedett gáncsokkal, noha columnaliter hajtván öszve, a felét Döbrenteinek hagyta, aki néhol egyértelemben van dr. Gyarmathy úrral. Ezt az érdemes embert most láttam is. Szeretném veled közleni, milyenek ezek az ő gáncsai. - Én csak azért is szeretnék megtérni legalább némely vétkeimből, melyeket ti olyaknak néztek, hogy egyenességemnek bizonyságát adhatnám, de lelkem ismereti nem engedi; s ha ismét Mondolatot írnak is ellenem, ha ismét szamárra ültetnek is, én azt kiáltom fel, amit Galilei: E però si muove! - Nem tennéd-e te azt az áldozatot a barátságnak, azt a szépet, azt a hozzánk illőt, hogy te térítenél meg, minekutána még H. E. is, kit én nagy írónak és igen nemeslelkű embernek nézek, és örökké fogok szeretni, ha egészen Kisfaludyvá lesz is -, minekutána dr. Gy. és Döbr. meg nem térithettek? A Julieket Julcsáknak soha el nem nevezem, akármit mondatok: de bizony valahol hibát fedeztek fel előttem, attól *kevélykedve* fogok elállani. Nékem a Berzsenyi nyelve s a Szemeréé, a Kölcseyé (A Phantásiához. Erd. Múz. V. füz.!) s a Szentmiklósyé, a Farkasé a szép nyelv, s a Daykáé öt-hat énekeiben s a Kisé.

Marad nekem valaha originális munkám is, nevezetesen egy kötet versezetem. Látom némelyeknek originálisságokat, azaz amit *nem* fordítottak, s tisztelem azt; de én sok eredeti darabot látok tiszteltetni, melyet nem irígylek, s ha azt hiszed, hogy itt Kisfaludyra irányzom a lövést, megbántod az igazságot, mert esküszöm, hogy eszembe sem jutott. Kisnek, Szemerének, Szentmiklóssynak vannak eredeti darabjaik, melyeket nem szeretek; de vannak olyanok is, melyeket véremmel is vásárlanék meg, ha lehetne. Vitkovicsnak verseit és meséit még nem láttam. Ha olyanok mint a Rofi Epistolája, úgy kevélykedem barátságával, mert az lelkes és szép. Élj szerencsésen igen kedves barátom.

155

GR. DESSEWFFY JÓZSEFNEK

Széphalom, márc. 16. 1817.

Kedves barátom,

Hogy el ne szalasszam a postát, rövid leszek. Tegnap vettem leveledet a mellé zárt levél másával, s igen édesen kacagtam rajta. Nagyobb gyönyörűséget alig várhattam. Képzelem, hogy a más fél el fogja panaszlani, mint bánál vele. Én különben is tudtam volna, hogy az, aki nekem kevélységem, rút tettet el nem követhet: de így, minekutána a leveleket láttam, még inkább tudhatom azt. Rendes, hogy az a dolog, *amit oly nehezen kapánk el*, bennünket annyira eltölthet kevélységgel.

Feleségem mégsem betegedett le. E napokban le fog. Én pedig e napokban szülöm meg új gyermekemet, az Erdélyi Utat. Írd meg nekem, mikor lészesz Szent Mihályban, hogy oda küldhessem, vagy vihessem a MSt. Akarom látni, legalább tudni, mit mondasz erről. Sok ideáimat szővtem belé.

Ah, rövid akarék lenni, s most jut eszembe, hogy egy dolgot el kell beszélenem:

Gr. Festetics György egy Helikon nevű kerek palotát építete. Február 12dikén ott tartaték a poetai innep. Kisfaludy, Berzsenyi, Horváth Ádám és Dukai Takács Judit kisassz. voltak jelen poetáink közzül.

Kisfaludy egy ódát vive, de amelyet Festetics fel nem engede olvasni, mert őtet magasztalta, más nagyjainkat mocskolta.

Berzsenyi semmit sem vitt. (Ezt tettem volna én is.)

Horváth Ádám nemcsak verset vitt, hanem énekelt is, noha tökös (herniás) lévén, szólani is bajosan tud.

Takács Dudi is olvasa.

Minden darab felolvasása után harsogott a trombita s a dob.

Olympiában Herodot is olvasta munkáit. De én Keszthelyen nem fognék. Horác is irtózott ettől, hihető, mert a római hallgatók olyanok voltak, mint a keszthelyiek, nem mint az olympiaiak.

Kisfaludy, tudván, hogy nekem Berzsenyi barátom, láttatni akará vele azon levelét, melyet ellenem írt Ruszekhez. Berzsenyi meg nem olvasta. Csendesítette Kisfaludyt, de haszontalan. Azt mondá Berzsenyinek, hogy ő nem filozófus, hanem katona, s vagdalkozni szeret.

Ezt én is indulatok nélkül, csupán historice írom neked. Élj szerencsésen; mondjad grófnédnak, kinek kezeit tisztelettel csókolom, hogy versemet Szent Mihályban fogja venni, ha elveszett a postán küldött.

156

HORVÁTH ÁDÁMNAK

Széphalom, márc. 19. 1817.

Kedves barátom,

Mindenek előtte vedd azt a jelentést, hogy ma vett leveled fel vala törve s igen nagy gonddal le vala pecsételve. Kopertád felső részén is vettem észre a feltörést, nemcsak a külső jeleken. De jó, hogy az a becsületes ember, aki erre vetemedik, legalább elküldötte, el nem sikkasztotta.

Valóban rendes, amit Kisfaludy csinál. Hallom, azt beszéli, hogy neki nem annyira a recenzió, nem annyira az epigramma fáj, mint az inkább, amit én egynek is másnak is firkálok. Ha én tettem volna azt, amit ő tett, s ha ő azt, amit én, nekem is jobban fájna ez az ő firkálása, mert a recenzió és epigramma csak azt mondja, hogy ő nagy és lelkes költő, de hogy kár volt némely darabjait meg nem tagadnia; ellenben, amit firkálok azt mondja, hogy én vele azt tettem, amit egy nemeslelkű ember szokott, ő pedig azt, amit a nemeslelkű ember nem szokott. Minekutána látom dúlongásait, nem fogom engeszteléseimmel ingerleni. Azért, hogy nekem Verseghy rabtársam volt, nem következik, hogy én, író lévén egyszer, ki ne mondjam, amit gonosz írásai felől s Révai ellen tett vadságairól ítélek. Én Révainak barátja, neki csak társa voltam, s amit én írtam Révainak, ugyanazt írta Paintner is; s rendes, hogy Paintnernek ezt ők balul nem veszik, nekem felette nagy vétket csinálnak belőle. Révaihoz írt levelemet Révai kiadta hírem nélkül, és mégis ez a levél azt mutatja, hogy én Révainak rettenetes indulatosságát nem tüzeltem, hanem csendesítettem Verseghy eránt. Rendes, hogy ők azt hiszik, hogy akik velek nem tartanak, ellenek vannak. Én világos ellenkezésben vagyok velek, s ők velem: de én azért nem tiltom, hogy kiki szabadon mondja ki, amit ítél. Szóljanak, csak engedjék meg, hogy más is szóljon. Most megfújták a kürtöt, hogy Hannibal a kapuk előtt áll, hogy én schismát csinálok a nyelvben; én pedig azt a panaszt teszem ellenek, mint igen buzgó protestáns, hogy ők el akarják fojtani a lelkiismeret szabadságát és valaki az ő grammatikai egyedül idvezítő hiteken kívül van, mindarra anathémát kiáltanak.

Helmeczi egy értekezést íra a Berzsenyi versei elébe s arról azt ítélik, hogy semmit sem mond, mert senki sem tiltja az újítást, senki sem mondja, hogy nem kell újítani; ők csak azt mondják, hogy nem kell *sokat*. De hiszen ezt nemcsak én, de még Helmeczi is, nem mondjuk, pedig ő sokkal tovább megyen, mint én. Az a kérdés, mi a *sok?*

A Tudom. Gyűjt. tendenciája a *nemzeti*. Szent az és tiszteletes. Az a kérdés mi a *nemzeti?* Te azt tartod, hogy a te bajuszod és három csombókod nemzeti: én azt, hogy az én beretvált bajuszom is az; s azt kiáltom, hogy a három csombók még a parókákon is megvala, s bajuszt I. Leopold és XIV. Lajos is horda szakáll nélkül; pedig ők magyarok nem voltak. 1802. gróf Berényi György hónig érő nadrágot hoza Párizsból s mentéjét egy arasznyira csinálta. Akkor az idegen és anti-nemzeti volt. 1804-ben már consiliáriusok is olyan nadrágot s olyan mentét hordtak, s íme az már ma *nemzeti*. Mit mondana prof. Czinke Ferenc úr, ezen gyönyörű pentameter koholója:

Ó jézus Krisztus, légy te, te, példa örök,

ha azt kérdeném, ha jól tette-e Vojk, alias Szent István, hogy elhagyá a maga Ázsiából hozott vallását, a nemzetit, és itt megkeresztelkedék? Azt-e, hogy nem kellett volna elhagyni a nemzeti vallást? - A kínai porcellán fabrikáns örökké nyomorult festést té[te]tett findzsáin, hogy nacionális festése legyen; s a Sándor császár papjai meg nem engedik, hogy szent Nikola úgy festessék, ahogy egy széparcú püspököt a Raphaelek és Correggiok festettek volna; így, igenis, nemzeti festések van, de kár hogy rút.

Ez a tudós ember a ma érkezett Tudom. Gyűjtemény 2-dik kötete 122. lapján Pethe Ferencnek tiszta magyarságát magasztalja, s azt mondja, hogy ők azt nem Széphalmon tanulták, s azt mondják, amit én is hiszek. - Hadd menjen ez így, édes barátom. Fiat justitia, pereat mundus.

Rendes, hogy el akarának hitetni, hogy *én neveztelek* vagy *én neveztettelek közönséges* elmének. Ezt most hallom legelőször. Én szégyenlek *más által neveztetni* valakit valaminek, s ha nevezni akarom, magam *nevezem annak*. Én sok esztendő olta nem recenzeáltam semmit, s a bécsi tud. ujságokat a Glatz ideje olta nem tartom, sőt ezideig azt sem tudom, ha in quarto nyomtattatik-e vagy in 8-0, német betűkkel-e vagy deák betűkkel, mint a jénai és hálai. - Azt hiszik, hogy a Ruszek munkáját is én recenzeáltam, melyet úgy recenzeáltam én, mint te. Kisfaludy azzal vádol, hogy magamat én tömjénezgetem a németek előtt, s köszönöm neki a feltételt. Néked pedig, széplelkű s nemeslelkű barátom azt, hogy a mi szeretetünkön a pokol kapui sem diadalmaskodhatnak. Csókold nevemen Kláridat s írd meg Takács Juditnak, hogy egy öreg ember őtet nagyon szereti. Ölellek hív barátsággal.

157

DÖBRENTEI GÁBORNAK

Széphalom, május 6. 1817.

Édes barátom!

Mely rettenetes csapást fordíta el rólam ma egy kegyes istenség! - Még borzadok.

Könyves szobámnak ajtaja mellett jobbra feleségem, balra Emilem fekszenek, én a 3-dik szegletben, Zseni és Marcsa a földön.

S[ophie] már ágyban vala, Zs[eni] pedig feküdt, midőn eszembe juta, hogy familám leveles ládáját az ebédlőben felejtem, mely itt áll. Behozatám. De mivel a nehéz és nagy kofferrel a két cseléd eltaposta volna a Zs. ágyát, azt csak az Emil ágyánál tétetém le.

Egy hete miolta az aranyér elveri álmomat. Most úgy alvek el, mint a meghalt. Marcsa mindég nehezen ébred.

Emil 12 óra tájban elsikoltja magát; vagy lerugta, szokása szerént paplanát s megfázott, vagy rosszúl csúszott el. S. engem kiált, kiáltja Marcsát is. Végre felkél, hogy a gyermeken segítsen, megbotlik a kofferben s már igen vastag hasát annak vasas szegletében úgy megüti, hogy ledől. Elálla szava, s sokára feleszmélvén, visszamegy ágyába.

2 órakor én ébredek s hallom, mi történt. Eliszonyodtam.

A gyermek meglett; a bába pápistásan megkeresztelé. - Hírt adtam Kázmérba s midőn feltálaltak, imhol jő a sógorasszonyunk a plebanussal; ebéd után a gyermek *Anna Iphigénia* névre kereszteltetett meg a Wécsey Mici karján.

Sophienak vastermészete és az az isten, aki tudja, mennyire szükséges ő nekem és gyermekeimnek, meg fogja tartani.

Utolsó leveled nagyon elrémíte; azt hittem, azt fogod mondani hogy Wt. érte a halál lába baja miatt. Telekiben kinéztem a nagy embert, *de ezen említett rettegésem bé nem teljesedése miatt* hidegen vettem halálát. Csak Zsibót és Dédácsot ne érje gyász! Csak ezt a két áldott helyet ne! Ugyan édes barátom, hogy van az, hogy sem te, sem Farkas, kinek levelét vevém, nem beszélitek, mint esett a W. baja. Azt hiszitek-e, hogy engem nem érdekel ami őtet illeti?

Mondjad Székely Sándornak, hogy szíves szeretettel köszöntöm. Vettem levelét, de nem felelhetek most.

Szemere május elsőjén belépe hozzám. Itt ebédele. Jól élt nap! igen jól élt nap. Midőn téged említettelek erdélyi utazásom olvasása alatt, felkiálta, elterjedvén képén az öröm és szeretet vonásai: Hah, mely szépen fejté ki magát az a mi Döbrenteink! hiszen egykor bajunk volt vele, s íme most úgy ír, hogy gyönyörűség olvasni, hogy csudálnunk kell. - Valóban, édes barátom, az a te Muzéumod más portéka, mint a Tud. Gyűjt. - s már nincs munkájok. - Kölcsey öszvekapa Horvát Istvánnal a Berzsenyi verseinek recenzióján. Kölcsey abban azt mondá, hogy a rácoknak több poézisek van, mint a magyarnak eddig volt. Ezt H. I. ki akará hagyatni, mert ő hongrais fieffé, mint nekünk csaknem minden embereink; én pedig deklarálom, hogy kivévén az *egyetlen egy* Zrínyit a M. Th. utolsó esztendeig a magyar nem mutathat *öszveleg* annyi poézist, mint a Poetai Berekben felvett AZZAN AGA dala, melyet Goethe morlach nyelvből fordított. Kölcsey ezen öszvekapás miatt elhagyá Pestet. Abban áll-e a haza és nemzet szeretete, hogy hazudjunk annak magasztalására? s Kölcseynek szava nem azt tehette volna-e, hogy piruljunk el s igyekezzünk ezen *puszta mezőkön* is virágokat termeszteni.

Szemere elvitte Erd. Leveleimnek első kidolgozását is, a másodikat is. Halld mit ítél ezekről ma vett levelében: (Előre bocsátja, hogy minden dolgozásaimnak ez a koronája.) Mely sok és sokféle tudomány, s távol minden pedántságtól! mely scénák! mely romantisch scénák! minden affektált romantizmus nélkül, s mint van itt a *naív* és *szentimentális* öszveolvasztva! (Schillernek apró írásaiban egy disszertáció magyarázza e két szót.) Azok a karakterfestések! s a történeti beszéd stílje! Minden, minden a leggeniálisabb. - Én még igen sok törleni valót látok benne. Ha később jön is ki, csak jól jöjjön, s méltó legyen azon tisztelethez, mellyel engem ez az út az erdélyiek eránt viseltetni taníta. Csak úgy festhessem Zsibót, Andrásfalvát, Dédácsot, az én Döbrenteimet, Gyulaymat, amint érdemlik!

Élj szerencsésen kedves barátom.

158

SZEMERE PÁLNAK

Széphalom, május 7-dikén reggel. 1817.

Édes uramöcsém, kedves barátom, feleségem keveset, és nyughatatlanúl s fájdalommal, én csaknem éppen semmit nem alvánk. Nagyon elgyengíte az aranyér. Annál több időm vala dolgaimról elmélkedni. S bár minden gondolatomat feljegyezhettem volna!

Ha uramöcsém megteszi, amit készűl, nagy szolgálatot teszen nyelvünknek, nagyot nekem s magának és a mi szép barátságunknak nagyon szép emléket állít: ha meg nem teendi, úgy engem elvon a munkától (a fáradságostól, szerénytelentől, veszedelmestől) s korunk hátrább esik, a lármázok inkább fogják űzni dühöket, literatúránk s nyelvünk egy szerencsétlen eránzatot veszen. Ha mindezeket úgy veszi uramöcsém, amint illik, a munka meglesz.

Örömest abbahagyom én a *Nyelvrontókat*, hiszen az a kevés, amit kék papirosra írva lát uramöcsém, egész áprilisi munkám; egyebet egy holnap alatt nem tudtam dolgozni. Azalatt életemnek egy epocháját ledolgozhatám vala. Ha van valami becse dolgozásaimnak uramöcsém előtt, ne feledje ezt uramöcsém s a munka menni fog. Ne ijesztesse el magát általa. Segélni fogom én, amiben lehet és illik. - Mi lehet ezen munkájából uramöcsémnek, ha azt legelébb én, a históriai dátumok miatt - azután Kölcsey, végre Szentmiklóssy olvassuk meg, s a munka úgy jeleníthet meg, hogy annak készűléseit senki meg nem sejti. Olyan forma lenne az, mint amit Jenisch írt Goethének írói érdeme felől. A munkát csak címjéből ismerem. - Goethe és K[azinczy]? ezt lehetne kérdeni. De kevélység nélkül, ha Goethét csak úgy tekintjük, mint nyelvmívészt, én vagyok, lehetek az a *magyarnak* és *most*, ami 1800 körül Lessing és Klopstock után Goethe a németnek.

K. F. 1759. októb. 27d. születék. Hol vala akkor nyelvünk? Mit lehete akkor olvasni magyarul? 1772. szólala meg Báróczy és Bessenyei, 1777. Baróti. K. látta a fény első felcsillámlását s tüzet kapott. Atyja azt akará, hogy ő író legyen. Anyja, ki 1774 márc. 20. özvegyen marada, emlékezett férje akaratjáról, s tüzelte fiát. Így jelene meg az a nyavalyás firkálás, mely M. Orsz. Georg. név alatt 1775. ada ki. 1776. Bessenyeinek *Die Amerikaner* nevű németül írt munkáját adá ki magyarban. (Bessenyei ezáltal M. Teréziának akara tetszeni, hogy szerelmeit báró Grátznéval űzhesse, s a császárné azt higgye, hogy hofdámája Bessenyeivel tudományos dolgok felől beszélget, midőn együtt vannak.)

K. látott új *csint*, franciaságot Bessenyeinek mázolásain, de látta a tanulatlanság szennyeit is. Bessenyei neki nem vala kedves olvasása, de nem nevette Bessenyeit, midőn mások röhögve kacagták; kedves olvasása a (híres nevezetes) Kártigám sem volt, melyet mások faldosva faldostak, melyet Batsányi még 1790 is imádott. K.-nak bálványa a Báróczy Marmontele vala, s az marada még akkor, midőn a Báróczy által fordított Dusch Moralische Briefejeit meglátta. Rendes, hogy K. Kassandrának csak első kötetét sem olvashatta el, nem talán két ívet is ezen nyomorúlt munkából.

Visszább térek. - K. 10 esztendős korában Késmárkra vitetett németül tanulni. Hívtelenebb kezekre nem bízathatott, mint luth. praeceptorai, a publicusok és a privatusok; ezek tudatlanok is voltak, nemcsak hívtelenek. Hogy a németet Patakon el ne felejtsék, luth. praeceptorokat tartottak mellettek szüléi. Patakon a tanulás úgy méne, mint Késmárkon. Késmárkon és Patakon mindég a Tugendschule volt neki az, ami most Horác, azaz, az a könyve, melyet minden esztendőben olvas.

De végre a poetikába vitetik. Ott nyíltak meg szemei. Szerencsére Szathmári Paksi Sámuel vala a poet. publicus praeceptor. Ez gerjesztgeté a szikrát. Később prof. Szentgyörgyi, ki őtet a görögben is iniciálta. Azolta Horác és Virgil vala minden gyönyöre, nem soha Ovíd. Még Patakon annyira ment, hogy Tibullt is értette, szerette. Azonban mindig faragcsált magyar verseket.

S most 1777. megjelene Baróti. K. versekben írt neki levelet. Baróti felelt. Kenyeres József exjezsuita és kassai akadémiai prodirektor Patakra jött az öregebb Péchy Gábor septemvir és Kassa megyebeli supr. studiorum direktorral, ezek nagyszámú vendégekkel látogaták meg a kollégiumot, s midőn mind az auditóriumban valánk, Kenyeres felszólal: Hol Kazinczy Ferenc? Professzorok, ifjak csudálkoznak. Engem előállítanak. S Kenyeres engem Pataknak úgy produkál, mint én Kelement az erdélyieknek, köszönt a Baróti nevével, kér, abba ne hagyjam a metrikusságot, s isten tudja mit jövendöl.

A szikra gerjedezett; szégyeltem a Geographiát és Podoczot, s feltettem magamban, hogy a mocskot letörlöm, dolgozgattam. Siegwartot fordítom. Bácsmegyeit. Mindent, ami kezembe akad.

Baróti, Rájnis, Révai. - Az én poétám (de csak az elégiákban) Révai, s most is azt ítélem: *méltán*. Ugyan poétai (nem filológiai) érdemét tekintvén, mi Révai mellett az az irtóztató mázoló B. és Rájnis?

Pesten jurátus vagyok. Ráday. Orczy. Gr. Teleki József, László, és István fiait járatja hozzám, keresteti velek társalkodásomat, s Cornides megkülönböztetve bán velem.

1785. Kassán V. notarius leszek. 1787. (de anno, additionis 1788) nyomtattatik Gessner Idyllje. Rádaynak ajánlom. Már Ráday ekkor egy kis tiszteletecskével bánt velem, Orczy pedig Örsön elzárkózik velem a maga szobájába, s együtt olvassuk verseit, a Barcsayéit (de akit meg nem nevez) s a francia poétákat. *Az én kis barátom*, ez vala nevezetem Orczy körül.

Czirjék Mihály gárdista meglátta Rollyt Bécsben 1785 táján, s látta mely levis familiaritásban ereszkedik ehhez az immorális bolondhoz gróf Sztáray Mihály Bécsben. Kéri Rollyt, szerezne neki szolgálatot, hogy Duhálszky Bábit elvehesse. Rollynak tetszik a leány s megtanulván Sztáraytól, hogy bíztatni hazudva is illik, azt mondja nekik, hogy Czirjék és a kisasszony vele jöjjenek Felsőregmecre; itt újra fogják sürgetni Sztárayt, hogy assessorrá tégye a kassai kamaránál. Már annakelőtte Czirjék pápistává is lett, hogy kenyeret annál hamarabb kapjon. Czirjéknek gárdai szabadsága kitölt, vissza kelle mennie. Rolly a leányt megtartja, s eléri nála, amit óhajtott. Czirjék hivatalt nem kapott, lyányát elvesztette. - Felsőregmecen lévén, Rolly az anyámat ebédre hívja, mi vissza őket. Czirjék előttem Abelardnak és Heloiznak leveleit in MS. olvassa, meg sem álmodván, hogy én is *anch'io pittore*. Én másnap mutatom neki tomusokra ment dolgozásaimat, Gessneremet csudálja, Bécsbe megy, elbeszéli, mely ifjúra talált, s Báróczy a hírt megviszi Pászthorynak s Széchényinek. Széchényi Anglia s franciaországi útjában Gessnernek.

1785. az ipam supr. stud. direktor leve. Swieten parancsolja neki, proponáljon egy pápista és egy protestáns embert inspektornak. Az ipam Melczer septemvirt (!) és engem proponál. Consil. Ladomerszky bucsút vesz Swietentől, Swieten ennek is ezt hagyja. Ez ezt feleli: pápistát nem tudok, de igen egy protestánst: *Kazinczyt*. Swieten azt hitte, hogy öszvebeszélt az ipammal. Sagen Sie mir, haben Sie den K. nicht darum vorgeschlagen, weil ihn Graf Török empfiehlt? Kegyelmes uram, ezt nem is tudtam. Swieten így felőlem sokat várt, Pászthory pedig engem tolt és vont s azzá lettem.

Kassára jutván mint V. notarius 1784, s mint inspektor 1786. (ekkor valék Bécsben először úgyszólván, mert 1777diki ottlétemet nem is tartom méltónak, hogy említsem) igen gyakran valék Barótinál, s mindég barátságos lábon vele, míg az ördög Batsányit fel nem hozta. - Midőn ez a piaristáknál tanult Pesten, s még soha nevét sem hallottam, meglátogatám Horányit, s egy fiú asztala mellett írt. (Horányi felől tudva van, hogy az ő tanítványai neki feleségei voltak.) Beszélvén Horányival, a fiú praeceptori hangon tárta nekem tanítást. Elhültem a fattyu impertinentiáján. Kassára jövén, engem *Kazinczy Uramnak* kezde titulázni, maga honorárius cancellista lévén a Kamaránál, de akkor osztán megmagyarázám neki mely különbség van a *K. uram* (Herr K.) és a *K. ur* (Herr von K.) közt.

Baróti jottista volt. B. annál fogva tévé ypsilonistává hogy a jottistaság kálvinistaság. Tudja uramöcsém mint vonám ki magamat a Múseumból, melyet én fundáltam. Higgyen nekem, Takács előtt B. ezen cimboraság mellett kedves.

159

KÖLCSEY FERENC KAZINCZYNAK

Lasztóc, június 12. 1817.

Egmont tehát és Oranien, meg Luther és Erasmus! Valóban, édes urambátyám, a nevek nincsenek rosszul választva, csak az a fájlalni való, hogy ezen mi litteratúránk oly szűk, oly kicsiny, hogy nemcsak azon történetekhez képest, melyekre a felhozott nevek emlékeztetnek, hanem azon litteratura történeteihez képest is, melyben a Gottsched s Bodmer pereik folytanak, oly csekély... Én mindég úgy voltam, ha százan mondák, hogy haladunk, s virágzásba menni készülünk, én nem hittem; ha százan mondák, hogy ez vagy amaz jól fog kiütni, én azt tartam, nem. A patriotizmus, mint minden egyéb, ezer emberben ezer modifikációt szenved. Egyik a korcsmát kastélynak nézi, másik a kastélyt is korcsmának. Mindeniknek szüksége van hidegebbvérű kalauzra.

A recenziókról tett jegyzéseim nem azt akarja értetni, hogy recenzeálni nem kell. A recenzió és apológia közt nagy a különbség. Én ha időm s alkalmam volna, az egész világot szeretnem recenzeálni, de magam mellett apologizálni azt nem szeretnék, mert aki azt teszi, annak ügyét, félig elveszettnek tekinthetjük. Az ügy és a személy *csaknem mindég* két egymástol külön nem gondoltatható dolog... Én urambátyámnak sohasem voltam inkább barátja mint most, nekem szólanom szabad, nekem szólanom kell, bár ezen levél egyenesen nyomtatás alá menne is. Nem tartozik-e valaki s minden valaki azzal magának, hogy annyi kedvetlenségtől kímélje meg magát s az magáéit, amennyitől lehet?

Ha nem használtak-e a bodmeri perek, hogy azt a másik vízizű nevet elfeledjem? De úgy hiszem, a mi litteratori pereinkkel egészen másképpen van a dolog, s talán nevetni fog is urambátyám, mégis megvallom, hogy én a két szóban forgó litteratura perei közt semmi hasonlót nem lelhetek. Ha ezen mi időnkbeli pereket el lehetett volna-e kerülni, ha azok fel nem tüntek volna, ez vagy amaz fogott volna-e történni vagy nem-történni, mind olyan kérdés, mint az: ha Róma nem a Tiberis mellett s a Capitolinus hegy környékein épült volna, vagy ha Nagy Sándor a maga trónusát Alexandriába helyheztette volna, mint lett volna akkor s lenne most a világ állapotja? Azt kellene csak tudni, mint vannak most a dolgok s jól vagynak-e így s lehetne-e rajtok változtatni? Ami megtörtént, az meg van történve, de sokszor jut nekem eszembe, hogy a szerencse, dicsőség s élet utáni hír, nem mindég az érdemnek, de gyakran a történetnek munkája. Savonarola, ha oly fővel bírt volna is, mint Luther, mégsem fogta volna ennek dicsőségét megnyerni, nem soha! Pedig nem mindenik lármaindító vala-e?

Nem ért engem urambátyám! Azt én nem óhajtottam, de bizonyosan én értem magamat, hogy én sem urambátyám eránt, sem Helmeczi vagy más eránt igazságtalan lenni nem akarok. Gyengeség nélkül senki sincs, én sem vagyok. Ritkán szoktam elfelejteni azt, amit valaha tettem s mástól tétetni javalltam, akarva sohasem felejtettem el. De annak, aki érzi magát, s a szónak tökéletesb értelmében *érzi magát*, sokszor kell itt vagy amott vagy mindenütt is magán változtatni. Ez nem azt teszi, hogy én *újítni* rossznak tartanám a nyelvben. Tettem azt, s tenni fogom, s mikor fognék én arra a gondolatra jőni, hogy valakinek s urambátyámnak is az ellenkezőt javalljam? De igaz az, hogy efélékről egyes ember, sőt az egész nemzet is nem ítélhet, mert az újat *sokszor* egészen ismeretlen okok fogadtatják el. Azonban megjegyzésre méltó, hogy igazságtalanság az újtól annyira elkapatni magunkat, hogy a nyelv ideáljában egyedül *csak azt* láttassunk szemmeltartani, s *csak* az után törekedni. Mert nem hanyatt-homlokkal rohanunk-e az egyoldalúságra? A stiliszta formálja a nyelvet, de mi formálja hát a stilisztát?

Ha urambátyámnak valaki azt mondaná; íme itt a hiba, azért pirulni éppen oly gyengeség volna, mint az kívánni, hogy a megintetett piruljon. Az isten mentsen meg engem azon mohóságtól, hogy én urambátyámat vezérleni akarjam, mert én barátnak ugyan ezerszer jobb vagyok, mint litterátornak. De bár én urambátyámat s urambátyámnak munkáit, még ott is, ahol legmesszebbre járnak ítéleteink, nagyon, igen nagyon tisztelem, mégis azt mondom, hogy a IX. kötet újabbi kiadását nem tartom elmúlhatatlanul szükségesnek. Igaz az, amit superint. Kis írt a tegnap küldött levélben, hogy urambátyám vétett maga ellen, mikor fordítóvá lett. Azt is szükség gondolóra venni, micsoda epochában legyen a nemzet, melynek írunk: az istenért, hogy azt ne gondolja, édes urambátyám, mintha én azt akarnám, hogy a publikumnak, mint Lope de Vega, a józan ész kárával hízelkedjünk. De mikor ez a mi publikumunk most fordítást éppen nem szeret, bizony fordítások nem is fognak úgy kelleni, mint originálok, s csupán a név miatt. A népet a maga gyengéinél fogva lehet a jó útra leghamarabb vinni. Azt is meg kell vallanom, hogy a fellebb említett ok miatt Gessnernek stílusa egyforma lett a Marmontel s Yorick stílusával, s az originállal egybehasonlítva némely elhajlásoknak szerző okát hiában keresem. Pedig mit óhajtottunk annyira a IX. kötettől, mint hogy a nyelv egyszerre mennél több oldalt vehessen magának? Kisnek, édes urambátyám, igaza van, ő Pesten 1809. urambátyám minden munkái felett a baráti leveleket magasztalta.

Higgye el urambátyám, hogy én Virágot is, minden rettenetes gyengeségei mellett tisztelem, de én neki semmit meg nem mondanék, amit benne én, magam ítéleteként, rossznak hiszek, s ha recenzeálnám munkáit (aminek a pesti redakcióval történt viszálkodás nélkül meg is kellett volna történni), azt azzal az előre való tudással vinném véghez, hogy ő bizonyosan meg-haragszik s engeszteletlenül haragszik meg. Ezen jegyzetből fogja urambátyám általlátni, mily különbséget teszek én az én barátaim és mások közt. Kicsiny vagyok, de a megkülönböztetés minden jobbtól megtiszteltetés.

A közlötteket alázatosan köszönöm. Éljen szerencsésen édes urambátyám. Ölelem forró barátsággal.

Kölcsey Ferenc

160

KÖLCSEY FERENCNEK

Széphalom, jún. 14. 1817.

Egmont Orániennek forró idvezletet. Mely szerencse az, édes uramöcsém, hogy az emberek nem tökéletesen hasonlók egymáshoz gondolkozásokban, sőt, hogy magokhoz sem mindég hasonlók! Innen az a szép különbözés az egységben, innen az a jó, hogy a dolog a maga oscillatioja után végre ott állapodik meg, ahol illő. Uramöcsém engemet annak a könnyűvérű, gondolatlan, maga vesztét kereső Egmontnak nézhet, aki ezen hibái miatt a mélylátású hidegebb Oránient meg nem érti; szereti ugyan, becsüli, de elposhadtnak nézi, s szánja. Bizony az a Pesten-létel uramöcsémet inkább elkeserítette, mint magát elkeseríttetni illett volna. Kinek van nagyobb oka dúlongani az ellen a mind fertelmes, mind nevetséges cimbora ellen, mint nekem? az ellen a cimbora ellen, mely Sághyt orgyilkossá bérelte, mely Virágot pénzeli s tömjénezéseivel elbódítja, amelyhez a lutheránus Kultsár úgy tartozik, hogy tartozik is, nem is, és amelyhez Horvát István úgy csatlá magát, hogy őket kész volna az ördöggel is elvitetni? az ellen az utálást érdemlő cimbora ellen, amelynek titkos kovásza Verseghy és Kisfaludy, és a pápistaság fényéért buzongás? És mégis én hidegen nézem mindezeket, s nem bánom mindazt, amik történtek. - Azt írja uramöcsém, hogy bánja, hogy Ruszeknek valaha

írtam, hogy Horváth Endrével levelezésbe ereszkedtem, s Horvát Istvánt tömjéneztem. Miért kell ezt bánni? Én nem bánom; reám s literatúránkra nézve nagy hasznai vannak. Hallja, kérem, uramöcsém!

Horvát István Révainak kedves tanítványa volt, a jó felen lévén, érdemlé szeretetemet, de azzal neki tartoztam is, mert *kereste*, s oly lélek lakik benne, hogy azt *érdemlette*. Vagy ezt is tagadja uramöcsém? Mit mond hát arra, hogy őtet Szemere és Vitkovics is szerették? Azt az embert, aki nekem *négy kérő* leveleimre nem felel (Erdélyben a Bruckenthali Bibliotheca custosa általam várt tőle holmi tudósításokat, én pedig a Széchényi index 3 első kötetét kértem újra, mert, amit nekem a gróf külde, egy németországi tudósnak meg nem tagadhattam), azt az embert, aki nemcsak hidegen, hanem kevélyen is bán most velem, azt, aki most az ellenem dolgozókkal tart, nem nézhetem úgy, mint eddig: de nemtelen ember vagyok, ha felfedhetem, hogy barátom volt s ellene semmit nem teszek, mint amit ő tesz ellenem, azaz negative viselem magamat eránta.

1815. Győrben meglátogatám Takács Józsefet, a Himfy Pyladeszét. Nem volt ő soha nagyobb kínban, mint az én kezeim közt sülvén hideg tűz mellett. Előhozám neki a Mondolat íratását a Sághy immissus percussorságát, a Sághy 2 levelét Döbrenteihez s sült, kínosan sült. Contestatiokat teve, hogy ők engem mennyire tisztelnek, s előkereste Horváth Endrének levelét őhozzá, melyben az (Endre) ítéletit adja Bácsmegyeim felől. Az nagy figyelemmel szóla érdemeim felől, de sajnálá, hogy csaknem gyermekkori szép nyelvemet elrontottam. - S mivel? nem értettem. - Visszajövén Bécsből, Tétre kerültem, hogy lássam Zirc éneklőjét s Takácshoz szállék. Endréhez akartam menni, s T. elkísért. Vacsorára elhoztuk, s éjfél után költünk fel asztaltól. Takács nekem Faludit és Batsányit nevezte a *tiszta* magyarság heroszainak, s ellenkezett szavammal, midőn azt mondám, hogy Rajnis a Georgicon fordítása által eltemette előlem magát; én pedig a Batsányi magyarságát tagadtam valami nem tudom minek, s megígértem, hogy visszajövén, mind megolvasom, amit B.-tól bírok, hogy láthassam, az ő ítéletekre térhetek-e. Ők viszont megígérték, hogy kijegyzik nekem, mi nem tetszik nekik az én MS-omban. Ámbár az uramöcsém megjegyzése szerént az író és az írás alig választathatnak el bizonyos tekintetekben egymástól, hiúság nélkül lehetett óhajtanom, hogy érthessem, min akadoznak; ismerik uramöcsémék bennem azt a készséget, hogy én örömest törlök, örömest tanulok még a 16 esztendős Kelementől és Székely Sándortól is. Horvát felele, s mutatja *első* levele, mely esztelenségek és tanulatlanságok azok, amiket ők mondogatnak. S szerencse-e vagy nem, hogy én ezeket tudhatom?

Ruszek - - hah, mely kedves dolog nekem, hogy én, az ily gaz lelkű embert úgy ismerhetem, hogy útálnom lehessen! Ruszek és Kisfaludy!

Midőn Rumy Keszthelyre ment, megtudta valakitől, hogy Pápay Ruszeknek írt, őrizkedjék Rumytól, mert Rumy és én barátok vagyunk, s Rumy ezt nekem megírta. Rumy is vendég vala Festeticsnek azon asztalánál, melynél Ruszek a maga filoz. munkáit és a Mondolatot kiosztogattattá, s R. kérdést teve, mit osztanak? Azt felelte az osztó, hogy apát urnak *két* munkáját (és így a Mondolat nem magáé Somogyié, amit én mindég mondottam.) - Egy idő múlva Ruszek és Rumy egymás mellett ülnek az asztalnál, Ruszek deklaratiót tesz Rumynak, hogy mennyire sajnálja, hogy én reá neheztelek etc. Rumy ezt nekem megírja. Én pecsét nélkül küldék Rumynak egy levelet, Ruszekhez szólót, melyben ezen szavainál fogva jobbomat nyújtom neki. Ruszek elpirul, barátsággal felel, *de nem egészen híve*, fogadja, hogy tisztelőm, barátom, s azzal végzi, hogy Kisfaludy engesztelő szavamra csak nevete. S e fogadása után jő hozzám a hír, hogy éppen ez a Ruszek Kisfaludynak hozzá ápr. 14. írt levelét a keszthelyi archivbe vitte bé, azt mindennel, akinek erre kedve volt, leíratta, de nekem meg nem küldé! - Uramöcsém az ily bánása ellenkezőnknek megérdemli, hogy valamit szenvedjünk. Hiszen az ilyen triumph nekem. Lesz oly idő, amelyben ezek a levelek holtom után nyomtatva jelennek meg. - Nem tudnám én mind ezeket, ha nekik *nem írtam volna*.

De uramöcsém azt mondja, hogy nekünk literatútánk sincs, és hogy nem haladunk. - Pedig *most*, pedig az uramöcsém Egmontjának igyekezetei után, a mi korunk látta Szemerének Emlékezetét és Reményét, látta a Kölcsey Phantásiáját, látja az Epigrammjaimat és Töviseimet, Látja Sz. Miklósinak Virágait, s az Erd. Múzeumot. Hogy lehet azt mondani, hogy nem haladunk? „Igen, de az csak néhány ember Liebhabereya." Mint mindenütt kezdetben. Csak tovább, s akkor szóljunk. Rajtunk áll, barátim, hogy héroszai legyünk a nyelvnek.

„Nekem kár volt fordítóvá lennem." - Amennyiben ez kompliment, azt mondom reá, hogy érzettem mind kevés tehetségemet, mind nyelvünk készületlenségét, mind azt, hogy a kor mit kíván. Ahol még nem virágzik a mesterség, ott gipszöntvény kell; láttuk, mire mentek azok, akik originálokat adának. Én mind Virágot, mind Berzsenyit tisztelem, azt tudja uramöcsém; de egyetlen egy darabjok sincs, amit szeretnék, ha én írtam volna. Igen a Dayka 3 vagy 4 dalát, igen a Kis Hajós énekét s Hymenaeumát (ha ez Rádayban volna), igen a Csokonai Paraszt dalát. Legyünk rajta édes uramöcsém, hogy valaha egy-két kötet verset tőlünk is kapjon a haza. Az Erd. Levelek originál munkám. De mi az, ha az is aminek Szemere nézi, s Kis gondolja? Ez nem *teremtés*, hanem csak *leírása* annak, amit *láttam*.

„Gessner, Marmontel és Yorick stílusa egyforma lett". Én nem képzelem, mint lehetett volna nem egyforma. Azt pedig, hogy az originállal egybehasonlítva némely elhajlásoknak szerző okát hiába keresi uramöcsém, nem értem, s nagyon szeretném, ha uramöcsém a helyeket kimutatná. Látom ezt a jegyzést uramöcsémnek Gessner Idyll. 1. Kühler, Bäche, régen *tiszta patakok*, most *tiszta csermelyek*. - Ha nem a *patak* és *csermelye* a jegyzés célja, hanem a *kühler* és a *tiszta*, úgy vigasztalva vagyok; nem vala kötelességem úgy fordítani, hogy éppen semmi változást ne ejtsek, hanem, hogy el ne rontsam az originált. A *csermely* szebb, mint a *patak* s a tisz/tă cser/mělyék jambizál. Én az uramöcsém Homérjét öszvehasonlitám Hohérral is, Vossal is. Voss elhagyá az *Ουλομενην*, mert abban kár nincs. Az egész dolgot kell adni; minden vonást nem kíván a fordítás. Virgil, Horác, Catull Homérnak és Szapphónak darabjaikat fordíták. *Miként* fordíták? *Μεγαν δελελιξεν Ολυμπον*. Megrendíté vala Olympot. Így uramöcsém én s megrendült a nagy Olimpusz. Voss is *nem accusativval*. Melyik jobb?

Uramöcsém protestál, hogy tiszteletlenség nélkül szól. Én nem protestálok, mert mi *nagyon* szeretjük *egymást* és *ügyünket*. - Ne profanáljuk a mi *szép* barátságunkat tartalékokkal. Mondjuk ki egymásnak minden érzésünket szabadon.

Nem tudom, édes barátim, mondtam-e nektek, hogy Trattner azt írja, hogy Horvát István recenzeálni fogja IX köteteimet, *talán úgy majd jobban fognak kelni* - ezt veti mellé. Hogy H. I. recenzeálja, nem óhajtom, de hogy uramöcsém és Szemere mind kimutassák, amit ezen IX kötetben nem szeretnek, azt nagyon óhajtom; mert valóban szándékom azokat újra nyomtattatni. Ha korunk s ez a bohó közönség nem szereti is a *nagy darabokat* fordításban, s inkább akar *rossz* (Dugonicsi etc.) *originálokat*, mint *nagy* fordított *míveket:* ezek a darabok és a fordító gondjai érdemlik, hogy újra nyomtattassanak. - Mint az institutum és conditio nem lehet már *ensztitüt* és *kondiszion*, úgy nem lehet a symphonia symphonie: de higgye el uramöcsém, nem haszontalan az *usz*, a múZa, és sok egyéb.

Talán kedden már általmehetek Lasztócra. Vasárnap és hétfőn még elkerülhetetlen dolgaim vannak. Csókolom mindnyájokat.

Ha elolvasta uramöcsém Erd. Leveleimet, kérem küldje vissza most. Itt küldöm Életemet. Ez így nem marad s nem nyomtatás alá való. Úgy a pandectát és a Gyöngyösi János leveleit, hogy feldolgozhassam Erd. Leveleimben.

Jól van-e mondva görögül Automanesz?

Nem kell jó, ha az *emberiség*, nem *nemzeted* adja -
Így neved Automanesz, nem pedig Automanosz.

Töv. és Vir.

161

DÖBRENTEI GÁBORNAK

Széphalom, aug. 21. 1817.

Kedves barátom,

Nagy Sámuel nem dolgozott rosszabbul a Pipsz képén, mint szokott és mint amit tőle várni méltán lehet. Nekem legnagyobb kifogásaim a balszem, a kifésült és kikefélt pofaszakáll, a rosszul álló dolmány, a jobb kar és a mind keskeny, mind rosszul csinált menteprém ellen van. De a fizionómia alkalmasint el van találva, el kivált az orr... A réz hozzám aug. 16. érkezett, s a borítékra rá vala írva, hogy az vízbe esett. Azonban a kép és levél papirosa nem kapott foltot, s a pecsét fel nem vala törve. Nem volt öt minutumig kezemben a kép, midőn Marcsa jelentést tesz, hogy egy kocsi jő, s rajta két úr. Éppen felhozák vacsorámat. Mentem a vendég elébe. Ich suche Herrn v. K. - das bin ich. - Und so muss ich mich selbst Ihnen nennen: Ich bin Graf Johann Mailáth. Aber ich bin Ihnen mit einem Reisegefährten umgelegen; es ist ein Artzt von Ofen, Köpfinger. - Derjenige, mit dem Sie Koloczaer Codex altdeutsche Gedichte herausgaben? - Ebenderjenige. - Und wo ist Ihr Freund Hr. Graf? - Köpfinger a szekérből ki nem kele eddig. Most leszálla, s mi hárman abba a szobába menénk által, ahol 1809. az én kedves Döbrenteim lakott, és ahol szeretném, ha Lajossal ismét lakhatnék.

Ez a Mailáth fia a miniszternek, testvére a camerae praesesnek, s a personalisnak nevője, a Pozsony vármegyei hires követnek s első v. ispánnak cousinja, s barátja Hormayrnak s Collinnak. Secretarius volt a locumtenentiale consiliumnál, de hivatalát elgyengült szemei miatt letette. Kisebb mint én, vékony termetű, szőke, nem rossz és nem szép fiziónómiájú, bajuszkája veresbe vág, lapockáinak egyike nem úgy áll, mint a másik. Excellenter veri a fortepianót, táncol, duellál, három butellia tokajit s két pohár puncsot egy estve megivott Bártfán, anélkül, hogy megtetszett volna, hogy ivott valamit, így beszéli kapitány Sisak, ki ott vele volt. Lelke igen művelt, hazáját nagyon szereti, Napoleont irtóztatóan gyűlöli, mint Collin és Hormayr. - Literatúránk felől minden ítélete megegyeze az enyémmel, sőt úgy látszék, mintha tudta volna gondolkozásomat. Így gondolkozik Köpfinger is, ki németül szerencsésen verselget..... Kisfaludy felől ezt ítélé: négyszáz dala közt van talán ötven jó. Regéi keveset érnek; sie sind aus Fabrik Ritter Romanen zusammengesetzt und breit gehalten (én még ezt is mondám: egyetlen egy strófánál több nem ingerle a másodszori elolvasásra), Hunyadija semmit. Majláth meg nem foghatja, mint teheté magát Kisfaludy és Virág oly nevetségessé Hunyadival. - Majláth egy munkát ír német nyelven a magyar nyelv és literatúra felől. Minthogy tőle sok telik, s Köpfinger segélli, én attól sokat várok. Édesen neveténk mindhárman, micsoda emberek arrogálják magoknak a tónust, a decidálót a mesterség és nyelv dolgaiban - az egyikkel két órig valál, amint utolsó leveled mondja, s ilyen a szegény Schedius, superint. Báthory Gábor s luthr. pred. Molnár s Festetich György. Mutattam nekik, mit monda Berzsenyinek Festetich az én németizmusomra - azt *nacionalizmusból* kellene gyűlölnöm, kerülnöm. - Mutatta, hogy a téti plébánus mint nevezi a német literatúra férfiat vandalusoknak stb.

162

GR. DESSEWFFY JÓZSEFNEK

Széphalom, dec. 15. 1817.

Tisztelt barátom,

Virrad s szokásom ellen gyertyát gyújtaték, hogy tegnap késő estve érkezett leveledre felelhessek, s a levelet még ebédig postára tehessem. Én gyertya mellett keveset vagy semmit nem dolgozom. Annál inkább kell csudálnom magamnak is, hogy nov. első napja olta oly sokat dolgoztam. - Belépvén októb. 27-én 59-ik esztendejébe életemnek, látom, hogy közelít az idő, melyben malgré moi idvezülnöm kell. A könyvcsinálói pályát futván, mind az ügy, mind személyem java azt kívánják tőlem, hogy amit a nemzet nyelveért tenni igyekeztem, minél kevesebb szennyel, minél lehet tisztábban hagyjam. Minap nyomtattatott és minap nyomtatatlanul maradt dolgozásaimat tehát retractálom. Sem talentomom, sem neveltetésem, sem nyelvünk és literatúránk kora nem engedék, hogy originális nagy munkákat tegyek, s úgy hittem, hogy a nemzet szükségei inkább kivánták, hogy a mások nagy munkáikat tegyem által magyar munkákká, mint hogy esztendőkig dolgozván végre is oly silány darabot adjak, mint a Kisfaludy és Virág Hunyadija; mely két munka felől nem én (aki szerencsétlen voltam abba a gyanúba hozni magamat, hogy Kisfaludynak fénye engem megszégyenített, s irígységből nem imádom, amit mások imádnak) hanem legforróbb barátjai is (Takács és Horvát Endre, annyival inkább azok, akik vele barátságban nem állanak - ilyen Majláth is, s Kölcsey, Szemere etc. etc.) azt hiszik, hogy az valóban silány, igen silány. Most tehát azon vagyok, hogy jobb fordításaimat két osztályban készíthessem nyomtatás alá. Az első a régi literatúra némely darabjait fogja adni: Ciceronak Catilin., pro Milone és pro Matcello tehát, mindhogy te, akit én ismérteidért éppen úgy tisztelek és csudálok s szeretek, mint lelkedért és szívedért, úgy kívánod. - Ezeket követni fogják Cicerónak némely filoz. munkái s levelei, s végre, egy vagy két külön kötetben Sallust. - A második osztályban lesznek azok, amiket az újabb nemzetektől hoztam által. Emilia Galotti, Miss Sarah, és Minna von Barnhelm, Lessingnek három örök remekje már kész s ez vala dolgozásom a mult novemberben, s Wielandnak két kőmívesi románja: a bölcsek köve, és a Salamandrine. Sokat igazítottam mindenikén. Szemem előtt volt minden szó leírása alatt, amit a neologizmus ellenségei kiáltoznak, s megmutattam, hogy nemcsak szájjal, hanem példával is azt akarom tanítani, hogy

mernünk csak azt kell, ami nyereségére van
a nyelvnek,

és hogy a *darabos* és a *tarka* soha nem lehet szép, csak hogy nem mind darabos, nem mind tarka, nem mind homályos, nem mind érthetetlen, amit a tanulatlan s gyakorlatlan olvasó néz annak. - E két osztályt egy harmadik fogja követni, s ebben az egyveleg tárgyú vagy originális vagy fordított darabjaim fognak állani.

E szándékok, édes barátom, egy-két esztendőt kívánnak, ha oly fáradhatatlanul dolgozandom is, mint novemberben és decemberben; kivált, hogy egy nékem veszedelmes démon arra csal mindég, hogy más meg más munkába kapjak. Így ezen két holnap alatt egy régi magyar író kiadásán is dolgoztam, azt már félig leírtam, s reá igen sok jegyzéseket tettem, de még éppen nem készültem el ezen munkámmal. Most tisztázom le a Kis által fordított horátius episztolákat is, Wielandnak magyarázó jegyzéseivel. Minthogy superint. Kis Wielandnak ezen jegyzéseit sokhelyt megherélte, holott azt tenni nem kellett volna, magam dolgozom le azokat, mert ha valami, ez érdemli, hogy teljesen adassék.

Erdélyi leveleimbe ezen két holnap olta belé sem tekintettem. Krasznára megyek le Cserey Farkashoz, ott olvasom fel neki, s követem elfogadható tanácsit. Inkább kínoz az engem, édes

barátom, hogy ezt a tenéked szentelt dolgozásomat mindeddig bé nem mutathatám, mint te magad vágyhatsz meglátni; azért főnotár. Comáromy István úr által bemutatom neked, de azon kéréssel, hogy általa visszaküldd, mert rettegek, hogy a kézirat elveszhetne.

Ennyi dolog mellett, legidősebb gyermekemet, a lyányomat magam is tanítom. Nem nagyítok semmit, de azt nagyítás nélkül mondhatom, hogy ez a gyermek inkább tudja a geográfiát, melyet egyedül tőlem tanult, mint az egész abauji magisztrátusban minden fők. Péld. ok. tedd neki azt a kérdést, hogy mint kell Petersburgból az Azovi öbölbe menni hajón, mind elmondja a tengerek neveit, és mely föld marad jobb és balkézre, anélkül, hogy a mappa előtte ki volna terítve. Az első kurzust megtevénk, az van hátra, hogy hazánknak vármegyéit ismerje most, mert még ezt nem tudja, ahogy kell. Ezt fogja követni az ausztriai tartományok és végre a Németország bővebb ismérete. A több országokét az újság olvasásából fogja ismerni. - Bárcsak én mindent ily könnyen tudnék tanítani, s gyermekeim mindent ily könnyen s örömmel tanulnának. Zseni most előttem tanítja a geográfiára társait, s te érted, miért taníttatom vele őket. Zsenim így mindég tanul, midőn tanít; atyja is tanulta a geográfiát, midőn őtet tanította.

Leányom a muzsikában bizony sokra ment. Már ouvertüröket játszik. Ha meglátod a sógorasszonyomat, ki jól veri a fortepiánót, kérlek, tégy leányom előmenetele felől kérdést. A gyermeknek metafizikus feje nincs, amint rettegem, s a franciára, sőt németre is igen nehezen kap.

- - - -

Nekem úgy tetszik, hogy a nyelv nagyon jól hasonlít az ég ívéhez: ebben is a színek úgy folynak egymásba, hogy a szem meg nem kaphatja a külömbözés határvonalait, de hogy más a kék szín, más a veres, más a fejér, azt jól látja. Mind az etymologia, mind az analógia, mind az euphonia, mind a szokás, mind a biztos és jó mívek szemlélete alatt gyakorlott ízlés, mind a nyelv ideálja, mind a nyelv géniusza tisztelést kívánhatnak; de hol az egyik a másika felett? azt sokszor csak az ízlés határozza meg.

Horvát István, ki a Pápay munk. recenziójának megjelenésekor még nem vala bibliotheca regnicolaris Szechenyiae custos, nagy megelégedéssel, javallással vette ezt a recenziót, de az ízlés curilis székére azt jegyzé meg, hogy az nagyon precario ül a Tribunálban, mert az gyakran csak makacskodik. - Mi olyak vagyunk, mint az adeptusok, kik mindég keresik a Bölcsek Kövét, s arra sohasem akadnak - talán mert az sehol fel nem található. Azt kellene látnunk, hogy a nyelvtudomány nem mathézis; ebbe hiában hozunk cirkalmat, s itt nincs helye a problémák feloldása végén ezt mondani el: Q[uod]. E[rat]. D[emonstrandum]. Csak nézni kell azt, mint a szivárványt, s csudálni a színeknek gyönyörű játékát s a magunkban lakó (de igen is, iskolában jártatott) érzést kérdenünk, jó-e így vagy amúgy a szó s a syntaxis.

Uramöcsém a nyelv géniuszát isteneli, mint én ezt is, egyebet is, de nevezetesen a Nyelvek Ideálját. Mit értek én ezalatt, elmondám a Beregszászi recenziójának vég előtti lapján - azt, hogy a szebb, világosabb, bővebb etc. etc. legyen. Hát az én barátom mit ért a Nyelv Géniusza alatt? Azt én is értem, mert hiszen tisztelem is: de csak érteni nem elég. - Wieland azon munkájában, melyet egyik scholionom a Beregszászi recenziója alatt említ, azt oly formán definiálja, hogy az az a mód, ahogyan egy nemzet szól vagy szólhat - s ez is szivárvány színnel vagyon definiálva.....

- - - -

hogy a jó episztola kevesebbet ér, mint a jó bordal? Való-e az, hogy a világ kevés kárát szenvedte volna, ha elveszett volna a Horác. episzt., mint a Várius dolgozásai. Való-e az, hogy a Horváth Endre Zirce meg nem felel az esztétikai posztulátumainak? - Igenis, hogy az esztétikusok petyegnek oly formát; de most nem az esztét*ikusokat* kérdem, hanem az *esztétikát*. - S ti haragszatok Kölcseyre; Kis pedig megköszöné a Tud. Gyűjt. redakciójának, hogy az ő versei recenzióját felvették. Nektek van-e igazatok vagy neki? Én ha redaktor volnék egy recensiót sem vennék fel addig, míg azt azzal nem közleném, akit illett, de elhallgatván a recenzens nevét, s megírván neki, hogy ha ki nem jegyzi a helyeket, melyek változtatást kívánnak, magának tulajdonítsa, ha lenyomtattatom. Így megelőztetnének a gorombaságok s a hamis tanítások. Én ily célból közlém a Himfy szerelmeinek és a M. Liter. recenzióját Kisfaludyval s Pápayval s ha Kisfaludynak s az ő barátjainak fájt, hogy kiadtam, köszönje magának. Pápay nem tagadá meg tőlem a feleletet, mint Kisfaludy s ámbár eggyé nem teheténk vélekedésünket, volt haszna, hogy közlém. - A Beregszászinak és Siposnak munkáik ellen dolgozott recenziómat nem közlém ezekkel, mert az elsőnek nincs ubicatiója, a másikat nem ismertem vagy megtéríthetetlennek képzeltem; azonban recenzióm éles ugyan, de (másoknak ítéletét mondom itt) váratlanul azaz supra expectationem szerény, azaz *hungarice: modestus* - mert a modestus jól van magyarban; a *szerény* nem jól van, mert új. - Sipos többé nem fog kevély iróniával szólani az oly dolgok felől, amelyek eddig szférája felett voltak, a Dessewffy által *borzas*nak nevezett Beregszászi pedig, maga igen timidulus, és a magyar irók munkáiknak ismeretében igen novitiolus lévén, bennünket nem fog audaculusoknak nevezgetni, s felejti a caligans oculos és senio confectus patriarchákat. Hidd el barátom, a recenzióknak s tollcsatáknak nagy hasznok van. Engem in effigie szamárra ültete Somogyi és az ő társai - mert a réz nem Somogyié - s mi volt a következés? Ő szégyenli, amit tett; én nem szégyenlem, s engem vigyázabbóvá teve a bántás, pedig arra szükségem volt, mert te, amint írod, megszüntél fejtörő lenni, én pedig azzal halok meg, ha keresztre vonnak is. Nemeslelkű ember az ily bántásokat nehezen veszi, ha egészen idegennel történt is, miért ne hát magán: de a bántás felejtve van. Én Siposnak minap írtam egy igen barátságos levelet s okát adtam, miért nem terjeszkedém ki az új szintakszis és frázisok apológiájára. Pethe tiszteletre méltó ember: de én nem szeretem az ő magyarságát, mint ő nem az enyémet.

Bizony rendes vádakkal terhelnek engem azok a Túladunaiak: „Egykor én magam recenzeáltam, most *mások* által recenzeáltatok!" Nagyon kérlek, barátom, tudassad Ruszekkel és másokkal, hogy ez az alacsonyság énhozzám nem fér. Elmondom én magam amit elmondva lenni akarok. Csak annyi igaz, hogy minekutána én igen jól írok és igen könnyen írok ugyan németűl, mégpedig a *született németek ítélete szerint*, úgy, ahogy sok német könyvíró nem ír: de olykor grammatikai Schnitzerek fittyennek ki tollamból; amit magam recenzeáltam, Rumyhoz küldém, hogy küldje be ő megigazítván a gram. súlyokat. S ilyenkor a rec. mindég az én nevem alatt méne be az annalistákhoz; külföldre én egy recenziót sem küldtem soha. -

De ti sokan azon akadtok fel, hogy magyar meztelenségeket mutaték ki a németnek, s te is ezzel vádolod most Kölcseyt. - A német tudja, hogy mi csak most kezdünk, s korántsem úgy segélve, mint ő; a német tudja, hogy meztelenségeket ők is mutatnak, mégpedig most is; s mi ok van így nekünk a pirulásra? Az a kérdés végre is: való-e, amit én és Kölcsey mondánk? Én azt hiszem és vallom, hogy a Kölcsey Arhimedese és amit a redakció kihagyott, igaz szó, s a magyar Zrínyiig semmi poétai talentomot nem mutatott, azolta is a mi időnkig keveset, s itt Dayka ragyog is igaz fényben. Itt vagyok, vonjatok keresztre, ha hamis evangyéliomot hirdetek. Poocs verselő, nem poeta.

Hidd el, barátom, nagyon sajnálom, hogy amit te recenzió formán írál nem *ellenem*, hanem *rám*, nagyon szeretném nyomtatásban olvasni. A *romantischt* kitörlém; érzettem, hogy tarkít, de ki nem tudtam mondani. Ezt az ideát más helyt az Erd. Levelekben így tettem ki: szekerembe bivalyokat fogata Gyulay, s azokon menénk által a vízen. Ha az amadiszí út - - -.

Alig érti meg 20 olvasó, mi az az *amadiszi*. De már ez nem tarkít, mert annyi mint hannibáli, pendeszi, napoleoni, friedrichi. - Ellenben, édes barátom, a *mindegyik* miatt már egy kis beszédünk volt volna egymással, s készülhettél volna, hogy duellumra hívtalak volna ki. Cuivis accidere potest, quod cuique potest, ezt mondja Seneca, s a te nyelvrontó barátod ezt így fordítja: Mindegyikünkön megtörténhet, ami mindenikünkön megtörténhet - s ez rosszúl volna-e? Meglehet, hogy Túladuna és Túlatisza ezt úgy mondja, ahogy te kívánod, de én arról nem tehetek. - *Szög* és *szeg*, mint véle és vele, néki és neki - *fő*szédítő nem rosszabb-e mint *fej*szédítő? Kultsár tagadja ugyan, hogy a 3-dik személy *j* suffixuma az első személyhez ragadhasson; de hadd tagadja. Ott van a *száj* is, *sza* obsoletum, *szád, szája, szám* etc.

Én nemsokára egy értekezést küldök be a Tud. Gy.-nek a recenziók és tollharcok eránt; s erre igen jól történt, hogy leveledet vettem. Írjunk, barátom, szóljunk egymás ellen, ahol kell kémélés, de gorombaság nélkül, olykor élesen, csípősen, mint a gyűléseken. Emlékezel-e mit mondál egykor a Forgács Miklós háta megett Zichy Károlynak, amire a parókás kancsal Forgács rádmereszté a szemét. Nem kell bálványokat imádni.

Élj szerencsésen. Fekve írom levelemet reumatizmusomban, s ez már ma (reggeli 7-kor) 3-dik levelem, s ez a legrövidebb.

165

SZENTGYÖRGYI JÓZSEFNEK

Széphalom, márc. 29. 1818.

Kedves édes barátom,

Nem képzelheted te, mely nagy örömöket ada nekem ez a te most vett leveled, s mint kínzott az a gondolat, hogy régi hallgatásod talán elhidegülésedből eredhetett. Hányszor akartam már hozzád írni! S még ez éjjel is azt tettem fel magamban, hogy végre tollhoz nyúlok, s felriasztalak téged is némaságodból. Én ősz olta mindég készülök Biharba s Debrecenen keresztül, s ott, mint eddig mindég, te voltál volna az első, akihez betekintettem volna. De reumatizmusom, mely elgyengűlt - a gutaütés által elgyengített fejemet gyötri, meg nem engedi, hogy télben kijárjak, útnak indúljak: oktob. olta Újhelyben sem voltam, s hetekig nem ki az udvaromra. - Azonban egyéb gyengélkedések nem bántanak, s novemb. 1 napja oka febr. 1-jéig 1201 lapot írtam negyed részben nyomtatás alá, ide nem számlálván, amit elvetettem s a leveleket.

A feleségem szerencsétlen bukásának nagy következései voltak és vannak s talán maradnak is, de az ő vas természete mindent meggyőz. Levélben nem lehet mindent írni, s ez cselekszi csak, hogy elhallgatom. A többek közt azt mégis el lehet mondanom, hogy mostani viselősségében a bal ágyékában (ha tudniillik az anatómia annak nevezi azt a helyet, ahol a has és comb egyesül) gyakran oly *égető* fájdalmat érez, mintha tüzes vassal sütnék. - A kis Phigie (vagy a gróf Dessewffy mindent magyarosan írni tanító törvénye szerint *Fizsi*) sok ideig gyengélkedett, már erősödik, de nem oly jól, mint ezen időben egyéb gyermekeim voltak, kik közt, aki Antonint látja, azt hihetné, hogy egy debreceni hentes gyermeke. - Én gyermekeimben élek, homo proletarius: de elrettenek arra gondolatra, hogy mi lett volna abból, ha ifjanta házasodtam volna meg. Az Ábrahámnak adott áldás nekem juta; bár az Ígérő ezeknek kenyeret teremtsen kövekből.

A játékos tanítást én is gyűlölöm: de lehet holmit játékosság nélkül is könnyen tanítani és megszerettetni. Én magam tanítom holmire legidősb lyányomat, s könyv segedelme nélkül, s

próbáld, tudakozd, miként mene az Azovi tengerből Petersburgba mindég vizén, s elmondja a tengereket, elmondván, mely tengerben, mi esik jobbra, mi balra; s mint viszen az út Bécsből Párizsba, Londonba etc. A speciális dolgokkal nem terhelem, elég, ha e móddal hazáját ismeri. Tavaly januáriusban kezdé tanulni a klavírt s már mozarti ouvertüröket ver és énekel, s ki van kiáltva az egész tájékon, mely muzsikai talentumot kapott. Van egy bravur-ária (Maria Stuart), azt veri s énekli egyszerre, s a feleségem ángya elfakada sírva, midőn ezt és a Trubadurt hallá, mert ő maga muzikális lévén, tudja, hogy ez 3 esztendei tanulás után is elég volna. Mestere egy szakxóniai születésű ember, ki ezidén januárban elvette azt a leányt, aki velem Erdélybe járt, és ím bizonyos vagyok, hogy nálam marad, mert házas embert senki sem tart örömest, s városba költözni neki bajos volna. Van egy tiszteletre méltó Hofmeisterem is, ki 28 esztendeig volt lut. prédik. Turóc vármegyének első oppidumában, azután b. Révainál bibliotekár és szekretárius. Ez jó és tiszta fej, pedánt és a legtisztább lelkű halandó. -

S nekem Keszthely fát ültete! - Éppen ez órában köszöném meg gr. Festeticsnek s kimondám világosan, hogy ezt *nem vártam*. Tavaly négy *jelen volt* író koronáztatott meg; s ha akkor mások is jelen voltak volna, azok is ültettek volna fát magoknak: én a *meg nem jelentek közt* első kapám e megtiszteltetést. Miért *én?* kit Túladuna nem szeret. Onnan meg akarák kérni Abaújt, hogy nekem interdicálja az írást, s Kisfaludy minden magyart provokála egy le nem nyomtatott, de ezer kópiákban elterjesztett levelében, hogy ellenem keljenek fel, mint a Crimen laesae nationis reusa ellen. Beregszászi és Sipos ellen sok holnapokig hevere a Tudom. Gyűjtemény redakciójánál recenzióm, s csak akkor vétetett fel, midőn decemberben a redakció és Trattner meghasonlának s interregnum volt. Az ortológusoknak egy kevéske elakada szájokban a szó, s B. többet nem emlegeti az *audaculusokat*, Sipos pedig már a febr. kötetben nem mosolyog rajtunk kevélyen. A márciusi kötetben P. Sz. A. ezt teszi Primóczai Szentmiklósi Aloyz. - Az ő beküldött írását megbélyegezék a sok interrog. és exclam. nótákkal. De tehát a *szer* nem *modus*-t? *Szertelen* és *szerfelett való* és *szép szerrel* nem ezt teszi-e, quod modum non habet, res supra modum, et bono modo? - De ítéljenek ők, amit akarnak, nekem elég, hogy a mi Kisünk és hányan mások, felemen vagynak.

Ugyan édes barátom, mely nagy tudományú predikátor az ti köztetek, aki A. bélyeg alatt oly vakon recenzeálá a magyar nyelven írt káték legjobbikát? Kálvinista-e az? sőt keresztyén-e? Ő borzad. Én is borzadok tőle. Majd olvasni fogja a maga recenziója recenzióját. Már Bécsben van ez a munkám.

Olvasod-e te a Tudom. Gyűjt. darabjait? Én annak a journálunknak nagyon örvendek, noha tudom, látom, mi a baja. - Minap egy hívatlan Polycarpus ugyan megkorrigálá Buczyhoz írt episztolámat. De csak hogy Kultsárt is megkefélé, kinek elég felelet, úgy hiszem, amit Döbrentei tőlem a IX. kötetben felveve. - De hagyjuk ezeket édes barátom! élj szerencsésen a tek. asszonnyal s kedves gyermekeiddel, kiket tisztelünk, csókolunk

örök híved
Kazinczy Ferenc

A 82 esztendős generális és szabolcsi főispánt a maga nevenapján megütötte a guta. Eddig talán megholt. Jobb részét egészen elzsibbasztotta.

166

FÁY ANDRÁSNAK
Széphalom, 1819. jan. 25.

Különös tiszteletű drága jó uramöcsém,

A Fris Bokrétát tegnap késő estve vevém, s már elolvastam a Testamentomot és verseket; s kivált a Testamentumot *éppen nem várt* gyönyörűséggel. Uramöcsém igen szép nyelvet ír, oly szép nyelvet, hogy ezt a Testamentomot még egyszer el fogom olvasni, s ha grammatikai jegyzéseket talán belőle tenni nem fogok is, stilisztikaiakat fogok. Bár nyelvünknek úgynevezett ősei írnának ily szép nyelvet, mint ez az uramöcsémé! De ők, úgy látszik, hallani sem akarnak arról, hogy a stilisztikának sok nemei vannak, s ami hiba volna az egyikben, a másikban érdem. Ez a könnyű román a könnyű nemben van írva, s uramöcsém teljesen megfelelt a maga tisztének. Égek tudni, mennyiben illik a dolgozásra, ami a cím alatt áll, hogy ez *eredeti* tréfa. Ha a *fabula* is az uramöcsémé, úgy új okoknál fogva sajnálom, hogy uramöcsém tíz év olta tíz ilyen darabot nem adott.

Azt írja uramöcsém, hogy ezután nem fog írni verseket, s azt is sajnálom. Csak azt óhajtanám, hogy a verselésben volna sanyarúbb maga eránt. A nagy könnyűséggel írt vers ritkán ér valamit. Egyéberánt magok ezek a versek is bizonyságot tesznek arról, hogy uramöcsém találna erőt magában az emelkedésre, s csak az a baja, hogy némely exemplar vitiis imitabile hamis útra csalta s amint levelében kinyilatkoztatott feltétele gyaníttatja velem, magához kevesebbet bízik, mint kellene, s inkább tartja szeme előtt publikumát (ezek szavai), mint illik. A mi publikumunk azt kívánja, hogy ő vezesse az írót, s méltó is, hogy az író tisztelje a maga publikumát: de Horác és minden jó író azt hiszi, hogy nem az írónak kell vezettetni a publikum által, hanem megfordítva.

Vegye ezen ömledezéseimet, kedves uramöcsém, nem tanításképpen, hanem köszönetképpen a kedves, valóban kedves ajándékért.

Bár kedves öcsémuram, aszerint, amit ír, meglátná tehát azt a zemplényi tájt, melyet annyira szeret, hogy azt a barátját is megláthatná, aki uramöcsémet meglátni nagyon óhajtja, aki uramöcsémet teljes érdemei szerint szereti! - Maradok szíves tisztelettel

Kedves uramöcsémnek — alázatos szolgája
Széphalom, január 25. 1819. — Kazinczy Ferenc mpr.

167

HELMECZI MIHÁLYNAK

Széphalom, febr. 17. 1819.

Kedves édes barátom,

Mely kedves vala nekem valaha megint megpillantanom írásodat! s akkor pillantanom meg, amidőn csaknem minden literárius barátim magokat tőlem visszavonák! Nem vádlom őket; tudom hogy nagy ok nélkül nem teszik, amit tesznek, tudom, hogy szívek erántam meg nem változott: az énáltalam nem ok nélkül szeretett Szentmiklóssy a Tud. Gyűjt, januáriusi kötetében is adja jelét szeretetének, mint Szemere a tavalyinak két köteteiben: de sajnálom, hogy az ő leveleiktől vagyok megfosztva, melyek, minekutána lakásom a nagy várostól s a világ lármájától távol van, magányos életemnek nagy örömei voltak. Legyen! tűröm, amit

kell, s azt mondom magamnak, hogy ha ezt kell is szenvednem, örvendek, hogy a literárius despotizmusnak magamat ellene vetettem, s a Pápai Cathecism. védelme által megmutattam a Tud. Gyűjt., redakciójának, amit az a január, kötet első lapjaiban maga is megismer, hogy bántó írást valaki ellen felvenni, s a feleletet fel nem venni, s amellett egy újabb igazságtalan recenziót ismét felvenni, igen nagy igazságtalanság, s olyan, ami arra kényszerít bennünket, hogy más helyt szólaljunk meg. - Én, édes barátom, nagy örömmel látom ezen január. darabban, hogy redakció megismeri eddig való vétkét; s ilyen volt az is, hogy anonymus csatázásokat veve fel, s goromba s dühös veszekedésnek ada helyt (Füredi, Vida és N.);... - Ezen részrehajlás és igazságtalanságok miatt voltam én a Tud. Gyűjt.-nek esküdt ellensége, mint viszont legbuzgóbb barátja s terjesztője is én voltam, azt tekintvén, hogy az így is hasznot s igen nagy hasznot nyújtja a nemzetnek, s azt reménylvén, hogy vagy abbahagyja a részrehajlást, vagy elakad, s talán egy újabb folyóirást támaszt. - Amint egy nemeslelkű embertől tudom, Pest most az én morális karakteremet veszi kétségbe, s azt hiszi, hogy én két színt viselek, melyre az is bizonyság, amit magam vallék a Tud. Gy. felől. De a pestieknek, a magok vétkeik után, nem lehet egyéb vigasztalások, mint hogy engemet kétszínűnek tekintsenek; én magam felől azt hiszem, hogy nekem nem a *kétszínűség* a vétkem, hanem a *gondolatlanságig menő egyenesség*. Mert hogy a Tud. Gyűjt. *szeretete* és *gyűlölése* nekik megfoghatatlan titok, az az ő vétkek, nem az enyém. Minden dolognak két oldala van, s azt hamislelkűség nélkül lehet fejérnek mondani, ami fejér s feketének, ami fekete. Minden tudja, hogy én szóval is, levelek által is barátimat tüzeltem a Tud. Gy. hordatására: de azt is tudja, hogy világosan kimondanám, hogy a despotizmust csak addig fogom tűrni, míg kifakasztanak.

Egy barátom nekem azt mondja, hogy Füredi Vida név és az N. betű alatt Verseghy rejtezik. Meglehet, hogy Verseghy adta be az írást: de mind a stílus, mind amik egy bizonyos valakinek hozzám írt leveleiben vannak, azt mutatják, hogy Verseghy ott csak *leíró*, s talán *toldító* és *toldozó* volt. Nem veszem balúl; hozzá illett az is. Én sohasem titkoltam el magam s nem is fogom.

S képzelheted-e, hogy még azzal is vádolnak, hogy leveleim literárius hírmondók voltak, s annál nevetségesebbek, az ő ideájok szerint, mert azt nagy titok alatt írogattam. De azok, akikhez írogattam, ugye, örültek a híreknek, mint én azoknak, amiket másoktól vettem? Nagy igazságtalanság azt akarni, hogy hírt csak én vegyek, de mások nem kapjanak. Azt mondom, amire az Idvezítő taníta: aki tisztább e részben nálamnál, vessen követ rám. Mondhatnék én egy gravis írót, aki ugyanezt tette s teszi, de inkább csak szóval, quia scripta manent; s ez a maga idegenségét mások eránt nem szóval, hanem (titkon űzött) *cselekedet* által szokta kimutogatni. - Én kevélység nélkül hasonlíthatom magamat, midőn az ellenem tett vádakat elnézem, Horáccal. S csak várd: nemsokára olvasol valamit.

Hogy olaszországi útadból semmi sem lesz, azt ugyan nagyon kesergem. Te ezt az útadat meg fogtad volna írni, mint én Erd. Leveleimet, melyek ezidén nyomtatva lesznek, de nem Pesten. Most a görög és római literatúrából készítek filagóriákat, s az új literatúra IX filagóriáit újra alkotom. Amit Dayka és Báróczi előtt s az ó és új magyar s dr. B[eregszászi] disszert. recenziójában a neologizmus védelmére mondottam, újra mondom el jobb renddel és jobban elgondolva. Okt. 27-dikén beléptem 60-dik évembe; soká élni nem fogok; ez arra int, hogy leveleimet tekintsem végig, s azokból készítsek öt vagy hat kötetet. Hogy az episztoláris múzsa engem választott kedvencének, hidd el, nem érzem. Én itt is Kisnek adom a pálmát, és - neked, édes barátom, kinek tolla irígylést és csudálást érdemlő velősséggel bír. - Nemsokára olvasni fogod Festeticshez írt versemet Zrínyi nemű sorokban. Hadd lássák, hogy úgy én is tudnék, ha akarnék. Berkenyém felől egy szó sincs benne. Tisztelem s nagyon tisztelem a gróf kegyes indúlatját: de a berkenye engem pirít. Osztán tudom én, hogy mind a keszthelyi

tiszteltetés, mind a Marczibányié kevés idő alatt olyaknak is fognak jutni (az az emberiség sorsa), akikkel egy sorban állani nem szerencse. Élj szerencsésen kedves barátom, szorúlj mellyemre, s hidd el, hogy téged tisztelni s szeretni csak utolsó pihenésemkor szünhetek meg! - A mi Vidánkat s a mi barátnénkat tiszteld nevünkben.

168

BÁRCZAY FERENCNEK
Széphalom, 1818. febr. 10.

Kedves barátom,

Fogadd el a legszívesb köszönetet ajándékodért. Neked a sok nem sok; de mégis kínoz az a gondolat, hogy ez a szép pixis többe került, mint képzelhetem. Pedig ez nálam haszonvétel nélkül fog állani, mert én a cifrát semmiben nem szeretem. Egy rövid levél engem éppen úgy fogott volna bizonyossá tehetni barátságod felől, mely, ifjú esztendeinkre visszaemlékezvén, nekem nem lehet soha nem kedves. Nem képzelheted te, édes barátom, mely keservesen éltem én azon esztendeimet, amelyekről leveledben emlékezel. Talán lesz egy idő, amelyben szólani fogok ezekről, s akkor látni fogod, hogy nekem kedves lehetett volna, ha szánt volna az, akit szeretek. - Az isten tartozik a maga jósága szerént nekem is valamivel, s minthogy mindent sem a legboldogabbnak sem adott még soha, sem soha még a legboldogtalanabbtól sem tagada meg mindent: nekem örömeket még eddig gyermekeimben ád. Nekem kettő is sok volt volna, s most mindjárt hatan lesznek. Csak én s feleségem éljünk, nem rettegem a jövendőt, noha oly időket hoza ránk haragjában az isten, amilyeket senki sem óhajt: de elrettenek, ha azt képzelem, hogy kidőlhetek vagy özvegyen maradhatok. Élj szerencsésen édes barátom s tarts meg barátságodban. Feleségem tisztel mindkettőtöket, s ajánlja magát becses barátságtokba. Maradok szíves tisztelettel

örökös tisztelőd
Kazinczy Ferenc

Széphalom, febr. 10d. 1818.

169

ISMERETLENNEK

Széphalom, márc. 6. 1819.

Érdemes barátom,

Te engem tartasz adósodnak, én pedig téged. Jele, hogy egyikünknek vagy másikunknak levele elveszett. Annál kedvesebb tehát újabbi látogatásod.

Amit dolgozásimból bírok, venni fogod, rézbe metszett képem nyomtatványával, de amely most úgy hasonlít hozzám, mint hozzád, mihelyt biztos alkalmatosságot kaphatok, s ajándékban. Annak örűlök kivált, hogy még veheted Wieland *őrjöngő Szokrateszét*, melyet a cenzúra megengedett, s a kiadás után másfél esztendő mulva megtiltott, mert, úgymond, Wielandnak munkáit külön darabokban árulni nem szabad.

Hogy te *pertinax Kisfaludyánus* vagy (az elvont szó a tiéd) az ellen semmi szóm nincs; szégyenleném, ha ennek a tiszteletet érdemlő írónak nagy érdemeit nem tisztelnéd. Szerencsétlen vagy gonosz félremagyarázása szavaimnak, aki azt hiszi, hogy én őtet nem tisztelem, sőt nem csudálom. De tartozol-e te mindazt szépnek lelni, amit én, s én mindazt, amit te? s magunktól függ-e ezt vagy amazt szépnek vagy lelni vagy nem lelni? s mely alacsonyság azt hinni, hogy valamit *csak* irígységből nem lelünk szépnek? Barátom, egy ideig magyaráztam érzésimet, s még az is vétkül vétetett. Nem magyarázok tehát semmit. Ha itéletemet tudni óhajtod, feltalálod az Erd. Múzeum nem tudom hanyadik füzetében.

Hát azt hol vette tudósítód, hogy a Brekeke a kánonokok kórusát festi? Én bizonyossá tehetlek, hogy ezt a magyarázatot most hallom életemben legelőször, s fejemben s szivemben soha még nem volt. Nekem soha még kánonokkal bajom nem vala, s szeretném ha minden papot Nunkoviccsá, Nagy Józseffé, Molnár Jánossá, Mitterpacherré, Horváth Jánossá s báró Szepesi Ignáccá tehetnék. Én azt sem tudtam leveled vételéig, hogy a kánonokok kóruszt énekelnek, mint például a franciskánusok. - Az én Brekekém a Poocsok seregét festi, akik nem szenvedhetik a metrikus verseket. Ilyenek igen sokan vagynak, még az én vidékemen, azaz a Tisza két szélén messze földre, s talán nálatok is.

„Emberek vagyunk" (ez az én szavam a Ruszekhez írt levélből) „s lehetnek neked is oly írásaid, melyek, ha nem volnának írva, sokért nem adnád" (ezek a Kisfaludyéi Ruszekhez felőlem). - Barátom, az én két szóból álló mondásom *triumfusa az én szívemnek*, s úgy vette Ruszek apát úr is. Hogy lehetnek oly írásim - minden bizonnyal; mint mindennek, aki valaha írt, s kivált nekem, aki nem gyengeségből, hanem principiumok szerint és józan eszmélet után ömledeztetem szivemet minden tartalék nélkül, valamikor barátomhoz szólok, mert én úgy hiszem, hogy becsületes embernek éppen oly szabadon *írhatok*, amely szabadon *mondhatok* - az *írás* ugyan fennmarad: de Schlözer szerint, ez annál inkább kötelesség; s a jó és eszes ember, midőn ily szabad ömlésű levelet lát, azt mondja magának, hogy azt *barát* írja *barátnak*. - Tudom én mire van a célzás, s oly *rossz szívűnek* képzelj (mert ennek jeléül vette az említett író), hogy nem szégyenlem EZT a rosszszívűségemet. - Barátom, kell-e erőszak a jó ügy védelmére? Vagy az erőszak is jó eszköz? Haramiának igen is. - Pirúlok, barátom, de nem magamért. Imhol az én murus aheneusom: *Tempus virtutis vindex*. Mert a nulla pallescere culpa már megvan, s azt nem várom mástól s az időtől.

Én a Tud. Gy. 1817. XII. Kben recenzeálám az Ó és Új Mt s Dr. Bt; elég szabadon, olykor élesen is, de nem gorombán; s az a vád, hogy a Dr. B. szavai: caliguus oculos Isaacus (lásd Dissert) a Dr. B. *fájós szemeire* van mondva, oly istentelen rágalmazás, hogy bizonyossá tehetlek *téged* (nem az oly - alacsonylelkű recenzenst, mert annak vélekedése nem érdemli, hogy szoljak), hogy Dr. B. úrnak fájós szemei felől még ma sem tudok semmit, s egy hozzá közel lakó s őtet gyakran látó orvos sem tud. - S az a másik, hogy a neológusokat kevélységgel vádlónak kimondám, amit Plató Diogenésznek, nem vád; mint az nem, hogy ő a *bódítani*ból *bódítót* csinált, s azt *bolondító* gyanánt vette. Lásd tehát a szelidséget kivánó, gorombaságot útáló recenzens hogy viseli magát, lásd és te ítélj meg. Az nekik a bajok, hogy velek ellenkezni mer valaki. A tud. országában a nem goromba s a nem készületlen szó mindég szabad. A Tud. Gy. tavaly is, ezidén is megismerte, hogy a *megszólított írónak jussa van menteni magát*, s a prof. Márton Katekizmusától az *megtagadtatott*. Első igazságtalanság. A debreceni bántó recenzió ismét felvétetett. Második igazságtalanság. Megszólaltam. Ok nélkül-e? készületlenül-e? Mártonnak hagytam, hogy szóljon a metafizikushoz: az én dolgom az volt, hogy a populáris olvasóhoz szóljak, s a protestánshoz, de mint a katolikusokat tisztelő protestáns. Örvendek, hogy a jók szavamat humanus beszédnek vették: az általam megcáfolt debreceni recenzensé az nem volt; a másik pedig, akit cáfolnom nem vala kötelességem, a vastagságokért csak megérintettem. Mert nem vastagság-e s hamisság-e, hogy Márton *sok lapokon maga magasztalja magát?* Nem ahogy én magam kürtölök magamnak!

Ezeket nem a magam mentségére, hanem, hogy tudd, miben van a dolog. Így illik-e a tudomány körül bánni? A poétai játék poétai játék: fáj s így nem teszem. De Schiller és Goethe így írtak Xeniákat, s azok voltak ám a tatárostorok. Freronizmust az emleget, aki Nabukodonozort!!! Az emleget lest, aki titokban akar lappangani!!! s annak, aki sohasem akart még lappangani.

Olvasád a M[agyar] Kurirban keszthelyi versezetemet. Az nem filagória, mert nincs benne uj szó s könnyen lehet érteni. Pedig így is filagória. Meg akarám játszattatni embereimet, mint Erasmus. Filagória, mégpedig francia filagória; ők így írják egészen a magok episztoláikat. Nem lévén poétai repülések, szentimentumokat cifráznak fel. Én gróf Festeticset oly szentül tisztelem, amint festem. Ki nagy közöttünk s ki volt nagy közöttünk, ha ő nem az? Ily férfi kegyessége jelét venni, bizonyosan igen nagy szerencse; én csak azt is sajnálom, sőt szégyenlem, hogy őtet soha nem láttam. De poétai régióban élő embernek a reális világ tisztelete (azaz a nem poétai világé) csaknem kínos, s meglásd, elébb-utóbb oly ember is kap Keszthelyen (mint minden efféle intézetekben) tisztelet jelét, hogy az ember talán ki is tépné haját bosszúságában. Minden emberi dolgok így járnak. Vedd rá a kereszteket, pántlikákat. Azoknak célja az volt, mikor fundáltattak, hogy virtusra buzdítsanak: ötven esztendő mulva olyak is viselték, akiket meg kelle büntetni. Az isten öntse ennek a nagy embernek unokáiba ezt az ő lelkét, s adja, hogy mindég oly férfiak tiszteltessenek meg, mint ezidén, ha ugyan való, hogy az én Zrínyim s az én Kisem tiszteltetének meg; az isten adja, hogy a nyelv és literatura dolgában sohase boldogúljon egyéb igyekezet, mint az, ami ezt a kettőt s ezáltal a nemzetet a virágzás legfőbb polcára juttathatja. Élj szerencsésen kedves barátom!

örök tisztelőd
Kazinczy Fer.[enc]

ágyban fekve.

170

GR. DESSEWFFY JÓZSEFNEK

Széphalom, szeptemb. 23. 1819.

Tisztelt barátom,

Ma éjjel 3 órakor tűz támada itt a faluban, s ámbár a rettenetes szélben a harang félreverését hallanom nem lehetett, minthogy addig bé sem hunytam szemeimet, én voltam a legelső, aki a veszedelmet megsejté házamnál. Cséplőm az ablakomhoz jött hírt adni, de már talpon valék. Képzelheted rémülésemet. Feleségem felriadt a cséplő szavára, én pedig szaladtam két legkisebb gyermekeimet szabadítani meg a veszedelemtől. Azokat bátorságba tévén, s teheneimet s lovaimat az ólból kieresztvén, familiám levelesládáját vihettem ki két izmos cseléd által, magam a szobaleánnyal az autográfiai gyűjtemény ládáját vittem az udvarra. Ekkor manuscriptumaimat s barátim leveleinek csomóit s úgy réznyomtatványaimat s egy skatulyámat, melyben az 1795-dikben viselt félesztendei szakáll is van. Elébb már megtettem a rendelést, hogy a tűz és közöttem álló két ház fedele tépessék le, de ami meg nem történt, mert a szél, füst és láng miatt meg nem történhetett. Így csendesen vártam, legkedvesebb portékáimat kiszabadítván, hogy az öldöklő angyal felettem menjen el, amint neki tetszik. Házam zsindelyei sok helyeken égni kezdettek, de azt cselédim eloltották. Csűröm megmaradt, mert a szél más irányzatot veve. Két ökonomikus házam s egy egészen új kocsim leve hamuvá, s károm ezer és kétezer forint közt áll. A ládát vivén, egyet buktam, s két térdem nem karcolást, hanem sebeket kapott, nehány napig fel nem fogok öltözhetni. Embereim

közül egy telkes gazdám és négy zsellérem égtek földig, s három testvérek által bírt vendégfogadóm odavan. Ha gazdag volnék, felépíteném embereimet, s minden károkat az utolsó fillérig én viselném: szegény lévén és a szegénység mellett hat gyermek atyja, kötelességnek ismerem, hogy csűröm őket táplálja, mégpedig ajándék képében, mert nem illik, hogy az én csűröm megmaradván, az övék elégvén, ők koplaljanak. Édes barátom, epe nélkül mondom: Virtus post nummos. Nincs jobb portéka, mint a pénz, noha Sallust azt mondja, hogy azt egy bölcs sem szerette meg. A pénz még virtust is adhat s van virtus, melyet nem lehet gyakorlani pénz nélkül. De a pénz is csak az eszes ember kezében jó; a bolondéban nem jó az.

B. Vécsey Pál reggel 9 órakor tére be hozzám, a sógorasszonyom pedig a maga sok gyermekeivel 11-kor, s ez még ebédre Kázmérba ment, látván, hogy házam rendetlenségben van, s szakácsom nem főzhet elégetett kezeivel. Engem csendesen találtak, mert nem azt tekintem, mely kárt vallottam, hanem hogy mit vallhattam volna s mit nem vallottam.

Kezemben van a prof. Sárvári által hozzám küldött nyaláb. Az referendárius Cserey Farkasnak Magyar Valerius Maximumát (azaz Magyar dolgokból szőtt Valerius Max. forma munkáját) hozta hozzám. A fia akarja kinyomtatni, s nem kap nyomtatót. Én teszek próbát, ha kiadhatom-e. Magyar dolgot, de nem a Valer. Max. formájában, s valljuk meg, ma mégis csak másként írunk, mint M. Terézia alatt, mégpedig nemcsak a magy. stílusra nézve. -

Mely igen óhajtanék én tenálad mulathatni fejedért, szívedért, lelkedért, tudományaidért csudált férfiu! mely igen óhajtanám látni a méltós grófnét nem Kassán, a cifra világban, hanem Szentmihályt, csak a te s csak gyermekid társaságában, s nem mint dámát, hanem mint mezei háziasszonyságot, s kertje ültetései közt! A vetésemmel majd készen leszek: de nekem ezer meg ezer bajaim vannak, ami miatt ritkán tehetem, amit óhajtok. Nem igérem tehát, hogy megyek: de ha mehetek, bizonyosan megyek, s viszem mind a parancsolt dalt és Zrínyit, mint Sallustomat s Milomat, mind azon Értekezést, melyről minapi levelemben szólottam; mert én úgy hiszem, hogy dolgozásom csak úgy ér valamit, mikor te javallhatod, s azt hiszem még, amidőn különösségeim mellett megmaradni makacsságom parancsol is. Hagyjuk meg kinekkinek a maga sajátságát, s tűrjük az olyat, bár nem javallhatjuk. Gróf Teleki László az ilyenben anarchiát lát, én csak a természet által is gyakorlott különbözőségek egységét s az nekem kedvesb az a másik egység.

Ámbár a Bártfai levelek sorsa elijeszthetne, én Erd. Leveleimet még is a magam kockámra adom ki, s azon leszek, hogy nyerhessek is valamit, s adósságomat egy kis részben fizethessem. Nincs most édesb érzés előttem, mint azé az atyáé, aki ezt mondhatja gyermekeinek: *Ezt nektek én szerzettem*. Néked, édes barátom, még ezt a szerencsét is megadta a sors, mégpedig nagy mértékben. Te nekik csak azt a fényt nem adtad, hogy kulcsot, keresztet és titulust szerzél.

Mihalyik kassai órásnak brutális heroizmusa nekem nagyon tetszik. Észrevette, hogy felesége egy Trémamonti nevü Mazuchelli Rgtben szolgáló hadnaggyal mulatgatja magát, s kérte az oberstert s generális Máriásyt, hogy tegyenek bajáról. Azt mondják, azok nevettek az emberen, s ő a sétálóhelyen a hadnagy pofájába külde be egy töltés serétet. Képzelem, mely lárma lett a lövésre, és hogy némely kassai dáma mint csudálkozott, hogy az oly vakmerőség mint juthat férjnek eszébe. Hallom a tisztek azt mondák Mihalyiknak, hogy hiszen az neki tiszteletére volt, hogy egy aranyrojtocskát hordó úr magát az ő burger rangú feleségével mulatja. *Galba negabat.* Óhajtanám, hogy efféle történeteket minden két esztendőn látnánk egyszer. Most a legények másnak házasodnak s az asszonyok úgy mennek férjhez, hogy felváltva lássák magokat a szobaleány által s az a házassági szentséget eloltja.

Ez a mocsok nem vala a papíroson, midőn írni kezdettem. Fekve írom levelemet, s úgy gondatlanságom vagy csak szerencsétlenségem bocsánatodat érdemli.

Élj szerencsésen tisztelt barátom. A mélt. grófné eddig vette francia levelem. Bár soloecismusaim meg ne bánthatták volna. Csókold kezeit képemben szent tisztelettel. Én ezt a nagylelkű római asszonyt magáért tisztelem, nem teéretted, noha éretted is fognám, ha magáért nem tisztelhetném.

171

SZENTGYÖRGYI JÓZSEFNEK

Széphalom, nov. 4. 1819.

Tisztelt kedves barátom,

Barátságos emlékeztetésed csalhatatlan bizonysága annak, hogy te engem szeretsz, az pedig az én életem legbecsesb öröme. Engedj meg hallgatásomnak. Közelgetvén végem felé, olyanná lettem, mint akiket megszállott a pénz gyűjtésének dühe: alig marad időm barátimnak írni. Éppen ez órában végzém el egy 48 lapnyi értekezésemet a Tud. Gyűjt. számára, melyen sok holnapok olta dolgozom, s legelső dolgom az, hogy neked válaszoljak. A mi Kisünk levele két holnap olta várja azt.

Barátom, Pesten una salvificát prédikálnak a nyelv dolgában, s ámbár a dolog előttem titkoltatik, és hogy ne moccanhassak, Nabugodonozorrá csinála füredi Vida (Verseghy Ferenc), látom mégis, hova akar kiütni a dolog...

Szüretem igen rossz volt. Egy olyan szőlőn, mely ada már az atyámnak (nem nekem) 80 hordó bort, most harmadfél hordót adott; egy másik 9 hordót, egy harmadik felet. Aratásom ilyenforma. Szőleimet 3-szor verte le a jég, tavaly egyszer, s ez a szerencsétlenség oka.

Szept. 23. éjjeli 3 órakor a legirtóztatóbb szélben, melyet még télben is képzelhetsz, tűz támada a 40 házból álló falucskában, s végigment mindazon, ami a meridiánus lineájában útjában volt. Egy óra alatt vége volt mindennek. Fejem felett 8 helyen ége a zsindely, de házam, csűröm, istállóim megmaradtak. Két oeconom épületem van oda, s 2.000 frt-tal vagyok szegényebb. Midőn famíliám leveleit 2 kufferben kivittem, térdre buktam s mind a két térdem nagy sebet kapott. De következése régen nincs.

Gróf Dessewffynek hozzám írt pajkos, de gyönyörű versét olvastad az újságban...

Mi mindnyájan élünk, s valaha már nem szaporodunk, mint eddig. Képzelheted, édes barátom, mint fogódik el szívem, midőn gyermekeimet látom magam körül, kik közül Bálint még nincs 16 holnapos, s az forog előttem, hogy októb. 27-dikén beléptem a 61-dik esztendőbe. De az Ábrahám istene ezekről sem feledkezik el, s még eléggé ifjúnak érzem magamat.

Mondjad Lizi kisasszonynak, hogy Stammbuchja papirosait eltettem valahova, s még rá nem akadtam: de bizonyosan el nem vesznek, s örvendve fogom beírva visszaküldeni. Szeretném tudni, Kármán mint végezte el a képeket, és hogy az ottlétemben még vakon álló szemek a Susi kisasszonyéban csillámlanak-e. Az Igaz szavai felett sokat mosolygok magamban.

Kérlek, édes barátom, méltóztassál az idezárt szelet papírost Fáy András rokonomnak általaladni, ha a kisasszonyok ismét elmennek nézni gyönyörű képeit.

A tek. asszonyt tiszteld mind az én, mind a feleségem nevével s engedd megölelni magadat teljes szívemből, teljes lelkemből, és minden erőmből.

örök híved
Kazinczy Ferenc

172

KISFALUDY KÁROLY KAZINCZYNAK

Pesten, 15. márc. [1820]

Tekéntetes Táblabíró Úr!

Azon tisztelettül ösztönözve, melyet a tek. úr megismért érdemei s lelkes munkái bennem gerjesztettek, bátorkodok ismeretlen csekély dramatikai szerzeményeimmel kedveskedni; nagy örömömre és vígasztalásomra szolgálna, ha a tek. úr, mint honnyi nyelvünk s literatúránk hathatós előmozdítója azokat kedvesen felveszi. Érzem ugyan, hogy a nagyobb elme várakozásinak meg nem felelnek, s némely hiányosságok azokat homályba vonják: - de mégis kecsegtet a remény, hogy a buzgó tanulónak első zsengéjét a felszentelt mester méltánylani tudja, s öntehetségét mértékké nem veszi.

Nincs hazámban, kit nyugodtabb szívvel mernék magam felett bírónak meghívni, mint tek. urat, kinek az irígység és rágolmazás tőrjei annyiszor lepergettek mellyérül; ki felemelkedve a tudóska ösvényrül, mélyebben beteként volna a művészség templomába. - Nem merészség tehát, hanem fiúi bizodalom vezeti tollamat, midőn azt kérem: hogy méltóztasson a tek. úr munkáimrul igaz ítéletet tenni, hogy jövendőben tudjam a jót folytatni és a rosszat kerülni; méltóztasson velem közleni észrevételeit, s hálaadatosságomnak az lesz jele, hogy azokat mindenben híven követendem.

Tatárjaimat 19. esztendős koromba írtam. Ilka, Stibor későbbi munkáim. Mi a nyelvet illeti, megvallom: most kezdem tanulni; nyolc esztendeig huzamost a külföldön lévén, magyar könyveket csak alig láthaték; most kezdek válosztást tenni s a nyelvnek rövidebb és nyájasabb fordulatit megismerni.

Hogy a világnak a tek. úr eránt való tiszteletemet megmutassam, kérem, méltóztasson éppen most munkában lévő ezen című tragédiámnak: *I. Ulászló magyar király vagy a Várnai ütközet* - ajánlását elfogadni. Vannak 16 kész darabjaim, de amaz kedveltem, úgy vélem, leg is jobb; s hogy e részben örömem teljes légyen, azt a tek. úr nevével, mellyel minden igaz hazafi előtt oly becses, diszesíteni ohajtanám. Szándékom azt még ezidén kiadni, s legfőbb gondom lészen, hogy a munka külsőképpen is céljának megfeleljen. Erre adandó engedelmével, megvallom nagyon szerencséltetne a tek. úr és erőt és örömet adna munkálkodásomnak.

A tek. úr kegyességében ajánlott vagyok és maradok tekéntetes úrnak

igaz tisztelő szolgája
Kisfaludy Károly

173

KISFALUDY KÁROLYNAK
Széphalom, 1820. márc. 29.

Kisfaludy Károlynak Kazinczy Ferenc tiszteletét.

Nagyfényű férfi, tisztelt társam, barátom! Hajlandóságodnak szép zálogai, leveled és a három nyomtatvány, engem váratlan örömmel leptek meg. Annak, aki a hazát a mi pályánkon szolgálja, nincs szebb jutalom, mint szeretve látni magát azon társaitól, akiket becsül. Mert az a taps, az a füst, ami bennünket néha csiklandtat, és amit magunknak ifjú éveinkben ígértünk, annál inkább veszti el előttünk becsét, minél inkább érdemeljük azt. Örömemet a te szere-

teteden neveli az a gondolat, hogy szerencsétlen öszveakadásom után Sándor testvéreddel, legalább az egyik Kisfaludynak dicsekedhetem barátságával. Ő és én nem egy ösvényen járunk, s nem látom, miért kellene, miként lehetne nekem tekintenem őtet kancsal szemekkel. Mint szerelem dalosa ő nekem mindég nagy marad, s én nem ismerek írót, aki együtt bírna vagy együtt bírt volna minden tökélyt, s annyira elhomályosítana minden másokat, hogy mellette az igaz fény ne ragyoghasson.

Úgy írod, hogy katonaságod tégedet sok ideig tartván a haza határin kívül, nyelvünkkel szorosabban csak most kezdesz ismerkedni. Örvendj szerencsédnek; a te magyarságod velős; s erőt szerezvén a francia és német nyelvekben is, annál inkább meg fogod nemesíthetni a honit, általhozván ide azoknak kényességeket, de a mi szép nyelvünk virágiról el nem feledkezvén. Arra ennek nagy szüksége van, mert ez nem régolta míveltetik, s minden nyelv tanult a mások példáján. Az elébb-utóbb úgyis megtörténik; akármint ellenkezzenek ortológusaink. Tisztelni kell a szokást és a grammatikát s jaj annak aki törvényt nem ismer: de az ízlés nem kevésbé szükséges és biztos vezér.

Ítéletemet kívánod dramaturgiai dolgozásaid felől. Én e mezőbe sohase mertem vágtatni; érzettem kevés erőmet, s ez legalább szerénységem bizonysága. Engedd tehát, hogy egyedül jámbusidra mondjak egy-két szót. Te a spondeus és jámbus közé anapestusokat és daktylusokat is elegyítesz, s az nincs ellenemre; noha én a jámbust inkább szeretem, ha spondeusokkal vagyon is elnehezítve, mert a beszédnek komolyságot s egyszerű arcot adnak. Egy látszik ellenemre; az, hogy az utolsó lábon nemcsak jámbus pereg. Ha nagyon meg nem csalatkozom, erre nincs példa. Vágynak jambusok, kemény ütésű lábbal az utolsó helyen; de akkor minden sor ilyeken végződik, s skázon nevet visel.

Hogy a Várnai ütközet elébe nevemet akarod függeszteni, az engem kevéllyé teszen. Hadd lássa a haza, hogy engem barátságodra méltóztattál. Egyedül arra kérlek, hogy ott ne hozz elő semmi magasztalást; tartsd azt az érdemesebbeknek. Légyen az, amit mondani fogsz, semmi egyéb, mint szeretet sugallása.

Élj szerencsésen, tisztelt férfi, s barátságodban, mellyel önkényt jövél ellenembe, és amelyet én hálás szívvel fogadok, tarts meg. A szerencse koronázza meg igyekezeteidet. Te ifjú vagy; az út terhes: de egy kedvező isten segélyével megfuthatod. Menj teljes elszánással neki, s a nehézség el ne lankasszon, a haszontalan taps el ne szédítsen.

Széphalom, márc. 29. 1820.

174

BÁRÁNY ÁGOSTONNAK
Széphalom, 1820. aug. 28.

Debreceni Bárány Ágostonnak
Kazinczy Ferenc
baráti szíves idvezletét.

Egy megöregedett embernek, ki a pályáról már-már lelép, nem lehet nagyobb öröme, mint midőn azt látja, hogy oly ifjak által váltatik fel, kik azon, sokat már elkészülve lelvén, szabad futással fognak futhatni, s bennem leveled, szeretetre méltó ifjú, e reményt támasztotta. Bár te, és társaid, könnyebbnek ne nézzétek a munkát, mint illik; bár el legyetek hitetve, meg legyetek győzve afelől, hogy a tetőt izzadva s meredek szirteken keresztül kell megmászni, és

hogy csekély az a jutalom, amit csekély munka ád. Sok ifjainkban láttam fellobbani a tüzet s tüzök elaludt. Nyelvünk s literatúránk férfilelkű ifjakat vár.

A dal - virág. Ha az, amit mond, sem a fejhez, sem a szívhez nem szól úgy, hogy egyikét vagy másikát hatalmasan megillesse; ha nyelve nemtelen, gondatlan; ha rímje nem tiszta, lábai sánták; ha tartalom és forma nem tesznek egy szép egészt; ha bennünket nem kap ki a mindennapiság köréből egy szebb poetai régióba, hanem zörgő, visító szavaival akar megcsalni, ki fog kapni az ily dalon? Prózát sem tudunk írni, hogy dolgozásaink a bővbeszédűség vétkétől menteknek ítéltethessenek, s ezért van annyi rossz, annyi szenvedhetetlen dalunk. Ha ki erre meg nincs híva, írjon azon könnyebb nemekben, melyeket Horác félprózának nevez. Egy hibátlan dal ér annyit, mint egy nagy munka; de kíván is annyi izzadást.

Ezek valának azok, kedves barátom - mert biztos megszólításod felszabadít, hogy így nevezzelek -, melyeket leveledre, amint hiszem, mondanom kelle. Az írói tüzet nem gerjeszteni, hanem oltani kell; mert akiben igaz tűz ég, méginkább fog égni, s abban alszik el, akiben égnie nem kellene. Élj szerencsésen, s fogadd el köszönetemet bizodalmáért; igyekezni fogok azt érdemleni. Neveljenek isteneid a köz anya javára, díszére. -

Széphalom, auguszt. 28. 1820.

175

GR. DESSEWFFY JÓZSEFNEK

Széphalom, febr. 4. 1821.

Tisztelt kedves barátom,

Imhol mégyen vissza hozzád Zrínyi munkája és a Hormayr és Mednyánszky bárók Zsebkönyve. Zrínyimet beküldém Patakra, hogy ha meg nem volna a bibliotécának, írassák le, s leíratták, széjjelbontatván a te exemplárodat, hogy árkusokként adhassák a deákok kezeikbe. A leírás így egy hét alatt véghezment. Innen történt, hogy most más színű papirosba van kötve az, ami hozzád megyen, mint akkor volt, mikor vettem. Ha reményleni lehetne, hogy a cenzor megengedi e kiadást, én ezt is kieresztenem. Nem mondhatom én neked, mint bájol el engem mindaz, ami a Zrínyi tollából folyt...

- - - -

versedet. - Kisfaludy Károly is ily szándékkal van, s Almanachjába ily tárgyú versezeteket bévenni nem akar. - A császárné megengedte, hogy neki dedikáltassék az Almanach.

Lesz egy zsebkönyvünk is. Igaz Sámuel úr adja ki Bécsben. A címlapra a tokaji hegyet metszeté az én rajzolásom szerint. Ezt nekem már megküldötte; a kép igen szépen van dolgozva, de nem híven. Visszaírtam neki hogy igazitassa meg, s ígérte, hogy fogja. Annál inkább örvendek azon, mert a szép hegy Szentmihályról tekintve éppen az, amely Újhely mellől tekintve nápolyi szépségű: a Bónis Sámuel úr Nagyfaluja felől tekintve óriási rút forma.

Igaz maga szólíta meg, hogy Szentmihály című epigrammámat zsebkönyvébe felvehesse.

Nem hittem én azt, nemeslelkű férfi, s nem is hiszem, s hinni soha nem fogom, hogy téged a fösvénység szállhasson meg: de hiszem azt, hogy ezek a tatárjáráshoz hasonlítható idők téged is meghatnak, s elveszik nyugodalmodat, mert súlyokat te is érzed minden gazdagságaid mellett. A sors nekem nem ada csaknem 900 házhelyű Szentmihályt és amiket Sárosban és Zemplényben bírsz: engem irtóztató csapások érnek és bár hát a feleségem menekedhetett volna meg a hasonló csapástól, de őtet egy részben éppen az érte, ami engem. Én megvallom, hogy mint a Horác Menája, most éjjel-nappal mindég a *fösvénység* gondjai foglalnak el. Szeretném gyermekeimnek azt a vallástételt adni szájokba, hogy atyjok igyekezett őket megmenteni a szegénység lelket ölő szükségeitől, a világgal pedig azt láttatni, hogy egyebet is csináltam volna, mint könyveket, ha engedte volna állapotom és az idő. - Az a munka, amire vagy te buzdítottad Döbrenteit, vagy Döbrentei téged, gyönyörű lehet, de nem látom, mint boldoguljatok. Minden írót nem ismertek. S az írók hada veszedelmes had, erre is elmondhatjuk Voltaire-rel: *Illustres fous!* Alázatosak, szerények, nekik nem kell a dicsőség, ők érzik mun*kácskájok* csekélységét: de ez a keresztyén alázatosság gőg, iszonyú gőg. Engem ez vont bajba és háborúba. Bella geri placuit nullos habitura triumphos. Én Egmonti lélekkel bírva, egyenességemmel önként léptem kelepcéjekbe, noha az Oránienek sokszor intettek, hogy ne higgyek nekik. Azon kell lennem, hogy becsülettel vághassam ki magamat a bajból, s ezt mondom: Bella geri placuit *magnos* habitura triumphos. Mert ha az ügy kap triumphusokat, úgy mi is győztünk.

Hogy Zseni felől szeretettel szólasz, az nékem kevélységem. Azzal az intéssel eresztettem el, hogy csak a jók javallását keresse, nem a fényesekét; s meghagytam neki, hogy a szenátor Fried úr leánya társaságát keresse inkább, mint akárki másét. Harmadik kézből tudom, hogy a lyányomat az az igen tiszteletes erkölcsű s gondolkozású személy, valamint atya is, és testvére nagyon szeretik. Megbecsülhetetlen az a kegyesség, amellyel eránta te vagy, mert így a gyermek téged, a méltós. grófnét és comtesse Virginiet csudálhatja. Neki maga a természet már, de én is és az anyja, *félénkséget* adánk; elevenségre van szüksége, és a szebb társaságok tónusának eltanulására. Hol vehetne erre szebb és nagyobb példányokat, mint a te házadban? Kérlek, fogadd attól az embertől, aki semmit nem adhat, az itt menő *Titkos Híreket* hálája jeléül s bizonyságául. Lelked nemessége azt hiteti velem, hogy te nekem abban rosszul semmit nem vészesz. Vígasztalhatatlan volnék ha valamit találnál benne, ami megbánthatott volna. Élj szerencsésen, tisztelt barátom, s légy elhitetve az eránt, hogy téged forróbban senki sem tisztelt, senki sem szeretett, mint

Kazinczy Ferenc mpr.

Mit mondasz a Cserey levelére? Nem jobb-e így szerettetni, mint te szerettetel, mint úgy, ahogy a mi ragyogó bábjaink, akik előtt görbedeznek, de vagy szidva vagy nevetve?

Mit mondasz Kornishoz írt episztolámra?

Gróf Eszterházy Károly püspökről is papirosra fogom tenni, amiket tudok. Méltóztassál várakozással lenni.

176

PONORI THEWREWK JÓZSEFNEK
Széphalom, 1821. ápril. 7.

Ponori Thewrewk Józsefnek Kazinczy Ferenc
baráti idvezlését.

Megbecsülhetetlen ajándékaid s kivált a Kalmár György autographona szívemet, Kerekesünk biográfiája fejemet nyerte volna meg néked, nagy érdemekkel ragyogó s szeretetre igen méltó ifjú, ha mindkettejét régolta nem bírnád. Aki így gondoskodik másoknak örömeik eránt, az nem lehet nem nemes lelkű; aki pedig így ír, tiszteletünket érdemlené, ha semmi rényt nem birna is. Felélesztetted bennem azt a régi hitemet, hogy ifjaink többek lesznek idővel, mint mi öregek vagyunk; mely természetes is, minthogy az, aki irtva találta az utat, könnyebben futhatja meg futását, mint, aki idejét az irtogatásra vesztegette, s te, szeretett barátom, ezeknek számokban bizonyosan ragyogni fogsz. Szerencsét a futáshoz! Felelj meg a haza reményeinek, s ragyogásod teljében szeresd annak négy fiait, akit már akkor nem fogsz szerethetni. Emlékeztesd őket, hogy szeressék a szépet, a jót, a szentet; s ha álutakra tévednének, mint atyjok barátja, dorgálva, feddve, fenyítve vezesd útba. Emil fiam sokat igér; a többiről még nem szólhatok.

Kerekesnek Életét bepiszkolva küldöm vissza. Elrettentem midőn nevem előtt azt a külvilág titulusát pillantám meg, s minek nevem elébe a praedicátum? Regnum nostrum non est de hoc mundo, ezt mondá Idvezitőnk. Kitörlém Hamletem dicséretét is, mert az ezt valóban nem érdemli. Szeretem én, ha ott magasztaltatom, ahol a magasztalásra nem vagyok érdemetlen, és ha olyanoktól magasztaltatom, akik magok is magasztalhatók, s az a bohó kevély alázatosság, amellyel annyi furfang játszik körűlöttünk és közöttünk, nekem sem nem vétkem, sem soha az nem volt. Ismerem magamat, s nem rettegek lárva nélkül jelenni meg a jók között úgy, ahogy vagyok. De midőn barátimat a szeretet ragadja magasztalásomra, ahol feddést s fenyítéket érdemlek, ott kénytelen vagyok őket kérni, hogy ne pirítsanak. Kitörlém nevemet egy más helyen is; nem akarom, hogy miattam magadnak ellenséget csinálj. Ellenben, ahol a Kerekes javallását említed, ott semmit ki nem törlöttem. S ez elég jele egyenességemnek. Ha holtom után marcangolni fognak, akiket most ortológusaim és neológusaim s antikritikám elnémított, tedd, amit barátság és igazság kívánnak, s fesd karakteremet ezen vonások után. Lehet-e kevesebb gőgü embert látni *az életben*, mint én vagyok? hogy hihetik tehát ezek, hogy én az *írók körében* vagyok *kevély?* Ha vádolni akarnak, vádolják *nehéz izlésemet*, ne *szívemet*. Azok, akik közelebbről ismernek - - - - - - - -

Széphalom, april. 7d. 1821.

Kazinczy Ferenc

177

KLAUZÁL IMRÉNEK
Széphalom, 1821. máj. 8.

Klauzál Imrének Kazinczy Ferenc tiszteletét.

Igaz barátunk oly ajándékot nyújt a hazának, mely mind igen csinos külsőjére, mind belsőjére nézve méltó ahhoz, akinek nyújtatik... A te beszéded gondos, tartóztatott, nemes; virágos ugyan: a románok nyelvét kívánta: de nem cikornyás, nem cifra. Kohárynak éneklett dalod

nagy reményekkel töltött vala el: ez az újabbi dolgozásod megerősít e reményemben. Benned, szeretetre méltó ifjú, nyelvünknek s literatúránknak szebb epochája kezdődik. Örvendek, hogy hanyatló napjaimnak megengedteték téged látni. Egy-két esztendő előtt Ungvárnémetitől vártam, amit most tőled várok. Lépj az ő helyébe körömben, ölelj meg s szeress. A jók közé számláltatni, a jóktól szerettetni, ezt szomjúztam mindég; ebben, egyedül ebben kerestem dicsőséget, ragyogást; kevélyebb vagyok, mint hogy a sokaság kedvét óhajtani méltónak tekinthettem volna. Öregeink barátságát és az azokét, akik öregszenek, szerencsés valék megnyerni: csonka volna szerencsém, ha a maradék előtt a tiéddel nem lehetne dicsekednem.

Mi volt nyelvünk, mi volt literatúránk, midőn én a pályán Teréziánknak utolsó éveiben, még serdülő gyermek akkor, vezér, segélő kar, honi nagy példák látása nélkül felnőttem! És mi most ez a szép nyelv! Mi kezd most lenni literatúránk! Oh a külföld minket is nemsokára ismerni, irígyleni, csudálni fog. Végéhez közelítvén utamnak, sanyarú szemekkel tekintem el menésemet, s kérdem, ha megtettem-e, amit kelle, amit lehete. Ifjúságomat egy munkával elhalmozott, nékem igen kedves hivatalban vesztegettem el; azután hetedfél esztendőt hiába kelle elélnem; végre mind meggyőzhetetlen hajlandóságaim, mind a végezetek falura vontak, távol társaimtól, kik gyúlaszthatának, segélhetének vala; s itt, minden nyomon elakasztva igyekezetimben, a leghasonlatlanabb gondok és foglalatosságok közt, oly kevés erővel, oly hiányos előkészületek után csudálni lehet, hogy ennyit is teheték. De légyen ez oly kevés, amilyennek venned tetszik, enyém mindég az a boldogító érzés, hogy midőn nyelvünk s literatúránk emelkedését az olvasók hidegsége s a grammatikusok fagya s makacskodása gátlá, én keresztültörtem rajtok; és midőn ők a magok egységeket alku, kölcsönös feláldozások, a voksok többsége és még rútabb szerek által törekedének felállítani, én velek az írók szabadságáért megvívtam, s lelkeseb olvasóinkkal éreztettem, hogy minden boldogulásunkat a szabadságtól várhatjuk; hogy a nyelv nem tudomány, hanem mesterség tárgya; hogy abban nemcsak szokás és törvény, de ízlés és néha szükség is parancsol. Minden igyekezeteim ennek éreztetésére voltak irányozva. Most ugyanezt fogják Sallustom és Cicerom tanítani, kiknek mindegyikét saját színében adom...

Én mindent hévvel teszek, s ügyem s nemzetem szeretete lángol bennem. De ez a hévség, de ez az ügyem szeretete soha nem szédíte el még, hogy nyilván vagy csavarogva proselitusokat keressek; nékem elég, ha szabadon mehetek utamon... Menjünk szabadon, nagy érdemű barátom, s tiszteljük magunkat és másokban a vélekedés szabadságát. Mihi potior semper visa est periculosa libertás quieto servitio (Sallust), amivel ezek biztatgatnak. A cimborák veszedelmes és pártos öszveesküvések a tudományok országában. Szeretni foglak téged, ha gondolkozásunk ellenkezésben lesz is. Tartson meg az élet istene a nemzetnek és az ügynek javára, s adja meg e kettőnek benned amit régolta reménylünk, várunk, de mindeddig hiába.

Széphalom, máj. 8. 1821.

178

GR. DESSEWFFY JÓZSEFNEK

Széphalom, június 11. 1821.

Tisztelt barátom,

Zseni odahagyja Kassát. Kért, hogy magam menjek érte, s köszönjem meg ezt a sok kegyességet, mellyel eránta te magad, őnagysága a méltós. grófné, s comtesse Virginie viseltetni méltóztattatok. De nekem azt az utat erszényem nem engedi tenni; minden pénz nélkül vagyok. Vedd tehát annyinak, mintha betegség tartóztatna. Barátom, hol állunk? A tanítvá-

nyok az Idvezítőt felverték alvásából, midőn hajójok el akara merülni. Azt cselekedném én is, amit ők, ha hasznát látnám.

Én alkímista nem vagyok, s oly lelkeket nem hiszek, akik kimutassák az ércek ereik s a leásott kincseket, de ha pénzt kaphatnék kölcsön, amit esztendő olta mindég keresek, úgy tudnám vinni dolgaimat, hogy még most is kivergődhessek minden bajaimból, sőt meggazdagodhassak. E nyáron tiszteletedre leszek Szentmihályon, s elődbe teszem kalkulusaimat, s te légy bírám. Nekem az volt minden szerencsétlenségem eleitől fogva, hogy pénzt nem kaptam kölcsön, s anélkül hogy az ember vessen, nem arathat...

- - - -

becsülni, sőt magyarságom ismét megtámadtatik: az épen maradt Töredékeket és a Caesarhoz írt két levelet franciás szabadsággal adtam.

Jelentsd mélt. Kenderesi úrnak tiszteletemet s azt a hírt, hogy az Iliás első kötete, azaz XII éneke kiszabadula a sajtó alól, s már a második kötetet nyomtatják. Hogy ezt birjuk, ennek a tiszteletes hazafinak az érdeme.

Mit itélsz az Igaz Zsebkönyve felől? Én azt úgy tekintem, mint amivel korunk kevélykedhetik. A Szilágyi Csáky Lórája gyönyörű, s az a lelkes fiatalember nem csak a világot és a románt, de az emberi szív mélységeit is ismeri. Mátyásával nem vagyok megelégedve, mint magával Mátyással nem. Neki köszönöm én, hogy a bellum servile s a várnai s mohácsi vész bekövetkezett. Ha tisztelte volna a törvényt, a fia ült volna fel trónusunkra, nem Ulászló és Lajos.

Lehetetlen az, hogy téged ne interesszáljon az a hír, hogy consil. Vay József él, noha júniusban nem csak halálát, hanem eltemettetését is elhíresztelték. Lazarini nevü budai orvosa 18 óra alatt hozzá repült Zsolcára, Miskolc mellett, s csaknem úgy bánt vele, mint Idvezítőnk Lázárral. 24 óra alatt felköltötte ágyából. Soká azonban nem viheti, s eltiltotta, hogy két óráig egyvégtében ne üljön, ne dolgozzék.

Sándor császár május 19-dben Kassán hált. Miskolc és Kassa közt Garadnán egy fiatal orosz pap szekeréhez közelíte másokkal, míg lovakat fogtak elébe. *Orthodoxus?* - kérdé a császár. A pap elakadt, mert *unitus*, és így a császár értelmében *nem orthodoxus*. A császár azt hitte, hogy a pap nem érti a szót s ezt kérdé: *pravaszlavni?* A pap kénytelen volt hazudni, úgy hitte legalább, s nem a császár értelmében, hanem a magáéban ezt felelte: *pravaszlavni*. Erre a császár belémarkola schatulljába s egy marok aranyat vete neki. A pravaszlavniság íme boldogítja az embert. Egy marék arany most sok pénz.

Emberei Kassán várták a gróf Csáky Antal házánál, a Szirmay Antal által bérben bírt szobákban, mert ez a ház a legszebb ház az egész városban (Szirmay Kammerherr, és Csáky leánytól született Haller leányt tart). A császár emberei tudatták az uraságokkal, hogy fáradt urok senkit sem akar látni; és így mintegy tíz asszonyság s három férfi a grádics pitvarában gyűlt öszve, hogy lássa a feljövőt. Gróf Sztáray Albertné (Károlyi leány) a lányomat felvitte oda s ez beszéli, hogy a császár a grádicson fel-fellépegetvén egyik emberével orosz nyelven szólott. Fellépvén a grádicsról, kezében hozott sipakocskájával mélyen meghajtá nekik magát, s a sipkával csaknem a földet korholá, s sebes és nagy lépésekkel ment szobájába. - Megérkezése előtt ezek bejárták szobáját. Egy szarvasbőr zsákot teletömtek szalmával s mellé veték lószőrrel tömött vánkosát, s nem nyoszolyába, hanem a földre. Paplana a köpenyeg. Ein Soldat muss so. Ezt szokta mondani, s Petersburgban is földön hál, s így. Szobája büdös a jó illattól. Szirmay beszélé nekem, hogy negyed nap múlva is megcsapta a mosusz szag, ha fiókjait megnyitotta. Vacsorája hideg édes tej és vajaskenyér. Ágya elébe 12 butell. vizet s hat poharat raknak.

Én 1815. láttam a császárt, de csak lovon. Azt mondja Szirmay, hogy magas, igen veres ábrázatú, vereses-szőke és derekasan kopasz. A ruha rajta majd megpattan, oly szűk. Mindezekben egész antipodja Napoleonnak, aki kicsiny volt, barna s ruháját bugyogó bőven hordotta.

Döbrenteinket a Dunán túl repeső örömmel fogadták mindenfelé. Ennek mindnyájan örvendünk. Mert ez a melegség mind Döbrenteit illeti, mind az ügyet.

Mint megyen az urbárium nálatok?

Ismered-e a mi kedves personálisunkat? Az ám a minden tekintetben tiszteletes ember. Urunk nem választa még soha szerencsésebben, mint az erdélyi püspökségre és a personálisságra. Szőgyéni 1775. marc. 25d. született.

Nagyon kérlek, édes barátom, írd meg nekem minél bővebben, amit a Telekiek felől tudni óhajtok. És ha még inkább akarsz boldogítani, küld meg nekem az erdélyi *grófi - bárói* - regalista familiák katalógusát, a neveket aszerint íratván le, ahogy íratnak, nem ahogy hangzanak (nem Zicsi, hanem ZicHy) s praedikátumaikkal.

S hát Oláhfalu ki által tétetett pagus privilegiatussá? s miért?

A mélt. grófné kezeit nagy tisztelettel csókolom. Szép és lelkes leányodnak mondd, hogy a 62 esztendős ember mégsem felejtheti. Magadnak pedig mondd, hogy téged határ nélkül tisztel is, csudál is, szeret is

Kazinczy Ferenc mpr.

180

RÁDAY PÁL KAZINCZYNAK
Pécel, 1821. július 9.

Tisztelt kedves barátom!

Mely édes megilletődéssel vettem kedves leveledet, érezni nagyon tudom, de kifejezni azon érzéseimet gyakorlatlanabb a pennám, mintsem annak előladásához hozzád intézett levelemben fogni mernék is. Esmérem jó szivedet, esmérem boldog emlékezetű, elfelejthetetlen nagyatyám s ipam eránt viselt indulatodat; tapasztaltam, s tapasztalom ujabban erántam s áldott jó Ágnesem eránt való szives barátságodat. Köszönöm, barátom, hogy nemzetségem nevéről s eleim némely érdemeiről emlékezni kívánsz a Tudományos Gyűjteményben; de engedd meg egyszersmind attól való tartásomat, hogy ezen általad való megtiszteltetése familiámnak nem gerjeszt-é irigyeket. Sokkal kedvesb itélettel vagy TE házam s személyem eránt, mint mások, akiket éppen azon hivatal magamra való vállalásával bántottam meg, látja az isten, akaratom ellen, melyről leveled végében emlékezni, szerencsét viseléséhez kívánni méltóztattál; olvasd meg a Tudományos Gyűjt. VI. kötet 129. lapját; bizonyságot ád ez félelmem helyes vóltáról. Többet tudnék én ezekről irni, de hallgatok inkább a kedvetlen dologról; szóval bővebben, ha az isten öszvehoz bennünket. - Teljesitem azonban kívánságodat s készséggel felelek kérdéseidre, ugyanis:

1.) A bibliotéka hány kötetből áll, bizonyos számát meghatározni tökéletesen nem tudom, mivel a könyveimnek nagy része nincs mind helybe; mindazáltal mintegy 16 ezerig, sőt inkább többecske is lehet.

2.) Idvezült atyám 1743^{ba} május hónap 30^{kán} született, meghólt július 10^{dikén} 1801^{be}.

3.) Az anyám, Fáy Zsuzsánna, születése napját és esztendejét sohasem tudtam kitanulni; több környülállásokat egymással kombinálván azonban, ugy tartom, hogy 1749^{be} jött e világra - lakodalmat 1767. tartották, megholt 1816. febr. 29^{dikén}.

4.) 1782^{be} marc. 8. emelte József császár a familiánkat báróságra; 1790^{be} nov. 18^{dikán} Leopold grófi diplomát adott.

5.) 1783^{ba} július 28^{dikán} Hont vármegyébe administrator lett az atyám - 1785^{be} április 11^{dikén} a királyi tábla birójának neveztetett, 1786^{ba} pedig septemvirális táblához tette által József császár. - 1792^{be} taxa nélkül belső titkos tanácsa; 1799^{be} január 24^{dikén} koronaőrzőnek neveztetett ki.

6.) Én 1768ba március hólnap 31kén születtem Pécelen; jó feleségemet 1793ba május 31dikén vettem el, kinek atyját jól ismerted, anyja pedig Radvánszky Rozália vala. - Ezen igen szerencsés és boldog házasságomba két élő leánnyal áldott meg az isten, Annával és Erzsivel; az első szerencsés felesége gr. Nádasdy Lászlónak; Erzsimnek sem kívánok jobb, áldottabb férjet.

7.) Két jó reménységü fiaim, kik nagy- és szépapjok neveit viselik, tökéletesen szerencséssé teszik életemet, ki még eddig megelégedtem sorsommal; nagyra sohasem vágytam s házamnépe kebelébe legtöbb gyönyörüséget leltem. A fiaim Pozsonyba tanulnak; László született 1804be auguszt. 31kén Gedeon 1806. június 23dikán. Reménylem, ebből a két fiúból mind a hazának, mind sz. vallásunknak haszonvehető embereket nevelek; ajánlom őket kegyességedbe.

Ezek azok a tárgyak, melyekről nagybecsü leveledbe tudakozódni méltóztattál, s melyeket Szemerémmel, nehogy kérkedni láttassam, de hogy szives barátságod ellen ne vétsek, egész készséggel véled közlök. Nagyon sajnálom, hogy áldott emlékezetü nagyatyám némely aprólékos munkácskái, versecskéi eltévedtek. Több szorgos keresés után is reájok nem akadok; többek megérdemlettek talán közülök, hogy kinyomtatás által az elenyészéstől megmentettek vólna, de hihető, szegény jó atyám, aki nem szerette, midőn a mi kedves 79. esztendős ártatlan öregünk ifjui tüzzel versecskéket koholt, elégette azokat. Grófnédat s téged Ágnesem velem együtt tisztel, én kezeit csókolom, s megkülönböztetett, igaz, örökös tisztelettel barátságodba ajánlott, állandóan maradok

alázatos szolgád
Ráday

Pécel, július 9dikén 1821.

181

GR. DESSEWFFY JÓZSEFNEK

Októb. 20. 1821.

Tisztelt kedves barátom,

Tegnap késő estve vevém októb. első napján írt leveledet. Azt írod, hogy terheid elgyengítették lelkedet, s ez a szépen, ifjúi elevenséggel, sőt igen nagy gonddal írt levél megcáfolja az állítást; lelked teljes erejében bírja magát. Örvendek lelked erejének, de szánlak, hogy téged üldöz a szerencse, kinél érdemesebbet kedvezéseire semmi tekintetben nem kaphatott volna. Ha gyermekeid nem volnának, nem fognálak szánni; mert te sok pénz nélkül is ragyognál, a sok pénz pedig nem egyébre való: de minekutána gyermekeid vagynak, s üldöz a sors, valóban szánlak; s azért is szánlak, mert megfosztva látod magadat azon szép szerencsétől, hogy őket valaha azon sorsban hagyhasd, amelyben te magad vagy s őseid voltak. Mert az, amire nekünk törekednünk kellene, akik atyák vagyunk, nem egyéb, mint az, hogy gyermekeinket legalább oly karban hagyhassuk, amilyenben bennünket hagytak az atyák. Sokat kérdém én magamtól, s sokat kérdem még ma is, mint fogok számolni gyermekeimnek a sírban, hogy őket, amint félnem lehet, nagy szegénységben hagyom hátra. De ők ezt fogják mondhatni: az atyánk raboskodott s elvesztette életének azt a részét, melyben valamit kezdeni lehetett volna; nem elébb, mint 45-dik esztendejében házasodhatott meg, okos választással, s gyönyörű választással, mert egy általa gyermekisen szeretett s tiszteletére s szeretetére méltó férfi jó leányát vette el, de szerencsétlenül, mert azt meg sem álmodhatá, hogy az ily férfi fia

rossz testvér s igazságtalan ember lehessen. Öt esztendeig azután testvére hízott az ő vérén, meg nem engedvén ez az ő anyjának, hogy neki annyit adhasson, hogy megmentve láthassa magát az adósságok csinálásától. Azonban gyermekei esztendőnként szaporodtak; a háború terhei, a papiros-pénz semmivé tétele, az újabb papiros-pénz alábbszállása, sok szerencsétlenség, nevezetesen pincéjének feltörettetése, minden lovainak megtaknyosodása, az egymást tíz esztendő alatt mindég követett rossz szüretek etc. etc. megrontották. Mondják, hogy ő nem vala gazda, és hogy idejét a könyvcsinálásra vesztegette. De ha a könyvírás és könyvvétel ellopta is valami idejét és pénzét, mi, neki gyermekei, köszönhetjük, hogy nem kártyázott, nem űzte a cifrát, sem asztalában, sem ruházkodásában, sem cselédtartásában; hogy pedig gazda is volt, látjuk onnan, hogy midőn irtathata, naponként kétszer is meglátogatá a meccenzősöket, akik neki irtottak; s midőn Mihályit meg akará venni, öt egész hétig mindég kalkulálgatott, s könyv sem volt kezébe. S az ő könyvcsinálásai legalább egy kis fényt vetnek ránk, gyermekeire, mert nem igen mehetünk oly vármegyébe, hol azt ne kérdjék tőlünk, ha Ferencnek vagyunk-e gyermekei, vagy másvalakinek a Kazinczyak közül. - Nézd barátom, ez az, amit én magamnak az ily vizsgálatok alatt mondok.

S nem nekem fogják-e köszönni valaha gyermekeim, hogy őket a sógorom igazságtalanságai ellen védtem, hogy nekik azt megnyertem, amit nekik nagyatyjok hagya? - Hogy eloltsam benned azt a gondolatot, hogy panaszaim, ha nem igazságtalanok is, legalább nem oly súlyosak, amilyeknek beszélem, engedd, hogy elődbe terjeszthessem, mik történtek a Török ház lyánytagjaival.

Referendárius gróf Török József, a b. Wécsey Susánna egyetlen gyermeke, megvevé Ónodot pro utroque sexu 84,000 fntban.

Nem hogy lyányainak elnyomásokkal a fiait tegye szerencséssé, hanem hogy birtoki jussát erősebbé tegye, Ónodra consensus regiust hozat; azt VI. Károly olta a lyányágra nem ád az udvar, és így a leányok Ónodból semmit nem vesznek.

Ez ellen nem lehet s nincs panaszok; az aquisitor arra hagyhatja keresetét, akire tetszik. De a referendárius meg akarván szabadulni ónodi terhétől, eladja a maga *lyányágot is illető* pásztói jószágát 68,000 fnton, és azt a 84,000 fnton vett *ónodi teher lerovására fordítja*. Ezt mondja maga az eladó a protonotárius Szentkirályi által experiált perennális fassióban, melyet most novemberben fogok az eperjesi perben előmutatni. - A referendárius véltelen halállal meghala s nem gondoskodhatott kárt szenvedett leánymaradékinak indemnisatioja felől.

Ekkor a sok creditor az özvegyet és a 3 gyermeket megtámadja s a ház rettenetes executiokat szenved. Mikor a luci roppant csür mellett elmégy, emlékezzél, hogy az exequens protonotár. Szentiványi Ferenc a luci birtokot *minden allodiaturával* exequálta, de a csürt a Török háznak meghagyta. Ha az angyalok a lorettói házat elvihettek: ezt mondta, úgy hiszem; vigyék el ezt is oda, ahol a Török háznak földjei vannak. Ily környülállások közt az özvegy és a két fiú legtanácsosabbnak látta Ónodot eladni, hogy az ily executiokat elkerülhesse, s bocskorra ne szorítassék. Lajosnak ezen eladás által 36,000 fntja marada.

A leányágnak még a sávolyi, hasonlóan *leányt is illető* jószágban lehetett volna valamit kapni. De a vak József és Lajos ezt az egész birtokot általadák báró Hennigernének...

A sógorom nem engedte az osztályt. Mert, úgymond, Kázmér surrogatuma Ónodnak s az ő atyja nem disponálhatott a maga aquisitiójával; mert nemo est aquisitor, donec non redintegraverit.

Ő tehát Kázmérban keresi Ónodot. De mi Kázmérban ne keressük az Ónod miatt eladott Pásztót és a Sávolyból kiadott quartalitiumot, s Ónodért lefizetett 37,000 ftnyi birtokot? Még érezhetőbb az igazságtalanság, ha szemeinket odafordítjuk, hogy Ónod megvett, de adósság-

gal vett, s ősi birtok árán vett jószág, mely mindaddig másénak képzeltethetik, míg teher nélkül van.

Az egész dolog az, hogy a mi grófi felsőségünk nem tuda megférni tíz telekben és tíz zsellérben, mert az osztály annyit adott volna; s bírni akartuk az egész Kázmért, azaz 30 telket s 30 zsellért, míg Ónodot megkapjuk; addig a két leány s az egyiknek 7 gyermeke éljen, amint tud. - Bocsáss meg, hogy ezen beszélgetések által elkínzottalak. De kinek panaszkodjunk, ha barátunknak nem lesz szabad kiönteni keblekbe, ami bennünket ront?

Még egyet röviden. - Ha a sógorom megszólított volna, engedjük oda neki részünket árendába, hogy ő kevesb szegénységet mutatva jelenhessen meg a maga rangjában, mi azt örömest tevénk vala; első megszólításra 1810-ben reáállánk mind én, mind d'Ellevaux, hogy bírja tehát árendában. De látván, hogy ebben teljesíténk kedvét, tovább ment, s örökösen kívánta eladatni magának. Ezt nem tevénk, s *csak ekkor* mondá, hogy övé Kázmér.

Így elmerülve volnék-e én adósságba, mint vagyok, ha Kázmért 10 eszt. olta bírnám?

Édes barátom, minthogy én neked semmit nem adhatok, engedd, hogy legalább tanácsot adjak, amire mindennek van szüksége. Közöld ezt a mélt. grófnéval is. Én ezen úton akarom keresni boldogulásomat s az adósságból kifeslést, s a dolog menni fog, csak kezdhessem.

Legnagyobb reménye a mezei gazdának most a *res pecuaria*, s ezek közt a *sőre s a juh*. Neked nagy határaid vagynak. Ha jó embereid vannak emellett, lehetetlen, hogy ne nyerj.

Ideális kalkulus nélkül kezdeni semmit nem lehet, csakhogy az az ideális kalkulus ne legyen olyan, mint a La Fontaine tej áros leánykájáé.

Vegyünk száz anyajuhot, s tegyük fel, hogy minden jerke mindég jerkét ellik, s egy sem döglik el. Imhol a kalkulus:

1822 tavasszal lesz öreg	100
bárány	100
	200
1823 tavasszal lesz öreg	100
tavalyi	100
bárány	100
	300
1824 tavasszal öreg	200
tavalyi	100
bárány	200
	500
1825 tavasszal öreg	300
tavalyi	200
idei	300
	800
1826 tavasszal öreg	500
tavalyi	300
bárány	500
	1.300
1827 tavasszal öreg	800
tavalyi	500
bárány	800
	2.100

Íme 6 esztendő alatt 2100. De nem minden jerke ellik, nem mindenik ellik jerkét, nem minden bárány nevekedhetik fel; sokat elhord a dög is. Tehát felét vessük ki fatalitásokra, s tegyük a kalkulust:

került a nyáj . . . . . .1000 ftba.
a 2100 fele legyen csak 1000 . . . . 10000.

A gyapjú, a ganaj megér ugyanannyit, sőt többet; úgyhogy conventio, só, takarmány, capitális, 6 esztendei interes bőven meg van fizetve.

De az oeconomiában leginkább kell a *hív villicus* és az ami saginat equos - tudnillik *oculus domini*.

Elveszett ember az, aki csak egy nemét tartja a marhának. Kell tehén is, s bivaly, disznó, s kivált legelőn hízó tehenek és ökrök kellenek, és fiatal tulkok. A ménes örömet ád, pénzt nem ád. A szemes gazda azt tekinti leginkább, mit szeret a föld, és mi szereti a földet. Ha pénzem volt volna, én ezt tenném.

S te nem tartanál-e sok *méheseket?* amiknek *csak* szem kell.

Mely igen óhajtottam volna én csudáltatva látni azt a barátomat, akit én csudálok, az én barátim által! és mely igen örvendek én, hogy te oly igaz és oly igen szép képét festéd Helmeczinek! mert Kisfaludy Károlyt nem láttam, és így képe felől nem szólhatok, noha hiszem, hogy igaz a kép, melyet festesz, s óhajtom, hogy igaznak találhassam, mert őtet nagyon szeretem.

Valóban szép versek, szép képekkel eltölt versek, amelyeket a nádor kertje felől írál. Reménylem újságink s zsebkönyveink közleni fogják. Nem mondhatok egyebet, mint ilyet, azon soraid felől is, amelyeket Rösler felől nyomtattatál.

Bár téged az öreg s szeretetre igen méltó Donát eltalált volna! Szeretném, ha minden lépten új meg új képedet láthatnám s minden jó ember szobájában. Jam nunc votis advesce vocari. Te *örök* ember vagy, s akár ad másnak életet a halál, akár nem, neked bizonyosan ád.

Barátom, teljesítsd kérésemet; írd meg, hol lakik az a zsidó? s ki lehet az, akinek birkái vagynak? s ha ezt is tudod, egészségesek-e a birkák, s igazán 200 ftosok-e a kosok. Úgy nemsokára Szentmihályt látsz. Comtesse Virginie fogadja el a Zseni atyja kézcsókját s idvezletét, minthogy Zseni nincs itthon s nem felelhet.

Azt felejtém elmondani, ami legfontosabb, s pirulnék, ha szívem ejté vala a hibát.

Barátom, nem neked való a fiad tanítása. Arra nincs időd, s sok leveleket írsz, sokat olvasol. Én Zsenit magam tanítám egy ideig, s ment a dolog; most nem taníthatom. Veresre írtam szememet e holnapban is az archivumban.

Tanácsom az volna, hogy válassz egy jó embert Patakon, minthogy Pesten nem találál, s ne akadj fel rajta, ha módja olyan is, mint a Kézyé, csak szíve s tudománya legyen olyan. Patakon sok jó görögöt s jó humanistát találhatsz. Kár volna gyermekidnek elakadni. Ugyan mi lenne ezekből a gyönyörű sarjadzatokból, ha Ungvárnémeti visszajöhetne hozzájok a sírból? - Józsa e napokban itt volt, de én nem láttam. Nagyon szereti gyermekeidet, de magát bántattatni tovább (úgy monda) nem engedhette. Mentsen meg engem isten attól az istentelenségtől, hogy én téged kárhoztassalak, *mert Józsa panaszolkodik:* de te, mint minden lelkes ember, akinek forr a nem takony vér ereiben, s te, aki oly sokat szenvedtél, irritabilis lehetsz; s a nevelő sem angyal, hogy ne vétsen, s igenis, hogy egy atya nem hallgathat mindég. Ellenem is volt az a panasz, midőn a magát *elunni méltóztatott* Herr Hofmeister a

maga duzmadtságában gyermekeimet mustrálgatta minden ok nélkül, hogy én megtámadtam a *nem cseléd* embert. De azt a Hr. Hofmeister csak nem kívánhatja, hogy az atya akár az ő duzmadtságát, akár az ő nem tudását elhallgassa. Pedig az atya néha tud annyit, mint a Hr. Hofmeister.

182

KISFALUDY SÁNDOR KAZINCZYNAK
Sümeg, 1821. okt. 20.

Kazinczy Ferencnek Kisfaludy Sándor,
Boldogságot és tiszteletét!

A tudományos világot zavaró fergeteget én sem szükségesnek, sem hasznosnak nem tekinthetem; sőt oly kártékony jégzápornak tartom, mely a Jónak, Szépnek, Felségesnek keletét, virágzása, és gyümölcsözése előtt, néha sok időre akadályoztatja, néha örökre elveri. Az ilyen fergeteget követő nyugalom csak annyiból jó, hogy a rossz megszünt. Én magam úgy állok itt, mint ennek élő bizonysága. Több esztendők olta több eredeti drámáim készen hevernek nálam, de a fergeteg közrebocsátásokat akadályoztatta; mert jobbnak éreztem magamat, mintsem, hogy egy B-y E- másnak kedvéért, sokaknak örömére ugyan, de csakugyan mégis többeknek bosszúságára, engem csipkedjen. Többféle költésekbe is kaptam, de elemésztettem azokat, mert megundorodtam a könyvszerzőknek társaságában a világ előtt továbbá is megjelenni, kik, mint a bárdolatlan kézmívesek a céhben, irígységből és egyéb, emberi léleknek és szívnek nem nagy becsületére váló, alacsony ingerekből, egymást és egymásnak munkáját durván mocskollyák, gyalázzák. A tudományos világban támadó fergeteg mindenkor az emberi léleknek seprejét keresi fel. A tiszta mindenkor és mindenben többet ér a zavarnál, és azért jóltévőnek soha nem esmerhetem azt, aki a tiszta helyett zavart okoz. Azon alsóbb rendbéli írók, kik a nagyobbaknak seprejéből tapasztalást, világot, sőt néha lelket is szívnak magokba, mégsem emelkednek soha a felsőbbeknek rangjára. Száz ilyennek díszlése sem üti fel a kárt, melyet az ilyen fergeteg egy amoly nagyobb léleknek sérelme által okozhat.

Takács, ez a literatúrára nézve oly tiszta és igazlelkű férfiú, ha résztveve is a fergetegben, de annak támasztója nem volt. Tegyük szívünkre kezeinket (mert a valóságos béke csak őszinte és szíves nyilatkozások után állhat helyre), és valljuk meg, hogy a fergetegnek Kazinczy volt okozója, olyanokat magasztalván, kik vakon utánajártak, habár nyomának porába nem érhettek is, s olcsárolván mindazokat, kik őt nem követték: tehát engem is, mert másképpen lévén meggyőződve, magamhoz hív maradtam. Én ha méltó neheztelésemet némely barátimmal közöltem is, soha nyilván ki nem keltem ellene, sőt mindenkor megvallottam, hogy őtet mesteremnek esmervén, őtet követtem, habár menetelem a maga módja szerént volt is, még azon útra nem csapott, melyen őtet követni nem akartam. Felőle írt néhány levelem több kezekben is megfordult ugyan, de annak én akarója nem voltam; sőt mihelyt megtudtam azt, az eredetieket legottan magamhoz visszavettem; és még most is bosszonkodom, hogy azok, amint hallom, annyira elterjedtek. - Valóban szomorú, hogy némelyeknek oly nagy kedvek telik benne, ha a gyarló emberi természet felforrott hevében salakjait hányván, egy-két jelesebb emberlélek hiú dicsőségének nimbuszát csípős köd váltja fel.

A tudományos világban, úgy hiszem, csak azon nemes vetélkedésnek lehet helye, ha egyik író a másiknak szívét megesmérvén, arra törekedik, hogy ő jobbat, szebbet, nagyobbat szerezzen - nem pedig azon agyarkodó vetélkedéseknek, mely csak a gáncsok feszegetésében gyönyörködik. Dicsérem ama hajdankori két képírót, kik nem gáncsoskodással, hanem mestermívvel

győzték meg egymást, főképpen a magyar íróknak - kik többnyije jobb ágyból született, jobb nevelésű férfiak, mintsem sok más nemzetbeliek, kiknek az írás kenyerek - nemesebb és díszesebb helyzetben is illik egymás iránt lenniek, mint azoknak, kik kenyereket egymástól féltvén, egymás ellen agyarkodnak. Én nem tudom, mi ingerelhetett másokat írásra; de azt tudom, hogy engem csupán a hazafiság, szerelem és barátság ragadott arra.

Ezeket úgy, mint érzéseimet, gondolkozásomat előre bocsátván, most már jer, derék férfiú, kit én igazságos neheztelésemben is mindég becsültelek és egész világ előtt mesteremnek vallottalak, s pedig annyira, hogy érdememnek (ha mégis van valamely érdemem) egy részét pirulás nélkül neked tulajdonítottam - te! kinek tagadhatatlan érdemeit még némely nálamnál igaztalanabb ellenkezőid előtt is védelmeztem -, jer, fogadd el békére kezemet. - De fogadd el következendő barátságos nyilatkozásimat, s bizodalmas kérelmeimet is.

1. Hogy te lángelmédre, tehetős lelkedre, kiterjedt tudományaidra nézve a magyar literatúra egének egyik üstökös csillaga vagy, azt én örömmel megvallom; de engedd megvallanom azt is, hogy éppen azért, mivel az vagy, azért tenyészthetsz vagy emészthetsz temérdeket - egy jóltévő vagy emésztő üstökös csillag gyanánt. Előbbi ajakod a magyar nyelvnek aranyait, gyöngyeit, gyémántjait hintegette és dicsőségedre légyen mondva tőlem, ki az igazat bátran, és minden mellékes tekintet nélkül ki szoktam mondani, hogy a magyar nyelvnek kultúráját fél századdal előbbre mozdítottad. Mennyi jót szült légyen példád, örömmel kellett látnod azon mívekben, melyek akkori nyomaidon termettek, és amelyek szinte emlékoszlopai dicsőséges mentednek. De megváltozván ajakod, és magyar nyelved francia, olasz, német salakokkal keveredvén, mennyit rontottál, enyésztettél, azt te ugyan hinni nem akarod - (csak azért sem, mivel a lelkes férfiú általja a visszalépést, valamint a győzödelmekhez szokott hadvezér a visszavonulást) - de én a nemzetnek nagyobb részével azt tartom, és vallom, hogy - *temérdeket!* - Mennyire legyek én purista, mennyire nem, azt nyelvem szerént senki jobban és igazabban meg nem ítélheti, mint te, ha akarod. Hogy magyar nyelven Himfym és egyéb elmemíveim születhessenek, avégre neked előttem születned, írnod, és előttem menned oly szükséges volt, mint az, hogy a vad fába nemesebb ág oltattassék, hogy utóbb aranyalma teremjen.

2. Valaminthogy én nyelvedben csupán idegen nyelvbéli salakjaidat nem szeretem, úgy ortográfiádat azért, hogy jottista vagy, nem kárhoztatom; de nem is követem: mert én meggyőződésből vagyok ypszilonista. Sem azt nem kárhoztatom, sem tebenned, sem másban, hogy az új szavaknak alkotásában szerfelett nagy kedved telik. Minden jobb író lelt s koholt új szavakat, csakhogy mindenik a maga módja szerént, ki jobb, ki rosszabb szerencsével. Csak azt tartom balgatagnak, aki válogatás nélkül minden új szót elfogad, akár Kazinczy, akár Kisfaludy koholta légyen azt és azt még nagyobbnak, aki minden embert, koholt szavainak elfogadására akar kénszeríteni. Vélekedésem szerént mind az írásmódot, mind az új szavakat az idő és az utóbbi világ fogja meghatározni. Azomban minden ember menjen a maga útján; s ha két ellenkező meggyőződésű öszvetalálkozik, fogjanak kezet, kívánjanak egymásnak jó szerencsét, és folytassák útjokat azon szent szándékkal, hogy ámbár keveset különböző ösvényen, mégis egy jó, szép, nagy célhoz igyekeznek. Ne tegyenek úgy, mint a zsidók, kik vásárra menvén, egymásnak portékáját, mértékét kisebbítik, olcsárolják, hogy egyik a másik előtt szerezzen keletet portékájának.

3. A recenzióknak melyekről jól is, rosszul is már annyi írattatott és amelyek nálunk oly természetűekké váltak, hogy azokat nem méhekként való mézszedegetéseknek, hanem darázsokként való mérges csípéseknek keresztelhetjük, melyeket mérges daganatok, sebek, fájdalmak és bosszúállások követnek - vélekedésem szerént legjobb volna békén hagynunk... Nálunk a recenziók nem annyira az elmemíveket, mint magokat a szerzőket szeretik ostorozni; magát ostoroztatni pedig átkozott inger lehet az írásra. Magát gúnynak, kacajnak tárgyául kitenni, írtózik a szemérem.

4. A magyar íróknak ellenkező felekezetekre oszlása igen káros a nemzetnek, mind nemzeti, mind nyelvbéli kultúrájára. A lépést nem előremozdítja, hanem visszanyomja. Igen káros az írókra nézve: mert azokat, kiknek ünnepi szinekben kellene a közönség előtt fényleni, rút színekbe öltözteti, nevetségesekké teszi és megútáltatja. Tapasztalásból mondhatom, hogy ez a magyar tudományos világnak fergetege, az íróknak egymás ellen méreglehellete, sok száz magyart elidegenített a magyar könyveknek olvasásától. Ha maga a könyv nem is, de előbeszédje többnyire mindenkor az ellenkező felekezetet sértő tövisekből áll: s azért egy időtől fogva már magyar írónak lenni annyi, mint gúnyolásnak tárgya lenni a publikum előtt. Én ugyan sem mint ostorozó poroszló, sem mint ostorozott delikvens nem kívánok a világnak nézőszínén megjelenni.

5. Én sem tudósnak, sem literátornak magamat nem tartván, semminémű tudós levelezésekbe senkivel keveredni nem akarok. Amit írtam, azért írtam, hogy amit érzek, és gondolok, velem öszvehangzó lelkekkel közöljem; de azért senkit velem ellenkezőt sem nem kárhoztatok, sem le nem szólok; s ha barátságosan, négyszem között kimondom is másnak mívéről ellenkező ítéletemet, de nyílván ellene ki nem kelek. - Az író-népet szabad respublikának tartom, azért abban sem vallásbéli különbséget, sem diktatúrát, sem despotizmust nem esmerek; de nemességet, mágnási rangot igenis, melyet a léleknek, szívnek, elménék, nyelvnek ereje, hatalma, tehetsége, gazdagsága, míveltsége, lángja és ragyogó sugara ád. - Végre:

Én senkinek vezére vagy majma lenni sem nem akarok, sem nem tudok: tulajdon természetem szerént, tulajdon körömben, levegőmben lehellek, járok és szólok; s legnagyobb örömöm másoktól is ezt cselekve látnom: mert minden ember a maga lábain jár, szépen vagy rútul, de mégis legjobban.

Bocsáss meg, hogy ennyit, és ily nyílt szívvel írok. Vegyed annak jeléül, hogy érdemeidet megesmérem és becsülni tudom. - Szeressük és becsüljük egymást, amennyire egymást érdemesnek tartjuk. - Legyünk békével! - S még egyszer neked nyújtván kezemet, szívből óhajtom: élj boldogúl! - *Sümegen, október 20-án 1821.*

183

KISFALUDY SÁNDORNAK
Széphalom, 1822. febr. 13.

Kisfaludy Sándornak Kazinczy Ferenc tiszteletét

Fogadd el a leghívebb, legforróbb köszönetet kérésem kihallgatásáért. Megenyhülésed nehéz terhet háríta el rólam, s örömest vallóm, hogy tüzem a határon túl vive, s téged érzékenyül bánta meg. Mennyi botlás volt volna elmellőzve, mely undokságok nem történtek volna literatúránk mezején, s gyalázatjára korunknak, ha inkább tetszett volna bizakodással bánnunk egymás eránt, mint erőszak által, s álutakon, s álnok és gyalázatos utakon. De amit elmulasztánk megtenni soha nem késő, ha arra hallgatunk, amit a lélek nemessége kíván. Ott állunk, ahol az út vagy dicsőség felé vezet a tévedés megismerésével vagy a hamis szégyen mellett gyalázat felé! Adjunk szép példát másoknak, s dicsőítsük meg magunkat és egymást egy lépés által, mely még szebb fényt ad, mint a nem szerencsétlen munka. Rólam bízvást mondhatja a maradék, hogy vétettem, csak azt is mondhassa, hogy szívem nem az volt, aminek *Horváth Endre* csúfolni nem pirúlt, a nevetni szerető (Ruszek) pedig nézni akarta, nézni tudta. Kérlek, higgy magadnak és ne másoknak. Sokan nem oltani szeretik a tüzet, hanem gerjeszteni s az ilyenek nem méltók, hogy hallgassuk.

Te az ellenkezést jégzápornak nézed, én áldásnak. Maga az Idvezítő háborút hoza az emberek közzé, nem békét; s a bölcsek bölcse örökké ingerli azokat, akikkel egy értelemben nem volt. Nem vétett abban a természet, hogy az embernek epét adott. Amit a tollcsaták és recenziók igazlására mondanom kellene, elmondám a Márton István Cathechismusa Apologiájának Előbeszédében. De úgy még kevesebb lesz íróink száma. S mi kár abban? Mi kár volt volna, ha Édes Gergely elégette volna Horácát? ő, aki két holnapot vesztegetett el annak fordítására, aki kilenc esztendőt kíván egy jó munkához. Nem örvende-e főtiszt. Fejér úr is, midőn Képlaki Wilhelm csípős lúggal mosá meg prof. Czinke urat? Kimondom, tisztelt barátom, ítéletemet: literatúránk mindaddig nem fog gyarapodni, míg éles, de igazságos és nemes bírálóink nem lesznek. A más gyarlóságait kimutatni neveletlenségre mutat, de csak közéletben: a templomi tanító szabadon fedd, dorgál és fenyít, s a hadak férfia nem pirúl sem az adott, sem a vett sebekért.

De Homér és Ossián nem ismerték a recenziókat. A tipográfiát és tudós társaságokat sem, s azokat mégsem tartjuk sikeretlen szereknek a tudományok körül.

Hogy én sok vétkeket követtem el a nyelv ellen, senki sem kiálthatja inkább, mint ahogy én vallom. A kezdő ritkán áll meg a középpont mellett. De én úgy hiszem, hogy az a nagy dísz, melyet lelkes öcséd Auróráján elöntve látunk, az én munkám, s azért az enyém, mert én előbb léptem fel mint ő, és Szemere s Kölcsey s Szentmiklóssy, kik azt tették volna, amit én tettem, ha előttök megtéve már nem volt volna. Sok nemjó jó lesz, mihelyt vele a jobb írók élnek. - Batsányi megfuvá ellenük a kürtöt, s jól teszi, hogy fújja. A tökély középben áll a két végszél közt, s ahol messzére mentünk, vonjon ő vissza. Programmája után mindazáltal nemigen hiszem, hogy nagyon boldoguljon, és hogy bennünket a skandált rímes sorok mellől a négysorú strófák mellé vonjon, kivált ha nem azzal az atticizmussal bán velünk, melyet Párizsban megtanulhatott volna, hanem azzal a faragatlansággal, mely reá Somsics Lázárral egy epithétet ragasztata.

Élj szerencsésen tisztelt barátom, s ne engedd, hogy bántásom emlékezete s gondolkozásunk, ízlésünk, érzésünk, óhajtásaink különbözése s ellenkezése szívedet erántam elhűtsék. Nékem minden alkalmatosság kedves lesz, melyben erántad szeretetet s tiszteletet bizonyíthatok. - *Széphalom, február 13d. 1822.* azon áldott napon, mely a hazának gróf Dessewffy Józsefet ötven esztendő előtt szülte.

Hogy téged Buczy Emil bántott, nem is tudtam. Annyit azonban mondhatok, hogy ő nem az, aki mást egy harmadik kedvéért bántson, sem én nem az, aki az ilyenre mást megkérjek.

184

SZENTGYÖRGYI JÓZSEFNEK

Eperjes, márc. 20. 1822.

Tisztelt kedves barátom,

Éppen akkor veszem leveledet, mikor bíráim nekem triumfust énekelnek, azaz, mikor processzusom felől ítélnek. A legigazságosabb ügyet is el lehet veszteni, de azonfelül, hogy ez a legigazságosb minden gondolható ügyek között (engedj enyelegnem), igenis jól van védve. Ebédkor meghallom sententiámat. - - -

Tegnap József napja volt, s azok közt, akiket e néven szeretek, megemlékeztem rólad, nemeslelkű barátom. Örvendek a tek. asszony felgyógyulásán, örvendek lyányod szerencséjén, s

óhajtom, hogy éppen oly szerencsés légy a több gyermekeidben is és bejöveteledben, kimeneteledben. Ritka halandó érdemli inkább a legszebb örömöket, mint te. Ezt mondja felőled minden, aki ismer s senki sem inkább, mint én.

A tekint. asszony betegsége felől futva olvastam el soraidat, hogy odaérjek, ahol felgyógyulását érthetem. Barátom, a halál mindennek keserves, de senkinek sem inkább, mint a férjnek és atyának. Borzadok, mikor az jut eszembe, hogy októb. 27-dike olta 63-dikát élem esztendeimnek s Lajos fiam 17 holnapos, s feleségem egészen kiszáradt. Bennem még sok életerő van; tegnap futva mentem fel egy grádicson, szinte csudálkoztam nemcsak lábaim jóságokon, de lelkem könnyűségén is. Csak a tükörbe nem szeretek nézni; elijeszt ez az ősz haj és az alkalmasint megkopaszodott homlok. Bárcsak meg lehetne ifjodni, mint a sasnak, ha kígyót eszik. De Haller Albert ezt mondá Casanovának, amint azt e napokban olvasám: Contra vim mortis non est medicamen in hortis. Bár oly nem igaz volna a vers, amint nem szép. Én a tisztes öregséget nagyon kész volnék a nem tisztes ifjúsággal felcserélni, s tudnám hasznát venni, s igen jól.

Ebédtől jövök. Meg van nyerve perem, s igen jól dolgozott sententiával. Láttad volna barátom, mint örvende minden, mint örvende még ott is, ahol én jelen nem voltam. Ez nagy satisfactio egy becsületes és 12 esztendő olta elkínzott, 1 xr. jövedelem nélkül, egy talpalatnyi föld nélkül hagyott 7 gyermekű embernek. De most sok dolgom, és így hagyj. Ölellek tisztelettel.

Kérlek, tudasd Kis Imre úr által Nagy Gábor úrral a perem megnyerését s kérje Kis Imre úr ezt a barátomat, hogy igyekezzék megnyerni Acsádot és az Acsád mellett fekvő praediumokat.

185

GUZMICS IZODORNAK
Széphalom, 1822. szept. 15.

Guzmics Izidornak Kazinczy Ferenc
tiszteletét, baráti üdvözletét.

Mely lelkes, és mely lelkesen, mely szépen dolgozott értekezéssel ajándékozád meg a *Tudom. Gyűjtem.* olvasóit! s mint dicsőíted meg nyelvünket az *Elméllők* (Denker) pályáján, hol új fényben ragyogsz, mint példányod, a nagy Herder, ki a legkopárabb mezőket is gyönyörű virágokkal hintette el. Örvendek, hogy elhunytom előtt fényedet láthatám s hozzá vethetek, mit fogsz nekünk ezután adni. Fogadd el ezért köszönetemet, sőt fogadd általam a nemzetét; mert ha erre felhatalmazva nem vagyok is, s ezt hagyása nélkül tenném kevély merészség: félelem nélkül teszem, amit javallani bizonyosan fog. Te és *Klauzál* - legújabb íróink között. Ez véletek kevélykedik leginkább. Élj szerencsésen, s légy elhitetve, hogy fényed gyarapodásának mindég nagyon fogok örvendeni.

Széphalom, szept. 15-én 1822.

186

GUZMICS IZIDORNAK
Széphalom, 1822. nov. 11.

Guzmics Izidornak Kazinczy Ferenc tiszteletét,
baráti idvözletét

Szenteljük meg örömeinket - te, mivel levelemet vevéd, én, mivel magamat szeretettel látom elfogadva - annak végigtekintésével, hogy nyelvünk s literatúránk mint emelkedik, és hogy a szeretett nemzet mint akada végre azon útra, hol, nem most még, hanem nemsokára bizonyosan, nagy fényben fog ragyogni, s elfeledteti szomszédainkkal azt a kevély beszédet, hogy bennünket *nem ismernek*.

Mely szerencse, édes barátom, hogy Tudományos Gyűjteményünk van, hogy van Hébénk, Auróránk és hogy a Marczibányi jutalmak osztogattatnak! Áldás érte Fejérnek, Trattnernek, Igaznak, a két Kisfaludynak; áldás, szíves áldás Verseghynek; mert hogy Marczibán ezt tevé, én Verseghynek köszönöm. Félre azzal a gyalázatos, balga gyanúval, hogy én vagy irígységből, vagy gyűlölségből az érdemet érdemnek nem vallom, és amit köszönni illik, forró köszönettel nem veszem. Nem ismeri az az én láng-lelkemet, aki engem így ismér. Ellenkezni, s vélekedésekben különbözni szabad: de az ügy híve szereti az ügy hívét, s az ügynek nyújtott szolgálatot dicsőségnek tekinti. Közöttünk egy sem bíra még *mindent*, s a legutolsó sincs érdem nélkül; s a legutolsó nem ritkán nyújta már olyat, amit a legelső is irígyelhet.

Hébe, Igaz barátságából, ki hozzám atyja által is, iskolatársam által, szorosan vagyon csatolva, előttem áll; nem még az ezidei Auróra. Tekintsük tehát ezt. - Mely szép a könyv külsője! mely szép a Hébe, a Zay Klára s a Zemplényi Emlék reze és a Dévai váré! Mely becses dolog, hogy Igaz, tavaly és most, némely nagyjainknak köztiszteletül tevé ki írásaikat! Bár hamar vehetnénk a Széchényiét, Festeticsét, Marczibányiét. - A poétai mívek közt nékem a Szentmiklóssy gyönyörű dala, lap 152. tetszik leginkább, s a Vitkovicsé, l. 286., s a Szentmiklóssy és Ponory szonettje, l. 243. és 61. Szép s igen szép az is, amely l. 43. áll. Rákosi és Döbrentei l. 62. és 288. csudálást érdemlenek; örvendő irígységgel nézem az ő fényeket, mint a tavalyi Aurórában a Szép Linka éneklőjét; s mit ígér a *székelyek* éneklője a jövendőre? Gróf Dessewffy Józseffel s 14 esztendős Aurél fiával öszveakadék minap Patakon; kiszállánk szekereinkből s én a görögül folyvást olvasó, Homérnak három első könyveit megtanult Aurélnak olvasám fel e sort:

Scythák, honszerzők, hadrontók, népeket őrzők,

s rápillanték a gyermekre. Ez Homér! kiáltá Aurél s öszvecsókolám a ráismerésért. Tudom én, hogy nagy írót nagy szépségeiben kell szem előtt tartani: de nekem minden emlékeztetés kedves s ha valami felől, az eránt vagyok meggyőződve, hogy akkor leszünk osztán ott, ahol lennünk kell, amidőn tulajdon virágainkat úgy fejtjük ki, hogy azok a tetőig jutottakéhoz illjenek. Jaj annak, aki a magyar szép arcot megtagadja! de ez a szép magyar arc sokat nyerhet azáltal, ha az idegenek szépségeiket a saját arc szépségeinek nemesítéséül általhozzuk.

Gyönyörűségekkel eltelve olvasám a Lakos nápolyi levelét is és a Papp bevezetését római leveleihez. Édes barátom, a te leveledet, s a Horváth Endréét s a Pápayét Kisfaludynak köszöntésével, én aznap vevém, mely engem életemnek 64-dik évébe léptete (okt. 27d.) - sokáig köztetek nem maradok többé. De ha majd literatúránk ily virágokat fog teremni, mondd ezt kérlek: Mint örvendene ő, ha ezt láthatná! s csókold meg képemben, aki nemzetünkre így vonand fényt. Ha a föld alatt jutalmak és örömek várják a jókat, én azt fogom kérni ott isteneimtől, hogy nekem hozassák meg a legújabb jobb magyar munkákat, s örvendeni fogok, ha magamat feledésre taszítva látandom.

S mi is az én egész érdemem, melyet te is nagynak nevezel? Én egész életemet nehéz munkában töltém, s mely kevés az, amit tevék, míg péld. Kisfaludy, a maga csudálást érdemlő géniuszával, mintegy játszva futá meg az egész nagy és nehéz utat? Nem ítél az igazságosan, aki ezt, az ő legelső munkáját tekintvén is, nem mondja. Én e részben ismerem magamat; ismerem, ami jó bennem van, de ismerem hiányaimat is. Tizenöt esztendős koromban vesztvén el atyámat, meg valék fosztva vezetőmtől; iskoláinkban öt esztendőt oly tudományra kelle elvesztegetnem, melyet később akarva felejtettem el, mert Patak akkor nem az volt, ami most; Abaújnak vicenótáriusává neveztettem ki, s félesztendő múlva azután bejöttek a nem várt idők; viceispánom s elsőbb társaim nem tudának németül; én, s én magam vivém mindeniknek terheket, mégpedig oly tűzzel, hogy a munkába azt is tevén mindezek felett, amit tőlem nem kívántak, a levéltár jobb rendbehozását, megbetegedtem. 1786. az iskolák igazgatására mentem által, hogy a kedvetlen dolgoktól megmenekedjem, s segédtársak nélkül vittem az új nagy terhet, örök utazásban folyván minden időm. Ezután 2387 napom vesze el minden haszon nélkül. Egyedül házasságom elsőbb esztendei folytak el óhajtásom szerint. Angyali lelkű feleségem általvette a ház gondjait, s engem vagy íróasztalom vagy az ő karjai közt lehete látni. Mit teheték vala akkor, ha Tud. Gyűjt., ha Hébe és Auróra, ingerlette volna lelkemet! Hét gyermekeim nevelése, s egy igazságos per, melyet sógorom gyűlöletes mesterségek által tartóztat, s a nehéz idők lelkemet leverik; mert én 7 gyermek atyja s 7 gyermek egyike vagyok. Ha ki mindezeket tudja, kénytelen lesz megvallani, hogy sokat nem tettem, de ez a kevés ily kedvetlen körülmények közt, hősi erőlködés volt. Erdélyi Leveleim s Sallustom, melyen harminc évek olta dolgozom, azonban magammal is talán azt fogják hitetni, hogy nem éltem haszon nélkül. Erdélyi Leveleim másoknak nyerik meg javalltokat, Sallust a magamét.

E levelem házasságom 19-dik visszafordulóján írom hozzád, hogy ennek örömeit neveljem. Légy te feleségemnek is, s Emil, Antonin, Bálint és Lajos fiaimnak, s Eugénia, Thalia és Iphigenia leányimnak barátjok, s engedd nekem azt az örömet, hogy szereteteddel állandóan dicsekedhessem. Élj szerencsésen. - *Széphalom, novemb. 11-dikén, 1822.*

187

GUZMICS IZIDOR KAZINCZYNAK
Pannonhegy, 1822. decemb. 15.

Kazinczy Ferencnek Guzmics Izidor
tiszteletét, baráti idvezletét

Ha első leveled, nagy férfiú, büszkévé teve, a második, melyet novemb. 20-án vettem, büszkeségemet egészen megnemesítette, oly férfiúnak közölvén velem bizalmát, kitől már csak ismertetni is dicsőség. Te abban nekem nem csak ítéletedet mondád el néhány most virágzó magyar írókról, hanem be is vezetsz bajosan, de dicsőséggel folytatott életednek, s tisztelettel koszorúzott házadnak szent röjtökébe, s beavatod a még nem látott idegent annak szent titkaiba. - Első leveled megengedé nekem azzal hízelkednem magamnak, hogy arra nem egészen voltam érdemetlen; a második megpirított, azt tevén előttem bizonyossá, hogy korántsem oly nagy érdemünk, melyet becsén felül jutalmazni ne lehessen. -

„Szenteljük meg tehát örömeinket!" - én: mivel téged megnyertelek; te: mivel a nemzet szebb és jobb részét nyerted meg; te: mivel hősi erőlködésed gyümölcsét szedhetd s lefutott vad pályádat fénnyel látod borítva magad után; én: mivel bátran léptem a kezdett pályát példád s javallatod után. - Részemről a viszont-bizalom legyen az ünnepi áldozat, melyet a barátság oltárán örömmel mutatok be. Te ítélj, mit várhatsz az áldozóból!

Az én 35. éveim majd minden tövis nélkül folytak le, három utolsó éveimet vévén ki, melyekben egészségem hirtelen változása kemény próba alá vete. Szüleim, kiket az ég kevéssel, de eléggel álda meg, egy, a helységtől elvált malomban adtak életet s hét esztendős nevelést: magány szült tehát, magány dajkált. Anyám testvérje, *Budai József*, ekkor sárvári káplán, alig várta, hogy plébániát nyerjen s szerette *Laciját* magához vehesse. Meglett s engem hét esztendős gyermeket szüleim dajkáló ölökből, *Vasból Zalába, Göcsej sz. György-völgybe* ragadott. A szép vadon a víz melletti rónán nevelt gyermeknek valódi éden lőn: a ház körülvéve gyümölcsös kertekkel, melyekből innen csak három-négyszáz lépésnyire egy fiatal szálasba, onnan bátyám által ültetett szőlőbe, s ebből ismét egy tér mezőségen által a végetlen erdőségbe, részint tölgyesbe, részint fenyvesbe. Gondolhatd, mint fejlének itt hamar ki érzéseim, s mint avatott légyen korán bé a természet templomába tudtom nélkül. - Bátyám magyar nemes lévén szerette hazáját, és hogy ennek akkor feslő literaturáját is kedvelte, onnan gondolom, hogy magyar *Kurirt* olvasott és kisded könyvtárában néhány uj magyar könyvek is voltak. Innen adta ki nekem először is *Faludi Fer[enc]* énekeit, melyeken olvasni tanultam, oly előmenettel, hogy mire jól olvasni tudtam, tudtam az énekeket is könyv nélkül. Mennyire hatottak ezek szívembe, azt én neked le nem írhatom, csak azt mondom, hogy már most kedves volt nékem: „*erdőkből kitérni mezők térségére, a lenyugvó napnak nézni szekerére* stb."; nemkülönben tudtam már a muzsákkal s erdei nimfékkel beszélgetni. Harmadfél esztendőt folyvást itt tölték, bátyám társaságán kívül majd egyedül magán. A harmadiknak közepén lendvai deákocska levék; szállásom a várban tisztességes személyeknek társaságokban történt lenni, melyben a szív észrevehetetlenül képződik. Szünnapjaimat ismét, és azután is mindég, bátyámnál töltém; s nézzed! most *Kasszandra* jelent meg előttem, melynek olvasásában a 11. esztendős gyermek egészen elveszté magát. Most más uj teátrum nyílt meg előttem; fantáziám erősen kezde dolgozni; az előbbi pásztor, nimfa-képek eltüntek s helyeket szittya, perzsa, görög hős férfiak s asszonyok foglalák el. A közelálló szálas leve az *Eufrat* partján *Babilonhoz* közel fekvő erdőség, hol annyi váratlan esetek, csudák történtek. Nem egy fának kérgén állnak talán ma is a szerencsétlen *Kasszandra* s *Euridice* tőlem bemetszett neveik. Midőn csak ellophatám magamat bátyám oldala mellől, a szálasba osontam, és szent borzadással léptem a titkok, s csudák ligetébe, melyben mindazt megtevé a fiatal fantázia, mit a történethez képest megtehetett, a nap s hold köszöntését sem feledvén, mely utolsónak az elsőnek alkonyodásakor történt kelte ellentállhatatlan ragadt a szálasba. - *Kasszandra* tőlem annyiszor olvasva és a fantázia játéka annyiszor űzve volt, ahányszor visszafordultak az őszi szűnnapok deákoskodásom alatt. „Ha nagy, izmos volnék" mondám - mint már humanista - bátyámnak, ha *Kasszandra* világa volna most is: semmi egyéb, mint katona! De érzem, hogy belőlem sem *Orondatész*, sem *Artaxerxesz* vagy *Arzácész* nem fog válhatni. Engedtem a magányhoz vonzó indulatnak, s szerzetes levék. *Kasszandra* feledve még itt sem volt, mégegyszer olvastatott és kétszer beszéltetett el tőlem.

Szerzetem kormányának tetszett engem a pesti univerzitáshoz küldeni, hogy teológiámat ott végezném. Itt olvastam *Erkölcsi meséidet* és *Herder* szépliteraturáját, mely egészen elfoglalt. Mint poétának *Rajnis Kalauza* nyitott utat a magyar verselésre *Sopronban:* utóbb, különösen *Pesten*, többekkel ismerkedtem meg. Jött *Berzsenyi, Dajka* s a te *Berked*, végre *szépliteraturád*, melyből a *Bácsmegyei* gyötrelmeit *Bilkeivel* - a szerencsétlennel! - *Trattnertől* ívenként kaptuk, s mohón olvastuk. *Herder* s te emeltétek fel lelkemet, s *Kasszandrát* kezdém feledni; próbául, mint fogna tetszeni, kezdém a te kiadásodat olvasni: nem végezhettem; de a gyermeki érzés mégis azt vallatja velem, hogy *Kasszandrának* románban párja nincs, és *Homér* hősei ezé mellett kicsinyek.

Kedves barátom, nagy férfiu! te örvendsz, hogy literaturánk szépen hat elő; ezen örvendek én is: de engedje meg nekem a te szerény szép lelked azt vallanom, hogy ez különösen a te míved. Mit is örvendhetnénk *Hébének* és *Aurórának*, ha még a 20 esztendők előtt uralkodott

vadsággal volnának tömve? És ki üzte el különösen ezt a vadságot, mint az, ki *Herkulest* követvén az *ól marháinak szemetjeit kihányni nem szégyenlé?* Az általad behozott szebb íz s csín az irásban tevé ezt, barátom. *Döbrenteinek* tavali *Kenyérmezeje* és az idei *Klárája* fogott volna-e oly csinban megjelenni, ha *Osszián* nem fordittatik, mint mesterkezed által forditva van? És *Döbrenteinek* e két szülöttje éke a tavali *Aurórának* s az idei *Hébének*. Engedd vallanom, hogy az a csin, kellem, mely későbbi iróinkat karakterizálja, a te míved; melyben még azok is követnek, kik ujitásidat gáncsolják, ha ízzel irni akarnak. Te nyelvünkön egy boldog fordítást tettél, melyen neki előbb-utóbb átesni kellett; s ezért ezer hála fog követni a kései maradék szivéből is.

Bajlódásaid engem keserítnek, de ugy hiszem, nagy lelked nem fog alattok elcsüggedni, sem kedvedtől, hogy a hazának tovább is használj, nem fognak téged megfosztani. Életedet még hosszúra terjesszék az egek hazádnak s házadnak javára, dicsőségére. - Szent, kedves előttem, valami csak *Kazinczyra* emlékeztet; még kedvesbek azok, kikben *Kazinczy*-vér folydogál, s kivált ha ezt bennek *Kazinczy*-lélek is hevíti. Legyenek általam idvezlettek, a te napjaidnak édes boldogítói, életed nemes párja, s gyermekeid; legyen rajtok az ég áldása, a rény társalkodjék velek szüntelen. Te pedig az ismeretlennek nyújtott barátságos szívedet tartsd nála szakadatlanul. Élj boldogul.

Pannonhegyén, decemb. 15. 1822.

188

GR. GYULAY KAROLINÁNAK
Széphalom, 1823. jan. 1.

Az én Lottimnak.

E szókon kezdem az írást a beállott esztendőben, hogy tiszteletemet bizonyíthassam azon kedves barátném eránt, ki régen nem vette ugyan levelemet, de akinek emlékezete engem soha el nem hagyott. Öntse ki a Mindenható nagyságodra, édes Lotti, s imádott anyjára, s kedves testvéreire minden áldásait, teljesítse minden óhajtásaikat, s adjon váratlan örömeket is. Sophie, s itthon való hat gyermekem Thalietól fogva a kis Lajosig, s a szeptember olta Virginienél patvaristáskodó Zseni ugyanezt óhajtják, s ajánljuk magunkat mindnyájan a mélt. grófnénak s nagyságodnak s kedves testvéreinek kegyességekbe, barátságokba, kedves emlékezetekbe. A nagysád barátsága, édes Lotti, nekem megbecsülhetetlen kincsem és olyan, amelyet én a síron túl is bírni óhajtok, reménylek.

Zseni tehát, amint mondám, szeptember oka Virginienél van patvarián. A két gyermek szerette egymást, míg Kassán volt, s gróf Dessewffy megszólíta, hogy adjam Szentmihályra Zsenit, hogy lyányának ott társasága legyen, s ezt tevé hozzá: ha neked tetszik, tovább is, hogy Kassára is bevihessem. Minthogy a gróf klaviermestert is tart, s Virginia vagy magyarul beszél vagy franciául, kaptam az ajánláson, s ámbár a dolog esztendőnél továbbra halada, végre szeptemberben Zsenit levivém Szentmihályba. Azolta Zsenit nem láttam; de sem nem kételkedem, hogy jó dolga van, mint tudom azt, hogy Mádon, a Hegyalja táncoló helyén, sokat táncola, amint az ott voltak beszélik. Az neki elementuma, egyszersmind forsza, mert könnyen táncol és (ha szabad úgy szólani magyarul is, deákul szabad) *tudósan*. De mit mond nagysád arra, ha azt hallja tőlem, hogy Zseni nem nő, s az ő bosszúságára, nagyon hízik. Hogy Thalie itthon van aug. olta, megírtam nagysádnak. D'Ellevauxnénak akkor fel kelle jőni, hogy eperjesi pörünkben a sógorom ellen ő és a nénje Sophie, valamint a sógorom is esküdjenek meg bíráink előtt, hogy kiki mit vett szülei után. S itt lévén egyszer Thalie, megtartóztattuk. Ez sem külsőjében, sem lelkében nem hasonlít Zsenihez, mint többére min-

den testvér a világon; de azért a nem egyező testvérek is mindnyájan jók lehetnek. Nekem hét gyermekem van, s egyik a másikhoz nem hasonlít, vagy keveset. Lajos mind szép növésében, mind nem szép arcában egészen az anyja. - Emil felől azt a jelentést tehetem, hogy a múlt héten egy császármadarat löve és egy szajkót, jó lesz tehát jágernek, Antonin, minthogy nagyon szereti a lovakat s úgy nyargal nyereg nélkül is, mint akármely paraszt gyermek, kocsisnak.

A tréfák után hadd mondjam el, mi történt decemberben a mi Zemplényünkkel. - Tudni fogja nagysád, hogy ungvári főispán mélt. Lónyai Gábor úr aug-.ban, mint kir. commissárius küldetett hozzánk kivinni, hogy az adó ezüstben fizettessék, s katonákat adjunk, és hogy a rettentő számú nemességnek az a része, mely nem ült a tábla mellett, a kir. commissáriust azon pillantat olta, amint belépe a palotába, s székéig ért, visító szitkokkal illette, úgy hogy le sem ülhete, s visszatért. Most decemb. 15d. ismét megjelent; egy regement gyalogsággal, mely a vármegye háza előtt lobogó zászlóval álla meg; jobbja és balja mellett a prussziai király nevét viselő Stipsics huszárjai fogtak helyt. Én szüret olta mindég beteg lévén, meg nem jelentem ott. Ágyban fekszem inkábbára szintén máig, s erőhöz nem tudok jutni. A kir. commissárius most bement a gyűlésbe, felolvastatá a parancsolatot, s az augusztusi protokollumot a parancsolathoz képest széjjeltépte. Akkor széjjelbontá a gyűlést, s a két viceispánt, két perceptort, 18 szolgabírót, 18 esküdtöt magához parancsolta. Mindezek ott is deklarálták, hogy ők magokat a státustól külön nem szakaszthatják. Így mélt. Lónyai úr legelébb is consil. Szemerét kisérteté le, mint foglyot. A sokaság ellepte a folyosókat, grádicsokat, az udvart, látni, mi történik. Midőn láták, hogy consil. Szemere fogva hozatik, mert magát a státustól külön nem engedé szakasztatni, viváttal fogadtatott, s ez mindaddig tarta, míg szobájáig nem ért. Így történt ez a többivel is, valamíg a vivátozásba nagyon belé nem untak. - Másnap a foglyok magok szabadíták fel magokat, azt jelentvén, hogy az erőszak megtörtént. - A katonák éppen most fogdostatnak.

Mit mond nagysád az ezidei Hébére és Aurórára? Én úgy képzelem, hogy nagysádnak is legkedvesebb lesz Hébében a gróf Majláth Zunigája. Irigylem neki azt az igen nagy szépségű költést. Bár nagyságod a Göndörházy Lauráját is olvasná. A politikus újságban nincs mit olvasni, s hogy mi is kapunk újságot für die elegante Welt, az ugyan nagy szerencse. Fejedelmeink beléuntak a vérontásba, s a had mesterségei helyett a béke mesterségei vetetnek gyakorlásba, s ez szerencséjére van az emberiségnek. De bár pénzt is adnának.

Éljen szerencsésen, édes Lotti. Ajánlom magamat nagysádnak kegyességébe, s maradok hű tisztelettel

Széphalom, január elsőjén 1823.

189

FERENCZY ISTVÁNNAK

Ferenczy Istvánhoz, Rómába.

Széphalom, január 17. 1823.

FERENCZY GRAPHÍDIONÁRA

Lyányka, találva van ő! s te mosolygva csudálod, hogy arcát
A homok ily híven szökteti vissza feléd.
Szóllj, ki vezette karod? ki sugallta kebledbe, hogy azt merd?
Néked ez elhevülést egy kegyes isten adá.

„Ámor nyújta segélyt, s munkám kedvelni taníta;
S a leckét együtt vette Ferenczy velem.”

- -

Ezen epigrammára gyúlaszta engem az, amit az úr lyánkája felől az Igaz barátom újságlevelében olvastam, mert még nem látám a szobrot. A szobrász antik világban él; s így illő vala felőle nem rímes, hanem skandált sorú s görög ízlésű versben szólanom.

Mely dicső pályát fut az úr, édes barátom! Az úr az első magyar, aki fényt von ezen a maga nemzetére. Neve örök emlékezetben marad közöttünk, még az enyém, ki nemzetünkre tollam által óhajtottam volna fényt vonni, egy-két tized múlva feledve lesz. A márvány és a görög ízlésben dolgozott művész munkája kacagja az idők ostromát: a nyelv és a nemzet ízlése mindég változni, nemesedni fog, s ifjaink bennünket öregeket egészen el fognak s nemsokára, homályosítani. Azonban mi, az úr és én, egy időben élénk, s illő, hogy egymást ismertük és szerettük legyen, mert egy haza gyermekei s egy pálya futói vagyunk.

Az úr a maga nagyobb munkáit nem kezdheté szerencsésebb tárgyon, mint midőn, kezdő művész, a művészség kezdete mitoszát dolgozá. Képzelem, a bájos leány mint mosolyog a maga plasztikai nyugalmában, komoly bájjal, hogy keblének istene igyekezeteit boldogította.

Egyedül azt óhajtottam volna még érteni az Igaz tudósításából, hogy a szép leány mit csinál bal kezével. Az úr ízlésétől azonban várom, hogy ennek francia, teátrumos mozdulatot nem ada.

Szerencsés gondolat vala az is, hogy a Csokonai válla meztelen vagyon ugyan hagyva, de lepelként ráveté a mentét. Ez fog mentségére lenni a bajusznak, melyet szakáll nélkül csak skláv és mirmillo visele. Aki Csokonait ismerte, azt a kövön fel nem leli, mert rézbe vésett képe, mely után az úr dolgozott, hozzá ugyan nem hasonlít. De a plasztika műveiben nem hasonlítás, hanem nemesítés kívántatik. Sokratesnek csak az orra rút büsztjén, s ha ő ilyen volna, nem mondhatnánk, hogy rút volt.

Az úr Rómában él, s ötödfél esztendő olta. A Virgilek és Cicerók árnyékaik ott még lebegnek. Vétek volna munkáikat ott nem olvasni, vagy a magok nyelveken, vagy olasz, francia, s kivált német fordításokban...

Van-e az úrral magyarországi história. Ha nincs, én küldöm a Gebhardiét, magyar fordításban. Látom az időt, midőn hazám az úrtól venni fogja a gubernátor Hunyadiét és primás cardin. Martinuzziét is, s a Mátyásét. Az első vékonytestű, fodroshajú, hosszas nyakú volt: ez husos, erős. Bajuszt, szakállt horda mindegyike. Mátyásnak a természet azt nem ada. Amely képe neki az Igaz Zsebkönyve előtt áll, nem hihetem, hogy hív képe volna. A marosvásárhelyi bibliotécában egy jobb lesz.

Mikor ismét megjelen majd a Vaticánus Apollo szent szobra előtt, kérem, emlékezzék rólam, s azt fogom mondani, hogy nekem is juta az a szerencse, hogy azt imádó tisztelettel illethessem. A fel nem avatott szem nem érti, miért az oly tiszteletes. Én bizonyosan értem, s nem mások után. Éljen szerencsésen, édes barátom és szeressen.

190

GR. GYULAY KAROLINÁNAK

Széphalom, január 18. 1823.

Tisztelt barátném,

Tegnap indítám levelemet a kedves Lajosunkhoz, s cselédem visszajövén a postáról, a nagysádét hozza, édes, édes, édes Lotti. Ha egy öreg embernek ezt a szavát hallaná az isméretlen, azt mondaná, hogy őtet kora teszi gyermekessé: de mi szükség nekem azon aggódni, hogy más az én érzésim felől mit ítél; én magamnak érzek és barátimnak, s magam magamat, s azok engemet megértenek, s az nekem elég. A mi Lajosunkat arra kérém, hogy egy Rómába szóló levelemet tegye Bécsben postára. Attól tarték tudniillik, hogy itt a levelet vagy hibásan viszik a posták, vagy valaki tudni akarja, mi bajom nekem Rómával, s a levelet felbontják, el nem eresztik. - Egy rimaszombati (Gömör vármegyében) lakatos a maga fiát úgy nevelte, hogy ismét lakatos legyen. A legényke egy-két esztendeig atyja körül tanulta a mesterséget; most Pestre küldé hasonló véggel; ott az ifjúnak a rajzoló professzor alá kelle vasárnapokon feljárni, s a prof. észrevette, hogy ebből valami válhat. Az ifjú azután Bécsbe ment fel. Ott az Akadémiában meglátá, hogy más hasonló korú ifjak statuákat faragnak, emberi figurákat rajzolnak. Ha ezek tudhatják ezt, miért nem én? kérdé magától, s atyjának híre nélkül elkezdé magát ezekben gyakorlani. Idő jártával praemiumokat nyere az examenben, s ez annyira felverte lelkét, hogy eltökélé meglátni Rómát és Canovát. Canova őtet nem bocsátá maga elébe, midőn azért könyörge, hogy őtet műhelyébe venné fel, elrettenvén talán annak hallására, hogy ő magyar. Mert mi a mesterség embereinél olyaknak tekintetünk, mint a kozák és tatár. A szegény ifjú tehát Thorwaldsennél jelenté magát, ki második statuárius Canova után a világon, s meghalván Canova, most az első. A mi szeretett palatinusunk Rómában mulatván Thorwaldsent is meglátogatá, s Ferenczy István megszólítá a palatinus egyik kamarását, gróf Pálffyt magyar nyelven. Ez elcsudálkozik, s jelentést teszen a palatinusnál. Minthogy Thorwaldsen sok szépet monda az ifjú tehetségei felől, a palatinus neki esztendei segélyt ígére, de azon lekötelezés mellett, hogy Ferenczy *hét* esztendeig Thorwaldsent el nem hagyja. Ferenczy most küldé a palatinusnak a maga munkáját carrarai márványban, s az Budára megérkezett. Egy leány jobb térdére bocsátkozik, s a fövenybe vonja szeretőjének arcvonásait, azaz profilját. Úgy beszéli tudniillik a festők mitosza, hogy a képírást egy szerelmes lyány találta fel s azáltal, hogy a kedvelt ifjú profilját a fövenybe rajzolá. Lehet-e szebb gondolat, mint az, hogy egy kezdő művész azt adja elő, mint kezdődött a mívészség?

- - - -

dolgozott, s én azzal ugyan nemigen valék megelégedve. Húsz sort sem olvastam el dolgozásából. Jobbnak láttam, mutatni neki a Kölcsey fordítását, melyből nálam az egész első ének le vala másolva, és azon kevés helyeket, amit én fordítottam. V. Nagy eléggé nemes lelkű ember volt megvallani, hogy mind a Kölcsey fordítása, mind az a kevés, amit én mertem, jobb mint az övé, s ami jót Kölcseynél s nálam talált, általvevé, nem mint tolvaj, hanem mint az, aki nem szégyenel mástól is venni, csakhogy dolgozása nyerjen. Plagiáriusnak vennék-e őtet, ha a Kölcseyé ki volna már adva? Én Sallustban Szentgyörgyi Gellértet még dicsekedve követtem, ahol lehetett. Legjobbnak látnám tehát, ha az Ilias meglopdosott első könyvét a Hébének adnánk, úgy hogy a tituláris pagina hátulsó tiszta felén akar uramöcsém, akar én, akar Igaz elmondanánk, hogy azt Kölcsey 1813. fordította, elébb mint V. Nagy, s én adtam V. Nagynak, s ez pedig annyira javallá a Kölcsey módját, hogy azt a feljebb említett okoknál fogva nem átallá elfogadni. Tegye uramöcsém, amit az igazság, egy megholt barátunk emlékezete s egy élő barátunk becsülete kíván, szabadon s nemes lélekkel!

192

LÓNYAI GÁBORNAK
Ujhely, 1823. július 6.

Méltóságos főispán, administrátor, főkurátor
úr, nagy kegyességű uram!

Egy előre nem látott baj nem engedi, hogy én ma és holnap s talán holnapután is, nagyságodnak engem megtisztelő parancsolatjához képest Patakon megjelenjek, valamint azon fogadásomnak sem teheték eleget, hogy a parancsolt munkát mostanáig elkészítsem; de mihelyt lehet, Patakon leszek s a parancsolt munkát a grammatikai részben ugyan szeptemberig, a stilisztikaiban pedig azután nemsokára bizonyosan elvégzem. Sokat dolgoztam evégre már; de nincs oly rendben, hogy bémutathassam; annyival inkább, mivel az univerzális grammatikára tartozókban szükségem van arra, amit Szemere Pál barátom dolgozott, s ő eszt. olta mindég igéri, hogy kezemhez fogja küldeni, mostan pedig már valóban küldi is. Mindemellett, hogy nagyságoddal láttassam, mely igen óhajtom megnyerni a nagyságod és a tisztelendő felsőség javallását, bemutatom a munka első lapjait. A sovány tárgyat, ha virágosan nem adom elő, olvashatatlan lesz a tárgy; mert ki nem csömörlik meg a grammatikától? s ki nem hiszi, hogy azt ő is tudja és így tanúlni nem szükséges? - Ugyanezért követém a Quintilián és Herder példájokat, s eltérvén a szoros oskolai szisztémától, mely a testet nem a maga *szépségében*, hanem *anatomiai öszvekötődéseiben* láttatja, oly csillogó színben adám elő, amit a nyelv eredetéről nem *könyvekből*, hanem *magamból* vettem, hogy nagyon meg kellene csalatkoznom, ha olvasása kedvet nem csinálna, tovább menni a munkában, s azt nem elhajítani. Ez a ravaszkodás követteté el velem azt a vétket is, hogy a munkát a magyar nyelv és magyar literatúra históriáján kezdjem.

Nagyságodnak Patakon kevés ideje lesz arra, hogy e kevés lapokat, és a nagyságod halhatatlan ipa parancsolatjára dolgozott német Preisschriftet megtekinthesse: de azon felűl, hogy nagyságod ismeretes arról mindenek előtt, hogy repűlni szokott, ahol mi közönséges emberek mászunk, vagy a jobbak lépnek, s így ezen is végigpillanthat s nekem kijelenheti, mit óhajt másképpen; sokan lesznek Patakon, akiknek elég idejek marad azt megtekinteni. Ilyen doktor Beregszászi úr, kit én a grammatika etimológiai részében magam is bírámnak fogok megkérni, mert éppen ez az, barátom, amiben ez nagy idejét töltötte el s múlatozni még most is szeret.

Én úgy értem a nagyságod parancsolatját, hogy munkám mindazt adja elő, amit a magyar nyelv ismérete kíván, amit annak kell tudni, aki jól és szépen akar írni magyarúl, vagy a

magyarúl írtakat megítélni. Eszerint nékem az egész ciklust elő kell adnom. A magyar nyelv és magyar literatúra históriája után tehát az orthoépiát és ortográfiát adom elő; mert az egyike a másikát *kölcsönösen* tanítja. Ezután jön a grammatika, a maga legszorosb értelmében, azaz az etimológia; a szintaxis; a stilisztika; a próza és poézis vagy inkább versifikáció; végre az esztétikának első és legszükségesebb szakaszai. Mindezek sok és vastag köteteket kívánnának. De a mi vallásunk megkönnyíti s megrövidíti a tanítást. A Patakon nevelt ifjúságnak nem kell egyéb, mint a *hibák* és a *szépségek* kimutatása, mert - amivel vallásunk dicsekedhetik - köztünk csak *egy* anya sincs, aki magyar ne volna. Így bána Scheller in praeceptis stili latini.

Alázatosan esedezem a méltóságos főispán és főkurátor előtt, hogy amit itt küldök, nekem visszaadni méltóztassék; mert ámbár én mindazt, amit dolgozom, igen sokszor dolgozom, de a legutolsó dolgozás papirosain kivűl minden egyéb papirosaimat el is szoktam égetni, hogy a keresésben alkalmatlanságomra ne légyenek; s így ha ez elhányattatnék, mindazt, amit általnyújtok, újra kellene dolgoznom és bizonyosan rosszabbúl fognám. Ezt sok tapasztalásim után merem állítani.

Aki egyéberánt kegyességeibe ajánlva alázatos tisztelettel maradok nagyságodnak

Ujhely, július 6d. 1823.

alázatos szolgája
Kazinczy Ferenc

193

VÖRÖSMARTY MIHÁLY KAZINCZYNAK

Pest, 18. febr. 1824.

Tekintetes Úr!

Kovacsóczyhoz írt levelének engem érdeklő sorai bizonyossá tesznek arról, hogy eddig nyomtatásban kijött versezetimet figyelmére méltatta. Én azok iránt, kik a haza nyelvében fáradoztak, egyébiránt is különös tisztelettel vagyok, annál inkább a tekintetes úrhoz, minthogy azon Jelesek közt találom, kik a mostani kornak útat nyitottak a szabadabb menetelre. Hogy pedig mutatványaimról javallólag ítél, nagy örömemül vagyon; mert helyes ízléséről meg lévén győződve, tudni fogom, mit kelljen azokról tartanom, kik megjelent darabjaimat olcsárolni fogják. Tessék levelemet fogadni annak bizonyságaul, mennyire becsülöm kétszeri érdekléseit, s jeléül azon vonzódásnak, mellyel vagyok

Tisztelője
Vörösmarty Mihál.

194

VÖRÖSMARTY MIHÁLYNAK

Veresmarty Mihálynak Kazinczy Ferenc baráti idvezletét

Széphalom, febr. 28. 1824.

A mai posta hozá nekem leveledet, kedves társam, kedves barátom, s szívesen köszönöm megszólításodat, de engedd, hogy rövid lehessek; beteg vagyok s november olta. - Örvendek, hogy körünket veled látom szaporodni. Sokat várok tőled, mert jó jel, ha a kezdő nem félig-

érettet ád. Ha nekem ismét írsz, engedd tudnom születésed helyét s napját, és hogy hol tanulál, s most mire készülsz, s Pesten hol szállásolsz. Élj szerencsésen és szeress.

Kovacsóczynak mondj minden szépet. Amit Schédelünk teve velem, reménylem, ő is fogja tenni. Nagy öröm nekem látni azon áldozatokat, amelyeket mások nyújtanak a szeretett anyának.

195

JANKOVICH MIKLÓSNAK
Széphalom, 1824. február 26.

Jeszeniczi és Wadasi Jankovich Miklósnak szives tiszteletét Kazinczy Ferenc.

Nemeslelkü férfiú, tisztelt barátom! Ellágyíta kegyességed s enyhíte fájdalmimon, szenvedésimen. Örülék rajta, hogy szánsz. Azonfelül, hogy november olta fekszem s alig van annyi erőm, hogy végiglépdelhessek a szobán, sógorom makacsságával kell vesződnöm. Egy hete, hogy prókátoromnak készítem a feleletet, s ez foglal el éjjel-nappal. Csak százötven háromezret likvidál, azonfelül, amit később készül beadni; de amelyből öt sorom kilencvenezret róv le. Mi lenne az én szegény gyermekimből, ha kiholtam volna? Mert csak én vagyok az, aki ezen istentelenségeket felvilágosíthatom. Kellett-e nekem, annyi szenvedések után, még ezt szenvednem s életemnek végső napjaiban? Míg az anyám élt, egy rossz testvérem szívta véremet, anyánk megé rejtőzve, hogy őtet ne bánthassam; most a sógorom teszi ezt. S törvényeink az ily gazságot nem büntetik. S így folya el életem szenvedésekben, s anélkül, hogy gyermekeim sorsokon könnyithetnék! anélkül, hogy gyermekeimnek azt a nevelést adhatnám, melyet nekik akartam!

Intesz, hogy élni siessek. Nékem a dolgozás nem fáradság, hanem enyhülés és öröm. Mind feleségem, mind magam oly érzéssel vagyunk, hogy a Bretzenheim birtokával sem pompáztunk volna, s a háziélet csendét tartván fő boldogságnak, mondd el, én, aki soha nem kártyázom, nem tespednék-e el, ha nem olvasnék, nem irnék? De tehát nekem allegatiókra kell-e vesztegetnem időmet, hogy aki olvassa azt mondja, hogy tudok egy kisség latinul? Kevés napjaim lévén hátra, szerettem volna nyugodalomban élni, hogy minden dolgozásimon végigfuthassak, s vétkeimet jóvátehessem, papirosaimat rendben hagyhassam. Te is fogsz tőlem venni valamit.

A negyven aranyért én állok jól, nem Vitkovics. Csak kezemhez érjen s a vivő ne veszítse el, kár és piszok nélkül megyen vissza kezedhez. Így vevé gróf Sztáray Vince kár és piszok nélkül Lemaire kiadású Sallustját. Nem szeretném, ha valaki hívtelenséggel, hálátlansággal vádolhatna. Esedezem tehát előtted, nemeslelkü férfiú, hogy kódexedet is add mellé. Nem lehetetlen, hogy én Sallustot latinul is kiadom, mint az olasz Nardini. De ha ezt nem tehetném is, mely kedves lesz nekem kevélykedni a világ előtt, hogy hazánk is birja Sallustnak két kópexét, nálad és mélt. Nyitray úrnál. A variánsokat legalább kiszedem és a magyar fordítás mellé adom. Légy tehát rajta, hogy megkaphassam a mélt. Nyitray úrét is.

Előbeszédemet Sallusthoz ma küldém Kassára, hogy nyomtassák le, a Catilináriák első fejezetével. Ezt azért tevém az előbeszédhez, hogy lássa, akinek Sallust nehéz emésztésű, mint igyekeztem a két nagy író különbségét kijegyzeni. A Milóért mondott beszédét tevém vala oda, de azt kevesebben ismerik. - Az én legkedvesebb olvasásom a Róma prozaikuszai közt mindég Sallust vala, s jól vagy rosszul, ebben mutatom ki minden erőmet, ami van. De nem csak az kérdés, milyen a munka: hanem az is, milyen olvasó olvas. Miként tessék Sallust

annak magyarban, aki Sallustot latinban is kárhoztatja? Sok külföldi fordítás van kezem közt; szorosan hasonlítom össze ezekkel a magamét, s azt hiszem, hogy ez meg fogja szégyenlíteni az iskoláson hű, de németesen hideg Schlüterét, meg fogja a Woltmannét is. A francia nem fordítást szokott adni, hanem parafrázist. Elmondják majd a mi kedves, kedves szomszédink: Et hic dii sunt.

Élj szerencsésen édes barátom. Mihelyt veszem a nyomtatást, azonnal veszed. Tiszteld, kérlek, mélt. Nyitray urat s nyerd meg nekem kódexét. Nem fogom soká tartóztatni. *Széphalom, február 26d. 1824.* - Subit ira jacentem ulcisci patriem! *Virgil.*

196

JANKOVICH MIKLÓSNAK
Széphalom, 1824. ápr. 19.

Wadasi Jankovich Miklósnak alázatos tiszteletét Kazinczy Ferenc.

Tisztelt barátom, jóltevőm! Ez estve vevém kár nélkül Sallustiusodat spanyol és német fordításaival minden kár nélkül. Kár nélkül veszed vissza, mihelyt velek dolgomat végzem, s a haza előtt hirdetem el lelked nemességének e jelét.

A megigért pecsétnyomót venni fogom barátságos kedveskedésképpen, s melléteszem a Martinuzzival hadakozó Rogendorff Wilhelm emlék ezüstpénzét. De minthogy a feleségem anyja ennek a németnek maradéka volt (gróf Rogendorff Aloyzia Ferenc Antal generálisnak, a palatinus Pálffy Miklós unokájának leánya), kérni foglak, hogy ezt magát nékem add vissza, s elégedj meg vele, ha az ötvös azt számodra leönti. S bár ezen alkalommal nékem is öntetnél kettőt, s ezüstben visszafizetem az ezüstöt.

Cserei Mihály Históriáját nem Cserey Farkas, hanem Cserey Miklós gubernális consiliárius barátom adá nekem kölcsön, 1816, midőn Erdélyből hazajöttem. Sok dolgot adván gróf Dessewffyhez írt Erdélyi Leveleim kidolgozások, a kéziratot általküldém Patakra prof. Szombati Jánoshoz, hogy iratná le a bibliotéka számára, ha az még nem birja. Kevés napok mulva visszakapám azt azon jelentéssel, hogy a kollégium birja, mégpedig jobb exemplárban és tovább terjesztve a beszélést. Én sem iratám le tehát, s a Cserei könyvét neki visszaküldém. Te azt gróf Teleki Józsefnél megtalálhatod; csakhogy a Telekieknek nem jó ezt a Csereit és munkáját emliteni; egészen másnak festi a Duca d'Alba szakállu Teleki Mihályt, mint aminek őtet Thaisz mondá a Tudományos Gyűjteményben. Nehéz időkben sokszor úgy viseli magát a jó ember is, hogy benne a jók felakadnak, s így bánhata Teleki Mihály: de vért, s ártatlan vért s hóhér által ontatni egy részeges tunya fejedelem nevében csak mégis nem oly dolog, amit menteni lehessen. Én, ha Telekinek hívnának, nem hiszem, hogy ezen ősömmel kevélykedhetném.

Zrínyinek nevét hallván nekem minden vérem megpezsdül. Erit ille mihi semper deus. Szebb magyar írót én nem ismerek a régiek közül s szeretnék tanitványa lenni Sallustban. Ismered-e egy nem versekben írt munkáját, melyet én Hadi Tudománynak neveztem. Azt gróf Dessewffy József a fejevett Bónis Ferenc szép unokájától iratta le. Ott is kimutatta foga fejérét, hogy a németet (a közellakót) nem szerette. A cenzura azt most meg nem engedi, hogy kiadjuk: de az idők változnak, s az effélét jó fenntartani. Kérlek, tehát, méltóztassál a kincs birtokába eljuttatni.

Magadhoz hívsz, s repülnék: de nem mehetek. Perem a sógorommal közelit végéhez. Én 14 esztendő olta mindég ajánlom s kérem az amicát, noha az eperjesi tábla és a kancellária (hova

ő folyamodott s kudarccal tolatott vissza) engem kiáltanak győztesnek. Annyira elrontott engem ez a rossz testvér, hogy azt az utat még nem tehetém. Talán most egy magán ejtett nagy gyalázat elfogadtatja vele amicámat. Ha ezt nem teszi, nyomoruságom kényszerít majd lemenni Pestre. A Hormayr Zsebkönyvében (1821) éppen ma olvasám kincseid leírását, történetből akadván kezembe a könyv midőn egyebet keresék. Barátom, mely *nagy* vagy te! és mint kevélykedem én ily férfiú barátságával! Irigylem gazdagságodat és hazafiuságodat. Élj szerencsésen, fogadd el hálámat nemes tettedért, s légy megnyugtatva, kincseid nálam oly bátorságban vannak, mint szobádban. Örökös tisztelettel.

Széphalom, április 19d. 1824.

197

FÁY ANDRÁSNAK
Széphalom, 1824. okt. 22.

Fáy Andrásnak Kazinczy Ferenc baráti szives idvezletét.

Édes uramöcsém, Dulházytól ma vevém az uramöcsém igen kedves levelét, de a munkát postán csak nem küldhette ki. Nyugtalanul várom, mint mindazt, ami az uramöcsém tollából foly. Uramöcsém az egész nemzet szeretetét birja, s méltábban mint mindazok, akik azzal dicsekszenek. Bár a Mesék első kötete is megjelenne, s bár mindaz, amit uramöcsém eleitől fogva írt, de az elsőbbek a szükséges igazitásokkal. Aki magát és olvasóit igazán becsüli, az bizonyosan mindég sokat fog törleni dolgozásin, ha az idegen szem a botlásokat meg nem sejti is, mert semmi javallást nincs nehezebb megnyerni, mint a magunkét.

Az én Mária Teréziám a tavalyi Hébében oly tapssal fogadtatott, melyet neki nem igértem. Hogy hosszú ne legyen, csak végigröpültem a történeteken. Ezidén Zrínyit dolgoztam, s az még Teréziámat is feledteti, amint látom. Én sem egyikben, sem másikban nem látok egyebet, mint azt, hogy forró szivvel van írva. Erdélyi Leveleimnek igérem a legközönségesb javallást. Azt azolta, hogy a bécsi cenzor engedelmét megnyerte, újra dolgozám; kiszabaditám magam a mások parancsai alól, s nem úgy adom, ahogy ők akarák, hanem amint magam. S most Sallust fogja el gondjaimat, a nyelvrontók fejedelme. Ezek az emberek, minthogy preceptorok voltak, rászoktak mindenen preceptoroskodni, s a retorikát tanított professzornak meg kell mutatni, hogy a klasszikusokat az is ismeri, aki retorikát nem tanitott. Sallusttal együtt jelen meg Ciceróm (némely orátiói s a Scipió álma), és majd majd Cicerónak *minden* levelei, melyek neki leginteresszántabb munkája. Az első könyvet Eperjesen végeztem el, hol három hétig múlattam pereim miatt. Ellenségeinket jobb így pirítani meg, mint velek birkózgatni, amit ők nem érdemlenek.

Hallom Kultsár a Guzmics Theokritja ellen is kikölt. Nem veszi megbántásúl Kultsár, ha kimondom, hogy az a *nagy* munka túl van a K. birósága határán. Én Eperjesről tüdőgyulladást hoztam haza, s úgy valék, hogy sem feleségem, sem magam nem hivénk, hogy megmaradhatok; de a veszélből ki vagyok kapva; azonban tüdőm aligha örökre oda nincs, s négy hete, hogy nyomom az ágyat. Mihelyt jobban leszek, s tágulnak siető dolgaim, összehasonlítom a Guzmics fordítását a göröggel, s kikelek Kultsár ellen. Ezek az emberek mindég csak azt akarják, hogy az ő törvényeik ellen szólani ne merjünk: a görög és latin ehelyett a szépet kereste és az erőst. Irtóztató, midőn Döbrentei is azt tanítja, hogy a magyarnak bajusz kell; s mely alacsonyság az őtőle, midőn még szót is csinált megbélyegzésünkre:

a nyelv*törőt*.

Hadd örvendjen *bajuszos muzsájának*.

Bizony, édes uramöcsém, az Aspasia nem ok nélkül lakol. Sok van ott, amire nem vala szükség. De a Kultsár és Döbrentei embereinek egész hadok ada-e oly szép dalokat, mint Kovacsóczy, Bajza és Vörösmarty? Mit irigyelhetek én inkább, mint ezt a gyönyörű dalt:

Zeng a patak felhők evednek stb.

Míg a nyelvtörők ily darabokat adnak, addig lármázhat az új szellem s Batsányi.

Thewrewk egy görög epigrammot a Hébében énrám alkalmaztata, s az epigramma valóban igen szép. Csókolja őtet és Kovacsóczyt, Szemerét, Vitkovicsot uramöcsém, s az utolsónak jelentse, hogy Erdélyi Leveleimet november látni fogja. Ölelem kedves uramöcsémet. *Széphalom, októb. 22d. 1824.*

198

THAISZ ANDRÁSNAK
Széphalom, 1824. októb. 30.

Taisz Andrásnak Kazinczy Ferenc baráti tiszteletét.

Erdélyi Leveleimnek Bécsbe küldését Igaz Sámuel barátomhoz kénytelen vagyok tisztelt férfi, reád bizni, meg lévén győződve azeránt, hogy ezen alkalmatlanságomat nékem megbocsátani kész lészesz. De minekelőtte az Festet elhagyja, kérlek, add által azt levelemmel, melyet idezárok, bibliot. Horvát István úrhoz, s légyen gondod, hogy az kezedhez visszatérjen. A régibb példányt kezedből ki ne add; azt csak azért küldöm, mert megeshetnék, hogy a cenzor Igaz által magának kiadatni kívánja. Igaznak tehát mind a kettőt felküldd, és ne postaszekeren, hanem valamely Pestről Bécsbe menő hív ember által. Igaz lakik most Alte *Wieden*, N° 54.

Én a Tud. Gynek régen nem adtam már semmit, s nem hidegségből az intézet vagy a tiszteletünket s hálánkat érdemlő Trattner eránt, hanem azért is, mert nagyon el vagyok foglalva dolgozásim, utazásim, pereim által; el is úntam azoknak a mi embereinknek a préceptoroskodásaikat, kik, semmi nevezetest nem adván még soha, másokat kefélgetnek. Az, amit te mondál 1823. a XI. vagy XII. füzetben a nyelvrontás ellen, oly bölcsen van mondva, hogy igazabban és bölcsebben senki nem szólhat; de volt-e arra szükség, amit az én kedves barátom, Döbrentei monda, ki új nevet is ada a neológusoknak - nyelv*törő* - és, aki attól fél, hogy a *hetvent* mi is *hatvan és tíznek* fogjuk mondani. Nemcsak a neológiai ultráskodás vétek, és bolondság egyszersmind, hanem az ortológiai ultráskodás is az; ezt kellene meggondolni azoknak a mi tanítóinknak, s amit Kultsár oly képzelhetetlen bátorsággal mondogál és oly képzelhetetlen hangosan; az legalábbis rendes. S nem szégyenel-e az az úr az új szellem bohóságán nevetni? S Guzmics neki nyelvtörő! De ezt elég volt említenem. Csudálom a dolgot, de nem csudálom, hogy ezt a mi embereink teszik.

Köszönöm kérésem teljesítését a gróf Teleki László képe megküldésében. Azt a szép munkát egészen összetördelték míg kezemhez juta, úgy, hogy papirosa ezer meg ezer hajtékokat kapa. El kelle vetnem. Élj szerencsésen, kedves barátom. - *Széphalom, októb. 30d. 1824.* - életemnek már 66-dik esztendejében.

199

JANKOVICH MIKLÓSNAK
Ujhely, 1825. máj. 27.

Wadasi Jankovich Miklósnak Kazinczy Ferenc
szives tiszteletét, idvezletét.

Tisztelt férfiu, kedves barátom! Óhajtanám, képzeld, mely kevély vagyok én, valamikor leveled érkezik, és én abban a te szeretetednek ujabb bizonyságait olvashatom. Mely kicsiny vagyok, ha elnézem, hogy ennyi igyekezetim mellett is, ennyi kifáraszthatatlan gond után, az, amit dolgoztam, véghetetlenül alatta van annak, ami szemeim előtt lebege, és amit elérni haszontalan törekedtem; de mely nagy, tulajdon szemeimben, midőn azt forgatom, hogy engem oly érdemekben gazdag férfiak szeretnek, mint te vagy és az Pesten, kit én a legtudósabb magyarnak szoktam nevezni; s még egy harmadik, ki bizonyosan érdemli, hogy együtt neveztessék veletek. Hogy megkülönböztetéstekre egészen méltatlannak ne találtassam, előszedem minden erőmet; de tüzem el van oltva a rettegések által; pedig mi lehet jó tűz nélkül? s így azt a jót sem adhatom, amit különben talán adhaték vala. Vedd ezekhez atyai gondjaimat s e nagy korban; vedd azt, hogy én falun lakom, távoly Pesttől és társaimtól, ki, ha olykor őket láthatnám, gazdagíthatnák ismereteimet, tévedésimben baráti kezekkel vezérelhetnének, példájokkal gyúlaszthatnának; vedd oly soknemű és ellenkező nemü foglalatosságimat; s mondd meg, nem csuda-e, hogy csak azt is adhatám, amit eddig adtam, és ami szekrényemben a megjelenést várja. - Szeretném, ha halálom után az, aki biográfiámat irni fogja, e szempontokat nem felejtené.

Sallustomnak ezidén nyomtatva kell lenni, ez adja meg jubéleumi örömimet. Mit mond reá némely ember Pesten, azzal éppen semmit nem gondolok. Nem vagyok annyira akár szerénytelen, akár járatlan az emberi indulatok s dolgok ismeretében, hogy vagy reméljem vagy kivánjam, hogy dolgozásaim mindennek megnyerjék javallását; s ha majd nyomtatva lesz a munka, csendes vérrel fogom nézni, miként gáncsoltatik még azoktól is, akiktől egyebet vártam volna. Hiszen a mindenektől gáncsolt Sallust fordítása akkor volna igazán szerencsétlen fordítás, ha beszéde senkitől s leginkább a nyelv tisztaságáért rettegőktől nem gáncsoltatnék. De nem akarom addig hallani szavokat, míg dolgozásom meg nem jelen, s Pesten soha semmit nyomtattatni nem fogok; nehogy azok a mindenben parancsolni szerető nyelvmesterek e kézirásomban is úgy ejtsenek pajkosságokat, mint már történt. Ezért vontam el magamat a Tudományos Gyűjtemény munkásai közül is, noha a derék munka örök fennmaradását senki inkább, mint én, nem óhajtja.

Sallustnak kiadása, a bécsi nyomtató számolása szerint, többe kerül kétezer fntnál, pap. pénzben, s azt én a magaméból le nem tehetem, el lévén a más igazságtalanságai miatt terhelve adósságokkal. Főispáni helytartónk, méltós. Szilassy József úr fényes bejövetele napján, május 8-dikán, örömem vala meglátni Kubinyi Ferenc urat, ki literaturánkat egy gyönyörüen felkapott gondolat szerint akarja elősegélleni. Te a lelkes embert ismered, és talán barátid közzé számlálod. Szólj vele, kérlek, s tégy kérdést, nem ellenkeznék-e céljaival, hogy Sallustomat adja ki aszerint, ahogy én óhajtom. Ami bejő, maradjon céljaira; nekem elég lesz, ha nekem néhány példányt ad a szebb és a közönséges papirosúakból. Kubinyi különben is képemet metszetni szándékozott, amint mondá: metszesse tehát a könyv elibe; így a könyv több vevőt kap. De inkább éppen ne, mint ne John vagy valamely ehhez közelitő müvész által; a Ferenczyé nagyon nem jól van dolgozva. Kreutzinger által festett, s Igaznál Bécsben álló képem érdemli e szerencsét, mert jó kéz által van dolgozva. - Klasszikusok, annál inkább azoknak fordításai, nem várhatnak számos vevőket; valljuk meg, hogy a sokaság azoknak inkább tiszteli neveiket, mint munkáikat, s mentségére azt mondogatja, hogyha kell, inkább

kell maga az író, mint fordítása: a munkának tehát úgy kell szabni árát, hogy kétszáz nyomtatvány a belétett pénzt visszatérítse. Annyi vevőt a két hazában találunk, csak a nyomtatás szépsége és a rézmetsző dolgozása miatt is. Mikor osztán ennyi elkelend, a képeket külön is lehetne árúlni, mint most a Ferenczyét; de nem addig. - Tedd, ami hatalmadban áll, édes barátom, s idezárt levelemet adasd meg Kubinyinak.

Fordításomat senkivel nem láttatám eddig: igen némely ifjakkal, nem tudósokkal. Előbeszédemet, s ezekkel azért, hogy lobbantsak szikrát lelkekbe, s mutassam ki, mint kell olvasni a régiség íróit. De te, kedves barátom, annyi jótéteid után, kívánhatod tőlem s én azt örömest teszem, hogy a számból kivégyelek, s íme közlöm mind előbeszédem egyik részét, mint Catilinának egyik legszebb fejezetét. De nagyon kérlek, ne engedd azt látni ortológusinkkal, kik közt sok édes-keserü s keserü-édes is van. Verseghy megholt, de élnek társai; osztán az én fordításom nem ortológusnak való csemege.

Kevélykedve leszek vendéged, egyedül a fiammal augusztusban, s előre köszönöm nemeslelkü ajánlásodat. Hív Szemere Pálné is szállására: de érzem én, mit teszen veled lenni s elmondhatni, hogy nálad valék. Élj szerencsésen! - - - - *Ujhely, máj. 27d. 1825.*

200

CSEREY MIKLÓSNAK
[1825. szept. 2.]

Tisztelt kedves barátom,

Itt küldöm a zemplényi követek instrukciójának egyik részét. Jövő postával megküldöm hátulsó részét is. Aug. 25-én dolgoztatott, de az írók nem győzik írogatni másait, s akik megkapták, oszlanak vele Újhelyből; ez az oka, hogy itt csak felében kapod. Áldjon meg isten jó porció békességes tűréssel, míg elolvasod. Írtóztató zsargon ez a juridico-politicus stílus. S ne hidd, hogy érdemes nótáriusunk mindent csak így tud; oly gyönyörű ajánlást teve a palatinushoz a megnemesíttetésért esedező oculista Szabó úr dolgában, amit irígylek neki.

- - - - -

Egy Almási felől mondják, hogy ezt kiáltozá a hevesi restaurációkor: *Hajdúnak se a kálvinistát*. A kálvinisták visszaadák a borsodi restauráción, s Almási (ez éppen) főszolgabíró akar lenni, s hajdu sem leve. - A vallásbeli düh ismét űzi bolondságát s gonoszságát...

- -

201

KAZINCZY EMILNEK
Emilhez
1825. szept. 14.

Édes fiam,

Te bizonyos vagy azeránt, hogy én téged is, egyéb testvéreidet is nagyon szeretlek. Az nekem úgy kötelességem, mint neked, hogy engem szeress. Az én szeretetem abban áll, hogy én a te javadat akarjam: a tiéd, hogy engem, mint atyádat, barátodat, gondviselődet, nevelődet tisztelj, s parancsolatomnak engedelmeskedjél. Gyermek nem ítélheti meg, mi neki jó, mert gyengébb idejű, mint hogy a dolgokat jól és igazán ismerje: neki oly vezető kell, aki igazán akarja javát s ismerje a dolgokat. Az tehát oktalan cselekedet volna, ha te az én akaratommal ellenkeznél, s haszontalan azon felül, mert aki ott nem fogad szót, ahol kell, azt erővel hajtják jóra.

Tudod gondolkozásomat, én neked mindent engedek, amiből károd nincs, s még örülök, ha az, amiben örömed van, téged ügyességekre is szoktat. A faragcsálásokat, a rajzolást, a lóra ülést, a puskát, a kutyát nemcsak nem tiltottam, de kutyát neked még hoztam is. De én mindezt csak addig tűröm, míg kár nincs belőle. Neked nem mulatságról kell gondoskodnod, hanem tanulásról; nem arról, ami idődet, gondodat elvonja, hanem ami engedi, hogy a tanulást egész figyelemmel űzhesd. Én sem neked nem parancsolok semmit, sem testvéreidnek anélkül, hogy a parancsolásra okom van: de midőn parancsolok, annak teljesedve kell lenni. - Kutyád tehát haza jön, minden kérdés nélkül.

De nekem nem elég, hogy a kutya hazajőjjön; ha csak azt akarnám, parancsolnék; azt akarom, hogy szívedbe csepegtessek jobb és szebb érzést. A kutya által meg volt bántva az anyád, mert a kutya kárt tett. Tiszt. Vámosi úr megszólíta, te duzzogtál; praeceptor urad ellenzé tartását, s te nem ugrál elő örömmel, hogy kész vagy lemondani arról, ami neked kedves, csak annak tehesd kedvét, akinek szeretetét bírni ohajtod. Gondold meg azt, amit mondok, édes fiam, és ha magad arra szoktatod, hogy a más szeretetét megnyerheted, úgy természeteddé válik, hogy minden fog szeretni. Oly szerencse az, amit bármely áldozatokkal meg kell nyernünk, mert a leghatalmasabb embernek is szüksége van a más szeretetére: hát oly kis teremtésnek, mint te?

De ez a te gondolatod, hogy neked kutyád legyen Patakon, nem is oly tiszta, mint gondolod. Félek, abban egy kis kevélység van, hogy te már puskásnak akarod tekintetni magadat. A kevélység mindég bolondság, és egyéb veszedelmeken kívül arra viszen bennünket, hogy mindenektől kinevettessünk. Az igen keserves állapot, s azt kerülni kell.

Emlékezz meg, hogy szüleidnek, tanítóidnak tisztelettel, engedelmességgel tartozol, s tedd, amivel tartozol. A pattogás, a makacsság, a duzzogás neveletlenség jele, s azt csak azért is kerülnöd kell. Áldás legyén rajtad, édes gyermekem.

Szeptemb. 14. 1825.

202

BAJZA JÓZSEFNEK

Széphalom, nov. 11. 1825.

Bajzának Kazinczy baráti idvezletét

Hébét még nem láttam, de Igaz megküldé nekem azon ívet, melyben epigrammod áll. Kedves dolog nekem tőled szerettetni, kedves azt látni, hogy a szalmatetős hely általad énekeltetik, s lelkesen, s azon alakban, melyet én minden egyebek felett kedvelek. Eluntam mosni a szerecseneket, s első alkalommal küldöm Bécsbe Sallustomat, mely őket dühösségbe hozza, de el is némítja. Beléptem 67. évembe, s illő ügyemről gondoskodnom, s azzal együtt nevemről is. Legalább előbeszédében sallusti színt és arcot fognak találni ellenink. De hagyjuk őket, édes barátom, s valljuk meg szerényen, hogy olykor mindenikünk ada okot nekik a panaszra. Élj szerencsésen és szeress.

203

BAJZA JÓZSEF KAZINCZYNAK
Pozsony, december 11. 1825.

Kazinczynak Bajza szíves tiszteletét

Valamint véletlen, szinte oly meglepő volt a tekintetes úr nagybecsű levele, mely hozzám Kiss Sámuel, kedvelt barátom által jutott vala, s az nekem oly napot ada, melyet életemnek legszebbjei közé számlálok. -

Hogy lelkem el van telve tisztelettel, el szeretettel a tekintetes úr iránt; hogy rég lángol vala tek. úr ismeretségébe, és ha eléggé merész lehetek így szólni, szeretetébe juthatni, annak itten őszintén való kiömlését, merek magamnak hízelkedni, hogy a tekintetes úr tőlem nem valamely homloktalan önhittségnek, hanem szívem való kinyíltának fogja venni. Gyakorta álltam én azon ponton, hogy lehányva minden egyéb tartózkodást a tekintetes úr felé lobogva hajló szívemet felnyissam. Ifjonti szerénységem mindazáltal soha nem engedte ezen praefidentiát vennem, nehogy a hizelkedésnek - mely igenis kislelkűség bélyege - gyanúját, habár csekély tekintetben is, magamra vonjam, és soha nem fogta volna azt engedhetni, hanem ha a tekintetes úr levele nyelvemet feloldaná. A Hébében álló epigramm azon tekintetből nagyobb becsű leszen előttem minden többjeimnél, hogy a tekintetes úr figyelmét általa vontam magamra; habár más részről pirulnom kell is enmagam előtt, hogy annak gyönge voltát kéntelen vagyok elismerni.

Azon hír, hogy Sallust készen van, s hogy talán nem messzére fog haladni kijövetele, mint önmagától a tekintetes úrtól vagyok eléggé szerencsés tudni, örömhír mindnyájunkra nézve, s nem kevésbé óhajtjuk, mint az Erdélyi Leveleket. Az ellenfél korifeusai mindinkább szünnek fogynak s elhallgatnak. A közvitézek valamint a hadban, szinte úgy itt is csak machinák, s alantabb állanak, mint hogy nagyobb dolgokat önerővel kivinni alkalmasak lennének. Ügyünk szent, s erős hittel hiszem, hogy győznie kell köztünk is, mint minden most már felettünk álló nyelvekben s nemzetajkakon. Ha van némelykor panaszra okok, annak forrását önmellyeikben keressék, bizonnyal, ha nem mindenkor is, legtöbbnyire ott fel fogják azt találni. Csakhogy az emberek oly igen készek önvétkeiket másokra általvinni, s bajaiknak okát másokban keresni, holott a szidalom előbb vagy utóbb önfejeikre szokott visszaesni.

Atyáinkat, kik öszvegyűltek, hogy a mi boldogságunkat, szerencsénket eszközöljék, a kor valahára már arra is megérlelte, hogy porban fetrengő nyelvökre szemet vessenek, s menésünk akadályit ennek süllyedtébe igyekezzenek keresni és feltalálni; s íme azóta a buzgalom köz leve, egyetemes az akarat, s míveletlen szájjal ajánltatik, kívántatik, sőt parancsoltatik a hon-nyelv míveltetése, ami máris elég sok jelenvaló környületeink közt, s annyival inkább, minekutána tudva van, mennyit tehet az egyesült szándék, öszvehangzó értelem. Fejedelmünk eléggé meggyőződheték már, hogy amit századok ki nem vihettek, azt egy-két évtized kivinni nem fogja, s így jelenben egy év annyit adhat, mennyit ennekelőtte tíz-húsztól várni vakmerészség lett volna. Adná hazánk istene, hogy bennünket dicsőült nagy atyáink szellemök szállnának meg hazánkat úgy szeretni, mint ők: nem szóval, de tettel.

Fogadja a tekintetes úr irántam való figyelmeért szíves hálámat, s tegyen engemet továbbá is szerencséssé hozzám való leereszkedésével, ki a tekintetes úrnak valódi tisztelője vagyok és soha meg nem szűnök lenni. *Pozsony, december 11. 1825.*

204

ZÁDOR GYÖRGYNEK

Újhely, 1825. dec. 16.

Stettner Györgynek Kazinczy Ferenc
baráti szíves tiszteletét

Kovacsóczy, ki most Privigye mellett Laszkáron négy gyermeket tanít, megküldé nékem Szondi György nevét viselő hőskölteményének első énekét, 112 nyolcad rímes stanzákban; s tegnap és ma üres óráimat annak megolvasása foglalta el. Csudálást érdemlő erejű ember, de a munka még igen sok törlést kíván; s kértem, ne siessen kiadásával. Sok szükségtelen újítások s darabosságokkal. De ki írhat 112 stanzát a mi rímeinkben oly szegény nyelvünkön? Tisztelettel tölt el szívem az igen derék ifjú eránt, és ha maga magát el nem öli, Kisfaludy Károllyal ő fog legszebb tűzzel ragyogni egünkön. Hogy jövendölésem beteljesedjék, kérem az egeket. Én nem tartozom azon öregek számába, kik az ifjakat kevésbé becsülik.

Előttem Auróra is. Nem szeretem azt a neki-dühült nemzetiséget, s szeretném, ha a rein menschlich is szólana ez mellett. A németeket is gyötré ez a düh; és minthogy ez nem poétái tárgy, mint a mai öltözködés nem pittoreszk: maga Klopstock is szerencsétlen vala a Hermanns-Schlacht és egyéb e nemű darabjaiban. Addig éneklik az árpádiászokat, hogy végre belé csömörlünk. Auróra ezidén is tele van effélékkel, amint sejtem, mert még egy-két rövid darabján kívül nem olvashattam meg egyebet. Rezei jobbak, mint eddig, s Erzsébet és László Cserhalmon igen jól gondolt, jól rajzolt, jól metszett darabok. Szólani fogok Auróráról és Hébéről Minervában.

Örvendve látom, hogy érzéseink mind az elisio, mind a voksolások és alkuk eránt egyeznek. Higyd el, édes barátom, a te javallásod nékem nagy ok, hogy ezen állításimat még inkább szeressem, s azon, hogy az oly fejek, mint a Horváth József Eleké, rajtam botránkoznak és ezen különözésimet titkos kevélység jeléül veszik, fel nem akadok. Grammatikai epigrammáimat, melyek 1811. megjelent Tövisek és Virágokban már megjelentek, most adom ki újra Forgácsok cím alatt a Minervában. Ott talán az elisiókról is, de József Eleket nem említvén. Bár te nyelvünk és literatúránk történeteit minél előbb adhatnád; egészen el vagy készülve reá, s úgy, ahogyan senki nem más. Szép volná kijegyezni emelkedésünk nevezetesb pontjait s azt kérdeni, hogy legújabb szép produktumaink mellett mint jelen meg, amit a Batsányiak, Verseghyek szeretnének csudálgatni; azt kérdeni, ha ott állanánk-e most, ahol

állunk, ha Báróczi, Baróti és én s a nálamnál újabbak, ifjabbak, későbbek csak azt tevék vala, amit a Telemach fordítója teve, s a Döbrenteiek javallanak. Haller Fénelont *magyarul* adta, azt mondják, midőn mi nem magyarul, hanem csak *magyar szókkal*. Lássuk hát, összehasonlítva a Haller fordítását a Fénelon szavaival. A leggyönyörűbb egyszerűség és precizió haszontalan cifrává s bugyogó beszéddé változott. Igaz, hogy mi sok rosszat is adánk, sok darabost, ami törlést kíván: de pirulhat-e a junkeri szépségű Calligraphusz, hogy valaha plajbász után írt és rosszúl? Elugratánk az időt, melyben Haller és Faludi valamik voltak, s midőn Batsányi (a Takács és Horváth Endre buzdítására, amint hiszem) bennünket Faludihoz akar visszavezetni, mi akkor édesden nevetünk. Értjük mi baja van Batsányinak. Azonban való, a sok sok, s Döbrenteinek igaza van, hogy legújabb íróink szavát semmi Oidipusz nem magyarázza meg.

A kir. második felelet velem egy pindaruszi ódát kezdete. Lelkem tele van, de meg leszek-e vele elégedve, még kérdés. Friedrichet magasztalják a Molnár processusa miatt: de mi az a mi királyunk dicső tette mellett? Egy darab földet el nem venni nem nagy dolog: a Ferenc tette dicső tett. A végén Széchényit, Vayt s a többieket fogom énekelni. A pindaruszi példa bátorít a félrecsapásra.

Édes barátom, szívemet e napokban egy igen mély seb érte: elvesztém báró Prónay Simonnét. Az isteni kéz szebb testet, sem szebb lelket nem teremthetett. Budai fogságomban 1795. júl. feljárt testvérbátyjához, akkor 13 esztendős gyermek; megláttam folyosómon s gyönyöröm leve a szép és jó gyermek. - 1800. júl. a Margit szigetén szállítának ki hajónkból: odahívatám őtet és atyját, s Kerepesen másfél napot tölténk együtt. Pestnek, Budának ő volt első szépsége. - 1815. feleségemmel voltam nála, s Sophie és Nini úgy megszerették egymást, hogy egyike s másika senkit inkább nem szerettek. Férje ezidén hala meg jun 30d., maga december 1-jén, s hat gyermekeik árvák. Bruder, Schwester, ez volt címünk, mert lelkeinket a múlt szerencsétlenség örökre összeköté. Engedj meg, hogy fájdalmam elkapott, s enyhülést kerese panaszában. Mit vesztettem, te nem értheted.

Adjon az isten neked boldog új esztendőt s barátságunkra bocsássa áldását.

205

KAZINCZY KLÁRÁNAK
1825. dec. 28.

Édes húgom,

A ligettel kell valamit kezdenünk, mert észre sem vesszük, mikor odalesz. Rendes, hogy ezt én panaszlom, aki felől József öcsém azt hiszi s több compossessor testvérimmel is azt hitette el, hogy a pusztulásnak én vagyok az oka. De én mindég mondottam, amit ma is mondok, hogy esskettessenek meg minden gazdáim, zsellérim, mostani és elejétől fogva nálam szolgált cselédim, minden kerülői a ligetnek, ha én hír nélkül hozattam-e valaha csak egy karót is, anélkül, hogy a kerülő azt a rovásra felvágta és a több testvéreimnek bemutatta volna? Mondottam, hogy a pusztulás sehol inkább nem látszik, mint tőlünk Mikóháza felé, mely mutatja, hogy ha én vagy feleségem lopattunk volna fát, nem Mikóháza felől, hanem Bányácska felől lopattunk volna, mert innen elrejthettük volna a lopást, de nem Mikóháza felől, mivel úgy a szekér végigjött volna a falun, s kiki láthatta volna, hogy lopok. S hány ízben jelentettem be a kárt, nevezetesen, hogy az öcsém egyik embere házánál le volt téve dugaszban a sok szarufának való fiatal, s cselédje vallást teve, hogy Sokat eladott belőle Újhelyben. Az öcsém az embert meg nem büntette, s azok azt hazudozzák neki, hogy én lopom a fát, hogy magok

az én örvöm alatt tetszések szerint lophassák. Hol a szél fordítá fel a nagy vén tölgyfákat, hol szánt szándékkal gyújtják meg a falusiak. Fel kellett volna velek mindjárt osztoznunk: az öcsém nem engedte; így az lett belőle, hogy a tűz vagy a szél által ledőjtött fát a falusiak mind elhordották. Mi tehát nem vesszük hasznát az erdőnek: igen a falusiak. A kerülő Regmecen lakik s bejár hálni. Így éjjel az isten maga őrzi a ligetet. A kerülőt Samu fizeti. Leitatja vele egész fizetését, s úgy osztán az ő kocsisa, bérese azt teszi, amit akar. Édes Klárim, Sodorna és Gomora nem süllyedhettek nagyobb vétekbe, mint a mi falunk. Hány lopás, és a legnagyobb vakmerőséggel! Hadvigár földemről lopá el az árpakévéket, kocsimat megnyúzták, vasabroncsomat ablakom elől lopták le a vizeshordómról. Samunak a kocsisa és az öcsém spionja, Bdunyák valóságos bojnyikok, Timár Józsi, a Káli fia, azzal vádoltatik, hogy a mostani újhelyi vásárkor egy pálházi embert Bdunyákkal és két más társával csaknem agyonverték s 200 forintját elvették. Karácsony előtt két nappal pedig ez történt, amit itt fogok beszélni.

Feleségem meghallván valakitől, hogy a ligetet vágják, Emilt, Antonint, a praeceptort, a kertészt, a fiúk inasát, egy zsellérünket kiküldé. Azok éjszaka kimentek s a fatolvaj eloltá tüzét s elhallgatott, megsejtvén, hogy jőnek. Gyermekeim virradtig kint fáztak s lestek. Midőn virradni akart, a tolvaj ötven darab szép fiatalt felrakott, elvitt. A gyermekek utána. Csörgőre ment a szekér, onnan a legenyei útra, s onnan le a réteken, s bé az udvarára, Regmecre. Félig lehányta a fát, midőn a két fiú és a többiek rámentek, felrakaták a fát, s az anyjokhoz vitették, szekerestül, marhástul. Sophie nekem mindjárt írt, de a levelet csak 24 óra alatt vettem a Thálie és Zseni hibájok miatt, kik a levelet nekem felküldék ugyan, de minthogy én mindég zárva vagyok, hogy dolgomban meg ne háborítsanak, a levélhozó a levelet nekik visszavitte a patikába, ők pedig másszor fel nem küldék. A fatolvaj Dercsényi embere Hornyák nevű. Az kérte a feleségemet, hogy a szekeret és a lovat adja ki. Sokára kiadta. Az óhajtásom az volna, hogy minden regmeci és széphalmi lakost meg kellene esküdtetnünk, hogy az erdőt ki vágta s büntetnünk az igazság szerint. Ez érdemli, hogy uriszéket is tartsunk, mert az erdő oda lesz és oda van. A kerülőnek az erdő közepében kellene építenünk egy viskót, van ott forrás közel a felállítandó házhoz, s így felelhetne a kárért. Most nem felelhet, mert nem ott hál. Az erdőben sok fa van, ami sem makkot nem ád, sem épületre, sőt csak tűzrevaló fát sem; lecsonkázták mind, s az eső megredvesítette. Én nem csak nem kerülöm az ellenem is teendő esketést, sőt kívánom azt; soha engem vétkesnek senki nem talál. Hidd el, hogy panaszom igen méltó panasz. Kérlek tehát édes Klárim, József öcsédnek, mint fiadnak parancsolj, mint urunknak, azaz szolgabíránknak (Jankovics mindég urának nevezte a szolgabírót) esedezzél, hogy jöjjön, az erdő lopóit nyomozza ki, a gonosztevők eránt pedig hozzuk azt a végezést, hogy aki verekedésben, lopásban találtatik, meg ne szenvedtessék közöttünk, s háza adassék másnak. Én jobb módot nem tudok.

Zseni, Thalie itt tölték az innepet patikárius Horn úrnál, ki kedves barátunk, az asszony s két leánya igen jó teremtések. Már írtam, hogy Delvóné itt van, és hogy ezer forintnyi praetensiómra a processusra tett járás, költség eránt, azt felelte, hogy az ő ura nem fizet, mert neki gyermeke nincs. S így engem 7 gyermekűt Pepi is von, Marie is von. De éljetek szerencsésen. Adjon isten boldog újesztendőt.

28. dec. 1825.

206

CSEREY MIKLÓSNAK
[Keltezés nélkül]

Tisztelt, kedves barátom,

Én néked nem egyedül azért írok, mert hozzád írni nekem öröm, hanem azért is, mert előre tudom, hogy ismét gyönyörű választ kapok rá, s oktatót. De valóban most nincs mit írnom. Stagnálnak a dolgok Pozsonyban, mert a két tábla megegyezni nem tud. Kiírom, amit nekem írnak onnan, január 6-dik. „A két Tábla novemb. 27d. olta nem tud összeférni azeránt, hogy kívántassék-e, vagy ne a kir. commissáriusok által erőszakosan superflue megvett adó...”

- - - -

207

GR. GYULAY KAROLINÁNAK
Újhely, 1826. febr. 12.

Angyali barátném,

Nagysád utolsó levelében új kegyességet mutat erántam s elpirít vele; én áldást nagysádra s a méltós. grófné házára csak lélekben kértem az egektől az eszt. első napján; de azt bizonyosan kértem, s azt egyszersmind, hogy nekem hagyjon még sok esztendőkig dicsekednem nagysádnak s tisztelt asszonya anyjának s testvéreinek kegyességekkel. Kínos volna nekem azt hinni, tisztelt barátném, hogy nagysád énerántam úgy hülhetne el, mint sokan mások erántam és mások eránt mindennap.

Mi élünk s várnánk a diaetának engem boldogító végét. Rettenetes az, hogy minden kedvező kinézéseim elakadnak. Ha közben nem jött volna a diéta, eddig elértem volna, amit várok. - Zseni csak kevés napokat volt itt bálokban, pedig az neki mind elementuma, mind nagy talentuma. Ellenben Thalie itt tölté az egész farsangot, hogy egy Nantes nevű franciául szóló valóságos szerecsentől az Újhely sok lyányaival s ifjaival a táncban leckét vegyen. Isten tudja, ez az afrikai vagy amerikai kordoványbőrű ember mint juta e tudományhoz; de talán már Franciaországban született, s talán a *Nante* nevet (két sillabával és *s* nélkül) a maga szülővárosától vevé.

Ifjainknak s lyányainknak így sok örömek van. Jobb farsangja azonban senkiinek nem volt, mint főszolgabíró Bydeskúty Mihály úrnak. A dolog érdemli, hogy elhíreszteljem; ez eszembe juttatja, amit Shakespeare mondat Hamlettel. *Mennyen földön sok dolog történik, amit a filozófus nem ért.*

Ez a Bydeskúty egy holnappal ezelőtt Újhelyben mulata gyűléseink miatt. Álmában egy éjjel hozzá jön egy szegény asszony. Az úr bizonyosan elfelejtette, hogy én adósa vagyok; mert néhány esztendeje már, hogy nekem kölcsön ada három forintot s nem kéri. Íme hozom. - B. elveszi a bankót az asszony kezéből, s az megy. - B. most felveszi a két bankót, s látja, hogy az asszony neki nem 3 hanem 4 forintot hoza. Visszakiáltja, s egy forintot neki kiád. Fizesse isten vissza az úrnak *ötvenháromszor* annyival! mondá az asszony, s elment. B felébrede. Rendes, úgymond; mondják, adjon isten ezerannyit, százannyit, de ki mond valaha 53 annyit. Mihelyt felvirrada, a numerust loteriára tevé 2 ezüst huszassal és egy ezüst garassal; több ezüstje nem volt.

Kevés napok múlva a feltétel után, megjelene álmában az asszony másodszor is. Feltette az úr a numerust? - kérdé. Viseljen gondot az úr a cédulára, mert a szám bizonyosan kijő.

Feledtém mondani, hogy B. az első álomból felserkenvén ezt gondolá: *egy* asszony, *három* forint, *ötvenháromszor annyi* - tehát a numerus:

1, 3, 53.

Kevés napok múlva, a második álom után Kassára kell bemennie. Nem felejtheté a kétszeri álmot. Ott még 30 krajcárt teve fel újra. De már itt a 4 numerust is közé szúrta, mert az asszony neki 3 helyett 4-et hozott.

Kijött a szám, s amit itt írok, mind magától tudom. Akkor beszélé, midőn febr. 5d. Kassára indult a nyert pénzért. Az ő kalkulusa szerint 8150 forintot nyere a kassai és újhelyi lotteriákon: de Kassán csak 6900 egynehány forintot fizetének neki. Azt valóban felvette, elhozta és már 5000 frt. adósságát kifizette.

Megmondtam neki, hogy ha ismét álmodik, nekem is szóljon. - Történet, szerencse játéka; semmi egyéb. - Én ilyen fiók-lotteriára sohase tettem, miolta iskoláimat elhagyám: igen a nagy jószágokéra. Iskoláimban egyszer tettem, nem említem, miért.

- - - -

nyelveket, s ezeket a rómaival, s megmutatni igyekezném, mely veszedelmes út volna a francia kimívelődése útját követnünk.

Sallust elrémítené a döbrenteieket - most ez is nagy gyűlölője a philoxeniának, melyet nem csudálhatok - és így elébb a Cicero oracióit és leveleinek első két könyvét adom ki, s úgy Sallustot. - Utolsó postával vettem hírt, hogy referend. Nopcsa Elek úr az Erdélyi Leveleket *nagy gyönyörűséggel* olvasta meg - ezt írja Cserei Bécsből. Reménylem, ha ezt és Cicerót bocsátom előre, a neologizmus ellenségei meg lesznek elégedve velem.

Én februáriusban forró nyavalyába estem. Ismerem a nyavalya menését, kétszer hozván életemet veszélybe s siettem megelőzni. Orvosaim s Gosztonyiné és Bartos majorné megtartottak -, mert Újhelyben lettem rosszúl, s ott ők látogatának meg, ők gondoskodtak feleségemmel s lányaimmal felőlem. - Soha én nemesebb lelkű s bájosabb férfit, soha lelkesebb, míveltebb elméjű, nemesebb érzésű asszonyt, soha tiszteletemre, csudálásomra méltóbb háznépet, mint te vagy s őnagysága, s a ti gyermekeitek, nem ismertem - ezt mondám magamnak, feleségemnek s gyermekeimnek, s minden másoknak, s bizonyosan ezt fogom haldokolva elébb-utóbb mondani.

Mely gazdagságot gyűjte gróf Aurél Pozsonyban, s mint ért meg tiszteletes atyjának szemei előtt, ki soha semmi egyebet, mint azt, hogy a jóktól jónak ismértessék s úgy szólhasson, ahogy lelke sugallja, nem óhajta - könnyű képzelnem. Adják a haza istenei, hogy nemsokára ez a páratlan ifjú ragyogjon úgy, mint első ifjúságában atyja. De a nagyok és jók nem mindég kerülhetik el a kedvetlenségeket s erre példa Phocion és Scipio. Az én hitem a jókba soha nem fogyhat el; s még az itt mindenek által szidott Zichy Károlyra is azt kérdém, *ha oly igen bizonyos-e, hogy ő ellensége hazájának, hogy szidnunk kelljen őtet*. De azt látni, hogy a Phocionok és Scipiók, *mások által megcsalva*, gyanúba jönnek, felette kínos; az pedig a Phocionokon és Scipiókon is megtörténhetik és megtörténik. Különben és inkább szeretem a szirtek közt bölcsen és valamit engedve evező kormányzókat, mint a lángfejűeket, kik még a szirtek közt is egyenesen akarnak menni; csakhogy azt látni, hogy a jók gyanúba jönnek és a rosszak felé közelíteni látszanak, irtóztató; ez pedig, a Pozsonyból vett levelek és Pozsonyból jött emberek szerint, még a lelkes Prényin is megtörtént, ki felől tudja minden, hogy egyike a legjobbaknak. - Fogadd el határtalan tiszteletemnek szükségtelen, de soha el nem fogyható bizonyságát, és míg kegyességeidre érdemetlen nem leszek egészen, légy nekem, ami annyi esztendő olta valál.

209

TOLDY FERENCNEK
Pozsony, 1826. máj. 23.

Toldy Ferencnek Kazinczy
baráti szíves idvezletét.

Május 20d. írt leveledet e pillanatban veszem, s minthogy a posta napszállatkor indul, minden haladék nélkül felelek rá.

Vedd szíves köszönetemet, édes barátom, hogy mali ominis nevedet elváltoztatád. Régen óhajtottam azt, s tudod, nem szükség mondanom, miért. Kérlek maradj meg mellette, s nemcsak könyveidben, hanem az életben is. Én, ha német, s német író volnék, magamon nem hagytam volna a *La Fontaine* nevet, sem a *Kőnig* nevet nem, ha strassburgi nyomtató volnék. Quod sis, esse velis. -

Édes barátom, írj amit akarsz, tégy amit tetszik, az mindég jó lesz, mert te nem vagy az, aki amit tészesz vagy írsz, sokszori figyelmes vizsgálat nélkül csinálja. Az ezidei Auróra megolvasása olta és. mindenekfelett a sokszínű és sok mezőken ragyogó Kisfaludy Károlyt, Bajzát, s a Cserhalom egyetlen, hasonlíthatatlan éneklőjét szoktam csudálgatni. Divum genus! Ide számlálom a lágy, lelkes Kovacsóczyt, kinek tavaly egy dala most egy másik (Zeng a liget - és Mari a parton áll) méltó tárgya csudálásimnak. Csak várd, mi, lesz nyelvünk, mi lesz literatúrátik a maga confessariusai s mártírjai által. A te neved nem süllyedhet homályba. Válaszd magad a mezőt. Aderit vocatus Apollo.

Oly lelkű barátomnak, mint te vagy, az én csomóim mindég nyitva állanak; néked azért is nyitva állanának, hogy szedd rendbe, mert a hozzám írt levelek inkábbára mind össze vannak szórva. De azokat sem kezeim közül ki nem adhatom - megbántanám azáltal azokat, akik írták; sem itt nemkülönben, mintha magam oldala mellett volnék a redaktornak, azt pedig reményleni nem lehet, mert házamnál még esztendeig sem fogok lakhatni az újhelyi (Zemplény vármegyei) archivum végigtekintése miatt. S ha a diaetának vége lesz, Pesten kell lennem, perem reviziója miatt. De a Ráday, már bekötve álló, leveleiből keveset is lehet tanulni a célra, s amit felőle tudok, kis részben szabad elmondani. - Verseit, amint életben levő unokája mondá, elégette, valamely bal tartalékból egy nem ismért kéz; hihető, a nagy-világban ragyogó menye. Ami nyomtatásban megjelent, felleled a kassai Múzeumban, Orpheusban, Heliconi Virágokban, saját neve és N. Y. betűk alatt. Berzsenyi felől hírt vehetsz Szemerétől, ki őt ismeri. Leveleit általküldhetem, mert azok külön csomóban állanak, itt lévén verseinek tulajdon kezével írt példánya is, melyből az első kiadás vétetett. Bár azokat újra kiadnák, mert a lelkes, de nem szemes (rövidlátású) Helmeczy sok botlásokkal, kivált az interpunkciókra nézve, adta ki.

Mit írj felőlem, Szemere elmondja. Azt, amiről szólasz, miattam bízvást mondhatnád, de a *dolog* miatt nem mondhatod; úgy kell megérintened, hogy magadnak bajt ne csinálj. Az én életem ott szép, sőt rettegés nélkül mondhatom, dicső tettekkel ragyog. Ilyen az, hogy *négy* embert, ki naponként 4 krajcárból élt, veszedelmes utakon tápláltam négy holnapig, s utoljára is rajtavesztettem, de már akkor midőn 48 óra múlva mindennek vége volt.

Stettner barátunk is gondolkozik, sőt készít már, effélét. Ne tartsd szándékodat titokban előtte.

Thewrewk nekem megküldé kőre metszett képét. Az előttem kimondhatatlanul kedves volt. Bár Bajza is és több társaink, metszve volnának, s annak kezétől, akiétől Ponori. Én meg nem foghatom, mint lehet azzal dolgoztatni, aki Kenderesit és Berzeviczy Gergelyt adá a Tud. Gyben. Kenderesi úgy Kenderesi, mint én vagy te; Berzeviczyre pedig csak az orratlanságról lehetne gyanítani. Falun lakván, nem tudok semmit azon szép világ felől, melyben lélekben élek. - Ha írsz, ne feledd tudatni velem, ha Döbrentei kétszeri jegyváltása után feleséges ember-e már. Azzal a barátommal sok történt, miolta nem láttam, amit meg nem tudtam gyanítani s pirúlok magamban, hogy meg nem gyanítottam. Nagyon hozzászokott a korrigálásokhoz, s néha ott is korrigál, ahol nem kellene.

Köszönöm szeretetedet Emil eránt. Az lelkes gyermek és ha Pesten lehetne, meglátnád, mire nem vihetnétek. Patakon nem az, akinek óhajtanám, s háznál környülállásaim nem engedik, hogy neveljem. Házi tanítója (Patakon) neheztel, hogy inasával tart. De az inasa a legeminensebb gyermek a retorikában, hol Emil is van; s én kimondhatatlanul örülök, látván, hogy Emil ezt a *Pataki Jánost*, ámbár inasa, mint tiszteli, mint szereti, legkedvesebb falatját mint osztja fel vele; de mindezt úgy teszem, hogy Emil nem tudja, ha javallom-e, vagy neheztelek én is. Én gyermekeimre nem szeretek dudogni, és csak akkor tudják nehez-telésemet, midőn villámlok és mennydörgök; de Emil lehetetlen, hogy fel ne érje, hogy 67 esztendős atyja, aki a jófejű gyermeket gyönyörködve csókolja össze, ha szűrben jár is, úgy

ellenzi a Pataki Jánossal való barátkozást, mint mások. Ez a Pataki egykor csillag lehet a hazában; az iskolában már az.

Sietek, és így még egy kérést. Menj mindjárt Kisfaludyhoz és Vörösmartyhoz, és mondjad nekik, és Stettnernek, hogy nyugtalan várom az időt, melyben perem miatt majd Pesten kell lennem, hogy őket láthassam. Aurórának recenziója most van sajtó alatt Ellingernél, Kassán. Ott leginkább a *Volna szárnyam* és a Bajza *szép Bordala* vonta magára figyelmemet. Cserhalom különösen érdemel magasztaltatni. Ezt a két nagyunkat, s Kovacsóczyt forgatván szemem előtt, kedvem volna elmondani: *Nunc dimittis servum tuum domine*. De én még sokáig nem szeretnék dimittáltatni, mind gyermekeim miatt, mind, hogy a ti fényeiteket láthassam, lelkes istenfiak.

Széphalom, máj. 23. 1826.

Pazziazi felől, hogy valamit tudhatok, nagy nyereségül veszem. Őtet mind én, mind feleségem sokat emlegetjük, s kínunkra volt, hogy nem tudhatánk, hol van. Őtet, Vitkovicsunkat, Szemerét, Kölcseyt szíves barátsággal csókolom.

210

CSEREY MIKLÓSNAK
1826. szept. 18.

Tisztelt kedves barátom,

Györgyfalváról írt leveledet most veszem, mert két hétig nem valék itt, s nagyon sajnálnám, ha hallgatásom gondokba ejtett volna. Minapi rövid levelemnek sem az volt az oka, hogy engem valami ért; nincs semmi bajom, semmi kedvetlenségem. - Mikor csapás ér valakit, s nem tudni miért, kiki lel okot rá, s készebb való oknak nézni a legnevetségesebb okot is, mint magának és másnak megvallani, hogy nem tudja, amit nem tud. Az a gyanú, hogy leveleidet elfogták, ilyen. Tudom én, hogy a köznyugalom őrei bírják azt a titkot, hogy fel tudják bontani a leveleket, hogy ismét lepecsétlik, s tovább eresztik, mert így a választ is olvashatják; de a te leveleidben sem semmi nyoma nem volt a feltörésnek, sem a foglalat azt nem mutatta, hogy valamelyiket megtarták. Az, amit vettem, oly nexusban vala mindég az előbbivel, hogy láthattam, van-e hézag a kettő közt.

Nem hiszem, hogy a közcsend őrei e titkot sok postamesterekkel tudatnák. A mi moralitásunk annyira süllyede, hogy előttünk nincs többé szent; nevetjük az esk. szentségét, s a büntetéstől megment ravaszkodásunk. Osztán egy gubern. consil. levelei fognak-e feltördeltetni?

Őexc. gróf Bethlen Imre és Imréné Patakon valának aug. 31d. - szept. 3d. közt. A grófné, férjétől egy lépésnyire állván, tudakozá tőlem, ha tudom-e, téged mi ért? A legteljesebb nyugalom hangján feleltem, hogy tudom, és hogy tőled tudom. A gróf abbahagyá beszédét Fáy Ferenc vicekurátor úrral és prof. Péterfivel, megcsapván fülét a *te* neved az *én* számból, s én folytattam beszédemet, elmondám, hogy leveleid ép pecséttel jöttek mindég és egynek sem vala hija; ezt mutatta a kontextus. S fel lehet-e tenni, hogy oly fej, mint a tiéd, s hogy egy gubern. consiliárius oly valamit írhasson, ami rá ily bajt vonjon?

Tehát Vajnához írt leveleidet érte ez, mondá egyik vagy másik.

Nem késtem kérdeni, hogy egy gubern. consil, és egy referendárius mondhatnak-e egymásnak valamit, ami büntetést érdemel.

Úgy tetszik, őexcjokat meggyőztem afelől, hogy ez a levélelfogás csak szín és máz. Egyébnek kelle történni, amit én, aki Erdélytől távol vagyok, s a környülállásokat nem ismerem, nem találhatok ki.

Őexcjok helyt adának gondolatimnak s azt hitték, hogy ez, amint mondám, csak szín és máz. Te voltál az az *egy*, aki kimondád, amit érzel, míg mások azt, amit érzenek, az engedelmesség szent járma alá hajtották; és minthogy te útjukban valál, félre tevének - ebben látszanak megállapodni.

Egyéberánt kimondhatatlan örömmel hallám őexcjoktól, hogy te, édes barátom, nagynak bizonyítod magadat még szerencsétlenségedben is, és hogy Erdély, ki téged mindég nagynak néze, nagyságodat most még inkább érzi. - Azt óhajtanám neked, hogy őfelségével szólhatnál, és hogy kancell. Teleki még élne. Én a minisztériummal nem ellenkezem; nem ismerem őket, és kisebb vagyok, minthogy velek dolgom lehetne. De a császárral háromszor szólottam, s szentül állítom, hogy ha a császár privátus és szegény ember volna, sokkal szegényebb, mint én, igyekeznék őtet barátommá tenni s kevélykedném barátságával, ha egy szolgabíró vagy esküdt s talán kevesebb volna is.

Éppen így foszták meg az én kedves ipamat 1796. hivatalától, s eszt. múlva, anélkül, hogy kérte volna, megadák pensióját. Vétke az volt, hogy kőmíves volt, s veszedelmesnek nézetett. Szüksége hogy ily áldozatok légyenek, de hidd el, elkeseredik lelkem, midőn azt látom, hogy némely éh és kevély emberek mely veszélyt készítenek mind a királynak, mind a hazának.

Édes barátom, én 67-dik esztendőmet októb. 27d. rekesztem bé, s hét élő gyermek atyja vagyok. Látom a gazságokat, s nem volnék-e vak, ha nem látnám, hogy sok istentelen ember tart szemmel. Azt hiszem tehát, hogy nem bánhatok okosabban, mintha semmit titkot nem tartok. Active magamat semmibe nem avatom, ha pedig passive (hallva ami történik) résztveszek, az még soha véteknek nem vétetett, sem soha nem fog. Az a sok becsületes *fizetett vizsla* találjon rést rajtam, ha tud. Kimondom nekik, hogy én demokrata vagyok, de csak ideában, s azt is bolondnak tartom, aki nem az. De azt is minden tudhatja, hogy tüzesebb pártfogója constitutiónknak nincs, mint én vagyok. Ezt a tiszteletes, nyolcszáz esztendős, bennünket boldogító épületet nem meggyengíteni kell, hanem megerősíteni. Cicero és Cato nem voltak rossz emberek, és mégis ellene szegzék magokat a lex agrarianak és a tribunitia potestas pajzánságainak. Ne forgassuk fel, ami jó; mert úgy sem régi jó, sem új jó nem lesz. Az én hitem és vallásom ebben áll, és mindég ebben állott, s úgy hiszem, hogy utolsó lehelletemig ebben fog állani.

A legislatio *hérce* (lanx deákul, németül die Wage) két szilkéből áll, s ez tartja fel a közboldogság ekvilibriumát. Amely szilke erőszakkal, ravaszsággal, vagy mind ezzel, mind azzal fel akarja billenteni a másikát, magát is elrontja. Ezt mondanám, ha lehetne, mind a minisztériumban, mind a diaetán. Maradjon meg mind a kettő a maga határai közt, s mind a kettőnek jól megyen dolga. Áldott kora a Mária Terézia uralkodásának, miért távoztál el! A két szilkének egymásra nem *ellenségesen*, hanem *ellenkezve* kellene hatni, s most egyik elfojtja a másikat.

Látád-e már gróf Dessewffy Aurélt? Mely gyermek! 18-esztendős és többet ér, mint száz 68 esztendős! Atyja ellen zúga Szabolcs, s azt kívánta, hogy revokáltassék. A rettenetes lárma után végre abban állapodék meg, hogy a gróf vonja vissza szavát a diaetán. Így éri utól a szerencsétlenség, az irígység, a gyűlölség a legjobbakat és legnagyobbakat is, s ez így volt Aristidesszel, Scipióval s Szokratész bürköt ivék. Vay otthagyá a diaetát s beülvén v. ispáni székébe, egy beszédet tarta a diaeta rossz folyamatjáról. Ellenségei azt kívánták, hogy adja be beszédét az archívumnak, barátjai, hogy tépje el. Vay beadta. „Amit mondani merek, be is merem adni". - Gr. Zichy Oroszvárt *harmadnapra azután* mutogatott vendégeinek egy levelet Borsodból, hogy Vay *zendítő* beszédet tárta. - Képzelhetsz-e oly *bolond* v. ispánt, aki *zendítő*

beszédet tartson, s viceispáni székből? Ily dolgok történnek, és azért, mert éhen vagyunk s szeretnénk pillogni. - Élj szerencsésen, édes barátom. Engedje isten, hogy nagyságod és tisztaságod kivilágosodjék.

Szeptbr. 18d. 1826.

211

GUZMICS IZIDORNAK

Széphalom, január 1-én 1827.

Guzmicsnak Kazinczy
a legforróbb baráti tiszteletét!

Áldást és minden örömet a beállott újesztendőre, édes barátom, és legyünk rajta, hogy barátságoddal, azzal a széppel, úgy dicsekedhessem, mint eddig. Oh, ha már vége lenne annak a *diaetának!* hogy terheim könnyűlhetnének meg, s hogy láthatnám azt a férfit, akit az egek utolsó napjaim örömére tartottak fenn! De ők nekem egy igen szép, igen lelkes, igen jó fiatal lyánkát is tartottak fenn, kinek éppen most végzém levelemet. Kettőtökön kezdem irásomat ezidén. Hogy társadat ismerd, az báró Prónay Iphigénia, a szép Nininek leánya. - Rólok, majd ha meglátlak.

Megbecsülhetetlen jóságodnak bizonyítása az, hogy *Sallustomat* kiadni akarod. Most tisztázom utolsó kézzel s nemsokára veszed. Gr. Mailáth Jánoson kivül senki sem látta, s óhajtom, hogy te ugyanazt itélhesd róla, amit az az igen lelkes, igen nagy kiműveltetésü s igen nemes férfi. - Ha vérem elhül, irni fogok ezen levelem végében a formatumról etcet. etcet. Most még melegebb vagyok, minthogy arról szólhatnék. Régen irtam neked s ki kell pótlanom, amit elmulasztottam.

Ellinger novemberben megküldé nekem *Minervája* idei utolsó darabjának első íveit - *Kalligenia* áll az első lapon. Gyertyát hozaték, mert lement volt a nap, s szemem nem sejté meg ezt: H. *után* G. - Midőn Daykára érék, nézém az aláírást. Tudni akarám, ki az a lelkes ember, aki ugy tud magasztalni, hogy én, aki nem birok annyi erővel soha, hogy a magasztalást másodízben olvashassam, hanemha szép versekben mondatik, ezt egymásután néhány izben teljes örömmel olvashatám. Csak másnap láttam a meg nem sejtett sort. De valamint ezt beszélem szíves köszönettel, úgy engedd mondanom, hogy elkezdek keseredni íróbarátaink eránt. Versengjenek, ha tetszik, szabják, vágják egymást, csak tollal, de csak az *ügyért*, s gyönyörködve hallom őket versengeni. De midőn bajok az a nyavalyásság - akkor pirulok. *Kölcseyt* nagyon utoléré a hipochondria Szatmár vármegyei eremusában, s ki csudálja, hogy az, aki négy fal közt él, nem lát nagyobbat magánál? és az a makacs tassoizmus! De mit mondasz arra, hogy a *Hébe* s *Auróra* recenzióját nekem nagyon balul vevé valaki, s nem *Vörösmarty*, hanem más. Recenzióm mutatja, hogy engem elfoga az öröm, hogy oly mesteri kézzel dolgozott *skandált rímes* dalaink vagynak, s részrehajlásra magyarázzák, hogy *Cserhalmot* nem magasztalám és Zalánt. Én mindkettejét csudálom, irígylem; valóban mind *Cserhalom*, mind *Zalán* érdemlik azt. De a hely nem engedé, hogy *Cserhalomról* is szóljak; *Cserhalomról Zalánnal* akarék együtt. S ha az érdemli a szót, nem-e a *Horvát István Programmája*, nem-e a te *Theokritod?* De tudná csak az a bajkeresgélő, mely kevés az, amire én ráérek! Feltettem magamban, hogy magamba zárom örömömet s bosszuságomat, s többé semmit nem recenzeálok. Igaza van gróf Mailáthnak, noha nem az ily baj miatt mondá a szót: Unsere Schriftsteller sind doch schreckliche Pedanten!

Gr. Mailáth a szót arra tevé, hogy csodálkozva érté tőlem, mit akarok *Sallusttal*. Egyidőben adom két fordítását; egyikét a régi színben, a sallusti arcban, a másikat gut französisch, azaz ahogy a *döbrenteiek* akarják - zsíros szájú magyar parafrázisban, hogy follyon a beszéd, s ne legyen rajta éppen az, ami Sallustban legbecsesebb. Hiszed-e, édes barátom, hogy nemrégiben egy igen nagytekintetü férfi, mégpedig tudós férfi vádlá a *Voss Homérját?* - Tu ne cede malis, sed contra audentior ito. Aki tudja s érzi, ami kell, nem nézi sem a dicsérést, sem a gáncsot: egyebet néz. - Hanem az én igazán szeretett Döbrenteimet éppen azon mértékben sajnálom, ahogy ő engem. De nem lehet az másképpen. Mi folyt az ő tollából, ami éreztette volna csak egy *allusióval* is, hogy ő ismeri a régieket? Csudáljuk-e tehát, hogy neki kedvesb a *Ruaeusz* beszéde, mint *Virgilé?*

Én *Streibignek* ma irok. Nagy terhet vetek rá a pósta portoriummal, legalább szokatlant. De a tipografusoknál az nem szokatlan; a feltétel neki uzsorával fizeti meg a költséget. Szólni fog veled, és így nem terhellek elmondásával.

A bibliai *Históriák* manuscriptumát, de amelyen nem kevés változtatást tevék, Ellingernek küldém, hogy juttassa kezedhez. Meglehet, hogy abban találsz holmit, ami vélekedéseddel nem egyezik; de nem az vagy, aki azon felakadsz, hogy más nem ugy gondolkozik, mint te. *Collin* a racionalizmus tisztelője, és *Locke* a keresztény, nagyon szeretek egymást ellenkező gondolkozásaikban is, a Locke ha nem keresztény, de figyelmet érdemlő állítást talált, mindjárt közlé Collinnal, mert tudta, hogy az neki kedves lesz. De te tudod, hogy én teológus nem vagyok, nem is tudok, nem is tudhatok hozzá, de hogy igazán religiózus vagyok, s az elég.

Egy oly katolikus, és igazán katolikus, tüzes katolikus, ki ezidén Berlint és Hamburgot bejárá, beszéli nekem, hogy magával hozta valami Friedrich nevü embernek a munkáját, ki itt járt s engem is keresett volna, de meghallá, hogy Biharban voltam. Ennél fogva szerette volna látni Berzeviczy tüzeskedő munkáját. Megigértem neki, hozzátevén, hogy én azt birom, de soha végig nem olvastam; - valamint a Villers megkoronázott jutalomirását is. Hozzám jövén Ujhelyből, fölhánytam haszontalanabb könyveimet, s Berzeviczyt három más munkával egy tekercsben leltem meg, egy más könyvvel, melyben volt a pesti luteránus prédikátor, Molnár János panasza és a Vay Józsefé, amit Stäudlin ada ki, azon deák nyelvben irt panasz után, mely urunknak nyujtatott be. Ezek mellé van kötve, *De Unione* von einem Mönchen, és a másik deák, anonimus. Sohasem olvasám s nem is fogom. De az efféle efemérus munkát jó félretenni. - Téged egészen elfogott az *unio reménye és óhajtása*, s mit tudnál te tenni nem tiszteletes célokból? Én az uniot nem remélhetem, és nem tudom óhajtani. Ha meglesz, az nem az én bajom lesz, s ha a te ideáid szerint lesz, nem lehet nem jó. Én csak azt szeretném, ha nem tudnák, ki mit hiszen, annál inkább pedig, hogy egymást ne bántanánk. Bavariában nincs baj. Még a Sorbonne tilalmat nem kapa, hogy ne merjen disputálni, tűzben volt az egész Franciaország: amint eltiltaték, minden elcsendesedett. De abbahagyom.

Élj igen szerencsésen, igen igen szeretett férfi, kedves barátom!

212

GUZMICS IZIDORNAK
Újhely, 1827. márc. 16.

Guzmicsnak Kazinczy
baráti szíves tiszteletét.

Hogy Sallustomat te adod ki, az nekem mindenekfelett kedves, sőt oly édes jutalom, melyet reményleni nem mertem. Venni fogod a kéziratot, nem csak hogy kiereszd, de azért is, hogy

minekelőtte a censor látja, hallgassam ítéletedet, és valamit rajta változtatni akarsz, s én változtatást kivánónak elismerhetek, megigazítsam. Kívüled, s talán Szemerén kívül, látni senki nem fogja. A Sallust fordítása érdeméről vagy vétkeiről csak az ítélhet, aki Sallusttal jól megismerkedett, az pedig nem mindennek dolga, s így az, ha mindennel láttatnám, nekem semmit nem használna, s talán még ártana. - Előfizetésre ereszteni nem látom illetlennek, de sikeretlennek; tudnillik a szokott módon. Kapitány Csehy barátomnak volt egy jó gondolatja s azt készülék követni. Az ím ebben áll:

Az előfizetést nem az újságokban kellene hirdetni, hanem tíz, húsz, harminc barátot keresni, kik bizonyos számú exemplárok árát vagy előre beküldenék vagy égette feleljenek. Ezen az úton mindent lehetne kezdeni. Én Sallustomon nem keresek nyereséget; elég lesz nekem, ha a munka megjelen, és oly fényben, amint én óhajtom. - De erről másszor bővebben. Száz előfizetőt a két hazában kapunk, bármely áron árultassék a könyv, s a nem közönséges ízlésű munkára ez a száz kész lesz tenni nem nagy áldozatot.

Ha Streibig úr azon betűket szerezhetné meg, amelyeket én óhajtanék, én Erdélyi Leveleimet is ott nyomattatnám. Trattner eránt hideg és hálátlan nem vagyok, sőt a megholtnak érdemeit szívesen tisztelem; sajátságaira örömest behunyom szemeimet; de Trattner körül sok mindenféle ember kullog, látják, amit felvenni akar, amit nála nyomtatnak, s az a cimbora űzi a maga nem jó, néha éppen gaz játékait. Nem óhajtom, hogy Pesten valamim valaha nyomtattassék. - Én Batsányinak barátja nem vagyok, s, barátja neki nem csak mint írónak, de mint embernek is, nem lehetek; és mégis fájt nekem, midőn hallám, hogy nyomtatás alá ide küldött verseit már olvasák, ismerék, ítélgetek, minekelőtte sajtó alá mentek.

Minekelőtte Zalánt láttam, mint a Tunisziászt, azt kérdém magamtól, hogy a mitológia isteneinek híjokat Vörösmarty és Pyrker mint fogják kipótlani; s így értem, mit akara az elsőbb a maga tündéreivel. Rossz pótolék; de jobbat V. nem találhatott, s nem lehetett el nélküle. Zalánnak osszián kezdete engem igen kedvesen lepe meg; csudálom, irígylem azt, valamint könnyűségét. De igenis, hogy azt is csudálom, hogy ez a lelkes ifjú a maga eposzával ily hamar elkészülhete, hogy azt ily hamar kiereszthető. A könyv másodszor jelent meg, amennyire tudom. Vajon törlött-e sokat? Én azt szerettem volna, hogy Zalánjában leltem volna több nyomait Homérnak, nevezetesen azokat a Homérban oly szép similéket. Lehet e nemben szép, ami nem homéri is; de engem igen gyönyörködtet, midőn a Homér nemében homérit lelek. Zalánban sok sürgés, mozgás, (actió) van, s ő a hadi dolgokat szépen és szép mértékben egyesítette az emberi szív érzésivel; Zalánnál literatúránk és korunk kevélykedhetik; de Zalán is sokat nyert volna, mint minden egyéb munka, ha V. követte volna a Horác intését. Salamont tegnap vevém. Íme epikus s dramatikus azon egy személyben! Melyik lesz nagyobb, melyik kisebb? Még eddig a dráma nem vala íróinknak a legszerencsésb pálya. Kisfaludy látszik minden másoknál inkább születve lenni rá. S ő lírikus s dramatikus.

Kevés napok alatt venni fogom az Élet és Literatura II. kötetét. Nyugtalanúl várom azt. - Hit, Remény, Szeretet, és *tőled!* Bár az már a II. kötetben állana! -

Míg e levelemet írám, minden soránál felvert a látogató vagy ügyes-bajos. Alig tudom, mit írtam. De neked írok, ki ott is értesz, ahol más nem ért s hibáimat elnézed. - Az ég árassza rád minden áldásait, s azon mértékben, ahogy érdemled. - *Újhely, márc. 16d. 1827.*

Gróf Dessewffy Aurél és két férfi ifjabb testvére skárlátban fekszenek. Úgy rettegem a rossz hírt, mintha atyjok volnék.

213

SZEMERE PÁLNAK

Újhely, októb. 3. 1827.

Édes uramöcsém, kedves barátom,

Szíves köszönetemet a barátságos közlésekért. A- levelére nincsen szóm, mint arra sincs, hogy elébe tétessék az én naplómnak. A- kritikájára volna, de beléuntam a perlekedésbe, belé még a baráti magyarázatokba is, s valljuk meg Döbrentei nem az az ellenkező, aki nagy kedvet csináljon a küzdésre; felelete az Élet és Lit. II. kötetében nem azt mutatja, hogy a dologért perel, hanem hogy magát igyekszik kikapni a bajból. Az a ditirambuszi bérekesztés még bosszantja azt, aki ott nem azt kereste. - - Azonban a *kapitány Szontagh úr* kritikáját szó nélkül hagyni egészen nem lehet, és én arra kérem uramöcsémet, hogy jegyzéseimet kapitány úrral közleni méltóztassék. Sokkal jobb magával igazíttatni meg azon két helyt, melyen felakadtam, s így szükségtelenné tenni a választ.

Kapitány úr felakada azon amit én Sallust felől mondottam: *rosszul* szóla, hogy *szépen* szólhasson. A különben lelkes férfiú *absolute rossz*-nak vette, amit én csak *relative rossz*-nak mondottam; tudniillik amennyiben az oly szólást vétkes szólásnak, rossz szólásnak mondják a mi grammatika-gyártóink. - Nem tartozik ugyan rám, s ki akadjon azon fel, hogy más nem úgy gondolkozik, mint én, de a grammatika-gyártók felől lévén szó, nem hallgathatom el, hogy én őket a nyelvszokás meghatározásában oly hatalmú uraknak, mint kapitány úr, nem nézhetem. E részben vélekedésem ez: - Az Élet nyelvében a változások magokban támadnak, ignotis auctoribus; a Könyvek nyelvében a tanácslatot az író teszi, s a szankciót a jobb olvasók javalása s a jobb írók elfogadása, követése. A grammatikus protokollistája a végezéseknek, sine voto, s a nyelvnek historikusa.

Kapitány úr az én képemet és az én *Antipósz*omét, de akihez engem a szívnek sok kötelékei csatlanak, amit én felejteni sem nem akarok, sem nem fogok, így adja:

Kazinczy nyelvünknek külsőképpen való gazdagítását új szavak és külföldi szólások által sürgeti: - Döbrentei nyelvünket a maga belsőjéből, tősgyökeres természetével egyezőleg parancsolja kimíveltetni.

Midőn az Élet és Lit. II. köt. 1. 135. uramöcsém mondja, hogy nékem minden igyekezetem az volt, hogy nyelvünket idegen szép formák és szólások által minél inkább gazdagíthassam - gyönyörködve hallám a szót, mert bíztam, hogy akik a dolgot értik, hozzáértik, amit uramöcsém nem mondva mond, hogy ez az én igyekezetem nem oda célzott, hogy én a nyelv teljes-vérűségét elkorcsosítsam, hanem hogy teljes-vérűségét az idegen szépségek általvételével megnemesítsem, amit Rómának írói is tevének a latin nyelv teljes-vérűségével, mint Klopstock és Schiller a németben, tiltván ugyan a *verbrittozás*-t, a *vergallicismezés*-t, és mégis szabadon szedvén fel valami a felszedést érdemlé, s Voss, ki a német beszédet eltölté graecizmusokkal. De midőn kapitány úr itt engemet Döbrenteivel hoz oppositióba, s erről azt mondja, hogy ez a nyelvet a maga saját kincsei által akarja gazdagítani, én pedig új szók és külföldi szólások által; akkor az uramöcsém által nékem adott magasztalás gyalázatomra változik el, s a kapitány úr által festett képemtől iszonyodom. Úgy tetszik, hogy kapitány úr mindamellett, hogy írása filozófus vizsgálónak, elmélőnek bizonyítja, vagy nem ismeri nyelvünk útját, melyet teve, eléggé, vagy nem emlékezik azokra, amik azon lármásan történtenek. Soha még ember másnemű soloecismusokat az én írásomban nem talált, mint *akart* soloecismust; soha még én nem szólottam úgy, hogy aki hallott, kétségbe vehette volna, ha én nyelvemet az anyám emlőjéről függve tanultam-e, vagy mint idegent, később éveimben. Szeretném, ha kapitány úr megolvasná, amit én a Tud. Gyűjt. 1817. XII. k., antikritikámban,

talán 1818 s 1819. XI. köt. mondottam. Nem azon voltam én, hogy nyelvünk saját kincseit ki ne ássuk a föld alól; tudtam én, hogy a magyar bányáknak sok aranya van, s nemes aranya; nem azon voltam én, hogy a nyelvnek *tős-gyökeres természetével* ellenkezőleg gazdagíttassék a nyelv (ez a nyelv tős-gyökeres természete szerencsétlen kifejezés az én fülemben; szépen hangzik, nagyot akar mondani, de mit ád?) - én azon voltam, s azt tanítottam világos szóval, hogy a *magyar beszéd* ELSŐ *érdeme abban áll, ha az* magyar *beszéd;* én azt tanítottam Él. és Lit. II. k., hogy öklendezi fülünket, aki *magyar szóval* beszél, de nem *magyarul;* s így azt szabad állítanom, hogy kapitány úr közöttem és Döbrentei közt igazságtalanul vonta ki a határlíneát. - Én azt, amit kapitány úr monda, így adnám:

Kazinczy és Döbrentei egy értelemben vagynak, azt állítván, hogy a magyar beszéd első érdeme abban áll, hogy az magyar beszéd legyen; hogy a nyelvnek saját kincseit ki kell fejteni, hogy abba oly szépítéseket, melyek annak saját arcát, színét eltarkítanák, felvenni nem szabad. De itt kétfelé válnak, s míg Döbrenteinek az az arc, amelynek ajakát bajusz prémzi: Kazinczy a bajuszost is, a bajusztalant is elfogadja, csak belőle magyar lélek sugározzék. Döbrentei egyszínűvé, Kazinczy sokszínűvé akarja tenni a nyelvet (Charaktersprache). Döbrentei semmit nem tűr, amin idegen szag van, bár a szag és szín kedves: Kazinczy kész elfogadni mindent, ami idegen, ha szép és ha nálunk is szép marad; mert tudja, hogy

> Külföld termése volt a rózsa is:
> A művelés belföldivé tevé,
> S hespéri eget szítt e tetők gyümölcse (a szőlő).
>
> Epistolám Berzsenyihez

Hiába mondom én Döbrenteinek, hogy a latin írók s Virgil, Horác, Sallust, maga Cicero, sőt az elsőn kezdve az utolsóig mindenike, még a *constructiót is* általvivék nyelvekbe, s értették, mit teszen az, hogy az ő rossz szólások az olvasót édesen emlékezteté a görög író célbavett szavára: Ut vidi, ut per*ii*, *u*t me malus abstulit error! - Et longum formosa vale, val*e*, *i*nquit, Jola - hol még hiatust is ejte, hogy azáltal is görögösen szólhasson - hiába kértem Dt, olvassa hát az idegengyülölő Klopstockot, a tüzes antifrancia Schillert, s mondja meg, nem hemzsegnek-e mind az egyikben, mind a másikban a xenologiák. D. mindazzal nem gondol, hanem beszéli, amit akar, s megpederíti a bajuszát. Csakhogy nézzük szonettjét, s ott is kapunk nem magyar szólást; máshol nála talán még többet.

Egy valaki nekem ezt írá minap: Wir Ungarn sind doch wahre Pedanten. Wir sehen immer auf die Lehren unserer Grammatiker, nicht auf das, was schön ist und frommt. Kérdjük, mennyire emelkedénk már azon az úton, amelynek megnyitását az én vétkemnek és érdememnek mondják ellenségeim s barátim, s hova fogunk még emelkedhetni, s hol maradunk, ha Dt követjük, ki a maga szegénységében pepecsgélésekre szorúl, s eltortyadva fészkeli el a maga szélességében magát - lásd feleletét az Él. és Lit. II. k., mely az én apológiám mellett (ugyanott) igen nagy kontrasztban áll; én sietve, lobogva repűlék végig tárgyamon, ő eluntatja hallgatóit, hogy bízvást elalhatnak prédikációja alatt.

Nagyon tartok, hogy a Döbrenteiék misoxéniája oly patriotizmus, mint a bajusz szeretete, hogy ők szégyelnek tartozni valamivel másoknak. Nézzék hát az olyat ne *lopásnak*, hanem spolia opimáknak; a győztes nem szégyelt a *nyert* karddal azok ellen élni, akiktől azt nyerte. -

A szépírónak nincs főbb törvénye, mint az, hogy írása *szép* legyen. A gondolat tovább-szövését kapitány úrra hagyom; egyedül azt jegyzem meg, hogy én készebb vagyok azt hinni, hogy a világnak minden Verseghyei kárára voltak a nyelvnek, mint azt, hogy a német szólásokból szőtt REMÉNY (a szonett) kárára s gyalázatjára van nyelvünknek.

Én in praxi hibázhattam, tüzem sokszor elkapott, s többet tettem, mint kellett: de teóriámért felelek.

Mi Terézia napján restaurálunk, s kérni fogom az önsga titoknokját, hogy a nyalábot uramöcsémhez vigye le. Éljen szerencsésen, édes uramöcsém.

Oktob. 5d.

Hozzáfogék a Döbrenteinek adandó felelethez, és azt még októberben venni fogja uramöcsém. Mindazáltal jó lesz, ha ami itt megyen, kapitány Szontágh úrral közöltetik.

214

KRAYNIK IMRÉNÉ KAZINCZY EUGÉNIÁNAK

[Pest, 1828?]

Édes Zsenim,

Köszönöm, hogy a képet oly hamar elindítottad s megírtad, mire van szükségünk. Azon leszek, hogy mindent teljesíthessek. De ne feledd, hogy mindent teljesíteni igen is sok pénz kellene. Be kár, hogy csak tegnap tanulhatám ki, hol kell olcsón vásárlani. Be sok jót tehettem volna. Most az legyen fő dolgod, hogy mindjárt tudd meg, mikor jön Pestre Farkas nevű zsidó. Ő innen verschlagokat szokott Ujhelybe vinni; én is adok tehát egyet neki, amiben holmit találtok.

Emilt holnap hozom be Pécelről, s megparancsolom, hogy írjon nektek. Ő nőtt és meglátni rajta, hogy látta Pestet. - Csókollak azért, hogy a három gyermeket leckézed. Légy rajta, hogy szorgalmatosan dolgozzanak. Plánumomat, hogy a két kisebb fiú mint neveltessék, nemsokára megírom. Nem azt kell tennünk, amit szeretnénk, hanem, amit lehet. S én ily tekintetben teszem a plánumot. Úgy hiszem, hogy jó lesz. - Szeretném tudni, mely nap vettétek az Emil képét és a kis skatulyát, és minekutána rádbíztam a rózsaolaj és két klárizs kiosztását, kinek mit adtál. Ne feledd megírni, ha kell-e ilyen olaj és klárizs több. Van fekete is és veres, de az nem ily szép. Sipkát tehát nem veszek. - Hogy Antonin jó fiú és értelmes gazda, igen kedves hír nekem. Az is szükség. Szemere Istvánnak egy János fia van, aki csak gazda. De az tanúlt is és szeret olvasni. Az fáj nekem leginkább, hogy az én gyermekeim közűl egy sincs, aki abban igen nagy örömet találjon, pedig az eszes embernek az szinte Bedürfnisze. De ez még megjöhet s Emilnél bizonyosan fog.

Engem itt képekkel és könyvekkel nagy rakásban megajándékozának barátim. Képet, papirosat magam is vettem valamit, ami méltó vala, hogy megvegyem: de könyvre nem költöttem. Minden tartózkodásaim mellett az ebédek, néha vacsora, mosatás többe kerűlt, mint gondoltam. De két holnap olta nem csuda, ha sokat költék. Csak az út is mennyibe kerűlt! - Az Anyád Lilla felől s atyja felől kedvetlen írt. Hallottátok volna csak, mit monda nékem Ábris. Lónyai nevü ifjúhoz, gazdag ifjúhoz adni leányt a sok gyermek közűl, nem rossz dolog, s az ifjú szép és eszes ifjú volt, s az ember mindég hajlik a jót reményleni. Lilla igen eleven, igen tüzes és igen fiatal. Csuda-e az, hogy nem úgy viseli magát, mint egy éltes matróna? - Itt a forspont: be kell zárni levelemet. - Adieu. - Egy pár gerlice itt 30 garas.

Édes Bálintom, Lajosom. Papa csókol benneteket és azt ígéri, hogyha jól tanultok és ha Zseni azt fogja mondani, hogy szorgalmatosak voltatok a leckén, s ha nekem Bálint is, Lajos is levelet ír postán, úgy nektek játékot küldök. Fizsinek bábot vettem.

215

CSEREY MIKLÓSNAK

Pesten, ápril. 17. 1828.

Tisztelt, igen kedves barátom,

Leveledet feleségem utánam küldötte, mert én még febr. 11d. hagytam el őtet s gyermekeim körét, mind hogy a palatinus parancsolatjából a felállítandó Magyar Tudós Társaság tanácskozásaiban részt vehessek, mind hogy peremet revideáltathassam. - A legcsikorgóbb hidegben történvén lejövetelem, s olyankor, midőn a legnagyobb sár hirtelen megfagyott, s így a legdöcögősb útban egyszersmind, mintegy tíz nap fekvő beteg levek s öt hétig rekedt szavam miatt alig mertem fő helyeken szólani. Tüdőm annyit szenvede, hogy halálom felől nem gondolkoznom nem lehetett. - De végre a gondviselés megtarta szegény gyermekimnek, s oly frissen vagyok, mint ezen visszás történet előtt voltam.

Perem azonban nem referáltathatott. A diaeta alatt képzelhetetlen számra szaporodának az ide appellált criminalis perek...

- - - -

nevezetesen fog nevekedni, mihelyt őfelsége a plánumot és statutumokat sanctionálni fogja. Ápril. 7-dikén, husvét 2-án volt a 20d. és utolsó ülésünk. Azolta lepurizálák a végzéseket, és ma olvassuk fel a gróf Teleky házánál magyarul és deákul, hogy azokat gróf Teleky a palatinusnak vasárnap bemutathassa.

Én a dolognak szerencsét ígérek, s úgy hiszem, hogy a nemzet századok múlva is gyönyörködve fog visszatekinteni arra, hogy most együtt valánk.

Nekem már az is nagy szerencse vala, hogy láthatám, akiket eddig nem: - Horvát püspököt, ki nagyon nemes lelkű s tudós ember, - Kisfaludy Sándort, aki Himfy név alatt szerzett halhatatlanságot, - Guzmicsot, Bitniczet, consil. Benét és mindenekfelett a látnom annyira óhajtott Mednyánszkyt, ki magának a Hormayr Zsebkönyvében és a diaetán halhatatlan nevet szerze. Egy magasan nőtt, sasorrú, barnahajú, igen erős musculaturájú úr. - Himfy vereslő szőke s külsője inkább mutat egy szabolcs vármegyei földesurat, mint egy szeretett poétát.

Gróf Széchenyi István vékonytestű, igen fekete hajú s szemű, vastag fekete, csaknem összenőtt szemöldökű fiatal, de gravis, azonban szép tónusú s nyájas úr. Igen tiszta magyarsággal és igen bölcsen, de *nem lángoló* beszéddel szóla sokszor tanácskozásinkban. A *nem lángolás* alatt csak azt értem, hogy beszéde *nem sietve* megyen. Mert a beszéd *értelme* igenis láng.

- - - -

Gróf Teleki még egy ülést tartata felolvasni a nádornak bemutatandó munkákat. Püspök Horvát, prépost Fejér, Jankovics, Schédius, Döbrentei valának jelen velem együtt, mert Dessewffyt elvonta egy más munkálkodás; s a fundátorok közül Széchenyi s Andrássy. - A nádor kegyesen fogadá a grófot s megígérte, hogy az Akadémia még a diaeta előtt fel fog állani.

Azolta, hogy elmenétek, megláttam a Ferenczy Graphídionját, s Kraft Zrínyiét, és a Ferenc koronázását 1792. Gyönyörű a márvány leány, gyönyörű Zrínyi is: de a koronázás nem szép munka. Egyedül a kardin. Batthyány feje jó, s egy háttal a néző felé álló, fehér mentés, dolmányos, nadrágos úr. A koronázás táblája tele van monotóniával, amit ugyan el sem kerülhetett Kraft, mert a sokaságot nem csoportokban, hanem összetömve kelle adni, s állva mind. Ellenben mely szép kép a Széchényi Ferencé! Tisztelettel eltelve állék meg a kép előtt, s örvendék szerencsémnek, hogy engem az a halhatatlan férfiú ismert s egy kisség szeretett. - A Múzeumban kiterített múmiát, melyet megfosztának lepleitől, és amely ott egészen mez-telenül üveg alatt fekszik a hátán, nagy, sőt religiózus tisztelettel láttam. Hány ezer esztendő olta fekszik már, és még megvan. Teste fekete kenőccsel van bemázolva. Kevés haja s egy-két szál szakálla még látszik. Szemérmére egy kis darab ruha van vetve, mint egy játszó kártya, az avatlanok szeme kémélése végett. Megmértem hosszát: éppen egy pesti öl, azaz hat láb. Dávid és Nagy Sándor eszerint oly rövid növésű lehete, mint Napoleon, és - én, ki felől generális Fiorella azt mondá, hogy oly kicsiny mint én, de vállasabb.

Miolta itt vagyok, amit tenni mindég szoktam, ahol rá alkalmot találok, mindég a művészetnél töltöm időmet. Himfy és Endre tökéletesen el vagynak találva, de élte sem az egyik képnek nincs, sem a másiknak. Én egy elfelejtett embert hoztam újra virágzásba. Sok ideje, hogy nem találá munkát; miolta én dolgoztaték vele, nem lél elég időt dologra.

Voltam a szent Geller hegyén is, s láttam a magyar ég egyik csillagát, Titel urat. Látám Vénust, mintegy egy kisded félhold; látám Saturnust, e formában () mint egy hosszú zsemlye, két folttal; és csak a másodszori látáskor láttam, hogy az két folt a tányér és a karika hézagja. ⊙ ◎ - Május 3d. Fóton voltam esztendei visszafordulóját innepleni a gróf Károlyi Istvánné halálának. Viceesperes Mericzai úr egy prédikációt tárta, szellem, lény, szerény és több ily szókból szöve. Elképzelém, mit mondott volna arra Debrecen.

Néked talán kedves lesz azt is hallani, hogy mint ítélek a pater Stanislaus predikációjáról. Hogy helyt kapjak, jelen valék a p. Remigiusén is már, mely a Stanislauszét mindég megelőzi. *Imádkozzatok* etc. ez vala az akkornapi textust. Szegény Remigiust a természet nem szülte templomi beszélőnek, s nagyon meguntam volna magamat, ha kámzsája arra nem emlékeztetett volna, hogy én Kassán egy debreceni deákból pápistává lett, és kámzsába tévedt papot hallék, Lovasi Benedeket, kit én hoztam hírbe - de ezt majd a Tud. Gyűjteményben mondom el. S ez a Remigius azon szerencsétlen arc mellé, melyet nem áldásul kapa, affektált mosolygással teszi szenvedhetetlenné magát. - Utána fellépe a régen várt ember, a német szent igével. A prédikációt a zsidók zsinagógájában is elmondhatta volna azonkívül, hogy egyszer szent Chrysostomust hívta tanunak, kétszer pedig ezt említette

die Mutterkirche,

elmondá mi baja az embereknek s miért kell, miért nem kell imádkozni. Jót monda, de én tőle sokat nem tanultam. Szívemhez szólt, nem fejemhez. Nagy stiliszta, bombaszt nélkül, de poétai képekkel s poétai nyelven, *midőn a Mindenható lehellése az élet utolsó felcsillámlását* (Funke) *eloltja*. A nem poétai Debrecen ezt így mondaná: *mikor meghal*. - S míg ő a szent Ferenc kámzsájába bújt, sokat járta a teátrumot, mert testét s kivált karját szépen mozgatja, s tud játszani a hang habzásival. Meghallgatom többször is; talán inkább belészeretek, ha más textust veszen fel. Neki azért vannak tele discipulákkal (Horat.) a katedrái (Horat.), mert sokat emlegeti die geheimen Wünsche des Herzens. Tudja, mit kell illetni.

De Stanislaus is véget vet tanításainak, hogy hallgatói el ne unják. Követem hát példáját s megszünök. Csak azt még, hogy ittlétem s utam felől Vácra s Esztergomba s hozzád semmi bizonyost nem írhatok. Élj szerencsésen, édes barátom. *Pesten, május 10d. 1828.*

217

CSEREY MIKLÓSNAK

Újhely, októb. 16. 1828.

Tisztelt barátom,

Június 4d. írt leveledre mégis adósod vagyok válaszommal. Íme lefizetem azt, bár későn. Légyen mentségem az, hogy amiolta leveled, sok tébolygásai után, kezemhez érkezett, én mindég útban valék. Július első napján elhagyám Pestet; augusztus 12d. Tornán kelle megjelennem adminisztrátorunk mélt. semptemvir Szilassy József úrnak installatióján, honnan Kassára és Eperjesre kerültem, szept. 5d. ismét lementem Pestre; szeptemb. 30-dikán eljöttem onnan; október 9d. ismét Tornán valék a restauráción. Tegnap olta itt vagyok, s november első napjaiban ismét Pestre megyek. - Nem tudok semmit rendesen vinni a rendetlen életben. -

- - - -

Illyésházit ifjúkorában ismerém; sok estvéket töltöttem kandallója körül. - Széchenyi Istvánnál pedig most szeptemberben tölték egy felejthetetlen szép estvét négyszemközt. Végre neki mennie kellett. Nem kísérne el az úr a hídig? kérdé. Sőt, engedje meg a mélt. gróf, hogy addig, ahol várják. Így gyalog áltmenénk a hídon, gyalog fel a palatinus kertje grádicsán, gyalog fel a meredek tetőn, s a teátrum előtt vevék búcsut. A gróf a palatinus lakásáig kísére vissza, hol az út elsűllyed a két fal között. Utazásait beszéltetém. Madridot nem látá; Burgosban visszafordult Spanyolországból. Athenában *hét* holnapig mulatott. A Thermopylák nem szoros út többé. A Leonidás ideje olta a tenger sok fövenyet rakott le, s a tenger most egy órányira van a Leonidás szorosától. - Spanyolországban hátrahagyá cselédjét, szekerét; jó hozzákészülni a strapatziákhoz, úgymond. - Az én lelkem emelkedik, valamikor Széchenyiről gondolkozom. Sok jót teve máris, és még többet fog.

Illyésházi hideg a literatúra eránt, s Tacitusodat is alkalmasint hidegen fogadná, amint ugyan hiszem; de nem szeretnék Neked lenni rossz prófétád. Az a nagy és jó ember, szerencsétlen lévén házasságában, hozzá szoktata magát a tiltott csemegéhez, s egy Gatterburg nevű grófi kisasszonnyal négy leánynak atyja leve, s az neki sokba került. - Egyik ilyen gyermekét locumtenentialis secretarius Aszalayhoz adta férjhez százezer forint toldással. A menyecske kicsapott, s Aszalay visszaküldé az atyjának. Félesztendő múlva visszavette, de húszezer forint engesztelő díjjal. Júliusban a menyecske nagyon megjárá. Valami Beckenberger nevű ifjúval köte szerelmet, s összebeszéltek, hogy a német fiúval Veresvárban mely Budához első stáció, együtt töltik az éjszakát. Aszalay utánok ment, s az ifjút ingben gatyában azon szobában lelé, ahol felesége feküdt. Beckenbergert tehát felkapatá a szekérre, kivitte a mezőre, ott kegyetlenül elbotoztatta, és sokáig, s számlálás nélkül; azután félbajuszát, fél szemöldökét, fél fejét megberetváltatá, s ingben, gatyában ott hagyta. Az asszonynak kimondta, hogy mehet, ahova tetszik, csak soha ne hozzá. - Beckenbergerrel senki sem akara szolgálni többé, s szegény (reménylem te is szánod) elveszté kenyerét. A jószívű hazaküldött menyecske kéré Illyésházit, hogy tegye ispánná valamely jószágába, hogy élhessen. - Richelieu egy pasquillantnak, aki magát azzal menté, hogy nem tud élni, s azért írta a paszkvillt, hogy *élhessen*, ezt felelé: „Nem látom szükségét" - tudniillik annak hogy ő *éljen* - s azt kellene mondani minden házasságrontó gazembernek. Elég lyány van a világon, s a te 69 esztendős barátod most Pesten, az *Iris* kiadóját keresvén, s eltévesztvén az ajtót, öt oly ocsmány teremtés közzé tévedt, akik rázárák az ajtót, s cirógatni kezdék, míg az teremtettézni kezde. Huc juvenes aequum est intrare, non alienas permolere uxores. - Csúnyák voltak, az igaz, de Beckenbergernek az olyan is elég jó.

A palatinus sürgeti a diaetalis deputációk munkáit. A kis herceg gyönyörűen nőtt gyermek, s az volna, ha Beckenberger forma születése volna is. - Én novemberben ismét Pesten leszek, s ott múlatok, valamig peremet referálják. Parancsolj, ha miben szolgálatodra lehetek. - A Magy. Tudós Társaságot addig constituálja a Felség; Teleki úgy hiszi. Élj szerencsésen, édes barátom, s tiszteld nevemben szép és gyönyörűen beszélő leányodat.

Ez a história bizonyosan így történt. Aszalaynak bántása nincs, de tette nem talál javalást.

218

FÁY ANDRÁSNAK
1828. nov. 25.

Édes uramöcsém, különös tiszteletü drága jó uram,
nagyérdemű barátom,

Toldy nekem utolsó postával megküldé Richter által litografolt profilképemet. Azon képemen kivül, melyet Richter Krautzinger után legelébb feste, és amelyet uramöcsém is annyira megkedvele, hogy magát is festeté vele, én éppen azt a profilképemet tartom minden képeim közt a legjobbnak s igy örvendek, hogy azt multiplikálva látom. Így nem veszhet el többé, s gyermekeim, s azoknak unokáik birni fogják. Ne nézzük magunkat nagyobbaknak, mint illik, de ne is kisebbeknek, s valljuk meg, hogy ha mi örülünk, ha barátink és atyáink s őseink képeiket birhatjuk, a mi barátink, a mi maradékaink is fognak örvendeni, hogy a miénket birhatják; s én a hamislelküséget, az alázatos kevélységet még inkább szégyenleném, mint a hiúságot. Különben is tudva van közönségesen, hogy nékem minden passzióm közt legindulatosabb passzióm a festés szeretete, s én az uramöcsém házánál látván életemben legelőször a nemzet örök diszét, Ferenczyt, otthagyám Ragályi Tamást, s mentem őtet ölelni meg. Így tehát a Toldy ajándéka, s annak tudása, hogy képem litografolva van, nékem igen kedves volt, s Richter engem újobban nagyon leköteleze barátságának ezen újabb bizonysága által. Hogy azt tenni készül, nekem sohasem mondotta, s meg sem álmodtatta s így a dolog a véletlen meglepetés által nékem még kedvesebb. - De egyet mégis apprehendálok s kegyetlenül. Miért nem tevé alá ezt: *Érdeminek becsülői?* -

Richternek meg kell köszönnöm barátságát, s ő talán nem nézet leveleket postán. Uramöcsém lakván hozzá legközelébb, bátorkodtam hozzá uramöcsém által írni, így az uramöcsém kebelébe is önthetvén ki érzéseimet s remélvén, hogy uramöcsém megbecsülhetetlen barátsága szerint alkalmatlankodásomat rosszra magyarázni nem fogja. Méltóztassék neki általküldeni az idezártat.

Thewrewk itt vala novemb. 10, 11, 12. Mikóházán 12, 13, 14. Akkor Kassára ment, azt igérvén, hogy 20-dikig itt lesz, s akkor együtt megyünk Pestre. Embert küldék hozzá, ha ott van-e még, s jön-e, s felelt, hogy ma itt lesz. Eszerint holnap megyünk. Egerben az érseket, Ivánszkyt, Makárit, Miskolcon a superintendenst és Szathmáry József főszolgabirót, Patakon Nyirit, Somosit, Kézyt, Péterfit, Kálniczkit, Magdát, Miklóst, Csengerit, Majorost, s a várban a két herceg Bretzenheimot festette. (Kövy űlni nem akara, mint Dókus László úr nem Ujhelyben), nálam feleségemet s Zseni leányomat, Mikóházán Comáromy visp., Kassán igen sokakat, visp. consil. Szentimreyt, Patay Sámuelt, Kazinczy Józsefet, a pöspököt etc. etc. Gyüjteménye tehát nagyon szaporodott. Gyönyörű pályát nyita magának Thewrewk. Mit adnánk érte, ha minden fél században támadt volna eddig ily portrégyüjtő. Valóban az ő igyekezete érdemli, hogy segéltessék.

Reménylem Richter nem áll meg az én képem mellett, és minthogy minden egyéb képei közt az uramöcsém feje a legjobb és a Ferenczyé - kérdésen kivül jobbak ezek, mint a Szemeréé, Vitkovicsé -, óhajtanám, hogy az uramöcsémé is metszve légyen. Uramöcsémnek az a ritka szerencse jutott, hogy uramöcsémet szereti minden, a tudós és a nem tudós, s így képét metszve birni minden óhajtja.

Ezt virradatkor irom s ágyban fekve. Addig is, míg megölelhetem kedves uramöcsémet, ajánlom magam becses barátságába, mindazokat, akik szeretnek, tisztelem, ölelem s maradok kedves uramöcsémnek

alázatos szolgája
Kazinczy Ferenc

Novemb. 25d. 1828.

219

GR. SZÉCHENYI ISTVÁNNAK
Pest, 1829. jan. 11.

Méltóságos gróf,
nagytiszteletű uram!

Az Íris pesti német újság írója, kivel külömben semmi ismeretségem sem most nincs, sem soha nem volt, kér és kényszerít, hogy nagyságodnál érette könyörögjek: - hogy ő szolgál a nemzetnek; a magyarok felől a maga fajtájabeliekhez mindég tisztelettel szólott, s úgy fog ezután is; az Íris kiadása által, melynek kevés hordatói vannak, magát elszegényítette, hogy a nyomtatás költségeit sem tudja fizetni. - Tudakoztam tőle, hogy rajta mint lehetne segíteni, s azt óhajtja, hogy nagyjainak hordatnák újságait, kivált ha annak ára 20 forint helyett 30 forintot adnának; de az sem volna rossz, úgymondja, ha neki ajándék adatnék.

Érzem én, *méltóságos gróf*, mely vakmerő lépést teszek, midőn nagyságodhoz ily kéréssel közelítek; szerény lelkem attól tartóztatna; de jó ember az elakadásba jutottakért, bár pirulva, az ilyet is örömest teszi, s a bennünket nem mocskoló németért igenis készen, mert az ritka dolog. -

Famíliai dísze a Széchenyieknek jót tenni a szerencsétlenekkel, s így én csak azért könyörgök, amit nagyságod tenni magától is hajlik. A német így ezután hála érzésiből fogja tenni, amire eddig csak reménye buzdította.

A kérést azért tészem levelem által, mert tartok tőle, hogy tiszteletemet ismét oly órában találom tenni, midőn *nagyságod* kiment lesz a háztól.

Ajánlom magamat kegyességeibe, s maradok örök tisztelettel

méltóságos gróf
nagyságodnak

alázatos szolgája:
Kazinczy Ferenc.

Pesten, január. 11. 1829.

220

GUZMICS IZIDORNAK

Pesten, február 21-én 1829.

Guzmicsnak Kazinczyja.

Lelkünknek megmagyarázhatatlan különösségei közé tartozik az is, hogy nem azt csináljuk, amit szeretnénk és akarnánk és jónak látunk, hanem ahova bennünket egy ellentállhatatlan hatalom von vagy tol. Ez történt velem is, édes barátom, utolsó leveled vétele olta. Minden reggel oly szándékkal ugrám ki ágyamból, hogy neked fogok felelni; de egyéb gondolat - és kit kísére több, mint engem? - mindég egyebet teve előmbe -, íme leveledre csak most felelhetek.

Mi indíthatá társadat arra, hogy a *Tudom. Gyűjtem.* emlitett leveleit kitépje, nem tudom képzelni, igen azt, hogy vagy rajta történt valami olyan, vagy vele. Kedvetlen bántattatni, de

bántani becsületes embernek még keservesebb. A bántatatásnak becsületes ember még örül; kedves azt látnunk, hogy ellenségünk gyalázatosnak bizonyítja magát: de hol talál nyugalmat az a szerencsétlen, aki oda ragadtatá magát indulatjai által, hogy mást bántson? Ha ki ezt elgondolja, gazságra sohasem fog vetemedni. Nékem isten oly tüzes gyermekeket adott, mint magam vagyok; nem erőltetek semmit, tudván, az erőltetésnek mi haszna vagyon; de örömest beszélem el nekik életemnek némely szcénáit azért, hogy a bosszú marhai örömének utálatosságát velek éreztessem. Az így elhintett magv aratást ígér. Bízzunk istenben; ők is jók lesznek, mint én vagyok az, s mint az anyjok az, s mint Török Lajos az volt. De édes barátom, ne higgy, ne higgy szavaimnak; átkozott hipokrita vagyok; rényt prédikálok s látni fogod a *Muzárion* IV. kötetében, melynek 8-dik ívét pro correctura ma kapjuk Trattnertől, mint kefélem meg egy emberünket, aki szörnyü embernek képzeli s képzelteti magát köztünk. Midőn elnézem dühömet, az anyámnak egy insurgense jut eszembe, ki közel nyolcvan esztendős korában nálunk lakott kegyelemből; az alig tuda lábán állani öregsége gyengeségei miatt, s néha jött: „Asszonyom, jobban vagyok, mert belekaptam egy oroszba s jól megtépáztam." Igy vagyok én is, minekutána Szontaghnak „nyelvbeli *Értekezésére*" felelhettem, és egy más cikkelyben egy másvalakinek *antikritikai tobákot* tartottam orra alá, hogy tüszkölje ki pöffetegét. Az én felekezetem egy zsoltárt e szókon kezd: „Öröködbe, uram, pogányok jöttek". Az mondhatom én is, látván, mit kezd némely ember, hogy magát valaminek tekintesse. Nem tudunk, mert nem tanúltunk, s tanítani akarunk. Az istenben boldogult pater Szaicz Leo Maria Egerben azt mondá nekem, és ha jól emlékezem, nyomt. munkája olvasóinak is, hogy ő nem oly kutya, aki ne ugasson. Kutyához magamat nem örömest hasonlítom; de annyit tudok, hogy mikor hamis próféták hallatják a magok bálámi tanításaikat, nem rossz dolog olvasóinkat kérni, hogy nézzék fülöket és farkokat. - Te ha majd veszed a könyvet, lásd és nevesd, mely istentelenül tudok én szelid is lenni, minthogy epigrammáért és recenzióért haragusznak.

Midőn a palatinus Bécsbe felméne, gr. Széchenyi és Andrássy elmenének hozzá, s kérték, hogy sürgetné az akadémia ügyét. Megígérte. Már itthon van, de nem tudom, mi hírt hozott. Érteni fogod, ha meghallom.

Hogy pápátok meghala, nem lesz többé ujság. Tegnap a kardin[ális] egy cédulát járata körül a septemvirátuson, melyben megköveti vasárnapra hivott vendégeit, ob funestum exitum, suae Sanctitatis. - Szerette a tudom. és mesterségeket, nyájas volt a nála összegyült társaságokban és élte unalmait azzal űzte el magától, hogy ablakaiból és folyosóiról puskázta a verebeket és galambokat. Ennyit hallottam felőle. Választástok nekem mint tetszhetik, tudod, ha nem szólok is. Bár sz. Péter trónusán láthatnálak meg! Úgy csak azért is megjelennék ott hogy láthassam, amint egész életemben óhajtottam látni - a *Roma santat*. -

Élj szerencsésen édes kedves barátom és szeress.

Estve Wesselényi megjöve Bécsből s azon hirt hozá, hogy őfels. megerősíté a magyar tudós társaságot...

Febr. 26. - Tíz nappal ezelőtt írt leveledet e pillantatban veszem. Megbecsűlhetetlen jóságod engemet könnyekre fakaszta. Mely öröm ily lelkeket látni, mi te vagy, édes barátom! Szemeréhez szaladtam be, midőn leveled érkezék. Ott bontottam fel azt, s azonnal olvastam fenn szóval, mert ő nem szeret téged kevésbé, mint én, s nincs ember, akit inkább szeressek, mint őtet.

P... eránt csaknem megzavar az a sok egymással ellenkező ítélet, melyet felőle mindég hallok. Nem akarok bíró lenni ezen ellenkező ítéletekben; annyit azonban látok, hogy némely dolgok nem jól esnek. Ilyen az, hogy *Tittel* fekete övet hord még ma is, ő, ki disze a nemzetnek, s igen nemeslelkű ember, míg mások minden érdem nélkül kapják el a verest és a keresztet azonfelül. Ennek P...-e az oka, nem tudom, de nem hihetem. Ámbár vakmerőség magamat oly

dologba avatnom, ami rám éppen nem tartozik; higgy nekem, édes barátom, hogy óhajtásodról, mely nekem parancs, mégpedig *kedves* parancs, nem fogok elfeledkezni, mihelyt vele leszek; sőt, ha válasza, melyet tőle most várok (*Gyöngyeiről* lesz szó) nékem kedvező talál lenni, addig is teljesítem azt, mielőtt vele leszek. Ha jó géniuszom el nem hágy, merhetem a veszedelmes lépést; nem kevés ízben mertem olyat, s nem szerencsétlenül. Az én nagyom engem meg fog érteni s becsülni fogja bennem melegségemet. Tegnap Horváth püspöknél valék estve, Vitkovicscsal és Fáyval s egy pap jöve oda, az talán a te barátod. Sem maga, sem a püspök meg nem nevezte, de gondolom ő volt. Ha ismét meglátom, szólani fogok vele s mint azzal, aki általad nekem is barátom. Adná az isten, hogy neki szolgálhassak, de úgy tetszik, hogy az érdem a ti rendetekben is csak úgy kap jutalmat, mint a világiaknál.

Képemet tőled nem az a szándék hozatá el, melyet gyanítasz, de óhajtom, hogy gyanításod teljesedést érhessen. Légy gondok nélkül; ez visszamegyen hozzád.

Muzárion - III. köt. *Élet és Literat*. rész XI-XIX. - IV. köt. rész XX-XXVII. Ez a két köt. címje; s mindenik kötet ára három forint. Az *Élet és Literat*. cím mind a címlapon, mind a könyv mindenik lapján megmarad. A *Muzárion* csak azért jő elébe, mert a felidézés könnyebb az egy névre, mint a háromra. Kivált a negyedik kötet igen jó lesz. Ennek most szedik már 10-ik ívét.

Szemere fenn jár; sokszor semmi baja. De még gyengélkedik. A tavasz visszaadja erejét. Én is arra kérem mindég, amit te tanácslasz. - Köszönöm, s forró köszönettel, hogy feleségemről, gyermekimről emlékezel. Egészségesek, és Emil és Lajos fiaimról kedves híreket veszek. Mi lehetett volna belőlök, ha az a gyilkos meg nem ölte volna reményeimet. Még most nem tudom, van-e és marad-e valamim, mert zavarba hozott. De én is azt mondom, amit te: Deus providebit.

221

KIS JÁNOSNAK
Pest, 1829. febr. 29.

Decemb. 6d. olta én ismét Pesten vagyok, perem miatt, mely január. 21d. végre a septemviratuson is keresztülment, s itt is az én triumfusommal, mint a Királyi és a District. Táblán; s ez mutatja, hogy a sógorom istentelensége nem feje, hanem szíve hibája volt, azaz, hogy nem azért tartóztatá 19 eszt. ólta húgának osztályrészét és annak jövedelmit, mert hitte hogy az őtet illeti, hanem azért, mert neki arra szüksége vala. Én így elértem, amit magaménak néztem, de oda 19. eszt.; gyermekeim nem vették azt a nevelést, amit nekik különben adtam volna, s én nemcsak nem javíthattam sorsokon, mely megtörtént volna, ha jövedelmimet vonhatám vala, hanem magamat kénytelen valék adósságokba is verni, s Isten tudja, mint vergődhetem ki azokból. Előttem ez csaknem a legkeservesebb, hogy a szeretetre legméltóbb asszonyi lélek, mely valaha az Istenség kezéből kijött, lelke elevenségét csaknem egészen elvesztette. Barátom, egy ily istentelen ember gazsága inkább érdemlené a büntetést mint aki ökröt lop. - De hagyjuk abba azt a tárgyat, mely minden sebeimet felszaggatja. - Mint állok, nem tudom; megtörténhetik hogy koldúlásra juték, ami irtóztató. De a bűn még irtóztatóbb, s én rútat tenni soha nem fogok.

Osztoznom az aquisitor-ipam rendelése, az özvegy napám akaratja szerint 1810. kellett volna, s megmutattam, hogy a sógorom 1810. anyjától és két húgától oly fogadás alatt vette administratiója alá a jószágot, hogy az azon fekvő kevés terhet fizeti: de a hon legfőbb Itélőszéke

mindezekkel nem gondola, mint a két alsóbb Tábla nem, s a közönséges norma szerint azt végezvén, hogy a napam haláláig vétessék minden őáltala és nem a fia által tétettnek.

Miolta itt vagyok, a Nagyok közt keveset forogtam, mert rövidek lévén a téli napok, s az idő alkalmatlan, inkább akarék itthon ülni, s Életemet dolgozám, hogy még ezidén, talán két kötetben kiadhassam. Nem tudom, édes barátom, az, ami a Tud. Gyűjt, tavalyi I. II. XI. XII. köt. megjelent, mennyire nyerheté meg javallásodat, de mások nagy javallással vevék. Szemere ostromla 1812 olta, hogy írjam, de nem mertem, hogy az gőgre magyaráztatik. Hetedfél esztendőmről hallgatok, mert azt említenem nem szabad. Sok dolgok emlékezete van megtartva általam, s ez nekem elég.

A Magy. Akadémia felől Wesselényi Bécsből azt a hírt hozá, hogy őfels. helybenhagyta, megerősítette. Mindennap várjuk a kir. leírást. Midőn nádorunk Bécsbe ment fel a császár születése napját innepleni, Széchenyi és Andrássy megkérték a főherceget, hogy tégyen kérést eránta őfelségénél; s ha meglesz amit óhajtunk, a nádornak fogjuk köszönhetni.

Tegnap az a hír terjede el köztünk, hogy Kövy meghala. Ma megtudom. Sajnálnám. Szeretem őtet minden nyersesége mellett.

Majd felejtem, hogy midőn Horátiusi Leveleid annunciáltattak, az én nevem hírem nélkül ment a tiéd mellé. Barátim tudták, hogy én készen nem vagyok, s ezáltal akarának kényszeríteni, hogy hajtsam végre a munkát. Különben óhajtom, hogy az enyém a tiéd mellett jelenhessen meg, mert érzem hogy melletted állani mindég tisztelet.

A márciusi pesti vásárkor Szemere a maga Élet és Liter. című munkájából, most *Muzárion* név alatt (mert a régibb cím hosszú midőn reá citatio esik) egyszerre ád két kötetet, tudnillik a III. és IVdiket. Előre figyelmessé teszlek reá, mert úgy hiszem, hogy azt szokatlan örömmel fogod olvasni. Egy kötet ára 3 fr. és így a kettőé 6 fr. együtt, papiros pénzben, s kemény táblájú kötésben, mint az I. és II. volt. Döbrentei bizonyosan nem fogja örömmel venni, de azt köszönje önmagának, s magát vádolja, ne másokat.

Téged, édes barátom, arra kérlek igen nagyon, hogy méltóztassál tudatni velem, mit csinála idősb fiad azon papirosaimmal, melyet (!) te vivél tőlem hozzá most esztendeje, s ha haszon nélkül maradnának tovább is kezében, küldje általad nekem. Ha van mit reménylenünk, tartsa-meg, de sürgesse. Hét gyermekeimnek szükségek volna rá. - Élj igen szerencsésen. *Pesten Febr. 29d. 1829.*

Főispán Tihanyi Febr. 23d. a prímás ebédjénél elájula; azt rettegénk, elhal. De már járja az üléseket; semmi baja.

222

KISS KÁROLYNAK

Budán. - Pesten Márc. 27. 1829.

Tekint. Kiss Károly Hadnagy Úrhoz,

Minekutána Döbrentei levelemet az úrnak kedves uramöcsémnek felolvasá, s kedves uramöcsém erre engem látogatásával megtisztelni méltóztatott; úgy hiszem, ő nekem nem veszi balúl, ha viszont én is elmondok uramöcsémnek holmit, ami neki mind magára, mind rám nézve jó lehet.

Előre látám én, hogy történhetnek holmik, mik miatt levelemet még ki is kell nyomtattatnom, s így annak mását megtartottam. Hogy ki nem adom, arról nem felelek; csak azt jegyzem meg, hogy akkor glosszákkal. Én is tudom, mennyivel nemesebb némely bántásokat szelíd emberiséggel, némelyeket mosollyal, némelyeket csendes megvetéssel elnézni; de azt is tudom, hogy olykor a legszelídebb természet is kénytelen szólani, hogy valaha nyugta legyen, s én most ez esetben valék. Régolta űzi Döbrentei a maga suttogásit, hol titokban, hol nyilván, mind ellenem, kit garázdának hirdet, mind mások ellen, kikkel - valljuk meg egyenesen - távolyról sem mérkezhetik össze. Az ő mindenek által ismért két rettenetes indulatja (a pénz és cifra elolthatatlan szomja) őtet arra viszi, hogy készen van mindig feláldozni szíve érzését is, és két képet visel, hogy a fejérek közt fejérnek, a feketék közt feketének ismertessék; s így mindegyikénél feltalálja hasznait, és - bár arra mindnyájan álmélkodunk - társai közt fenn lebegni látszhassék. Méltóztassék az úr uramöcsém neki e levelemet megmutatni. Fájni fog neki ez is, mint az elsőbb, de én ezt is szükségesnek látám az ő meggyógyúlhatására. Egyéberánt higgye ő, hogy én benne két Döbrenteit nézek, a mostanit, és azt a régit. A mostanit szeretni magamért és másokért nem tudom: de a réginek, annak a hajdaninak, megtartom emlékezetét, s eránta mindég azon tekintettel fogok lenni, amivel neki is tartozom. - Maradok megkülönböztetett tisztelettel.

223

DÖBRENTEI GÁBORNAK
Pest, 1829. ápr. 2.

A magyar Clavígónak.

Te engem úgy hurcolgatsz, mint nyelvtörőt, mint civakodót. Hiszem, hogy igazán nyelvtörőnek nézsz; ismerlek, s vártam azt tőled, de az engem nem bánt: hogy irígy civakodónak nézhetnél, nem hihetem; ismered forró keblemet, mely az igaz érdemet, ha ifjú, ha szegény emberben találja is, örvendve vallja érdemnek, s az ilyennek még kevélykedik barátságával; az efféle vádat *eredeti bűnöd* tételi veled, mely hajlékonnyá tész azt a színt játszanod, amit céljaid kívánnak, a ritkán tiszták. Téged elszédíte az a magad által is reményleni soha nem mert nagyság, hova mesterségeid juttatának el, nem érdemeid. De miként feledheted te, hogy az én hajlandóságom nélkül legfeljebb is egy falusi papocska levél vala, nem nagy talentumod s talán még kevesebb tudománykád többet nem igen ígérhetének; vagy mint testvérid, vas- és borsáros? Minekutána szeptemberben rádordítám, amit szemtelen garázdaságod belőlem kisajtolt, most pedig nyomtatásban rád hányt szabdalásim rád ijeszthetének, nem tartok többé, hogy pályámon beléd lehessen botlanom: de *tőled* annál inkább várhatom, hogy amit ellenem régólta űzsz, s már Pozsonyban is, most még dühösebben fogod. Itt vagyok tehát, elszánva mindenre, nevezetesen arra, hogy véres betűkkel festem homlokodra amit érdemlesz, ha elégtételt nem kapok - azt a fogadást, hogy gaz suttogásid nekem és azoknak, akiket én tisztelek, szeretek, békét hagynak.

Pesten, április. 2. 1829.

Beaumárchais.

224

GUZMICS IZIDORNAK

Pécel, april. 2-án 1829.

Guzmicsnak Kazinczy
baráti tiszteletét

Itt vagyok szombat olta, édes barátom, s Pécel, a Rádayak és a mi Szemerénk lakja nekem egy új történetnél fogva leve ismét nevezetessé: - az, akit én minden más barátim felett szeretek, vasárnap reggeli templom előtt márc. 29d. vált jegyet özvegy Fáy Józsefné, született Csoma Borbála asszonysággal, s egy órával azután ki is hirdettetett. A mi barátunk eszesebben nem házasodhatok; együtt leli ifju, kedves külsőjű, kedves módú, tiszteletes jegyesében, valamit eszes és jó ember óhajthat. A gondviselés nem szokott a gyarló halandóról megfeledkezni, s mindnyájunkra küld bajt, hogy magunkat öröminkben el ne higgyük. Mit küldhetne e kettőre, nem értem, hanemha egyikét a másikától idő előtt kapná el. A lépést velök kölcsönös hajlandóság és becsűlés tételé s annak megnyugtató érzése, hogy minden tekintetben egymáshoz illenek. Virágvasárnapján fognak összeeskettetni. Nékem nagy örömemre van látni, hogy mind itt minden, aki a történetet látja, mind Pesten még minden, aki tudta, hogy ez készül, szívesen örvendenek s egy szájjal, lélekkel azt kiáltják, hogy a legjobb ember a legjobb asszonyt veszi. - Engem, ki ötödik holnapja hogy távoly vagyok házamtól, nyugtalan vár feleségem s a sok gyermek és még több baj; de itt maradok, hogy tanúja lehessek összekeléseknek. Ily szcénákat csak egyszer látunk az életben s én örömeim poharát utolsó cseppig szeretem szörpölgetni.

Elúnván magamat a két szerelmes közt, az irígység miatt, amint hiheted, szobámba vonúlék vissza, s annak ablakából lévén legkedvezőbb kilátás a Ráday-ház kastélya felé, lerajzolám azt, s oly szerencsésen, hogy *Pályám* egyik lapjára vignettként fogom nyomtathatni. Megérdemlé az a ház, melynek szobáiban literatúránk első gyümölcsei s már 1741. termettek, hogy a később maradék által is ismertessék.

A szomszédban, Maglódon van egy Szenvey József nevű nem öreg ember; 1799b. született. Olvastam munkáit a két *Zsebkönyvben*, *Minervában*, s hallám, hogy Schillernek néhány teátrumi darabjait jambusokban s két kötet lirikus költeményeit lefordította, s vágytam látni. Március utolsó és april. első napjaiban áltjöve hozzánk, s felolvasá egy részét *Don Carlosnak*, *Maria Stuartnak* etcet. s ha csak az öröm, hogy ilyet látok, meg nem csalt, ez a derék fiatalember epokát fog csinálni literaturánkban *az ízlésre nézve*. Szeretném hallani, Döbr[entei] kiáltozza-e még a maga MERNI KELL-jét, s ezer meg ezer originális firka felér-e egy oly darabbal, mint Don Carlos vagy Maria Stuart, ha tudniillik jól lesz adva. Superint. Kis, kinek ma vevém levelét - (e levelem Pécelen kezdem, s itt írom Pesten ápril. 3d.) - s ez velem egyértelemben van.

Halljad ítéletét *Muzárion* felől is. - „Szemere Muzáriona ezelőtt egypár nappal érkezék kezemhez. Mely dicső munka! Tiszteletet s nagy hálát érdemel kiadója mind bölcs plánjáért, mind a felvett munkákért. Igy szerkesztetve, lehetetlen még az oly vélekedéseket is örömest nem olvasni, melyek a mienkkel ellenkeznek. Legelsőbben a te dolgozásodon futottam végig, s mindeniken gyönyörködve, de legnagyobb örömmel arra, amit a IV. kötetben lap 152-163 irsz. Arról az oly sokszor előfordult tárgyról summásabban szebbet - s kimeritőbben velősebbet s meggyőzőbbet még tudtommal senki sem mondott. De elragadó örömmel forgatám keresztül némely fiatalabbaknak értekezéseit is. Ki nem mondhatom, mely édes érzés hatja el szívemet, mikor olyakat látok literaturánk gyarapítására új erővel s fiatal elevenséggel fellépni, kikben talentom s tudomány egyesülve van, s kiktől ugyanazért

továbbhaladó kimíveltetések után sok szépet és jelest lehet reményleni. Én azt az irígységet, melyről minden literaturákban, s legközelébb Muzárion IV. köt. lap 10-84. van panasz, nemcsak nem érzem magamban, de meg sem foghatom. Szívemből óhajtom ismerni, s szeretet és tisztelet csókjával illetni mindazokat, kiknek valamely jó munkájokat olvasom, s még jelesebbeket igérő tehetségöket látom." - Eddig Kis, s kiki tudja, hogy mindaz nekem is elejétől fogva megbizonyított érzésem. Így repültem a te ölelésedre; így olvastam *Zircet* elragadtatással; így kértem a pesti öt barátot, hogy ámbár fiaim lehetnének, szólítsanak a barátság TE titulusával; s azt akkor, midőn egy valaki ezeket nem leereszkedésből, hanem gőggel, mint a hajdani durva prókátor patvaristáit, *öcsémuramnak* titulázgatá s érezteté, hogy ő érdemben is több, mint ezek, mind esztendőkben s lopott tekintetekben. Csudálkozva s bosszankodva kérdezgeté, hogy miként eshetik, hogy én az *Auróra* s *Hébe* recenziójában csak a fiatalokat magasztalám; nem hiheté, hogy miért nem őtet is; s egyik levelében számra vona, hogy a velem közlött ossziáni költeményét válaszomban, hogy hagyhatám szó nélkül. Megolvasván a Muzárion IV. kötetét, meg fogja érteni. - Ráijeszték, mint a rossz puskás a nyulra. - Még többet fog suttogni, titkon, azt mondod. Azt úgyis tette volna; s most még többtől retteg, s nem mer. Ha mer, szolgálatjára leszek. Élj szerencsésen édes barátom.

A leghitelesebb hirek után irhatom, hogy a felség a magyar akadémiát még meg nem erősitette.

225

GUZMICS IZIDORNAK

Pesten, május 27. 1829.

Guzmicshoz Kazinczy

Közelít az idő, midőn elhagyom Pestet, s hat holnapi távolylétem után visszatérek egy szeretett és becsült asszony s négy fiam és három lyányom karjaikba, kiket a legigazságtalanabb bántás és egy gonosz per, de amelyben győztem végre, nyomorgat és egészen elrontott. Mint az élet szélén nézünk vissza eltünt éveink sorára, úgy én e tizenegy holnapomra, melyet azzal, akit minden barátim közt leginkább szeretek, mert gondolkozása, érzése, ízlése az enyémmel leginkább egyez, Szemerével, két egymásból nyiló szobában töltöttem, s azzal hat holnapot, akivel mindeddig három-négy napnál soha nem. Nevezetes szaka életemnek, s mi gazdag isméretekben, örömekben! Tanulni szeretőnek mindég anyavárosban kellene lakni, s Szemerének e részben is irígylendő sors juta: reggel megindul Pécelről s három óra alatt Pesten van, s ismét Pécelen éjszakára. Így együtt élni a városi és falusi élet örömeit. De nekem falu az elementumom.

Amit egy más barátomnak egy-két vonással mondottam el, úgy akarja Szemerénk, hogy mondjam el előbbi levelem folytatásaként néked, és ezt azért, hogy a Muzárion olvasói ismérhessék, akiket és amiket festek; különösen pedig az artistai cikkelyt s ezt bővecskébben, hogy a Művészség szeretetét terjessze. Úgy hiszi ő, hogy amit a nyelv dolgában (IV. köt.) mondottam, azért tesz oly olvasóknál, kik nem hasonlítanak superint. Kishez, kevesb hatást, mert repülve megyek el tárgyaimon, s olvasóimat elkészültebbeknek képzelem, mint illenék. Engedek hát akaratjának.

Midőn tavaly lekészültem ide, Wadasi Jankovich Miklós, a hon halhatatlan fia, úgy akará, úgy kíváná, hogy vendége legyek; s képzeld jóságát, képzeld kevélységemet! Ő engem kéziratainak szobájába készüle szállítani. Lakott-e valaha király pompásabban mint én fogtam volna e kincsek közt? De tüdőgyulladást kapván az úton, Szemere elfoga, míg veszedelmen

kívül leendek, s amely nap Pestre beérkezem, február 18d., s így megmaradék nála. Ismét látám itt, s tizenhárom eszt. után régibb társainkat, prépost és bibliotecarius Fejér György s prof. Schédius Lajos, curialis prókátor Vitkovics Mihály és Sztrokay... s doktor Kovács Mihály urakat, és akiket látni oly igen óhajtottam, a még eddig nem látottakat, Kisfaludy Károlyt, Vörösmartyt, Fenyéryt, a Poétai Kézikönyv kiadóját Toldyt, Bajzát, és az ezek barátját, Helmeczyt, hol magoknál, hol Szemerénél, hol Bártfaynak, s minden tekintetben oly igen tiszteletes hitvesének szép vacsoráiknál, s a legszebb, s legszabadabb egyességben, mely a közös ügy szabad híveihez illik. Pesten láttam nem először, de először amiolta iskoláit elhagyá, a jóktól és nem jóktól egyaránt kedvelt Fáy Andrást, és muzsikai kompoziciói által kedvelt testvérét, Lászlót - s hadd vessem kevélkedve hozzá, dédunokáit egy Kazinczy leánynak! - Itt először Thaiszt, főhadnagy Kiss Károly, prof. Imre és Bugát urakat, kik tudományaikat magyarul dolgozzák; itt a minden magyar költők legöregebbikét, a szeretetre oly méltó Virág Benedeket, és a két legifjabbját Szalay Lászlót és Gaal Józsefet. S elnézvén a választottak e seregét, kedves reménnyel tölte el az a gondolat, hogy amit a német literatúra nyere azáltal, hogy a Klopstock két neveltje Stolberg Christian és Friedrich-Leopold, Bürges, Voss, Miller, Boie, Hölty, egy időben valának Göttingában, a miénk is meg fogja azáltal hogy ezek most itt.

Pécelen mulatván, megkérém levelem által Szenvey Józsefet, hogy a szomszéd Maglódról jönne által hozzánk, s hozná által Schilleri fordításait. Jött, s felolvasá a Resignatiot, Don Carlosnak, Maria Stuartnak és a Messzinai hölgynek némely darabjait. Ritka adományú fiatal férfi, s egyetlen a mi fordítóink közt. Hajlékony átönteni magát minden idegen formába, s képzelhetetlen könnyedséggel dolgozik, s nyelve tanult nyelv, csinos, s hév, mint keble.

Pesten látám beteljesedni nyugtalan óhajtásomat is, azt, hogy szemlélhessem azon négy dicső férfiaink kettejét, kiknek neveiket 1826. novemb. 3dika írá be a haza évkönyveibe, gróf Széchenyi Istvánt és gróf Károlyi Györgyöt; mert gróf Andtássy Györgyöt már ismertem, Vay Ábrahám pedig, a nagy Vay József fia, az atyám testvére leányának, Kazinczy Sophiának férje, s régi szeretett tisztelt barátom. Néma tisztelettel pillanték fel arra, ki első tevé meg a halhatatlan tettet, s három legelső követőire, tavaly márc. 11dikén, midőn a gróf Dessewffy József szobájában összegyűlénk, ki meg vala kérve általunk, hogy tanácskozásainknak kinevezett elölülőjét Csanádi főispán gróf Teleki Józsefet megköszöntse. Aznap látám és ott először, s dobogó szívvel, a feje, szíve, s tudományai, s nyájassága által tiszteletes püspök és helytartói tanácsos Horváth János, ott először báró Mednyánszky Aloyz s ítélőmester Bartal György urakat. Pesten először márc. 9dikén Himfyt, aznap téged is először, a régolta szeretettet; itt először Bitniczet. Mely örömek! mely régolta óhajtott örömek! Zúgolódnám sorsom ellen, ha ezek tőlem megtagadtattak volna. Áldott nap, melyben azokat láttam, kik a nemzetre fényt vontak, kik annak nemesítésén igyekeztek!

Tizennégy esztendő olta mely pompás és mely ízlésű házak emelkedtek itt! s mely utcák! ilyen az, amelyben gróf Széchenyi lakik, az úgynevezett Dunaferdő, a Börzével által ellenben, szembe a Dunával, Hild pesti születésű architektus építménye. Akkor (1815) egy képárosnál több nem vala Pesten, s az geográfiai abroszokat s némely kevés becsű rézmetszéseket árulgata, és csak egy figyelmet érdemlő festője, az akkor hatvanhárom esztendős Dónát olajban, vízi festékekben Kaerling. Most négy képáros van itt, Lichtl, Tomala, Miller, Conzi; s a boltok előtt csoportosan állanak az uraságok és asszonyságok, az ifjak, a Curia jurátusai közül és az iskolából, és - közkatonák, s ezek a csatadaraboknál, nagy tűzzel beszélgetik, hogy volt, mint volt, mint mindenhol, ahol ily boltok vannak. Hogy a boltok fenn állanak, mutatja, hogy vannak vevőik, és ha innen minden vármegyébe esztendőnként csak húsz jó darab mégyen is, mely nyereség ez a hazának és a mesterségnek! A Pesten nem lakók látják azt, megszeretik a mesterséget, s a húsz után ötven megyén, s elébb-utóbb száz.

Lichtlnél valóban gyönyörű darabokat láthatni, s kár hogy ezek közzül a nem tanult szem a kevesebb becsűeket választja. Ilyen a Horace Vernet által festett, s Jazet által igen szépen hánytott ARCOLE, a legszebb históriai darab, melyet valaha festve vagy metszve láttam. Ára ezüstben húsz, papiros pénzben ötven forint. - Túl a hídon lobognak az ágyúk tüzei, s füstjök miatt alig látni egyebet, mint a zászlót. El van seperve minden aki a hídra lépni mer; a tolakodók visszafordultak, a híd üres. A vezér megragadja a zászlót, megyen, s int hogy kövessék. Egy fiú merészen lépdel mellette, pergeti a dobot, s ezt látszik kiáltani: *Caesarem vehis!* - Közel ehhez egy generálisnak kendővel van áltkötve feje, de ő a vett sebbel nem gondol, a kendőre nyomta fel háromszögű kalapját, s parancsolja a menést. A kép hátuljában jobbra egy ifjú generális össze akar roskadni: jobb combja lövést kapott; egy éltes huszár ölelte által hátulról, hogy el ne aléljon. Egy bátor nekiment a hídnak, de látván a bizonyos veszést, megfordult s futni akart, lába megbotlik elesett társába, s négykézláb esik el arcra, bajonette s puskája leesik a hídról. Motiválva van itt minden, s aki a mesterséghez vagy mivel a természet lelket ada neki hozzá, vagy valamivel ezt az adományt stúdium által nevelte, ért, érteni fogja, mi teszi ezt a tableaut oly igen nagybecsűvé. Három kicsinységnek nézhetett nem kicsinység megrázza az érző nézőt: egyike az a leeső puska, másika egy vitéz, aki a sereg megett kinéz az ágyúk tüzébe s ernyőként tartja szemei felébe bal karját, hogy szeme el ne vakuljon és a híd összetördelt karfája, mely csuda alakjával körülfogva a füsttől, s perpendicularis állásban megtéveszti szemünket, hogy első megpillantásakor alig tudjuk, mit látunk. - Irígylem a Vernet sorsát, nem midőn munkája csudáltaték, hanem midőn azt dolgozá. A művész legszebb öröme a teremtésben áll, nem a csudáltatásban. Midőn mások csodálják, de maga magát nem csodálhatja, az neki pirulást hoz, nem örömet.

Claude Lorrainnek egy pár tájdarabja *Vue d'un moulin près d'Athènes és Vue d'un temple d' Apollon a Delphi* nagy figyelmet érdemel; a két darab Lorrainnek legjobb munkája. De a nyomtatvány színekkel vala eltarkítva. Mely szín adhatja papiroson, amit ő ada?

Vásárkor idegen képárosok is jelennek meg, s nálok igen becses darabokat találhatni. Ilyen a Raphael Transfiguratioja Raphael Morgen által metszve, amelyet az olasz ember első nap ötven, másnap hatvanöt aranyon tarta. Az ilyennél a tapasztalotlan megcsalhatja magát; jobb mindig boltos képárostól venni, hol nem fizet többet mint illik, s nem veszen hibás nyomtatvány. Ezt intésként. És még egyet: inkább egy jót, bár igen drágán, mint négyszáz középszerűt. Aki magához nem bízhatik, kérje meg a választásra oly barátját, aki ért a dologhoz, s ha meg nem veszi is amit az ajánl, olyanra ne vesztegessen pénzt, amit az eltilt.

Ha valami Pesten, a vármegyei gyűlés palotájában érdemli a látást, s ez artistai s históriai tekintetekben egyszersmind. Itt függ Krafft Pétertől most uralkodó fejedelmünk, s Albert Sax-Tesseni lengyel királyi herceg, egykori helytartónk, s gróf Barkóczy Ferenc: itt I. Ferenc római császár, ennek két unokája, Sándor és József nádoraink, Wesselényi Ferenc, herceg Eszterházy Pál, Pálffy Miklós és János s Batthyány Lajos nádoraink. Mostani fejedelmünknek minden ismert képei közt ez a leghívebb; s a Krafft három darabjain kívül a többinek kevés artistai becse van, de annál több históriai. Érző szívnek nagy öröm ezen kisded Pantheonba belépni.

Zrínyi Szigetnél s mostani fejedelmünk koronázása, Krafftól, az Universitás épületében tartatik. Becses darab az utóbbik minden tekintetben; de az olyan a művészt nagyon elakasztja, mert nem kerülheti ki a monotóniát, s teremtő lelke nem lél nyitott mezőt, hol magát kimutathassa. Egy fejér mentébe s topánkás nadrágba öltözött úr, ki háttal áll a néző felé, gyönyörű redőket láttat, s Krafftnak legalább azt a szerencsét adá, hogy megmutathatá, mint tud bánni a színekkel. A Zrínyi tábláján igen nagy a zavar; s az nagy érdem: de Zrínyi egy vitéz ember merészségében van felkapva, amint ölni megyen az ellenséget, nem annak a hősnek nyugalmában, ki el van szánva, hogy honjáért meghalja a szép halált.

Gróf Széchényi Ferencnek szép képét alkotása, [!] a Múzeum bírja Ender Jánostól 1821. festve, ki a mi Istvánunkat, ezen Ferencnek nagy fiát, konstantinápolyi s athenaei útjában is kísérte, s becses rajzolatokkal s festésekkel gazdagította. A kép lelkesen van gondolva, s igen helyesen, igen szépen végezve s mutatja a nagy, nemes lelkű halandót, a nemzet örök büszkeségét; de el van halmozva a tudományok attributumaival. A hős felelevenedvén, ki nem tudna jönni ezen holmik rettenetes sokasága közül.

Az öreg Donát él, de már elsiketülve és elvakulva. Még tavaly dolgozott. Sok portrékkal gazdagítá a hazát, s nehány oltártáblákkal, melyek figyelmet érdemlenek. Pestnek és Budának most közel hatvan festője van, s dícséretekre válik, hogy magok fizetnek egy eleven modellt. Heinrich úr (keresztneve Thungut) gróf Brunszvik Ferencet hitvesével életnagyságban festette olajban, s a kép méltó, hogy bármely galériában felfüggesztessék. A gróf és grófné a házassági boldogság nyugalmában vagynak összegruppolva; s a gróf setétkék régi szabású magyar öltözetben medveprémmel, a grófné karmazsin bársonyban fátyollal, s az aljban lakjok, Martonvásár. Élet és igazság van a képben, s a carnatiot nem rontja el a manier.

Simó Ferenc, udvarhelyi székely, igen nagy szerencsével talál, és nagy gonddal dolgozza ki munkáit. Legjobb darabjai báró Wesselényi Miklós, gróf Teleki József, gróf Majláth János, Himfy és Horváth Endre, Döbrenteinél. A zemplényi születésű Szent-Györgyi János minden nemekre osztja fel erejét, de őtet a természet virág és gyümölcs-festőnek rendelte. Dícséretére kell mondanom a derék férfiúnak, hogy szerelemmel dolgozik, és hogy soha munka nélkül nem találtam. Mi lehetne a mi embereinkből, ha fizettetnének!

Schöfft pesti születés, s oltártáblákat fest. Festő vala már atyja is, s oly tekintetű, hogy azon utca, melyben lakott, Képíró utcának tőle neveztetett. Midőn nála valék, a szent Terézia oltár táblája, mely most már a külváros templomában függ, felgörgetve álla szobájában. Elálmélkodám mit teve a szűz scapularéjával és fejér posztó palástjával; az általtással vala dolgozva. A felette lebegő angyalt a tekercs miatt nem láthatám, s arról s az egész darab alkotásáról nem szólhatok.

Igen nagy tekintetet érdemel Clarot is, kit a Muzarion olvasói az Auróra némely darabjaiból ismernek. Portréi szerencsésen el vannak találva, s nagy ízléssel vannak dolgozva. Jankowichot Kohn dolgozá, s ecsetének becsülésére. A Királyi Tábla palotájában mostani uralkodónk, a szent István talárisban, az ő munkája, s értelemmel van dolgozva; az arc Krafft után. De színei halaványodnak ott.

Ferenczy István, a nemzet örök dicsősége, már Rómában fényt vona a magyar névre. Canova barátságára méltóztatá, s mestere Thornwaldsen megjövendölé nagyságát. Graphídiona, melyet Rómából külde Budára az őtet pártfogoló s pénzzel segélő nádornak, a múzeumban állítatott fel. A kezdő művész a művészség kezdetét adá a szerelmes leányban, amint az, eltelve a kedves ifjú képével, jobb térdével a tenger fövényébe dől, bal karját bal térdén nyugtatja, s vesszejével a fövenybe vonja kedvese profiljét, rá ismer a profilen kedvese képére, s csudálkozva eszmélkedik. Dolgozója Budán, két házzal feljebb mint a katonai kenyérsütő, mely hajdan Mátyás istállója volt, tele van gipsz és három vagy négy márvány büsztökkel; ilyen a kardinális primás Rudnayé, Ürményi József és gróf Brunszvik József országbírájáé, Marczibán úré s asszonyé, generális gróf Bekerszé, gróf Sándor Móricé, Kulcsár Istváné. Készen áll gipsz modellben, de már márványban is faragtatik, a kardinális primás által most épített esztergomi bazilika számára szent István, a protomartir, és az Ürményi által épített váli templom számára az égbe vágyó emberi lélek emblémája, s a fóti templomban fekvő gróf Károlyi Istvánné szül. Dillon Georgina sírja felibe a basrelief. A protomartir térdeire rogyott, s az ég felé emelvén jobbját és szemeit, várja a halált, szent maga megadásában; az emberi lélek egy gyenge leány képében, fürtözetlen hajjal, játéktalan redőkkel a föld golyóbisán térdel, s kezeibe szorítván a vallás emblémáját, a keresztet, a kemény kő emelkedni látszik az

ég felé szemeink előtt. A sírkövön ki van terítve az angyali jóságú s angyali szépségű asszony, bevonva fátyollal, s vígasztalhatlan férje ideális öltözetben ül lábainál, jobbjával általszorítván homlokát, baljával jobb térdét. Kulcsárné férjének büsztje előtt ül keseregve, kisded fiával, ki tavaly megholt férjét ezidén követé. - Ferenczy, ki az életben merő nyugalom, tűzzel, kedvvel, szerelemmel dolgozik, s művein el van öntve a plasztika szent nyugalma, az a klasszikai báj. Örök dicsőségére szolgál a megbecsülhetlen férfinak, hogy ámbár Rómában nagy tekintetben állott, s nagy reményekkel maradhatott volna, otthagyá a művészségnek is szent várost (megérkezék Bécsbe 1824. szeptemberben) hogy honnjában a mesterség szeretetét felébressze, hogy a hon dicsőségének éljen. - Richter által nagy szerencsével festett képét a pataki kollégium bibliotekájában függesztettem fel.

Richter sebes ecsettel dolgozik, s életet, lelket tud adni fejeinek, amit nem minden tud, és amit a pepecslések ki nem pótolnak; mert mi a leghasonlóbb kép is, hahogy a karakter nincs eltalálva? Engem profilban oly szerencsével talála el, hogy azt kéntelen vala sokak számára lemásolni, lemásolá egy régibb képemet is híven, de a holt előképbe belélehelvén egész tüzemet; feste háromnegyed profilban is már hetvenedik esztendőmben s ezt is mindenek javalltára. Feste Simó is, igenis hiven, de szárazon; feste Heinrich arcközépben, a legmelegebb ecsettel, s kemény árnyékban, mely a fejnek gömbölyűséget ád. Én úgy tapasztaltam, hogy akkor kapunk végre jó képet, ha egy ügyes művész nemcsak magunkat lát maga előtt, hanem a mások munkáit is, s kilesheti, ki mit talált el, ki miben vétett. Akkor, midőn elveszténk, akihez a természet vagy a szív kötelékeinél fogva vagyunk csatolva, nincs kedvesebb kincsünk, mint a megholtnak vagy távolylevőnek képe, s félek, hogy abban, aki magát festetni nem akarja, több hiúság van, mint abban, aki magát festeti. Nekem barátim nem adhatnak semmi kedvesebbet, mint ha képeiket adják, s magamat és barátimat azért is festetem, mert a Mesterséget szeretem. Ferenczy, Heinrich, Richter és Simó nekem halhatatlanságot adtak.

Pestnek még egy magyar születésű, nevű s nyelvű művésze van, kiről a bécsiek is megvallják, hogy a maga pályáján ő az első az egész monarchiában, Szentpétery József, ezűstmíves. Ez domború munkában dolgozza sok esztendő olta a Nagy Sándor csatáját a Granicusnál, Le Brünnek egy figurákkal telehalmozott darabja után. A figurák hibátlanok, mintha ő egész életét rajzolásban töltötte volna, s a lovak lábai, s kard és lándzsa kiállanak a képből, úgy hogy alájok zsinórt lehetne vonni. A munka így dolgoztatott. Egy tökéletesen síma rézdarabnak hátuljára ki van rajzolva a Le Brün képe, s addig pörölyöztetett minden figura hátulról, míg elölről a maga igazi idomában domborodott elő. Nemsokára a darab egészen el lesz készülve, nagyjában már el van, de a művész ezidén már majd elvakult. Született Szentpéteri Rimaszombatban 1781. április 12-én.

Képekről lévén itt szó, nem lehet elhallgatni a Ponori Thewrewk József úr Pantheonát, mely még mindég folytattatik. Kezdette azt az 1825-i diaetán, profilban rajzoltatván és metszetvén a képeket báró Lütgendorf Ferdinánd által; most *en face* adja, Manschgo János úrnak rajzolatjai után, kőremetszve. Aki ezen gyűjtemény becsét megszabni csak históriai tekintetben is akarja, mert ennek célja nem artistai, hanem históriai, gondolja meg, mely kincsnek tartanánk, ha nemzetünknek minden fél századjaiból bírnánk ily gyűjteményt.

226

SZEMERE PÁLNÉNAK
Széphalom, 1829. jún. 5.

Édes asszonyom Húgom,

Szerdán estve szerencsésen hazaérkeztem. Patak és Ujhely közt kiszállottam szekeremből s a bányácski hegyeken jöttem keresztűl, hogy míg a mi Bártfainénk Ujhelybe ér, én itthon lehessek. Kertemen vettem végig az útamat, s amint az ablak mellett elballagék, Zseni felkiálta az ablak mellől: papa, papa! Sophie Zsenivel egy szobában volt s rohanva jöttek előmbe; a pitvarban összetalálkozánk, s nem volt vége-hossza az örömnek, a sírásnak. Úgy hittem, édes assz. húgom, hogy ezen elbeszéléssel tartozom assz. húgomnak azon sokrendbeli kegyességeire, melyekkel assz. húgom és a mi kedves Palink erántam voltak.

Most tudakozám, hol vannak a gyermekek. Sophienak akkor juta eszébe, hogy a viszontlátás örömei közt rólok elfeledkezett. Bevive tehát a harmadik szobába, s ott lelém Bálintot és Lajost, elnyúlva a kanapén s tanúlva leckéjeket. Mennyit nőttetek hat holnap alatt! kiálték, s a két gyermek nyakamba csimbalkozott s el nem tuda tőlem maradni. Emil a préceptorával kisétált; végre megjöttek. Mely csuda! Emil magosabb, mint én vagyok, s jóval magosabb, de megvéknyúlt. Végre hazajöve Antonin is, az is egész ember már. - Tegnap pedig Thalie jöve meg Regmecről. Virúl minden gyermekem, de feleségem nagyon elszáradt.

Édes assz. húgom, elveszett idő az, amit egy becsületes ember háza népétől távoly tölt el; de ha ez nagy veszteség, az viszont kimondhatatlan öröm nekem, s oly szerencse, amit sohasem mertem magamnak ígérni, hogy tizenegy holnapot töltsek egy szobában azzal, akit minden barátomnál inkább szeretek és hogy az asszonyom húgom összeköttetésén vele jóba leheték, s azt legalább óhajtásimmal munkáltam. Meg vagyok én arról tökéletesen győződve, hogy Pali soha bölcsebben nem választhatott volna. Asszonyom húgom neki lélekben testvére. Ami ő a férfiak közt, assz. húgom az a maga nemében.

Feleségemnek elbeszélem mindazt, amit assz. húgom és Pali felől tudni vágyott, és hogy a mélt. Ambrózy consiliárius úr házánál mely tiszteletre s szeretetre méltó lelkeket találtam; magát a consiliáriust, a consiliáriusnét, s a két kisasszonyt, és akik e házhoz tartoznak, mélt. consil. Szirmay Ádámné asszonyt s Náni kisasszonyt, s ideszámlálom kedves assz. húgomat is, és Jakabfalvynét, ami kedves Erzsinket. S az a szeretett atyját annyira szerető Erzsi kis-asszony! Mindég szemem előtt lebeg képe, mint fogadta a consiliáriust, midőn ebédlésünk alatt megérkezett. Boldog ház, mely ily tagokból áll! Zúgolódnám sorsom ellen, ha asszonyom húgomnak kegyessége ott engem fel nem vezetett volna!

Bártfaynénak és Wékey Károly úrnak társaságában az én utam igen kedves volt, annyival inkább, mert az isten megadta amit útban és városban mindég ohajtok - azt, hogy egész utam alatt egy csepp eső sem esett. A por annál nagyobb volt, s az assz. húgom nagy ellensége, a szél annál inkább dühösködék, de én mindent tűrök az útban, csak ne essék és az út sáros ne legyen. Első nap Gyöngyösön hálánk, másnap Körömben, a harmadik nap hazaértem. Bártfayné egy napot Ujhelyben tölte, másnap elhagyta szeretőjét, major Barthosné asszonyt.

Feleségem mondja, hogy távolylétemben, ha elkeseredett, leült általellenben képemmel, s abban lelé örömét, ha azt nézheté. Édes asszonyom húgom, ez erősít meg engem azon örök hitemben, hogy nagyobb kincs nincsen és nem lehet, mint azoknak képeik, akikkel bennünket vagy természet vagy a szív szent érzései összecsatlottak. Ezért festetem én magamat annyiszor, ezért kénszerítek mindent, hogy magát lefestesse, mert [nincs] oly kevés tekintetű ember, akinek képét barátjai, mikor maga már nincs, nagy kincsnek ne tekintsék; noha én ezt azért is, mert élek-halok a festésért, s szeretem látni, hogy az ügyes művész az embert mint

teremti meg a vásznan. Most engem Simó feste, a Jakabfalvyné szomszédjában, azaz az ő háza és a Fekete Elefánt közt, a második házban. Nagyon szeretném, ha a mi kedves Palink magát és assz. húgomat Simó Ferenc úrral festetné. Édes assz. húgom az olyat halogatni nem jó, ki tudja a legfiatalabb ember is meddig él, s nem volna-e az kedves dolog, ha az assz. húgom képét és a Paliét gyermekei s barátjai azon esztendőkből bírnák, melyben egyek levének? Bár azt hallhatnám, hogy Pali teljesíté óhajtásomat; mert a Richter által festett kép nem jó.

Képzelheti kedves assz. húgom, hogy sokat gondoskodom a Pali állapotja felől s tudni vágyok, ha jobban van-e már, s a budai ferdő használt-e, s kérem kedves assz. húgomat, hogy néha erről tudósítani méltóztassék.

Ma péntek van, én szerdán jöttem; sok dolog vár itt, és mégis a Guzmicshoz szóló levelet dolgozám ujra ma, hogy küldhessem, mihelyt alkalmam lesz reá. Végye a mi kedves Palink ezen gondomat barátságom jeléül. Ugy hiszem mai dolgozásom inkább fogja megérdemlem javallását.

Mélt. consil. Ambrózy urat és mélt. asszonyt s Náni kisasszonyt és mélt. consil. Szirmay Ádámné asszonyt méltóztassék alázatos tiszteletem felől bizonyossá tenni kedves assz. húgom, s megköszönni minden kegyességeket. Egyedül sietve tett eljövetelem okozta, hogy bucsumat nem vehetem.

Köszöntöm Szécsi fiskális urat is, tiszt. Tóby urat s ezt ugyan igen szívesen, meleg szívéért, s azon forró hűségért, mellyel assz. húgom és a mi Palink eránt viseltetik. Ugyanennek jelentését kérem assz. húgomtól a péceli uraságoknál, s különösen Stettner úrnál és asszonynál, kiknek ajándékok megpiríta.

Feleségem nagyon neveté azt, amit a legelső kihirdetés felől neki elbeszélettem, hogy a *tekintetes* szó után sem nem hallánk, sem nem látánk semmit, és azt még el is híresztelék. De csakhogy megvan - Puky Károly úr igazán veszi-e, akivel szóban volt?

Mely gondban vagyok ferslágom eránt, nem szükség mondanom. Adja isten, hogy minél előbb vehessem.

Azt az embert, aki nem akar eszköz lenni, Kassán nagyon nevetik, amint hallom. Pali nem akará hinni, hogy sok pénz van nála. Kassán hét ember felől tudom, hogy felvette azt; de több is lehet ezen heten kívül. Arra nincs gondom, de mivel szó vala róla, illőnek látám említeni.

Lónyai Gábor Idda leányt kereszteltete. Szül. az máj. 28d. Az a Szirmay János, aki magát rossz szerencsével meglőtte, alkalmasint felgyógyúlt; de oly büdös, hogy alig lehet szenvedni. Úgy hiszik, hogy testében maradt valami bé nem gyógyúlható seb. - Egyéb ujságink nincsenek.

Éljen szerencsésen édes Palim! éljen szerencsésen édes, édes assz. húgom! tartsanak meg engemet megbecsülhetetlen barátságokban. Zsenit és Bercit szívesen csókolom. Nevekedjenek ők assz. húgomnak, s a mi Palinknak nagy örömekre. Feleségem s gyermekeim tisztelik kedves assz. húgomat és a mi Palinkat, s köszönik minden erántam mutatott kegyességeket, atyafiságos barátságokat. Változhatatlan hűséggel vagyok

kedves assz. húgomnak

Széphalom, június 5d. 1829.

alázatos szolgája
Kazinczy Ferenc

227

JANKOVICH MIKLÓSNAK
Széphalom, 1829. jún. 12.

Wadasi Jankovich Miklósnak tisztelettel teljes
idvezletét Kazinczy Ferenc.

Hat holnapi távolylétem után végre házam népe karjai közt vagyok; június 3d. érkeztem haza, és már 8-dikban Eperjesre kelle mennem bokros bajaim miatt, melyeket az isteni gondviselés reám oly nehéz kezekkel mért, de viszont erőt is ada 70-dik esztendőmben, még kiállani, s talán nem gyáva lélekkel. Még mindég bizonytalanságban lebegek, ha ezek engem és négy fiamat, három lányomat nem fogják-e a mélységbe temetni, s mindezt egy istentelen sógorom makacssága és kevélysége miatt, ki a feleségem részét 19 eszt. olta úgy tartóztatja, hogy neki egy fillért is soha nem adott. Engedj meg fájdalmam kiömlésének, nemes szivü halandó és szánj szemvedésimben.

Valamint barátságoddal szóval és írva mindenekelőtt dicsekszem, s azt a szivességet, mellyel magad és a méltós. asszony engem fogadni méltóztattatok, hirdetem a leghálásb indulattal: úgy azon bizodalommal, mely a hálának legcsalhatatlanabb bizonysága, kérlek, halhatatlan férfiú, hogy Heinrich nevü budai festőnek, ki nekem szoros barátom, méltóztassál megengedni, hogy számomra a Mátyás király és kardin. Martinuzzi képeiket lemásolhassa. Tudatni fogom olvasóimmal, hogy nemzetünk e két kincse birtokát a te hazafiságodnak s bölcsességednek köszönheti.

Engedd mondani, mint szokatlan és megjegyzésre méltó dolgot: Szepesben bokáig érő hó van most júniusban, s a juhokat szénán tartják az istállóban egész hetek olta, a szarvasmarhát pedig a szomszéd Sáros, Abauj és Gömör vármegyébe hajtották le, nem legelhetvén a hóban.

Élj szerencsésen tisztelt nagy és jó férfiú. Add által forró tiszteletemet a méltós. asszonynak, és ha megengeded, hogy ezzel alkalmatlan légyek, Horvát Istvánnak, a nagynak, nemesnek, jónak. - *Széphalom, jún. 12d. 1829.*

228

FÁY ANDRÁSNAK

Széphalom, szeptemb. 16. 1829.

Édes uramöcsém,

Megrázott a hír, hogy a mi kedves Vitkovicsunk nincs többé, s egész éjjel vele tépelődtem. Az uramöcsém szomorú tudósitása tegnap érkezett az ujhelyi postára s én azt feleségemtől Mikóházán vevém... Be nem tud az ember gazdálkodni az idővel, édes uramöcsém, mert az az idea, hogy magunk s barátaink meghalhatunk, oly kedvetlen, hogy az ember *tudja* ugyan, hogy egyszer - akarja, nem akarja - idevezülni fog; de nem *hiheti*. Ha én azt képzelhetém vala Pesten, mely melegen köszöntem volna meg a tiszteletes férfinak 26 esztendős megbecsülhetetlen barátságát. Ez a barátság értése, ez az én hálaérzésem arra tol, amit az iderekesztett cédulán fog találni kedves uramöcsém, s kérem alázatosan, méltóztassék azt Kultsárnénak általküldeni.

Ma írok ezen dologban a budai pap Vitkovicsnak is s reménylem, hogy általa s mások által segélve szerencsés leszek jól teljesíteni, amit akarok. Levelei hozzám kötve vagynak, s ez sokat segéjt, kivált majd élete leírásában.

Az most nekem a legkeservesebb, amitől uramöcsém is retteg - az, hogy Palit is el találom veszteni. - Édes uramöcsém, én úgy vagyok Palival, mint a magát boldognak érző házasember a feleségével. Más asszony, mint az övé talán szebb, jobb, kvalifikáltabb, de ő senkit annyira, mint feleségét nem szereti. Én sem senkit inkább az egész világon, mint Palit...

Hogy uramöcsém szolgálni nem akar, azt én mindég nagyon sajnálottam s most is nagyon sajnálom. De kiki tudja, mire van híva s környülállásai mit kívánnak s engednek. Uramöcsémnek mindég megvan az a dicsősége, hogy valamint az írói pályán, úgy a polgárin is ragyogásban s közszeretetben látja magát.

Uramöcsém vesztegeti reám pénzét, s elhalmoz ajándékival. Szinte sajnáltam eddig, hogy magát oly becses holmijeitől megfosztá. De most koldúlok valamit. Ejtse módját, édes uramöcsém, hogy a Ponori Thewrewk által kiadott *maga* képének és a *Vitkovicsénak* egy exemplárját kaphassam. Ha uramöcsém fél konc bibulát *szorosan* öszve hömbörget s arra hajtogatja a két képet, s arra ismét *szorosan* fél koncnyi hasztalan vagy fejér papirosat hömbörget, s ezt is szorosan, s három helyt szorosan általköti, kár nélkül mehet el a henger Amerikába is. De a spárgakötésnek három helyt kell lenni. Erre kérem édes uramöcsém, s igen nagyon.

Éljen szerencsésen, édes uramöcsém, mindazokkal, akik az uramöcsém szívének kedvesek. Maradok a leghálásabb, legtisztelőbb, legbarátibb érzésekkel s kevélykedve azzal, hogy ily lelkű s érzésű férfinak atyjafia vagyok

alázatos szolgája
Kazinczy Ferenc

229

GUZMICS IZIDORNAK

Guzmicsnak Kazinczy
baráti szíves tiszteletét.

Széphalom, október 27dikén, 1829.

Ime, édes barátom, beléptem életem 71dik esztendejébe. Tekints vissza velem elmult napjaimra, s kérdd, mint javítottam sorsomon, hogy gyermekeim úgy örvendhessenek állapotjoknak amelyben őket én hagyom, mint én annak, amelyben őseim igyekezeteik után én maradtam. Nemcsak nem neveltem amit nekem ők hagytanak, hanem azt is megfogyasztottam, s míg a feleségem örökét kerestem bíráim előtt istentelen testvére ellen, eladtam, elköltöttem minden vesztegetés nélkül, a magamét. Borzadok attól, hogy ily éltes vagyok, s sok esztendőket többé magamnak nem ígérhetek. - De árváimra gondja lesz Istennek, s ő támaszt barátokat, pártfogókat nekik.

Ez az október nékem ezen gondokon kívül is gyilkoló holnapom volt. Azon ponton állék, hogy feleségemet, életem boldogítóját elvesztem. Októb. 7d., 8d., 9d. ágya körül állék, tartottam jobbját, s úgy vártam minden percben, hogy még egyszer vesz lélegzetet, s hátradől, s elalszik örökre. - Barátom az ily szcénákat nem beszédből, nem olvasásból, hanem tapasztalás után kell ismerni. Ez az egyedül irtóztató a természetben. - Orvosa nem hitte, hogy meg-

látja többé. - A nyavalya német neve Gedärm-Entzündung. - Életben maradt, de oly gyenge, hogy még retteghetek elvesztéséért, retteghetek attól is, hogy nyavalyája sokáig fog tartani. - Nem vagyok én annyira elkényeztetve, hogy a magam bajomat tekintsem a mindenekénél nagyobbnak, s felejtsem a jót, melyet nekem az isteni gondviselés adott: de szeretném mégis tudni, hol az, aki ily elakadásba jutott mint én?

A Sz. Hajdan Gyöngyeit holnap küldöm a pátriarka érseknek. Szeptemberben és októberben azon dolgoztam, s azért is, hogy felejtsem az engem öldöklő bajokat. - Most majd a Majláth Regéin futok végig, melyeket még 1825. fordítottam, s azt is küldöm nyomtatás alá. Én a Majláth teremtő lelkét, könnyűséget, simaságát és azt a nagyvilág tónusát, melyet ő belévive dolgozásaiba, nagyon tisztelem, csudálom, irígylem.

Szemere megszólított, hogy sürgetném én is nálad a feleletet arra, amit én mondék a Muzárion felől, s kérlek, édes barátom, teljesítsed, amit Szemere vár. Azt ő nekem szándékozik ismét általküldeni, hogy ha lesz reá mit mondanom, elmondhassam. - Némely barátink nem tűrik az ellenmondást és a pert, s azt garázdaságnak s egyébnek nevezgetik. Mit mondanak hát arra, hogy diaetáinkon s a vármegyék gyűlésein néha zajongva is mennek a tanácskozások. Nekem még az is rossz néven véteték amit Csokonai felől a Muzárionban mondottam. És bár megszólítana akinek ellenem panasza van, míg most mentségemet nem hallva kárhoztatnak. Ez a szerencsétlenség ére engem azzal a férfival is, akit én oly forró szívvel szerettem és szeretek, aki nekem kevélységem volt és örök kevélységem marad - gr. Dessewffy Józseffel. Elnyel a szégyen, mikor azt látom, hogy annyi megtisztelő barátság, annyi jótétel, annyi felsegélés után, engem ez az egyetlenegy, ez a nemeslelkű ember néz hitetlennek, hálátlannak, a barátság elárúlójának! de tisztaságom érzése, és az a gond, mellyel a grófnak kárommal is tartozom, hogy mentségem őtet meg ne bántsa, hogy neki kedvetlent elő ne hozzak - eltilt attól hogy szóljak. Eljön az idő, mely bizonyítja, hogy én nem felejtettem, Dessewffynek mivel tartozom. -

Még Pesten valék, midőn megérkezék a Kassai Minerva idei első kötete s barátink figyelmessé tevének a grófnak azon versezetére, mely Kisfaludyhoz, Berzsenyihez, Vörösmartyhoz van intézve, s ezeket vígasztalja a szenvedett bántásokért. - Vörösmarty és a többiek nem érték, hogy Vörösmarty mint vígasztaltathatik, holott őtet soha senki nem bántotta. Továbbá az ugyanott emlegetett *Hangzatkán* akadának fel némely barátink; de én el nem tudám hitetni magammal, hogy ez a nyíl ellenem légyen ellőve; míg végre egy valaki bizonyossá teve, hogy gróf D. magát egy epigrammám által érzi megbántva. S képzeld, mely epigrammám által! Imhol van:

Poeta vagy s historikus.

Toldi Handb. der ungr. Poesie. II. k. lap - s hol dolgozott gróf D. históriai nemben? s ha nem dolgozott, mint hihetik, hogy az az epigramma ellene van ellőve. S mondjak-e egyebet, mint azt, hogy ez az epigramma 18 esztendős, hol a grófot még inkább nem bánthattam. Némelyek úgy hiszik, hogy én itt nem gróf D., hanem gróf T. ellen üzém tiszteletlenségemet. Tetszik nekem, hogy nem tudják, melyike ellen? De T. viszont verset nem írt soha, amint ugyan én tudom. Végre arra a gondolatra jutok, hogy az egész vád ellenem onnan jő, mert az epigrammában ez a sor is áll:

Illusztritásod meg nem sértem.

Tegyük hát *Celebritásod*. Én esküszöm az istenre s hazám boldogságára, nyelvünk s literaturánk boldogulására, hogy meg sem álmodám, midőn azt írtam, hogy érte D. vagy T. neheztelhessenek.

Barátom, köztünk gonosz emberek is vannak, kik az ily szikrákat vagy magok lökik szívekbe vagy azt lánggá fúvják. Azt azok cselekszik, akik szeretnének ragyogni s nincs mivel. Nem *kell* világosabban szólanom. - A posta ma indul, sietek, hogy leveleim el ne maradjanak. Élj igen szerencsésen.

Te talán nem tészesz magadhoz illetlen lépést, ha e levelemet gróf Dnek küldöd in originali - azoknak következésekben, amiket gróf D. maga panaszla neked. Az a grófot megcsendesíthetné - a megcsendesítés pedig jó emberhez nem illetlen. Én pirúlok magamat ily fertelmes vád ellen menteni, mintha azzal vádolnának, hogy loptam.

230

SZALAY LÁSZLÓNAK

Szalay László Úrnak.

Széphalom, novemb. 19. 1829.

Érdemes barátom, szíves köszönetemet az októb. 27diki emlékezetért. Az urak megtisztelése nem egyéb, mint a jó ügy szeretete; az ügy eránt hevűltek fel, midőn engem szerettek. De ha az emlegetésben személyemnek része nem volna is, szeretném az urakat az ügy szeretetéért.

Kérem az urat, adja által ezt Richternek. Örvendek, hogy munkát kapott, s alkalmat fénybe jutni; az könnyít az ő terhein. De elfelejté az úr megírni, hol tölti Richter a telet, Pesten-e vagy Váradon, amint szándékozott.

Berzeviczy Gergely még juratusi esztendeim előtt barátom volt. Jó fej, nagy tűz, igen jól tanult Késmárkon a leginkább magyarországi históriát tudó Podkoniczky prof. alatt, s egyetlen gyermeke lévén gazdag anyjának (atyjától volt testvére) nagy kultúrát kapott, franciául jól tudott, s derekasan játszott a violinen. De ő nemcsak jó fejnek akara ismértetni, hanem világ fijának is, s igen szabadon viselé magát a szép asszonykák körül. Látta Göttingát, Londont, Párist. - II. József ha megszerete valakit, egyszeri látás után hívatalba tette. Így báró Podmaniczky Józsefet első látásra Fiumèba rathnak, s Berzeviczy ezt hallván, fel sem tette, hogy József őtet egyszerre consiliáriusnak nem. De József hihetőleg vette észre, hogy ez inkább akar ragyogni a hivatalban, mint dolgozni, s a B. kéréseit megtagadá. Erre B. elfakada sírva, s azt monda hogy ő oly reménnyel költött annyit külföldi lakása alatt, hogy őfels. parancsolni fog vele. Erre József megfogta a B. frakkján a gombot, s ezt kérdé: Bringen Sie die Knöpfe von London? - Ja, ja, Maj. felele B., de engedje meg felséged, hogy azt a jegyzést tehessem, hogy itt nem a gombról foly a beszéd. - József nem vette balúl az igen merész szót, de B. applicálva nem lett. (A frakkon annyi gomb vala, mint betű a Berzeviczy névben, s az első gombon B., a másodikon E, harmadikon R, negyediken Z. Valóban a császárhoz más frakkban kell vala menni.)

B. most az excell. Lovász Sigmond körül kezde szolgálni, ki akkor Belgrád alá gyűjte gabonát a seregnek. B. ennél gavalléroskodott. Onnan a Helytartói Tanácsnál concipista leve, s *nyolc eszt*. alatt sem jöhete vagy aktualitásba, vagy secretáriusságba. Anyja elúná a pénzelést, és öreg lévén nem akara egyetlen fia nélkül lenni, s kívánta hazajöttét. Ő tehát elhagyta Budát.

Sch... budai ágensnek egy szép felesége volt, s Sch. megtiltá B.nek az asszonhoz járást. Egy estve muzsika volt a várbeli kávéház előtt, a Hauptwach szomszédjában. Schné és igen sok asszony székeken ültek. B. nem hitte hogy Sch. megsértessék, ha tilalma ellen megáll az assz. előtt, és úgy szól vele a tömött sokaságban. De a brutális Sch. mellé vonakodott, s Bt pofon

csapta, B. kikapá a pálcát valaki kezéből, és elpufogtatá a Sch, széles és kövér vállát. Társai brávót kiáltának.

A vármegyében is hiába kerese hívatalt. Ez a külföld látásával paradírozni szerető embert még inkább elszelesítette, hogy világosan azt tanítá, hogy az eszes ember nem *magyar*, hanem *világ polgára*, s gáncsolt mindent amit idehaza látott; nem tudott magyarúl jól, csaknem oly rosszúl tudott deákúl, és így ő nem magyar volt, hanem deutscher Weltbürger.

Én leveleztem vele, de mindég barátságos harcban. Hogyan egyezhetett volna a kozmopolitával a tüzes nacionalista? Végre B. még arról álmodozék, hogy uniáljuk magunkat a vallásban, s ne legyen protestáns és katolikus, hanem mindnyájan csak keresztyének. Figyelmessé tevém, hogy a katolikus semmit nem enged soha; az a dogmák változhatlansága mellett marad; az eszes ember, akárminek hívják, azon egyet hisz: a nem elmélkedő, pedig a sokaság ilyen, sohasem fog uniáltatni; és így arra törekedni kár.

De B. egy munkát íra, s cenzúra nélkül kiadta. De Conditione et indole rusticor. in Hung., s az tele van a leghazugabb dátumokkal. Én recenzeálám, s hírem nélkül a recenziót felküldé Rumy Hormayrnek, s ez kiadta nevem nélkül. A Tud. Gyűjt. recenziómért az égig magasztala, mert nem tudta, hogy az enyém. B. pedig rám megharagudott, s megszünt lenni barátom.

Valamit religiozitása felől. A protestánsnak nem kötelessége communicálni, noha tiszteli a communiót. De a legszabadabb életű B. minden húsvétkor communicála, mégpedig szoros exercitium után. Még élt, midőn Sartóri Fer. Bécsben, redaktora egy újságlevélnek, meghallá hogy B. megholt, s nyomtatásba ereszté biográfiáját. A protestánsok nevették ezt a nem protestáns gyónást, mert a protestáns tanítások szerint a Communio non est ad remissionem peccatorum.

1802. elvette az atyai (nem egyszersmind anyai) testvérének, Berzeviczy Sigmondnak leányát. Ennek elhalván mind atyja, mind anyja, a gyermeket a Gergely anyja vette nevelésébe. Az asszony elholt a hírre, hogy fia ezt el akarja venni; nemcsak azért mert a leány atyja mindenét eltékozlotta, s igen nevetséges ember volt, hanem mivel a dolgot még a protestáns szabadság és királyi dispensatio mellett is incestus formának nézte. Mátkák voltak, s én a háznál voltam, mint vendég. Gergely az asztalnál egy budai consiliáriusné felől szólott, s approbatióval, hogy az *szerelmeskedései* által gazdaggá tette az urát. A Gergely anyja elborzadt a szóra. Mit igér az oly jegyes, aki a *házassági hűségről* jegyes korában így szól.

Még csak azt kell mondanom, hogy a de conditione rusticor. in Hung. írója a leggyűlöltebb földesúr volt; nyúzta jobbágyait. Ilyenek a kozmopoliták.

Ezeket szabadon írom, mert látom hogy örömmel fogja az úr hallani amit óhajt; de bízom az úr lelke nemességéhez, hogy vele vissza nem él, és sem nekem nem csinál bajt, sem egy sok jóval dicsekedhető embert sírjában meg nem piszkol. A holt kémélést kívánhat.

Köszönöm a kedves híreket. Nem képzelhetem az urak Anacharsisát miért tiltá el a cenzor. Bár hamar megláthassam Aurorát.

Vitkovics, a tabáni pap, nekem nem felel, s kénytelen vagyok újra megszólítani, hogy testvére munkáinak kiadásában segédemre legyen. - Éljen szerencsésen, édes barátom.

231

CSEREY MIKLÓSNAK
[dátum nélkül]

Tisztelt kedves barátom,

Még élek. Ezen kezdem levelemet, mert hallgatásom azt hitetheté el veled, hogy már megholtam; hogy elhűlhettem erántad, azt lehetetlen volt gondolnod.

De ne kérdd, mint élek, mert arra felelnem kín. Irtóztatóság az, hogy törvényeink annyi rést engednek prókátoraink istentelenségének, hogy az erőszak az igazságon vagy triumfáljon, vagy a pert húzhassák.

- - - -

232

SZALAY LÁSZLÓNAK
Széphalom, 1830. jan. 31.

Édes barátom,

A péceli decemb. 27d. írt levelet a Vitkovics biográfiája töredékével január. 29d. reggel vevém Patakról, estve pedig azt, amelyben az úr nekem a Virág Benedek halálát adja tudtomra. Szegény Virág! Nem csudálom hogy 78 eszt. korában hala el; örökké nem élhetünk. De az Isten neki csendes kimulást adhatott volna, ha soha nem írt volna is. Míg mások mindent elkövetnek hogy urakká tehessék magokat, s készek meg is tagadni érzéseiket, gondolkozásaikat, ő kész volt szegénységet szenvedni, s felejtve lenni, de meggyőződését soha és semmi bérért meg nem tagadta. S halálig az ügynek élt, mindég szerette a szentet. Ha az idő más ízlést hoz is ránk, Virág mint *Ember* mindég tiszteletes marad - munkái közül én a Horácból fordított Szatírákat és Episztolákat csudálom leginkább.

Ügyünk Pesten lakó barátjai az ő megtisztelésére bizonyosan tesznek valamit. Bár tennének. Boldog aki érte életében tehete valamit, boldog aki most tehet.

Amit az úr édes barátom egy valaki *ellen* legalább *felől* mond, előttem tudva volt. Szörnyű megtévedésben van az az igen nemes gondolkozású, igen nemes érzésű halandó. Elhitette magával, hogy én őtet sicariusi módra bántottam, ami nekem eszembe sem juta soha. Nem szólíta meg, hanem maga üte lármát panaszaival. Tiszteltem fájdalmát, barátjainak, kik előtt panaszkodott, megmagyaráztam megfoghatatlan tévedését, de azt is megmondtam nekik, hogy én magamat oly gaz tett miatt, mint amelynek gyanújába veve, sőt érette vádol, s érette rajtam bosszút áll, menteni magam úgy nem fogom soha, mint azért nem, hogy *loptam*. Hála istennek én tiszta vagyok isten előtt és lelkem előtt, és mindazok előtt, akik a dolgot tudják.

Horányi felől nem szabad papirosra tennem, amit az úr tudni vágy. Ha az isten együvé hoz, emlékeztessen az úr s elmondom. - Külsejéről csak ezt: piarista talárisa sohasem volt kikefélve, kiporozva, s hasán végig volt öntve tobákkal és a leves foltjaival. Kerek kalapja nagy karimájú, s a fogdosás által kijött formájából. Orra mint egy nagy ugorka. Bőre kásás. Szemét, száját az öregség és kövérség kivette formájából. Szerete méreggel szólani a rosszak ellen, s bátor kimondani, amit igaznak hitt, ha feje utána veszett volna is. A Memoria Hungaror. tele van cifra haszontalanságokkal, gyilkolja az embert a hosszú beszéddel és a szörnyű ortodoxiával.

Kérem az urat, ne felejtse Péczeli levelében tett ígéretét, és sürgesse Simót a gróf Teleki képe eránt. De Simó azt nékem barátságból ígéré, és így szorosan ne fogja az úr.

Tekintse meg az úr, kérem, Richtert. Meg nem foghatom én, mi annak az oka, hogy az az egypár kép nyolc holnap alatt sem tuda elkészülni.

Nem esik-e az úrnak alkalmatlanságával a tollak megvétele, s bár úgy pakolná be az úr egy csomó papirosba, hogy össze ne zúzattassanak.

Igaz-e, hogy az úr házánál van valami zsidó, aki minden holnapban feljő két ízben Patakra? s kinél száll meg Patakon? Azáltal holmit küldhetnénk egymásnak.

Kérem az urat az idezártat adja által tekint. Bártfay Lászlóné asszonyságnak.

Fogadja el, édes Lacim szíves köszönetemet megbecsülhetetlen barátságáért, s higgye, hogy én egészen érzem, mennyi örömöket ada nekem az úr.

szives barátja
Kazinczy Ferenc mpr.

Széphalom, január 31d. 1830.

233

ZÁDOR GYÖRGYNEK ÉS BAJZA JÓZSEFNEK

Újhely, 1830. ápr. 16.

A Döbrenteianákból tegnap estvéig csak azon két darabot láttam, melyet nekem ti küldétek meg, édes barátim; a többit csak azolta ismerem. Innen látom, hogy a perbe belé van fonva gróf Dessewffy is, s nekem ez ellen harcolnom nem szabad: ellene soha semmit tenni nem fogok, s titkon még inkább nem, mint nyilván. - Gróf D. a Conversations-Lexicon által Döbrenteivel össze van fonva; aki Döbrenteit bántja, azt a gróf saját személye bántójának fogja tekinteni, s nekem az a tisztem a gróf eránt és magam eránt, hogy e gyanúnak csak árnyékát is kerüljem. Én tehát pereteknek csak spectatora leszek, soha nem részese; s innen kérlek, hogy bajomat Döbrenteivel hallgassátok el, és engemet e patvarba belé ne vonjatok. Tisztának akarok ismertetni mind az egyik mind a másik fél által, s ha szükség volna vagy lenne rá, elmondanám vélekedésemet szabadon, rettegés nélkül; de némely tárgy eránt szabad némán maradnunk, s nekem tisztjeim ezt parancsolják.

Nektek, kedves barátim, e perben azt kell kérdenetek magatoktól, hogy ez mint fog bevégződni. A jó ügy mellett veszni is kell tudnunk; de minek veszni ok nélkül? - Látom a Döbrentei első feleletéből, hogy ő ezt kiáltozza: *Győznöm kell, vagy elveszek*. Veszélyben látván magát, nem eléglé meg, hogy Wigand által elbeszélteté, mely nagy ő, úgyis mint stiliszta, úgyis mint pedagógus: hanem előáll a Shakespeare darabjainak annunciatiójával is. Ő tehát a küzdés helyét el nem hagyja, mit fogtok ti csinálni? mit *kell* néktek csinálnotok? ezt kérdjétek nyugodt elmével.

Személyességekért perleni nem illik jó embernek, mint az ügyért perleni nemcsak nem illetlen, de dicsőséges is. S óhajtom, hogy a pálya koronáját ti ez úton nyerjétek el. - Megújítom kérésemet, hogy összeakadásomat Döbrenteivel közre ne vigyétek, ami rajtatok nem könnyít; ne tegyétek ezt, bár könnyítene. Bártfaynk tudja, hogy nekem e perbe beléavatkoznom semmiképpen nem szabad.

Éljetek szerencsésen, édes barátim!

234

SZEMERE BERTALANNAK
[Széphalom, 1830. máj. 30.]

Édes uramöcsém,

El vagyok én arról hitetve, hogy kedves uramöcsém, tudván, hogy feleségem terhesen beteg, sokat emleget bennünket, és hogy tisztelt szülei s nevezetesen kedves asszonyanyja, ki a szegény feleségembe oly formán szeretett, mint az én Sophiem az asszonyba, kedves asszonyom húgomba, ezt szánni fogja; s így sietek tudósítani, hogy az isten megkönyörűlt rajtam, s az ő életét s őtet, ezt a szeretetre oly igen méltó teremtést, nekem megtartotta. - Oh, édes uramöcsém, mely réműlésben, mely kétségbeesésben éltem április 19d. olta! Május 11-dikén az egyik orvos nekem megsugta, hogy készűljek a csapásnak, mert meg fog halni; ugyanazt mondotta a másik is május 15-dikén, s az utolsó legfeljebb két hetet ada neki. De május 24-dikén a szegény beteg felélede, gyilkos köhögése szelídebbé vála, elkezde aludni, elkezde enni, amit öt hét olta nemigen tett, s már annyira van, hogy karomon végig tud menni a szobán, sőt nehány lépést magában is tehet. Egyik lyányom nem vala itthon, s a másik éjjel-

nappal szolgálván az anyját, megbetegedék; s így leginkább magam tevém körülte, amit szeretet, barátság, hűség s a legszentebb tisztelet nékem parancsola, tisztemmé teve. A világnak sok jó lelke van, s több, mint elfásulásunkban gondoljuk, de bizony kevés Sophieja. Ezt mondja őróla mindaz, aki mindég ismerte, az is, aki csak fél óráig látta; és ki inkább, mint én, kit az isten az én életemnek boldogító angyalaként adott. Uramöcsém, s az asszony kedves asszonyom húgom látták őtet, s már az első órában hitték, amit mondok.

Ezt a gonosz tüdőgyúlladást a feleségem az egri út alatt kapta, és talán épp Köröm mellett a víz szélén, hol szekeren északnak fordúlva félóráig várta a komp általjövetelét. Mely pogány idő volt az! s mely jól esett az utasoknak, hogy őket uramöcsém, Hosszufalusi úr és szeretetreméltó asszonya s Major úr és az asszony kedves asszonyom húgom oly szeretettel fogadták. Méltóztassanak elfogadni most is szíves hálánkat.

Mondottam a feleségemnek, hogy írni akarok kedves uramöcsémnek, s rámbízta, hogy uramöcsémet, Major urat s az asszonyt kedves asszonyom húgomat nevében tiszteljem s magát uramöcsémet s László urat nevében csókoljam. Az asszony kedves asszonyom húgom bizonyos az eránt, hogy Sophie kedves assz. húgomat forrón szereti.

Éljen szerencsésen édes uramöcsém. Velem együtt Emil is csókolja. Sokat szenvedett az a szegény fiú is, s az az öröme volt, hogy beteg anyjának néhány ízben hoza egy-két vadrucát. Szerencsétlen passziója az a lövöldözés, s csak az vígasztal, hogy ha szebb örömei lesznek, abbahagyja ezt az időlopót. Nincs ellenemre, hogy lő; van annak is haszna; de nem szeretném, ha az volna minden érdeme, hogy jó puskás. Ajánlom magamat barátságába

kedves uramöcsémnek

Széphalom, máj. 30d. 1830.

hív barátja
Kazinczy Ferenc

235

FÁY ANDRÁSNAK

Jún. 22. 1830.

Különös tiszteletü drága jó uram, kedves uramöcsém,

Szemerével és angyali jóságú feleségével tegnapelőtt Ujhelyben, tegnap itt voltam. Mint örvendek, hogy feleségem ezt az igen jó asszonyt látta s úgy megszerette, mint magam; s míg vele voltam, s azt kérdem magamtól, hogy az én elbetegesedett igen kedves barátomból mi volna most, ha el nem vevé ezt az áldott asszonyt, sokszor jutott eszembe a kedves uramöcsém szava, melyet hozzám tett, midőn a Kriska elhalása felől megvittem a hírt. Palinak kedves uramöcsém Borcsát óhajtá. Megvan, amit uramöcsém óhajta, s az idő javallja a tanácsot.

Kedves uramöcsém e napokban két exemplárban fogja venni a Szent Hajdan Gyöngyeinek fordítását. Egyikét adja által uramöcsém a nekem is kedves Gusztinak, a másikat Jakabfalvy Dániel kedves barátunknak. Méltóztassék kedves uramöcsém megmondani Gusztinak, hogy a felőle vett hír engem nagyon megörvendeztete. Szép az, hogy iskoláiban ragyogást vona magára, s hogy ott elsőnek ismértetik. Bár férfikorában is azt ítéljék felőle, melyet én a lelkes gyermeknek bizony minden tehetségeire, mind a ráfordított gondra nézve megjövendöltem. Higgye el, kedves uramöcsém, hogy ilyet róla ezután is igen nagy örömmel fogok.

Vette-e már uramöcsém a Bavériából igért *sert?* Mit is igért vala nekem? Régen elfelejtettem. - A Vitkovics irásait letették-e uramöcsémnél számomra? - Ugy; Bajza köszönti uramöcsémet. - Ha jól kérdem-e?

Főnotárius Dókus úr beszéli, hogy az uramöcsémtől méltán szeretett Stánzi mondotta meg neki előre, hogy a szomszéd szobában egy kedves ismeretségét fogja megújítani az ott kitett képben, s hogy az mely örömmel lepte meg ezt a barátomat. Ha képünk ily örömet ád azoknak is, akikkel egy időben élünk, mely örömet adand akkor, mikor magunkat már nem lelnek, s így nem köszönhetem meg eléggé, hogy kedves uramöcsém magát festetteté, hogy az olajban dolgozottat a kollégium bibliotékájában felfüggeszthetém, hogy a profilt a crayonban gyermekimnek fogom egykor hagyhatni. És nem örvend-e uramöcsém, hogy a mi Stanzinkét birja? Bizony nincs jobb neme a vesztegetésnek, mint az, midőn azokat festetjük, akiket azok, akik ezekhez bármely nemével a kötelékeknek csatolva vannak, szeretnek és szeretni fognak.

Csókolom, mégpedig szívesen és örömmel csókolom a kis Gusztit; baráti szíves tiszteletemet Susikának. Sokszor vagyok képzeletemben kedves uramöcsémnél, kire fekete kerek pixise is minden pillanatban emlékeztethet. - Az én egyik nagy kevélységemet, *Ferenczyt*, méltóztassék kedves uramöcsém nagyon tisztelni nevemben, s kérni, hogy engemet szeretni ne szünjön még; én őtet bizony nem fogom. Éljen igen szerencsésen, édes uramöcsém. Ajánlom magamat atyafiságos barátságába s maradok szíves tisztelettel

Kedves uramöcsémnek

alázatos szolgája
Kazinczy Ferenc

236

GR. GYULAY KAROLINÁNAK
1830. jún. 23.

Tisztelt kedves barátném,

Június 23d., s teljesítém, amit tőlem a szív szent érzései kívántak. Nézzen ránk alá a mi kedves Süsink, és lássa gyönyörködve, hogy mi most is azok vagyunk, aminek ő óhajtja, hogy legyünk. Ah édes Lotti, miért nem él az az angyal? és meddig fogjuk még halála napját gyászolni!

Ennyi baj, ennyi gond közt nem emlékezem mikor írtam utolszor nagysádnak. Tűrje tehát, ha másodszor találom mondani, hogy én májusnak leginkább közepe táján azt hittem, hogy Sophiet el fogom veszteni. Az egyik orvos azt magamnak is megmondotta, de mind az, mind egy másik azt is meg másoknak, hogy 14 nap alatt neki meg kell halni. Nagysád tudja, mely férj voltam én, mely férj vagyok én, s lát mint teljesítém szentül feleségem körűl kötelességimet. Míg az idegenek közelíteni sem mertek hozzá, én fejemen nyugtattam fejét, izzadt testét magamhoz csatoltam, s ágya szélén ülvén jobbomban tartottam jobbját. Így állál vele a pap előtt, mondám. Baja komplikált volt. Bordagyulladás és hektika. 26 nadály szívta ki nyilallásait, melyek különben megölték volna. De május 26-dikán, éppen akkor, midőn Kázmérban állott az executióm, krízist tett a nyavalya, s június első napján kilépe az ágyból, melyet hat hétig nyomott.

Az én executióm végre megtörtént, de midőn azt várám, hogy a sógorom fog nekem fizetni, mert a sententiák nekem usus fructust is adjudicaltak, a bíró engem teve adóssá, s a jószágot csak akkor adja kezembe, mikor neki 12,081 frtot megviszek. Hallatlan dolog, s olyan, amitől

minden borzad valaki hallja: de az én égre kiáltó sérelmemen csak új perrel segíthetek. Ilyeket tesznek a prókátorok és bírák, mert nem büntettetnek. Nem én vagyok az magam, aki e részben panaszolkodhatik.

Vay Ábrahámnak és Kazinczy Sophienak a legidősb leányát, Eulaliát elvevé Lónyay János, a főispán és b. Prónay Piroska fia. A szép fiatalembernek a szíve vagy a tüdeje, nem tudom, mely részéhez nőtt. Látván a prókátorok, hogy ha itt egy tréfát tesznek, összeveszték a beteg férjet a nem beteg és csak 17 esztendős asszonnyal, s arra vevék, hogy *halála előtt öt nappal* János a maga sok jószágát a testvérbátyjának 30 esztendei árendába *háromezer forinton* adja. Meghalván az úr, az asszonyt hazaküldék, holott a törvény az asszonyt, míg férjhez nem megyen, férje képviselőjének veszi. Ezt az istentelenséget még azzal tetézék, hogy a fiatal menyecskét rossz hírbe hozák, anélkül, hogy az asszony azt érdemlette volna. - S mi leve a dolog vége? egy alku, mely szerint az asszonynak *százötezer* forint fog lefizettetni. De hát az ily istentelen prókátor egy fiatalasszony becsületét, birtokát büntetlen fogja-e feláldozni a maga céljainak?

A magam bajomat s amit az exequens bírám velem *játszott*, elhallgatom, mert azt nem lehetne különben, mint igen hosszan. El van rontva egész életem, édes Lotti, gonosz sógorom gonosz emberei által, s még szörnyű históriák történhetnek velem.

Mint van nagysád? és mely nap lesz meg, amit nagysád nekem írt? Ezt óhajtom tudni, hogy akkor nap lélekben nagysád körül legyek. Ott leszek, s kérni fogom istent, hogy áldásit nagysádra árassza ki...

Ma írok gróf Kúnnénak is, és általa Fizsinek. Én az őnagysága kegyességét nem szeretném hálátlansággal visszafizetni, de félek hogy a gyermek ne viselje magát úgy, hogy őnagysága s a mélt. gróf bánják meg, hogy őket [!] tőlem általvevék. Árva gyermek elkényezteti magát, s az nem jó, én annak oka nem vagyok. Leveleim a hazavágyást támaszthatják fel a gyermek szívében, s az ismét békétlenséget, s így nekem írnom is bajos, nem írnom is az. Kérem nagysádat alázatosan, tudassa velem, őnagyságok a gyermeket nem únták-e meg, s az magát az őnagyságok kegyeire nem tette-e érdemetlenné.

Gróf Lajos, s őnagysága gróf Wasné mint vannak és hol vannak. Méltóztassék nagysád mindkettejeket, s őnagyságát mélt. gróf Bethlen Ádámné asszonyságot a leghívebb tisztelettel tisztelni. Tartson meg engem nagysád továbbá is megbecsűlhetetlen szeretetében.

Jún. 23. 1830.

237

GUZMICS IZIDORNAK

Újhely Júl. 23. 1830.

Guzmicsnak Kazinczy tiszteletét.

Édes barátom, olvasád Zajbajt. S mit mondasz rá? Kellett-e egy országszerte tisztelt férfinak e perbe beléavatkozni? Illett-e egy ily férfinak oly alacsony iróniákra, sarcasmusokra, s arra a nem lelkes anagrammai elnevezésre süllyedni? S mi lesz abból, ha az a lelkes tüzes ifjú magát elragadtatni engedi? S mit mondjon az ember, mikor mindég szelídséget, simaságot hall predikálni, de osztán azt látja hogy a tanítás és a tett ellenkeznek egymással. Megmaradok érzésim mellett, s azt mondom, hogy inkább szeretem a tüzes embert, mint a nem igazat.

S minekutána egy szerencsétlen megtévedés ezt a nagyon nemes lelkű embert összeütődésbe hozta velem, s később látta, hogy vétkem nélkül bánta, nem kelle-e nevemet ezen Zajbajában kikerűlnie, míg azt szükség nélkül előhozza, s fedd, hogy a Csokonai Arpadiászát, minek-előtte az megszületett, kárhoztatám? - Ne hidd, hogy ezek nekem fájjanak; nem, barátom; én azt hiszem most is, s makacsság nélkül, hogy az után amit Csokonai hagyott, bizonyossággal lehet mondani, hogy az ő Arpadiásza szerencsétlen mív volt volna. - Nem fájnak; de meg nem tudom fogni, hogy az ily fejű, tudományú, lelkű, s társasági tónusú ember mint bánhata így nem velem, hanem magával.

S mit gondolsz, hát én mit fogok tenni?

Hallgatok. - Azonban Szalaynak a Muzárionra tett Jegyzései kívánják hogy szóljak, s szólani fogok, s Csokonai eránt is, de a gróf - nevét elhallgatom.

Ha ez a nagy ember a komoly neheztelés hangján szólítá vala meg Bajzát, nem volna szavam a feddés, dorgálás, bosszú miatt. Istenek is haragvának, s a Python sárkányát megölni nem tarták rútnak: de valakinek *nevéből* csinálni tréfát, s ellenségünket nagy tudósnak, magunkat tudatlannak neveznünk nem szerencsés elmésség, s bármint fedezzük, kitetszik, hogy az irónia a *tudatlan* alatt is az ellenkezőt jegyzi.

Ezt néked mondanom szabad volt, mert mások előtt hallgatok a még ma is szentül szeretett ember felől. De többet tettem. Megkértem Fenyérit és Bajzát, hogy emlékezzenek a nagy férfiú polgári érdemeiről, emlékezzenek, hogy a bántás ennek tiszteletre méltó hitvesét, s gyönyörű gyermekeit meg fogná szomorítani. Valóban tettem ezt, és melegen.

Barátom, erről a nagy emberről közönségesen azt hiszik, azt hitték a diaetán is, hogy túlélte magát. Sajnálni kell az emberek sorsát, s ezt még aggásában is híven tisztelni. Én holtig fogom, még ha bántana is.

Mi készülünk a gróf Majláth installációjához. Viceispányunk báró Vay Miklós engem szólíta fel, hogy írjak verset a transparent táblára, és az ebédlőbe. Rettegtem, mert a parancsolt vers ritkán ér valamit. Valami *újat* akartam adni, s minthogy főispányunk Fiumében szolgált, s füle ott az olasz formákhoz szokott, olasz formájú komplimentet írtam neki a Metastasio példái után.

Én szültem őtet, én neveltem } Zemplény vármegye
Kevélyen láttam nagy fejlését, }

Itten tevé első lépését, } honor. v. notár, és honor
De ah, a nem hív elhagyott } főnotár. volt.

Most jő s enyém! enyém s örökre!
Erőben ül fel kormányomra,
Szent ég, tartasd meg boldogságomra
A jót, a hivet, a nagyot!

A vármegyeházával általlenben ez fog égni estve:

Tekintsetek alá magas egetekből
Ti, a Mailáth-háznak elhunyt csillagai
S lássátok, mint kelnek régi nemetekből
Házatoknak új ragyogványai.
György, a honnak s Hontnak tündöklő nagy fénye,
S Antal, te, Zemplénynek öröme s reménye.

Az olasz alakú közönséges javallást nyert, s viceispánynénk, bécsi leány (báró Geimiller Katalin) most tanúl magyarúl, versemet azonnal eltanúlta.

Élj szerencsésen.

238

EÖTVÖS JÓZSEF KAZINCZYNAK

Pesten, 30. decemb. 1830.

Tekintetes uram!

Közelget az idő, melyen mindenki szíve érzelmeit az előtt, kihez vonzanak, szabadon kitárja, légyen hát szabad nékem is mély tiszteletemet, melyet Kazinczy úr eránt már régen érzek, s hódolatomat, mellyel mint magyar tartozom, nyilván kimondanom.

Mennyit köszönhet hazám a tekintetes úrnak, én és minden igaz magyar mélyen érzi, mert alszik nagy erő minden nemzetben, de alszik, csak a míveltség ébreszti fel, hazámba Kazinczy úr tette míveltségünk temploma első követ, melyből kilép majd a géniusz, ki most még szunnyadó nemzeti erőnket felébreszti s csúf nyugalomból nemes életre ragadja.

Hazám nyelvét s míveltségét több emberkor múlva elvitte volna arra a lépcsőre, melyen örvendve szemléljük most - egy nemzet a jót eléri végtire mindég, nagy emberek csak azáltal válnak naggyá, hogy a közönség lassú lépését sebesítik -, honunkban Kazinczy úr tette ezt.

Mit kívánok ily férfinak, érzi keblem, de szók azt ki nem mondhatják. Éltet kívánok és egészséget - nyugalmat és szerencsét nagy tettek emléke és nemes szív szerez - hazámnak pedig több ily embert, akkor boldogabb nála a föld színén nem lesz.

Emlékezzen meg Kazinczy úr rólam is, ki vágyódó szemmel tekintek hazám tündöklő csillagira, s bátran repülök feléjek, ha szárnyaim csak viaszok s a forró sugáritól olvadnak, már-már merülvén a feledékenység tengerébe, ezt gondolom hazámért halok s vígan merülök el.

alázatos szolgája
B. Eötvös József

Kazinczy úr engedelmével többször s többet írok.

239

BÁRTFAY LÁSZLÓNAK

Újhely, 1831. Január 25.

Tisztelt barátom,

Obniczky Miklós lengyelországi lengyel, kinek Sztropkó körül két faluja van, Varsóban két háza s egy faluja, Soos Pál viceispányunkhoz jöve e napokban, hogy adna neki passzust a hazamenetelre, s testimoniálist, hogy őtet itt oeconómiai bajai tartóztaták, mert itt háza s épületjei elégtek, marhája kidöglött; Varsóban pedig rendelés van téve, hogy aki két hó alatt otthon meg nem jelen, annak mindene confiscaltatik. Soos ezen alkalommal kérdé mint vannak a lengyelek dolgai, s Obniczky vagy Obninszky felel:

Constantínnak 40,000-ből álló serge van, amilyet semmi hatalom nem mutathat Európában. A legszebb ember, legszebb ló, legszebb uniformis, legjobb fegyver, képzelhetetlenül exercírozott és disciplinázott, s minden hadi tudományban gyakorlott. Ez megfelel 120,000 orosznak. A föld népe ád 200.000 embert. Kaszákból csinálnak kardot, a dzsidákra szúró portékát a kerekek abroncsaiból; a prussziai és ausztriai s orosz Lengyelországból 15,000 ember szökött által hozzájok; csak pénzre van szükségek, s azt ád Francia- és Angolország; ágyúra, golyóbisra, s azt hoz az orosz, csak el kell venni. Chlopicki kevés napok előtt jött meg Párizsból azelőtt, hogy megválasztatott, s Petersburgban eshetik egy kis baj, hogy az orosz erő megosztassék. - Ezt jónak láttam veled tudatni, édes barátom; mert kit nem interesszál a varsói dolog. Az Isten ne engedje hogy a mi fejedelmünk szenvedjen valamit.

Tegnap dietai követeink referáltak, s Vay elbúcsúzott, s ma éjjel ment, mert febr. 3d. fogja tartani introductióját Miskolcon. Őellene itt a diaeta alatt nagy lett a harag. Hogy egy ideig a diaeta elején a két követ nem írt, s azért őket a megye meg is feddé levélben - hogy nem staféta, hanem rendes pósta által írtak -, hogy Szirmay Antal 28,000 ígért, Vay 48,000 (katonát) -, hogy az utolsó íveit a diáriumnak el nem hozták. - Kivált azt vevék rossz neven, hogy másként enunciálván magát Vay és Szirmay a katonák eránt, Zemplény voksát elvesztette. - Ezek a dolgok a novemberi és decemberi gyűlésekben hosszasan és tüzesen voltak vitatva s akkor is szörnyű neheztelés érezteté magát Vay ellen! mely azáltal nevelkedett, hogy ő administr. leve, s így azt a gyanút vonta magára, hogy azért tette, amit tett, hogy administrator lehessen.

Elolvastatván az új artikulusok, felkele Soos János, az Amade meglövője, s hosszasan és *tűz nélkül* előadta a megye nehezteléséét, hogy a követek nem azt tették ami nekik hagyva volt. Erre felkele Kossuth Lajos, s oly tűzzel, mintha kezében volna a zendítés szövétneke, két kezét két csipejére rakván, képzelhetetlen vakmerőséggel tartá beszédét. Kelemen és Jantó Dániel beléugrattak beszédébe, s azt mondák, hogy ez csak egy-két ember értelme. Erre Kossuth fiscalis actiót kiáltoza, s verte mellyét. B. Wécsey is szóla, mint mindég hosszasan és egy pontról más pontra szökdelvén; ő szóla a verbung emberivel, azok bizonyosakká tevék, hogy az armádának nem lehet annyi hija etc. Vay szörnyű tűzzel kezde felelni, de hirtelen belécsapott a nyugalom hangjába, mely ha *színlett* nyugalom volt is, de *nyugalom* volt. Kimondhatatlan effectet teve szép külsője, szép módja, szép beszéde, s nyugalma. Felvilágosítá, miért nem írtak sokáig - más vármegyék követjei is azt tevék, mert nem volt mit írni -, miért nem stafétán, s midőn a verbung etc. hozódott elő, ezen szúró szóval felelt: a mélt. báró tehát a maga híreit a verbung embereitől vette: én a magaméit a hadi miniszter előadásaiból. - Továbbá elmondván, hogy a diárium utolsó íveit Bécsből lejövén kereste Pozsonyban, de a tipografus még azokat el nem készítette, Wécseyt a tipografusra utasította. - A főnotárius felkölt s egész bátorsággal azt mondá, hogy a gyűlés meghányván-vetvén ezt a dolgot, azt végezte, hogy ez soha többé elő ne hozattassék; a nagy tűz el vala oltva. De nem a harag.

Ma, január 25-dikén a gyűlésen azt a propoziciót tevék, hogy azon vármegyéknek, amelyeknek jó követeik voltak, küldessék örvendő adressz. Így Comáromyért Abaújnak. Ez csak azért, hogy Vaynak adassék döfés. Ez elfogadtatott s deputáció rendeltetett, hogy dolgozza ki, mely vármegyéknek kell írni.

Ezeket reptében írom s az archívum szobája tele lévén emberekkel, mégpedig lármázókkal.

Imhol egy ritornella, rím nélkül. Bellinek emlékkönyvébe.

Lepék, ocsmány legyek, dongók, darázsok
Fogják körűl a kert büszke díszét,
S zefír sohajtva tér el kedvesétől. (= a rózsától.)

Így a sok lyány, így Bellit a sok asszony,
S az ifjak víg, de szívtelen csoportja,
Hogy futnom kell, keblem tüzét kihűtni.

Így itt is, e könyvében. - Gyáva firkák,
Melegség s elme nélkül! - De te, Kedves,
Tudod, ki ég, tudod ki lángol érted.

240

KIS JÁNOSNAK
Pest, 1831. márc. 9.

Tisztelt kedves barátom,

Elmeneteled olta két héti ülésünk volt, és szép ülésünk: egyik február utolsóján, a másik márc. 7d. Mind az egyiken mind a másikon a teljes 9 számnál többen valánk jelen. Széchenyi el nem marada. Az elsőbben előmutatá az Előlülő a Polyclétus útazásait, s a kézirat általadatott Petrovicsnak, hogy adja véleményét eránta. Elébb Helmeczit akarák megtisztelni parancsolatokkal, de az, szerénységből, elhárította magáról. (Úgy mondják, hogy ennek kedvetlen összeakadása volt Pozsonyban az Előlülővel, s én innen magyarázom inkább vonakodását.) - Ugyanazon űlésben felolvastatott a nyugalomra lépett szerencsi plebánus Kassai József másfél ívnyi hosszaságú s sűrű sorokkal írt levele. Kéri az Akadémiát, hogy IX folio kötetekben készen álló etimológiai Magyar Lexikonát közköltséggel adja ki az Akadémia, s őtet vegye fel társának. Ezen utóbbi kérése mellett három exclamationis signum áll. - Szemere Szerencsen (Zemplényben) meglátogatta ezt az elposhadt grammatikust, s lexikonát megtekintette. Neki a *slavus* nem *tót*, vagy *tóth*, hanem *tolt* - Verdrängter - mert az Árpád serge őket lakásaikból *kitolta*. - Ex hoc uno disce omnes - mond Virgil. Ismerjük azonban nyavalyás grammatikáját. - Az Akadémia kérni fogja, hogy az említett IX. kötetet küldje fel avégre, hogy azok akik az Akademia lexikonát fogják készíteni, használhassák. A három exclamatióju kérést hallgatással mellőzte el.

A második űlésben *Schams* négy munkájával kedveskedett az Akademia bibliotékájának, kettejét, vagy hármát, veres maroquinba kötve, aranyos metszésekkel. A secretárius meg fogja köszönni az ajándékot. - Ekkor felolvastattak Döbrentei által a pesti és budai tipografusok januáriusi és februáriusi nyomtatványainak lajstromai, s kiosztattak két-két tagnak, hogy vélekedéseiket adják erántok. Nekem a Horác Ódáira tett Jegyzések jutának, melyeket (amint Döbrentei mondá) valaki Nitsch után dolgozott. Bírom a Nitsch Horácát négy igen vastag kötetben, s meglátom, mit mondhatok ezen Jegyzések felől.

Döbrentei olvasá fel a Trattner lajstromában a Kritikai Lapok címjét is. - Én a Döbrentei s Fenyéri és Bajza közt lefolyt pert a legundokabbnak nézem, mely literatúránk mezején valaha folyt, mert ami Rájnis és Szabó s Batsányi, vagy Révai és Verseghy közt folyt 40 és 30 eszt. előtt, az idők által inkább mentethetik. Itt bátran merem állítani, hogy ezt a gyalázatost egyenesen a Döbr. hiúságának köszönhetjük. - Fenyéry *kérdéseket* teve fel, csípősen ugyan, de nem gorombán. - Döbr. a Wigand nevében nemcsak csípősen felele, ami szabad volt volna, bár nem igen szép s a nemesb érzésű olvasót nem igen alkalmatos mulattatni - hanem gorombán is, és dölyfösen. Magyar Campének nevezte magát, amire ugyan a Kis Gyula s a Pali és Linka [!] könyve just nemigen adott, s maga stilisztikáját szörnyű cifra flosculusokkal, amit ő oly igen szeret, magasztalta, s Fenyérynek elébe rakta vétkeinek, bűneinek egész litániáját. Döbr. azt mondja, hogy ő azt nem írta, s hinném neki, mert factumok forogván kérdésben,

becsületes ember csak azt meri mondani amit *tud*. De ki írta tehát? a magyarúl nem is értő Wigand? s mit mutatnak a Döbr. flosculusai? De adjuk meg, nem ő írta; hihetni-e, hogy nem olvasta, s hogy az az ő híre nélkül ment sajtó alá? - (Hihetni-e, hogy a Döbr. képe alá metszett *Érdemeit becsülőji* a Döbr. híre nélkül mentek a kép alá? Sőt mi úgy hisszük, ismervén Döbrenteit, s tudván hogy ő nemcsak hiúságból, hanem spekulációból is szeret nagynak tekintetni, hogy ezt az *Érdemeit becsülőji*-t Döbr. maga metszeté a kép alá.) - Adjuk meg, mondom, hogy nem ő írta, de nem olvasta-e, minekelőtte sajtó alá ment? s ha olvasta, és mint redaktora a jelentett munkának, ki nem törlötte, úgy annyi, mintha ő írta volna. - Fenyéry visszaadá a grammatikai tudatlanság szemrelobbantását, és, ítéletem szerint ugyan nem ok nélkül. - Erre Bajza adá ki *Figyelmeztetését*, s az ellenkező fél úgy felelt, hogy Bajza kénytelen volt lutheri nemes tűzzel és nemes gorombasággal mind a Döbr. dölyfének, mind a Záptojások marhadühű osztogatójának úgy felelni, hogy elnémúljanak. Az a *drága* D. uram s a Döbr. által folyamatba hozni akart, de *Kend*hez közel járó *Kegyed* az ellenkező felet elnémítá. Döbr. most gróf Dessewffyt kérte meg - s még az is tudva van, hogy *összetett* kézzel -, hogy neki keljen védelmére, s a tiszteletre méltó gróf teljesíté kérését. Meglátván én ezt a Zajbajt, azonnal írtam tek. Bártfayné asszonyságnak, s kértem, bírja rá Bajzát, hogy tisztelje a gróf érdemeit, ősz haját, hitvesét, gyermekeit. - Az hasztalan volt. Megjelentek a Kritikai Lapok, s én azokat csak megjelenések után láttam. Tiszta vagyok isten és az én lelkem előtt, s elmondhatom, részem a Dessewffyn esett csapásokban nincs. Ezeket említenem kelle, édes barátom, nehogy vádolj ahol nem érdemlem azt. Szeretném azokat a lelkes, de tüzes ifjabb társainkat, de tüzöket nem szeretem. A Kritikai Lapok csupa marakodások. Nincs-e annyi könyvünk, annyi írónk közt, akit melegséggel lehetett volna említeni? Büntetni a rosszat illő, de aki a büntetésben leli csak örömét, nem bírónak született, hanem hóhérnak.

A széplelkű Kölcsey nem csinála titkot belőle, hogy Pindarusi Ódámat ő recenzeálta. Azt a recenziót gyönyörködve olvastam. Csak azt szeretném rá mondani, amit *Heyne* mondott a *Herder* által az Anthologiából fordított epigrammák felől. Herder olykor egészen mást monda, mint az Anthologia költője, s Heyne javallja a Herder tettét. - Nekem csak az fáj, amit G... név alá rejtezve Schédel barátom monda a Szent Hajdan Gyöngyeinek fordítása s írója felől. Már beadtam feleletemet a Tud. Gyűjtemény redakciójának, s olvasni fogod azt, úgy hiszem.

Nekem nem mi öregek vagyunk reményem és gyönyörűségem, mert mi már azok sem leszünk, akik voltunk; ifjainktól várok mindent, kik irtva találván az útat, tovább mehetnek mint mi; őket segéli az idő, mellyel nekünk küzdeni kelle. De ezt a tiszteletlenségig menő vak és vad bátorságot bennek nem szeretem. De magokhoz térnek ők is, engedni kell valamit fiatal tüzöknek. - Élj szerencsésen, *áldott* ember!

Pesten márc. 9. 1831.

241

BAJZA JÓZSEFNEK
Pest, 1831. márc. 14.

Bajza József úrnak Kazinczy Ferenc
baráti szíves tiszteletét.

Mely kedvetlen dolog, tisztelt kedves barátom, azokkal ütődni össze akiket szeretünk, s apologiára szorulni ahol azt kikerülheténk vala! A szív s a társasági élet törvényei az olyakat tiltják. - De az ügy parancsolja. - Igenis, de különbségekkel; néha szorosabban, néha tágabban. Valljuk meg, a szívnek az ügy dolgaiban is van helye, s társasági élet van a literárius

világban is. Barát barátnak tömjénezni meggyőződése ellen soha nem fog; de nagy szükség nélkül nem fogja soha feddeni is, annyival inkább mások előtt elmondani, hogy orrabukott. Az az *acriter elatrem* Horácnál, nem rossz intés.

Az úr azt óhajtotta volna, hogy én fejtegessem a fordítások teóriáját, s tégyem nehézzé az úrnak a feleletet. Ne lelje az úr örömét a küzdésekben, ahol a dolog nem kívánja. Kell teória, de ízlés is kell, mint grammatika kell, de kell ízlés is; ez és az hideggé, fássá, pedánttá teszik a vele-bíbelődőt. Maga a teória is az érzés rezultátuma. - Én viszont azt óhajtottam volna hogy az úr ezekre feleljen: „Vétek-e fekete nyomtatványokban adni olajfestéket? Vétek-e, hogy Gessner eposzt, sőt még lírai dalokat is (Daphn. III. Ének) prózában adott? Vétek-e, hogy Friedrich, a francia nevelésű, franciául, Mailáth és Mednyánszky németül, Kézy és Péczely deákul írtak? Nem tiszteletlenség, nem igazságtalanság-e ezeket, azért, hogy nem magyarúl, verdesni? s ezek a verdesések jól választott eszközök-e arra, hogy velek magyarúl írassunk, s hogy őket ügyünk barátjaikká tegyük?” - Az ily recenzió azt, aki nem magyar nyelvben neveltetett, vagy aki érzi, hogy magyarúl nem fog írni oly ékesen mint a már elkészült nyelven, nem hiszem, hogy elrettentse; arra buzdítani pedig ifjainkat, hogy idegen nyelven ne írjanak, hanem magyarúl, ma már nem igen van szükség.

Nem volna ellenemre, ha apologiám a Kritikai Lapokban vétetnének [!] fel, és nem a Tudom. Gyűjt.-ben, de láttatni akarom az én Megtámadottammal, hogy én nem késtem megtenni amivel tartozom, s a közönséggel, hogy van szívem.

Látom én, hogy én az urat úgy nem fogom az én gondolkozásomra vonhatni mint az úr engem a magáéra nem, s így a levél egyébb cikkelyeire elhallgatok. Csak azt kell megjegyeznem, hogy ha az úr érezné magát az én szólásom által megbántva, én az úr fájdalmát nem ingerleném hideg játékkal, mint az úr azon soraiban, ahol a Gyöngyök általam eltalált vagy el nem talált recenzense felől szól. Az olyan ellenkezik a szép társaságok tónusával.

A kis kör nekem mind egészben, mind tagjaiban, tiszteletes marad, mint eddig volt az; s még tiszteletesebb, ha jók és gonoszok s barát és nem barát közt lesz különbség. - *Pesten, márc 14d. 1831.*

Bártfay tudatta velem, hogy Kölcsey történetből látta elébb a Kritikai Lapokat mint én, s így visszavonom panaszomat.

242

SOMOSY JÁNOSNAK

Pesten, márc. [1831]

Tisztelendő Professzor Úr,

[K]ifáradtam az írásban; feleségemnek, gyermekeimnek, s főnotár. úrnak írtam, s hosszasan, de nem hagyom abba míg az úrnak prof. úrnak is nem köszönöm meg újobban meg-becsülhetetlen barátságát, s arra nem kérem, hogy az én munkám lenyomtatott íveit - (az utolsó nálam a 16dik) - a Pécelre lejövendő husvéti legátus által leküldeni méltóztassék.

Ma mellettem suhana el a lucskos vásárban a statuárius Ferenczy. Utána iramodtam, s összecsókoltuk egymást. Az esztergomi statuákat készítgeti, s, a Virág Benedek büsztjét már elkészítette sárból, modellnek. Márványa nincs hozzá, de lesz.

Egy hét előtt itt az a hír volt, hogy az oroszok győztek, s a rácok beléakadozának a magyar ifjakba, kik lengyel nótát húzattak. Ezek felpofozák a rácokat. - A rácok felmásztak az asztalra a Fejér Hajóban, s onnan olvasták az újságokból a nekik kedves hírt. - Azonban Lembergből generális Illyési azt írá az Estei s Austriai Ferdinand főherceg [adju]tánsának Defour generálisnak márc. elsőjén, hogy az oroszok vannak *teljesen* megverve. Az nem lehetetlen; de úgy új seregek mennek a lengyelekre, s végre is vesztenek.

Ma két úr franciául beszéle egymással egy képárosnál

le roy est assassiné. Mais cela est un conte.

Azután Dijont hozták elő; de én azt a lármában nem értettem. Magam ritkán olvasok újságot, s azolta jártam végére, mi dolog az a dizsoni. - Egy hamis hírre, hogy Párizsban kikiálták a respublikát, a dizsoniak is kitették a veres sipkát. Mintha az menne. Nem fog.

Az Akademia, miolta a társak hazaeresztettek, két hétfőn tarta űlést. Valóban jól indul a dolog, és az ejtett hibák helyre lesznek hozva. - Az első ülésben febr. 28d. a kassai volt plebánus azt kérte hogy IX folio Magy. Etymologiai Lexiconát nyomtattassa az Akademia, őtet pedig [társ]ának, *cum tribus signis exclamationis*. A statut[umok] nem engedik, hogy ezt valaki kérhesse. - Azután superin. Kis mutatta be a Polyclétus római utazását, magyarban, az kiadatott Petrovicsnak, hogy adja véleményét.

Márc. 7d. volt a második űlés. Akkor felolvastattak a budai s pesti tipográfiákban január. és febr.-ban megjelent könyvek. Minden könyv két tagnak volt kiadva hogy referáljon, milyennek lelte. Nekem egy Horác jutott magyar jegyzésekkel. A kommentátor talán csak a Nitsch jegyzéseit (IV. Köt. in 8 németben) fordította.

Itt a lukulluszi asztaloknál senki sem tudja, hogy a tavalyi eszt. drágaságot, éhséget szüle. A Casinóban kétszer ettem. 5 f. az étel; a Champagner és kenyér 1 f. 47. Egyszer a Dercsényi vendége voltam, másszor a Széchenyié. - Nem vétek-e így pazarlani a pénzt. De Aristipp megmondá, hogy neki 1 arany annyi, mint másnak 10 x és így kiki amint akar.

Mar. szíves tisztel.

243

KISFALUDY SÁNDORNAK
Pest, 1831. máj. 1.

Kisfaludy Sándornak Kazinczy Ferenc
szíves tiszteletét.

Szó lévén ezen írásomban mind Károly testvéred, mind magad felől, halhatatlan férfi, sietek azt veled közleni. Engedj meg bátorságomnak, hogy ezzel terhellek. Rettenetes dolog, amit némelyek köztünk űznek, s illő vala hallatnom érzéseimet s vélekedésemet, hogy az a vadság valaha némúljon el. Kettejek előtt, kikhez Szemerével együtt magam vittem el a nyomtatványt, a felolvasott hely két különböző érzést csinált; az egyik nyugalomban mondta, hogy felelni fog - a másik tűzzel hallgatá, s azt jegyzé meg, hogy Vörösmarty nem érdemlé bántásomat, mert világos, hogy ahol dévaj kedvvel az Árpád magasztalói felől szólék, s azoktól borzadozni mondám magamat, a célzás Vörösmartyra van. - De célzást *gyanítani* nem szabad, s ha valaki a Hermann tömjénzőit csipkedte volna meg, Klopstock bizonyosan nem jutott volna azon gyanúra, hogy a csipkedő rá célzott. Osztán én megmondám, ugyanitt, de más helyen, hogy én Vörösmartyt korunk s körünk díszének nézem, s ez a vádat

meghazudtolja. Nem Árpádot nem tisztelem én, kinek tiszteletére magam is írtam egy ódát, sem az oly lelkes magasztalóját, mint Vörösmarty vagy Horváth Endre; hanem azoktól iszonyodom, akik nemzetünknek ezen áldott alkotóját lélek nélkül s rossz versekben emlegetik, s már legalább harminc év olta. - Az a *becsületes ember* ott yoricki humor, s titkosan azt akarja jelenteni, amit kiki ért, csak a megcsapdosottak nem, hogy én nyugalomban haragszom.

Ahol élet van, tolongás van, ott el nem kerülhetjük az összeütődéseket; de a nevelt ember nem teszi, amit a faragatlan. - De sietek a többi példányok széllyelküldésével, s levelemet bérekesztem. - A haza istenei tartsák meg nekünk becses életedet.

Pesten, május elsőjén 1831.

244

KIS JÁNOSNAK

Pécel, május 4. 1831.

Tisztelt barátom,

Pannonhalmi utamat itt dolgoztam ápril 19-23ig s 30dikán a tipografus is kész vala vele, s tegnapelőtt az Akademiának már benyújtottam. Guzmicsnak írok, hogy egy nyomtatványt néked küldjön minél előbb. Szeretném a te javallásodat is hallani, mert mindazok akik már olvasták, örömmel veszik, hogy a köztünk vadul dúlókat megtámadtam. Szemere felolvasá Thaisznak, ami ott 44-50 áll; s ámbár ő is meg van csapdosva záptojásai miatt, felkiálta: *Ez van méltósággal*.

A nyomtató ápril. 30d. éjjel végzé el munkáját, s én vasárnap reggel Szemerével együtt mindjárt mentem Schédelhez és Bajzához. Az utolsóbbat Schédelnél találtuk. Általadánk a két exemplárt nekik, s én kértem őket, hogy az említett szakaszt olvasnák fel fennszóval. Bajza olvasta, s nyugalomban, mintha Algir felől olvasott volna egy cikkelyt az újsághelevelekből, s elvégezvén ezt mondá, ismét hihetetlen nyugalomban: „Én felelni fogok." - Valóságos duellánt! Irtózom az ily gonosz nyugalomtól, noha tudom, hogy ez a nyugalom düh és nem nyugalom. - Schédel tűzbe jött, kifakadt, vádolt, hogy 1. 45. hol haragom dévajságba csap által s Árpádot *becsületes embernek* neveztem, Vörösmartyt bántom. De mind Szemere, mind én megmondánk, hogy magyarázgatni nem szabad, s Vörösmartyra annál inkább nem, mert ők tudják, hogy én a Zalán futásán tanítottam fiamnak, miben áll a poetai beszéd szépsége. - Onnan Fenyérihez és Vörösmartyhoz menénk, s nekik is elvittük az ajándékexemplárt. Nem leltük. - Fenyéry jött, hallatá velünk irtózatos szofizmáit. - Uram, mondám, én a Sas második kötetében bosszankodva láttam Thaisznak kifakadását Bajza ellen; az alacsony tett: de felvilágosítanak, hogy Bajza Thaiszt *nyugalomra eresztett redaktornak* nevezte. A szerencsétlent szerencsétlensége emlegetésével ingerleni immorális tett. - Fenyéry tagadta; én újra állítottam, s tüzbe jövén, lángoló, ordító hangon kiáltottam: „Többet mondok; nemcsak immorális tett, hanem több: *gaztett*."

Ezek a fiatal emberek elhitték magokat erejekben s tanultságokban, s egy clubba állottak, s össze akarának tiporni mindent, ami az ő értelmekre nem tér. Oly vitéz embereken szedvén diadali zsákmányt, mint Döbrentei és Thaisz, azt hivék, hogy mindent összegázolhatnak, s titáni vakmerőségek annyira ment, hogy a Szent Hajdan Gyöngyeinek, a Tunisiásnak, a Rudolphiásnak halhatatlan íróját is, felejtvén, hogy az patriarcha, hogy az érsek, hogy az főispány, hogy az csillagot hord mellyén, hogy (amint várni lehet) prímás lesz, aszerint támadák meg, mintha az egy nyavalyás szarándokocska volna, s miért? mert nem magyarul

írt! - Felejték, hogy az nékem, akit ezek szeretnek és aki érdemlettem, hogy szeressenek, fájni fog. Becsületes ember már e tekintetből sem szólott volna; de mi ezeknek a Rhadamantoknak a barátság, és hogy értenék ők amit én Pannonhalmi Útamnak 12. lapján, felül, mondottam. Fel kelle kelnem ellenek, s úgy hiszem, úgy fognak szerényebbekké lenni ezentúl, mint Döbrentei leve az, amiolta Bajza megverte, én pedig három levelemben meggyilkoltam. (Ezeknek másai megvagynak nálam.)

Nemcsak nem rettegem, hogy felelni fognak, de óhajtom is hogy feleljenek. A 72 esztendős öreg és a 27 esztendős ifjú bennem együtt van, s én tudok ölni méltósággal.

Cimboráskodás, undok fertelmes cimboráskodás az ő dolgok. S annak elakasztására én ugyan kész leszek mindent tenni.

Amit Széchényi Ferenc felől írtam a Tudom. Gyűjt. 1822. III. kötetében áll, lap 124-125 - I. H. G. - jegy alatt (a vonás az I. előtt Kra, a G. után Fre mutat, és így annyi, mint K. F.). Az ifjú orvos Andrád Sámuel volt; aki pénzt kapott ennek, Horváth Ádám. - Én mind a két történetet Horváth Ádámtól vettem.

Pannonhalmi útamat bémutattam máj. 2d. az Akadémiának, s ajándékul a két elölülőnek is, és a Kaszinónak. Aznap Telekinél valánk ebéden mindnyájan. Döbr. tart mindentől, ami tollamból foly, s végigforgatta a Teleki szobájában a könyvet. Azt a gyalázatos pert, mely a Convers. Lexicon eránt folyt, én az ő büdös gőgjének tulajdonítom; ha ő kevélyen, és amint szokott gondolatlan leckékkel nem felelt volna a Fenyéry kérdéseire, nem volt volna ez a lárma. Elég volt volna Fenyéryt visszacsipkedni. Hogy gróf D. - elfelejté magát, nem lehet tagadnom.

Élj szerencsésen, édes barátom. Óhajtom, hogy minél elébb vehesd nyomtatványomat.

A sokak által nem szeretett Horvát István *holnapi* születése napját kikiáltám toasztul a Teleki ebédjénél. Ő máj. 3d. született. Én nem vagyok sz. Péter s barátomat meg nem tagadom bajában.

Szemere ezeket izeni:

A Pope didaktikuma mellé három poémát fog ragasztani a Muzárionban. Azoknak tárgya a *kritikus* és *kritika*. El fogja neked küldeni, együtt a tieddel és a te Popera tett észrevételiddel, s kér, hogy principiumaidat ezekre alkalmaztasd.

A munkákat visszakéri osztán. Ez azért lesz hasznos, hogy kitündököljék, mi különbség van a poetái és didaxisi formák közt; egyszersmind fékül fog szolgálni a most köztünk elhatalmaskodni akaró szilaj kritikusoknak.

Ugyanakkor veszed a Muzarion I-IV. köteteit. Kérlek én is, segítsd a szándékot. Ez a most megjelenendő kötet oly helyre állít, ahol nem fogsz öröm nélkül állani.

245

GUZMICS IZIDORNAK
Széphalom, 1831. júl. 10.

Guzmicsnak Kazinczy
forró tiszteletét.

Zemplényünk el van rekesztve Abaújtól, s én Abaújban lakom, de házamtól 300 ölnyire már kezdődik Zemplény. Ily közel lévén hozzám a veszély, feltettem magamban, hogy póstára sem küldök Újhelybe, hogy ha ide is általcsap a kolera, azt ne mondhassák, hogy azt a levelek hozák ide. Ezen levelemet ezért veszed, édes barátom, Kassáról, mely hozzám öt mérföldnyire fekszik. Te azonban válaszodat csak Újhelybe utasítsd. Onnan fogom venni, bár későn.

Halld amit tudok. Szálakon sok sót hozó oláh jöve Maramarosból Tokajba, s az ugocsai v. isp. béjelenté az egészségre vigyázó deputációnak, hogy Újlakon, Csetefalván, Váriban kiüté magát a kolera. A helységek azonnal bezárattak, s a szálasokat el akarák fogatni, de azok elrémülvén megszöktek, s így a nyavalyát Beregben, Szabolcsban, Szatmárban elterjesztették. Én Pécelről jún. 27d. indultam ki Szemerével és Szemerénével, s némely helyt fél, máshol 1, 1 $^{1}/_{2}$, sőt 3 nap is múlatván, csak jún. 28d. értünk Miskolcra, s 29d. estvére Patakra. Szemere onnan megfordúlt, mert félt, hogy ha Ungvárba ér, hova szándékozott, ki nem fogják ereszteni. - Én 30dikban Újhelybe mentem által. A viceispán éppen partic. gyűlést akara tartani. Bémentem tehát látni a régolta nem láttakat, és hallani mi történik. A nádor rendelése felolvastatott. Orvosaink nem merék tagadni, hogy ez nem kolera, de azt mondák hogy a felbontottakban megemészthetetlen étkeket találtak, s az éhenhalás és az elhűlés inkább a veszély, mint a kolera. - Feleségemet s gyermekimet siettem látni, s a gyűlést otthagytam. Ezek élnek, s egy csoportban voltak, csak Iszidórád vala Deregnyőn Ungvárban, Lónyainál, ki Kazinczy leányt tart házasságában. - Másnap azt hallánk hogy Patakon a professzorok ereszték az ifjúságot, mert attól tartottak, hogy ha Patak elzáratik, éhen halnak el. - Ugyanazt tevé harmad nap előtt Újhelyben a piaristák rektora. Prépost és Újhelyi pleb. Viczmándy s az orosz pap ferdőbe szaladtak. A piaristák borházaikba vonták ki magokat. A viceispány is a maga szőlője alá. Abaúj senkit sem ereszt be vagy ki. - Én helyben maradok, nyugalmasan várván amit rám és az enyéimre a Gondviselés rendel. Sónk sincs elég. Az aratást késlelteti a sok eső és a szokatlanul hideg idő. Éhséget és éhen haldoklókat lát az ember mindenfelé.

Cseke, hol Kölcsey lakik, egyike azon szerencsétlen helyeknek, melyek be vannak kerítve. Mely embert vesztünk, ha őtet vesztjük el!

Nincs időm többet írni most; de első alkalommal bővebben. - Alázatos hív és hálás tiszteletemet a mélt. főapát úrnak. Téged édes barátom, a tisztelet, barátság és hála érzéseivel ölellek. Ajánlj kedves emlékezetekbe minden társaidnak, különösen Szedernek és Endrének. Ölelem őket tiszta szívvel. Az Isten mindnyájatokat tartsa meg. *Széphalom júl. 10d. 1831.*

Mely gyönyörű utat tevék Palival, arról másszor. Július 3d. itt háromszor érzénk földrengést.

246

GUZMICS IZIDORNAK

Széphalom, júl. 16-án 1831.

Guzmicsnak Kazinczy
szíves tiszteletét.

Képzelem, édes barátom, mint rémíte el benneteket is a kolera híre, s tisztemnek ismerem elmondani, amit tudok, de előrebocsátván, hogy sokat nem tudok; mert Zemplény el van zárva, én pedig a Zemplény széléhez csak 600 lépésnyire, s anyahelyétől, Ujhelytől csak egy órányira, de Abaujban lakom, s így Zemplény közt és köztem el van rekesztve minden közösűlés.

Munkácsról érkezett hírek szerint, a sót Máramarosból Tokajba szállító oroszok és oláhok a kolerát Ugocsában elterjesztették. Utánaküldöttek a mirigyeseknek, sokat közzűlök elfogattak; némelyike, félvén a bajtól, megszökött, s a bajt Szatmárban (nevezetesen Cseke helységben, hol a mi Kölcseynk), Szabolcsban, Beregben elterjesztette. A bajnak Tokajban is s Tárkányban, Agárdon, Cigándon (Zemplényben) tapasztaltatván némely nyomai, s mindezek a nádornak béjelentetvén, lejöve a parancs, hogy ezek a megyék zárassanak el. A pataki kollégium professzorai már július első napján, az ujhelyi gimnázium piaristái egy héttel később, az ifjuságot exámen nélkül széllyeleresztették; a pataki s ujhelyi veres öves plebánusok Abauj vármegyei ferdőkbe vonták el magokat, oda az ujhelyi veres öves orosz pap is; a piaristák a magok szőlejek alá, úgy némely ujhelyi uraságok, s a rémülés közönséges vala. Pestről orvosok küldettek, azok felbontaták a holtakat, s egyen kivül a többi mind azt hitte, amint mondják, hogy ez inkább a példátlan éhség és elhűlés, mint a kolera következése. Igazlani látszik vélekedéseket az, hogy amiolta a gabona érni kezde, s a szegénység arathatott, fogy a holtak száma, és osztán az, hogy uraságok s mesteremberek és tehetősb zsidó nem holt, de haltak a pór rend emberei. - Én itt, Abaujban, mindazok felől, amik Ujhelyben és Zemplényben történnek, keveset tudok; de minap feljöve hozzám az ujhelyi piaristák rektora, hogy parancsoljak az abauji őröknek, hogy őtet, aki kérdésen kivül egészséges, eresszék által; ugyanazt kérte tőlem tegnap a pataki, katol[ikus] káplán ki egy oldalúton akart Abaujba be szökni; de az őrök mind az egyiket, mind a másikat visszaigazították. Ezektől tudom, amit ők tudtak; nevezetesen, hogy nagyítás, amit a hír beszél, péld., hogy Olasziban (Patak mellett) egy nap 25 holt el, s Horvátiban 30; csak 4 holt meg Olasziban, s nem azon egy nap, hanem egymás után, ami másszor is megtörténhetett volna. - Azonban a magistrátus semmit el nem mulaszt a baj elakasztásira, mely az abauji igen kemény felvigyázásból is kitetszik. - Képzelheted azonban a rémülést és a bajt. Mit csinálunk só nélkül? az alföld (Szabolcs, Borsod s Zemplénynek alsó részei) mint veszik fel latifundumaikon termett életeket, melyekre eddig a Galicia szélein lakó oroszság járt el minden esztendőben? Ámbár igen szép aratást várhatunk, a jövő esztendőben szintoly nagy lehet az éhség, mint most.

Itt lévén már az aratás ideje, és így a nagy szükség elmúlván, úgy hihetni, hogy az öldöklő angyal eltávozik tőlünk, és ha a levegő impestálva volna is, ezek az örök szelek azt megtisztíthatják dögletességektől.

Én miolta hazaérkezém Pestről, mely jún. 30d. történt, ki nem léptem udvarom kerítésén, s tűröm az élet terheit, csakhogy okot ne adjak annak gyanítására, hogy a bajt oda, ahol az nem volt, én hoztam be. Postára sem küldhetek s csak tegnapelőtt vehettem azokat úgy, hogy a zemplényi őr átadá az abaujinak. Ha mi nevezetes ezután fog történni, megírom, s kérni foglak, hogy mások megnyugtatására híreimet terjeszd el.

Jelentsd hív tiszteletemet a mélt. főapát urnak s ajánlj kegyes emlékezetébe. Örvendenék látásán, ismeretségén, ha az udvar kegye kormányszéketekbe nem ültette volna is. Öleld nevemben Fábiánodat és minden társaidat, s mondjad nekik, hogy én sohasem fogok öröm nélkül visszaemlékezni Pannonhalmán töltött napjaimra. Fáj nekem, hogy Endre engem félreérthetett. Mint hiheti ő azt, hogy az a sziv, mely Pannonhalmán annyi örömnek nyílt meg, érezhetett volna gyűlöletes érzéseket? Nem, édes barátom, a szíveket vizsgáló isten tudja, hogy én Endrét nemcsak tisztelem és becsülöm, hanem szeretem is. S bántás-e azt mondani, hogy ő magányában lakik inkább, mert plebániája egészségtelen és szűk? s az, akinek terhére van testessége, akinek kínt csinálnak lábai, oly eleven lehet-e, mint volt? - Nem, barátom,

annyira nem értem ezeket, hogy még álmélkodnom is kell rajtok. - Osztán becsületes ember haraghatik, de bosszút soha nem áll! soha! Nem, még a fesz és pöf emberén is, kit az ő energikus doktora enged ugyan *megfaragni*, de az emberiség *megölni* tiltja.

Megolvasám leveledet, s szabadon hagyom, hogy leveleim kiírt cikkelyeivel tehesd, amit akarsz; de kérlek egyszersmind, hogy a két utolsó cikkelyt vagy egészen hagyd el, vagy ne említsd V-t és társait. Nékik *említetni* is kedvetlen volna. Mondd más szóval, hogy aki a hívatlan magasztalokat bántja, nem bántja a hivatalosakat.

Irtam-e minap, hogy július 3d. három ízben renge a föld? Tegnap az ujhelyi héti vásár nem a városban, hanem kinn a mezőn tartatott, s a kolera rettegése miatt

Vince barátunkat kérem, tudassa velem, ha Tömördön nem lett-e meg, ami készült. Én úgy néztem ki, hogy az a tihozzátok hív ember házasságot forralgata, s örvendeni fognék, ha örömét találta volna.

Úgy áldjon meg engem a szíveket vizsgáló isten, hogy én nem tudom érteni, mint képzelheti magát E. általam megbántva. Várd feleletemet leveledre, addig semmit ki ne bocsáss. Nemesen fogom viselni magamat.

247

KAZINCZY EMILNEK
Széphalom, 1831. júl. 25.

Édes fiam,

Az anyád éppen ma veve választ gróf Vandernothnétól. Azt feleli, hogy tavaly már ajánlott valakit kadétúl a bátyjának, és be nem vevé, mert oly sok kadétja van, hogy nem remélheti előmeneteleket. Így tehát egyebet kell gondolnunk.

Leveled, édes fiam, nekem igen sok örömet adott; látom, hogy gondolkozol, hogy érett lélekkel gondolkozol, és hogy érzed amit kell. - Igenis, én a katonaság barátja vagyok; azaz, nem szeretnék lenni katona, ha fiatallá lehetne is változnom. De a katonaságban is lehet valaki szerencsés, ha rendhez szoktatja magát, s nem azt teszi, amit az indulat, hanem amit az ész sugall. László öcsém 22 eszt. alatt obesterré leve; de őtet elébb generális Wartenslében, azután a sok insurrectio vitte. Most háború nem lesz, s így az előmenetel is lassún fog menni. De minden dolgainkban a szerencsére is kell bízni valamit, s elkészülten tartani magunkat, hogy ha az bennünket repűlve nem viszen is előre, azt békességgel tűrjük. A morális ember, s az, aki eszesen viseli magát, kötelességit híven teljesíti, jó társaságokat keres, s azon van, hogy a jóktól szerettessék, becsültessék, az édes fiam, végre is megleli jutalmát.

Tudod mi volt az én óhajtásom. Esztendő múlva oly lépést tehettél volna, hogy kereshess valamit, s kezdd szerencsédet. De megszállott az a gondolat, hogy jobb lesz katonává lenned, s nem ellenzettem. Az leve óhajtásom, hogy légy tehát katonává, menj a gárdához, ott míveld ki magadat, tégy ismeretséget valamely nemcsak gazdag, hanem gazdag és jó gondolkozású, jó erkölcsű leánnyal, s azt vedd el - hogy minekutána mindnyájan akik Kazinczy nevet viselünk, az István gondolatlan harmadik házassága által a beretői ház, a regmeci, semlyéni és széphalmi pedig egyéb okok által lejjebb szállának, s a família a maga egykori fényét elvesztette, te hozhasd ismét tekintetbe, s testvéreidet boldogíthasd. Ezt kötöm most is szívedre, édes Emilem. Ne felejtsd ezt soha, s gondold meg, mely szép egy egész maradékot boldogítani.

De meggondoltad-e, hogy a katona nem *személy*, hanem *eszköz*, neki nem szabad *akarni;* az ő tiszte az, hogy vakon teljesítse ami parancsoltatik. - Ezen pont eránt számot kell vetni magaddal. - Azonban én azt hiszem, hogy amely pályára egyszer fellépsz, azon becsületet is fogsz magadnak szerezni tudni. Még gyermek, midőn azt kérdék tőled, ha tudsz-e már olvasni, pirúlál, hogy még nem tudál. Aki pirúl, annál semmi sincs elveszve, az bizonyosan mindent el fog követni, hogy ne pirúljon. - Tanulni fog tehát, hogy tudatlansága miatt pirúlni ne kelljen; másokat bosszantani, ingerelni nem fog, mert pofon verik vagy duellumra hívják; nem fog kártyázni, mert fél hogy miatta adósságra jut; nem fog pipázni, mert az szükségtelen, alkalmatlan, és pénzbe kerűl.

De te nekem mindent írsz, csak azt nem amit tudni vágytam; azt, ha mellyed elég erős-e a katonaság terheit elbírni; azt ígérted, hogy Kassán ezeránt felvilágosításokat vészesz - azt, hogy kadétnak kell-e Zulag holnaponként, s legalább mennyi; azt hogy midőn a kadét a regementhez megyen, s szolgálatba lép, mit kell odavinnie fejér ruhán kívül? hogy az a legelső költség mennyire mehet? -

Te lovas akarsz lenni, mert miért járj gyalog? Én azt óhajtom, hogy gyalog légy, és ne lovas; mert miért légy falusi kvártélyban mikor városban lehetsz. Falun eltompulsz: városban kvalifikálod magadat. - Budán van egy granadieros főhadnagy, Szonntágh Gustáv, ki író is egyszersmind; én annak látnám jónak hogy írjak; tégyek mind ezeránt kérdéseket, és kivált azt, ha mehetnél-e cancellariába, hogy az exercírozás mellett németül írni is tanulj. Mely szerencsés volnál péld., ha most Olaszországba küldenének, világot látnál, nyelveket tanúlhatnál, előmeneteled első lépéseit megtehetnéd.

Ha gazdag volnék, vagy magamat bírnám, nem törődném ezen kérdésekkel; de gondold meg mit tennék, ha tisztté lennél a lovasok közt, és kétezer fntot kellene letennem öltözetedre. Infanterista nem kerül annyiba, s ami több, nem falun, hanem városban kvártélyoz, városban tanul, ha nem olvas is: falun ha olvas is, nem sokat tanul.

Ma hallom borzadással, mi történt Pesten júl. 18dikán. Mi lesz a következés azokra a szerencsétlenségekre? - De mi lesz másokra is? A titkos polícia most még inkább fel fog vigyázni mindazokra akik oktalanságokat követnek el, akik a lengyeleket magasztalgatják, s az olyak ugyan ne reméljék boldogulásokat. Az Istenért kérlek, magadat ne tedd szerencsétlenné.

Tudósíts mindenről. Ferenc öcsém volt kadet az infanteriánál. Elmondhatja amit tudnom kell.

Újhelyben fogy a kolera. Egy úr sem holt meg. Hosszúlázon, Csörgőn katonaság vonja a kordont; oda vannak bekvártélyozva; Hosszúlázra 25öt küldöttek. Mikóházán, Regmecen, Mihályiban nincs baj. Székely Józsi felgyógyult.

Élj szerencsésen. Várom tudósításodat. Szerettesd magadat a tantoddal és mindennel. Anyád s testvéreid csókolnak. Én kérem Istent hogy téged tartson meg atyai oltalmában. Kérd áldását, édes fiam, és ójjad magad azoknak bolondságoktól akik nem értik, hogy az eszes religio mely boldogító, megnyugtató, nemesítő birtoka a szívnek.

Széphalom, júl. 25d. 1831.

248

SZEMERE PÁLNAK ÉS FELESÉGÉNEK

Széphalom, aug. 8. 1831.

Édes Uramöcsém s Assz. Húgom,

Ma veszem a júl. 28d. írt levelet. Ez is igen kedves, de mely nyugtalanul várom azt, mely a Nógrád és Gömör vármegyei utat festő levelekről hozza nekem az uramöcsém ítéletét. Siessen tudatni az uramöcsém. Most biográfiámnak adom azt a tónust, mely a Pannonhalmi Útéhoz hasonlítson. Erdélyi Leveleim már készen állanak. Ez a biográfia így 3 kötetet fog adni az 1828-1831. pesti úttal.

Aug. 29d. *nem leszek Pesten* mert a kolera aug. 5d. olta Széphalmon van. Még eddig nincs bajunk, ha csak Sophie nem csinál, ki doktora lévén régolta a vidéknek, nem vonhatja el magát a betegektől, s őket látogatja, gyógyítja, éteti. De annak is van haszna. Már mondják hogy mi nem öljük el őket, ha más uraságok igenis. Balgatag hírek; de azokat külön papirosra teszem ide. - Az Isten tudja, mi lesz mindezekből. Akarmi lesz, minek anticipálni a bajt az ijedség által? Én uramöcsémnek igen gyakran fogok írni, hogy lássa, hogy élek.

Mely igen nem tud az ember gazdálkodni az idővel. Most virradta oka dolgozom. Bár elvégezhessem amit kell.

Vádlom magamat hogy Pesten Schmidt által nem festetém képemet. Nem szeretnék addig meghalni, míg úgy hagyok egy jót *en face*, mint a Richter profilje. Azt hagyni illő a maradékért. Akkor kimetszetem, s alá íratom *ad vivum*. Schmidt festé az egri érseket és kapitány testvérét, s oly jól, hogy lehetetlen jobban. Festesse uramöcsém és asszonyom húgom is vele magát és kérem, ne halassza. Én Schmidttel fogom magam, mihelyt lemegyek.

A Pesti zajról bőv tudósítást vettem 12 lapnyira. Az assz. húgomé mégis mond olyat, amit abból nem tudtam. Nagyon köszönöm tehát.

Kölcsey felől nincs hírem: de Szatmárból sok rossz van. Ott fejér zászlót ragasztának a lágy földesurak kapujára, a keményekre feketét. Az Isten tartsa meg nekünk azt a lelkes barátunkat. Mit fog veszteni Akademiánk, ha ő oda lesz!

Guzmicstól ma vettem levelet, s megyen válaszom. Kötelesség ilyenkor tudatni egymással hogy élünk. - Horvát Endre dúlong. Hála Istennek, hogy nem méltán.

Bártfaynénak ma írok. Úgy Rumynak.

Irígylem a Fóris agilitását, mégpedig nagyon, de nem a tárgyait.

Lesz hát esztétikánk. De jobb volna csak Nyúlaknak írni instantiát.

Ölelem édes kedves Palim, ölelem édes assz. húgom. Tartson meg Isten bennünket egymásnak, hogy a jövő esztendőben együtt láthassuk Mohácsot, Szigetet, Keszthelyt, Simeget, Zircet, Pannonhalmát. -

A Kolerai Újságokat küldje vagy inkább vigye által uramöcsém vagy assz. húgom a grófnak, s jelentse szíves tiszteletemet. Mely igen örvendek hogy őnagyságok Erdélybe bé nem mentek! Mondja asszonyom húgom őnagyságának a grófnénak - de magam sem tudom mit. -

Kolerai hírek. Aug. 8. 1831.

1. Lehoczki nevű kassai kirurgus, nem megcsábult, de elméjében nagyon meggyengült öreg, egy gyermeknek Kassán bismuthot ada be, holott a gyermek nem volt kolerás, s így az szörnyű kínok közt meghala. Ezt tette többekkel is. - Ez rémülésbe hozta a népet. Nevelte a rémülést az, hogy Kassa városa egy nagy *fekete* szekeret csináltata, mely sokat hasonlíta azon másik *veres* szekérhez, melyen a kutyapecérek az agyonvert kutyákat szokták kihordani; s ahol betegség üté ki magát, megálla a szekér, s a beteget erővel beléveték, s vitték az ispotályba. Ez a szokatlan dolog - a Lehoczki eltévesztett orvoslása - s annak látása hogy úr nem hal, sem kereskedő, sem polgár és mesterember, hanem csak szegénysorsú paraszt, azt a gondolatot támaszták a falusi szegénységben, hogy a császár és a nemesség a pórnépet méreg által akarja kiveszteni. - A bárcai nép tehát és a Kassán a Külsővároson lakók botokkal,

vasvillákkal összefutottak, s Lehoczkit csaknem agyonverték, a doktorokat a városban és a falukon megszalasztották. A hír elterjede mindenfelé, s így Zemplény vármegyében ezek történtek:

1.) Aug. 3d. virradatkor Velejtén (hol v. isp. Dókus László úr a gróf Szapáryné üresen álló kastélyában lakott a vármegye cassájával, miolta a kolera Újhelyben júl. első napján kiütött) a nép beszivárgott a kastélyba, a v. isp. szekerét a szekérszínből kivonták, akkor magát felköltötték, s kényszerítették hogy mindjárt menjen, mert ők magokat méreggel megétetni nem engedik. - Dókus elment. - Mihályihoz közelítvén a paraszt nép és a szegényebb nemesség bottal, vasvillával, kaszával, sarlóval szekerének szaladtak, lovait csaknem agyonverték, a sarlóval a kocsiba beszurkáltak, hogy ők meg nem engedik hogy a falujokba bémenjen. - Ez tehát hajtatott Legenyére. - Ott éppen úgy járt. - Onnan Kis-Toronya felé vette útját, mert félt menni az ország útján. - Ott is azt tették vele. - Végre elesteledvén, a setétben szerencsésen bevergődék Csörgőre, és a kordont kommandírozó kapitányhoz beszállott. De alig tudta meg a nép, hogy ott van, azonnal 16 paraszt körülvette a házat, hogy megölik ha kilép. - Másnap a viceispányt katonák kísérték be a városba, hogy bántása ne essék az útban.

2.) Aug. 4d. Gercselyben lakos geometra Kozma Ferencre a kisztei és újlaki parasztok virradatakor ráütöttek, mert az is osztogatója volt a pornak. Annyira ment a dolog, hogy Kozma vette a puskát és öt parasztot agyonlőtt, maga is kapván tőlük egy lövést. Erre lóra ült, s a hegyeken s az erdőkön keresztül bement Újhelybe, magát a vármegyén beadta mint kénytelenség gyilkosát, s ott reversalis mellett szabadon eresztetett, sőt neki a Friedr. Wilhelm huszárjai közzül két legény oltalom végett melléje adatott.

3.) Terebesen a parasztok egy Deszcsicska nevű commissáriust kínzások közt azon vallástételre vontak, hogy a császár és a nemesség őket ki akarja veszteni, s hogy bővebben is elmondja a titkot, s megnevezi mérget osztó társait. Erre a terebesi nép a Szapáryné direktorát *Tomsicsot*, s minden tisztjeit elfogta, megverte, elzárta.

4.) Viczmándy János szolgabíró és esküdtje elverve, megkötözve hozattak Terebesre. - Katonaság parancsoltatott elő. A parasztság nem akara engedelmeskedni. Ekkor tűz adatott rájok, *hat* halva maradt, 4 veszedelmes sebet kapott, sokan könnyűt.

5.) Boronkay Gáspár és Albert fia *tizenegy* rájokjötteket lelőttek. Ellenben Szulyovszki József felől éppen most veszem a hírt, hogy agyonverték.

6.) Az a hír, hogy 14 krajnai falu jő Újhelyt meggyújtani. Az éjjel az egész Újhely fenn volt és vártált. Ott national-gárda organizáltatik az ezen pillantatban érkező levél szerint.

7.) Kézy megholt Patakon. Úgy az öreg prof. Rozgonyiné, az öreg tabularis prokátor Tóth Pápay, az öreg prokátor Boros, és Kaszner volt főszolgabíró.

8.) Tályán megholt Jantó Dániel és Rafael, doktor Őry és felesége. - Mádon Palugyai, a felesége, a lyánya, és egy fia. -

9.) Újhelyben minden 25dik, Tolcsván minden 9dik - Olasziban minden 4dik. De Lónyai Gábor és Gáborné és az én Thaliem Kassán vannak.

10.) Kékeden kolerában megholt Radvánszky a Szerencsyné, b. Podmaniczkiné és Újházyné testvére, és assessor Szányi az eperjesi tábl.

249

MOCSÁRY ANTALNAK

Széphalom, aug. 20. 1831.

Tisztelt barátom,

Én még élek, és házam népe; de az Úr keze rajtam is érezteti súllyát. Iszonyú ezeket hallani is. Sietek tudatni veled mint vagyunk, noha már beléunhattam a távoli lakóknak beszéleni oly igen sok ízben.

Szemerével jún. 29d. érénk Patakra. Aznap hallánk Szerencsen és Vámosújfaluban hogy Zemplényben Tárkány, Agárd, Cigánd helységek zárva vannak; hogy a mirigy bemocskolta Ugocsát, Ungvárt, Bereget, Szatmárt. Kértük tehát én és prof. Somosy, ne tegye ki magát veszélynek; mert ha bémehetne is Ungvárba, megtörténhetnék, hogy ki nem eresztenék. Szemere tehát jún. 30d. visszafordult, s minthogy Miskolc tája már nem vala egészséges, útját ismét Gömörnek és Nógrádnak vette.

Én jún. 30d. reggeli 9kor már Újhelyben voltam. Éppen akkor mentek partic. gyűlésbe. Bémentem magam is. Hallván hogy a város bé fog záratni, otthagytam a gyűlést, hogy háznépem közt legyek. - Ha 24 órával később jöttem volna, el voltam volna rekesztve feleségemtől gyermekimtől, mert ki nem eresztettek volna.

Bajunk melyet festeni fogok, Kassáról erede. - A város egy csuda formájú bárkát csináltata, melyen a kolerások ispotályba vitessenek. A szemet ijeszté a bárka formája, mely emlékeztete azon másik szekérre, melyen a kutyapecér az agyonsújtott ebeket szokta kihordani; de ijeszté a fekete szín is a szekeren, mely *halál színe*. A beteg a maga atyját vagy gyermekét nem akará utolsó szempillantásiban elhagyni, sem a feleség és gyermek a maga gondjai alól kiereszteni atyját s férjét, s így a szekér és ispotály gyűlölt nevekké levének. - Valamely aratóleány rosszul leve a mezőn. A szekér jött, s erővel vitte a menni nem akaró leányt. Az megsejté hogy a szekérnek nemcsak a két oldalán, hanem hátul is van ajtaja; titkon megnyitá azt, s kicsúszott rajta. A szekér megáll az ispotály előtt, jőnek a ház emberei kiemelni a leányt, s - oh csudák csudája! - a leány nincs. A superstitiosus tót nép ezt isteni intésnek vevé, kivált hogy a leány nem haza, hanem egy ismerőséhez rejtezett el - tudta hogy atyjánál keresni és erővel is ispotályba vinni fogják - s ott kiürítvén házi szerekkel gyomrát az epétől, másnap épen, egészségesen jelene meg. - Íme, mondának a babonások, meggyógyult, pedig nem volt ispotályban; ha ott lett volna már eddig nem élne.

Ide járult, hogy egy elméjében nem megháborodott, hanem csak nagyon elgyengült kirurgus, Lehoczki a neve, egykor nagyon becsült ember, meglátván valamely gyermeket az utcán, sápadt arccal, mert régolta lelé a hideg, beadá neki a bismuthot, s az szörnyű kínok közt elhala. Így járt négy öt más betegeivel is. - Ekkor a néki dühűltek vasvillákkal, botokkal mentek a városba, s Lehoczkit megölték volna, de egy vénassz. elrejté. Az orvosokat verték, kergették.

A rossz hír szárnyan kél, s Zemplény meghallá mi történt Kassán. Sok ember meghalván itt is a bismuth mellett vagy miatt, egy ennek kiosztására a vármegye által rendelt commissáriust, Lőrinczfi a neve, addig vertek, míg az kínjában azt vállá, amit hallani akartak; - hogy a bismuth méreg; hogy a császár és a nemesség őket kiölni akarja, hogy az egész plánumot el fogja mondani, s megnevezni minden társait. - Ekkor ezek nekimentek a terebesi patikáriusnak, azt kegyetlenül elverték, patikájában mindent összetörtek, holmijét elrablották, a gr.

Szapáry Péterné direktorán kezdve az utolsó ispányig tisztjeit összeverték, megkötözve fogságra tették. Ellene katonaság méne ki. A bajonetteket vasvilláikkal a katonák kezéből kiverték. A tiszt kénytelen vala tüzet adatni. 8 leesett, igen sok terhes sebeket kapott, a többi futott.

Kozma Ferenc geometrát, mint méregosztót megtámadák. Egyike Kozmának lábát meg is lőtte. Kozma veszélyben látván magát, ötöt közűlök lelőtt, lóra szökött, erdőn berken keresztül Újhelybe jött, ott magát mint kényszerített gyilkost beadta, s a Friedr. Wilhelm regementjéből két legény adatott mellé védelmük Ezzel ment vissza.

Szulyovszky Menyhértnek, az én szerencsétlenségem társának egyetlenegy fia volt, egykor szolgabíró. Erre vacsorája alatt ütöttek rá a nékidühödtek. Egyike karját csapta el, másika a küszöbre vonta, ott csapta el fejét fejszével. Megölték szépjét is és természeti gyermekét, a luth. papot és papnét, egyetemben tizenegy személyt. Ez csalhatatlan igaz. Történt *Mernyiken*. - Aki fejét csapta el, fogva van, s megvallá hogy ő csapta el fejét. - Kár azért a fejért. Nagy talentomu ember (volt). Don Carlost franciára fordította; az pedig nem könnyű problém. - (Minthogy ezen levelemet Baranyai barátom olvasni fogja - kérlek erre - hadd mondjam el itt, hogy Pesten a velünk fogságot szenvedett Páter Juhász is a kolerában megholt - Patakon júl. 31d. prof. Kézy.) -

Reviczky János főszolgabíránknak elébb lábát, azután kezét csapták el, s elevenen vetették a kolerás gödörbe.

Varannön [!] özv. gróf Forgácsnét és báró Meskó Antalnét meg nem ölték, de megverték, és mindenét elvitték. Forgácsnénak, mivel a gyűrű könnyen nem méne le ujjáról, el akarák szelni az ujját, Meskónénak a két kezét az asztalhoz akarák szegezni. -

Az eperjesi distr. tábla assessorát Klobusiczkit tulajdon emberei délután két órakor támadták meg. Egy hív jobbágya a pincébe csalta elébb társait, s azalatt urát elszöktette. Katonai védelem alatt ment Eperjesre. De fiskálisát, *Hunyort* egy fához kötötték, harmadfél nap éhenszomjan ott tarták. Egy Forstner hoza rájok katonákat, s ezek oldák fel, de a kínzás után életben nem maradhat.

Sok helység megbánta tettét, s írva adá be jelentését a vármegyének. Tele van az elfogottakkal az újhelyi, a terebesi, a pataki tömlöc. - Tasnádi, Vályi, Márczi, Budaházy nemeseket a vétkesek magok fogdosták el, s béadták mint primipilusaikat.

Újhelyben minden 25dik, Tolcsván a 9dik, Olasziban, Sárán, Zsadányban a 4dik ember kiholt. Az uraságok közül Nagy Lázár kigyógyult, Patakon Kaszner, Mádon Palugyai, felesége, lyánya, fia, Tályán dr. Őri és felesége, sz. bíró Képes és né, két Jantó Dániel és Rafael, kiholtak. Ez a hír interesszálni László öcsédet fogja.

Élj szerencsésen édes barátom, te és házad népei, s tiszt. esperes úr és nagyérdemű káplánja. Levelemet közöld Etesen a mélt. asszonnyal és az én kedves barátommal. - Nyargalva írom e levelet, és engedj meg egyenességemnek, unalommal, bár néked. Igen sokaknak írván meg már, nem csuda ha zavartak előadásaim. Ajánlom magamat barátságos emlékezetedbe.

Bata Pál és fia él. Nincs baja, s ahol lakik, ott még nincs kolera.

Hazaérvén itt lelém leveledet a Szélim Agáénak általad közlött másával.

A levél 3-dik lapja szélén a következő sorok olvashatók:

Mély bánattal kell jelent[en]em a szegény atyám halálát, mely augusztus 23dikán nekünk nagy szomorúságunkra történt, a rettenetes kolera betegségbe esett 21dikén, s harmadnap múlva elhagyott bennünket örökre az áldott, pecsételetlenül találtuk ezt a levelet, ez volt az utolsó melyet írt életébe. A legmélyebb tisztelettel maradok alázatos szolgálója

Kazinczy Eugénia